

0.1.2.
O R V O S I
P R A X I S.

K I - A D T A.

R Á C Z S Á M U E L,
KIRÁLYI CONSILIÁRIUS, MEDICINAE
DOCTOR, ÉS PESTEN PHYSIOLOGIÁT
TANÍTÓ PROFESSOR.

REGISTRY
K
KÖNYVTÁRA

MÁSODIK RÉSZ.

2 JUL 2004

52-478

B U D Á N.
A' PESTI KIRÁLYI UNIVERSITÁS BETŰVEL.
M. DCCCI. ESZTENDŐBEN.

A'

K I - A D Ó N A K

E L Ö - B E S Z É D E .

Ebben a' Részben-is a' *Störck'* Orvosi tanítási meg-tartatnak, és a' *Selle* Praxissával szaporítottak. A' *Störck'* Receptyei-is apró számokkal citáltatnak, és a' 705-dik lapon kezdődnek minnyájon egymás után, és mind a' két Részhez valók ugyan, de csak a' *Störck* betegségeiben, mellyek különös mutató Táblába-is tettek azért, hogy a' többiektől annál könnyebben meg-különböztethessenek. Ezeknél jobb tanításokat, és orvoslásokat a' külső Orvosoknak még most adni nem lehet, mert az új orvoslás, mind a' Tudományra, mind a' Mesterségre, nézve még közönségesen bé-nem vétetett.

Ennek előtte sok fázadoktól fogva az Orvosok éppen csak a' különös vélekedések miatt vetélkedtek egymással, de most az *orvosló Methodusról* leg - inkább disputálnak. A' *publicum-is* már mindenfelé befzéli az ó és új orvosló Methodusról; az *Antibrowniánus*, és *Browniánus* orvosokról; és kívánnya, hogy ez a' nagy, és az emberi nemre nézvéen minden tekintetben igen fontos vetélkedés, már e. y. fzer az ember' életinek, és egészséginek hasznára és szerentséjire meghatározotassan.

Az Orvosok ugyan valaha, ha későnn-is, de csak még-is meg-egygyezhetnek egymással a' sok és hofzszas tapasztalások után, ha a' természet' Tudományában-is jobban meg-világosodnak; ha a' személyes gyűlölséget, a' præjudicált vélekedéseket, az *egoismust*, és a' mindenkor *reclum habet*-nek erőszakos kevély kívánságát, félre teszik; de azért még-is a' vigyázó *Publicumnak* meg-marad az a' Jussa, és kötölössége, hogy az Orvosoktól azt kívánnya, hogy az ő tudományoknak fundámentomi a' jczan okosságnak, és a' természet' tudományának fundámentomival ne ellenkezzenek, és az elegendőn meg-világosított fejektől meg-értethessenek.

Az Orvoslásnak két része vagon: egygyik *Tudomány*; a' másik *Mesterség*. A' *Tudományt* könnyen meg-tanólhattya a' *Publicum*-is éppen úgy, a' mint más *Tudományokat*-is meg-tanól, és így erről maga-is, ha akar, ítélhet, és nem szükséges mindenkor Orvoft kérdezni, sőt az Orvosi *Tudománynak* meg-tanólása arra-is igen hafznos, hogy a' *Publicum* az Orvosnak tselekedeteire vigyázhassan, és magát vaktában az Orvosra egyedül ne bizza, és hogy az Orvoft meg-is válafzthassa. A' *Mesterség* különös kézféségben (*promptitudo*) áll, mellyet a' *Publicum* magának meg nem szerezhet, és ez a' kézféség az orvoslásban eléggé meg-külömbözteti az Orvoft minden más embertől. Ezekből már önként kövötkszik, hogy tehát nem tsak hafznos, hanem szükséges-is az Orvosi *Tudományt* a' *Publicummal* meg-esmértetni azért, hogy a' most említett környülállásokban annak hafznát vehesse. Az Orvoslásnak *Mestersége* azonki-vül-is az Orvosoké egyedül.

Éz az oka, hogy én ebben a' *Részben* (*pag. 257.*) a' *Brown' Theoriáját* magyarul rövid summában ki-adtam, és a' végén (*pag. 686.*) deákul 105. affertiokat közönséges meg-visgálásra ki-tettem. Ha már a' magyar *Publi-*

sum méltóztatni-fog ebbe a' Tudományba illendően belé tekéntení, akkor bizonyoson, és kevés fáradsággal, meg-fogja tudni, hogy Frank Péter, Királyi Confiliárius, és Bétsben praxeos Medicæ Professor, igazat mondott, mikor így szóllott, és írt erről az új Sykémáról: Nemo sane meliora in morbis phlogisticis, — in febribus nervosis, ac in morbis a debilitate oriundis, — meliora nullus, ac magis inter se cohærentia, proposuit. — Non exiguum in eo thesaurum, quem in densissimis multorum voluminibus in vanum quæramus, latere. Az-az rövideden: Ennél jobbat még soha senki sem tanított.

Az-is még a' vigyázó *Publicumnak* ennek az új Orvosi Tudománynak joságáról nagy próba lehet, hogy ezt már bé-vették, és követik sokan a' leg-híresebb *Professorok* és *Praktikusok* közül, úgymint: *Professor Rush Phyladelphíában; Professor Brera, Rasou, Moscati, Olofsz-Országban; Confiliárius Weikard Német Országban; Confiliárius és Professor Peter Frank, Confiliárius és Professor Schmiut, Confiliárius és Protomedicus Werner, a' nagy Ispotályban egygyik első Orvos József Frank Bétsben; Confiliárius Markus, és Professor Röschlaub Bambergában,*

gában; Professor Thomann Wirtzburgban; Confiliarius és Professor Mai Heidelbergában; Doctor Erhard Berlinben; Doctor Knebel Bresláviában; Confiliarius és Practicus de la Fontaine Warschoviában; Doctor Beddoës Angliában; és mások-is sokan a' fzerentséebb és leg-hiresebb Orvosok' közül mindenfelé a' világon. De itten fel kell jegyezni, hogy ezek között sokan Praxist Tanított Professzorok.

Az-is sokat használhatna a' vigyázó *Publicumnak* informatiójára, ha méltóztatna megolvasni:

I. Anleitung zur Kenntniss und Wahl des Arztes für Nichtärzte, von *Joseph Frank*. Wienn, 1800.

II. Gesundheits Taschenbuch für das Jahr 1801. Wienn.

III. Apologie des Brownischen Systems der Heilkunde auf Vernunft, und Erfahrungen gegründet. Herausgegeben von Dr. *Carl Werner*, K. K. Rathe, und in Oest. Landschafts - Proto-medicus. Erster Band, 1799. Zweiter Band, 1800. Wien. És a' többit-is, a' mi még ki fog adatni.

IV. Magazin zur Vervollkommnung der Theoretischen und Praktischen Heilkunde, her-

ausgegeben von Dr. *Andreas Röschlaub*. Frankfurt am Main. A' mi már ki-jött, és még ezután-is ki - fog jönni.

Attól nem kell félni, hogy ez az új Orvoslás a' betegeknek kárt tenne, mert az okos és tudós *Browniánusok* már tagadhatatlanul meg-mutatták (I. Réfz, pag. 571. 572.), hogy az új Orvoslás által több betegek, hamarébb, és szerentsébben meg-gyógyulnak, mintsem az ellenkező *methodussal*.

De még-is azok az Orvosok, a' kiknek arra elegendő tálentomok nintsen, hogy ezt a' *Syftémát* mind a' *Tudományra*, mind a' *Mesterségre* nézve meg-értsék, tsak maradgyanak a' magok régiségeknél (I. Réfz. pag. 570.).

Az Orvoslásnak *mestersége*, akár *Hypocraticus*, akár *Syachámiánus*, akár *Boerhaviánus*, akár *Browniánus*, akár *Eclecticus*, avagy akár minémű formájú légyen az Orvos, még-is mindenkor hasanló ahoz a' tsalárd hamuhoz, a' melly alatt el-rejtetett tűz vagyon, mellyre nézván minden *Doftor* úgy tartsa, mintha *Frank Péter* néki mondotta volna, és még most-is szünetlen mondaná: *Caute incede, latet ignis sub cinere doloso*. Vigyázz, mert tűz fekszik a' tsalárd hamu alatt.

Én leg-alább a' *Brown Theoriáját* a' reá épittendő Praxisra nézven tsak a' *gondolkodó belső Orvosoknak* fázamokra írtam, a' Tudományra nézven pedig egyfzer'smind a' *Publicumnak*-is információjára tzéloztam, még pedig azért, mert erről az új Orvosi Systémáról sokan azt jövöndölik, hogy rövid időn ez léfzen egyedül *Scientia Medica*, és azután tsak a' *Browniánusok* egyedül 's exclusive fognak lenni *Medicuskok*, mellynek hamarébb esendő el-érkezésire a' *vigyázó Publicum* leg-többet tehet, ha egyfzer az Orvosi Tudományt tudni fogja.

Azok-is bátran nyugodhatnak, a' kik a' *Lelket* fejtik ettől az új Systémától; mert ebben a' Systémában szükséges az *halhatatlan Spirituális Lélek* a' *conscientiára*, szabadságra, akarásra, gondolkodásra, okoskodásra, ítélésre, válafztásra, elmeindulatokra, észrevévésre, érzékenységre, 's több effélékre (§. DCXV. — DCXXXVIII.), a' miket Lélek nélkül lehetetlen meg-érteni, és meg-magyarázni. A' ki ezt az új Systémát jól érti, az nem tsak nem kételedhetik a' *Spirituális Léleknek* létin, hanem egyfzer'smind arról-is tökéletesen meg-győződök, hogy az ember valójában élő Lélekből,

és élő testből áll, és hogy ezek a' részek egymástól természetben és életben különböznek (a). A' többit magában a' munkában kell fel-keresni, és meg-olvosni, hozzá adván erre a' czélra még azt-is, a' mit *Boerhave*, és *Marrherr*, az alól fel-jegyzett könyvben mondanak, és irnak, ahol ellene mondhatatlanul stabilitatik az emberi Léleknek existentiája, és tagadhatatlanul meg-határaztatik az ő természete, mellyel minden matériától és testtől különböz.

Az *Antibrowniánusoknak* ellenvetésekkel sem kell gondolni, mert azoknak a' *Browniánusok* ad oculum demonstrálták, hogy ők azt, a' mit olly keserü epével oppugnálnak, nem értik, és azért egygyetlen egy ellenvetések sem áll meg (I. Réfz. pag. 567.).

A' Langiánus ellenkezőknek - is hamisságoztól, és patvarkodásoktól meg-ijedni és félni nem kell; mert ez az új Systéma természeti Tudomány (*scientia naturæ*), és azért néki semmi bé-folyása nintsen az egyházi, és világi dólgozokba. Néki mindegy, akar ez, akar az, akar Zsidó, akar Török, akar itt, akar ott,
tanó-

tanólya még ötlet, és ő általa akar ezt, akar azt, gyógyítsa-meg valaki. Ő egyedül csak az embernek élete, egészsége, és betegsége körül forgolódik, és egyébbe bé nem mehet, 's bé nem folyhat. Az ilyeneknek meg-íelelt Doctor *Werner* az Apológiájában.

Vagynak némellyek, a' kik magokat *Antibrowniánusoknak* vallyák (pag. 575. I. Rész.); és azzal ditsekednek, hogy *Antibrowniánusok*; de ezek nem vefzik észre, hogy az *Antibrowniánus* név igen gyalázatos titulus, mert

I. Az *Antibrowniánus* (*Contrabrowniánus*).

A *Browniánusoknak* vagy személyeket, vagy tanításokat gyűlöli, üldözi, és gyalázza.

II. Ha a' Személyeket gyűlöli, üldözi, és gyalázza, akkor el-vefztette a' felebaráti fzeretetet, nintsen benne emberség, és vétkezik a' leg-főbb emberi kötölösség ellen: *Diliges proximum tuum, sicut te met ipsum. Quod tibi feri non vis, alteri ne feceris.*

III. Ha a' tanításokat gyűlöli, és üldözi, és gyalázza, akkor a' mértékletes jőzan élet ellen vétkezik, mert ezeknek a' tanításoknak a' mértékletesség a' fundamentoma (pag. 276. §. XXXI. pag. 281. §. XLVII. pag. 693. assertio XLIII.); a' mértékletlen élet, és minden

excessus, és minden defectus, ezekben a' tanításokban betegséget tsinál (pag. 694. assertio XLIV.). De

IV. Vétkezik az *Antibrowniánus* a' betegek ellen-is, mert nem akarja meg-engedni, hogy több betegek, hamarébb, szereztesében, és kevesebb költséggel meg-gyógyittasának (I. Rész. pag. 571.). Végtire

V. Vétkezik az *Antibrowniánus* a' józan okosság ellen-is, és a' természet ellen, mert a' betegeknek gyógyittásokat nem akarja olyan fundámentomra építeni, a' melly nem ellenkezik a' józan okosságnak, és a' természetnek fundámentomival. Nem akarja bé-venni és követni azt, a' mit a' józan okosság, és a' természet tannitt (a pag. 686. usque 704.)'s a' t.

Es így már elég világos volna, hogy az *Antibrowniánus* név senkinek betsületire nem válhat. A' többit magában a' munkában kell fel-keresni, és meg-olvosni. Meg-kell tanulni, és próbálni mindent, és azután azt, a' mi jó, meg-kell tartani, akar kitől eredett légyen, mert különben a' lehetős, és kívánt tökéletességre soha sem menyünk:

A'

STÖRCK ANTAL

TANITTÁSINAK

TEKÉNTETE.

A'	Félbenhagyó Hideglelésekről. <i>De Febribus</i> <i>intermittentibus</i>	Levél. I
A'	Vizkorságról. <i>De Hydropē</i>	35
A'	Sárgaságról. <i>De Ictero</i>	68
A'	Súlyról. <i>De Scorbuto</i>	78
A'	Rúbról. <i>De Scabie</i>	89
A'	Geleztákról. <i>De Vermibus</i>	127
Az	Aranyerről. <i>De Hæmorrhoidibus</i>	129
A'	Hugy-kövekről. <i>De Calculis renum & vesicæ</i>	144
A'	Frantzról. <i>De morbis venereis</i>	159
Az	Afszonyi Betegségekről. <i>De morbis Fœminarum</i>	188
A'	Terhes, és Szülő Afszonyoknak Betegségeiről, <i>De morbis gravidarum, & parturientium</i>	210
A'	Gyermekágyos Afszonyoknak Betegségeiről, és gondviseléséről. <i>De morbis, et cura puer-</i> <i>perarum</i>	224
A'	Gyermekeknek Betegségeiről. <i>De morbis In-</i> <i>fantum</i>	237
A'	Receptekről, mellyek mind a' két Részben apró számakkal citáltak.....	705
A'	STÖRCK ANTAL TANITTÁSIHOZ ADA- TOTT TANITTÁSOKNAK TEKÉNTETE.	
Értesítés	Félbagyó Hideglelés. <i>Febris nervosa in-</i> <i>termittens</i>	19

Epés Félbenhagyó Hideglelés. <i>Febris biliosa intermittens</i>	20
Gyulafztó epés Félbenhagyó Hideglelés. <i>Febris intermittens Biliosa - inflammatoria</i>	21
Epés Rothasztó Félbenhagyó Hideglelés. <i>Febris intermittens Biliosa putrida</i>	23
Pyrexia.....	26
Febris.....	27
Irritatio.....	30
Pestises Hideglelés. <i>Febris Pestilentialis</i>	31
Vizes daganatok. <i>Tumores aquosi</i>	50
A' Lábaknak vizes daganattya <i>Oedema pedum</i>	54
Bôrvizkorság. <i>Hydrops Anasarca</i>	54
Hasvizkorság. <i>Hydrops Ascites</i>	55
Mej-vizkorság. <i>Hydrops pectoris</i>	55
Hashártvavizkorság. <i>Hydrops peritonæi</i>	55
Tojásfészek vizkorság. <i>Hydrops ovarii</i>	56
Nádravizkorság. <i>Hydrops uteri</i>	56
Tököztskó vizkorság <i>Hydrops Scroti</i>	57
Hüvelyhártya vizkorság. <i>Hydrocele</i>	57
Fô vizkorság. <i>Hydrocephalus</i>	57
Külsô Fô-vizkorság. <i>Hydrocephalus externus</i>	58
Belsô Fô-vizkorság. <i>Hydrocephalus internus</i>	59
Agy-vizkorság. <i>Hydrops cerebri</i>	60
Hasadtgerintz. <i>Spina bifida</i>	62
Izzatskó vizkorság. <i>Hydrops articuli</i>	63
Széldaganatok. <i>Tumores aerei</i>	64
Bôrszéldaganat. <i>Emphysema</i>	64
Szélkorság. <i>Tympanitis</i>	65
Mirigyek. <i>Scrophulæ</i>	84
Ánglusbetegetség. <i>Rachitis</i>	86
Tsontrákfene. <i>Pædarthrocace</i>	88
Ótvar. <i>Crusta lactea</i>	95
Fô ki-ütések. <i>Achores</i>	97
Fô-lépek. <i>Favi</i>	97
Fô-moj. <i>Tinea capitis</i>	97
Lengyeltzopf. <i>Plica Polonica</i>	98

Fótos Fekélyek. <i>Herpes</i>	99
Bélpoklosság. <i>Lepra</i>	100
Elefánt bőr. <i>Elephantiasis</i>	101
Hofszas Fekélyek. <i>Ulceræ Chronica</i>	102
Helybéli jó fekély. <i>Ulcus locale bonum</i>	105
Helybéli romlott Fekély. <i>Ulcus locale Corruptum</i>	105
Epés fekélyek. <i>Ulceræ biliosa</i>	109
Frantzós Fekélyek. <i>Ulceræ venerea</i>	109
Súlyós Fekélyek. <i>Ulceræ Scorbutica</i>	110
Mirigyos Fekélyek. <i>Ulceræ Scrophulosa</i>	110
Rágó Fekély. <i>Herpes exedens</i>	111
Ráktefély. <i>Cancer</i>	111
Tsontfene. <i>Caries</i>	114
Fene. <i>Gangræna</i>	115
Fejér daganatok. <i>Tumores albi</i>	118
Náthafolyásos Izdaganatok. <i>Tumores rheumatici articulares</i>	118
Mirigyos Izdaganatok. <i>Tumores Scrophulosi arti- culares</i>	119
A' Gerintznek Tsontfekélye. <i>Caries vertebrarum</i>	120
Napfény és Máj-szeplők. <i>Lentigines, & Ephelides</i>	121
Ró'sa Tsepp. <i>Gutta Rosacea</i>	121
Bőrvéresség. <i>Erythema</i>	122
Tsoportos Fótok. <i>Lichen</i>	122
Anyajel. <i>Nævus Maternus</i>	123
Kutyahó Jagok. <i>Thermithus</i>	123
Éjjeli hó Jagok. <i>Epyridia</i>	123
Ábrázatvirág. <i>Jonthus, sive varus</i>	124
Hólt Fokadékok. <i>Malum mortuum</i>	124
Dörgölt Bőr. <i>Intertrigo</i>	125
Együttévők. <i>Comedones, seu Cricones</i>	125
Tetvesség. <i>Phthyriasis</i>	126
Meg-akadott vizellés. <i>Mictus impedita</i>	153
Véres vizellet. <i>Mictus Cruentus</i>	155
Meg-nemtarthatható vizellés. <i>Incontinentia Urinæ</i>	156
Bőv vizellés. <i>Diabetes</i>	157
Jó indulatú ondófolyás, és fejférfolyás. <i>Gonorrhœa benigna, & Fluor albus benignus</i>	157

Veszsző meredés. <i>Satyriasis, et Priapismus</i>	158
Parázna kívánság. <i>Nymphomania</i>	159

A' BROWN' SYSTÉMÁJÁNAK TEKÉNTETE.

A' Browniánusokról. <i>De Medicis Brownianis</i> .	
I. Rész.....	567
A' Brown' Ditséreteiről. <i>De Laudibus Brownii</i> .	
II. Rész.....	259
Az Élerre szükséges dolgokról. <i>De Conditionibus ad vitam necessariis</i>	265
Az Eszközi Alkatásról. <i>De organizatione</i>	267
Az Indíthatóságról. <i>De Incitabilitate</i>	271
Az Indító okokról. <i>De Causis Incitantibus</i>	274
Az Egészségről, és Alkalmatosságról. <i>De Sanitate, et opportunitate ad morbum</i>	281
A' Betegségről, és Gyógyulásról. <i>De morbo, et Reconvalescentia</i>	286
A' Közönséges Betegségekről. <i>De morbis Universalibus</i>	294
Az Erősségű Betegségekről, és az erősségű gyógyulásról. <i>De morbis Sthenicis, et Reconvalescentia Sthenica</i>	298
A' Gyengeségű Betegségekről, és a' gyengeségű gyógyulásról. <i>De morbis Aſthenicis, et Reconvalescentia Aſthenica</i>	303
Az Helybéli Betegségekről. <i>De morbis Topicis</i>	320
Az Halálról. <i>De Morte</i>	326
Az Bőrrel, és a' Bőrnek Betegségeiről. <i>De Cute, et morbis Cutis</i>	331
<i>Psyracia</i>	337
<i>Tinea</i>	337
<i>Psora</i>	339
<i>Vena Medinensis</i>	340
<i>Alopecia</i>	341
<i>Trichoma</i>	341
A' Melegnek munkájáról. <i>De actione Caloris</i>	342
<i>Erysipelas Sthenicum</i>	344
	Rheu-

	<i>Rheumatismus Sthenicus</i>	347
	<i>Infolatio</i>	349
	<i>Vappiditas</i>	350
	<i>Pellarga</i>	351
Az Hideg	Gyengitt. <i>Frigus Debilitat.</i> 352 usque	361
	<i>Erysipelas Asthenicum</i>	362
	<i>Rheumatismus Asthenicus</i>	362
	<i>Tetanus Cutaneus</i>	363
A' Világosságnak munkájáról. <i>De actione Lucis</i>		363
	<i>Myopia</i>	371
	<i>Presbyopia</i>	372
	<i>Nyctalopia</i>	373
	<i>Morbi Inflammatorii</i>	373
	<i>Inflammatio Bulbi oculi</i>	374
	<i>Inflammatio Palpebrarum</i>	374
	<i>Inflammatio Glandularum lachrymalium</i>	375
	<i>Anaurofis</i>	379
A' Levegőnek munkájáról. <i>De actione aëris</i>		380
	<i>Peripneumonia Sthenica</i>	384
	<i>Peripneumonia Asthenica</i>	386
	<i>Catarrhus Sthenicus</i>	384
	<i>Catarrhus Asthenicus</i>	387
	<i>Peripneumonia topica</i>	388
	<i>Phtysis Pulmonalis</i>	394
	<i>Vomica Pulmonum</i>	395
	<i>Asthma</i>	396
A' Szónak Elzköziről. <i>De Organo vocis</i>		399
	<i>Aphonia</i>	404
	<i>Cynanche Laryngea</i>	405
Az Hallásról. <i>De auditu</i>		408
	<i>Sufurrus aurium</i>	414
	<i>Surditas</i>	414
	<i>Otitis</i>	415
A' Szaglásról. <i>De olfactu</i>		417
	<i>Coryza</i>	420
	<i>Ozæna</i>	423
Az Eledelről. <i>De Alimentis</i>		424
Az Izlésről. <i>De gustu</i>		431

	<i>Glossitis</i>	434
Az Evésről. <i>De Manducatione</i>		436
	<i>Dentitio</i>	438
	<i>Odontalgia</i>	439
	<i>Cynanche Parotidea</i>	440
	<i>Ptyalismus</i>	441
A' Le-nyelésről. <i>De Deglutitione</i>		443
	<i>Cynanche Faucium</i>	446
	<i>Cynanche Oesophagea</i>	447
	<i>Dysphagia</i>	448
Az Ételeméztésről. <i>De Digestione Ciborum</i>		405
<i>Dispepsia</i>	400	<i>Diarrhæa, et Dysen-</i>
<i>Gastritis</i>	465	<i>teria</i>
<i>Peritonitis</i>	469	<i>Cholera</i>
<i>Obstruãio Lienis</i>	472	<i>Enteritis</i>
<i>Splenitis</i>	473	<i>Ascites</i>
<i>Calculi hepatici</i>	474	<i>Vermes</i>
<i>Icterus</i>	475	<i>Atrophia Infantum</i>
<i>Hepatitis</i>	477	<i>Scrophulæ</i>
<i>Colica</i>	482	<i>Rachitis</i>
<i>Meteorismus, et Tym-</i>		
<i>panitis</i>	483	
A' Vérről, Vértörögásról, Vértínálásról, és ezek-		
nek a' munkáknak Betegségekéről. <i>De</i>		
<i>Sanguine, Sanguificatione, Circulatione, et</i>		
<i>harum functionum morbis</i>		500
<i>Motus Perversi cordis</i>		511
<i>Corditis</i>		513
<i>Inflammatiõ Systematis Vasorum</i>		514
<i>Aneurisma Cordis, et Arteriarum</i>		515
<i>Varices</i>		517
<i>Polypus</i>		518
<i>Plethora</i>		521
<i>Hæmorrhagia</i>		522
A' Vértől el-választott nedvességekről. <i>De Humo-</i>		
<i>ribus secretis</i>		528
Az Hugynak el-választásáról. <i>De Secretione Urinæ</i>		530
<i>Diabetes</i>		533

<i>Mictus Cruentus</i>	535		
<i>Calculi Renum</i>	536		
<i>Nephritis</i>	537		
<i>Calculus Vesicæ</i>	538		
<i>Cystitis</i>	540		
<i>Enuresis</i>	542		
<i>Mictio Impedita</i>	544		
A' Magnak el-válatzásáról, és a' nemzõ munkákról.			
<i>De Secretione feminis, et de actionibus se-</i>			
<i>xualibus</i>			
<i>Semen</i>	547	<i>Chlorosis</i>	563
<i>Menstruatio</i>	549	<i>Fluor albus</i>	564
<i>Conceptio</i>	550	<i>Menorrhagia</i>	566
<i>Foetus</i>	554	<i>Metritis</i>	567
<i>Graviditas</i>	558	<i>Febris Puerperalis</i> ...	570
<i>Gonorrhæa</i>	559	Elsõ Eset..... .	574
<i>Impotentia virilis</i> ..	562	Második Eset.. ..	580
<i>Satyriasis</i>	563		
Az Agyvelõnek, és az egész Erzõinas Systémának			
munkájáról, és Betegségeirõl. <i>De actione,</i>			
<i>et morbis cerebri, et Systematis nervosi</i>			
<i>Ideæ</i>	588	<i>Apoplexia</i>	605
<i>Cogitationes</i>	590	<i>Elsõ Péllda</i>	607
<i>Memoria</i>	591	<i>Második Péllda</i>	612
<i>Imaginatio</i>	593	<i>Harmadik Péllda</i>	614
<i>Voluntas</i>	594	<i>Negyedik Péllda</i>	618
<i>Pathemata Animi</i> ... 595		<i>Paralyfis</i>	625
<i>Mania, vel Amentia</i> 600		<i>Convulsio</i>	627
<i>Encephalitis</i>	603	<i>Convulsiones Tonicæ</i>	627
<i>Hydrops Cerebri</i>	604	<i>Convulsiones Clonicæ</i>	627
<i>Inflammatiõ Medullæ</i>			
<i>Spinalis</i>	605		
A' Contagiumokról, és Mérgekrõl. <i>De Conta-</i>			
<i>giis, et Venenis</i>			
<i>Contagium Variolosum</i> ..	631		
<i>Stheniás Himlõk</i> .. .	632		
<i>Astheniás Himlõk</i> .. .	634		
<i>Inoculatio</i>	637		
		<i>Conta-</i>	

<i>Contagium Morbillosum</i>	638
<i>Contagium Scarlatinosum</i>	641
<i>Contagium Typhi</i>	643
<i>Első Eset</i>	645
<i>Második Eset</i>	654
<i>Harmadik Eset</i>	657
<i>Negyedik Eset</i>	660
<i>Contagium Hydrophobicum</i>	665
<i>Contagium Venereum</i>	666
<i>Blennorrhæa, et Blennorrhagia</i>	667
<i>Epididimitis</i>	672
<i>Bubones</i>	673
<i>Condilomata</i>	674
<i>Phymosis</i>	674
<i>Paraphymosis</i>	675
<i>Cancri Venerei</i>	676
<i>Lues Venerea</i>	677
Az Egészség, és Beteges Állomról. <i>De Somno</i>	
<i>sano, et morbofo</i>	679
<i>Agrypnia</i>	680
<i>Morbi Soporosi</i>	680
Tóldalék a' Frantzoz Betegségekről. <i>Appendix de</i>	
<i>morbis Venereis</i>	683
<i>Affertiones ex Theoria Brownii</i>	686
Nyomtatásbéli Hibák.....	807

A' FÉLBEN-HAGYÓ HIDEGLELÉSEKRŐL.

(*De Febris Intermittentibus.*)

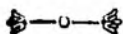
Félbenhagyó Hidegleléseknek azok az Hideglelések neveztetnek, a' mellyek egynéhány órák után e-gészfen el-múlnak, és azután megint valami idő múlva szintén azon előbbi történetekkel fel-váltva (*alternatim*) vissza-térnek.

Hideg, és Rázó Hidegleléseknek-is hivattatnak, mivel közönségesen minden ostrom (*paroxysmus*) több vagy kevesebb hideggel, fázással, borzadás-sal, 's rázással kezdődik. Vagynak mindazonáltal olyan félbenhagyó hideglelések-is, a' mellyeknek kezdetén a' betegek soha meg-nem fáznak, ha-nem csak egybe meg-hevülnek.

Félbennagyó hideglelések az éztendőnek min-den részeiben ugyan, de mégis *tavaszszal*, és *őszszel* leg-gyakrabban láttatnak.

A' Tavaszi félbenhagyó hideglelések többire min-denkor könnyeoben meg-gyógyúlnak, mintsem az ősziek.

Mikor az hideglelésnek ostroma *naponként*, az az: minden nap vissza-tér, akkor a' nyavalya min-

den napi (*quotidiana intermittens*) hideglelésnek mondatik.

Ha pedig a' beteg *két ostrom* között *egy nap* hideglelés nélkül vagyon, akkor a' nyavalya *harmad napi* (*tertiana intermittens*) hideglelés.

Midőn a' beteg egy nap hideglelésben, és *két nap* egymás után hideglelés nélkül vagyon, akkor a' nyavalya *negyed napi* (*quartana intermittens*) hideglelésnek hivattatik.

Gyakran az hideg a' beteget minden nap kileli ugyan, de mégis a' második napon a' történetek az első napi történetektől egészen különböznek; az harmadik napi ostrom pedig hasanló az első napihoz, a' negyedik napi hasanló a' második napihoz, 's a' t. Ez a' hideglelés kettős harmad napi hidegnek (*tertiana duplicata*) mondatik.

Mikor az hideglelés ostromok *rendesen*, és mindenkor ugyan *azon* körülállásokkal térnek-visz-sza, akkor a' félbenhagyó hideglelés *rendes*; ha pedig az ostromok hól *hamarebb*, 's hól *későbbre*, a' vagy ha mindenkor *más* körülállásokkal jönnek, akkor a' félbenhagyó hideglelés *régulatlan*, avagy *rendetlen*. A' rendetlen félbenhagyó hidegleléseket közönségesen nehezebb meg-gyógyítani, mintsem a' rendeseket.

Gyakran a' félbenhagyó hidegleléseknek ostroma hirtelen kezdődik; de mégis leg-gyakrabban a' betegek előbb meg-bádogyadnak, és ásítózni kezdenek; azután az hátakban valami gyenge borzadást éreznek; a' kezek, és a' lábok meg-halaványodnak; a' körmök meg-szederjesednek; az erek el-tűnnek; a' pulsus öszve-vonodik, meg-kitsinül, és felette gyors lesz; azonban a' betegek az egész testekben fázni, és borzadni kezdenek; végre a' testnek belső
részai-

részei-is meg-hidegednek; a' betegek minden tagokban rezketnek, a' fogakat őszve-verik, 's őszve-kopogtattyák, nagyon gyötrődnek, szomjúhozna, minden ételt utálnak, gyakran sok sárvizes, és taknyos matériát okádnak, néha izenvedhetetlen fő-fajásról-panaszolkodnak.

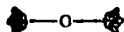
Ezek a' környűlállások néha igen súlyosok, és egy néhány órákig tartanak; némellykor sokkal gyengébbek, 's rövidebbek.

Minekutánna már a' fázás egyszer meg-szűnni kezd, azután a' pulsus lassan lassan megint fel-kezd emelkedni, szabadabb, tellyesebb, és erősebb-is kezd lenni; az ábrázat meg-pirosodik; a' beteg egész testében száraz forróságról panaszolkodik; a' szomjúság nagy; gyakran ilyenkor a' fő-fajás-is nevedik: Ha az hideglelés igen súlyos, akkor a' betegek ezek nélkül-is kezdnek beszélni, avagy valami rángatózásokat a' tagjokban éreznek.

Ezek a' környűlállások néha tovább, néha pedig rövidebb ideig tartanak, és hól erősebbek, 's hól gyengébbek; Végre a' száraz hévség apadni kezd, a' bőr meg-lágyúl, 's meg-nedvesedik; azután a' beteg meg-izzad, és az izzadság által többire mindenkor minden történetek meg-szelidülnek, és így az hideglelésnek ostroma el végződik: A' pulsus lassan lassan természet szerént való állapotára tér, és a' beteg kevés bádgyadásan kívül magát jól érzi.

Igy folynak rendszeren a' regulás, és rendszeren fel-benhagyó hidegleléseknek ostromi.

Ha pedig ezek az hideglelések régulatlanak, 's rendetlenek, avagy ha más betegséggel őszve-fogaltatnak, akkor gyakran az hideglelés ostroma u-

rán-is még-külömbféle környülállások, és alkalmatlanságok hátra maradnak.

A' fázás alatt az *hideg ital* mindenkor *ártalmas*; azért-is a' beteggel ilyenkor sok *lággy meleg vért vékonyító* italakat kell itatni Nro. 13. 116. 143. és azonban ötet az ágyban jól bé-kell takar- ni azért, hogy a' test hamarébb meg-melegedgyék, és gyengén gőzölni (*transpirare*) kezdgyen.

Mihent a' fázás el-múlik, és a' *hévőség*, vagy-is a' *forróság* el-érkezik, akkor mindgyárt az ágy-ta- karót lassan lassan, és okoson könnyíteni kell, és azonban az hideglelésnek sulyához alkalmaztarva, szintén *úgy*, mint a' *forró* hidegben, a' betegnek *hívesítő* italakat, és orvosságokat kell adni Nro. 1. 2. 3. 6. 7. 8. 9.

Ha a' *forróság* nem igen nagy, akkor a' most javasolt italak elegendők; az *izzadáskor-is* haszna- sok; mivel az izzadást tsak gyengén kell segíteni, és nem kell hevítő szerekkel erőszakoson ki-nyomni.

Ha a' beteg a' félben-hagyó hidegleléseknek o- stroma alatt *okádik*, akkor igyék *lággy meleg* vizet, hogy könnyen okádgyon.

A' félbenhagyó hideglelésnek *oka* vagy a' *gyo- morban*, vagy a' *beleekben* vagyon, vagy pedig va- lami *sükeres*, *epés*, *sárvizes*, és *tsipős* matéria, melly az hasnak *belső részeit*, 's tagjait rendesen munkálkodni nem hadgya, és rendkívül *meg-tölti*, 's *meg-dugja*. Annakokáért ezekre az okokra mind- gyárt az orvoslásnak elein különösen kell vigyázni.

Ha tehát már valami *jelek* azt mutattyák, hogy a' *gyomor meg-romlott*, ha a' beteg *okádkhatnék*, és az ételt *utálja*; ha a' szája *késérű*, és *enyves*, akkor hánytatót Nro. 24. 25. 26. kell adni, de úgy, hogy az *okadás* akkor már egészfzen *el-végeződgyék*, és

a' *rest* tökéletesen *meg-tesendeszgyék*, a' mikor az hideglelésnek ostroma újra kezdődni fog.

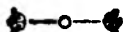
Szintén így kell az *hashajtó* szerekekkel-is bánni, mellyek akkor mindenkor szükségesek, a' mikor a' gyomornak meg-terheléséről, avagy meg-romlásáról elegendő jeleink nintsenek, és következőképpen ha az hánytató orvosságnak bé-adására elegendő okunk nintsen. Erre a' tzelra legalkalmasabbak a' Nro. 3. 4. 5. 14. 38. le-irt hashajtók; Azonban a' beteggel *vékonyító*, és *késérű* italakat Nro. 13. 143. gyakran kell itatni, és így azután a' következő ostromot el-kell várni, melly közönségesen tapasztalhatóképpen gyengébb, mint az előbbeni.

Gyakran *egygyetlen egy* hánytató, avagy hashajtó orvosság-is a' félbenhagyó hideglelést egyszerre *meg-gyógyítja*.

De mégis az-is gyakran meg-esik, hogy ezen bé-adott orvosságok után-is a' következő ostrom éppen olly kemény, avagy még súlyosabb-is legyen, mint az első vólt, kivált ha az hideglelésnek oka már régi, és nagyon meg-rögzött, 's meg-gyökerezett.

Ha ezek után-is az előbbi jelek még azt mutatnák, hogy a' gyomor még meg-vagyon romolva, avagy hogy a' gyomorban, és a' belekben még valami meg-gyúlt hafzontalan, 's idegen matéria vagyon, akkor szükséges megint szintén azon előbb javasolt vigyázással a' betegnek újra vagy hánytatót, vagy hashajtót adni.

Ha pedig ezek a' jelek már el-kezdettek mulni, akkor az hánytatót, és az hashajtót el-lehet hagyni, és egyedül csak a' közép sókkal (*salia media*), és a' keserű italakkal (*amaricantia*) lehet or-

orvosolni: Ezek a' szerek, ha a' beteg velek szünetlen él, az hasat eléggé meg-nyittyák, a' belső részeknek dugásait (*obstructiones*), és töltéseit (*infarctus*), ha talán már jelen vagynak, fel-öldgyák, 's el-öfztyák, és gyakran az hideglelésnek minden okait el-törlik, és semmivé teszik. Annak-okaért a' két ostrom között lévő *szabad* időben a' betegeknek minden *barmadik* órában egy port Nro. 3. 109. avagy olyan orvosságokat, mint Nro. 132. 144. kell adni; azonban a' Nro. 13. avagy 143. le-irt szerekből készített italakból-is a' betegekkel sokat meg kell itatni.

Ha erre az orvoslásra a' kövötközendő ostromok szünetlen gyengülnek, és rövidülnek, akkor más orvosságokhoz fogni nem kell, hanem csak egyedül a' most javasolt orvoslásban kell mind addig állhatatosan meg maradni, míg az ostromok egészen ki nem maradnak, és az hideglelés tökéletesen el-nem múlik; az hideglelésnek el-múlása után-is ezekkel a' szerekkel, jöllehet ugyan már nem olly bőv mértékben, mint eddig, de mégis még egy darab ideig csak élni kell azért, hogy a' testben semmi ollyas benn ne maradgyon, a' mi az hideglelés ostromának visszta-térésére majd megint okat, avagy alkalmatosságot adhatna.

Ekképpen leg-nagyobb része a' *tavaszi* félbenhagyó hidegleléseknek, és a' még *nagyon meg nem rögzert*, 's mélyen bé nem gyökerezett *őfszi* félbenhagyó hideglelések szerentsésen meg-gyógyittatnak.

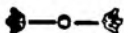
Jó jelentődik, ha az ostromok gyengülnek, és egyszer'smind a' száznak ajakain, és az orr-jikok körül valami hójagotskák pattannak, avagy valami apró fekélyek vagy-is kelések támadnak.

A' félbenhagyó hideglelésnek orvoslásában az érvágás ritkán szükséges ugyan, de mégis, kivált a' tavaszi félbenhagyó hideglelésekben, az *érvágást* el-nem kell hagyni, ha a' betegek *sok vérűek*, *iffiak*, 's *erőssek*, és ha az *ostrom* alatt nagyon *meg-szomjúhozna*k, és meg-hevűlnek, *nehézen* lélekezelnék, *szek* nélkül beszélnék, 's a' t. mert különben ezek a' félbenhagyó hideglelések ilyenkor igen könnyen *forró* hideggé válhatnának: Az *ősz*i félbenhagyó hideglelések ellenben, ha *nagy ok* nélkül *érvágással* orvosoltatnak, ha a' betegnek fellelte sok vére nintsen, és mégis vér botsáttatik, akkor sokkal jobban *meg-rögzene*k, a' beteget is sokkal nagyobbán *el-bádogyasztják*, és így azután sokszor *súlyt* (*scorbutus*), avagy vizkorságot (*hydrops*) következtetnek.

Ha pedig az eddig le-irt orvoslás elégtelen, és azért a' betegen eleget nem segitt, akkor az *ostromok* szünetlen keményednek, avagy tovább tartanak; a' betegek az erejeket el-vesztik, és valami gonosz ki-menettől félhetnek.

Annakokáért az ilyen környűállásokban majd a' kínai fa-héjhoz (*cortex peruvianus*) kell folyamodni, kivált ha a' beteg már egynéhány *ostromok* által-ment; ha a' *gyomor*, és a' *bele*k eléggé kifiztultak, és ha a' belső tagoknak dugásai, 's töltései (*obstructiones* & *infarctus*) a' közép sókkal, avagy más fel-öldő, 's *oszlato* orvosságok által már el-*oszlattattak*, és egészízen el-multak.

Meg-állapodatt idejű embereknek az *ostromok* közt lévő szabad üdőben leg-alább is egy *uncia* kínát kell adni, mert kevesebb gyakran semmit sem használ, avagy az hideglelést tökéletesen el-nem hajtya, és akkor azután az hideglelés megint
víz-

viszsa-tér, avagy az ilyen betegek 'gyengén, és halaványon maradnak, ábrázattyakban föld színűek, az ételt nem kívánják; a' pulsus gyenge, és gyors; gyakran az órdallágyok alatt (*hypochondria*) feszülések tapasztalhatók, az has fel-puffad; az emésztet benn reked, 's meg-ízorúl, és kemény dagاناتok támadnak, mellyeket a' köz nép *magyarúl* sérvésnek, *némerül* *Sieberjellen*-nek nevez. Ezek a' körülállások gyakran a' *félíg* meg-gyógyított *hideglelésnek* következései, mellyek *soha sem támadtak* volna, ha a' *kina* illendő mértékben *adatott* volna: *És így igen sokszor a' kina hamissan ártalmosnak mondatik, 's gyaláztatik.*

Ha mindgyárt az első unciára-is a' következendő ostrom egélszen ki-maradna, mégis mindazonáltal a' kinát mindgyárt el-nem kell hagyni, hanem a' beteg még két vagy három nap naponként egy-egy lótot bé-vegyen, azután ezt a' mértéket - is lassan lassan lenet még jobban meg-kissebiteni.

Ekképpen nem csak egyedül az hideglelés tökéletesen el-mulik, és a' vissza-esés el-távoztatik, hanem egyszer'smind a' beteg-is hamarébb meg-erősedik, és a' maga hivataljának folytatására hamarébb alkalmas lesz.

Néha az hideglelésnek ostroma az első uncia kinára nem csak ki-nem marad, sőt inkább sokkal keményebben meg-jelenik; De ez nem rossz, hanem csak azt jelenti, hogy az hideglelésnek kemény gyökere vagyon: Annakokáért szükséges, a' következendő szabad köz üdőben ugyan azon, avagy két, három, avagy négy köntingel-is (*drachma*) szaporított mértékben a' betegnek megint kinát adni, és így majd mindenkor a' kívánt haszon elérkezik. Mikor a' *gyomor*, és a' *belek* meg-tisztulnak,

nak, és a' *belső tagokban* semmi *dugások*, *töltések*, avagy valami *más hibák nincsenek*, akkor a' *bőv mértékben* bé-adatott *kinától semmit sem kell félni*, sőt inkább az Orvos gyakran *hibázik*, és a' betegnek *kárt tévesen*, ha a' *kinát igen kitsin mértékben adgya*.

Valameddig pedig az has, és kiváltképpen a' *gyomor*, és a' *belek meg-nem vizsgálhatnak*, és a' *belső tagoknak dugásai fel-nem oldozhatnak*, 's *el-nem oszlathatnak*, mind addig a' *kinát* szorgalmatosan *el-kell távoztatni*.

De mégis vagynak olly történetek-is, a' hól az hideglelésnek felette súlyos ostroma által a' betegek igen nagyon el-erőtlenednek, és a' gonofz körülállások szünetlen szaparadnak, 's magokkal veszedelmet hoznak.

Az ilyen alkalmatosságban a' veszedelmet el-kell távoztatni, és a' hideglelést kina által hamar el-kell nyomni, hogy azután időt nyerjünk a' több körülállásoknak illendő szerekkel téendő orvoslására.

De mihent az hideglelés ki-marad, avagy szenvedhetőképpen meg-gyengül, akkor a' *kinát* mindigart el-kell hagyni, és más, a' jelen való körülállásokhoz szabotott orvosságokhoz kell fogni.

Ha tehát ilyenkor tapasztaltatnék, hogy a' betegeknek *nedvességei felette sűkeresek*, és *taknyosok*, és kiváltképpen hogy a' *belek*, és az hasnak *belső tagjai* ollyan sűkeres nedvességekkel meg-terhelettek, akkor megint *oszlato*, *keserű*, és gyengén *laxáló* szerekhez kell folyomadni: Ebben az állapotban is a' fellyebb javasolt orvosságok Nro. 109. 132. 143. 144. sokat használnak; Ha pedig azonban a' *lábok*, avagy a' testnek valami *más részei fel-*
dagad-

dagadtak, ha a' beteg keveset vizellik, akkor lehet közbenvetve gyengén *vizeltető* orvosságokat is Nro. 71. 72. adni mind addig, míg a' nyavalya egészen el-múlik.

Az ilyen orvoslás alatt közönségesen megint vízfsza-tér az hideglelés, de mégis mivel már a' test azon orvosságok által a' rosz nedvességektől vagy egészen meg-fzabadúlt, vagy leg-alább nagyon meg-könnyebbedett, azért nem léfzen olyan súlyos, mint előbb vólt; avagy, ha szintén kárt tenne is, mégis kina által ilyenkor könnyebben, és bátrabban meg-gyógyíttathatik: Ha pedig azután kinaival tovább-is élni kellene, akkor a' kinahoz gyengén olvaftzó, 's olzlató szereket kell elegyíteni Nro. 151.

Szintén ezen orvosságokat kell fel-váltva (*wechselweise*) azoknak-is rendelni, a' kik folette kemény, és veszedelmes hidegleléstől gyötrődtenek, és egyszer'smind sárgaságba vagynak, és az hasban, avagy az óldallágyokban kemény daganatokat hordoznak.

A' mindennapi, avagy a' kettős harmadnapi hideglelések-is gyakran olly hoszfzas ostrommal járnak, hogy az első ostrom alig múlik, avagy tsak alig szűnik valamit, midőn már a' második ostrom kezdődik.

Az ilyen félbenhagyó hideglelések ilyenkor a' *forrózó* hidegekhez (*Febres continua remittentes*) úgy hasanlítanak, hogy őket nehezen lehessen egymástól meg-külömböztetni; mivel az új ostromnak hidege gyakran semmiképpen észre nem véteődik, avagy tsak valami futó, és rövid borzadásból áll, és azért a' forróság mindigárt kezdődik; az izzadás-is az ostromnak végén nem igen tapasztalható.

Illyen

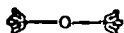
Illyen hideglelések leg-gyakrabban tavaszszal jattatnak ; kezdetben úgy-is orvosoltatnak, mint a' *forró hidegek* (*Febres continua*).

Gyakran a' meg-tett szükséges érvágás után, a' bé-adott hivesítő, és gyengén laxáló szerekre az egész nyavalya meg-változik, és valami rendes vagy mindennapi, vagy kettős harmadnapi hideglelés lesz belőlle: Illyenkor a' beteggel úgy kell bánni, a' mint fellyebb mondatott; az illyen tavaszi hideglelések *keserű* italak, és *közép* sók által igen sokszor könnyen meg-gyógyittatnak.

De mégis néha ezeknek az orvosságoknak nem engednek ; a' beteget meg-bádogyasztják, és azért szükségesképpen *kinával* orvosoltatnak.

Mivel pedig a' mindennapi, avagy a' kettős harmadnapi hideglelésekben a' két ostrom között lévő szabad üdő igen rövid, és mégis azon üdőben egy uncia kinát kell bé-adni, azért mihent az első ostromnak forrósága valamennyire szűnni kezd, akkor mindgyárt a' kinához kell fogni, és azonnal minden órában leg-alább-is egy könting kinát bé-kell adni, hogy egy uncia kina a' második ostromnak el-érkezése előtt egészfzen a' testbe bé-vitető-dgyék : Ha ebben a' köz üdőben a' beteg egy uncia kinát bé-nem vehetne, akkor annak az egy uncia kinának egy részét klystérben-is bé-lehet adni.

Gyakran a' betegek *kinát* azért nem vehetnek, mert utályák : Illyenkor minden második órában a' kinának főtt vizéből Nro. 149. egy klystért kell bé-vetni. Ezek a' klystérek soha négy uncianál nagyobbak ne legyenek azért, hogy a' testben maradgyanak, és a' bé-fzivó edények által el-nyelet-essenek.

Ha a' fellyebb javasolt orvoslásra a' meg-nyúlt hideglelés ostromok egymástól el-nem válnak, és szünetlen forrózó hideglelést (*febris continua remittens*) mutatnak, a' beteget felette meg-bádogyasztják, avagy a' veszedelmet nevelik, akkor az hideglelés alatt-is kinát kell adni; így gyakran az e-gélz nyavalya egyfzerre el-múlik.

Igen sokszor az ilyen *forrózó* hidegleléseknek lenni láttató hidegek, kiváltképpen a' kettős harmadnapi hideglelések felette veszedelmesek, és az ő ostromok olly kemények, hogy a' betegek általak mindenkor halálos veszedelembe esnek.

A' veszedelemnek miatta gyakran, a' *kinával* való élés előtt, alig lehet az hánytatónak, avagy az hashajtónak bé-adására időt nyerni.

Az ilyen betegek mindgyárt kezdetben felette el-erőtlenednek; az ő fejek el-kábúl; eszék nélkül kezdnek beszélni, avagy szünetlen aluszni, és úgy herregnek a' mejjekben, mint azok, a' kiket a' gutta -ítés illetett; Néha el-ájulnak, és a' kemény izzadás miatt csak nem el-olvadnak; a' lélekzés meg-nehezedik, és igen nagy gyötördéssel gyakoroltatik. Ha már ilyenkor mindgyárt *kiná* nem adódik, akkor a' következendő ostrom halálos, avagy gyakran valóságos rothatt hideglelés támad, melly azután a' beteget vagy igen sokáig fogja gyötreni, vagy még életétől-is meg-fogja fosztani.

Az ilyen környűllásokban *kinát* bőv mértékkel kell adni; azonban lehet rothadásnak ellent álló, gyengyén erősítő italakkal-is élni, mint a' rothatt hideglelésekben.

Mivel az ilyen hidegleléseket minden előre szük-ségesképpen tétetendő gondviselés nélkül olly hirtelen meg-kell fojtani, 's állítani, azért gyakran
ezek

ezek a' betegek az egézf testekben fel-dagadnak, 's fel-puffadnak, avagy az hasnak uregében kemény daganatok-is támadtak.

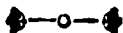
Illyenkor egyedül csak azon kell igyekezni, hogy gyengén erősítő szerek, gyenge dörgölések, és ilendő eledelek által a' betegnek ereje meg-jöjjen; és minekutánna az erő meg-jön, azután igen gyenge orvosságokkal az első utakat, az az: a' gyomrat, és a' beleket lassan lassan, és gyengén tisztítani kell, és azután sokáig fel-óldó, 's ofzlató, és keserű egyfzer'smind erősítő szerekkel Nro. 46. 72. 109. 132. 134. 135. 136. 142. 143. 144. kell a' beteget éltetni.

Az illyen hideglelések gyakran *járvány* nyavalyák, és többire csak azokat ostromolyák, a' kiknek testek sűkeres, taknyos, tsipős nedvességgel avagy sok, és tsipős sárvizzel teli vagyon, és a' kik tós, nedves, és egészségtelen helyeken laknak. Gyakran az illyen betegek addig meg-nem gyógyúlnak, mig más egészségesebb helyre lakni nem mennek, és az aért meg-nem változtattják.

Mikor a' sokáig tartott száraz nyári meleg napok után valami nedves, hideg, és ködös idő támad, akkor igen sokszor *negyednapi hideglelések* bőven láttatnak, és igen nehezen gyógyíttathatnak.

Az őszi *negyednapi hidegleléseknek* első ostromai közönségesen igen rövidek, és tűrhetőek; de azután szűnetlen súlyosabbak, és hosszabbak lesznek, kiváltképpen a' fázásnak ostroma alkalmatlan, és egynéhány órákig tart.

Az illyen betegek közönségesen valami étel-utálásról, a' szívnek vermetskéjiben, és az ódallágyok körül valami szorongatásról, gyötrődésről panaszkodnak; az has többire mindenkor engedetlenül

lenül meg - fázorúl, 's fel-puffad; az ábrázat halvány, sárgás, avagy barna fótos; a' betegek a' két ostrom közt lévő szabad időben mindenkor bádgyattak, lankattak, a' magok hivatalyokra alkalmatlanak, és soha sem olly vidámok, mint a' tavaszfi hidegleléseknek szabad idejekben szoktak lenni, gyakran egyszer'smind minden tagjokban valami szaggató fájdalmat-is éreznek.

Az orvoslás itten-is éppen ollyan, mint a' mindennapi, avagy az harmadnap hideglelésekben, de mégis a' Nro. 144. le-irt orvosság ezekben az őzfi hideglelésekben igen hasznos, minekutánna vagy hánytató, vagy laxativa által az első utak eléggé meg - tisztultak; és mivel az illyen betegek közönségesen gyengébbek, azért azonban izgató italakat-is Nro. 16. 17. 18. 21. kell velek itatni.

Ha ezekre, vagy más ezekhez hasonló orvosságokra az hideglelés izúnni nem akarna; ha a' bádgyadás nevedekné, avagy ha a' történetek gonoszodnának, akkor minden okossággal, mint fellyebb, kinához kell folyomodni, és a' beteget, ha könnyen, és jól meg-szenvedi, sokáig kell vele éltetni, ne hogy az hideglelés megint vízszá-terjen, mivel őzszel többire mindenkor az hideglelésnek vízszá-terésétől félni kell.

A' félbenhagyó hideglelések néha a' rothatt forró, avagy a' gyulafzót forró hidegekkel őzve-foglaltatnak, és azt tselekszik, hogy a' nyavalya valami bizonyos órában minden nap, avagy minden másodnap, minden harmadnap, avagy minden negyednap meg - súlyosodgyék, és azután megint megkönnyöbbedgyék, és meg-fzelidúlyen.

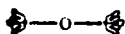
Ezek az ostromak ha *azoknak* a' nyavalyáknak, a' *mellyekkel* öszve foglaltatnak, *közönséges* orvoslásokra meg-szűnni nem akarnak, akkor-is mindigárt *kinához* kell fogni; mégis mindazonáltal kivált a' gyúlasztó hideglelésekben addig kinát adni nem kell, míg elegendő érvágással, és öszlató, 's hivesítő orvosságokkal a' nedvességek illendőképben meg nem higittatnak, 's meg nem vékonyítatnak.

Igen sokszor *lúrvás* félbenhagyó hideglelések-is láttatnak, mellyek más nyavalyának színe alatt minden nap, avagy minden másodnap, avagy minden harmadnap ugyan azon órában hirtelen megjelennek, és hól kemény *fő-fájást*, hól *vakságot*, *fullasztó burutot*, *fulladást*, *szív-dobogúst*, *vérpökést*, *okúdást*, *hasfájást*, *köszvényzt*, 's a' t. elő-állatnak; ezek a' környülállások gyakran egynéhány órákig tartanak, azután el-múlnak, megint azon bizonyos időben elé-kerülnek.

Kezdetben az ilyen betegek a' magok természetek, és történetek szerént illendő szerekkel orvosoltassanak, és így gyakran a' nyavalya el-múlik; melly ha meg-nem történne, akkor itten-is a' kina leg-bátorságosabb orvosság, de úgy, a' mint felyebb, elegendő mértékben.

Közönségesen minden rendes fel-váltva (*alternatim*) járó ostromok kina által meg-gyógyíttatnak, ha semmi nyilván való okokból, úgymint: evesedéstől, taknyasodástól, tsipósségtől, fekélytől, 's a' t. nem származnak; a' hól ilyen okok vagynak, ott a' kina az hideglelés ellen semmit sem használ.

Sok emberek a' kinától rendkívül irtóznak, és azért örömöslőbb betegeskednek, 's magokat veszede-

szedelembe vetik, mintsem kinát vesznek: Illyenkor a' két ostromok közt lévő szabad időben a' Nro. 142. 180. 185. le-irt orvosságokat meg - kell próbálni, minekutánna az első utak már meg-tisztultak. Ugyan ezen szerek gyakran ott-is használ-nak, a' hól a' kina semmit sem tehet.

Gyakran a' leg - engedetlenebb hideglelések - is szerentsésen el-hajthatnak, ha a' beteg az ostrom e-lőtt egy fél-órával a' Nro. 316. avagy 317. le-irt orvosságot bé-veszi; de mégis a' ki az elsővel akar élni, annak gyenge, és beteges meije ne legyen.

Sokszor olyan *engedetlen* félbenhagyó, és ki-vált *negyednapi* hideglelések támadnak, mellyekben az ostromnak *végén* a' betegek *meg-nem izzadnak*; Ezek néha sem a' fellyebb javasolt orvoslásra, sem a' kinára el-nem múlnak. Ebben az állapotban nints semmi jobb, mint az hidegnek kezdetén a' beteg-nek hátát valami gyapjúból tsinált, és kámforral jól meg-fűtölt ruhával dörgölni; azonban a' be-teget jól bé-kell takarni, és sok oszlató italakkal Nro. 13. 72. 143. meg-kell tölteni.

Erre az orvoslásra bőv, és sok órákig tartó iz-zadás kövötkszik, melly által többire mindenkor az hideglelés el-múlik, avagy leg alább nagyon meg-gyengül.

Őszszel, és Tavaszszal sok *mej-hideglelések* (Brusts-fieber) lágnak; mellyekben a' fazás nem igen alkalmatlan, de a' forróság gyakran három, 's négy óráig-is el-tart, a' forróságnak végén azután va-lami bádgyasztó izzadás kövötkszik.

A' szomjúság, a' mej-szorulás, és a' fő-fajás a' forróság alatt nagy, de a' köhögés nem igen ke-mény.

Az ostromnak el-múlása után a' betegek felette bádgyattak, röviden lehellnek, keveset hurutnak, de gyakran egy kevés turhát ki-horákolnak, és az ételt nem kívánnyák.

A' *Kina* az ilyen hidegteleéseket csak meg-súlyosította, és a' betegeket csak nagyobbban gyötörteti, mivel a' *mej-hidegteleéseknak* oka a' tüdőben vagon.

Az ilyen betegek gyakran könnyen meg-gyógyúlnak, ha sok *lágycitó*, és *gyengén pókterő ita-lakat*, 's *orvosságokat* isznak Nro. 8. 32. 40. 88. Illyenkor estvénként tsendesítő szereket adni igen hasznos.

Itten már kérdezni lehet *elsőben*, hogy miért marad ki bizonyos ideig az ostrom, és miért á'l-elé megint bizonyos idő múlva? *másodszor*: hogy miért kettőztetik-meg néha az ostrom?

A' tapasztalások azt mutatták, hogy a' félben-hagyó hidegteleések előtt *elsőben* vagy az é-el-eméiz-tés meg-bomlik, és azért az eledel is jó, és sze-lid chilus nem lesz, és így már támad egy ösztön (*stimulus*), melly a' vérbe vitetik; *má odszor* néha meg-gyúlnak a' gyomorban, és a' belekben az epés nedvesség, és meg-romlik, 's azután a' vérbe vi-tetik, és ott ösztönözi a' vért tartó edényeket; *harmadszor* néha pedig valami taknyos nedvesség gyúlnak meg a' gyomorban, és a' belekben, és ezek romlanak meg, 's izgatják a' vért tartó edényeket; *negyedszer* látrított járványos ragadós matéria-is (*miasma epidemicum*) félben-hagyó hideg-teleést tsinálni, és *ötödször* helybéli hibák-is (*vitia topica*) tsináltak hidegteleést, úgymint: obstru-ctiók, a' nádrának tsontos daganattya, az utolsó zápfognak ki-buvása, 's a' c.

De ezek az okok sokszor igen kicsinek, és mégis hideglelést csinálnak; néha elég nagyok-is, de mégis hideglelést nem csinálnak; azért - is a' félbenhagyó hideglelésekben az ösztönözésnek észrevévése-is annyira nekedik, hogy az ilyen ösztönöktől annyira érdekeltethessen, hogy hideglelés mozgásra fel-indulyan; ezt bizonyították még más tapasztalások-is, mert az elme-indulatok néha csinálják, néha pedig meg-is gyógyították a' félbenhagyó hidegleléseket; az hashajtók könnyen recidivát hoznak; és a' kina, ha laxál, nem használ.

Ezekből már önként következik, hogy tehát a' félbenhagyó hideglelések, gyengeségű betegségek (*morbi asthenici*) akkor, a' mikor helybéli hibától nem fügnek; de ezekből egyszer'smind az is ki-tettzik, hogy a' félbenhagyó hideglelések közönséges betegségek ugyan (*morbi universales*), de mégis néha helybéli nyavalyák-is (*morbi topici*).

Mihent az ösztönözésnek észrevévése annyira nekedik, hogy vagy a' természeti ösztönöktől, vagy a' természet ellen valóktól, gyors mozgásra fel-indittathassan, akkor mindgyárt el-kezdődik az ostrom; de az ostrom alatt úgy el-eméztődik az ösztönözésnek észrevévése, hogy már hideglelés mozgásra fel-ne indittathassan; néha az indított ösztön-is el-gyengül, és a' testből bőv mértékben ki-hajtatik az ostrom által, és így megint hideglelés indittást nem tarthat, 's nem csinálhat, és így az ostrom el-végződik; de azonban a' szabad időben megint meg-gyúl az ösztönözésnek észrevévése: néha az ösztönök-is újra meg-gyúlnak, és így megint hamarébb, avagy későbbre, az ostrom elé-áll.

Néha

Néha addig, míg az első ösztön munkálkodik, és a' maga erejéhez szabott indíthatóságot úgy el-emészti, hogy azt többé most már fel-ne indíthassa; azonban más nagyobb, avagy az elsőből nagyon különböző ösztön készül, melly elegendő a' még meg-maradott indíthatóságnak fel-indítására, és így alig végződik az első ostrom, már kezdődik a' második, és az hideglelés meg-kettőztetik (*duplicatur*), és sokszor a' történetek-is egymástól különbözőnek.

A' paroxysmus alatt tsak az izzadáft chamomilla, avagy borzavirág herbathéval kell gyengén segíteni; a' szabad időben pedig az ösztönözö okat kell el-rontani; s ki-hajtani, és azután kínával erősíteni kell az egész testet.

Selle a' félbenhagyó hidegleléseket a' magok különböző természetek szerént *hat* nemekre osztja, úgymint:

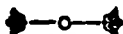
- I. *Érzőinas* félbenhagyó hideglelésre;
- II. *Epés* félbenhagyó hideglelésre;
- III. Epés gyulasztó félbenhagyó hideglelésre;
- IV. Epés rothasztó félbenhagyó hideglelésre;
- V. Gonosz indulatú félbenhagyó hideglelésre;
- VI. Hofzszas félbenhagyó hidegleléste.

ÉRZŐINAS FÉLBENAHGYÓ HIDEGLELÉS.

(*Febris nervosa intermittens.*)

Ez az hideglelés néha egygyenként (*Sporadice*), néha pedig az uralkadó járványoknál is szokott meg-jeleni valami akarminémű gyengítés után.

Nem lehet itt semmi goromba természet ellen való ösztönt találni; de ellenben előre ment, és jelen is vagon a' valóságos gyengeség (*debiitas directa*). Ezek az hideglelések majd mindenkor

harmadnapiak, és, ha jól orvosoltatnak, éppen nem veszedelmesek.

Leg-elsőbbben a' betegnek elmeindulatait vidámságra, és jó reménységre kell hozni; azonban az ofstrom alatt borzavirág herbathét kell itatni; a' szabad időben pedig minden második órában két Ícrupulus fein *kinaport* kell bé-adni, és minden este tizenkét tsepp laudanum liquidumat kell egyfzerre bé vétetni. En hasznasnak lenni tapasztaltam az ilyen félbenhagyó hideglelésben ezt a' Recipét-is.

R. Aquæ Menthæ piperitæ unc. viii.

Pulver. tenuissimi Chinæ optimæ unc. j.

Laudani liquidi Sydenhami guttas x.

Spiritus salis ammoniaci anisati guttas xv.

Syrupi Corticum aurantiorum unc. jj.

M. Sumat æger adultus omni hora cochleare mentale unum.

Erre mindenkor egy findsia jó húslevest itattam. De mégis itt a' kina-is magában többnyire elegendő.

W. Decodi Chinæ ex uncia una pulveris. Avagy: parati unc. vj. Aqu. menth. piperit. & aqu. vitæ edulcoratæ ana unc. jj. Laudani liqu. gutt. xv. Spirit. Sal. ammon. anisat. gutt. xv. Syr. Cort. aurant. unc. jj. M. Sumat omni bihorio 2. cochlearia.

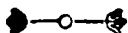
EPÉS FÉLBENHAGYÓ HIDEGLELÉS.

(*Febris intermittens biliosa.*)

Ez az hideglelés többnyire tavaszszal uralkodik, és harmadnapi.

Ez az hideglelés leg-könnyebb, és leg-közönségesebb. Háromféle környülállásokkal mutattya magát:

Elsőben néha az hideglelés előtt meg-romlott az ételkévánás, és éltelemésztes. *Má-*

Másodszor: olykor az hideglelés előtt a' száj meg-keseredik, a' nyelv meg-sárgúl, a' gyomor nehéz, 's néha fáj-is, és émelyeg.

Harmadszor: néha pedig a' fázás alatt a' beteg önként sok epés nedvességet okádik.

A' fázás előtt egy órával egy okádtató port kell bé-adni hűz grán ipecacuánából, és egy grán tartarus emeticusból a' meg-nőtt idejű betegnek, és minden okádásra egy findsia meleg vizet kell a' beteggel itatni. Az ostrom alatt sok borzavirág herbathét igyék a' beteg. A' szabad üdőben minden második órában vegyen két scrupulus jó kinaport. Ezeknek ritkán kell egyébb orvosság.

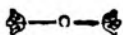
Mégis mindazonáltal vólt olyan betegem-is, a' kinek a' szabad üdőben kellett adnom egy hashajtót három scrupulus rabarbarából, és egy scrupulus polychrest sóból. Azután a' második szabad üdőben kinát adtam, és azt addig continuáltam, míg a' beteg meg-gyógyúlt.

A' gyomorban, és a' belekben meg-gyúlt ösztön akar oka, akar effectussa legyen a' betegségnek, mégis leg-előbb ki-hajtassan, mert úgy igen rövid lesz a' betegség, és a' kina annál hamarabb használ.

GYÚLASZTÓ EPÉS FÉLBEN-HAGYÓ HIDEGLELÉS.

(*Febris intermittens Bilioso-Inflammatoria.*)

Itten tudni kell, hogy az epés hideglelés közönségesen gyengeségű betegség (*morbus asthenicus*); a' gyúlasztó hideglelés pedig erősségű betegség (*morbus sthenicus*); az pedig lehetetlen dolog, hogy az erősség a' gyengeséggel öszve-foglaltassan; mel'y-

mellyből a' következne, hogy tehát *sem gyúlasztó epés engedő, sem gyúlasztó epés félbenhagyó hideglelés nem támadhat*, és így az Orvos magát könnyen meg-tsalhatná, ha ezt a' betegséget jól meg nem értené, és azt hinné, hogy a' sthenia az altheniával állandóul öfzve foglaltathatik, és azért az *erősítő*, és *gyengítő* orvoslás-is egygyütt szükséges volna.

Ez a' betegség többnyire kettős harmadnapi (*tertiana duplicata*) hideglelés, és tavaszszal szokott meg jelenni.

A' beteg elsőben gyúlasztó dispositióba (*diathesis sthenica*) esik; azután a' gyomorban, és a' belekben meg nem eméiztett, és meg-gyúlt ételből olyan öfzön támad; a' melly *elegendő ugyan a' vérforgásnak meg-gyorsítására, de nem elégséges még annak meg-erősítésire.*

Ha ebben a' betegségben ehez az öfzönhöz még más öfzön-is adatik, a' millyen a' többi között a' kina-is volna, akkor ebből a' betegségből igen könnyen vagy állandó (*continua continens*), vagy engedő (*continua remittens*); hideglelés lesz. Ha nem orvosoltatik is, akkor-is igen könnyen a' szűnetlen nevelődő öfzönöktől így el-változik.

Az orvoslás azt kívánja, hogy *elsőben* a' gyúlasztó dispositio érvágással gyengíttessen, és így az erősségű betegség el-távoztassan; *másodszor*: hogy az öfzön a' gyomorból ipecacuánával, és a' belekből rabarbarával ki-hajtassan; *harmadszor*: hogy solvens italokkal a' vér meg-higíttassan. De itt nagy vigyázás kell, mert az igen nagyon gyengítő orvoslás nagy kárt tehet.

Ezzel az orvoslással a' betegség olyan gyengeségre hozatik, mellyet azután a' kina bizonyosan, és hamar meg-gyógyít.

Lát-

Láttam sok félbenhagyó hidegleléseket, a' melyek az engedő hideglelésekhez nagyon közölitettek, és azért a' kina semmit sem használt. Illyenkor hashajtókkal, és közép sókkal olyan gyengeséget kellett csinálni, a' melyet azután a' kina igen hamar meg-gyógyított.

Ebből azt következtettem, hogy néha szükséges a' félbenhagyó hidegleléseket gyengítő orvosságokkal az engedő hideglelésektől meízfzebb húzni, és arra el-készíteni, hogy a' kina azután bizonyosobban, és hamarébb használjon. Mikor már a' félbenhagyó hideglelés így el-készítettett, akkor igen hasznosnak lenni tapasztaltam az érzőinas félbenhagyó hideglelésben jóvosoltatott mixturákat-is, és ezt a' Recipét:

℞. Aquæ totius Citri unc. jv,

Extracti Chinæ sine sale tartari parati unc. ℞.

Syrupi de succo citri unc. j.

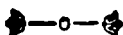
M. Sumat æger adultus omni hora cochleare mensale unum cum infuso florum chamomillæ romanæ.

De itten a' kina-is egyedül porban eleget használ.

EPÉS ROTHASZTÓ FÉLBENHAGYÓ HIDEGLELÉSEK.

(*Febres intermittentes Biliofo-putridæ.*)

Ezek a' betegségek őzfzel szoktak meg-jeleni, és többnyire vagy mindennapiak, vagy negyed napiak, és igen ritkán harmadnapiak; igen szeretik állandó, avagy engedő hidegleléseké - is válni. Ebben a' betegségben a' gyomorban, és

a' belekben meg-gyűlt ösztönök igen hajlandók a' rothadásra.

Úgy, mint *solvens*, igen jó a' Salmiak (*Sal amoniacus*); úgy, mint *evacuans*, jó az ipecacuána, és a' raba'bara. Az ösztönnek ki-hajtásával sietni kell azért, hogy kínát hamar lehessen adni. Ilyenkor jó a' tellyebb jovosolt mixturához, a' mellyben kina extractum vagyon, fél uncia *spiritus in-dereris* tenni.

De itt is a' kina egyedül-is hasznos, kivált ha jó diéta, és jó bor is rendeltetik.

GONOSZ INDULATÚ FÉLBENHAGYÓ HIDEGLELÉS.

(*Febris Intermittens maligna.*)

Ennek a' betegségnek indító, avagy gerjesztő oka gyakran valami ragadós méreg (*contagium*); néha más okai-is vagynak; de mindenkor mégis a' gerjesztő ok olly kemény, és hirtelen munkálkodó, hogy az indíthatóság csak hamar egézszen el-eméztődyen, és néha a' második, avagy harmadik paroxysmus alatt a' valóságatlan gyengeség miatt (*ex debilitate indi ecta*) gutta-útés módra a' beteg meg-halyon. Igen sokszor negyednapi az hideglelés.

Iten mindgyárt az első szabad időben sok kínát kell adni azért, hogy a' második ostrom bizonyosan ki-maradgyon.

HOSZSZAS FÉLBENHAGYÓ HIDEGLELÉSEK.

(*Febres diuturna intermittentes.*)

Ezek a' betegségek minnyájan helybéli nyavalyák (*morbi topici*), és néha ugyan harmadnapiak is,

is, de mégis leg-többszer vagy mindennapiak, vagy negyednapiak.

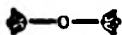
Egy Afzfony hóltá előtt igen sokáig *harmad-napi* félbenhagyó hideglelést szenvedett, és sem a' gyengített, sem az erősített orvoslásra, sem más különös orvosságokra nem változat; se jobban, se rosszabbúl nem lett. Hóltá után egyebek mind jól voltak alkatva, hanem éppen csak a' nádrában egy nagy *tsontos daganat* találtatott.

Egy Katona igen sokáig negyednap *félbenhagyó* hideglelést szenvedett, és semmiképpen meg-nem gyógyult. Egyszer ki-butt az utolsó zápfoga, és attól a' szempillantattól fogva többé az hideglelés meg nem jelent.

Egy Napzámos egy egész esztendeig mindennapi félbenhagyó hideglelést szenvedé; azután történetből ki-okádott egy húvejknyi hosszúságú, és vastagságú meg-keményedett tendót, mellyet ő annak előtte nagy darabonként szeretett vala lenyelni; és azúlta többé hideglelése nem vólt.

Néha az hasban lévő belső tagoknak *obstruictio-ji* ilyen engedetlen hosszúsas félbenhagyó hidegleléseket okoznak, mellyek, ha meg nem orvosoltnak, igen könnyen *vizkorságot*, avagy *sarvaszó* hideglelést tsinálnak. Illyenkor a' *sulphurauratum antimonii tertiae praecipitationis* igen hasznos, kivált ha gyengén izgató keserű főtt vizeket-is bőven iszik a' beteg. Ha az obstruictiók solvátnak, akkor mindgyárt kinát kell adni, mellyhez lehet más gyengén izgató szereket-is tenni.

Az ujjabb Orvosok azokat a' betegségeket, a' mellyekben leg főbb történet a' gyors vértorgás, *három* rendekre osztják:

Első rend a' *Pyrexia* (forróság).

Második rend a' *Febris* (Hideglelés).

Harmadik az *Irritatio* (Izgatás).

P Y R E X I A.

Mikor az erősség (*sthenia*) kemény, és az egész testben észrevehető, főképpen pedig a' vértartó edényeknek munkájokat, és az egész testnek melegségit tapasztalhatóképpen neveli, akkor a' betegség *pyrexia*, magyarul *Forróság*.

A' *pyrexia*.

I. Vagy állandó (*continua*), mellyben a' *sthenianak* nagy keménysége miatt kezdettől végezetig semmi engedés (*remissio*), avagy félbenhagyás (*intermissio*) nintsen.

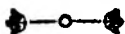
II. Vagy engedő (*remittens*) mellyben elég mértékletes a' *sthenia*, és azért gyakran enged, és gyengül, de megint valamennyire meg-súlyosodik, minden félbenhagyás nélkül.

III. Vagy Félbenhagyó (*intermittens*), mellyben a' *sthenia* gyengébb, és azért a' folyását gyakran félbenhagyja, és megint elé-áll.

Néha csak az élet-ereknek *pulsusok*, néha pedig csak a' testnek *forrósága* nevelkedik, de azért a' betegség mégis *pyrexia* marad.

De a' *pyrexia* vagy tiszta, és egygyes (*simplex*), vagy öszve-foglaltatott gyúladással, avagy ki-ütéssel (*complicata cum inflammatione, aut exanthemate*).

Ezek minnyájan gyengített orvoslással (*methoda antisthenica*, vagy-is *asthenica* gyógyittatnak.

F E B R I S.

Mikor a' gyengeség (*asthenia*) nagy, és gyors pulst, és forróságot tsinál, akkor a' betegség *Febris*, magyarul *hidegtelés*.

A' *Febris*.

I. Vagy állandó (*continua*), mellyben az *asthenia* igen kemény.

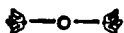
II. Vagy engedő (*remittens*), mellyben az *asthenia* középserű.

III. Vagy félbenhagyó (*intermittens*), mellyben az *asthenia* leg-gyengébb. A' Kina tsak chez az *astheniához* szabott erejű orvosság.

A' *Febris*-is vagy tiszta, és egygyes (*simplex*), vagy öszve-foglaltatott gyúladással, avagy ki-ütéssel (*complicata cum inflammatione, aut exanthemate*).

Ezek minnyájan erősítő orvoslással orvosoltatnak (*methodo antiasthénica, vagy-is sthenica*).

Ezekből már a' következik *Elsőben*: hogy tehát 1. a' *pyrexia simplex*; 2. a' *pyrexia*val öszve-foglaltatott gyúladások; 3. a' *pyrexia*val öszve-foglaltatott *exanthémák*, olyan betegségek, a' millyeneket az *Humoristák* gyúlasztó betegségeknek (*morbi inflammatorii*) neveznek, és gyengítő, 's hivesítő orvoslással (*methodo antiphlogistica*) orvosolnak, és így az *ujabb Orvosokkal* ezekben meg-egygyeznek; de még is az *Humoristák* ezeket a' betegségeket a' *gyengeségű*, és azért erősítő orvosságokat kívánó *gyógyulásan* vezetik egészre; az *ujabb Orvosok* ellenben az *erősségű gyógyulásan* viszik egészre. Ugyan azokból, a' mik felyebb mondattak, következik *Másolzor*; hogy tehát 1. A' *Febris simplex*; 2. a' *febrissel* öszve foglaltatott gyúladás; 3. a' *febrissel* öszve-foglaltatott *exanthémák*, az *ujabb Orvosoknál*,
mivel

mivel gyengeségű betegségek, ösztönözéssel erősítő orvoslással (*metbodo stimulado roborante*) gyógyítatnak. Itt már nagyon akadoznak az *Humoristák*, mert azt tartják, és hiszik, hogy azokhoz az ösztönökhöz, a' mellyek ezeket a' betegségeket tsinálják, még más ösztönöket is adni, veszedelmes, és azért szünetlen csak olvosztják (*solvunt*), gyengittik (*enervant*), és hajtyák (*evacuant*) azt, a' mit oknak lenni gondolnak, és azután, ha látják, hogy a' betegség ki nem marad, és hogy mégis a' maga formáját állandóul megtartja, és a' beteg nagyon gyengül, akkor ök-is *stimulánsok*'oz, és *erősítőkhöz* fognak, és néha elég idején, néha pedig igen későre, úgy hogy a' beteg vagy meghaljon, vagy más betegségbe essen, a' ki azonkívül is már igen sokáig szenvedett.

Kérdés: Lehet-e hideglelés izgató ösztön nélkül?

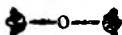
Felelet: Nem. Hát miért adnak az *humoristák*-is az hideglelést tsináló, és fenn-tartó ösztönhöz még más ösztönt is ilyenkor? Ha most jól tselekednek, miért nem adták előbb a' gyengeségtől függő betegségben? miért várták, hogy a' gyengeség az utolsó grádussára mennyen? miért kénozták a' beteget olly sokáig? és miért vetették más betegségnek veszedelmire? A' ki a' betegnek erejét elrontja, az azt többé vízfíza nem adgya, avagy igen nehezen hozza vízfíza.

Az hideglelést tsináló ösztön kétféle: Az *edgyik* az indíthatóságba az észrevehetőséget nagyobbban érdekli, és nagyobb siettséggel fogyasztja, mint sem a' vízfíza munkálkodhatóságot, és így csak hamar egyenes valóságatlan gyengeséget (*absoluta indirecta debilitas*) tsinál. A' *másik* az indíthatóságban a' vízfízamunkálkodhatást nagyobbban érdekli, és

és bővebben emészti, mint sem az észrevehetőséget, és így a' valóságos gyengeségre *relativa indirecta debilitást* hoz.

Az *első esetben* olyan ösztönt kell választani, és adni, a' melly a' vizszámunkálkodhatást hamar, és úgy fogyasztja, hogy az észre vehetőséggel hamar a' természeti proportiora jöjjen, és hogy az hideglelés ösztön ezt a' proportiót tovább meg ne akadályoztassa, és el-ne rontsa. Ha ez meg-esik, akkor olyan indítás (*incitatio*) támad, melly az hideglelés ösztönt bizonyosan el-rontya, és a' testből ki-hajtya, mellyre az hideglelés el-múlik, és a' beteg meg-gyógyúl. Ellenben pedig nagy kárt tenne az Orvos, ha itt olyan ösztönt adna, a' melly az észrevehetőséget inkább érdekelné, és fogyasztaná, mint sem a' vizszámunkálkodhatást, mert akkor csak az hideglelés ösztönnek munkáját segittené, és így meg-kettőztetett erővel hamar el-emésztené az észrevehetőséget, és meg-ölné a' beteget hamar tsinált valóságatlan gyengeséggel.

A' *második esetben* olyan ösztönöket kell választani, és adni, a' mellyek az észrevehetőséget nagyobb, 's bővebben emészti, mint sem a' vizsiza munkálkodhatóságot, és így azt hamar a' természeti proportióra hozzák, még pedig úgy, hogy az hideglelés ösztön ezt meg ne gátolhassa. Mihent ez meg-esik, azonnal mindgyárt olyan lesz az indítás, a' melly azután az hideglelés ösztönt el-rontya, és a' testből ki-hajtya, mellyre az hideglelés el-múlik, és a' beteg meg-gyógyúl. De ellenben itt igen nagy kárt tenne az Orvos, ha olyan ösztönt adna, a' melly a' vizszámunkálkodhatóságot nagyobb emésztené, mert így az hideglelés ösztönök munkáját segittené, és meg-kettőztetett erővel

róvel a' *relativa indirecta debilitást* nevelné, és a' beteget bizonyoson, 's hamar elegyes gyengeséggel meg-ölné.

De itten még tudni kell, hogy a' meggyorsult vérforgás nem mindenkor *Pyrexia*, avagy *febris*, hanem néha éppen csak helybéli hibától függő izgatás.

I R R I T A T I O.

Mikor az helybéli hibáktól (*a vitis topicis*) a' pulsus gyorsabb, és a' testnek melegsége nagyobb lesz, akkor ez az állapot *Irritatio*, magyarul *izgatás*.

Az *irritatio* csak effectussa az helybéli hibának, és azért mindenkor előbb támad helybéli hiba, és csak azután következik az izgatás.

A' tüdőrothadásban (*in pthysi pulmonali*) a' mindennapi melegség, és gyors pulsus izgatás, 's a' t.

Az izgatás kétféleképpen orvosoltatik: *elsőben radicaliter* az helybéli hibának gyógyításával; *másodszor palliative* ott, a' hól az helybéli hiba gyógyíthatatlan. Illyenkor csak arra kell vigyázni, hogy az izgatás se igen erős, se igen gyenge ne legyen, és addig mértékletesen tartassan, a' meddig lehet.

A' kik ezt a' tanítást jól meg-tanólták, jól értik, bévették, és az Ispotályokban a' betegeknel meg-próbálták, sokkal szerentsébbek az orvoslásban azoknál, a' kik vele ellenkeznek.

De azok mégis ehez ne fogjanak, a' kik ezt a' tudományt kezdettől végezetig meg-nem tanólták, 's nem értik, avagy meg sem értherik, vagy megérteni nem akarják, reitelvén újra tanólni.

A' Seborvosok csak annál maradgyanak, a' mit *Störck* tanitt a' félbenhagyó hideglelésekről az első levéltől a' 17-dik levélig. A' többi a' gondolkodó Orvosoknak számokra iratott.

PESTISES HIDEGLELÉS.

(*Febris Pestilentialis.*)

A' Pestises hideglelésben valami helybéli gyúladások (*inflammationes*) támadnak az ikrákban (*in glandulis*) és az húsos, és hártyás részekben (*in partibus carnosis & membranaceis*), mellyek igen ritkán válnak jó evesedésre, hanem igen könnyen meg-fenésednek, és a' fenére (*gangræna*) igen hajlandók.

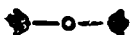
Az ikráknak gyúladása *Bubónak*; az hártyás, és húsos részeknek gyúladása pedig *Anthraxnak* neveztetik.

A' *Bubó* töbnyire az el-ragadás után az harmadik nap jelenik-meg, és sokszor itélő daganat (*tumor criticus*); de ha előbb jelenik meg a' vizikrákban (*in glandulis conglobatis vasorum absorbentium*) akkor a' bé szivatott pestises inéregnek meg-rekedésit jelenti.

Az *Anthrax* mindenkor nagy veszedelmet jelent. Az ón színű, szederjes, és fekete hójagotskák, mellyek ott, ahol anthrax lett, szoktak előbb fel-emelkedni, és azután meg-fokadnak, *carbunculusoknak* neveztetnek.

Néha hofszúkó veres daganatok (*vibices*) támadnak, mellyek végtire meg-feketednek.

Gyakran fekete szeplők-is (*petechia nigra*) ütnek ki.

Az még nintsen el-végezve, hogy valyon a' pestis másodszor reá esik-é az emberre, vagy nem.

A' pestis ragadós betegség; a' pestises mérég Ægyptusból hozatott Európába. De ez a' ragadós mérég nem igen vékony, és nem igen repülő (*volatile*), mivel sok matériákban sokáig meg-marad, és meszfe földre el-vitetik, de mégis az emberre igen könnyen el-ragad, es főképpen az érzőinat láttzik meg-ragadni, azonban úgy láttzik, hogy az epét készítő elzközöket-is szereti ostromolni; az indithatóságot pedig igen hamar el-emészti, és úgy az embert valóságatlan gyengességgel meg-öli, néha már az első, avagy második nap minden helybéli gyúladás, és más hiba nélkül.

Az 1773 dik éltendőben *Nagybánya várossa* körül uralkodott egy ragadós járovány (*epidemia contagiosa*), melly néha az első, avagy a' második nap, minden ki-ütés, és helybéli hiba nélkül, meg-ölte az embereket; másoknál előbb, az az, az halál előtt meg-jelentek a' *Bubók*, *Carbunculusok*, *Anthraxok*, *vibexsek*, és *petétek*; de a' betegség mégis pestis nem vólt, mivel a' ragadós mérég nem Ægyptusi mérég vala, és az egész epidemia három hólnapok alatt el-múlt, és illendő orvoslással, 's gondviseléssel az egészségesek, mi-hent Orvosok érkeztek, meg-tartattak; a' betegek pedig, a' kik még akkor az haldaklás óráját el-nem érték, szerentsésen meg-gyógyittattak, még pedig igen kevés költséggel. Vigyázni kell tehát, hogy az ilyen epidemia azért, hogy a' pestishez hasanló, peltisnek ne neveztesen; de ellenben ha bizonyos, hogy a' ragadós mérég valósággal éppen az, a' melly Ægyptusból hozatott Európába, ak-

kor el-nem kell mulatni az epidemiát *peftisnek* nevezni, akar honnét jött leg-közölebről.

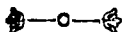
Az hideglelés, mellyet a' peftises méreg tsínál, nem egyféle.

Ha egésséges erős emberekre esik, a' kikben az indithatóság középferú, akkor erősségű betegséget tsínál, de mégis ez sokáig nem tart, mivel a' méreg az indithatóságot hamar el-emészti, és az embert valóságatlan gyengeséggel meg-öli.

A' kik jö, bőv erősítő diátával; borral; pálinkával; pipával; nagy mozgással; vidám felindító elmeindulatokkal; magoknak valami bizonyos mértékű valóságatlan gyengeséget tsínálnak, azok többnyire szabadon maradnak, mivel ilyenkor a' méreg nem elegendő az indittásnak megváltoztatására. De ha ilyenkor tsak ugyan igen nagyon meg szaparadik a' peftises méreg, ekkor igen hamar-is neveli a' valóságatlan gyengeséget, és meg-öli az embert. Külömben az *el-távoztató* eszközök tsak jó erősítő diatából, és az elmenek vidámságából állnak.

A' szomorú, búsuló, félénk, vizet ivó, nagyon koplaló, és valóságos gyengeségben lévő emberek könnyöbben, és veszedelmesebben esnek peftisbe; mivel ilyenkor a' peftises méreg felette nagy ösztön, a' meg-gyült észrevehetőségre nézve, és az indithatóságnak visszta-munkálkodhatóságát hamar el-emészti, és így a' valóságos gyengeségre valóságatlan gyengeséget (*debilitas indi-ecta relativa*) hoz, és a' beteget hamar meg-öli elegyes gyengeséggel.

Ha erősségű betegséget tsínál, a' mint felyebb mondatott; akkor a' Bubók jó genyettségé válnak, és igen ritkán támadnak *Anthraxuk*. De

mégis itten a' *methodus antiphlogistica*, vagy - is a' gyengített orvoslás mindenekben nem applicáltathat, és a' sok üresítések ártanak. Egy érvágás ugyan hasznos lehet, ha a' *sthenia* tartós, de ha rövid, akkor az-is ártana. Az okosan meg-tett érvágás után izgató, és gőzöltető orvosságok kívántatnak, a' milyen a' *potio alexipharmaca prima* a' 83-dik levelen lehet a' többi között.

Ha pedig a' gyengeség (*asthenia*) jelen legyen, és a' rothadásra való hajlandóság nagy, és *anhrax-sak* támadnak, akkor a' veszedelem igen nagy. Illyenkor rothadás ellen való, és erősítő orvosságok kívántatnak, úgymint értz-savanyóságok, bor, 's a' t. jók a' gőzöltetők is, a' milyen lehet a' *potio alexipharmaca secunda* a' 83-dik levelen a' többi között.

Többnyire legyen a' gyomorban, és a' belekben valami meg-gyúlt, 's meg-romlott epe-is, melyet *ipecacuanával* ki-okádatni szükséges; de az hashajtók ártalmasok. Minden reménység csak az izgató, erősítő, és rothadásnak ellent álló, és ilendően gőzöltető szerekben legyen.

Jónak lenni mondgyák az egészséges testet *falajjal* gyakran meg-kenni; sött azt innya-is néha néha. A' *Bubókat*-is jobb evesedésre hozni, mintsem el-öfzlalni.

A' ki a' *peftisről* többet kíván tudni, az olvassa meg azokat az *Auctorokat*, a' kik a' *peftisről* *ex professo* irtak, a' kik között a' *Szirmiumi* *peftisnek* le-írója leg-nagyobb figyelmetességet érdemel, mivel bőven, és jól ír a' *peftisről*.

A' · V I Z K O R S Á G R Ó L.

(*D Hydrope.*)

Ha valami különös részben, avagy az egész testen-is valami *vizes daganat* el-terjed; avagy ha a' testnek valami üregében valami *vizes nedvesség* összegyűl, és ottan valami *daganat*ott, avagy valami *más alkalmatlanságot* okoz, akkor a' nyavalya *vizkorságnak* neveztetik; különös nevet pedig attól a' helytől vészen, a' mellyben helyheztetik; innét vagyon *Fő-vizkorság*, *mej-vizkorság*, *hasvizkorság*, hajló tagoknak vizkorsága, 's a' t.

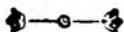
A' vizkorság gyakran hirtelen támad, de mégis leg-gyakrabban tapasztalhatatlanúl kezdődik, igen lassan nevededik, és a' beteget gyakran halálos veszedelembé veti.

Ha a' belső részek egészségesek, és a' dugulásoktól, 's kemény daganatoktól szabadok; ha azonban a' testnek nedvességei-is jók, akkor sokat lehet remélni: Ellenben pedig a' beteg mindenkor nagy veszedelemben vagyon, ha a' nedvességek tsipősségek, és fel-olvadtak, avagy ha a' belső tagok meg-sértődtek.

Akkor-is többire mindenkor veszedelmesebb a' vizkorság, a' mikor a' *pulsus gyorsan* vér, és a' beteg nagyon szomjúhozik.

Az-is rosz jel, ha a' beteg valami engedetlen, és erőtlenítő hasmenésbe esik, és ha általa a' vizes daganat nem csak nem apad, hanem inkább minden környűllások sullyosodnak.

Valami a' testnek természeti gőzölgését (*die natürliche Ausdünstung*) vízfza-tartya, avagy a' belső üregekben lévő vékony páráknak az erekbe

való bé-szivódását meg-akadályoztattya, a' vérnek rendes forgását meg-bontya, ki-öntődéseket, dugulásokat avagy keménységeket okoz, avagy a' nedvességeket felette meg-higittya, és a' kemény részeket el-lágyittya, 's a' t. az mind okat adhat a' vizkorságra.

A' Tús, és nedves helyeken lakó emberek vizkorságba igen sokszor esnek.

Mégis mindazonáltal a' vizkorság leg-gyakrabban az őfzi félbenhagyó hidegtelelésekből következik, kivált ha az ilyen hidegtelelések a' belső részekben keménységeket, és dugulásokat hátra hagynak, avagy ha igen sokáig tartanak, és illendőképpen nem orvosoltatnak. Vizkorság gyakran támad a' hófzfas forró nyavalyák után-is, avagy a' nagy vériolyások után, avagy a' testnek más felette bővüresedése után-is; A' felette gyakor érvágás is ezen utolsó okok közé való.

Mikor a' vizkorság valami belső résznek evesedésétől, meg-geenyettségesésétől származik, avagy mikor valami más gonosz indulatú fekélytől, avagy tsipósségtől okoztatik, akkor többire mindenkor orvosolhatatlan; ugyan azért a' sarvasztó nyavalyákban (ben abzehrenden Frankheiten) a' vizkorság közönségesen halálos jel.

Hasanló veszedelmes a' vizkorság akkor-is, a' mikor valami hófzfas, és gonosz indulatú súlyben (*scorbutus*) támad.

A' vizet a' testből három különböző útan lehet ki hajtani, tudni illik: az izzadás, a' vizelés, és az hasmenés által.

Leg-alkalmasobban, és leg-jobban a' vizelés által hajtatik -ki a' viz, de mégis igen sokszor a'
vizet

vizelteső orvosságok elégtelenek, és azért *hashajtó* szereket kell adni.

Ebben a' nyavalyában az orvoslást mindenkor gyenge orvosságokon kell kezdeni azért, hogy meg lehessen tudni, hogy valyon a' gyengébb szerek munkálkodnak-e eleget, vagy nem; ha pedig ezek elegendők nem vólnának, akkor lassan lassan lehet erősebb, és keményebb szereket-is meg próbálni.

Mindenkor jó jel, ha a' gyengébb orvosságok az illendő útan munkálkodnak, ha szintén ez a' munkálkodás elegendő nem vólna-is; mert ez azt jelenti, hogy az erősebb szerek a' kívánt telt el-fogják érni.

Hánytatót ebben a' betegségben *ritkán* adunk, kivált pedig akkor ártalmas az hánytató, a' mikor a' belső részek meg-sértődnek.

A' vizkorságban fekvő betegnél az *has* közönségesen engedetlenül meg vagyon *szorulva*; a' *vizellet* szűkön menyen, és veres, néha zavaros, néha valami sűrű, veressetske, avagy téglafin forma seprőt szállit az edény tenekére.

Gyakran valami meg-hivesedés, vagy-is fázás után, kivált ha az air nedves, hideg, és gőzös, vagy-is ködös, az egész testen, avagy a' testnek valamely részén valami *láz*, *fel-puffadt*, *fényes vizes daganat* támad; az ilyen betegek semmiről sem panaszkodnak, és magokat a' belső részekben jól érzik, könnyen lélekeznek, az ételt kívánják, és jól alusznak.

Az ilyen daganatok *izzasztó* orvosságok, és italak által; meg-füstelt ruhákkal téendő gyenge *dörögöléssel*, és az ágyban való *meleg tartással* gyakran könnyen, és hamar el-hajtatnak. Napjában *háromszor*

romfzor egy port Nro. 20. és mindenkor réá két findsia italt Nro. 16. 17. 18. 46. 72. kell bé-adni, és ha szükségesnek fog láttatni, akkor egy *la-xát-vát-is* lehet bé-adni.

Ezek a' betegek a' meg-gyógyulás után-is még egynéhány napokan mértékletes, és gyenge melegben tartsák magokat; hirtelen hidegre ne menyenek; azonban az-is igen jó, ha ebben az időben-is napjában egyszer, vagy kéttzer azok a' részek, a' mellyek előbb dagadva voltak, jól megfűtelt ruhákkal gyengén dörgöltetnek.

Ha a' vizkorság valami nagy vér-ontás után; igen sok érvágás, avagy valami más felette bőv tiresedések után; hoszszas félbenhagyó, avagy forró hidegek után támad, és egyedül csak a' test kemény részeinek erőtlenségétől, 's el-lágyulásától függ, akkor gyenge ételekkel igyekezni kell a' betegnek erőt adni, és egyszer'smind gyenge dörgölések által, 's olyan orvosságokkal, mint Nro. 17. 18. 68. 71. 72. 79. a' *víz-is* igyekezni kell meg-mozdítani, és a' testből ki-hajtani.

Gyakran csak hamar, és szerentsésen a' víz ki-takarodik, minden daganat egéfszen el-múlik, de mégis az edényekben, és a' több kemény részekben még közönségesen valami *gyengeség* hátra-marad | és azért a' daganat megint igen könnyen víz-fza-térhet: Ennek el-távoztatására a' még hátra-maradt el-lágyulás *erősítő*, és *öfzve-húzó* szerek által meg-orvosoltassék, és a' természeti keménység megint helyre hozattassék. Erre a' tzelra Nro. 31. 36. 74. 75. igen jó orvosságok vagynak; néha mindgyárt kezdetben-is lehet ilyen orvosságokat adni, akkor tudni illik, a' mikor az erőtlenség olly nagy, hogy várni sokáig ne lehessen, és azért a' mikor

az előbbeni orvosságoktól csak alig lehetne valami munkálkodást várni.

Ha ezen erősítő orvosságokkal való éléskor az has meg-szorúl, akkor gyenge klystérrel segíteni kell.

Minden *vizes* daganatban, akar közönséges légyen, és az egész testen el-terjedgyen, akar csak valami különös részt el-fogjan, szorgalmatason ki-kell keresni, és meg-kell vizsgálni, hogy a' meg-gyúlt nedvesség vajon *hig-é*, 's *vékory-é*, avagy pedig *sükeres*, *meg-alutt*, *kotsonnyás*, és *taknyos*; azt-is jól meg-kell vizsgálni, hogy a' daganatnak *szine természet* szerént való-é, avagy talám már *ver-es-is*, és *gyéllalt*, avagy imitt amott *szederjes*, *je-kerés*, avagy *bársony piros* fókokkal meg-velzteget-tetett.

Hogy a' *vizes* daganatban meg-gyúlt nedvessé-gek *higak*, 's *folyók*, azt, ha a' daganathoz e-rünk, meg-tuogyuk abból, ha a' bőr könnyen bé-nyomattatik, és ha azután megint mindgyárt fel-emelkedik, és a' nyomás által tsinált jukot, vagy-is ürességet megint mindgyárt bé-tölti; azonban a' daganatnak természet szerént való melegsége-is közönségesen épen meg-marad: Ha pedig a' meg-gyúlt nedvességek *sükeresek*, és *kotsonnyások*, ak-kor a' daganat többire mindenkor hidegebb, a' bőrt olly könnyen bé-nem lehet nyomni, és a' bé nyomattatott juk, vagy üresség, csak igen lassan emelkedik fel, igen lassan-is telik-meg megint.

Ha már a' meg-gyúlt *vizes* nedvességek egész-fzen *higak*, 's *folyók*; ha egyfzer'smind semmi ke-mény daganatok, avagy más gonoliz történetek je-len nintsenek; és ha a' beteg külömben-is elég e-erős, akkor mindgyárt valami alkalmas *luxatívát* Nro. 4. 5. 14. 38. kell adni; ha pedig ezek igen
gyen-

gyengék vólnának, akkor lehet erősebbeket is Nro. 154. 155. 156. 157. 158. meg-próbálni.

Gyakran ezekre az orvosságokra igen sok viz menyen-ki mind a' vizelleten, mind az hasmenésen; a' betegek meg-nem bádgyadnak, hanem inkább magokat könnyöbben erzik, és egyszer's mind az-is tapasztaltatik, hogy a' daganat-is lágyabb, és kisebb kezd lenni.

Ebben az állapotban minden harmadik, avagy negyedik nap lehet laxatívát adni mind addig, míg a' daganat egészen el-nem apad.

Ez az orvoslás sokszor igen szerentsés, kivált ha a' meg-dagadt részek a' Nro. 161. le-irt szerrel meg-fűtelt ruhákkal gyakran dörgöltetnek, és azonban a' beteg a' Nro. 89. 162. 163. le-irt herbathéből napjában egynéhány findsiával ifzik.

Ha a' beteg az első laxatívára meg-gyengülne, akkor nem szabad előbb másodszor laxálni, míg az erő megint meg-nem jön; hanem inkább vizeltető szerek által kell igyekezni segitteni: gyakran a' Nro. 68. 71. 79. 113. 118. 119. 152. le-irt szerek annyit hafználak, hogy azután többszer laxatívát adni ne kellyen.

Ha pedig ezek a' szerek eleget nem hafználának, akkor szükséges vólna mégis minden hatodik, avagy nyóltzadik nap a' felyebb jovosolt laxatívák közül egygyet bé-adni: Az ilyen környűlálásokban igen félelmesnek nem kell lenni.

Ha a' vizes nedvességek igen *sükeresek*, *taknyosok*, avagy *korsonnyúok*, akkor mindgyárt kezdetben olyan orvosságokat kell választani, a' melyek az ilyen sűrű nedvességeket meg-vékonyítják, fel-olvosztják, meg-higittyák, s folyóvá teszik, és lassan lassan a' vizellet, avagy az hasmenés

més által a' testből ki-hajtyák: Illyenek vagynak Nro. 71. 79. 110. 111. 113. 118. 142. 144. 152. 159. Ezen, és ezekhez hasanló orvosságokkal egyedül-is gyakran a' felette engedetlen vizkorság-is meg-gyógyittatik, és ha általak a' vizelés elég bővön foly, az has eléggé nyitva tartatik, és a' dagánat apadni kezd, akkor nem szükséges más laxatívákat adni.

Ha pedig ezek az üresedések tapasztalhatóképpen nem használnának, akkor azonban gyakran valami erős laxatívát-is kell rendelni.

Ez az orvoslás többire mindenkor elegendő, ha a' belső részek szabadok, a' nedvességek nem tsipősek, és a' beteg elég erős; Az ilyen orvosságokat áthatatosan kell tovább-is adni, és mindgyárt el-nem kell változtatni, ha egy vagy két dósis elegendet nem használna.

Ha sem a' vizeltető, sem a' gyakran bé-adatott laxatívák valami könnyöbséget nem szereznének, akkor mindenkor rosz jelentődik.

Ha a' vizeltető orvosságok a' vizelletnek uttyaiban valami fájdalmas erőlkedett, és égést okoznának, és ha szomjúságról kezd a' beteg panaszolkodni, akkor a' vizeltető szereket mindgyárt el kell hagyni, mert különben igen sokszor a' vesékben, és a' vizelletnek úttyaiban gyúladás támad, melly által a' beteg nagy veszedelembe esik; Ez az égés lágyító nyálos italak által Nro. 40. 41. 88. meg-gyógyul.

Ha a' gyengén vizeltető, és gyengén laxáló szerek nem használnak, és ellenben ha az erősebbek a' beteget gyötröttetik, meg-bádogyasztják, és a' mej-tsont alatt valami fájdalmat, avagy valami száraz hurutot okoznak, akkor az roszfzat jelent,

mivel az erős laxatívák ártanak, és a' gyengék semmit sem használnak.

Az ilyen állapotban a' vízkorság majd mindenkor orvosolhatatlan; azért is csak gyenge szerekkel a' leginkább szorongató, és fájdalmas környúlalásokon kell segíteni, hogy a' beteg a' nyavalyát könnyebben szenvedhesse.

Ez az enyhítő orvoslás (*cura palliativa*) azokban a' vízkorságokban is szükséges, a' mellyek valami belső evesedésből, genyettségesedésből, avagy sarvadásból származnak, és közönségesen a' beteget rövid időn megölik.

A' vízkorságban fekvő emberek, gyakran valami *forró hidegbe*, avagy oldalnyílallásba, tüdőgyulladásba, avagy valami más belső részeknek gváladásába esnek: Ha ilyenkor a' beteg még elég erős, ha a' pulsus kemény, és tellyes, és ha a' vér még meg-nem romlott, akkor a' beteggel úgy kell bánni, a' mint ezekben a' nyavalyákban javasoltattott; lehet, ha szükséges fog lenni, rendkívül a' vízkorságra nem nézván, gyakran *eret* vagni, és *livesítő*, 's *lágylító* orvosságokat illendő mértékben adni. Ez az orvoslás gyakran olly szerentsés, hogy általa nem csak ez a' nyavalya, a' mellybe a' vízkorságos beteg most esett, hanem egyfőz'smind maga a' vízkorság is egézfőzen el-múlik.

Ha pedig a' vízkorságos emberek, mikor forró hidegbe esnek, már igen bádgyattak, avagy ha az ő nedvességek azonkívül is már meg-romlottak, és meg-tsipősedtek, akkor mind meg-halnak.

Hogy az *hasnak üregében* víz legyen, azt meg lehet tudni, ha valaki a' kezét az hasnak egyik oldalára teszi, a' másik kezével pedig az hasnak másik által-ellenben lévő oldalát ütegeti; mert az hasban lévő

lévő viz erre az ütegetésre meg-mozdul, 's meg-lottsan.

Az *Hasvizkorság* szintén úgy, a' mint felyebb jovosoltatott, *vizeltető* avagy *hashajtó* orvosságokkal orvosoltatik.

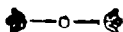
Ha pedig még az erős, és kemény vizeltető avagy hashajtó szerek-is az hasnak daganattyát nem apasztanák, 's nem kissebbitenék, és ha a' beteget még inkább bádgyasztanák, akkor az has-tsapoláshoz (*paracenthesis*) kell folyomadni.

Mihent a' viz az ilyen tsapolás által az hasból ki-foly, azonnal mindgyárt a' betegnek megint vizeltető orvosságokat kell adni, mellyek ilyenkor gyakran sokat használnak, és a' vizelletet olly bővön meg-indittyák, hogy azután az has többé fel-ne dagadgyan, és a' beteg tökéletesen meg-gyógyúlyan.

Mégis mindazonáltal az-is gyakran meg-esik, hogy az hasnak meg-tsapolása után a' vizeltető orvosságok eleget ne használyanak; és azért hogy a' viz az hasban megint meg-gyógyúlyen, és attól az előbbeni daganat, 's gyötrődés megint elé-körülyen.

Annakokáért az hasat megint meg-kell tsapolni; ezt a' tsapolást lehet, ha a' szükség kívánni fogja, többszer-is elé-venni: De mégis mindenkor a' tsapolások közt lévő üdőben jó meg-próbálni, hogy valyon a' vizeltető, avagy hashajtó szerek elegendők-e az újra kövötkezendő vizkorságnak el távoztatására.

Vagynak példák, a' mellyekben a' betegek minekutánna az has hattzor, héttzer, avagy nyóltzor meg tsapoltatott, azután jobban kezdettek lenni, és egészszén, 's tökéletesen meg-gyógyúlytak, többé vizkorságba vízfíza sem estek.

Az hasnak meg-tapolása sokára ne-halasztassék; mihent a' leg jobb, és a' különösen ki-válagatott orvosságok enyhülést nem hoznak, akkor mind-gyárt minden tovább való várakozás nélkül az hasat meg-kell tsapolni.

Mert különben az hosszvas halasztás alatt a' beteg el-badgyad, az hasnak belső részei meg-fonnyadnak (*macerantur*), egélfzen ellágyúlnak, és gyakran a' meg-gyült viznek tsipósságától meg-rá-gattatnak, avagy azonban egyszer'smind a' mejnek üregében-is a' viz öfzve kezd gyúlni, melly miatt azután a' nyavalya közönségesen orvosolhatatlanná válik.

Az hasnak tsapolása akkor leg-bátorságosabb, és majd mindenkor mindgyárt az első-is eleget hat-nál, a' mikor az hasnak daganattya sokáig, mind nagyságra, mind formára nézvéen, egy módon marad, és se nem apad, se nem nevededik.

Mert ez az állapot azt jelenti, hogy már többé a' viz az hasba bé-nem folyhat, és azért az ilyen környúlállásokban a' vizkorság a' tsapolás után többszer vízfzsa sem tér.

Az has igen sokszor egyedül tsak azért tsapol-tatik meg, hogy a' viznek ki-folyása által a' nyava-lyá enyhüljen, és a' beteg valamennyire meg-könnyöbbedgyék; tudni illik akkor, a' mikor az élet-hez semmi reménység nintsen, és mégis azonban a' beteg az hasnak felette nagy daganattya, 's puffodása miatt nagyon gyötrődik, és gyakran nem-is lélekezhet.

Ez a' tsapolás ilyenkor a' gyötrődést el-hajtya, a' lélekezést meg-könnyöbbiti, és gyakran a' nyavalyát horzszú üdőre sokkal könnyöbbé, és szenvedhetöb-bé

bé teszi. Az ilyen környülállásokban ugyan ezen okból az hasat lehet gyakran-is meg-tsapolni.

Ha az hasnak meg-tsapolása által ki-folyó víz tisztá, és nem roz szagú, akkor az egészséghez több reménység vagyon, mintsem ha zavaros, büdös, és tsipós volna.

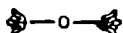
Az hasban lévő vizesség gyakran olly sűrű taknyos, és kotsonyás, hogy az hasba szúrt tsapotskán ki-nem folyhat.

Ebben az állapotban vagy a' sebet meg-kell szélesíteni, vagy oszlató, és fel-olvasztó letskendezésekkel azt a' sűrűséget meg-kell vékonyítani, hogy folyó, 's hig légyen, és azután az hasból ki-folyhassan: *Mindenkor jobb a' vizet az hasból egyszerűre ki-venni, és az ájulásokat, 's egyéb gonosz következeseket alkalmas has-szorító övözövel eltávolztatni.*

Ha pedig a' beteg a' viznek ki-folyása alatt fellelte el-bádogyadna, ha el-ájulna, 's a' t. akkor a' viznek folyását meg-kell állítani, és mind addig kell várakozni, mig a' beteg megint egészfzen magához tér, 's jobban lesz: Azonban a' betegnek valami tsendesen erősítő orvosságot Nro. 160. kell bé-adni, avagy lehet néki egynéhány kalán jó bort-is innya adni.

Minden vizkorságban ugyan, de mégis az hasvizkorságban különösen mindenkor mindgyárt kezdetben jól meg-kell vizgálni, hogy valyon az hasban, avagy az öldallagyokban (*in hypochondriis*) valami meg-keményedés nintsen-é.

Ha már az hasban, avagy az öldallagyokban valami keménység jelen lenni tapasztaltatnék, akkor a' vizelteső, és a' gyengén laxáló orvosságok mellett olyanak-is szükségesek, mellyek az ilyen kemény

ménységeket fel-öldazzák, 's el-ofzlattyák Nro. 46. 72. 109. 110. 132. 135. 136. 142. 144. 159. A' Nro. 164. le-irt *pillulák* gyakran *leg-hafzinasobbak*.

Ezen környülállásokban többire mindenkor az orvoslás felette lassú, sokszor igen engedetlen, gyakran egézlízen-is lehetetlen.

Ha egy darab üdö mulva a' vizellet bővebben kezd menni, ha a' vizes daganat apadni kezd, ha a' keménységek lágyabbak, 's kússebbek lesznek, akkor *jó a' reménység*, és ugyan azért tovább-is csak ugyan azon szerekkel kell orvosolni.

Ha pedig ezekre a' szerekre semmi enyhülés, és jobbulás nem következnék, ha a' keménység maga előbbeni állapottyában változhatatlanul megmaradna, akkor *nagy a' veszedelem*.

Az hasat ebben az állapotban-is lehet meg-tapolni, ha a' meg-keményült részek meg-engedik; az ilyen tsapolás által néha annyit nyerünk, hogy azután a' fel-öldó, és ofzlató orvosságokat bővebben lehessen bé-adni, és hogy ekképpen azután jobban, 's többet-is hafználhassanak az orvosságok.

Ebben az állapotban gyakran minden viz a' vizeltető orvosságok által a' testből szerentsésen kihajtatik; De mégis a' keménységek még a' magok előbbeni állapottyakban megmaradnak, mindazonáltal az ilyen keménységeket azután könnyöbben meglehet gyógyítani; ilyenkor a' Nro. 49. 60. 134. 135. 136. le-irt orvosságokat adgyuk. Ha pedig a' vizellet azonban szűken kezdene menni, következőképpen ha miatta az ember attól félne, hogy a' vizkorság megint villzza tér, akkor egy-szer'smind vizeltető orvosságot-is kell adni Nro. 164.

Ha azoknak az hasokban, a' kik erős borokat, avagy pálinkát igen bőven isznak, keménységek támadnak, és ha azokra azután vizkorság következik, akkor a' nyavalya közönségesen orvosolhatatlan.

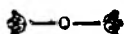
Az ilyen emberekben a' máj, és a' lép majd olly kemény, mint a' kő, és egészen el-fonnyadt, 's el-száradott.

Néha a' máj igen nagyon meg-nő, és gyakran az hasnak teregét egészen el-foglalya; némellykor az hasban egyszerre több részek keményednek meg, néha minnyájon egy tsomóba-is öszve-nőnek: Ha már ilyenkor vizkorság támad, akkor a' nyavalya mindenkor orvosolhatatlan ugyan, de még-is fel-öldő, vizeltető, és gyengén laxáló szerekkel azt véghez lehet vinni, hogy a' nyavalya tovább ne nevedgyék, és hogy a' leg-alkalmatlanobb környűllások valamennyire enyhűyenek; ekképpen a' betegnek életét sokszor sokáig meg-lehet tartani.

Valamint minden keménységnek jelenlétekor, úgy ebben az állapotban-is a' kemény laxatívákat el-kell kerűlni.

Gyakran a' vizkorságos emberek nagy *szomjú-ságról* panaszolkodnak, és valami kemény *hidegletésben* vagynak; ilyenkor minden *hevítő vizeltető*, avagy az *hevítő laxáló* szerek-is felette *ártalmasok*.

Az *hivesítő, lágyító, és gyengén vizeltető* orvosságok ellenben ilyenkor gyakran leg-jobban használnak; Kiváltképpen pedig ekkor ollyan orvosságokat kell adni, a' mellyek egyszer'smind *hivesítőnek-is, és gyengén laxálóknak-is* Nro. 8. 9. II. 33. 39. 46. 113. 165. 166. 167. 168.

Az ilyen betegeknek azt sem kell megengedni, hogy igen sokat, és a' szomjúságoknak el-állítására igyanak, de mégis kegyetlenség vólna, és az ember a' nyavalyát csak meg-súlyosítaná, ha a' betegnek innya semmit sem adna; az *ital* mindenkor savanyó legyen Nro. 29.

Az-is igen sokat használ, ha az ilyen betegek a' szájukba gyakran valami *savanyót* vesznek, és az által az nagy szomjúságot tsendesítik, avagy ha a' szájat-is néha vízzel, 's etzettel öfzve-elegyítve ki-mossák.

Néha a' bé-adott kemény laxatívák után a' vizkorságos embernek *hasa* hirtelen *fel-puffad*, és az által a' beteg felette nagy gyötrődésbe esik; ez közönségesen az érző inaknak felette nagy érzékenységektől (*irritabilitas*), és az attól támadott görtsöktől származik.

Ebben az állapotban a' tsendesítő orvosságot kell adni Nro. 82. 84. 85. 126. Erre nem csak az hasban lévő görtsös mozgások meg-szűnnek; hanem egyfzer'smind a' daganat-is le-lohad, és a' betegek magokat jobban érzik.

Gyakran a' Nro. 171. 172. le-irt orvosságok a' vizkorságban leg-többet segítnek, ha a' több vizeltető, és laxáló szerek semmit sem használnak.

A' Nro. 172. le-irt port egynéhány napokan egymás után lehet bé-adni, avagy ha a' beteg mi-atta felette el-erőtlenednék, avagy gyötrődnék, akkor azt lehet minden harmad avagy negyed nap egyfzer elé-venni.

Ezek az orvosságok igen hasznosok, kivált azokban a' történetekben, a' hól a' vér igen taknyos, és az hasnak belső részei valami sükeres, taknyos nedvességgel meg-vagynak telve, 's dugulva.

Tapasztalt dolog, hogy a' hoszfzas vizkorságban a' lábakon a' bőr ki-hasadazott, és azután az hasadásokon a' betegnek nagy könnyöbbségével sok viz ki-folyt: Annakokáért az ilyen engedetlen, hideg, és lágy vizes daganatakon gyakran lehet egy néhány *metztéseket* tenni, hogy a' viz a' daganatból ki-folyhassan.

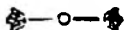
De mégis az ilyen metztést *soha* meg-nem kell próbálni, ha a' vér igen *rsipős*, avagy ha a' daganaton *szederjes*, *feketés*, avagy *setét piros* súlyös (scharbofichte) *fótok* láttatnak; mert ilyenkor a' metzés gyakran fenét támaszt, és halált hoz.

A' külső dörgölések minden vizkorságban igen hasznosok, ha a' bőr meg-nem gyúladott, avagy ha nem felette érzékeny; segítik az orvoslást-is, mivel a' meg-állatt, 's meg-rekedett vizet folyóvá teszik, és megint a' vérnek forgásába bé-hajtyák.

Kiváltképpen pedig az has-vizkorságban igen sokat használ, ha napjában kéttzer avagy háromszor egy fertály, avagy fél óráig a' Nro. 169. le irt irral az has dörgöltetik.

De mégis vagynak olyan betegek-is, a' kik az hasakan semmi olajost, és semmi zsirolt úgy el-nem szenvedhetnek, hogy a' bőr reá mindgyárt meg-ne gyúladgyon, avagy fel-ne hójogzék: Ilyenkor csak a' száraz dörgöléshez kell fogni.

A' vizes daganat némelly tagokon sokszor igen lágy, fényes, és világos, vagy-is által-látható: Ilyenkor pergelt sóval, avagy pergelt bab-lisztel, és egy kevés kámforral, avagy el-öszlató füvekből tsinált porral Nro. 314. meg-töltött zatskút melegen kell a' daganatra rakni.

Ha pedig a' daganat a' karakan, avagy a' lábakan igen sűkeres, avagy kemény vólna, akkor a' meleg kötések Nro. 315. hasznosabbak.

A' vizkorságból fel-épülő emberek sokáig kemény, puffasztó, és nehéz emészto ételeket ne egyenek; sokat ne igyanak; nedves ködös, és hideg levegő égben ne járjanak; nedves, és iszapos helyen ne lakjanak; és magokat szabad, tiszta, és száraz levegő égben gyakran mozgassák.

A' vizkorságnak elmúlása után a' fel-gyógyulók majd mindenkor még gyengék, és a' test tonnyatt: Annakokáért az Orvos igen okoson tselekedik, ha az ilyen személyeket a' felyebb jovosolt erősítő orvosságokkal még élteni: Ebben az állapotban a' Nro. 170. le-irt szer igen hasznos, étel kívánást szerez, a' vizelletet gyengén hajtya, és egyfzer'smind a' testet-is erősíti.

A' VIZES DAGANATOKRÓL.

(*De Tumoribus Aquosis.*)

Mikor valahól a' testben a' vizes nedvességek meg-gyűlnek, akkor közönségesen a' betegség *vizkorságnak*; ha pedig valahól daganatot tsinál, akkor vizes daganatnak neveztetik.

Ha a' vizes nedvességek bőven valahová vitetnek, és onnét kevesebb mértékben bé-szivatnak a' bé-szivó edények által; avagy ha a' bé-szivó edények ki-szakadnak; akkor szoktak vizkorságok, avagy vizes daganatok, támadni.

A' vizes nedvességek vagy a' tzellás szövetben, vagy a' testnek valami üregében, vagy valami különös hójagos zatskóban vagynak.

Ha a' vizes nedvesség valami zatskóban vagy on, akkor a' betegség zatskós vizkorságnak (*Hydrops Jaccatus*) ne ezetik; az ilyen vizet tartó hójagok pedig *Hydatid*eknek hivattatnak.

Az újabb tapasztalások mütatták, hogy néha az *Hydatisek* valóságos férgek (*vermes*), de az mégis még nints meg-bizonyítva, hogy minden *Hydatis* féreg volna, avagy hogy valyon a' férgek támadnak é a' ki-öntödet, meg-gyúlt, 's meg-romlatt nedvességekből, avagy hogy inkább az ilyen férgektől szármoznak ezek a' nedvességek.

A' meg-gyúlt nedvesség vagy *serum*, vagy *limpha*. Igen ritka példa, hogy a' bé-szivatatt húgy vizes daganatot tsinálna. A' Táj daganatok nem ide valók. Az agyban lévő vizben vagy semmi, vagy igen kevés *lympha coagulabilis* vagy on, és azért az majd egészfzen gözzé válik a' melegben.

Vizkorságot tsinálnak:

I. Az Hasban lévő tagoknak obstrukcioji. Igy a' negyednapí félbenhagyó hideglelésekben, mivel ilyen obstrukciók könnyen támadnak, *Hydrops* - is igen könnyen kövötkszik.

II. A' vért tartó ereknek meg-dugulásai. Igy a' meg-rekedett, és vizfsza-tartatott szokott vérfo-lyások könnyen *Hydropst* tsinálhatnak. Igy a' nagy vért tartó ereknek öfzve-nóvése-is, avagy polypusa, és aneurysmája könnyen *Hydropst* okozhat.

III. A' bé-szívó vizes edényeknek dugulása. Ez azoknál láttzik történni, a' kik sok részegítő ita-lak által tsinálnak magoknak *Hydropst*. Ebből az okból gyakran *hydatisc*-is lesznek.

IV. A' bé-szívó vizedényeknek el szakadása. Ez akkor láttzik meg esni, a' mikor a' külső erőszak u-tan támad vizkorság.

V. A' testnek, és az edényeknek igen nagy el-lágyulása. Így a' rossz eledel, és a' rossz nedves levegő gyakran vízkorságot tsinál.

VI. Valami nagyon izgató ösztön. Így néha a' víz-sza-veretett exanthémák, avagy a' nagyon meggyült epés nedvességek, kivált a' félbenhagyó hidegleléseknél, vízkorságot tsinálnak.

VII. Valami közönséges gyengeség. Így támad vízkorság a' felette nagy evacuatiók, és convulsiós nyavalyák után, melyekben az érzőinek nagyon el-gyengülnek. Néha a' negyednapi félbenhagyó hideglelés után-is támad vízkorság, melyet igen nehezen lehet meg-tudni, hogy obstructiótól-é, avagy inkább gyengeségtől származott. Ha az hideglelés megint meg-jelenik, és a' vízkorság mégis nevededik, akkor az jelentődik, hogy a' vízkorság gyengeségtől támadott.

A' ki-menetelnek meg-jövöndölése a' belső tagoknak minémúségektől, és a' testnek erejétől függ. Ahól ezek jók, ott lehet sokat véghezvinni. De ha már sarvad a' beteg, akkor többnyire hamar következik az halál. Ha az izzadás, és vizelés magát könnyen hadgya hajtani, és a' vizellet nem veres, és nem sűrű, akkor az jó jel. De ha könnyen hasmenés támad, és ez a' vizet tapaszthatóképpen ki-nem viszi, akkor igen rossz, mert felette nagyon gyengitt. A' recidivák a' vízkorságban mindenkor rosszak. Még rosszabb, ha a' vízkorsághoz hideglelés járul, mert ez sarvadássá válik.

Az orvoslás azt kívánja, hogy a' víz ki-haj-tassan, és az okok semmivé téessenek. Mind a' kettő gyakran egyféle orvoslással meg-esik. Ha a' jó belső orvosságok nem használják, akkor scari-ficatiót, avagy paracenesist kell tsinálni, de ezek
akkor

akkor ritkán használnak, mikor a' jól valószott, és jól adatott belső orvosságok haszontalanak.

A' viz ki-hajtatik leg-bővebben a' vizellet által; azután hasinenés, okadás, és izzadás által-is. Az Orvos igazítsa magát a' természethez, és azon az után igyekezzen a' vizet hajtani, a' mellyekre a' természet leg-hajlandóbb, mellyet az orvosságoknak munkálkodásokból hamar ki-tanólhat.

A' gyomornak, es a' beleknek tisztítása gyakran hasznos, kivált ha elmeindulatok, és roszszúl orvosoltatott harmadnapi hideglelések után támadott a' vizkorság; néha minden okadásra szemlátomást jobbul a' betegség. A' *Cremor tartari-is* itten gyakran igen jól szolgál. Ha béggyógyult régi fekélyek, avagy vízfzaveretett exanthémák voltak az okok, akkor mesterséges fekélyeket kell csinálni, és *hepar antimoniit* kell adni, mellynek a' mértékit lassan lassan spaparittani-is kell.

Ha a' belső tagoknak obstructióji még meg nem rögzöttek, akkor-is az *hepar antimonii* hasznos orvosság, mellynek mértékit egész egy drachmaig fél-kell emelni.

Ha el-lágyult, és el-gyengült a' test, akkor eleinten gyenge vizeltetőket, úgymint *millepedest*, azután *Squillát*, nevelvén a' dósít, kell adni. A' *Squilla*, ha okadást nem csinál, sokat használ. De azonban erősíteni-is kell a' testet keserű extractumokkal, avagy illyen *Elixiriummal*:

℞. Salis Tartari depurati unc. j.

Satura cum Aceto squillitico, dein adde:

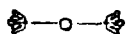
Extracti aquosi Fumarix,

— — Centaurii minoris,

— — Trifolii Fibrini,

— — Gentianæ rubræ, ana unc. ℞.

Aquæ

Aquæ Chamomillæ sine vino libr. jv.
Tincturæ Antimonii Jacobi.

— Martis aparitivæ, ana unc. j.

M. D. U. S. sumat ager adultus omni bihorio
medium cochleare mensale.

Ha a' viz ki-hajratik, akkor a' *china* szükséges.

Az izzadásra való hajlandóságot lehet segíteni
squilla-etzettel jóllakatott repülő sóval.

Néha kemény laxatívák szükségesek, mellye-
ket resinákból lehet készíteni.

A' többit meg-kell olvasni az *Első Részben* a'
mejvizkorságról, és ebben a' *Második Részben* az
hasvizkorságról adatott tanításban.

A' LÁBOKNAK VIZES DAGANATTYA.

(*Oedema pedum.*)

A' Lábok könnyen vizes daganatba esnek a'
nagy üresedések után el-gyengült emberekben, és
ekkor könnyen meg-gyógyíttatik a' betegség izga-
tó erössítő orvosságokkal.

Néha az ereknek nyomatásától-is a' terhes Assz-
szonyokban vizes daganatba esnek a' lábok.

Ha keményebb az ok, akkor többnyire *Ana-
sarca*, és *Ascites* kövötkszik. Ha pedig semmikép-
pen meg-gyógyulni nem akarnak az ilyen láb-viz-
korságok, akkor a' mejvizkorság szokott ok lenni.

B Ö R V I Z K O R S Á G.

(*Hydrops Anasarca.*)

Ha a' bőr alatt lévő tzellás szövet vízzel meg-
telik, és a' bőrt fel emeli, akkor a' betegség *Ana-
sarca*; ha pedig egyszer'smind a' testnek tekéntete
cacochimiás, akkor a' nyavalya *Leucophlegmatia*.

Több.

Többnyire leg - gyengébb okokból támad, és azért leg-könnyöbben-is meg-gyógyíttatik. Majd mindenkor az okádtatók, és a' bőven bé-adatott cremor tartarij elegendők. Gyakran az izzasztók-is eleget használnak. Ha más vizkorságokkal öszve-foglaltatott, akkor azokat kell leg-inkább orvosolni. Néha a' vesicatoriumok-is hasznasok voltak, de mégis ezt ott nem kell próbálni, ahól már a' nedvességek igen tsipősek, mert akkor igen könnyen gangræna támad.

H A S V I Z K O R S Á G.

(*Hydrops Ascites.*)

Ez hofzfazon le-iratott ebben a' Második Részben a' 35-dik levéltől a' 50-dik levél g. Hogyha pedig a' viznek bé-szivatását a' görtsők akadályoznák, és a' vizellet igen nehezen menne, akkor az *opium* jó orvosság.

M E J V I Z K O R S Á G.

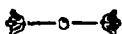
(*Hydrops pectoris.*)

Ez bőven le-iratik az első részben a' 192-dik levéltől a' 196-dik levél g. De ezt a' vizkorságot igen nehéz meg-gyógyítani. A' *Diureticumak*, és a' *resolventiák* ritkán használnak valamit. Az hashajtók néha valami jót tesznek. A' *Paracentesis* bizonytalan. A' többit a' most elé-hozott helyen kell meg-olvosni.

H A S H Á R T Y A V I Z K O R S Á G.

(*Hydrops peritonæi.*)

Az Hashártya néha zatskókat tsinál, mellyekben viz vagy. A' daganat nem terjed-el az e-
gész

gész hason, hanem csak azon a' felén marad, ahól a' viz vagyon, és a' fekvésnek változtatására a' maga helyéből más helyre nem menyen.

Azonban egyebekre nézve az ember elég egészségesnek lenni láttatik; a' daganat-is sok éltendőkig tarthat minden rosz következés nélkül.

Ha sokáig tartott, akkor metzézssel a' vizet egyszerre ki kell botsáttani, és azután a' sebet bé kell gyógyítani.

TOJÁS FÉSZEK-VIZKORSÁG.

(*Hydrops Ovarii.*)

Az Afzszonyembereknél néha mélyen az hasban a' nádra körül valami lotsogó daganat tapasztaltatik, de egyébképpen az egészség elég jó.

A' Mesterség itten nem sokra menyen. Gyakran fel-fokad az ilyen vizkorságnak zatskója, és azután hasvizkorság lesz belőlle. Erős laxatívák néha használnak. Néha a' daganat-is oly nagy lesz, hogy fel-vágni lehessen.

NÁDRA VIZKORSÁG.

(*Hydrops Uteri.*)

Itten semmi vizlotsogást tapasztalni nem lehet; de a' nádrának fel-pöfödése észrevehető, és a' betegek azt érzik, mintha a' nádra elő-esni akarna.

Közönségesen gyengesség az ok, és ahól a' *diureticumok*, és a' *resolventiák* nem használnak, ott gyakran az erősítő orvosságok hasznasok.

Igen könnyen támadnak a' nádrában *Hydatidsek-is*, mellyeket néha az hashajtók ki-hajtanak.

TÖKZATSKÓVIZKORSÁG.

(*Hydrops Scroti.*)

Ez többnyire egy symptomája a' több vizkorságoknak; néha mégis a' gyermekeknel magánosan-is meg-jelenik.

Többnyire külső *resolventiák*, és mettzések az orvoslásra elegendők.

HÜVELYES-HÁRTYA-TÖKVIZKORSÁG.

(*Hydrocele.*)

A' Tököknek hüvelyhártyájokban (*in tunica vaginali testium*) meg-gyült viz *Hydrocelének* nevezetik.

Itten a' golyókat nem lehet érezni, ha csak fel nem dagadtak, és meg-nem keményedtek. Az előbőr (*præputium*), és a' veszsző (*penis*) nintsenek fel-dagadva.

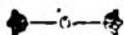
A' belső orvosságok ritkán használnak valamit. Azért-is a' tökzatskót fel kell nyitni mettzéssel, ámbár azután az evesedés valami nehézséget okoz, és jóllehet az evesedés gyakran könnyebben menyen, ha sinórhúzással nyitják fel a' tökzatskó. A' mettzés egyszerre ki-hozza a' vizet.

F Ö - V I Z K O R S Á G.

(*Hydrocephalus.*)

Mikor a' fő a' meg-gyült vitzól fel-dagad, akkor a' betegség *fő-vizkorságnak* neveztetik.

A' Fő-vizkorság kéttéle: az egygyik *külső*, a' másik *belső*.

KÜLSŐ FŐ-VIZKORSÁG.

(*Hydrocephalus externus.*)

Mikor a' viz a' főnek bőre alatt gyűl - meg, akkor a' betegség *külső fővizkorságnak* neveztetik; de ez igen ritka betegség, és néha következése a' belső fővizkorságnak.

Arról lehet meg esmérni, hogy a' fő nagyon fel vagy dagadva, és hogy a' daganat az ujjal mélyen bélehet nyomni.

A' viz lehet a' bőr, és a' galea aponeurotica között; lehet a' galea aponeurotica, és a' pericranium között-is; lehet még a' pericranium, és a' koponyának tsontyai között.

Ha a' viz a' bőr, és a' pericranium között van, akkor a' daganat nagyobb, és lágyabb; Ha pedig a' pericranium, és a' cranium között van, akkor a' daganat küssebb, és keményebb, 's fájdalmasabb.

Az első esetben többnyire cachecticus a' beteg; a' második esetben vagy külső erőszak, vagy belső fővizkorság, az ok.

Az orvoslás ezekhez a' különbségekhez alkalmaztatik.

A' cachecticusoknak hasznosok a' *resolventiák*, *diureticumok*, és a' *keserű* orvosságok (*amara*).

Ott pedig, ahol a' test egyébképpen egészséges, *elsőben* a' vizet ki kell hozni metzésekkel, avagy vesicatoriummal; *másodszor* a' viznek meggyűlést meg kell akadályozni külső illendő nyomással, és belső erősített orvosságokkal.

BEL S Ó F Ö V I Z K O R S Á G.

(*Hydrocephalus internus.*)

Mikor a' viz az agy, és koponya között, avagy az agynak hártájai között meg-gyűl, akkor a' betegség *belső fő vizkorságnak* nevezterik. Az még nem bizonyos, hogy a' viz a' koponya, és kemény hártya között meg gyűlne, avagy leg-alább ez az eset felette ritka példa.

Ez a' betegség éppen csak azoknál a' gyermekeknél eshetik meg, a' kiknél a' koponyának tsontyai, még öszve nem nőttek, és azért engednek, 's egymástól könnyen el-távoznak. Gyakran ezt a' betegséget a' gyermekek a' nádrában kapják, és vele izületnek.

A' koponyának tsontyai néha a' magok vastagságokat meg-tartják; néha pedig úgy meg-vékonyodnak, hogy rajtuk általlátni lehessen. Némelykor idővel az egymástól el-távozott tsontok közé új tsontos matéria tétetik, és a' köz-helyet bétölti.

A' szemgolyóbisak nagyok, és úgy ki-állnak, hogy az alsó szem-héj őket csak félig fedhesse bé.

A' gyermekek felette ostobák, álmasok, és beszélni nem tanólnak.

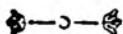
A' lábak hidegek, és végtire szélütésbe (*paralysis*) esnek.

Azonban az egész test cachecticus állapotban vagyon.

Skrofulusos méreg, nyomás, és külső tisztítás adhatnak alkalmatosságot erre a' betegségre.

Az orvoslás felette nehéz, és a' viznek egyes ki-botsáttása közönségesen halálos, ha csak nem felette lassan, és apródonként esik Skarificatio

által

által. A' vizeltető orvoságot meg-kell próbálni, és azonban a' fejet, ha még a' tsontak ö'zve nem nőttek, gyengén minden nap ö'zve kell nyomni, és ö'zve nyomva kell tartani.

A G Y V I Z K O R S Á G.

(*Hydrops cerebri.*)

Mikor a' viz az agynak gyomraiban (*in ventriculis cerebri*) meg-gyül, akkor a' betegség *agyvizkorságnak* neveztetik.

A' meg-nőtt idejű embereknél-is, kivált a' *maniacusoknál*, és *melancholicusoknál* nem igen ritka, de mégis a' gyermekeknél leg-gyakrabban támad.

A' belső fővizkorságtól azzal különböz, hogy *elsőben* a' kaponyának tsontyai ö'zve vagynak nőve; *másodszor* a' viz a' gyomrakban vagyon, és nem az agyon kívül.

A' gyermekeknél abból az okból támad, a' mellyből a' belső fővizkorság szokott származni. Az örögöknél, és a' meg-nötteknél lehet más érzőinas betegségnek a' kövötkézése.

Igen nehéz ezt a' betegséget meg esmérni, mert ebben semmi daganat nintsen, és a' nyavalya igen hasanló a' lopó gelesztás hidegleléshez, mivel az ételeméztés meg-bomlik, 's rendetlen; az orrjukok vízfketnek; és a' szemtény ki-tágúl. Ha már ilyenkor valósággal geleszták-is jelen vagynak, akkor az Orvos könnyen el-hibázza, leg-alább kezdetben, ezt a' betegséget. A' gyermekek többnyire irtóznak a' világosságtól; fei-emelt fővel nem ülhetnek, hanem attól az üléstől gyötröttetnek, és hurutni, vagy-is köhögni kezdenek. Azonban panaszolkodnak valami szünetlen tartó fájdalomról a' szemek felett

felett, melly főképpen az egygyik vakszemtől a' másik vakszemig (*tempora*) nyúlik. De ez a' fájdalom gyakran fel-váltódik valami kolikás hasfájással. A' nyak majd meg-imered, és a' convulsiók meg-jelennek. Végűre az hajló tagok el-lágyúlnak, 's ízél-ütésbe esnek; a' beteg meg álmasodik, a' *pulsus* szaporább, gyorsabb, és gyengébb lesz, és arra a' beteg meg-hal.

A' nyavalya gyakran 14. napok alatt el-végződik; néha egynéhány hólnapokan-is tart. Kezdetben a' *pulsus* gyors, de azután valami idő múlva meg-lassadik, és egyszer'smind igen rendetlen lesz. Az hideglelés forróság-is a' több hideglelés történetekkel edgyütt meg-szokott maradni 6. avagy 8. napokig; de az halál előtt a' *pulsus* megint gyors, és sokkal gyorsabb lesz, mint kezdetben vólt; ellenben pedig a' lehellés rövid, és lassú.

Ennek a' betegségnek okairól, és orvoslásáról, semmi bizonyost mondani nem lehet. Ha mindgyárt eleinten a' betegség meg-esmértetik, akkor a' vizeltető orvosságok, és a' *velicatorium* használhatnak ugyan, de még-is még bizonyos példák nintsenek a' meg-gyógyított agyvizkorságról. A' *mercurius* ennek a' betegségnek kezdetén használt valaha, a' mint mondgyák.

En két nevezetes példákat láttam erről a' betegségről:

I. Egy Férfi valóságatlan gyengeségbe esék, de a' *pulsus* nem vala gyors, vagy-is hideglelés. Az humorális Orvosok a' betegséget *rothatt hideglelésnek* nevezék, és a' rothatt saburrát olvosztani, és szünetlen hajtani szükségesnek lenni mondák. Egynéhány napok múlván én-is a' *Consiliumba* hivatattam, és mondám: hogy ez a' betegség nem hideg-

hideglelés, hanem már most *agyvizkorság*. A' betegnek halála után a' fejet fel-bontattam, és sok nézőknek, 's Orvosoknak meg-mutattam, hogy a' betegség *agyvizkorság*.

II. Egy Afzizony valóságos gyengeségbe esék, és azután érzőinas hideglelés (*febris nervosa*) következe inrángatódásokkal, és elzelőséggel. Az humorális Orvosok érvágással, piótzákkal, hashajtókkal, hivesítő sókkal, 's főtvtizekkel orvosolták a' gondolt *phrenitist*; de a' beteg szemlátomást roízszabbúl lett, és felette nagyon el-gyengült. Halála előtt egynéhány órával Consiliumba hivattattam, es ki-mondám, hogy már *agyvizkorság* támadot. Az holt testben a' *sectio* meg-mutatta, hogy igazat mondtam.

Láttam ezek után többszer-is ilyen casusokat, mind férfiakban, 's mind Afzizony emberekben, a' kik minnyájan a' gyengítő humorálilla orvoslás alatt meg-hóltak. De eilenben hasanló állapotokat idején el-hagyatván a' gyengítő üresittéseket, izgató illendő izerekkel meg-gyógyítottam. Nintsen-is valójában veizedelmesebb dolog, mint az ilyen gyengeségeket nem tudni, és azért gyengítő orvoslással halálra vinni.

H A S A D T G E R I N T Z.

(*Spina bifida.*)

Az *agyvizkorságban* az agynak negyedik gyomrából igen könnyen le-menyen a' viz a' gerintzvelőnek közepén.

A' belső fő-vizkorságban-is könnyen le menyen a' viz a' gerintzvelő, és a' gerintz között.

Akkor erről különösen, 's főképpen lehet gyanakodni, ha a' lábok paralytiticusok.

Néha, kivált a' gyermekeknél, az ágyékgerintzeknek tövis ki-állások meg-hasad, és a' belső gerintz-tsonthártya az hasadásan ki-buvik, vízzel teli vagyon, és ki-álló daganatot tsinál. Ettől az hasadástól adták ennek a' betegségnek a' nevet-is.

A' daganatnak fel-mettzése, és a' viznek kibotsáttása mindenkor halálos; más orvosságok semmit sem használnak; és így ez a' betegség gyógyíthatatlan.

Egy holt gyermekben ezt a' daganatot fel-vágtam, a' vizet kibotsátottam, és sok jelenválókkal edgyütt láttam, hogy a' gerintzvelő mindigart öszve-esett, és vékony tézfűához hasanló lett, semmi velő formát meg nem tartván; az agy-is ilyen vala. Ez az oka, hogy a' beteg ebben a' nyavalyában mindigart meg-hal, mihent a' viz kibotsáttatik.

IZ - Z A T S K Ó - V I Z K O R S Á G.

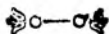
(*Hydrops articulozum.*)

Ez a' betegség leg gyakrabban a' térdekben fokott meg-esni. A' viz a' térdnek zatskós kötőjében gyűl-meg.

A' térd nehezen mozdíttathat, és, ha a' láb ki-nyújtatik, akkor a' térden olyan dagarat támad, melyet az újjakkal mélyen bé-lehet nyomni, és ha a' láb öszve hajtatik, akkor a' daganat küsebb.

A' cachecticus, vagy-is beteges hábitusu, és tekéntetű embereknél könnyen támad külső sér-téstől.

Kivúl

Kivül *resolvens* flastromat kell a' daganatra köenni, mellyet lehet *mercuriusból*, és *gummi ammoniacumból* tsinálni; belől meg kell próbálni a' *resolventiákat*, és *diureticumokat*. Ha ezek nem használnak, akkor vagy okos mettzéssel, vagy a' lábikrákra tétetett *vesicatoriummal* ki kell hozni a' vizet; azután erősítő meleg vasas feredőkkel, és más hasanló orvosságokkal az el-veszett erőt vízfizsa kell adni.

A' kezeknek, és a' bokáknak vizkorságai majd mindenkor a' mejvizkorságnak *symptomáji*.

S Z É L D A G A N A T O K.

(*Tumores aërei.*)

Mikor valahól a' levegő meg-gyúl, és azt az helyet, ahól meg-gyült, tel-emeli, és ki-feszitti, akkor a' nyavalya *széldaganatnak* nevezetik.

B Ő R S Z É L D A G A N A T.

(*Emphysema.*)

Mikor a' bőr alatt lévő izéllás szövetben a' levegő meg-gyúl, és a' bőrt tel-emeli; akkor a' betegség *bőrszéldaganatnak* nevezetik.

Az ilyen *Emphysema* szokott támadni:

I. A' külső levegőnek be-vitelitől. Így támadott a' mejnek mélysebetől, melly a' tüdőt megsértette, ahonnét azután a' levegő a' leg-közölsőbb lévő izéllás szövetbe, onnét a' bőr alá ment.

II. Ollyan okoktól, mellyek a' nedvességekben valami fermentatiót tsinálnak, melly által az álló levegő (*aër fixus*) belöllek ki fejtődik. Illyen történetek

ténetek néha esnek a' rothatt hidegteleléseknél, némely érzőinas betegségeknel, és a' fenénél.

III. Mérgek-is, kivált a' kigyók marása, néha ilyen betegséget tsinált.

IV. Láttatott ilyen daganatba esni olyan ember-is, a' ki nagyon meleg vala, és izzadva hirtelen meg-hidegült.

Az ilyen daganatott könnyű bé-nyomni, de a' bé-nyomatott bőr igen hamar megint nagy gyors-erővel (*elasticitas*) fel-ugrik, mihent a' nyomó újjak el-véternek.

Az orvoslást ezekhez az okokhoz kell alkalmaztatni. Ha kívülről ment-bé a' levegő, akkor azt az okat kell meg-gyógyítani, a' melly a' levegőt bé-vitte, és a' bőrt fel kell mettzeni, avagy ícarificálni, hogy a' levegő ki-mehessen. Ha az hirtelen meg-hülés okozta a' daganatot, akkor a' meg-melegítés, gőzöltetés, és dögöítés használ. Ha a' nedvességnek romlása tsinálta, akkor nehéz a' cura, mert még nem tudatik, hogy miképpen esik ez a' romlás. Szintén olly nehéz az orvoslás a' kigyómarásban-is. Mindazonáltal ezekben az esetekben-is az okat kell főképpen orvosolni.

S Z É L K O R S Á G.

(*Tympanitis.*)

Mikor a' szelek az hasatt fel-fujják, és sokáig fel-fuva tartják, akkor a' betegség *szélkorságnak* neveztetik.

Ez a' daganat néha olly fészkes, hogy az ütésre dobmódra valami hangat adgyan.

Ebben a' betegségben 1. az has hangzik az ütésre; 2. az has nem lotsog (*non fluctuat*); 3.

Második Rész.

E

a'

a' betegnek teste sokkal könnyebb, mint a' vizkorságban; 4. az has inkább előre feszül fel, mintsem az oldalán; 5. a' beteg jó tekintetű, és nem cachecticus. Ezekkel a' jelekkel jól megkülönböztetik a' vizkorságtól.

A' szélkolika nem tart olyan sokáig, mint a' szélkorság, és az has a' szélkolikában nem olyan felfesz, mint a' szélkorságban, ahól az has úgy feldagad, és megfeszül, mint a' dob. A' *meteorismustól* azzal-is még különbözik, hogy magános hólfzas betegség; a *meteorismus* ellenben csak symptomája a' forró betegségnek.

Ez a' nyavalya többnyire öfve-foglaltatik az hasnak kemény megfeszülésével; néha kemény tsuklással-is, és okádással.

A' levegő vagy a' belekben, vagy az hasnak üregében a' beleken kívül vagon. Ha a' beleken kívül vagon, akkor semmi szelek nem mennek, ha megnyilik-is az has, és apad, avagy ha mennek-is, mégis semmit sem könnyöbbitnek.

Ezt a' betegséget olyan okok tsinállyák, a' mellyek sok álló levegőt fejtenek-ki, és mégis azoknak ki-hajtását meggátolyák.

Kemény engedetlen obstructioji az has belső tagjainak; fekélyek az hasnak üregiben (kivált az epés hójagban), és a' beleknek el-gyengülése, szélütése, leg-közönségesebb okai ennek a' nyavalyának.

Leg-előbb azt kell ki keresni, hogy a' levegő a' belekben vagon-é, avagy az hasnak üregiben.

Ha néha fel-fuvó szelek ki-mennek vagy alól, vagy felyül, és arra a' beteg valamennyire meg-könnyöbbedik; ha a' belek fájnak; és a' fel-fuvódásnál

nal egyenetlen daganatok éreztetnek; akkor lehet gyanítani, hogy a' levegő csak a' belekben vagyon.

Ebben az esetben a' beleket, és a' gyomrat tisztítani kell, és mind kívül, 's mind belől görts ellen való orvosságokkal a' szeleket hajtani kell, de az hasat minden nap nyitva kell tartani. Azonban az okakat ki kell keresni, és meg kell orvosolni. Ha obstructiók az okok, akkor jó az *hepar antimonii*, avagy a' *tartarus emeticus*, ketsin dósison kezdvén, és lassan lassan szaparitván a' mértéket. Ha pedig egyszer'smind a' belek-is el-gyengültek, akkor ezekhez kell tenni még keserű erősítő extractumokat-is.

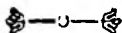
Egy beteg meg gyógyult a' szeleknek az al-felen tett ki-húzásával, és szorgalmatos bé-adásával az izgató erősítő orvosságoknak. A' szelet húzó eszköz olyan volt, mint a' klystérező eszköz.

Ha csak görts volna az ok, akkor kívül-is, belől-is *opiumat* kell adni, az hasra pedig jó a' lágyító meleg kötés. Ha pedig paralyfis láttatna okozni a' nyavalyát, az hasra javasolatik hideg kötés, és jég ugyan, de mégis a' paralyfist az hideg meg nem gyógyítja, hanem csak a' levegőt küssebb volumenre hozza.

Mindenkor azt kell ki keresni, hogy vallyon nintsen-e valami vérfolyásra valami különös hajlandóság, mellyet segitteni kellene, mivel ez ilyenkor igen hasznos.

Ha a' levegő az hasnak üregiben vagyon, és az ok vagy gyógyíthatatlan obstructio, vagy gyógyíthatatlan fekély; akkor semmi sem használ. A' *paracentesis-is* haszontalan.

Néha az has úgy meg-szorúl, hogy semmiféle orvossággal meg-nyitni ne lehessen, kivált ha egyszer'smind erőszakon okádik a' beteg. Ilyenkor

Selle az álló levegőt klystérrel bé-vetette, és arra látta, hogy az has-is meg-nyílt, és az aranyer-is meg-indult, és az has le-lohadott, és minden tör-ténetek el-múltak.

A' S Á R G A S Á G R Ó L.

(*De lctero.*)

Ha az *epe* a' vérbe bé-menyen, az egész testen szélllyel-öntődik, és *sárga színt* tsinál, akkor ez az állapot *sárgaságnak* neveztetik.

A' sárgaság néha hirtelen kezdődik; Gyakran pedig a' betegek előbb sokaig külömbféle bajakat éreznek, és az egész testekben meg bádgyadnak; a' száj keserű; a' gyomor gyakran nagyon fáj; a' sziv-nek vermetskéje nagy gyötrődéssel öfzve-húzódik; ez a' gyötrő öfzvehúzódás nevezetesen a' jobb oldal lágyon (*hypochondrium dextrum*) el-terjed, és ottan valami állandó, tompa, nyomó, és gyakran felette-is kemény fájdalmat támaszt; az ilyen betegek felette nagy nehézséget éreznek a' mejjekben, és igen nehezen lélekeznek, minden ételt utálnak, az okadásra gyakran erőlkednek, és gyakran valami savanyó avagy rothatt-forma nedvességet böfögnek - fel; Végre a' szemeknek fejjér hártýáji meg-sárgulnak, és azután tsak hamar az egész test-is, még az hajas bőre-is a' főnek sárga színű lesz; az eméztet (*der Stuhlgang*) többire agyag-forma, hamú-színű, avagy fejjér - is, az has pedig gyakran engedetlenül meg-szorúl; a' vizelet néha sűrű, és zavaros avagy sáfrány színű, néha setét sárga-is, és sárgán meg-festi a' belé-mártott ruhát. Ezek a' betegek gyakran arról panaszkodnak, hogy az egész testek izenvedhetelenül

nül vizket : A' pulsus néha hideglelés, leg-gyak-rabban pedig hideglelés nélkül való.

Azokban az emberekben, a' kik taknyos vé-rűek, halavány, és pöffedt ábrázatuak, avagy a' kik sűkeres, puffasztó, és nehéz eméiztő ételek-kel élnek, és a' testeket keveset mozgattyák, az epének úttyai valami sűkeres, taknyos matériával meg-telnek, 's bé-dugulnak, azért - is az epének rendszerént való folyása meg-akadályoztatik, melly miatt végre az ember sárgaságba esik.

Az ilyen betegek közönségesen a' gyomrokban valami nehézséget, és hideget éreznek; a' jobb oldallág (die rechte Rippenweiche) felfűlt; az ételt nem kívánnyák, és gyakran sok nyálos, vagy takony forma matériát okádnak.

Ebben az állapotban mindgyárt kezdetben has-hajtó orvosságot kell adni Nro. 4. 5. 38. avagy ha a' gyomor takonnyal felette nagyon meg-tölt, és ha egyszer'smind a' természet okadás által akar ma-gán segíteni, akkor leg-inkább hánytató Nro. 24. 25. 26. kívántatik.

A' kövötközendő napokan gyengén fel-öldő, 's ofzlató orvosságokat kell adni Nro. 3. 46. 72. 109. 132. 136. 144. 173. Ha már ezekre a' nyavalya apad, ha a' beteg magát könnyöbben kezdi érez-ni, akkor csak azon orvosságokkal kell tovább-is a' beteget éltetni mind addig, mig az egészség e-gézfzen helyre áll.

Ha pedig az enyhülés tapasztalható nem vólna, és kivált ha a' beteg azonban illendő avagy ele-gendőképpen az eméiztettől nem tisztulna, akkor ezen szerek mellet lehet még minden harmad a-vagy negyed nap a' felyebb le-irt laxatívákából egy-
gyet

gyet bé-adni: Igy az ilyen sárgaságok közönségesen tökéletesen meg-gyógyúlnak.

Mégis mindazonáltal az ilyen sárgaság-is néha igen engedetlen, ha tudni illik a' takony igen sűrűkeres, és már felette meg-sűrűedett, 's meg-vastagadott: Illyenkor a' Nro. 111. 174. le-irt szerek igen hasznosok.

Mikor a' sárgaság a' májnak gyúladásától, avagy valami forró hidegben támad, és semmi különös történetet nem támaszt, akkor a' sárgaság ellen semmi különös orvosság nem kívántatik, mivel azon kívül-is majd mindenkor azokra az orvosságokra elmulik, a' mellyek az első nyavalyának orvoslására elegendők.

Ha pedig a' sárgaság a' májnak valami *genyettés-ges fekélyéről* támad, akkor közönségesen orvosolhatatlan, és a' betegek valami sarvadásban vagy-is száraz nyavalyában meg-bálnak, hanemha a' természet, avagy a' mesterség a' genyettéséget a' májból valamiképpen ki-folytathatná, a' mint felyebb a' máj-gyúladásban említettett.

A' sárgaság néha a' májnak meg-keményedésétől támad, mellyet abból meg-lehet tudni, ha az ember a' jobb údallagyban, a' hól a' máj fekszik, tapogatva valami keménységet érez.

Ebben az állapotban-is megint, a' mint felyebb mondatott, fel-öldő, 's oszlamó orvosságok kívántatnak, de úgy, hogy a' beteg velek sokáig állhatatosan élyen.

A' Nro. 60. 91. 174. le-irt pilulák is itten igen hasznosok. Igen sokat segítődik az orvosság, ha kívül a' meg-keményedett rész minden nap reggel, és este a' Nro. 128. le-irt irral jól meg-dörgöltetik, és azután bürök-fiastrommal (*emplastrum de cicuta*) bé-borittatik.

Szintén ezen fel-öldő, ofzlató orvosságok hasznosok akkor-is, a' mikor a' sárgaság *rofszúl* orvosoltatott, avagy *üdö előtt kinával el-nyomattatott* félbelhagyó hidegleléstől származik: kiváltképpen pedig ilyenkor a' Nro. 144. le-irt orvosság igen jó.

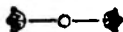
Ezek az orvosságok az *hideglelést* gyakran megint vízfza-hozzák; melly hideglelés, ha nem igen súlyos, addig meg-ne-gyógyittassék, míg a' sárgaság, és a' sárgasággal öfzve-foglalt történetek egélszen el-nem múlnak; az hideglelés azután, ha a' beteg ezen szerekkel még tovább-is él, néha magától-is el-múlik, és azért többé nem szükséges kinához folyomodni, mégis mindazonáltal ha az ilyen hideglelés a' beteget nagyon meg-bádogyoztana, avagy más gonosz történeteket okozna, akkor megint szükséges kinával élni.

Néha némelly emberek a' sárgaságtól ostromonként gyötröttetnek.

Az ilyen emberek kezdetben a' májnak táján valami nehézséget, és feszítő, 's tompa fájdalmat éreznek; a' szivnek vermetskéje öfzve-húzódik, és hirtelen valami mej-szorulás támad; a' betegek az ételt utályák; gyakran okádnak; a' vizellet megzavarodik avagy sáfrány-szinű lesz; lassan lassan a' szemnek fejr hártái meg-sárgodnak; végre az e-gész test-is meg-sárgúl.

Erre az előbbeni történetek közönségesen megkezdnek szünni; a' sárgaság-is minden sok orvosság nélkül lassan lassan megint el-múlik.

Mégis mindazonáltal egynéhány napok után, gyakrabban egynéhány hetek, avagy hólnapok múlva az előbbeni környúlállások a' sárgasággal együtt megint vízfza-térnek, és megint, mint előbb, el-is múlnak; De mégis mentől gyakrabban a'
sárga-

sárgaságnak visszafátérése, annál keményebbek az ostromok-is, annál tovább-is egy végben tartanak, annál rövidebb idő alatt-is egymás után következnek.

Mikor ez gyakran történik, akkor majd mindenkor bizonyosan lehet következtetni, hogy az epe hójagban az epe felette megvastagadott, és *meg-sűkeresedett*, avagy hogy benne *epekövek* (Gallensteine) vannak.

Mihent ilyen ostromok tapasztaltatnak, akkor mindigárt a' betegnek, ha szintén egészségesnek lenni láttatnék-is, még-is sok tel-öldő, és ofzlató italakat, avagy más hasanló orvosságokat jó darab ideig kell adni Nro. 45. 46. 72. 136. 141. 144. 173. Az ilyen orvosságokkal való szorgalmatos éléssel gyakran véghez visszük, hogy az ostromok lassan lassan apadgyanak, és végre egészfén ki-is maradgyanak, kivált ha mindigárt kezdetben, a' mikor a' nyavalya még meg-nem gyökerezett, segítségére menyünk.

Ha már a' nyavalya nagyon meg-rögzött, akkor a' történetek nem apadnak, gyakrabban visszais térnek, és sokkal engedetlenebbek, de mégis ez a' természetnek szükséges, és hasznos munkálkodása, melly által ő az epekövekeket a' belekbe bé-akarja hajtani, és így magát attól a' terhétől meg akarja szabadítani: Gyakran-is az ilyen ostromok alatt ilyen *epekövek* vagy az *okádás*, vagy az *hasmenés* által a' testből *ki-vesttetnek*; gyakran pedig az *okádás* avagy a' mi közönségesebb, az *hasmenés* által valami felette *sűkeres*, *korsonyás*, *setét-zöld*, avagy *porondos* matéria-is menyen-ki a' testből, melly által a' beteg nagyon meg-könnyebbedik.

Annakokáért ártalmas volna, a' természetnek ezen hasznos munkálkodásait meg-akadályoztatni, sőt inkább őket, ha nem felette kemények, segíteni, és könnyöbbiteni kell.

Az okádás segítődik *lágymele*g mézes vízzel, azonban *lágycit*ó italakat-is Nro. 8. 40. 88. avagy olajos orvosságokat Nro. 175. kell a' betegnek béadni; hasanló klystéreket-is bévetni: kívül a' *lágycit*ó irakkal tett dörgölések, és a' *lágycit*ó olajos meleg kötések sokszor igen sokat használnak.

Mikor az ilyen ostrom igen sokáig tart, akkor a' betegek nagyon meg-könnyöbbednek, ha *lágycit*ó meleg feredőbe ülnek.

Ebben a' nyavalyában az hasmenést mindenkor szorgalmatosan meg-kell vizsgálni, és utánna kell látni, hogy valyon nem menyen-é az emésztettel együtt valami köb, avagy valami más felyebb le-irt kotsonnyás matéria: Ha ezek közül valami tapasztaltatni fog, akkor a' betegeknek majd állandó könnyöbbulést lehet ígérni.

Gyakran az ostrom alatt a' történetek felette súlyosok, és a' beteget igen nagy veszedelembé vetik; a' beteg mindent, a' mit bé-veszen, ki-okádik: a' fájdalemok kegyetlenek, és a' gyötrődés szenvedhetetlen: Annakokáért ilyenkor tsendesitő orvosságokat kell adni Nro. 126. minden második, avagy harmadik órában-is egy len-mag-olaj klystért kell bévetni: Ha a' pulsus felette feizült, tellyes, és hideglelés vólna, akkor mindenek előtt eret kell vágni, és azután a' Nro. 126. le-irt szer helyett mást Nro. 41. avagy 92. kell adni.

Ezen tsendesitő szerekkel addig kell élni, mig valami tapasztalható enyhülés nem kövötkszik, és mig a' fájdalem el-nem múlik; erre a' betegek közön-

közönségesen el-kezdnek alunni, és azután trago-
kat sokkal jobban érzik.

Igy orvosoltatnak a' betegek az ostrom alatt.

Minekutánna pedig az ostrom el-múlik, azután
a' mennyire lehet, azon kell igyekezni, hogy a'
kövötkendező ostromok el távoztassanak.

Annakokáért akkor megint a' felyebb jovosolt
fel-öldő, és ofzlató orvosságokhoz kell folyomod-
ni, és ha a' beteg az orvosságokat könnyen bírja,
akkor azokat nagyobb mértékben-is lehet adni, a'
beteget-is sokáig lehet velek éltetni.

Gyakran az ofzlató italak a' gyomorban valami
hideget, avagy fájdalmat okoznak, és a' betegtől
úgy meg-utáltatnak, hogy azután a' testbe elegendő
mertékkel bé-ne vitethessenek; ilyenkor szintén
olyan jó, de gyakran még jobb ki-menettel-is, és
gyorsobb haszonnal adódnak a' Nro. 91. 135. 174.
le-irt pilulák, mellyekre mindenkor egy findsia her-
bathét Nro. 143. kell adni.

Ha már az ilyen orvoslás alatt az öldallagyok
meg-szabadulnak, 's meg-lágyúlnak; ha az hasme-
nés által sok taknyos matéria hajtatik-ki, és ha a'
beteg is elég erős, akkor a' reménység jó.

Az ilyen orvosságokkal való élés alatt gyakran
az eméztetben minden különös történetnek tapasz-
talása nélkül *epekövek* találtatnak.

Néha pedig az ostromok megint visszajönnek
ugyan, de mégis közönségesen sokkal gyengé-
bek, és rövidebbek.

Minekutánna a' beteg sokáig az ostromtól egézf-
zen meg-szabadulva, és jól vagyon, akkor azután
az orvosságokat-is félre lehet tenni.

Mihent pedig csak leg-kissebb jelentései-is a' kö-
vötkendező ostromnak, avagy a' májnak táján va-
lami

lami alkalmatlanság tapasztaltatnék, akkor mindgyárt megint hasanló orvosságokhoz kell folyamodni, és azután velek megint egynéhány hetekig kell élni.

Az ilyen betegeknek, kivált tavaszszal, minden fel-öldő, és ofzlató erővel biró *ertz-vizek*, és *borkútok* (*Mineralwässer und Sauerbrunnen*), valamint a' lagytó, és ofzlató feredők-is igen hasznosok.

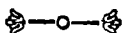
Ekképpen gyakran ez a' rettentő, és fájdalmas nyavalya egészzen meg-gyógyittatik: Ha pedig a' beteg a' sok ofzlató italaktól meg-erőtlenednék, akkor azután egy darab ideig erősítő orvosságokkal Nro. 74. 170. 176. élhet a' beteg: Illyenkor az *erősítő* borkútak, úgymint a' *Spádai*, avagy a' *Steknitzi* savanyó vizek, igen hasznosok; de mégis azonban arra mindenkor jól kell vigyázni, hogy az has sokáig szorulva ne maradjon.

A' kikben az érzőinek gyengék, 's felette érzékenek, és görtsöket gyakran szenvednek, azokban igen sokszor meg-történik, hogy az *epének úttjai* görts módra úgy *öfzve-húzódogyanak*, hogy a' beteg miatta *sárgaságba* essék.

Ez az állapot közönségesen valami hirtelen harag, ijedés, avagy valami más valamennyire kemény elme fel-háborodás után szokatt meg-történni.

Ezeken a' betegeken gyakran a' természet-is egyedül eleget segít: A' betegek gyakran valami gyenge epés hasmenésbe esnek, és azonnal az ilyen görtstől támadt sárgaság minden orvosság nélkül el-múlik.

Ha pedig az ilyen betegeknek az hasak meg-nem indul, akkor szükséges vagy *klystér*, vagy valami gyenge *hashajtó* orvosság Nro. 38. által az ha-

sat meg-nyitni : estve azután a' Nro. 41. le-irt orvosságot kell bé-adni ; ezekre gyakran csak hamar el-múlik a' sárgaság.

Ha erre a' sárgaság hamar el-nem múlna, ha a' beteg még a' gyomrában valami nyomált érezne, és minden ételt utálna, akkor a' Nro. 38. le-irt port megint még egyszer bé-kellene adni, avagy annak helyette a' Nro. 3. fel-találendő port-is napjában háromszor bé-lehetne adni.

Ha pedig a' máj meg vólna telve, és felfűlve, és ha ezekre az orvosságokra hamar jobban nem lenne, akkor a' gyengén fel-óldó szerek Nro. 46. 72. 134. 173. igen jók; azért-is velek mind addig kell a' beteget éltetni, míg az óldallagyok egészszent-nem szabadúlnak, 's meg-nem lágyúlnak, és a' sárgaság egészszent el-nem múlik.

Gyakran ez a' görtsös ostrom egyszer'smind fette fájdalmas-is; a' beteg olly roszízúl lesz, mint az el-ájulni akaró ember, és igen nagyon gyötrődik; gyakran igen fájdalmas okadás-is támad, és a' vizellet-is olyan, mint a' viz.

Az illyen környűllásokban a' Nro. 107. avagy 126. le-irt szerek csak hamar könnyöbbséget szereznek.

Minekutánna a' fájdalom, és a' szorongatás el-múlik, azután a' beteggel úgy kell bánni, a' mint most felyebb mondatott.

A' sárgaság gyakran sok hólnapak-ig avagy efszendőkig tart.

Illyenkor ha a' betegek semmi különös bajról nem panaszkodnak; ha az ételt jól kívánnyák, és jó erőben vagynak; ha egyszer'smind a' magok hivatalyokra is alkalmatosok, akkor a' vezedelem nem nagy.

De azért mégis ebben az állapotban-is a' veszedelmet *gyengén fel-öldő, vért tisztító, és gyengyén vizeltető* szerekkel Nro. 46. 72. szűnetlen távoztatni kell.

A' Nro. 45. le-irt orvosság ilyenkor sokszor igen hasznos, ha a' beteg vele bőven, és sokáig él.

Ha pedig ellenben a' sárgaságban fekvő betegek mindenkor nagyon ehetnének, sokat esznek, és mégis azonban el-sarvadnak (*abzchren*), és meg-erőtlenednek, akkor a' veszedelem nagy, kivált ha egyszer'smind az érverés-is hideglelés.

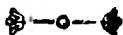
Gyakran nem csak a' testnek *külső*, hanem egyszer'smind a' *belső* részei-is, és még a' tsontak magok-is az epétől meg-festetnek.

Némelly betegek néha setét zöld, avagy barnás sárga színbe esnek.

Mikor a' vérbe bé-öntődött epe *tsipős*, akkor a' vért lassan lassan *fel olvasztja*, a' nedvességeket egélfizzen *meg-rontja*, és gyakran igen veszedelmes *rothatt* hideglelést támaszt.

Ebben az állapotban a' Nro. 29. 196. le-irt orvosságokat bőv mértékben kell mind addig adni, míg a' veszedelem el-nem múlik; gyakran a' Nro. 31. fel-találándó orvosság a' most meg-nevezett szerek mellet sokat használ.

Ha pedig ezek az orvosságok hamar tapasztalható, és állandó jobbulást nem szereznek, akkor közönségesen már minden reménység el-veszett, kivált ha azonban a' betegek valami fekete, bűdös vizelletet vizelnek, avagy valami meg-romlott, hig matériát pöknek-ki; és ha egyszer'smind fel-is dagadnak, 's valami bőv vérfolyásba, avagy valami rothatt vérhasba esnek, akkor ezek a' történetek mindenkor halálasok.

A' S Ű L Y R Ő L.

(*De Scorbuto.*)

A' Súlynek kezdetén közönségesen a' teltnék kemény részeiben (*in solidis*) valami fonnyadás (cine *Öchlapphet*), és a' gyors erőben, 's izgathatóságban (*in elasticitate & irritabilitate*) valami fogyatkozás tapafztaltatik, melly miatt a' vér maga forgásában illendőképben nem segittetik, és ugyan azért el-lankad, meg-alulzik, és végre meg-is tsipősedik.

Mentől nagyobbban nevededik a' kemény részeknek fonnyadása, annál inkább meg-romlik, és meg-tsipősedik a' vér-is; végre a' vér ugyan azért a' kemény részeknek fonnyadásaért egéizzen úgy fel-olvad, és úgy meg-tsipősedik, hogy azután még a' kemény részeket-is meg-kapja, 's meg-rágja, és az által igen gonofz következéseket, s' gyakran még halált-is okoz.

Valami a' kemény részeket el-lágyította, az izgathatóságot meg-fogyatkoztattya, és következendőképben a' vérnek forgását meg-akadályoztattya, az mind a' súlynek okat adhat.

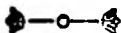
Ugyan azért a' súly igen sokszor a' roszszúl orvosoltatott, avagy az igen sokáig tartott *félbenhagyó hidegtelesek* után támad: Leg-gyakrabban azokban az Országokban, és helységekben láttatik, a' hól a' levegő ég nedves, hideg, ködös, és tisztátalan, kivált ha a' lakosak a' telteket eleget nem mozgatták, avagy ha eméizhetetlen, sükeres, puffasztó ételekkel, avagy füstös hússal, vagy halal élnek. A' tisztátalan, bé-záratott, és meg-nem ujittatott levegőég-is igen sokszor támaszt súlyt az alaton, nedves, és új épületekben, az itpotá-lyok-

lyokban, és a' tömlötzökben, avagy az ellenségtől meg-szállat várookban, a' hól azonban illendő eledelek-is, kiváltképpen pedig zöld enni való kerti vetemények nintsenek, avagy a' hól az emberek álló, romlatt, és tisztátalan vizet innya kéntelenitetnek; Szintén úgy uralkodik a' súly a' táborokban-is. A' szomorú élet-is, és a' félelem, az igen hószas álm, avagy az igen sokáig tartó álmatlanság-is a' súlyt igen nagyon segitti.

A' súly közönségesen az *hajló tagoknak* valami különös *lankattségával* vagy-is bádgyadásával kezdődik, a' betegek sem *járni* sem *állani* nem akarnak, hanem inkább szünetlen vagy *ülni*, vagy *fekünni* kívánnak; mikor reggel fel-ébrednek, akkor minden tagok *lankadtak*, és bádgyadtak, és olyanak, mintha öszve-veretettek vólna, de ha egy darabb ideig a' betegek az ágyon kívül fenn-vagynak, akkor a' bádgyadás múlni kezd; a' pulsus lankadt, és lassú; az *ábrázat*, s gyakran az egész test-is sáppadt avagy föld színű; az *ajakok* puffadtak; a' *foghús* dagadt, és igen könnyen vérzik; a' *vizellet* nyers, néha barna-is, és gyakran valami sós hárttyával béborittatik.

Mikor a' nyavalya súlyosodik, akkor a' *lélekzés* meg-nehezedik, és meg-büdössödik; a' *lábok* megkezdnek dagadni; az *ábrázat* barna lesz; a' *testnek* különbömbkülömbféle *részlein* setét veres, szederjes, avagy feketés fókók támadnak; a' *foghús* rothadni kezd, avagy rajta, és az ajakakon, avagy a' torokban kítsin fekélyek szármoznak, mellyek hirtelen el-terjednek, a' körül lévő részeket meg rágják, és szenvedhetetlen бүdösséget szereznek.

Végre a' súly a' *belső* részeket is el hotta, gyakran *gonosz indulatú* gyúladásokat gerjeszt, mellyek

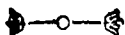
lyek hamar *fenévé* válnak; néha az ilyen betegek a' tüdőjeből valami *fekete* meg - romlat *vért* pöknek-ki, avagy az *orrakból* igen bőven, 's keményen vérzenek, *vért-is* vizellenek, avagy valami kemény *vérhasba* esnek, gyakran az *egész* testekben-is fel-dagadnak; azok a' setét veres, és szederjes fók-is, a' mellyek előbb támadtak vólt, rothatt *fekélyekké* válnak, mellyek gyakran egészzen a' *tsontokig* bé-rágódnak; ilyenkor azután *hólt-szag* támad, és az halál csak hamar el-érkezik.

Ennek a' nyavalyának orvoslására a' természet sok, és külömb külömbféle orvosságokat szerzett, mellyek a' *sűrű*, és *vastag* nedvességeket meg-higittják, a' *súlynek* *rsipősségét* meg-szelidittik, és a' telt kemény részeinek megint illendő *keménységet*, és *gyors erőt* (*elasticitas*) adnak.

Ez a' nyavalya kezdetben igen könnyen meg-gyógyíttathatik; de ha jobban meg-gyökerezik, akkor annál súlyosabb, 's gonoszabb; és ha már egyszer a' természetten erőt-vett, és a' belső részeket meg-rágta, akkor az élethez, és az egészséghez semmi reménység nintsen.

Az orvoslás leg-inkább attól függ, hogy az orvos jól meg-külömböztesse, hogy a' *súly* valyon *fo: ró* természetú-é, avagy *bideg*.

Ha a' *beteg* mindgyárt elein *forróságról*, és *szomjúságról* panaszolkodik; ha az *érverés* nagy, és fészes; ha az *ajakok* melegék, és szárazok; avagy a' nagy *forróság* miatt meg-hasadaztak, és ha ezek az hasadások valami szélesen terjedő, de mégis igen mélyen bé-nem rágó *fekélyekké* válnak; ha a' *foghús* ég, vízket, és világos piros, ha a' *fekélyek* az ajakakon, a' nyelven, a' foghúson, avagy a' torokban elein igen veressek, égők, és igen *fájdalma*.

halmasok; ha a' beteg azon kívül-is vidám, és me-
leg természetű; akkor bizonyos, hogy a' *súly forró*
természete.

Ezekben a' körülállásokban a' *bádogyadság*
sem igen nagy, és az egész nyavalya-is a' *verből ki-*
fejtődött súlyos tsipősségtől inkább, mintsem a'
vérnek valami különös *sükerességétől*, és a' *kemény*
részeknek *el-lágyulásától* származik.

Ebben az állapotban azok a' szerek áránának,
a' mellyek különben a' súlyben hasznosok, d még-
is valamennyire hevítők; Annakokáért ilyenkor
csak olyan orvosságok javasolhatnak, a' mellyek
a' forróságot *hivesítik*, a' tsipősséget *szelidítik*, és
a' vizellet avagy az hasmenés által a' testből *ki-*
hajtyák Nro. 7. 9. 11. 12. 29. 39. 45. 46. 68.
69. 179.

Minden, valami *savanyó* vagy is etzet ízű, és
kiválva minden meg-ért *kerti-gyümölcs*, és a' belől-
lek készítettet *levek*, 's *italak*; minden *hivesítő* zöld
kerti vetemények, úgymint: sóska, saláta, endi-
via, kerti laboda vagy-is Úri paré (*spinachia*), sár-
ga 's veres répa, savanyó káposzta, 's a' t. ebben
az állapotban felette hasznosok, bőv mértékben-is,
és sokáig kell velek a' beteget éltetni, ha azokat
a' gyomor jól meg-emésztheti.

Néha szükséges *eret-is* vágni, ha a' beteg kü-
lönben véres természetű, vagy-is inkább ha *bőv vé-*
ru, és ha a' *pulsus zelyes*, és *feszes*; de mégis az
érvagással okoson kell bánni, ne hogy az erő ál-
tala el-veszfszen, mert a' súly gyakran sokáig tart,
és végre a' nedvességeket fel-olvasztya, és meg-
rontya.

Az ilyen betegek minden hevítő italakat, és
fűszerizámos ételeket el távoztassanak, szükséges;

az hús-ételek-is nékiek ártalmasok, mégis mindazonáltal tzitrom lével, avagy bor-kövel megisavanyított húsleveseket lehet enni adni; zabkása, avagy riskása főtt lév valami kevés etzettel, tzitrom-lével, avagy borkövel elegyítve az ilyen betegeknek igen hasznos étel.

Ezzel az orvoslással a' *forró sűly* gyakran tökéletesen *meg-győztetetik*.

Mégis mindazonáltal a' *sűlynek* ezen *forró* tsipőssége néha olly kemény, hogy a' vért tsak hamar *fel-öldazza*, 's *fel-olvasztja*, apró, gonosz indulatú, gyúlatl fekélyeket gerjeszt, mellyek gyakran *meg-fenésednek*, és a' beteget felette nagyon el-erőtlenitik.

Ez az állapot mihent észre vétetődik, akkor mindigárt minden halasztás nélkül ollyan orvosságokat kell adni, a' mellyek a' vér fel-olvadásának, és rothadásának *ellent átlanak*, a' betegnek erejét *meg-tartják*, avagy szaporitják, és a' következő fenét meg-akadályoztatják, 's el-távoztatják: A' *gálitzkőnek savanyó spiritussa*, a' *kinahéj*, és a' *kámfor* az ilyen esetekben gyakran igen sokat használnak: Más orvosságokat-is, mellyek a' rothatt nyavalyákban jövösoltatnak, lehet meg-próbálni; tsak arra kell vigyázni, hogy mellyiket lehet leg-jobban bé-adni, mellyiket szenvedheti meg leg-jobban a' beteg? és hogy mellyik használ leg-jobban? Illyenek vagynak Nro. 16. 17. 22. 23. 28. 29. 31. 70. 93. 177. Ha azonban az éttzakák nyughatatlanak, és álmatlanak, akkor estve mindenkor a' Nro. 41. le-irt orvosságot kell elé-venni.

Ha a' *szájban*, avagy a' *torokban* valami gonosz indulatú fekélyek támadnak, akkor azokat úgy kell orvosolni, a' mint a' *Torokfájásban* mondatott.

Némellykor az ilyen veszedelmes nyavalyából fel-gyógyult betegek még az hajló tagokban, és a' testnek külömb külömbféle részeiben valami izag-gató fájdalmat tapasztalnak, de külömben magokat jól érzik, a' pulsusok-is természet szerént való, az erejek-is nevedekik. Illyenkor a' Nro. 177. 178. 179. le-irt szerek közül valamellyiket elé kell venni.

Az *hideg súlyben* a' beteg semmi különös forróságot *nem érez*, hanem csak bádgyatt; a' pulsus lassú, és gyakran egyenetlen; a' toghús kékes, vagy-is inkább vizesen fel-dagadt; *szomjúság* ritkán tapasztaltatik; a' száznak apró fekélyei soha sem olly fájdalmasok, és forrók, hanem inkább setét pirosak, és gyakran valami *szalonna* forma héjjal béborittatnak; a' lábakan, avagy a' testnek más részein vizes, hideg daganatok tapasztaltatnak, és az ezen részeken ki-tűtött fókák-is nem forrók, nem felzések, nem-is világos pirossak, hanem fonnyadtak, setét veresek, szederjesek, avagy barnák.

Az illyen súly kezdetben könnyen, és hamar meg-gyógyittatik; közönségesen a' Nro. 144. 178. le-irt szerek elégségesek-is, csak mind addig álhatatosan élyen velek a' beteg, míg a' nyavalya egészen el-nem hajtatik.

Ha pedig már az hideg súly meg-gyökerezet; ha a' lélekzés-is nehéz, és bádgyasztó; ha a' lábok, avagy az egész test-is fel-dagadtak, akkor már valamennyire erősebb szerek kívántatnak, mégis mindazozáltal ebben az állapotban-is mindenkor a' Nro. 144. le-irt szert előbb meg-kell próbál-

ni, mivel ez ilyenkor - is gyakran eleget használ. Ha pedig ez elég nem volna, akkor olyanakat lehetne a' betegnek bé - adni, a' millyenek Nro. 178. 182. 183. vagynak, mellyek közönségesen még az engedetlen hideg súlyt - is meg - gyógyzik, 's el - hajtyák.

Ha pedig már a' vér úgy meg - vólna romolva, hogy *pökés, vizellés, hasmenés* által a' testből ki - kezdene folyni, akkor az egészséghez *semmi* reménység nintsen; azért - is olyankor csak a' leg - súlyosabb történeteken kell enyhítő szerekkel segíteni igyekezni.

Némellykor az hideg súlyben - is valami fútok, avagy fekélyek támadnak, mellyek hamar meg - fenésednek, avagy hamar meg - rothadnak; Ebben az állapotban a' Nro. 181. 318. le - irt szerek igen hasznosok; kivált ha azonban a' betegek a' Nro. 177. le - irt italból sokat isznak: Ez a' szer a' súlyben egyedül - is mindenkor igen hasznos.

Ez a' nyavalya gyakran valami hófzszas *kölös himlővel*, avagy *rüh forma* ki - ütéssel végződik; de ezek a' történetek - is a' Nro. 110. 144. 182. le - irt szerekkel való hófzszas élés által közönségesen egészszzen el - múlnak, kivált, ha azonban a' betegek a' Nro. 45. le - irt italból bőven isznak.

Néha pedig ezen utolsó rühes állapotban a' Nro. 60. fel - találandó pilulák akkor - is használnak, a' mikor minden más orvosságok haszontalanak.

M I R I G Y E K.

(*Scrophulæ.*)

Mikor az ikrák (*glandulæ*) valami különös tsipós matériától fel - dagadnak, akkor a' betegség *mirigynek* neveztetik. A'

A' mirigyos tsipősségnek természete még esméretlen ugyan, de mégis úgy láttzik, hogy a' köfzvényes, és frantzós matériától származik.

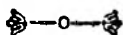
A' *Scyrrhustól* azzal külömböz, hogy mozdithatóbb, és lágyobb a' scyrrhusnál.

Ez a' tsipős matéria leg-inkább a' nyáknak, hónalyoknak, és fodorháznak ikrájit ostromolya; néha mégis az Afzszonyembereknek tsetsekre-is esik. Néha gólyvát-is tsinál, de akkor ez a' gólyva külömböző természetű azoktól a' gólyvaktól, a' mellyek valami bizonyos helységekben közönségesen hazabéli nyavalyák (*morbi endemici*).

Néha nem támadnak meg-keményedett ikrák, vagy-is mirigyek, jüllehet a' mirigyos matéria a' teltsben vagyon, mellyet meg-lehet esmérni, kivált a' gyermekekben, abból, hogy igen nagy a' szemgyuladásokra való hajlandóság, a' felső ajakok dagattak, a' bőrrre gyakran ki-üt valami herpeshez hasanló ki-ütés, az étel eméztés el-gyengül a' jó gyomornál-is.

A' Skrofulás matériának természete ugyan még esméretlen, de az még-is bizonyos, hogy a' rúhez hasanló ki-ütések igen bőven a' Skrofulás tsipősségnek jeleivel öfzve foglaltatnak. *Selle* sokszor tapasztalta, hogy az herpesek ezekhez a' jelekhez való, és hogy az herpesek gyakran a' negligált, vagy vízfsza veretett *gonorrhœának* kövötközései.

Mi módon foglaltatnak-öfzve ezek a' nyavalyák, és mellyik közzülők az anyanyavalya, még niats meg-határozva. Mivel a' *gonor-rhœa*, és a' *fluor albus*, még ebben a' tekéntetben nem igen visgáltatott, azért az egész dolog arra jön, hogy valyon ezután nem fognak-é több olyan *datumok* elé-fordulni, a' mellyek nagyobb vi-
lágos.

lágosságot adhatnak. *Selle* azt gondolja, hogy a' Skrofulás tsipősség el-fajzott frantzós mérég, és egytzer'smind oka az herpesnek, gonorrhæának, és fluor albusnak; leg-alább az a' tsipősség is éppen olly ragadós, mint ezeknek a' matériájok.

Magok az ikrák (*glanulæ*) néha lassú, és toplós evesedésre mennek; ráktenés fekellyekké - is válhatnak. Az hasban lévő ikrák dugulásai könnyen okozhatnak sarvasztó hideglelést. Maga a' tsipősség a' tüdőre-is vetheti magát, és ott tsinálhat exulceratiot, és phtyisit.

Még eddig semmi bizonyos orvosság nem tállratott ez ellen. A' bürök (*cicuta*), és a' keneső (*mercurius*) néha jól szólgálnak, de mégis a' mérget egészízen még el-nem ronthatták. Kivül hasznosok a' *cataplaszmák* cicutából, és tengeri toplóból (*Meerschmann*), avagy az *emplastrum de ammoniaco cum mercurio*.

A' diæta jó légyen, igen tsipós, és igen hevittő italakból, 's ételekből ne állyan; az elme vidámon tartassan; a' beteg a' meleg Országokban múlassan; kívül-is, belül-is tengervizzel élyen, és a' test-is illendően mozgassa.

Á N G L U S B E T E G S É G.

(*Rachitis.*)

Ez a' betegség könnyen meg-nőttekre nem esik, hanem többnyire tsak gyermekeket ostromol, és nem jelenik meg könnyen az 6-dik hólnap előtt, és ritkán láttatik a' 10-dik éltendő után.

A' tsontoknak végei, és tejei kivált a' karakan, és lábakan fel-dagadnak, a' közepek ellenben meg vékonyodnak. Azonban a' tsontok igen könnyen úgy meg-lágyúlnak; hogy az húzó musculusoknak

en-

engedgyenek, és meg-horgasodgyanak. A' fő le-
lette nagy. Az has felette nagyon fel-pöföd. Az
hús lágy, és a' bőrnek szine halavány. Az étele-
mészítés rosz, és az etzetes savanyóságra igen nagy
az hajlandóság, és azért a' fogok-is roszszak.

A' betegség új, és leg-előbb Angliában az 1612.
és 1620-dik esztendőök között lett esméretes. Az An-
glusoknál *Rickets*; a' Frantziáknál *Nouveau*, nevet
visel.

A' leg-közelébb való ok valami különös tsipős
matéria, mellynek természete még esméretlen, de
mégis a' Skrofulás materiával atyafiságban lenni lát-
tatik.

A' frantzós, skrofulás, és scorbutusos materiát
a' testekben tartó, és nagy elme indulatok alá
vettetett apáktól, 's anyáktól született gyermekek;
valamint azok-is, a' kik roszszúl tápláltatnak, ned-
ves, és tisztátalan helyben neveltetnek, és beteges
Dajkától szoptattatnak, főképpen szoktak ebbe a'
betegségbe esni. Az még nem bizonyos, de hi-
hetős, hogy ez a' tsipősség ragadós.

Némelly gyermekek igen jó elméjűek; mások
ellenben igen ostobák. Az elsőknél könnyen es-
nek exulceratiók, és sarvadások; a' másodikoknál
könnyen támadnak vizkorságok.

A' tsontok néha megint vízfsza-térnek a' ma-
gok formájokra; néha meg-maradnak a' rosz for-
májokban-is, és az afzszonyoknál alkalmatosságot
adnak a' felette nehéz szülésre.

A' máj különösen szenved ebben a' betegség-
ben úgy, hogy az emésztet gyakran egészfzen fe-
jér, de ez nem a' májnak obstructiójától, hanem
az epének rosz minéműségétől függ, a' mint kü-
zönségesen minden ~~hadveségcsben~~ ~~valamí~~ etzetés

savanyóság tapasztaztatik, melly néha olly nagy, hogy a' tsontoknak nyálkáját (*mucus*) fel-olvaszsa, melly miatt a' tsontok igen könnyen törhetőek lesznek.

A' tsipósság ellen még semmi specificum nem találatott. Jó diæta rendeltessen, a' gyermekek száraz levegőben, és tisztán tartassanak; jó és könnyen emészthető eledellel élyenek. Orvosságnak jó a' *terra foliata tartari*, *liquor terræ foliatae tartari*, *tartarus tartarificatus*; azután hashajtani a' *rhabarbara*; a' savanyóság ellen a' *magnesia muria*; gőzöltetni a' *herba britannica* vagy-is *rumex aquaticus*, avagy erősíteni a' *radix rubiæ tinctorum*. Jók a' keserű extractumok-is, kivált az *extractum sanariae*. Erősíteni jóvosolyák némelyek az hideg feredőket-is, de ezek nem erősítnek. Igen jó italnak mondgyák a' Szeltzeri vizet-is. A' többit felkell keresni alább a' gyermekek betegségei között az ángliai betegség, avagy kettős tag név alatt.

TSONT RÁKFENE.

(*Pedarthrocace.*)

Ez a' betegség vagy egy symptomája a' rachitinek, vagy leg-alább hasanló környüállásokban szokott meg-jelenni.

A' gyermekek panaszolnak valami helyről, a' mellyen semmi sem láttzik, és nyomással-is fájást nem lehet tsinálni. Valami üdő múlva ott daganat támad, melly valamennyire feszes, de nem kemény, annak utánna három vagy négy hét múlva veresetske, végtire barna lesz, és fel-fokad, és valami vékony veresses genyettséget önt-ki. A' fekély egészfen a' tsontig menyen, melly többnyire

re mindenkor fel-emelkedik, és *carieses*. De ezt a' betegséget nem kell öfzve-zavarni a' szél-tövissel (*spina ventosa*), mert a' *pædarthrocace* lassabban, és kevesebb fájdalommal kezdődik, és sokkal veszedelmesebb, mint a' *spina ventosa*. A' tsont fene-is (*caries*) nagyobbban közelitt a' rákfenéhez a' *pædarthrocacéban*, mintsem a' *spina ventosában*.

Ha a' betegség előbb meg-esmértetik, mintsem a' daganat meg-jelenik; akkor mindgyárt a' gyomrat, és a' beleket ki-kell tisztítani, és azonnal *unguentum mercuriálér* kell bé-dörgölni. Ha pedig a' daganat meg-jelenik, akkor a' meg-nyilást siettetni kell. A' ki-nyílás után a' fekélyt bé-nem kell szárazítani, hanem csak a' természetet kell annyira, a' mennyire lehet, segitteni. De ha igen tsúnya, és tisztátalan vólna a' fekély, akkor hasznos a' *mercurius præcipitatus ruber*, ha a' fekélyre tétetik. A' leg-nagyobb hasznat a' természettől kell várni; mert a' mesterség itten nem sokat tehet.

A' R Ű H R Ó L.

(*De Scabie.*)

A' *Rűh* hoszfzas, utálatos, és ragadós *Bőr-nyavalya* (*morbis cutaneus*).

Igen sokszor a' kezeken kezdődik: az ujjak között egynéhány apró, valami tsipős, rágó, avagy égető vízességgel tellyes hojagotskák támadnak, mellyek olly nagy viszketést okoznak, hogy az ember magát a' vakarástól meg-nem tartóztathattya; majd azután a' testnek más részein-is hasanló hójagotskák pattannak-fel, és a' beteget szünetlen nyughatatlankodtattyák, gyakran az egész testet-is egészszzen bé-borittyák; sokszor pedig a' kezeken,

és a' lábakan igen bőven , és egymáshoz igen közel vagynak , de a' testnek más részein csak igen kevesen , és egymástól távol , 's különösen ülnek.

Valami idő múlva az hójagotskák mély avagy széles fekélyekké válnak , melly fekélyek azután valami halháj forma kéreggel , vagy-is inkább varral bé borittatnak.

Mentől mélyebben bé -rágódnak a' fekélyek , annál keményebb lesz a' vízketés-is , és az égés , kiváltképpen pedig ezen vízketés , és égés általa nevededik , torróságot , nyughatatlanságot , és álmatlanságot okoz.

Néha az ilyen varak között lévő bőr fájdalomson meg-feszül , meg-veressedik , és meg-gyúlad ; azonban a' beteg közönségesen szomjúságról kezd panaszolkodni , és az érverés , vagy-is a' pulsus hidegdelős.

Gyakran pedig a' fekélyek közt lévő köz bőr meg-nem gyúlad , a' varak-is egészen szárazok , 's fonnyattak , a' pulsus-is nem hidegdelős.

Másoknál az egész testen apró , forró , 's vízkető hójagos kelevények támadnak , mellyek csak hamar genyettséggel meg-telnek , és akkor körül valami veres abrants forma kerületek vagyon ; Ezek-is gyakran meg-száradnak , 's különös edgyes varakká , avagy valami széles , vastag , és útálatos tsúnya kéreggé válnak.

Ez a' neme-is a' rúhnek szintén olly ragadós , mint az első : Azért-is az egészségeseket a' betegek-től mindgyárt el-kell választatni , egymás mellett fekvőnni soha sem kell hagyni , a' rúhes embernek ingét , ruháját , 's egyéb fejérműjét-is egészséges ember ne viselye.

A' rúhnek okat adhatnak a' kemény, emézt-hetetlen, felette sós, és füstös eledelek, a' keserű fojtós, és éretlen gyümölcsök, a' sok ülés, a' tisztátalan levegő ég, 's a' t. kivált ha azonban a' telt, és a' fejjérmű, úgy mint az ing, gatyá, 's a' t. ritkán tisztittatik, tsúnyán, és tisztátalan, tartatik.

Minden rúhes betegnél *elsőben* azt kell ki-tanólni, hogy valyon fris-é, nem régen kezdődött-é, avagy már régi, és sokáig tartott a' rúh; *másad-szor* meg kell vizsgálni, hogy vagyon-é a' rúhes em-bernek forrósága, és szomjúsága, vagy nints; hi-deglelés-é azonban a' pulsus-is, vagy nem.

Ha a' betegnek forrósága, és szomjúsága va-gyon, ha azonban a' pulsus-is hideglelés, ha a' bőr is feszes, és gyúladt, akkor hivesítő, 's vért tisztító orvosságokat kell adni Nro. 7. 8. 9. 11. 12. 39. 46. 187. Ezekkel a' beteget addig kell éltet-ni, míg a' gyúladás, és a' forróság el-nem múlik: Ha pedig az hideglelés igen kemény, és a' beteg véres természetű, akkor az érvágás-is szükséges; azonban minden harmad, avagy negyed nap has-hajtó orvosságokat-is adni kell Nro. 4. 5. 14. ha a' felyebb jovosolt szerek az hasat elegendőképpen nyitva nem tartanak.

Ha már egyszer a' forróság szűnni, és a' gyúla-dás múlni kezd, akkor nem szükséges olly gyakran laxálni, de mégis még a' felyebb nevezett italakat tovább-is szorgalmason bé-kell adni.

Erre az orvoslásra néha a' varak lassan lassan le hállnak, és az egész nyavalya kevés hetek a-latt meg-gyógyittatik.

Gyakran pedig, ha az hideglelés, és a' forró-ság el-múlnak-is, még is a' varak engedetlenül meg-ma-

maradnak, az alattak lévő el-rejtett tsipősség magát szűnetlen tovább, és mélyebben bé-ragja, és a' betegnek szenvedhetetlen égést, és vízketést okoz.

Ebben az állapotban a' Nro. 110. avagy 115. le-irt orvosságot kell bé-adni, és azonban a' beteggel a' Nro. 46. avagy 116. fel-találándó italt bőven kell itatni; az-is igen sokat használ, és a' gyógyulást siettetí, ha azonban a' test lágy-meleg vízzel, mellyben egy kevés velentzei szappan (*sapo venetus*) el-olvoztatik, naponként mosogattatik.

Ha már egy darab idő múlva valami nyilván való jobbulás tapasztaltatik, akkor az orvoslást meg-nem kell változtatni mind addig, míg a' varak le-nem hullnak, míg többé új rühek ki-nem ütnek, és míg minden vízketés egészszén el-nem múlik.

Gyakran a' rühes fekélyekből valami tsipós, vizes nedvesség szivárog ki, melly a' körül lévő részeket izgattya, meg-gyúlasztya, és megint új hojagotskákat, és fekélyeket támaszt: Ennek el-távoztatására azt a' ki-szivárgó tsipősséget meleg vízzel, és téjjel, avagy a' Nro. 51. 208. le-irt vízzel gyakran gyengén le-kell mosni.

Mikor a' rühen semmi gyúladás, semmi forró-ság avagy hideglelés nem tapasztaltatik, akkor az orvoslást lehet mindgyárt valami hashajtóval Nro. 4. 5. 14. 38. 42. 43. 44. kezdeni, azután sok vért tisztító italakat Nro. 45. 46. 72. 116. kell a' beteggel itatni; hat vagy nyóltz napok után a' laxatívákat megint elé-kell venni, és így kell a' beteget mind addig orvosolni, míg egészszén meg-nem gyógyúl.

De mégis arra vigyázni kell, hogy a' laxatívákkal a' beteg felette nagyon meg-ne bádgyasztassék, mert

mezt a' nagy erőtlenség miatt a' rüh visszaverődhetnék, és azután a' testnek belső részeiben nagy nyavalyát okozhatna.

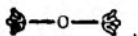
A' Nro. 144. avagy 179. le-irt orvosság gyakran a' hosszúzas rühben-is sokat használ, kivált ha az ilyen betegeknek sükeres avagy súlyos vérek vagyon.

Mindazonáltal akar mitsoda sokáig tartson, akar mitsoda nehezen gyógyúlyan, és ha mindgyárt a' leg-jobb orvosságokra-is engedetlen a' rüh, azért még-is a' Nro. 49. 174. le-irt orvosságokra sokszor egészen meg-gyógyúl.

Ezeket az orvosságokat szintén úgy lehet meg-próbálni minden más *ki - ütésben-is* (*Efflorescentia cutanea*), avagy bőrnek minden *poklos* (*siecbajt*) nyavalyáiban-is, mivel azokban-is igen sokszor rend-kivül jól használnak.

Mindenkor jobb, ha a' rüh, és a' bőrnek más nyavalyái-is belső orvosságokkal orvosoltathatnak; ez az orvoslás sokkal bátorságosabb, és, ha szintén valamivel tovább tart-is, és a' betegnek nehezebben esik-is, mégis a' külső szereket, a' meddig lehet, addig el-kell távoztatni, kivált ha a' nyavalya már felette nagyon meg-gyökerezett, és ha a' vérnek romlásától vagy tsipősségétől származik.

Ha pedig a' belső orvosságok sokáig tapasztalható jobbulást nem szereznek, következőképen ha ahoz reménység nintsen, hogy a' beteg belső szerek által egészen, és hamar meg-gyógyúlyan, akkor a' testnek némelly részeit; a' melyeken tudni ilik leg-több rüh vagyon, lehetne a' Nro. 319. avagy 229. le-irt irral naponként gyengén bé kenegetni, de mégis azonban a' belső orvosságokkal tovább is kell élni; a' vért tisztító ita-

italakat-is még azután-is, minekutánna a' rúhes kú-
túések egézfízen el-múlnak, sokáig el - nem kell
hagyni.

A' *lűdös kűvös* feredők a' rúhes embereknek
ígen hasznasok, de mégis ezek-is ártanának, ha e-
lőbb illendű orvosságokkal a' vér meg-nem jobbit-
tatnék, és a' tsípűsség nem kevesítették.

Tsak akkor szabad, mindgyárt a' rűhnek elein
ilyen feredűket, és irakat meg-engedni, a' mikor
a' pulsus nem hideglelűs, és a' mikor bizonyos,
hogy a' rűh ruha, ágy-némű, avagy a' rűhez va-
lű erés által ragadott-el, és azért a' vér még nem
tsípűs, hanem egésséges.

Vízfza-verű, nagyon szárafztű, sok ezűft ge-
lűttel, ún-mézzel (*Blenzucker*), avagy egérmaíz-
laggal (*Sydrich*), elegyített irakkal ebben a' nya-
valyában soha sem kell élni, mert azok minden-
kor felette ártalmasok.

Mikor a' rűh valami oktalan orvoslás avagy va-
lami kűlsű orvosságok által a' testbe vízfza-verű-
dik, akkor sokszor kemény állandű fű-fájások, zű-
delgűések, vakságok, sűkettségek, nehéz lélekzű-
sek, hurutok, néha nyavalyarontások-is, 's a' t.
támadnak.

Az ilyen állapotokban a' felyebb jovosolt véko-
nyító vagy-is higitű, és fel-olvasztű vagy-is fel-űldű
italakat bűv mértékben kell adni; a' Nro. 110.
115. avagy 49. 174. le-irt szereket-is meg-kell pró-
bálni; azonban a' beteget naponként egynéhány ű-
rákig valami lágyító feredűben kell tartani, és az
által azon kelligyekezni, hogy a' rűh a' testnek
kűlsű részei felé húzattassék.

Ha erre a' gonofz kűrnyűlállások műlni kezd-
nek, akkor az orvoslást továb-bis minden változ-
tatás-

tatasnélkül csak folytatni kell; ha pedig egy vagy több hetek múlva semmi könnyöbbség nem tapasztaltatnék, akkor más móddal kell a' rúhnek ki-hajtásához fogni.

Azért-is az ilyen betegeket más rúhes emberekhez kell fektetni, avagy olyan ingbe kell öltöztetni, a' melly más rúhes emberen vólt, avagy a' rúhet bé-is kell öltani.

Mihent ez meg-történt, akkor mindgyárt mind a' belső, mind a' külső orvosságokat el-kell hagyni, és meg-kell engedni, hogy a' rúh mélyen begyökerezze: Mikor már a' rúh meg-súlyosodik, akkor azután közönségesen az előbbeni nyavalya meg-szűnik.

Melly ha meg-történik, akkor már szabad léfzen a' mint felyebb, belső vért tisztító orvosságokat adni, és azok által a' nyavalyát lassan lassan gyógyítani.

Ha már a' beteg ekképpen szerentsésen fel-épül, akkor a' testnek valamelly részén mesterséges fekélyeket, avagy *fontánéllát* kell tsinálni, melly azután sokáig-is folyásban tartassék.

Ó T V A R.

(*Crusta lactea.*)

A' gyermekeknek, kivált tsetszopóknak, ábrázattyan apró, széles, veres, nagyon vízfektő, és sárgás genyettséget tartó fokadékok gyakran szoktak támadni.

Jóllehet a' gyermekek az ilyen ki-ütéseknél többnyire mindenkor frissek, mégis a' betegség valami belső tsipósségtól láttatik származni, melly hihetóképpen skrofulás természetű, mivel skrofulás

lás szülőktől született, avagy hasanló dajkáktól szoptatott, gyermekek főképpen szoktak ilyen betegségét szenvedni, és mivel az ilyen betegségnél skrofulák-is szoktak meg-jelenni.

A' gyermekeknek erre a' betegségre szolgáló dispositiójakat abból lehet meg-esmérni, ha az ábrázat valtag, és setét piros fókák láttzanak a' pófakan; ha azonban a' vizellet rosz szagú; és a' gyermekek az ábrázattyakat szeretik dörgölni.

A' betegség tarthat hat vagy hét esztendeig, akkor azután többnyire magától el-marad.

Ez a' ki-ütés ugyan minden kétség kívül belőlről hajtatik-ki az ábrázatra, de mégis mivel a' gyermekek magokat jól érzik, és a' belső orvosságok semmit sem használnak, azért, ha már egyszer künn áll, nem belső tsipősségtől, hanem maga magától tartatik a' gyermekeknek dörgölések által, és így mar ilyenkor éppen csak külső bőrnyavalya. Mégis mindazonáltal nem bátorságos külső szárazító orvosságokkal orvosolni, mert ilyenkor ez a' bőren lévő tsipősség víztíza mehetne a' vérbe, és azután rosz következéft okozhatna. Sőt inkább úgy kell fel-venni az egész nyavalyát, mintha a' természet ahoz hozzá szokott volna, és azt addig minden kár nélkül hordozhattya, mig maga attól önként meg-nem válik.

A' gyermeket, ha még szopik, el-kell választani, kivált ha a' dajka gyermek korában ótvaras volt, mert ez a' betegség nem csak haereditarius, hanem könnyen ragadós-is.

Specificumot a' skrofula ellen itten adni nem tanátsos, mert a' nyavalya magában nem ártalmas, az ilyen orvosságvétel pedig ártathatna, és mégis bizonyos a' nyavalyának ki-irtása nem volna.

Néha úgy láttzik, mintha a' vérnek öfzvementő lymphája az öfztönözés által meg-romlana. A' kik az ótvarra hajlandók, többnyire minden nehéz fog ki-buvásnál ótvarba esnek; és az másoknál esni szokott hasmenés, avagy hurut helyet ótvar jön, melly azonnal el-szárad, 's el-múlik, mi-hent a' fog bi-bútt.

F Ö - K I - Ü T É S E K.

(*Achores.*)

Néha vagy az ótvarral egygyütt, vagy utánna mindgyárt az hajas része a' főnek fel-fokad sok apró fokadékokkal, mellyek hasanló természetűek az ótvarhoz, és éppen olyan ártatlanak-is, és azért itt-is csak úgy kell várakozással, 's tisztasággal orvosolni, a' mint az ótvarban szükséges tselekedni.

F Ö - L É P E K.

(*Favi.*)

Mikor apró fekélyek támadnak a' főnek bőrön, és valami mézforma genyettséget tartanak magokban, és leg-inkább közelitnek a' rúhnek természetéhez, akkor fő-lépnek (*favus*) neveztetik a' betegség.

Az hajat le-kell vágni, és a' fekélyeket orvosolni kell *mercurius præcipitatus albussal*, de azonban hójaghúzó flastrommal a' nyaktságán sokáig folytatni kell a' bőrt.

F Ö - M O J.

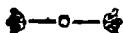
(*Tinea Capitis.*)

A' fő-mój ragadós, és könnyen meg nem gyógyul segítség nélkül.

Második Rész.

G

A'

A' fő valami száraz kéreggel bé-borittatik, melly néha egy hüvejknyi vastagságú, és hól sárga, hól zöld, hól fehéres. Valahól rajta olyan hely támad, a' mellyből valami bűdös genyettség foly, mellyel lehet ezt a' betegséget inoculálni.

Ez a' nyavalya egyedül tsak a' hajaknak gyökerekben láttzik lenni, leg-alább belső októl nem származik, mert a' belső orvosságok hafzontalanak.

A' kéregnek meg-lágyíttására a' lugsók (*Sala lixiviosa*) leg-jobbak. Az orvoslás pedig azt kívánja, hogy az hajak gyökereitől ki-huzattassanak; azért-is az egész hajas részt a' főnek lágyító, és ragadó flastrommal, mellyhez *Escharoticum*-is tesznek, bé-kell takarni, egy darab idejig rajta hagyván, azután le-húzzatik az hajakkal együtt.

L E N G Y E L T Z O P F.

(*Plica Polonica.*)

Ez a' betegség a' Tatároknál, Muszkáknál, és Lengyeleknél hazabéli nyavalya (*morbis endemicus*), és abból áll, hogy az hajakból valami különös enyves nedvesség ki-gőzöl, és az hajakat hofzfú tzopfokká öfzve-köti.

Ez a' nyavalya belső októl származik, és fenn-tartatik. A' ki-ütés előtt a' fő, a' nyak, és az hajló tagok nagyon fájnak, és ha ez a' nedvesség az hajakon ki nem üt, akkor gonosz fekélyek támadnak más helyeken, kivált a' körmökön, avagy a' beteg meg-vakúl, convulsiókba, és ezelősségbe (*delirium*) esik; de ezek a' symptomák el-múlnak, ha a' nedvesség az hajakra üt, mellyekből ez a' ki-ütés itélő ki-ütésnek (*critica eruptio*) tartatik.

A'

A' betegség örökséges (*hæreditarius*), és ragadós (*contagiosus*). Egyebet az ő eredetiről, és természetiről az Orvosok még nem tudnak. A' tisztátalanságtól támadott tzopf mindenben különböz a' Lengyeltzopftól.

Orvosság sem talaltatott még ez ellen olyan, a' melly *specificum* lehetne. A' mesterség egyebet nem tehet, hanem csak a' ki-ütést segitti lágyító szerekkel a' fő körül, és *diaphoreticumokkal*, 's *vesicatoriumokkal*, azonban pedig a' vízszáuitést el-kell távoztatni, 's meg-kell akadályozni; azért-is az hajakat el-nem kell vágni, mert az veszedelmes, és így a' nyavalya gyógyíthatatlan.

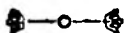
FÓTOS FEKÉLYEK.

(*Herpes*)

Az *Herpes*, és az *Impetigo* az Auctoroknál egy betegséget jelent, mellyben a' bőren sok apró tekélyek támadnak, de a' mellyek soha valóságos genyettséget nem tartanak, hanem többnyire szárazok, avagy valami tsipős higságot öntönök, és korpa módra le-húllnak, de mégis azzal el-nem múlnak. Egyenesen, lapossan, és főt formán fekszenek a' bőren, és vagy ki-terjednek, vagy úgy, mint az orbántz, az helyeket változtattyák.

Vagyon még valami más, a' herpeshez hasonló ki-ütés-is, melly forró nyavalya, és ró'sa ki-ütés forma. Ennek a' neve *Herpes miliaris*.

A' skrofulás *constitutio* főképpen hajlandó az herpesre; de mégis származott herpes néha az epés tsipósségtól-is, az meg-rekedett hæmorrhais után-is. A' gonorrhæas matéria-is herpes természetűnek lenni láttzik, mivel az el-nyomtatott gonorrhæa után gyakran herpes támad.

Azt még meg-határozni nem lehet, hogy vagyón-é valósággal frantzós herpes, avagy hogy csak gonorrhœas tsipősségtől támad-é, vagy nem? Az ugyan igaz, hogy a' frantzós embereken gyakran meg-jelenik az herpes, de ez mégis belső mercurialis curával meg-nem gyógyúl, jóllehet kívül a' causticus mercurialis szerek hafznosak, sőt néha belől-is jól szölgálnak.

Ez a' nyavalya meg-érdemli az Orvosoknak figyel-metességeket; mert annak a' maga természetire, és creditire nézve fel-találándó esmérete sokat hafználhatna a' lapos rákfenés fekélyeknek, skrofuláknak, fejerfolyásnak, és gonorrhœának esméretire, és orvoslására.

Ahol epés tsipősség vagyón, ott hafznosok a' mercurialis laxatívák, és kívül az herpesre tétetett vesicatoriumok,

Ott pedig, ahol skrofulás tsipősség vagyón, kívül fejer *præcipitatus mercuriust magisterium saturnival* kell applicálni négy, avagy öt hólnapokig. Belől a' jó diæta, a' vért tisztító, és izzasztó decoctumok sokat segíthetik az orvoslást.

Ha pedig az herpes mellett még frantz-is vagyón, akkor belső orvosságnak jó a' *mercurius sublimatus corrosivus*. De a' jó diæta, és a' nedvességeknek meg-jobbitása leg-főbb orvosság.

B É L P O K L O S S Á G.

(*Lepra.*)

Ebben a' betegségben nem csak az egész test, hanem az ábrázat-is valami vastag korpa forma kéreggel bé-borittatik, mellynek alatta a' bőr meztelen, vagy-is felső bőr nélkül vagyón.

A' *Vitiligo*, *Morphæa*, *Alphus*, *Leuce*, és *Melas* az auctoroknál ennek a' betegségnek nemei.

Ez a' belpoklosság most-is néha megjelenik, és az herpeshez hasanló természetűnek lenni láttzik.

Azok, a' kikre ez a' nyavalya esik, többnyire skrofulás ikráshúsnak, és *Selle* ilyeneket meg-gyógyítat kívül, és belől *hepar sulphurist* applicálván, 's adván. Mégis néha halálas sarvadás következik belőlle.

Jó diæta, meleg feredők, reggel, 's este sürü decoctum a' *Lignum sanctum*ból melegen bé-véve úgy, hogy nagy izzadás következzen, kivált ha sokáig continuáltatnak ezek, sokat használhatnak, és sokakat meg gyógyíthatnak.

E L E F Á N T - B Ő R.

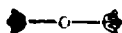
(*Elephantiasis.*)

Ebben a' betegségben a' bőr kemény, érzéketlen, görtsös, és igen hasanló az Elefántnak bőrihez. Kiváltképpen a' lábak esnek ilyen utálatos formába úgy, hogy ezek-is nagyon hasonlittsanak az Elefántoknak lábához.

Az ajakok-is fel dagadnak; az ornak szárnyai kiszélesednek, és a' bőrnek görtsei többnyire gonosz tekélyekké válnak.

Kezdetben igen nehezen esmérteük-meg, de mégis a' bőr ott, ahól az *exanthema* ki-akar ütni, a' színt el-változtattya, és érzéketlen lesz. Az hajok-is ott, ahól az *Elephantiasis* ki fog ütni, a' színeket el-változtattya.

Ez a' betegség Arabiában hazabéli nyavalya (*morbùs endemicus*), és éppen az a' nyavalya, inellyet *Mojfes* le-irt (*Levit. cap. 13.*); de ha ezt-

is léprának neveztük, akkor a' bélpoklosság lesz *Lepra græcorum*, és az Elefánt-bőr léfzen *Lepra arabum*.

Az ok valami különös méreg, mely különböz a' frantztól, és a' mercuriustól meg nem gyógytatik. Egyébként úgy orvosoltatik, mint a' lepra. Indiában a' *Cujcutának* valami neme lemoni lévvel téfztavá tsináltatik, és azzal a' bőr bé-kenetik.

Egy különös symptomája ennek a' betegségnek az ellent nem-állható paráznaság. A' régiek ki-héréléssel orvosolták a' betegeket. Mellyből az látzik kövörtkezni, hogy talám az igen böven készült, és a' vérbe bé-ízivatott mag okozza ezt a' nyavalyát.

AZ HOSZSZAS FEKÉLYEK RŐL.

(*De Ulceribus chronicis.*)

Jóllehet a' fekélyek többnyire a' *Chirurgiához* valók, mégis azokat az orvosoknak-is tudni hafznos, mivel azok az embernek belső egésségével nagyobb részre szorossan öfzve-köttötnek, és az ő orvoslásoktól gyakran az élet, és az halál függ.

Mikor valami álló része a' testnek egymástól el-válik, és genyettséget tsinál, akkor a' betegség *fekélynek* neveztetik.

A' genyettség el-változott öfzve-menő lymphából (*limpha coagulabilis sanguinis*) láttzik állani, és nem az álló részeknek olvadásából, mert néha sok elztendőken tartnak a' fekélyek, és mégis tapasztalhatóképpen nem fogynak az álló részek. Az sem láttzik igaznak lenni, hogy a' genyettséges matéria a' vérből vitetne a' fekélybe, mert a' kö-zönségesebb fekélyekben néha minden genyettség nélkül vér találtatik.

Igaz

Igaz ugyan az mégis, hogy néha az himlőnek második hideglelésiben ilyen általvitele a' genyetségnek történik, de mégis más felől az-is igaz, hogy az himlőben-is a' genyetség mindenkor csak az hójagban történik. Igen hihető tehát, hogy a' genyetség a' fekélyben el-változott, és megromlatt lymphá. Mentől gyengébb a' fekélyes tsipősségnek ösztöne, annál inkább közölkött a' genyetség a' lymphának szelidségihez: Ellenben pedig mentől keményebb, és gonofszobb indulatú ez az ösztönözö tsipősség, annál rozfszabb, tsipősebb, és romlatabb a' genyetség-is.

Az ilyen izgató ok vagy csak mulandó, vagy sokáig tartó.

Ha csak mulandó, akkor csak a' fekélyben vagon, és azért evesedés által onnét hamar, 's könnyen ki-is hajtathatik.

Ha sokáig tartó, akkor a' fekélyen kívül vagon, és onnét szünetlen munkálkodik a' fekélybe. Illyenkor a' fekély addig meg nem gyógyúl, míg a' tsipős izgató ösztön semmivé nem tétetik.

Néha a' tsipős izgató ösztön ugyan csak a' fekélyben vagon, de onnét a' vérbe szünetlen bészivattatik, és ott a' lymphát meg-rontya, és szünetlen a' fekélybe ki-hajtya.

Ez a' tsipős izgató ösztön vagy benn a' testben, vagy csak kúnn a' fekélyben, vagy-is vagy belső, vagy külső okból támadhat.

A' belső ösztön akkor *mulandó*, mikor egészen a' fekélybe menyen, mint a' külső phlegmonében; ellenben sokáig tartó, és *állandó* akkor, a' mikor még belőlle valami a' vérben hátra marad.

A' *külső* ösztön többnyire múlandó, de mégis állandó-is lehet, ha a' vért meg-rontya, mint a' frantzoz fekélyekben,

Az orvoslás abból áll, hogy

I. Az izgató ösztön el-rontassan, avagy az ő ki-hajtása sietessen.

II. Az el-vált álló részek egymáshoz húzattassanak, és öfzve torasztassanak.

Az első véghezvitetik, ha az izgató ösztön minden közbenvetés nélkül el-rontatik, avagy ki-hajtatik, avagy lágyító szerek által az ereknek görtsei el-hajtatnak, és így a' ki-hajtás siettetik.

Mihent az ösztönnek nagyobb része ki-hajtatott, azonnal mindgyárt a' genyettséggel felidül, és az álló részek a' fekélyben jobbúlnak, mivel már olly nagyon nem izgattatnak, és nem rágattatnak. Illyenkor az el-vált álló részeket egymáshoz kell húzni, hogy öfzve-forhassanak, és bé-gyógyúlhassanak.

Valaha azt hitték az Orvosok, hogy a' genyetség az álló részeknek fel-olvadásából lesz, és azért a' fekély addig meg nem gyógyúl, míg a' természet az el-olvadott részeket visszra nem adgya; de a' tapasztalás bizonyította, hogy *elsőben* igen kevés álló rész vész-el; *másodszor* a' bé-gyógyulás csak a' felső bőrnek (*epidermis*) új formáltatása által esik meg.

Mihent tehát a' fekély tiszta, nem kell arra várakozni, hogy új részek tsináltassanak, hanem azonnal bandásokkal, erősítő és öfzve húzó orvosságokkal az el-vált részeket öfzve kell foglalni. Az hidegviz, és China, a' többek között nagyon díszértetik illyenkor.

AZ HELYBÉLI JÓ FEKÉLY.

(*Ulcus locale bonum.*)

Ide valók azok a' fekélyek minnyájan, a' melyek egészséges emberekben csak múlandó tsipősségtől származnak, jó szelid genyettségee tsinálnak, és jó orvoslással könnyen meg-gyógyíttatnak.

Itten a' természet leg-jobb Orvos, és tsak az új ösztönököt kell el-távoztatni. Lehet gyenge kötésekkel, lágyító cataplásmákkal, avagy hasanló flastromokkal valamit segíteni.

AZ HELYBÉLI ROMLATT FEKÉLY.

(*Ulcus locale corruptum.*)

Az ilyen fekélyek kezdetben múlandó tsipősségtől okoztattak, de azután más izgató ösztönökkel el-rontattak, és tápláltattnak. Az ilyen fekélyeknek *niz* okai találtattak:

I. Ha az előrement gyúladás igen kemény vólt, és a' fenére nagyon hajlott.

Itten a' fenére való hajlandóságot chinával, salmiákkal, és néha kámforral-is, avagy más hasanlókkal, el-kell rontani, és jó evesedést kell tsinálni.

II. Ha a' gyúladás igen mélyly vólt, és idejin fel-nem nyíttatott,

Itten az el-záratott genyetség sok álló részt olvaszt fel, és az által meg-változik, és, ha azután levegő hozzá-ér, akkor rothatt minéműséget veszen magára. Illyenkor a' fekélyt úgy ki-kell nyíttani, hogy a' genyetség egészfen ki-folyhassan, és lágyító nyálkás decoctumokkal ki-kell tisztíta-

tittani. • Hogyha pedig itt-is már a' fenérenagy hajlandóság volna, akkor fene ellen való szerek szükségesek.

III. Ha a' fekélyben lévő genyetség olly tsipős, hogy új gyúladást tsinályon, és azzal a' jó evésedést akadályozza.

Itten a' lágyító meleg cataplasmák többnyire elegendők a' tsipős genyetségnek ki-folytatásával.

IV. Ha a' rothadásra való hajlandóság jelen legyen, és a' fekélyt a' külső levegő nagyon érdekli, melly a' rothadást segíti.

Illyenkor rothadás ellen való orvosságok, és a' fekélynek ritkán esendő illendő bé-kötése szükséges.

V. Ha a' fekélyt az hideg nagyon érdekli.

Semmi úgy nem segíti a' jó evésedést, mint a' meleg, és semmi sem ártalmasabb a' fekélynek az hidegnél. Itten tehát a' fekélyt melegen kell tartani.

VI. Ha a' fekélyes tag nagyon mozgattatik.

Ez az oka, hogy a' lábnak fekélyei olly nehezen gyógyúlnak. Itten tehát a' nyugalom szükséges.

VII. Ha a' gyúladásnak igen gyenge grádus ment előre.

Itten igen sok vizes nedvességek vagynak a' fekélyben, és azért izgató szerek szükségesek, úgy mint kénesős causticumok. Néha az erősítő, és öfzve-húzó orvosságok elegendők.

Itten méltó fel-jegyezni, hogy az *Antibrowniánusok* nem tudják, hogy a' gyúladás (*inflammatio*) kétféle: egygyik erősségű (*sthenica*), és azért gyengítő orvoslást kíván: A' másik gyengeségű (*asthenica*), és azért izgató (*stimulans*) szert kíván. Ettől pedig a' gyúladásoknak orvoslásában sok függ. Azt-is tudni kell, hogy a' gyúladás

ladás néha csak helybéli nyavalya (*morbus topicus*). Példának okáért: A' tüdőgyulladás, ha a' tüdőnek meg-sértésiből támad, akkor helybéli (*topica*); ha pedig a' tüdő meg nints sértve, akkor közön-séges (*universalis*) nyavalya, még pedig néha e-rősségű (*sthenica*), néha pedig gyengeségű (*asthe-nica*). A' gyengítettő orvoslás (*cura antiphlogisti-ca*), mellyel az *Antibrowniánusok* élnek a' tüdő-gyulladásban, meg-gyógyíthattya ugyan az erőssé-gű tüdőgyuladást, de a' gyengeségűt bizonyoson meg-rontya, és vagy meg-öli a' beteget, vagy *phry-sisbe* veti. A' *Browniánusok* a' betegségnek termé-fzetihez alkalmaztatták az orvoslást, és azért sok-kal szerentséesebbek-is. Az helybéli tüdőgyulladás az helybéli hibának gyógyíttását kívánnyá.

VIII. Ha az álló részei a' testnek igen lágyok, és gyengék.

A' jó evesedés mindenkor jó erőt kíván, és azért itten erősíteni, és izgatni kell. A' kínát belső orvosságnak ditsérik.

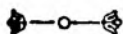
IX. Ha a' fekély roszszul orvosoltatott.

Sok Seborvosok igen nagyon izgató szerekkel orvosolyák a' fekélyeket, és azzal gyakran a' feké-lyeket gonosz indulatúakká, és hofzszasokká te-fzik, mellyek magoktól-is meg-gyógyúltak volna.

X. Ha a' fekélyeknek szélei meg-toplósodtak, és meg-keményedtek.

Itten a' taplós, és kemény részeket vagy cau-stieumokkal, vagy kötéssel, vagy késsel el-kell venni.

Sok tapasztalások bizonyítták, hogy némely régi fekélyeket az egészségnek romlása nélkül bé-nem lehet gyógyíttani, és azért némely Orvosok meg-tiltották a' régi fekélyeknek bé-gyógyíttását.

De ellenben azt-is a' tapasztalások bizonyíttyák, hogy néha a' régi fekélyeket-is meg lehetett gyógyítani minden rosz kövötközés nélkül.

Az-is bizonyos, hogy a' sokáig tartott fekélyek magok után rosz kövötközéseket hozhatnak, és hogy minden ember azoktól meg-menekedni kíván; azért-is hasznos, és szükséges volna olyan bizonyos régulákat keresni, mellyek meg-mutatnák, hogy mitsoda fekélyeket lehessen meg-gyógyítani rosz kövötközés nélkül.

A' tapasztalások bizonyíttyák, hogy minden régi fekélyt bátran meg-lehet gyógyítani, ha a' fekély mellé *fontanella* tsináltatik, mellytől könnyen olyan rosz kövötközések nem támadnak, a' millyeneket a' fekély szokott tsinálni.

Azokat a' régi fekélyeket-is bátran meg-lehet gyógyítani, még pedig fontanella nélkül, a' mellyeknek tsipóssége benn a' testben vagyon, és ott el-rontathat, 's onnét ki-is hajtathat, a' millyen a' frantzós tsipósség.

Ellenben pedig ha a' fekélynek oka valami belső titkos tsipósság, és a' természet magát már a' fekély által esendő ki-üresítéshez szoktatta, akkor az ilyen fekélyt bé-nem kell gyógyítani fontanella nélkül.

Mihent a' fekély gyógyúlni kezd, ha az egészségben valami változás támad, akkor mindgyárt a' fekélyt megint ki kell nyitni, és folyásban kell tartani; de ez őt könnyen meg-nem eshetik, ahól folyó fontanella vagyon.

Kövötköznek már a' szünetlen tartó belső tsipósségektől okoztatott, és fenatartatott fekélyek.

FEKÉLYEK AZ EPÉS TSIPÖSSÉGTŐL.

(*Ulceræ ab acrimonia biliosa.*)

A' nem gyógyított, avagy roszszúl orvosoltatott orbántz (*enyfipelas*), mellyel valami epés tsipösség vólt öszve-foglalva, gyakran sokáig tartó fekélyt hágy maga után, mellyben a' belső üresítő orvosságok igen hasznosok.

Néha a' lábikrákan (*in suris*) olyan fekélyek támadnak, mellyek a' meg-romlatt májtól láttznak függni, és a' tsipösség onnét láttzik a' fekélybe vitetni.

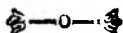
Néha tudniillik a' lábikrán egy kitsin, mélyen fekvő, 's hól nagyobbban, 's hól gyengébben fájó daganat támad, melly a' járást akadályozza. A' bőr ezen a' daganaton nem változik; a' daganat lassan lassan nagyobb lesz, és keményen marad. Végtire valami mély fluctuatio tapasztaltatik, de már ekkor a' fel-mettség késő, mivel a' tsont már romlik, és így itt tsak az amputatio az egygyetlen egy orvosság, de ez-is igen ritkán távoztattya-el az halált, mert könnyen megint másutt más hasanló daganat támad.

FRANTZOS FEKÉLYEK.

(*Ulceræ venerea.*)

Többnyire veres fokadékok támadnak előbb a' frantzós méregtől, mellyek valami tsipős nedveséget öntnek, es azután veresses, és nem fájó fekélyt formálnak. A' genyettség sárgán zöldes, és igen különös, le-nem irható, utálatos szagú.

Ha tiszta a' fekély, akkor tsak belől kell mercuriussal orvosolni, és kívül elég leszen lágyító mer-

mercuriális irral a' fekélyt bé-kötni; de ha tsúnya tisztátalan, kívül mercuriale causticum szükséges.

Ha a' belső mercuriális orvoslásra meg-gyógyúl a' fekély, akkor bizonyos, hogy már több frantzoz tsipősség a' testben nintsen.

Hogyha pedig az illendő, és elegendő belső mercuriális cura után meg nem akarna gyógyúlni a' fekély, de még-is már eleget evesedet, és tiszta, akkor szárazító szerekkel bé-kell gyógyítani, és, ha még valami frantzoz mérég a' testben volna, akkor azon kell igyekezni, hogy az más után kihajtassan a' testből.

S Ű L Y E S F E K É L Y E K .

(*Ulcers scorbutica.*)

A' súlyes fekélyekből valami bűdös, és véres genyettség foly; az álló részek pedig spongiások, és kékes színűek.

Itten belől, és kívül a' spiritus vitrioli, és china, igen hasznos. Az álló levegős gőzök-is jók. Kívül az aqua calcis-is hasznos. Vagynak más erősítő szerek-is, a' mellyek jó szolgálatot tesznek.

S K R O F U L Á S F E K É L Y E K .

(*Ulcers Scrophulosa.*)

A' mirigyos, vagy-is skrofulás fekélyek mindenkor az ikráshúsokban (*in glandulis*) vagynak.

Az evesedés igen lassan menyen, és azért a' daganatnak fel-nyitásával nem kell sietni.

Ezek a' fekélyek az álló részeket (*partes solidas*) meg-spongiásíttyák, és többnyire valami tsipős enyves matériát tsinálnak a' jó genyettség helyett.

Leg.

Jeg- előbb a' kemény daganatot kell lágyítani, melyet néha véghez lehet vinni kívül a' *citutával*; ahól ez nem használ, ott kénesős causticumot kell elé- venni. A' bé gyógyításra javasoltatik belső orvosságnak a' *china*; kívül pedig az *extractum saturni*. Némely Orvosok az hideg teredőket-is dirtsérik, de ezek nem erősítnek, a' mint másutt meg fog mutattatni.

R Á G Ó F Ó T O S F E K É L Y .

(*Hepes excedens.*)

Néha a' bőrnek külső színén olyan fekélyek támadnak, a' mellyek ugyan a' bőrbe mélyen bémennem mennek, de még - is a' bőrnek felső színét (*superficies*) szélesen fel-rágják, és igen gonoszok, 's engedetlenek, melly miatt *ulcera phagadenica*, avagy *Esfhiomena* nevet-is viselnek.

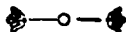
Mégis mindazonáltal gyakran meg-gyógyúlnak a' *sublimatusnak* belső, és külső ufussára. Az *arsenicum-is* magát jól viselte, de ezt csak ugyan applicálni sem belől, sem kívül nem kell azért, mert igen könnyen kárt tehetne.

Ha lapos, és nem nagy a' fekély, akkor néha a' *mercurius præcipitatus albus* elegendő orvosság. De néha az ilyen fekélyek igen engedetlenek, és a' rákfenéhez igen hasonlítanak.

R Á K .

(*Cancer.*)

A' Rák osztatik bé-zártra, és ki-nyíltra. A' bézárt rák az ikráshúsokban vagyon. Azok a' daganatok, a' mellyek az ikráshúsokban vagynak, és nyi-

nyilálló vagy-is szúró fájdalmat okoznak, igen könnyen rákos fekélyekre fokadnak.

A' ki-nyilt rák, vagy-is rákos fekély igen gonofz indulatú, maga körül rágó, felette nagyon fájó, és bűdös fekély.

Mivel pedig a' bé-zárt, és el-rejtet rák csak az ikráshúsokban vagyon, és a' ki-nyilt rák az inashúsokban-is (*in musculus*) meg-jelenik; azért nem minden ki-nyilt rák támad el-rejtetett rákból.

Ángliában a' kőszén vágók a' tökzatskón valami rákforma gonofz indulatú fekélyeket kapnak, mellyeket az Auátorok *tökzatskóráknak*, a' munkások pedig *koromsümölttsnek* nevezik.

Ezek a' fekélyek lassan lassan a' tökzatskókat meg-rágják, és így a' nyavalya egészfen az hasba fel-menyen, ahól halálos fenét tsinál.

Másoknál ilyen betegség nem támad; azért-is a' kőszén-korom (*fuligo lithanthracum seu carbonis fossilis*) valami különös tsipősséget láttatik magában tartani, a' melly ilyen rágó gonofz fekélyt tsinál.

Ha még csak a' tökzatskón vagyon, avagy még csak most ragadta-meg a' tökököt az ilyen gonofz matéria, akkor a' tökököt *amputálni* kell, mert egyéb nem használ; de ez az *amputatio* sem használ akkor, a' mikor a' nyavalya már az hasba fel-ment. Ekkor a' beteg bizonyoson meg-hal.

A' rák gyakran belső okból minden külső ok nélkül támad, és fenn-tartatik, és azért nem helybéli betegség mindenkor (*non est semper morbus topicus*). Ilyenkor valami különös dispositio vagyon a' testben, mellyet más okok, kivált az el-meindulatok, és a' ki-maradott szokott vérfolyások, rákká változtatták.

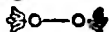
Hogy a' testben valami különös rákos tsipősség (*acrimonia cancrosa*) volna, nem lehet meg-bizonyítani. Mirigyos tsipősség (*acrimonia scrophulosa*) támad ugyan néha, de a' scrofula nem válik mindenkor rák-fekéllyé. Igen hihető, hogy az az ösztön (*stimulus*), a' melly valami fekélyt rákos természetűvé változtat, sokféle, mellyből könnyű meg-érteni, hogy miért olly sokféle a' rákos fekély, és miért olly bizonytalan, és nehéz az ő orvoslása.

Az-is meg-lehet, hogy a' rákos tsipősség előbb magában a' fekélyben támad; és az álló részeknek valami különös minéműsége által tsináltatik.

Belső orvosságokkal még eddg a' rákban nem sokra mentek az Orvosok. Néha a' *cicuta*, és az *arsenicum* belől, és kívül használtak. Néha egyedül a' jó diéta, nyugalom, vidám elme, és a' vért tisztító italak-is használtak az el-rejtett rákban. Ez a' bizonytalanság az orvolásban nagyon erőssitti, hogy a' rák külömböző természetű.

Mikor a' rák közönséges gyengeségű betegség, akkor, ha a' belső illendő, jól válaltzott, és jól adatott *Stimulusok* nem használnak, a' nyavalya meg nem gyógyúl.

Ha csak helybéli betegség, akkor az *extirpatio* leg-jobb, és leg-bizonyosabb orvosság; de ez sem használ semmit, ha minden már rákos rész egéízfzen ki nem mettzetik; mert a' még hátramaradott rákos rész az operatio után megint rákos fekélyt tsinál. Akkor se a' használ a' külső részeken tett operatio, a' mikor benn a' testben is már az ikrás-husok, avagy más részek hasanló rákos betegségbe estek.

Ha a' mejsontnak belső fzélin a' mejhártya alatt a' beteg nyilalló tájdalmat érez, melly onnét a' második, és harmadik údaltsontok között, a' belső tsetsereknek a' tsetsekbe való úttyát tartja, akkor a' tsetsnek amputatiója nem halznál, sött az halált sietteti.

Mikor ez a' rákos nyavalya közönséges gyengeségű betegség, akkor, ha az egygyik tsets ki-mettzetik, könnyen a' másik meg - rákasodik; ha ez-is ki-mettzetik, könnyen a' nádra meg-rákasodik, a' mint a' tapasztalások bizonyittyák.

TSONT - FEKÉLY.

(*Caries.*)

Mikor a' tsont kívülről bé-felé rágódik, akkor *caries*; mikor ellenben belőlről ki-felé rágódik, és fel-emelkedik, akkor *spina ventosa* névvel nevezetik.

A' rhematismusnak, skrofulának, rachitisnek, frantznak, és súlynek tsipós matériája könnyen el-ronthattya a' tsontoknak ereket (*vasa*), és magát a' tsontot - is ki - rághattya, és így valami tsipós nedvességet folytathat a' tsontfekélyből, melly soha jó genyettséget nem tart. Külső erőszak is tsinálhat tsont fekélyt.

Az orvoslás azt kívánnyja, hogy az okok el-rontassanak, és azután a' tsont exfoliáltassan.

Ha a' tsont a' közepén, avagy leg-alább nem a' végén romlalt meg, akkor a' jó tsont a' meg-romlalt tsont körül, és a' romlás alatt apró jukokkal meg-furatik, mellyekből a' jó tsont matéria ki-erészkedik, és a' romlalt tsontot levelekre fel-emeli, és az eleven tsonttól el-taszittya; azután a' tsont meg-gyógyúl.

De ha a' tsontnak vége romlatt-meg, és a' romlás már olyan nagy, hogy az exfoliációra elegendő erő ne legyen, és ha az izekben (*in articulis*) vagon, akkor az amputatio egyedül a' bizonyos orvosság.

F E N E.

(*Gangræna.*)

Mikor valami lágy részben a' vérnek forgása meg-áll, és a' meg-rekekedett nedvességek rothadó tsipősséget kapnak, akkor a' betegség *fenevé* válik.

A' fene *háromféle*:

I. *Gangrana*, vagy-is meleg fene, mellyben a' rothatt fel-olvadás (*dissolutio*) jelen vagon ugyan, de mégis még el-nem vészett egészízen az érzékenység.

II. *Sphacelus*, vagy is hideg fene, mellyben a' beteg rész egészízen fel-olvadt, meg-húlt, és minden érzékenységit, és alkatási erejét el-vészette.

III. *Száraz fene*, mellyben semmi vékony fel-olvadt higság nem tapaszttatik, hanem lassan lassan az érzékenység el-vész, a' beteg tag meg-hal, és, ha még a' testben a' több részekre nézvé az élet meg-vagon, akkor a' testől el-válik, és el-esik.

Illyen száraz fene támad néha a' rosz meg-romlat edeltől, kivált a' rosz kenyértől, a' nedves, és egészségtelen időben, mellyet a' Frantziák *Érgot* névvel neveznek.

De néha a' jó Úri diæta alatt-is támad illyen száraz fene a' lábújjakban. A' láb minden tapaszttalható külső, és belső ok nélkül fajni kezd, és a' kis lábújjnak belső szélén valami kékes főr támad,

mellytől a' bőr el-válik. Lassan lassan a' láb fel-dagad, és a' lábuj meg-hal.

A' Gangræna támad vagy az igen kemény gyú-ladástól, és tsipősségtől, vagy az álló részeknek igen nagy gyengeségetől.

Az orvoslás azt kívánja, hogy a' meg-hólt rész az élő résztől el-válasszasson. Azéit-is a' kö-rül, és alól lévő eleven részekben suppuratiót kell csinálni scarificatióval, és evesítettó 's egy'zer'smind rothadásnak ellent álló szerekkel, avagy, ha ezek elegendők nem vólnának, a' meg-hólt részt ampu-tatióval el-kell venni az eleventől.

Ahól nagy a' gyúladás, és sok a' tsipősség, ott legyen cura antiphlogistica, és a' beteg rész-is lágyíttasson. Az *opium*, és a' *kámfer* igen jól szolgál. Hogyha pedig a' test igen gyenge vólna, az álló részek el-lágyúltak, a' nedvességek el hi-gúltak, és meg-tsipőssedtek, ott *belső orvosságnak* kina, kámfora, spiritus vitrioli, flores salis amo-niaci martiales, jovosoltatnak; de ezek *kívül-is* hasznasak.

A' Lábújjaknak meg-halása ellen sem a' kina, sem az amputatió, nem használ. Éppen csak az *opium*, és a' szurakkal kézítettett lágy kötések használhatnak valamit.

Doctör *Himly* (a) a' fenére való hajlandósá-got alkalmatosságnak (*opportunitas ad gangrænam*) nevezi; a' fenének kezdetit pedig *gangrænanának*, és az el-végződésit *sphacelusnak* hívja.

A' *meleg fene* vagy gyúladástól származik, vagy leg-alább gyúladással jár.

Az

a) Abhandlung über den Brand der weichen und harten Theile. Göttingen- 1800.

Az *hideg fene* minden előre ment gyúladás nélkül a' maga különös okaitól minden közbenvetés nélkül támad.

A' Fene származik :

I. Az alkatásnak el-romlásából (*ex dissoluta organizatione*) melyet okoz a' törődés, égetés, 's a' t.

II. A' valóságatlan gyengeségből (*ex debilitate indirecta*), melyet okoz

- a) a' közönséges, de felette kemény gyúladás,
- b) néha a' küssebb gyúladás, ha nagyon elfogyott az életerő; de nem mindenkor, mert az az eset többnyire a' valóságos gyengeséghez tartozik.
- c) Hirtelen munkálkodó felette erőszakos nagy ösztön, a' millyen a' cauterium, arsenicum, állati méreg, 's a' t.
- d) A' legnagyobb ösztönözés, minden gyúladás nélkül, a' millyen a' menykő-ütés, az álmossító méreg, a' ragadós dögös, avagy pestises méreg.

III. A' valóságos gyengeségből, (*ex debilitate directa*), a' felette nagy hideg után, a' felette nagy vérfolyások után, a' felette nagy, és hosszú éhség után, a' rossz levegőben, mellyben nintsen elegendő oxygenium, 's a' t.

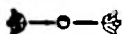
IV. Az elegyes gyengeségből (*ex debilitate mixta*)

Mikor az indítás (*incitatio*) gyengébb az egészséges állapotnál, akkor a' betegség gyengeségnek (*asthenia*) neveztetik.

Az Indítás gyenge, ha

I. Meg-gyül az ösztön, és fogy az észrevehetőség (*excessus stimuli, defectus perceptibilitatis*), melly valóságatlan gyengeséget (*debilitas indirecta*) csinál.

II.

II. Fogy az ösztön, és meg-gyül az érzvevethetőség (*defectus stimuli, excessus perceptibilitatis*), melly valóságos gyengeséget (*debilitas directa*) tsinál.

III. Ha fogy ugyanaz ösztön, a' melly főképpen az érzvevethetőségbe munkálkodik, és azért nevedik az érzvevethetőség; de azonban más nagy ösztön, a' melly főképpen a' vízfiziamunkálkodhatást (*reagibilitas, seu spontaneitas*) fogyasztya, többet el-emésztt a' vízfiziamunkálkodhatóságból, mintsem a' nevedet érzvevethetőség miatt fogyni kellett volna. Illyenkor a' jelen lévő *debilitas directa* hozatik *debilitas indirecta relativa*. Itten tehát egyes a' gyengeség (*debilitas mixta*), mivel az indítás két ellenkező okból gyenge. De akkor, a' mikor két gyengeség öszve-foglaltatik, mindenkor az egygyik nagyobb a' másiknál, és különösön, 's főképpen orvosoltatik: Többnyire az utolsó szokatt nagyobb lenni. De ezekről másutt bővebb magyarázott fog adadni, és méltó a' felyebb említett könyvet meg-olvosni, ahól az orvoslás-is leiratik.

FEJÉR DAGANATOK.

(*Tumores albi.*)

A' fejér daganatakan azok a' daganatok értetődnek, a' mellyekben valami tsipós matéria vagon, melly igen könnyen gonosz indulatú fekélyeket tsinál minden külső gyúladás nélkül.

NÁTHAFOLYÁSOS IZDAGANAT.

(*Tumor rheumaticus articularis.*)

Ha a' fél dagadott részek egyszer'smind megis taplósodnak, akkor iztaplónak (*Gliedschwamm*)

neveztetik. Ez a daganat többnyire a rheumaticus dispositionál a térdeknek külső sértésiből támad.

A daganat mindgyárt kezdetben nagy, mindenütt fájdalmas, és lágy részekben fekszik. Kezdetben gyúlat termézetű, de azután gonofz fekélyeket tsinál, és végtire a tsontokat is megrontya.

Eleinten antiphlogisticumokkal orvosoltatik, azonban a lábikrákra hójaghúzó flastrom tétetik, és a daganat lágyító kötésekkel köttetik. Jók kötésnek a flores fals ammoniaci martiales etzetben fel-olvasztva. A gyomrat, és a beleket ki-kell tisztítani, és azután vékonyító izzasztókkal a testet gőzöltetni kell.

Ha a gyúadás múlik, azután jó resolvens az Emplastrum de Ammoniacum cum mercurio, és az Emplastrum resolvens Schmuckii. Végtire hasznosok a vasas feredők.

A Colophonium-is pálinkában fel-olvasztva ebben a betegségben ditsirtetik, de ez mégis *Sellenek* némelly esetekben semmit sem használt.

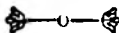
Ha már genettséggé vált a daganat, akkor az amputationál egyéb nem használ, mert a genyettségre rosz.

Néha mégis nagy vólt a fluctuatio, és a daganat a betegnek szereztséjire fel-nyitattott. Néha a lábnak izesülésibe ment a genyettségre, és a beteg meg-gyógyúlt.

MIRIGYES IZDAGANAT.

(*Tumor scrophulosus articularis.*)

A mirigyes embereknél (*in scrophulosis*) néha önként (*sponse*) támad valami izben (*in aliquo artsi-*

articulo) fejr daganat, de néha külső ok-is adhat reá alkalmatosságot. A' daganat lassan nevededik, a' fájdalom pedig éppen csak egy helyben gyötri a' beteget.

Itten leg-előbb a' tsontok ragadtattnak meg, és a' kötők, 's lágy részek csak későbbre romlanak meg. Eppen ezért-is némelly Orvosok ezeket a' daganatokat *spina ventosának* lenni tartják. De ebben a' nyavalyában az iz (*articulus*) egyfzer'smind szenved, és azért valamiben csak különböz a' *spina ventosától*.

Belső orvosságok ritkán használtnak. A' *cicuta*, és *mercurius*, kivált ha a' frantzról gyanu vagyon, kívül, és belől eleinten valamit használhattnak.

Néha a' kőrösbogár belső orvosságúl láttatik valamit használni, de mégis *Selle* egy beteget sem gyógyíthatott-meg vele tökéletesen.

Még az amputatio-is gyakran azzal haszontalanná tétetik, hogy azzal arra alkalmatosság adatik, hogy más részek meg-betegedgyenek.

A' GERINTZNEK TSONTFEKÉLYE.

(*Caries vertebrae.*)

A' lábak el-gyengülnek, és azonban az hátgerintz meg-horgasodik. Végtire a' lábak mozdíthatatlanak, és meg-meredtek lesznek.

Ezt a' nyavalyát könnyen el-hibázza az Orvos a'kor, a' mikor kezdődik, és azért igen ritkán-is gyógyítható. Az hóltokban a' gerintzek (*vertebra*), kivált az ágyékban (*in lumbis*) cariofusok voltak.

Néha eleinten a' mesterséggel tsinált fekélyek használtnak. Lehet meg-próbálni a' skrofulák ellen jóvosolt orvoslást-is.

NAPFÉNYYSZEPLŐK, ÉS MÁJSZEPLŐK.

(*Lentigines, & Ephelides.*)

Mikor a' napfénynek hévségítől meg-szeplőse-
dik a' bőr, és a' szeplő a' lentséhez hasanló szín-
ben, és formában, akkor napfényszeplőnek (*len-
tigo*) neveztetik.

Néha ilyen szeplők támadnak akkor-is, a' mi-
kor a' napfénynek hévsége semmit sem munkál-
kodik, és ilyenkor a' betegség májszeplőnek (*E-
phelis*) hivattatik.

Mind a' két esetben valami belső tsipősségnek
kövötkézései lenni láttzanak, mivel lőképben olyan
személyek szoktak ilyen betegségbe esni, a' kik vagy
rheumaticusok, vagy az hasnak belső tagjaiban ob-
struútiókat hordoznak.

Jó diéta, vért tisztító szerek, elegendő moz-
gása a' testnek, és kívül a' *magnesia saturni*, ele-
gendő orvosságok.

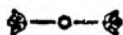
A' Terheseknél-is néha ilyen szeplők láttatnak
ugyan, de ezek nagyobb kerületűek azoknál, és
a' szülés után el-múlnak. Ebből vette eredetét a'
Szeplőtelen Szüzesség, mivel sokszor leányok-is il-
lyen szeplőket kapnak a' titkos meg-terhesedéstől.

R O ' S A T S E P P.

(*Gutta Rosacea.*)

Az ornak, és az ábrázatnak valami különös
veressége, mellyet *rezességnek-is* hivnak, közönsé-
gesen *Ró'satsennnek* neveztetik, a' melly többnyire
a' sok hevítő spiritusos italaktól származik.

Néha

Néha mégis ró'sás természetű, és ilyenkor a' *resolventiák*, kivált az *emeticumak* apró dósisban, hasznosok. A' *spiritus vitrioli*, és az *antiphlogisticus* hashajtó, kivált a' *cremor tartari*, néha hasznos volt.

MÚLANDÓ GYÚLATT BÖRVERESSÉG.

(*Erythema.*)

Néha a' bőr meg-veressedik egy kevés múlandó gyúladással vagy a' külső dörgöléstől, vagy valami külső tsipősségtől, a' millyen a' *Rhus Toxicodendron*, vagy valami infectumoknak marásától, mint a' szúnyogoktól, vagy a' tűztől, és hidegtől.

Ahól külső tsipősség az ok, ott használnak kívül az *emollientiák*, és belől a' savanyó, és hivesítő hashajtók.

Ahól a' bőr meg-égett, ott a' meg-higittatott, és meg-vékonyított *extractum saturni* használ; az el-fogyott bőrre pedig jó a' kő-olaj, és az vialz-olaj (das Stein- und Wachsöl).

TSOPORTOS FÓTOK.

(*Lichen.*)

Valami herpes forma ki-ütés a' bőren, de a' melly nem felette nagyon vízket, és ahól az alól lévő bőr meg nem keményedik, az epidermis pedig korpa módra le-hull, *Lichennek* neveztetik.

Vértisztító orvosságok, és kívül az *herba boni henrici recens*, és a' *magisterium saturni*, szoktak használni.

A N Y A - J E L.

(*Nævus Maternus.*)

Az Anya jelek néha csak valami különös színű, és alkatásu fókák, és többnyire orvosolhatatlanak; néha pedig valami ki-növések (*exerescentiæ*), és ilyenkor néha kötés által meg-gyógyíttathatnak.

K U T Y A H Ó J A G O K.

(*Thermíthus.*)

Néha bőven támadnak fajos fokadékok purpur-
veres szélekkel, fekete hegygyel, és borsó nagy-
sággal, melly miatt *borsóhímlőnek-is* neveztetnek.

Néha fenévé válnak; de mégis többnyire az harmadik, avagy a' negyedik napon a' kéreg le-esik, és azért *le-váló hójagoknak-is* hivattatnak.

Az ok valami rothadó tsipósség, mellyet *acidumokkal*, és hivessítő laxatívákkal kell igyekezni el hajrani. Kivül, ha fene lesz belőlle, úgy kell orvosolni, mint a' fenét szokták.

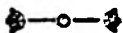
É J J E L I H Ó J A G O K.

(*Ephynictis.*)

Ezek egygyes fokadékok, mellyek éttzaka nagyon fájnak.

Valami nyálkás genyettséggel teli vagynak, és belső tsipósségból származnak.

Orvoslásra kívánnak vért tisztítókat, és meleg feredőket.

ÁBRÁZATVIRÁG.

(*Fonellus, sive varus.*)

Néha az ábrázatnak bőrön támadnak apró, kemény, és veres fokadékok, mellyek tapasztalhatóképpen nem fájnak, nem viszketnek, néha hamar el-múlnak, néha pedig a' gyermekeken kezdődnek, és a' megállapodó idejig tartanak, 's akkor el-múlnak, néha egy kevés genyettséggel megérnek, mellynek ki-nyomása után el-ízáradnak, de megint mások támadnak. Néha a' fokadék fel-fokad ugyan, de a' genyetség ki-nem foly, hanem meg-sűrűedik, és a' tetején meg-feketedik, és ha ki-húztatik, akkor hosszú fejrű testű, és fekete fejrű féreg forma, de azért csak ugyan nem féreg, hanem genyetség.

Többire hevítő ételektől, 's italaktól támadnak, és azért jó diétaival, 's hivesítő laxatívákkal el-is távoztatnak.

HÓLT FOKADÉKOK.

(*Mulum mortuum.*)

A holt fokadékok állnak valami darabos kemény, és feketés kérgekből, mellyek néha leesnek, de megint újra támadnak. Ezek alatt a' bőr veres, és ízáráz.

Itten semmi tsipősség nem tapasztaltatik, a' fokadékok-is nem ragadósok, és tovább nem terjednek.

Belől jó diéta javasoltatik, és egynéhányszor lehet hashajtót - is adni. Kivül gyenge *mercuriale causticum* elegendő.

D Ö R G Ö L T B Ő R.

(*Intertrigo.*)

Mikor a' Segg körül, a' izombok között, a-
vagy akár hól a' felső bőr (*epidermis*) le-dörgölte-
tik (*excoriatio*), és így a' bőr (*cutis*) veres,
nedves, és nagyon fáj, akkor *dörgölbőrnek* nevez-
tetik a' nyavalya. Ha lovoglástól támad, akkor
larkasnak hivattatik.

A' gyermekeknél gyakran meg-történik, ki-
vált a' kövéreknél, a' kikben az epidemis a' kö-
zéphúson (*in perinæo*), az ágyékhajlásokban (*in*
inguinibus), és a' bőrnek más rántzaiban, az alsó
bőrtől (*a cute*) el-válik, mintha le-vakartatna, és
azután a' bőr felette nagyon fáj, melly miatt a'
gyermekek nyughatatlanak, és nem alhatnak.

Tisztasággal, hidegvizmosással, és hajpor, a-
vagy más szárazító liszt, vagy por, bé-hintéssel
könnyen meg-gyógyul. A' gyermekeket vagy el-
kell választani, vagy más liszta Dajkának kell
adni.

E G Y Ū T T É V Ő K.

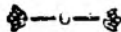
(*Comedones, seu Crinones.*)

Az együttevők négy környűllállásokban jelen-
hetnek-meg:

I. Lehetnek valóságos férgek, a' *dracunculusok*
közül, mellyek a' bőrben vagynak.

II. Lehetnek valóságos férgek az *Acarusok* kö-
zül, mellyek a' bőr alatt vagynak.

III. Lehetnek darabos szőrök a' bőr alatt, mel-
lyek a' bőrt izgattyák.

IV. Lehetnek a' bőr-ikráshúsoknak (*glandularum subcutaneorum*) ki-vezető tsőjekben (*in ductibus excretoriis*) meg-állatt, 's meg-sűrűedet fagygyas nedvesség, mellynek a' külső vége a' levegőtől meg-feketedik, és olyan lesz, mintha valami féregnek a' feje volna, és ha ki-húztatik, akkor fejeér hoszszú féreg forma. Ez leg-gyakrabb.

Közönségesen az utolsó neme az egygyüttévőknek akkor szokatt meg-történni, a' mikor az ikráshúsok (*glandulae*) meg-dugulnak (*obstruuntur*), és azért a' beteg gyermek illendőképpen nem táplálatik, és el-sarvad, el-szarad; melly arra okat adott, hogy az emberek hamissan hidgyék, hogy az eledeelt ezek a' gondolt férgek együtt a' gyermekkel egyék, és el-emélszék.

Kivül meleg feredők korpával kévántatnak, hogy a' bőr lágyúlyan, és jobban gőzölyen.

Belől az obstruútiókat kell solválni, melly tzelra igen jó a' *liquor terrae foliatæ tartari*.

A' parazst Afzizonyok szőr tarisnyával, vagy is abrakos tarisnyával dörgölik a' testet, és azt hiszik, hogy így a' fejeit a' férgeknek le-szakasztyák, 's azzal őket meg is ölik. A' dörgölés ugyan jó, de nem abból az okból, hogy a' férgeket megöllye, hanem azért, hogy erősitt, és a' bőrt gőzölteti. Erre a' bőr alatt lévő darabos szőrek is ki-búvznak, és vagy ki-nőnnék, vagy ki-is húlnak.

A' Dracunculusok, és Acarusok ellen jók a' meleg feredők, és az unguentum mercuriale.

T E T V E S S É G.

(*Phyriasis.*)

A' bőren valami kitsin fokadékok támadnak, mellyekben sok apró tetük vagynak. Ha ezek a' foka-

fokadékok fel-nyittatnak, akkor könnyen meggyógyul a' beteg.

A' fő-tetű-is néha igen nagyon meg-szaporadik.

A' ruha tetű-is nagyon meg-szaporadik.

Ezek ellen jó a' gyakor tisztítás.

A' *Lapos tetű-is* a' szemérem testek körül, az hónaly alatt, a' szemöldökökben, a' szakálban, és a' testnek egyéb szőrös részeiben, az hajakan kívül néha meg-szaporadik, és a' külső bőrhez úgy hozzá ragad, sőt az alá is úgy bé-buvik, hogy alig lehessen el-húzni, és igen nagy viszketést csinál sok barna lapos fókákat mutatván.

Ezeknek okat ad a' testnek külső tisztátalansága; a' mástól jövés; és a' gőzölő matériának megromlása.

Belső orvosságnak jók a' *purificánsok mercuriussal*.

Kivül a' tetves részre jó az *infusum seminis sabadillos*, úgymint mosó víz.

A' szappanyozás és beretválás-is igen jó, főképpen ha a' bőr azután *mercuriale unguentummal* bé-kenetik. Az *unguentum ad phtyriasisin* leg-hamarobb meg-öli, és el-pusztítja a' tetűknek mindenféle nemeit, beretválás nélkül-is.

A' GELESZTÁKRÓL.

(*De Vermibus.*)

Azokban, a' kik a' bélekben sok taknyot tartanak, kemény, és rozsz eledellel élnek, avagy tisztátalan, 's rothatt vizet isznak, 's a' t. igen sokszor *geleszták* teremnek.

A' geleszták külömb-külobb félek: Némellyek csak kicsinek, és rövidek, mint a' sajtban lévő férgek; mások kicsinek, igen vékonyok, és valamenny-

lamennyire hoszszabbak. Ezen kétféle geleszták többire csak a' véghúrkában múlatnak.

Mások hoszszak, gömbölyegek, és a' földi gelesztákhoz éppen hasanlók. Vagynak igen hoszszú, lapos, és széles geleszták-is, mellyek *Lapos*, avagy *Galund*-gelesztáknak neveztetnek.

Gyakran igen nehezen lehet meg-tudni, hogy, a' beteg valyon a' gelesztáktól szenved - é, vagy nem? mégis mindazonáltal ha a' következendő jelek közül egynéhányon jelen lenni tapasztaltatnak, akkor alkalmasint lehet következtetni, hogy a' betegben geleszták vagynak.

A' gelesztás embereknek közönségesen nagy, és kemény az hasak, az ábrázat halavány sápadt, és bé-esett; a' szemeknek fejére kékes, a' fénye széles; az orjukok alkalmatlanul viszketnek; a' száraz tsiklandazó hurut, és a' tsuklás alkalmatlan, az hasban valami tsipdesés, avagy marás érzetik, kivált éhomra, melly marás, ha valamit eszik a' beteg, azután meg-szúnik. A' betegek gyakran telhetetlenül éheznek, sokat esznek, és mégis azonban el-sarvadnak, 's el-száradnak; sokszor a' szájokban bűdös szagúak, és minden ételt utálnak; emélygésekbe, ájulásokba, és szédelgésekbe esnek, avagy kemény inrangatódásoktól, görtsöktől, de még nyavalyarontástól-is gyötrődhetnek. Az ő pukusok többire egyenetlen, és sokszor el-is marad; a' vizellet halavány, és eméztetlen. Néha az has szűnetlen menyen, néhat pedig engedetlenül meg-ízorúl.

Ezekből a' jelekből mentől többen egygyütt vagynak, annál hátrabban, 's bizonyosobban lehet előre meg-jövendőlni, hogy a' beteg a' gelesztáktól szenved.

De mégis a' gelesztáknak az a' leg-bizonyosabb jele, ha a' testből okadás, avagy hasmenés által geleszták mennek-ki.

A' hoszszú kerek geleszták leg-könnyebben hajatnak ki; a' lapos, és galand-geleszták ellenben gyakran minden orvosságnak ellent-állanak.

Mivel a' geleszták többire mindenkor valami sükeres takonyban vernek magoknak fészket, és a' belekhez erőssen hozzá-ragadnak, akkor az ilyen betegnek olyan orvosságokat kell adni, a' mellyek a' taknyot fel-vagdalyák, a' gelesztákkal ellenkezőnek, őket meg-ölik, avagy a' testből ki-hajtyák.

A' Nro. 200. le-irt orvosság a' gelesztáknak minden nemeiben igen sokszor leg-jobban használt, és sok beteget tökéletesen meg-gyógyított.

A' keserű, rosz szagú, sós, és hashajtó szerek Nro. 292. 293. 294. 295. 296. 297. a' geleszták ellen igen hasznosok.

A' VÉRKORSÁGRÓL.

(*De Hæmorrhoidibus.*)

Mikor azokból a' *vérerekből* (*venæ*), a' mellyek a' *véghúrkának* végén vagynak, *vér foly*, akkor a' betegség *folyó aranyernek*, *vérkorságnak*, és *véghúrkán való sülynek* neveztetik.

Ha pedig a' *véghúrkának* végén lévő *vérerek* ki-tágulnak, fel-dagadnak, és kerek avagy hoszszú, setét veres avagy feketés *tsomókat*, és *vér-dagana-sokat* (*Blutgeschwülste*) minden *vérfolyás* nélkül támasztanak, akkor a' *nyavalya vak*, avagy *nem folyó aranyernek*, avagy *vérkorságnak* hivattatik.

Az ilyen daganatok vagy *kivül*, vagy *belől* vagynak a' véghúrkán; ugyan azért a' *vérkorság-is* vagy *külső*, vagy *belső*.

Néha ezek a' daganatok felette fájdalmasok, és gyúladtak; néha pedig lágyak, 's fonnyadtak, és éppen semmit sem fájnak.

Az aranyeres vagy-is vérkorságos emberek gyakran szédelgésről, fő-fajásról, a' nyaktságában (im *Genick*) pedig, és az ágyékban (in *den Leiden*) 's a' fartsontban (im *heiligen Bein*) valami különös húzásról panaszolkodnak; az óldallágyok (*die Rippenweichen*) néha feszesek, és puffadtak; néha olyan különös érzékenységről-is panaszolkodnak a' betegek, mintha az alsó óldaltontak alatt e-gészfen az ágyékokig valami kemény abrants volna feszítve, melly miatt nehezen lélekelnek, gyö-trődnek, kedvetlenek, a' magok hivatalyokra alkalmatlanak, bádgyadtak, és zsimbesek; gyakran a' fartsontnak, avagy a' véghúrkának végén valami kemény, hatható, nyilálló, égő, avagy öfvszorító fájdalmat-is éreznek; néha a' vizellet meg-reked, avagy az has meg-szorúl, avagy a' betegek olly erőlkedésről panaszolkodnak, mellyet azután valami hasmenés követ; az ilyen hasmenés által a' testből sok takony, avagy sükeres, taknyos e-méztet takarodik ki; mikor az has szorúlva vagyon, akkor az ilyen betegek magokat könnyöbben érzik, ha pedig az has gyakrabban menyen, akkor minden eméztés után valami bádgyadást, szédel-géft, szívdobogást, és a' véghúrkában valami égést, 's a' t. éreznek.

Mikor az aranyer folyni kezd, avagy gyúladás nélkül fel-dagad, akkor közönségesen ezek a' könnyülállások meg-szűnnek.

Ha pedig az *aranyer* vagy kívül, vagy belül *meg-gyúlad*, akkor gyakran kemény *forró hideg* járul a vérkorsághoz, és a' véghúrkának fájdalma szenvedhetetlen: Ezek a' fájdalmak néha egélszen az *hugyas hójag-ig* hatnak, és a' beteget szünetlen vizelésre erőltetik, avagy az *hasban* el-terjednek, és valami kemény, és veszedelmes *gyúlasztó hasfajást* gerjesztenek.

Az *aranyer* vagy-is vérkorság némelly emberek-nél minden hónapban rendszeren *tol*; némelyeknél csak minden *harmadik* avagy *negyedik* hónapban egyszer jelenik meg; másoknál minden *éztendőben* kétszer, tudni illik a' *tavasznak*, és az *ősznek* kezdetén indul-meg; vagynak olyanak-is, a' kik csak *tavaszzal* esnek vérkorságba.

Az ilyen embereknél a' vérkorság, vagy-is az *aranyernek* folyása *többször* mindenkor a' természetnek *hasznos munkája*; a' betegek az ilyen *vérfolyásra* jobban lesznek, *meg-elevenednek*, 's *meg-frissülnek*, és a' *magok munkálkodásokra* alkalmasabbak: Azért-is jól vigyázzanak, hogy az *aranyernek* *rendes* folyását akkor, a' mikor *elé szokott* kerülni, sem *rendetlen élet*, sem *étel 's italbéli hiba*, sem *meg-hevülés* avagy *meg-fázás által*, 's a' t. *meg-ne állítsák*, avagy *akadályoztassák*.

Ha az *aranyer* *illendőkép*pen foly, akkor a' betegek *magokat* tsendesesen tartásák, és jól visellyék, és ha *semmi különös*, felette *alkalmatlan*, és *veszedelmes történet* nem tapasztaltatik, akkor sem *külső*, sem *belső orvosságot* ne vegyenek, hanem az *egész orvoslást* egyedül csak a' természetre bizzák.

Ha pedig az *aranyernek* *folyása* vagy valami *oktalan orvoslás*, vagy a' *testnek kemény mozgá-*

sa, az elmének kemény indulatya, vagy hirtelen történt meg-fázás miatt 's a' t. hirtelen meg-áll, akkor gyakran igen gonosz nyavalyák következnek, úgymint szédelés, hózfzas főfájások, guttaütések, szélütések, vakság, vérokadás, mejszorulás, 's a' t.

Az ilyen állapotban minden meg-lehető módon azon kell igyekezni, hogy az aranyernek folyása megint meg-indúlyon.

Annakokáért mindenkor, ha a' pulsus tellyes, és feszes, avagy ha a' betegek azonkívül-is bőv-vérűek, akkor mindgyárt lehet eret vágni, és lágyító klystérekkel avagy orvosságokkal Nro. 11. 39. 141. hasmenést indítani.

Erre az orvoslásra a' betegek gyakran csak hamar meg-könnyebbednek, kivált ha az aranyer megint folyni kezd, avagy leg-alább ha megint fel-dagad.

Ha pedig ezek a' szerek semmit sem könnyebbitenek, akkor a' beteget meleg víz gőzre kell ültetni, hogy az alfelnek páralása által a' vér az aranyerekbe folyni siettség; mihent fel-dagadnak az aranyerek, azonnal mindgyárt, ha magaktól ki-nem fokadnak, vérzipókat (*piótzákat, nadályakat*) kell reájok rakni, hogy folyan-ki a' meggyűit vér; azonban sok lágyító italakat-is Nro. 8. 40. 88. és napjában háromszor egy olyan port, a' millyen Nro. 201. vagyon, kell a' betegnek beadni; azon felyül reggel-is, és este minden nap a' lábokat egy fél avagy egész óráig-is meleg vízben fereszteni kell; ha már erre az orvoslásra a' beteg jobban kezd lenni, akkor ezekkel a' szerekkel tovább is mind addig, míg a' környűállások kívánni fogják, csak orvosolni kell.

De ha ezekre semmi könnyöbbség nem tapasz-
taltatnék, és ha a' véghurkában-is semmi fájdalom,
húzóadás vagy-is feszülés, és tsipés vagy-is vízkérés
nintsen, akkor az azt jelenti, hogy a' természet
többé már magát ezekre az útakra igazítani nem
engedi; azért-is ilyenkor a' meg-rekedet aranyer-
től származott nyavalyát úgy kell orvosolni, mint-
ha valami más okból származott volna.

Ha pedig az hirtelen meg-rekett aranyer-folyás
után semmi forróság, és semmi hideglelés nem tá-
mad, és ha a' beteg-is nem igen bőv vérű, akkor
vért bősáttani nem szükséges; hanem tsak reggel,
és este, avagy napjában háromszor egy olyan
port, mint Nro. 202. kell bé-adni, a' beteget
meleg víz párára kell ültetni, és azután a' véghúr-
kaba egy tsapot Nro. 203. kell bé-dugni: Ha erre
az aranyer hamar meg-nem indul, avagy ha még
jelt sem mutat arról, hogy folyani akar, akkor e-
zeket a' szereket-is el-kell hagyni, és a' beteget velek
sokáig nem kell gyötreni, hanem más a' kör-
nyűállásokhoz alkalmaztatott orvosláshoz kell fogni.

Néha az aranyer minden rosz következés nél-
kül folyani hirtelen meg-szűnik, ilyenkor tehát,
mivel a' betegnek semmi különös baja nem érke-
zett, semmi orvosláshoz nem kell fogni, hanem
tsak arra kell jól vigyázni, hogy a' természet to-
vább mit fog tselekedni.

Minden betegnél, a' ki-folyó vérkorságban va-
gyon, az az: a' kin az aranyer foly, arra jól kell
vigyázni, hogy valyon nem foly-é a' vér igen bő-
ven avagy igen szűken? valyon rendes-é, és szo-
kás szerént való-é a' folyás, vagy nem? Ha rendes
és szokás szerént való az aranyernek folyása, akkor
semmit sem kell tselekedni: Ha pedig igen szűkön
foly

foly az aranyer, ha az előre ment feszülések, szédülések, gyötrődések, és fájdalmak nem szűnnek, akkor lehet az aranyereknek folyását gyengén segíteni: Azért-is ilyenkor a' betegnek lágyító klystérket, lágyító italakat Nro. 88. és napjában kétszer, reggel és estve, egy port Nro. 201. 202. avagy más hasanló orvosságot kell javasolni; ha pedig azonban a' beteg bőv vérű-is volna, akkor eret-is kell vágni.

Ha pedig az aranyer igen bőven folya, akkor azon kell igyekezni, hogy meg-tsenedesedgyék: Ha a' beteg különben egészséges avagy bőv vérű, akkor a' karan lehet eret vágni, azután hogy a' belék ki üresedgyenek, és hogy a' kemény emésztet nyomván az aranyereket (*venæ hæmorrhoidales*) a' folyást ne nevelye, azért lágyító klystért kell bevetni, és a' Nro. 93. avagy 94. le-irt orvosságot annak rendi szerént bé-kell adni; ha ezek eleget nem használnak, ha azonban a' beteg erőtlenedik, akkor erősebbekhez Nro. 95. 96. kell folyamadni, avagy ha a' vérfolyás igen kemény, és állandó volna, akkor még erősebbeket Nro. 97. 192. kell elé-venni; végre külső szereket-is kell fel-rakni; a' készített tserfatopló (*Der zubereitete Eiden-schwanm*) ilyenkor kívül igen sokat használ, ha a' ki-nyilt helyre tétetik.

Mihent tapasztalhatóképpen szűnni kezd az aranyernek folyása, akkor mindgyárt az erőssen állító belső orvosságokat félre kell tenni.

A' nem folyó avagy *vak* vérkországban azt kell meg-visgálni, hogy az aranyer friss-é, és most kezdődet-é előbszer; avagy vólt-é a' betegnek tölle többszer-is valami baja, és hogy régi-é, 's meg-rögzött-é már; meg-vagyon-é nagy fájdalommal gyuladva,

ladva, és hogy öfzve-foglaltatté valami kemény hidegteleléssel, avagy csak gyúladás nélkül dagadt-fel; végre arra is kell vigyázni, hogy könnyebbiti-é a' beteget, vagy nem, és hogy hasznos munkájaé a' természetnek, avagy csak történetű, alkalmatlan, és ártalmas.

Ha a' *vak* aranyer felette fájdalmas, gyúladt, és valami kemény hidegteleléssel öfzve-foglaltatot, akkor kívül a' gyúladásra szünetlen lágyító meleg kötésekkel kell kötni, és a' beteget úgy kell orvosolni, a' mint a' gyúladt hidegtelelésekben mondatott. Mihent szünni kezd a' fájdalom, és a' meggyúladott rész már többé nem olly felzes, és nem olly veres, akkor mindgyárt a' lágyító kötések helyett *ofzlató kötésekkel* kell a' fel-dagadt aranyerekre kötni, mert különben a' külső lágyító kötésekkel való hófzítás orvoslás által az aranyerek gyakran felette nagyon el-lágyúlnak, avagy meg-evesednek, 's genyettséggel meg-telnek; ezekkel az ofzlató kötésekkel mind addig kell orvosolni, míg a' daganat, és a' fájdalom egészfen el-múlnak: Ha már a' beteg az el-hajtatott fájdalom, és gyúladás után tovább a' kötésekkel szenvedni nem akarná, akkor a' lágy daganatnak el-üzésire lehet a' Nro. 204. avagy 206. le-irt irat az aranyerekre tenni; ha pedig ezek az erek még a' gyúladásnak el-múlása után-is keményen, 's görts módra fájának, és ha a' beteg anyékszékre ülni erőltettetnék, akkor a' Nro. 205. le-irt irat kell a' fájós helyre kenni.

Gyakran az aranyerek vérrel úgy meg-telnek, és úgy meg-feszülnek, hogy a' lágyító kötések, és a' belső orvosságok semmit sem használhatnak: Ebben az állapotban *érvágó késerskével* (mit einer Lanzette) az aranyereket okoson fel-kell mettzeni, és

a' vért ki - kell botsáttani, avagy ha a' beteg a' metztéstől félne, akkor az aranyerekre vérzipókat (Blutigel) kell rakni, avagy ha a' bőr vékony, akkor a' dagadt ereket *füge-fa levéllel*, avagy kemény darabos *itató* pappirossal gyengén *dörgölni* kell; erre az aranyer többire mindenkor magától folyani kezd.

Ha pedig a' fel-dagadt részek már *setét veres-
sek*, avagy *széderjesek* vólnának, és valami rosz ki-
menetellel fenyegetnének, akkor soha sem kell lá-
gyító kötésekhöz fogni, hanem mindigárt *ofzlató*,
és *rothadásnak* ellent álló *fűvekből* Nro. 247. kell
kötéseket készíteni. Végre ha valami jelek azt
mutatnák, hogy a' dagadt részek *fenévé* akarnak
válni, akkor a' betegnek olyan orvosságokat kell
adni, a' millyenek Nro. 145. 150. vagynak;
azonban a' most jövösolt ofzlató kötéseket-is a' da-
gadásra szünetlen rakni kell.

Ha a' felyebb elé-hozatt illendő szerek nem
használnak, és azért a' fel-dagadt, 's meg-gyúladt
aranyerek *meg-genyettségesednének*, akkor azt a' he-
lyet, a' hól a' genyettség meg-gyúlt, mindigárt
ki-kell fokasztani, hogy folyan-ki a' genyettség;
itten a' ki-fokasztással olly sokáig várakozni nem
lehet, mint az *ikráshúsas* (an Drüsigten), avagy
más részekben, mert itten mivel sok kövérség va-
gyon, azért a' genyettség hamar meg-tsipósedik,
és azután a' körül lévő részeket meg-rágja, feké-
lyeket, üresútakat (*sinus*) avagy tsöves sebeket
tsinál, mellyekből azután gyakran hoszszas, és sok-
szor gyógyithatatlan nyavalyák származnak.

Néha ezek az *üres utak*, és *tsöves sebek* elein-
ten tökéletesen meg-gyógyúlnak, ha a' Nro. 59.
le-irt orvossággal fetskendeztetnek, és azonban bel-

ső orvossággal a' Nro. 60. 61. le-irt szerek a' betegnek bé-adattatnak; de mégis némellykor egyedül csak a' *metzszésben* vagyon minden bizonyos, és bátorságos orvosság.

Ha az aranyerek rendesen, 's bizonyos időkbⁿ fel dagadnak, és a' beteget meg-könnyebbitik, akkor őket soha hirtelen el-nem kell hajtani, hanem csak arra kell vigyázni, hogy nintsen-é a' daganattal valami más alkalmatlan történet (*symptoma*) öízve-foglalva. Ha az ilyen daganatoknak jelenlétekkor a' beteg nagy forró hideget, sok hév-séget vagy-is forróságot, 's fő-szédelgést szenvedne, és ha azonban véres természetű-is (*plethoricus*) vólna, akkor eret kell vágni, vérzipókat (*nadályukat*, *piótzákat*) kell a' daganatokra rakni, lágyító klystéreket kell bé-vetni, és a' beteget éppen úgy kell orvosolni, a' mint az állandó forró hidegekben (*in febribus continuis acutis*) tanittatott. Ha pedig azonban a' görtsők (*spasmi*) alkalmatlannak vólnának, avagy ha a' betegek gyakran hasmenésre hafzontalan erőlkednének, akkor a' Nro. 41. 92. avagy 93. le-irt orvosságokat kell bé-adni, a' daganatokat pedig azonban a' Nro. 204. le-irt irral bé-kell kenni. Ha a' beteg az aranyereknek dagadásán kívül semmi más bajt nem érez, akkor a' tsendes nyugadalman kívül más orvosság nem kívántatik.

De ha az aranyerek rendetlenül, 's bizonytalan időkbⁿ dagadnak-fel, és a' betegnek nem csak semmi könnyöbbséget nem szereznek, hanem inkább nagy bajt-is okoznak, akkor azon kell igyekezni, hogy a' daganatok lassan lassan el-ószolyanak.

Az ilyen hafzontalan, és rendetlen aranyerdagadás igen sokszor veszen eredetet felette fűszerfzamos, és hevítő ételektől, sok uj, és erős bortól, az hasnak sokáig tartott megfzorulásától, kemény emésztettel, 's nehéz hasmenéltől, lágy, és meg-melegítő széken való sok üléstől, lovoglástól, és a' szerelemnek dólágában való mértékletlenségtől, 's a' t. Némellyeknek a' kává-is, és a' veres bor fájdalmat, 's dagadást támaszt az aranyerekben.

Ezt a' daganatot kezdetben sokszor könnyen el-lehet hajtani: A' bőv vérű embereknek ereket meg-kell vágni, és az hasakat gyengén hivesítő, 's hasat hajtó szerekkel Nro. 11. 12. 39. 141. avagy lágyító klystérekkel ki-kell üresíteni, azután a' dagadást a' Nro. 206. le-irt irral bé-kell kenni: avagy ha az aranyer nem fájdalmas, akkor maga is a' beteg napjában kéttzer avagy háromszor a' daganat-tyat hideg vízzel meg-moshattya, és egy darab ideig hideg vízbe mártatt spongiát rajta tarthat; valahányszor árnyékszékre ül, akkor-is mindenkor úgy tselekedhetik. Ekképpen ezek a' részek lassan lassan meg-erőssednek, és a' feldagadt aranyerek mindenbaj nélkül tökéletesen el-öfzlanak; de mégis ezután a' beteg azokat az okokat szorgalmatosan el-távoztassa, a' mellyek néki aranyeret vagy-is *vérkorsúgot* okoztak.

Ha pedig az aranyerek fájdalommal vólnának fel dagadva, akkor előbb lágyító, és fájdalmat tsendesítő meleg kötésekhöz kell folyomodni, mihent el-múlik a' fájdalom, akkor mindgyárt lehet az előbbeni külső öfzve-húzó, és erősítő szereket avagy irakat elé-venni.

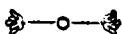
Ellenben pedig ha az aranyerek régen fel-dagadtak, és sok tsumókká váltak; ha ezekben a' tsumókban

mókban alutt vér vólna, a' melly semmi ofzlató kötésekkel el-nem olzlanék, akkor a' tsomókat *lántzétával*, érvágó késetskével fel-kell mettzeni, és az alutt vért ki-kell nyomni. Ekképpen ezek a' tsomós daganatok gyakran könnyen, és hamar elvesznek, kivált ha azonban egy néhány napokon valami ofzlató, és egyfzer'smind erősítő füvekből készitetett kötésekkel köttetnek.

Ha pedig ezeknek a' tsomóknak a' bőre igen vaftag, és már meg-keményedett vólna, akkor legjobb azokat egészfzen le-mettzeni, és azután a' mettzésnek helyét úgy, mint valami fris ujj sebet, gyógyítani.

Ha tapasztaltatnék, hogy ezeken a' tsomós daganatokon gyakran valami taknyos nedvesség által izzadna, avagy által folya, akkor őket minnyájan egyfzerre le-nem kell mettzeni, hanem egyet vagy kettőt, a' mellyik tudni illik leg-kevesebbet alkalmatlankodik, még meg-kell hagyni. Ha azután valami üdö múlva az ember látná, hogy a' beteg jól vagyon, akkor a' többi tsomókat-is lehet le-mettzeni, kivált ha ezen taknyos folyás a' betegnek semmi hasznot nem hajt.

Ha az aranyerek benn az hasban lévő véghurkában dagadnak-fel; ha azonban hasfajást-is okoznak, es a' vizelletet meg-állittyák, akkor lágyító meleg kötésekkel, és meleg viz gőzzel vagy-is párával a' véghurkának külső részeit lágyítani kell; erre a' külső aranyerek fel-dagadnak, és a' belső fájalmak el-múlnak: Mihent fel-dagadnak a' külső aranyerek, és az által a' belső bajak múlni kezdenek, akkor mindgyárt a' dagadásra vérshipókat kell tenni, avagy láncétával fel-kell mettzeni, hogy

a' meg-gyúlt vér ki-folyhassan, és hogy az előbeni helyre víz/za ne térjen.

Ha pedig a' belső vérkorságtól, vagy-is aranyertől valami kemény hasfájás, vagy-is kolika tárnadna; ha a' pulsus felette hidegteleős (az az: gyors), és kemény (*durus*) vólna, akkor a' beteget úgy kell orvosolni, mintha bél gyúladásban (*inflammatio intestinorum*) fekünnék.

Gyakran a' fel-dagadandó belső aranyernek minden jelei jelen vagynak, a' vizellet-is azonban meg-reked; végre a' beteg vért kezd vizelleni, és az által jobban lesz: ez az állapot gyakrabban hónap-fizmonként, avagy más bizonyos időkből szokott meg-történni: Mihent észre vétetődik, hogy az ilyen véres vizellet a' vérkorságtól támadott, akkor semmitől sem kell félni, hanem inkább lágyító italakkal Nro. 8. 40. 88. a' tolyás segítsék, és soha özve-húzó orvosságokkal meg-ne gátol-tassék.

Ha azok az emberek, a' kik vérkorságot szenvednek, minden eméztéskor a' véghurkának végén valami kemény égést avagy fájdalmat éreznek, avagy ha az ilyen fájdalom, és égés minden hasmenés nélkül-is meg-jelenik, akkor jó, és a' betegen sokat könnyebbit, ha a' véghurkába napjában kéttzer kakáo-vajból, avagy meg-sűrűített édes gyökér-lévből tsinált tsap dugatik, avagy ha a' Nro. 207. le-irt ir-is illendőképpen bé-kenettetik; de mégis jól meg-kell vizgálni, hogy a' véghurkában nintsen-é valami fekély, meg-keményedett tsomó, ki nőtt hús a' vagy valami más ok, a' melly ezt a' fájdalmat, és égést okozta vólna, és következendőképpen más orvoslást-is kívánna.

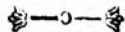
Néha az aranyerek benn az hasban nagy, és hofszú tsomókká dagadnak-fel, és valahányszor a' beteg árnyékszékre ül, akkor mindenkor az emésztettel együtt egyik avagy a' másik tsomó ki-buvik, egy darab ideig künn-is fűgve marad, és valarni húzó fájdalmat okoz; de végre a' künn függő daganat lassan lasan el-múlik, és megint bé menyen az hasba, a' honnét ki-jött vólt.

Az ilyen betegek ha véres természetűek, akkor gyakran eret kell vágni; az mellett adni kell vért vékonyító orvosságokat-is, és italakat Nro. 2. 6. 7. 8. 9. Néha az hasat-is lágyító klystérekkel ki-kell üressíteni: így ez a' nyavalya gyakran magában-is lassan lassan egézfzen el-múlik.

Némellykor az-is meg történik, hogy minekutánna az ilyen tsomó az hasból az emésztettel együtt ki-butt, a' véghurkának vége erőszakoson őszve-húzódgyék; és ezt a' künn függő tsomót mint-egy meg-fojtsa, 's bé-zárja; melly miatt gyakran szenvedheterlen fájdalom, igen kemény hideg-lelés, és forróság támad: Az ilyen környűllásban mindgyárt eret kell vágni, a' daganatra lágyító meleg kötéseket kell rakni, és azokat az orvosságokat mind elé-kell venni, a' mellyek a' gyúlasztó hideg-lelésekben (*febris inflammatoria*) szűksége-sek.

Ha a' fájdalom szűnni kezd, és ha a' dagadás-is meg-lágyul, akkor gyakran a' dagadást gyenge nyomás által az hasba megint bé-lehet vinni; gyakran magokban-is el-öfzlanak.

De még-is sokszor mind ezek az orvosságok semmit sem használnak, a' fájdalom nem szűnik, a' daganat setét veres lesz, vagy-is meg-szederjesedik, és néha a' fene közelit. Ennek a' veszedel-

mes állapotnak el-távoztatására a' daganatott mindgyárt fel-kell metzzeni, és belölle elegendő vért kell bocsátani; azután ofzlató kötéseket kell reá rakni, belső orvosságnak a' felyebb jovosolt itala-kat kell adni tovább-is, ekképpen az ilyen betegek majd mindenkor hamar, és szerentsésen fel-épű'nek.

Némelly emberek azon a' helyen, a' hól kü-lömben az aranyerek fel-fzoktak dagadni, valami húzó avagy nyilalló fájdalmat éreznek, de mégis nem tapasztyák, hogy vagy kívül, vagy belől valami fel vólna dagadva; azonban a' nyaktságá-nak, és a' hátgerintznek húzódásáról, avagy gya-kor szédelgésről panaszkodnak. Néha az hátok-ban valami borzadáft, melly a' fő felé fel-fut, a-vagy fel-felé menő hévséget, vérforráft, és gőzet éreznek; bádgyadtak, kitsin hitűek, avagy mélyen gondolkodók, és komor kedvűek; az ő pulsussak vagy-is érverések közönségesen egyenetlen avagy hideglelés. Az ilyen történetek (Zufälle) eszten-dön által néha gyakran elé-jönnek.

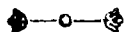
Ezek a' betegektöbbire mindenkor hamar meg-gyógyúlnak, ha napjában kéttzer avagy háromszor egy port Nro. 1. bé-vezznek, avagy a' Nro. 2. le-irt orvossággal annak rendi szerént élnek, és azon-ban egy findsia herbathét Nro. 88. avagy 257. gya-koran ifznak; ha nyugadalmason nem alhatnak, ak-kor estvére olyan orvosságot kell adni, a' millyen Nro. 41. vagyon.

Ha pedig azonban görtseket-is szenvednek, ak-kor a' Nro. 92. le-irt orvosság jobb, mint azok Nro. 1. 2. és ha az has minden nap nem üresse-dik, 's nem tisztúl, akkor néha néha lágyító kly-ftért-is kell bé-vetni.

Vagynak emberek, a' kik a' véghurkának végén szenvedhetetlen égést, és vízketést éreznek; azonban ez a' rész veres, és meleg, szünetlen-is valami tsipós, vizes nedvességet izzad ki, a' melytől rágattatik, 's izgattatik, és apró égő hójagotskák avagy szenvedhetetlen vízketés támod. Ezeknek a' betegeknek valami gyenge hashajtót Nro. 129. és sok italt Nro. 116. kell adni; a' lájós részt-is naponként gyakran meg-kell mosni Nro. 208. avagy a' Nro. 207. le-irt irral bé-kell kenni. Erre a' betegek hamar nagy könnyöbbséget tapasztalnak, és végre a' nyavalyától egészízen meg-menednek.

Vagynak sok afzszonyemberek-is, a' kik mindenkor a' hószámnak meg-indulása előtt egynéhány napokan az aranyerekben valami feszítő avagy nyilalló fájdalmat éreznek: a' fájdalom gyakran az hasban, és kiváltképpen az hasnak első részén el-terjed, és ottan nyilallást, és görtsös szorúlást vagyis öfzve-húzodást gerjeszt; sokszor a' vizelletet-is meg-rekeszti, és azt tselekszi, hogy a' vizellet nehezen, és erőlkedéssel, 's tsak cseppenként folyan; néha azonban a' betegek a' kereft tsonban is (im heiligen Bein) fájdalmat, avagy a' bal ódallágyban (in den linken Rippenweichen) valami nyilallást, és feszülést éreznek. 's a' t.

Ezek magokat ilyenkor illendőképpen tartják, és minden hevítő italakat, 's hasanló ételeket el-távoztassanak. Ha az has meg-vagyon szorúlva, akkor lágyító klystéreket kell bé-vetni: Reggel, és este egy port Nro. 209. és gyakran egy vagy két findsia herbathét Nro. 40. 88. kell bé-adni. Ha véres természetűek, és sok vérűek a' betegek, akkor eret kell vágni, és ha a' fájdalmok igen kemények,

mények, és állandók, akkor a' betegeket lágyító meleg feredőbe kell ültetni, avagy lágyító meleg kötésekkel kell bé-kötözni. Az ilyen személyek közönségesen egészzen meg-könnyöbbednek, mi-hent a' hófzami tisztulás illendőképpen folyani kezd.

Ennek az állapotnak eltávoztatására a' véres természetű afzszonyemberek gyakran eret vágassanak, és gyengén hivesítő, 's vért vékonyító italakat Nro. 7. 8. 40. iganak: másoknak némelyeknek igen sokszor használ a' Nro. 88. le-irt orvosság, ha belőlle egynéhány heteken egymás után reggel, és estve mindenkor két findsiával isznak.

A' mélankolikus avagy lépes embereknek igen sokat használ a' rendesen folyó vérkorság vagy - is aranyer, kivált ha a' ki-folyó vér egészzen fekete, vastag, és sükeres.

Az mellet az ilyen személyeknek igen jó minden reggel egynéhány hetekig olyan italt innya, a' millyen Nro. 136. írva vagyon, és azonban a' testet eléggé mozgatni.

A' VESÉKNEK ÉS AZ HÚGYASHO- JAGNAK KÖVEIRŐL.

(*De Calculis Renum & vesicæ urinariæ.*)

Alig vagyon az emberi testben olyan rész, a' mellyben néha kő forma matéria nem találtatott volna.

De mégis köves matériák leg-gyakrabban az e-pés hójagban, a' vesékben, és az húgyos hójagban láttatnak.

Az epés hójagnak kövei többire meg-keménye-dett epétől származnak.

A' veséknek pedig, és a' húgyos hójagnak kövei egészen más természetűek; Ezek nagyságokban-is, és formájokban, 's minéműségekben egymástól sokszor felette nagyon különböznek: Némelyek igen kemények, laposak, és nem szegletesek, mások ellenben darabasok, fővényesek vagyis homokosok, és könnyen török, 's porlók. 's a' t.

A' kemény, lapos, és egészen egyenlő kövek a' vesékben, avagy az húgyas hójagban gyakran sokáig maradnak, és mégis a' betegnek semmi nagy bajt nem okoznak.

De ha élesek, szegletesek, 's darabasok, akkor gyakran csak hamar súlyos, és felette fájdalmas történeteket gerjesztenek.

Hogy ha a' vesékben kő legyen, azt abból lehet meg-tudni; ha a' betegek az ágyékokban, és a' vesék táján gyakran valami feszítő, tompa, 's terhelő fájdalmat, ha az hasokban valami fel-puffadást, és rágást éreznek; ha ezekre a' fájdalmokra a' vizellet egy ideig fenn-akad, 's meg-reked, avagy csak szűkőn, és valami fájdalmas erőlkedéssel foly; ha azonban a' vizelletben valami takony, avagy fővény vagyis homok forma matéria legyen; ha talán a' beteg szülőji közül valamelyik valaha vese-követ hordozott, 's szenvedett; ha ez a' fájdalom a' testnek minden kemény mozgására, a' zekerezésre, és lovoglásra kivált a' kövel ki-rakított, háltrómozatt úttákan, a' köves, és egyenetlen úttákan sokat nevededik, és súlyosodik, az ágyban pedig, és a' nyugalomban megint elmulik.

Ha a' nyavalya súlyosodik, avagy ha a' kő a' vesékben akar mitsoda okból meg-mozdul, és sze-

geletes, éles, hegyes avagy darabos, akkor a' veséknek táján valami szenvedhetetlen, nyilalló avagy túrdaló, 's szurkáló, állandó fájdalom támad, melly a' vizelletnek tsatornáin le-hat egészszén az hugyos hójagig; ezen fájdalom miatt a' férfi személyekben gyakran vagy az egyik, vagy a' másik tők, vagy mind a' kettő-is fájdalmason fel-felé húzódik; Néha az egyik avagy a' másik tzomb, és láb megmered, és minden érzékenységet el-veszti, avagy szél-ütésbe (*paralyfis*) esik, avagy gyomor émelygés, és okadás kövötkszik; a' vizellet eleinten vagy éppen nem, vagy felette szűkön foly, de ha a' fájdalom szűnik, akkor többire mindenkor bővebben kezd menni, nagyon éget, közönségesen zavaros, sok taknyos avagy homokos seprőt szalít az edény fenekére, avagy vérrel vagy onözvelelgyitve.

Erre ezek a' történetek többire mindenkor egészszén el-múlnak, de megint valami idő múlva szintén azon, és gyakran még nagyobb keménységgel visszafertnek: Ez többire mindenkor ostromonként szokott megtörténni éppen úgy, a' mint az epés hójagnak köveiben láttatik.

Ezek az ostromok - is, hasanlóképpen az epés hójag köveihez, a' természetnek *igyekezetei*, mellyek által a' követ a' maga helyéből ki-mozdítani, és azután a' testből ki-hajtani iparkodik.

Annakokáért az ilyen betegetek éppen olly okos gondviseléssel, 's vigyázással, és szintén azon orvosságokkal-is kell orvosolni, a' mellyek az epés hójag kövei kemény ostromiban jövösoltattak.

Ha pedig a' *vesekő* kicsin, lapos, nem szegeletes, nem éles, akkor gyakran minden nagy fájdalom nélkül az hugyas hójagba le-menyen, és gyak-

gyakran mindgyárt megint az húgyas hójagból - is ki-haj-tatik.

De ha ellenben nagy, avagy éles, és szegeletes, akkor sokszor a' vizellótsóvben, mellyen a' veséből az húgyas hójagba le-kellene menni, meg-reked, 's meg-akad, és ottan a' felyebb le-irt történeteket gyakran sokkal súlyosobban fel-gerjeszti, gyúladást avagy bőv vérfolyást okoz, néha fenét-is támaszt, és halált hoz.

Ha pedig a' kő már egyfzer a' veséből minden alkalmatlanság nélkül, avagy ámbár előre ment nagy bajakkal-is az húgyas hójagba le-ment, akkor a' felyebb le-irt történetek lassan lassan el-múlnak; a' betegek azután a' vese táján sem feszülést, sem nyomást, sem nyilallást nem éreznek; és akkor már lehet gondolni, hogy a' vesék a' kőtől e-gészfen meg-menekedtek.

De ha mégis a' felyebb meg-jegyzett történetek még a' vesék táján hoszszabb ideig-is meg-maradnak, akkor közönségesen egy vagy több kövek-is még a' vesékben vagynak, mellyek majd megint az előbbi fájdalmaknak ostromit fel gerjesztik.

Ha a' felyebb le-irt környűllállásokból bizonyoson meg-tudódik, hogy a' vesekő már az húgyas hójagba által ment, akkor mindgyárt, és azután-is több napokan-is a' vizelletet mindenkor jól meg-kell vizgálni, 's nézni, hogy valyon nintsenek-é a' vizelletben valami kő forma matériák, avagy valami fővénszemetskéék: Ha vagynak, és ha arra a' vizellet szabadon, 's minden seprő nélkül menyen, ha a' beteg-is azonban semmi bajról nem panaszkodik, akkor az igen jó jel, mivel az ember akkor abban bizonyas lehet, hogy a' vesékből az hú-

gyas hójagba hajtattott köves matériák a' testből egészízen ki-takarítotnak.

Ha pedig a' vizelletben semmi köves avagy fővényes matéria nem találtatik, és ha azonban a' beteg-is arról panaszkodik, hogy szabadon nem vizelhetik, avagy hogy a' vizellet égést, és a' vizelésre gyakor erőltetést okoz, akkor az jelentődik, hogy a' kő az húgyas hójagban maradt: Ez a' kő azután a' hójagban nevedni kezd, és sokszor felette nagy lesz.

A' lapos, egyenes, sima kő, ha tapasztalhatóképpen nagy-is, mégis gyakran sokáig az húgyas hójagban minden alkalmatlanság nélkül meg-maradhat; de mégis az ilyen betegek közönségesen valami nehézséget éreznek az húgyas hójagban; a' kő miatt néha a' vizellet-is fenn-akad, avagy nehezen, és taknyos matériával elegyítve menyen.

Sokszor apró követskék-is, avagy valami fővény forma matériátskák a' vesékből az húgyas hójagba minden tapasztalható történet nélkül által mennek, ottan meg-maradnak, és az húgyhóag-kőnek fundamentomat avagy okat adnak; mégis mindazonáltal az húgyas hójagban kő gyakran magában-is nő.

Mind a' két állapotban ritkán lehet a' nyavalyát mindgyárt kezdetben meg-esmérni, mivel a' betegek vagy éppen semmi, vagy csak igen kevés alkalmatlanságot éreznek, és mivel közönségesen addig semmiről sem panaszkodnak, míg a' kő meg nem nő, és a' nyavalya nagy erőt nem vesz.

Az húgyas hójag köveinek jelei ezek: A' vizellet gyakran nehezen, és égéssel menyen, néha csak tsepeg-is, és igen fájdalmas, avagy a' beteg sokáig éppen semmit sem vizelhetik, júlhet a' vizelésre szünetlen valami erőltetést tapasztal; néha

a' vizellet eleinten szabadan, és bőven foly, de a' folyás közben hirtelen kemény fájdalommal megreked, 's meg-áll; gyakran az-is meg-esik, hogy az ilyen betegek a' vizelletet éppen meg-ne tartassák, hanem szünetlen tsepegessék; a' férfiak a' szemérem testekben, kiváltképpen pedig a' szemérem testnek végén, a' makkotskában valami nyilalló fájdalmat éreznek, néha valami unalmas alkalmatlan tsiklandazást-is tapasztalnak; a' vizellet többire mindenkor vérrel, genyettséges avagy taknyos, sükeres matériával rakva vagyon, avagy az edény fenekére valami homokos seprót szállit, néha halavány színú-is, és benne valami taknyos, bőr forma darabok szerte széjjel úszkálnak, gyakran zavaros-is, sokszor bűdös, és rothatt szagú-is; ezek a' betegek az húgyas hójag táján valami nehézséget éreznek, az aranyerekben gyakran fájdalmat tapasztalnak, és néha egyszer'smind szünetlen igen alkalmatlan hasmenésre való erőltetést-is szenvednek.

Jóllehet ezek a' jelek akkor majd mindenkor több avagy kevesebb keménységgel jelen vagynak, a' mikor a' húgyas hójagban kő vagyon, de még-is *azokból* egyedül *bizonyosan* ki-hozni *nem-lehet*, hogy az húgyos hójagban kő vagyon, mivel ezek a' történetek gyakran egészen *más* okokból-is származnak, úgymint *sebélyektől*, kemény *duzzanatoktól*, *tsőves sebektől* (fistulæ), de még az aranyerektől-is, 's a' t.

Leg-bizonyosobban lehet az húgyas hójag követének jelenletéről ítéletet tenni abból, ha a' vég-hürkába, avagy az alszsonyi rendnél a' szemérem testbe bődugattott mutató ujj az húgyas hójagban követ érez, avagy ha a' *katéter* követ jelen lenni mutat.

De mégis ezek a' jelek is az öfzve csoportozott történetekben gyakran a' leg-próbáltabb húgyas hó-jagkömettző Orvost is tévelygésbe vihetik, 's megtsalhattyák.

Ha már a' felyebb le-irt jelekből az ember kitanólya, 's meg-tudgya, hogy a' vesékben kő va-gyon, akkor tellyes tehetséggel azon kell igye-kezni, hogy a' kő nagyobbra ne nőjjen; ha lehet, őtet el-kell olvasztani, vagy is el-kell öfzlatni, avagy alkalmas orvosságok által a' testből ki-hajtani igyekezni kell.

Annakokáért a' betegek minden ételt, és italt, minden egyéb dolgakat is, a' mellyek a' követ nevelhetnék, szorgalmason el távoztassanak.

A' testnek állandó gyenge mozgatása; zöld le-ves füvekéből, 's gyökerekből készítettett ételek; és meg-ért kerti gyümölcsök az ilyen betegnek mindenek felett leg-hafznasobbak.

A' *bőv vérű* embereken gyakran *eret* kell vág-ni; azután sok *lágycitó*, *olvasztó*, avagy egyszer's-mind gyengén is *hasathajtó* italakat Nro. 8. 39. 40. 72. 88. 136. 141. kell nékiek adni; és ha a' szük-ség úgy kívánnya, gyakran azonban lágycitó ola-jos *khystéreket is* kell bé-vetni; a' beteget napja-ban egy vagy két óráig lágycitó meleg *feredőbe* kell ültetni, és a' vesék táját, és még az hasat is nap-jában kéttzer a' Nro. 128. le-irt irral dörgölni kell.

A' beteg, ha ezen, avagy ezekhez hasanló or-vosságokkal annak rende szerént, és sokáig él, sokszor nagyon meg-könnyöbbedik; a' vizellet gyakran felette zavarason menyen, valami süke-res, taknyos seprőt szálit az edény fenekére, és a' felső felén vagy is a' felső színén pedig valami
sok

sok színű, fényes hártya láttatik lebegni; néha sok fővénny-is, avagy kő forma lapos darabok-is jönnek-ki a' vizelettel.

Ha már erre a' veséknek táján lévő bajok, 's fájdalmok lassan lassan szűnni kezdnek, akkor lehet valóságos egészséget remélni; annakokáért az olyan környűllátásokban az orvosságokat meg-nem kell változtatni, hanem tovább-is vélek szorgalmatosan, és áthatatosan lehet élni.

Ha pedig a' beteg a' felyebb le-irt orvosságokra csak igen kevés, avagy áthatatlan könnyöbbséget érczne, akkor azok mellett más szereket-is Nro. 71. 79. 91. 134. 135. 159. 174. 210. 211. 212. 213. meg-kell próbálni.

Mindazonáltal ezen orvosságok közül mindenikkel sokáig kell élni, hogy meg-lehessen tudni, valyon használ-é, és segít-é eleget, vagy nem? annakokáért az orvosságokat nem kell mindgyárt meg-változtatni, ha az első napokon tapasztalható könnyöbbséget nem szereznek; az ilyen nehezen gyógyuló vakmerő nyavalyákban szükséges áhatatosan, 's vakmerőn az orvoslásban sokáig meg-maradni, gyakran az által sokat nyer az ember: Elég az, ha a' beteg az orvosságot émelygés, és minden alkalmatlan baj nélkül bé-veheti, 's meg-szenvedheti, mert ilyenkor az orvossággal való hofzfű élés soha kárt nem tesz, gyakran pedig nagy hasznot hajthat.

Azok az orvosságok, a' mellyek a' veséknek kövei ellen jók, az huyas hójagnak kövei ellen is igen hasznosok.

De ha semmit sem használnak, akkor az huyas hójagnak köveiben, ha a' betegnek környűllátásai meg-engedik, a' *metzéshez* (*lythotomia*) kell fogni.

Mind-

Mindazonáltal a' beteg gyakran igen gyenge, avagy az ő nedvességei igen tsipősek, és romlatnak, avagy vagynak más okok - is, a' mellyek a' kő-mettzélt meg nem engedik; ilyenkor csak az enyhítő orvosláshoz kell fogni, a' leg sulyosobb történeteket el-kell hajtani, és a' nyavalyát, a' mennyire lehet, szenvedhetőbbé kell tenni.

Annakokáért jól meg-kell vizgálni, hogy a' felelyebb jovosolt orvosságok közül mellyik használ leg-jobban, és azután azzal élyen a' beteg addig, a' meddig használát érzi.

Ha a' fájdalmok igen kemények, és ha azonban a' betegben sem igen sok vér, sem valami gyúladás nincs, akkor fájdalmat enyhítő szereket Nro. 82. 126. 127 elegendőképpen, és bőven kell adni; az olyan betegek az ilyen szereket könnyen, és gyakran bőv mértékben meg-szenvedik, és többire semmiben egyébben vizasztalást, és könnyöbbséget nem találnak.

Néha a' kő az hujyas hójagnak torkában meg-áll, és a' vizelésnek folyását meg gátolya: Ebben az állapotban a' beteget az al-felivel magossan fel kell fektetni, hogy a' kő a' helyéből ki-mozduljon, és azután a' vizellet ki-folyhassan; ha ez a' fekvés nem használ, akkor *katéterrel* a' követ félre kell taszítani, és úgy a' vizelletet ki-kell botsítani.

Ha pedig a' könek valami darabja, avagy ha maga-is a' kő az hujyas hójagból a' vizelletnek töbjébe, az az: a' szemérem testbe vitéródnek, és ottan meg-akadna, 's meg-rekedne, akkor azt lehet gye nge nyomással, avagy lágyító meleg kötésekkel, avagy gyenge olajos fetskendezésekkel ki-hozni gye kezni; de ha ezek semmit sem segitenének, akkor

akkor a' vizelletnek tsőjét fel-kell mettzeni, és azután azon az új útan a' követ ki-kell venni.

Az örög embereknél, avagy a' gyenge személyeknél-is a' vizellel igen sokszor valami fővényes matéria menyen ki a' teltből; a' vizellelben gyakran fővényetskék avagy apró követskék láttatnak; az ilyen emberek közönségesen semmi különös bajról nem panaszkodnak, és ehez a' nyavalyához mintegy hozzá szoktak; mégis mindazonáltal néha a' vizelléskor valami kemény égést éreznek, avagy csak tseppenként, és igen nehezen vizellenek, 's a' t. Ebben az állapotban a' Nro. 214. 215. 216. 217. le-irt orvosságok sokat hafználak.

MEG - AKADÁLYOZOTT VIZELLÉS

(*Mictio impedita.*)

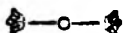
A' nehéz meg-akadályozott vizelésnek három nemei vagynak :

I. *Dysuria* . mikor a' vizellet ugyan nem akar jól menni , de azért mégis nem igen nagy bajt okoz.

II. *Stránguria* , mikor a' vizellet csak tseppenként, és nagy fájdalommal menyen.

III. *Ischuria* , mikor a' beteg felette nagy fájdalommal erőlkedik a' vizelésre, és mégis egy tsepp vizellet sem menyen, azonban az huyas hójag fel-puffad, az hasban nehézség érzékenységet tsinál, és gyakran a' szeméremtsontokon felyúl daganatot formál.

Az okok vagy a' vizellő eszközökben vagynak, vagy consensus által munkálkodnak; a' leg-főbbek ezek :

I. A' veséknek, uretereseknek, hujyas hójagnak, és az uretrának gyúladása.

II. A' meg-szokott vér-folyásoknak meg-rekedésektől származott vér congestiók.

III. Vese, és hójag-kövek.

IV. A' taknyos nedvességeknak meg-gyűlése, mellyet vagy a' kőnek (*calculus*) őfztöne, vagy valami különös dispositio okoz, mint a' taknyas kolikában.

V. Görtsők, mellyek vagy gyenge okokból, mint az hysterica Afzszonyi személyeknél, vagy gelefztráktól, tsipős tisztátalanságokból a' gyomorban, és a' belekben, 's a' kövektől, 's fővényektől származnak, és annál inkább akadályozzák a' vizellést, mentől nagyobb helybéli hibák támadtak a' vesékben.

VI. Fekélyek, meg-keményedések, meg-húsoadások a' vizellő utakban, és a' prostatában.

VII. Kemény vizeltető szerek, példának okáért: a' vigyázatlan, 's rozsz élés a' kőrösbogárral.

VIII. Forrásban lévő, avagy eléggé meg-nem-forratt italak.

IX. El-lágyúlása, és el-gyengülése az hujyas hójagnak.

X. A' Terhes nádrának nyomása a' terhes Afzszonyokban.

A' gyúladás antiphlogisticumokkal orvosoltatik. A' vércongestio érvágást, a' meg-rekedett vér-folyásoknak vízfza-hozását, és lágyító, s görts ellen való szereket kíván.

Ahól a' taknyos nedvességek gyűltek-meg, ott ki-kell keresni, hogy valyon a' calculustól okoztatott-é, avagy csak a' taknyos dispositiótól származott. Az

első esetben jó az *aër fixus*; a' másodikban erősítő, és öfzve-húzó szerek kívántatnak.

A' görtsben az okokat kell meg-orvosolni, és egyszer'smind *emollientiákat*, és *antispasmodicumokat* kell adni.

A' fekélyek, meg-keményedések, és húsosodások ritkán gyógyúlnak meg gyertyák nélkül. Ha frantztól származnak - is mégis, a' mercuriálékkal meg nem gyógyíttathatnak.

Ha kőrösbogár az ok, akkor a' kámfor emulsióban *specificè* használ. Azonban kívül *emollientiák*, belől *demulcensek* szükségesek éppen úgy, mint a' *fermentans italok* ellen.

Ha az húgyas hójagnak gyengesége az ok, akkor ki-kell keresni, hogy közönséges-é, és az érzőinaknak gyengeségétől támadott-é, avagy csak helybéli hibától, talám az igen sokáig benn-rekedett húgytól származott. Az első esetben erősítő, és gyengén vizeltető orvosságokkal gyakran lehet segíteni; a' másodikban a' természet maga segít, avagy a' nyavalya gyógyíthatatlan marad.

A' Terhesekben gyakran az *obliquitas uteri* az ok; ilyenkor a' Bábamesterségnek réguláji szerént kell orvosolni.

Az *ischuriában Catheter*, és, ha azt nem lehetne *aplicálni*, *paracentesis vesicæ*, szükséges.

VÉRES VIZELLÉS.

(*Mictus cruentus.*)

Néha a' viz ellettel vér-is menyen. Ha csak tsepeg a' vér a' vizellő tsöböl, akkor az aranyeres *congestio* az ok, és a' nyavalya *hæmorrhøis penis*. A' frantzes gonorrhæában-is, és az igen bőv, és sok magfolyás,

folyás, és ki-vetés után folyhat vér, de ekkor sem neveztetik mictus cruentusnak a' betegség.

Egyébképpen ez a' nyavalya többnyire nehéz vizelléssel jár, és azokból az okokból-is származik, és azért úgy-is orvosoltatik, mint a' meg - akadályoztatott vizelés.

A' VIZELLETNEK MEG-NEM TARTHATÁSA. (*Incontinentia Urinæ.*)

Néha a' vizelletet meg-nem lehet tartani, és azért vagy foly, vagy tsepeg.

Az ok vagy az hójagban, vagy a' Sphincterben vagyon.

Az hójag lehet felette nagyon izgatható, ha meg-gyúlad, avagy sok tsipős étellel, vagy vizeltető orvosságokkal élt az ember. Úgy-is nyomtathatik, hogy a' sphincter vesicæ ellent ne álhassan.

A' sphincter lehet gyenge avagy szélütett, vagy közönséges okból, vagy sokáig az hójagban mulatott calculustól, a' calculus metzés után történt kemény cicatrixtól, és az igen sokáig vízfzatartatott húgytól.

A' hójagnak nagy izgathatósága ellen jók az emollientiák, és demulcentiák. A' gyengeség ellen jók az erősítő, öfzvehúzó, és izgató szerek, melyek vagy hamar hafználak, vagy a' nyavalyát meg-nem gyógyittják.

A' kik nappal meg-tartják a' vizelletet, de minden éttzaka az ágyba hügyyaznak, már sokszor meg-gyógyittattak azzal, hogy vatsarát nem ettek, és estve semmit sem ittak, hideg ágyba fekütek, és elől a' szemérem tsontakan, 's hátul a' fartson-tan sokáig vesicatoriumat hordoztak.

B Ö V V I Z E L L É S.

(*Diabetes.*)

Ha természet rendin kívül igen sokat huggyagzik, és a' miatt el-sarvad az ember, akkor a' betegség *diabetesnek* neveztetik. De ez igen ritka betegség.

A' vizellet többnyire szagatlan, és izetlen, és leg-inkább engedetlen obstrukciókból, és el-rejtett fekélyekből, és főképpen a' sarvasztó betegségeknek okaiból támad.

Azért-is éppen úgy orvosoltatik, a' mint a' sarvasztó betegségek orvosoltatnak.

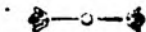
JÓ INDULATÚ ONDÓFOLYÁS, ÉS FEJÉRFOLYÁS.

(*Gonorrhœa benigna, & Fluor albus.*)

A' magnak, avagy takonynak a' vizellő tsöböl való folyása, *gonorrhœa benignának* neveztetik. Ha a' mag nem tseppenként, hanem egyszerre ki foly, akkor *pollutió*nak hivattatik.

Az Afzszonyi személyeknél az ilyen taknyos folyás *Leucorrhœának*, avagy *Fluor albusnak* mondatik.

Ahól tsak tseppenként foly, ott nem mag, hanem tsak hig taknyos nedvesség a' ki-folyó matéria; így az ilyen taknyos folyás az Afzszonyi személyeknél tsak a' nádrahúvelynek ikráshúsaiból foly; mégis mindazonáltal a' schirrusos nádrából is foly néha illyen taknyos nedvesség.

Ha a' szűlő részekben nagyon meg-gyűlnek a' nedvességek, és azok a' részek el-gyengültek, akkor ilyen taknyos folyások szoktak támadni.

Az első esetben *temperantia physica & moralia*; a' második esetben pedig erősítő teredők, és *austera roborantiák* javasoltatnak, szoros, de jól tápláló diatával. Az ikráshúsoknak *congestioji*, és *obstructioji resolventiákat* kívánunk, a' millyenek: az *hepar antimonit*, *gummi ammoniacum*, *gummi quajacum*, 's a' t.

A' Férfiaknál a' magnak ki-vetése azoktól az okoktól meg-akadályoztathatik, a' mellyektől a' vizellet meg-akadályoztatik, és azért az orvoslás-is éppen olyan, a' milyen javasoltatott a' meg-akadályoztatott vizelésben.

FÉRFI. VESZSŐ MEG-MEREDÉS.

(*Satyriasis*, & *priapismus*.)

Mikor a' Férfivezfűző fel-áll, meg-mered, és gyönyörűséggel öfzve-foglaltatik, akkor *satyriasis*; mikor ellenben semmi voluptással, hanem inkább fájdalommal jár, akkor *priapismus* a' betegség.

Vagyon egy igen veszedelmes priapismus forró természetű, melly a' beteget közönségesen 7. napok alatt meg-öli; de ez nállunk felette ritka betegség.

A' nállunk történni szokott *satyriasis*nak, és *priapismus*nak leg-szokottabb okai ezek:

I. Tsipós vizellet, melly éttzaka, avagy más okokból meg-gyűl.

II. Vese, és hójag calculus, melly öfztönöz.

III. Valami különös érzékenysége az érzőinakk-nak. Így tapasztaltatik néha ez a' betegség a' melancholicusokban, és az hydrophobiában.

IV. Valami különös tsipőssége a' nedvességeknek. A' súlynál, és a' kemény rúhnél nem ritka symptoma ez a' nyavalya.

V. A' vizellőtsőnek gyúladása, a' mint gyakran a' frantzoz gonorrhæában meg-történik.

Az orvoslás azt kívánja, hogy az okok meg-gyógyíttassanak.

P A R Á Z N A K É V Á N S Á G.

(*Nymphomania.*)

Valami különös nagy kívánsága az öszve-metésnek (*coitus*) az A' szfzonyi személyekben, ha meg nem engedtetik az ilyen *coitus*, *deliriumokká*, és *convulsiókká* válik. Illyenkor a' betegség *Nymphomania*, avagy *Metromania*.

Mindenkor okat ad erre a' betegségre vagy a' vérnek meg-gyúlése a' szülő részekben, vagy valami különös tsipőssége a' nedvességeknek, vagy valami különös érzékenység. Az orvoslás ezeknek az okoknak meg-gyógyíttását kívánja.

A' BUJADÖGRŐL, AVAGY FRANTZRÓL.

(*De Lue venerea.*)

Nintsen olly nyavalya tudva, a' melly a' köz társaságnak annyi kárt tenne, mint a' szerelemnek döge, mert ez szűnet nélkül való, és titkan lap-pangó pestis; Ez által számtalan, és gyakran igen alkalmas személyek vesznek-el, avagy leg-lább

lább úgy meg-romlanak, és meg-nyomorodnak, hogy azután életeknek leg-jobb idejében, a' hól leg-hatalmasobbaknak lenni kellene, egész-szen erőtelenek, majd minden hivatalra alkalmatlanok, és a' köz Társaságnak csak terhére vagynak.

Sok *Familiák*, a' kik a' köz Társaságnak néha felette hasznosok, meg-tsökkent gyarapodásokat, avagy üdö előtt történt el-pufztulásokat ezen nyavalyának tulajdonithatták.

Azok a' népek-is, a' kik ennek előtte *leg-vitézebbek* voltak, ha köztök a' bujaság, és a' közön-séges fertőztetés büntetetlen el-terjedni engedtetett, aszszonyi puha, és tehetetlen *karus-szívűekké* lettek.

Ennek előtte a' *falusi* paraszt *nép* a' *Bujadög-ről* semmit sem tudott; de most már a' falukan-is bőven kezd el-terjedni, és majd a' parasztok közt-is olly közönséges fog lenni, mint a' nagy, és népes városokban, ha olly rendelések nem talál-tatnak, 's állandóképpen fenn nem tartatnak, a' mellyek ezt a' nevedő dögöt, és az ő lappangó terjedését meg-akadályoztathatták, 's meg-állit-hatták.

A' *Bujadög* valami különös *ragadós tsipősségtől* okoztatik, melly *tsipősség soha* a' mü nedvességeinknek meg-romlásából *magára* nem származik, hanem *mindenkor* másról *ragad-el*.

A' Frantznak *el-ragadása* leg gyakrabban valami *tsipősségtől* nőszés, vagy-is *aszszonnyal* való *közösülés* által történik, ha tudni illik az *egyik* az az: vagy a' férfi, vagy az aszszony *egész-séges*, a' másik pedig *frantzós*.

A' meleg természetű, fel-forró, és bőv vérű iffjú személyek hamarébb, 's mérgesebben meg-fertőztetnek, mintsem azok, a' kiknek *roftjai* (*főræ*) lágyok, 's fonnyadtak, és az egész testek nedves és taknyos.

Mentől súlyosabb a' fertőztetőnek nyavalyája; mentől tsipősebb, és vékonyabb, s jobban béható a' frantzós mérge; annál keményebben, és hamarébb ragad az egészséges emberre-is.

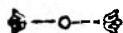
Éppen úgy mérgesíti a' már el-ragadott frantzt a' másodizori nözés-is.

Ha a' nözés olly személyek között esik, a' kik közül mindenik frantzós, akkor igen sokszor megtörténik, hogy a' frantznak mérge, a' melly ennek előtte csak egy részt foglalt vólt-el, végre a' vérbe bé-mennyen, és azután az egész testre kiterjedgyen.

A' gyermekek a' frantzt a' szülőjektől úgy mint valami örökséget el-kaphattják, ha vagy az egyik vagy mind a' kettő-is frantzban vagon.

A' frantzós gyermek meg-frantzósichattya az egészséges Dajkát; de a' tisztátalan, 's egészségtelen Dajka-is sokkal könnyőbben meg-fertőzteti a' gyermeket.

Az *el-ragadásnak* több módgyai *ritkábbak* ugyan, de mégis *meg-történhetnek*, ha a' nyavalya már nagyon meg-rögzött, 's meg-súlyosodott, és ha a' frantznak mérge felette tsipős, és vékony, 's nagyon bé-ható. Annakokáért szükséges dolog jó idején, és okoson szemeskedni, hogy soha senki frantzós emberrel együtt egy ágyban ne aludyék; magára ollyan ruhát ne vegyen, a' melly a' frantzós testet minden közbenverés nélkül bé-takarta; azok után a' kiknek ajakakon, nyelveken, avagy tor-

kakban frantzoz fekélyek vagynak , ugyan azon pohárból mindgyárt ne igyék , azon kalánnal ne egyék , ha előbb eléggé meg nem tisztittatnak.

A' frantzoz méreg majd mindenkor leg előbb azon a' részben mutattya-ki-magát , a' mellyre elsőben ragadott ; mégis mindazonáltal néha abban a' részben erőssen meg-nem áll , hanem a' bé-szívó edények által onnét a' vérbe bé-vitetődik.

Ha már ez a' méreg nem igen tsipós , hanem szelidebb , és azonban a' testnek nedvességei-is forrásra , és romlásra nem igen hajlandók , akkor meg eshetik , hogy az illyen vérbe vitetett frantzoz méreg minden kártétel nélkül a' testben maradgyon , avagy majd megint a' vértől el-választassók , és azután vagy vizelés , vagy gőzölgés által a' testből ki-hajtassék : Néha ez a' vérbe vitetett frantzoz méreg igen gyenge , és nem állandó bajt okoz , melly a' természet erejének segittsége által , illendő élet módgyával , avagy gyenge orvosságokkal igen könnyen meg-orvosoltatik.

Gyakran pedig a' frantzoz méreg sokáig tapasztalhatatlanul a' testben el-rejtetik , kivált ha a' megfertőztetett személy magát a' tovább való bujalkodástól vizsgálta tartya , és sem a' testnek rendkívül való mozgatasával , avagy az elmének kemény indulatival , sem hevítő , és részegítő italakkal , avagy nagyon fűszerfzamos ételekkel a' maga véret állandó forrásra nem indittya , melly forrás által a' nyugvó méreg ki-fejtődnek , 's fel-elledne , és arra alkalmatosságot nyerne , hogy dühösségét kimutassa.

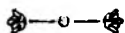
Sokszor pedig ez a' méreg felette tsipós , hatható , és erős ; mindgyárt kezdetben a' vért meg-rontya , és magát úgy ki-terjeszti , hogy gyakran

a' testnek minden nedvességei meg - fertőztessenek.

Az ilyen állapotban a' meg-frantzósodott fze-mélyek igen sokszor a' tisztátalan, és fertőztető nöltés után mindgyárt a' második, avagy az harmadik napon, néha pedig leg-előbb nyóltz avagy több napok múlva valami szokatlan laukattságot éreznek; a' térdekben tántorgált, a' vérnek fel forrásától külömb külömb üdőkben fel buzgó hévséget, és a' karokban, 's lábokban valami bádgyadást tapasztalnak; a' fő nehéz, avagy valami tompa fájdalmat szenved.

Ezek a' történetek gyakran hirtelen el-tűnnek, és a' betegek egészfzen szabadon, és jól láttatnak lenni; mindazonáltal ez a' tsalárd jobbulás sokáig nem tart, rövid üdön az előbbeni környülállások megint elé jönnek, és hól súlyosobbak, 's hól gyengébbek, estve pedig tapasztalhatóbbak, és állandóbbak, az ágynak melegében mindenkor meggonoszodnak; ez által az éttzakák nyughatatlanak, és álmatlanak lesznek; hajnal felé minden bajok tapasztalhatóképpen meg-szűnnek, és akkor azután a' betegek alkalmasint alunni kezdenek.

Ha a' vérnek romlása nevedik, akkor a' fő-fajás súlyosodik; az hajló izekben (*in den Gelenken*), és a' testnek külömb külömb tsontyaiban kemény fájdalmak tapasztaltatnak, kivált a' főnek, avagy a' karoknak, és a' láboknak tsontyaiban, a' mej-tsontban (*im Brustblatt*), és a' fióktsonokban (*an den Schlüsselbeinen, in ossibus clavicular*): Ezek a' fájdalmok gyakran egyik helyről a' másikra bujdosnak, néha egy tsontban keményen meg-állnak, és ottan alig törhető, nyomó, és hasító fájdalmat okoznak, és a' betegben olly érzést

gerjesztnek, mintha abba a' tsontba valami szeg verettetnék-bé.

Néha ezek a' fájdalmok az áll-tsontnak hajló izeibe esnek, és szájmeredést okoznak, úgy hogy a' szájat ki-ne lehessen nyittani.

Ha ezek a' tsontfájdalmok egy helyben sokáig maradnak, akkor a' tsontok meg-rétesednek, és külömb külömbféleképpen, és néha igen nagy fájdalommal ki-tsutsorodnak, ki-nönnnek, és meg-tso-mósodnak.

Némellykőr ez a' tsipősség a' *tsontakat* ki-rágja, és gonosz indulatú *tsontfakélyeket* támaszt; gyakran sok tsontakat egészfzen el-is rothaszt, és megveszt; de mégis többire az ornak tsontyait ragadgya-meg, és egészfzen el-rontya, avagy a' főnek tsontyait-is gyakran úgy öszve-rágja, hogy azután a' tsontfene (*caries*) miatt a' koponya darabonként egészfzen ki-hullyan, és az agyvelő ki-takaródgyek, 's ki-láttzadgyék.

Ha pedig ez a' frantzós tsipősség a' hofszú tsóves tsontokba (*in die langröhrigen Gebeine*) veszi magát, ha a' tsontoknak velejébe, és a' belső takaró hártájokba kap, és ha azokat meg rágja, akkor a' nyavalya még roszszabb; mert ilyenkor azt a' tsipősséget a' tsontokból semmiféle orvos-sággal illendőképpen ki-nem lehet hozni, a' megromlott részek-is az épektől elnem válhatnak, megsem tisztúlhatnak; azért az ilyen betegek mindenkor nyomorékok maradnak (*Früppelhaft*), és valami kénos, fájdalmas, és lassú halállal halnak-meg.

Sokszor a' bujadög nem annyira a' tsontokat, hanem inkább a' testnek külső felét fogja-el, és ottan valami gonosz indulatú mérges tsúnya héjas

rühet

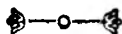
rúhet, avagy valami bélpoklos leves fekélyeket támaszt: Az Homlokán-is, és a' vak izemeken külömb külömbféle apró, varas, sárga barnás fekélyek támadnak, a' mellyekben valami sűkeres, taknyos, tsipós, és бүdös nedves matéria vagyon: Ezek a' fekélyek szűnetlen tovább terjednek; néha nagyon meg-fzaparadnak, az egész ábrázatot, és a' főnek hajas részét el-borittyák; végre az egész testet el-fogják, és valami kemény égést, avagy szenvedhetetlen vízketést okoznak.

Igen sokszor a' torokban, a' nyelven, a' pofáknak belső felén, és az ajakakon külömb külömb setét piros, forró, égető, apró tályogok, vagy-is fokadékok, avagy hasanló szeptók, 's foltok támadnak, mellyek tsak hamar egyenetlen, szalonna forma, és a' körül lévő részeket rágó, és emészto fekélyekké változnak.

Ezek a' fekélyek gyakran az inyben, avagy a' nyeldeklo körül közölebb lévő részekben mély jukakat rágnak, 's furnak, mellyek miatt a' beszédben, avagy a' nyelésben holtig valami meg nem gyógyitható akadály marad.

Hasanló felette gonofz indulatú fekélyek szoktak az orran-is, és az orjukakban támodni, mellyekből szűnetlen valami бүdös sárviz, avagy valami sűkeres, zöldes sárga, avagy feketés barna matéria foly-ki, melly miatt az ilyen frantzoz személyekkel társolkodni minden ember irtózik.

Gyakran a' füleknek tövén, a' nyakban, az hónalyak alatt, és az ágyékokban lévő ikrashúsok (*glandulæ*) meg-keményednek, 's fájnak, és gonofz rákfenés fekélyekké válnak. Néha a' testnek külömb külömb részein setét piros foltok, vagy-is szeptók láttatnak, mellyek apró, sárgás barna fekélyets.

kélyetskékkal rakva vagynak; ezen fekélyetskéből rövid időn rágó, 's körül lévő részeket el-eméztő nagy tekéyek lesznek, mellyek többire mindenkor a' bőr alatt lévő kövér hártyaát el-eméztik: ez a' kövér hártya (*panniculus adiposus*, *membrana adiposa*) gyakran kivált a' kövér emberekben egészen el-rothad, és azokból a' fekélyekből tertelmes bűdösséggel nagy darabonként ki-tsugg, és ha tökéletesen meg-gyógyul-is a' beteg, mégis mindenkor a' fekélyeknek valami utálatos, egyenetlen, mély nyoma hátra marad.

Sokszor a' bőr a' testnek sok részein magában meg-reped, és kulömbféle *setét piros* felette *fájdalmas*, *kérges* hasadásokat (*rbagades*) okoz.

Némellykor a' frantzós tsipósság a' szemeknek belső részeit ki-rágja, és gyógyíthatatlan *vakságot* szerez.

Néha a' frantz a' testnek belső részeire - is bétetődik, és azokat majd egészen el-eméztli: Annakokáért ezen okból mindentéle, meg-lehetős nyava yák származhatnak, és mivel ez az ok olly gonosz indulatú, azért a' belőlle származott nyavalyák-is gyakran háiált hoznak, avagy leg-alább a' meg-romlott részeknek munkálkodásait egészen el-rontyák, és az által a' testnek helyre hozhatatlan kárt okoznak.

Ha pedig már a' testnek nedvességei minnyájan egészen meg-romlottak, és ha az által sok belső részek-is már haszontalanokká lettek, akkor néha a' frantzós tsipósság végre a' szülő részekbe, vagyis a' szemérem testekbe bé - öntődik; azokat igen hamar nagyon meg-vefztegeti, és benne valami bőv, álladó, barna, feketés, bűdös matéria folyást gerjeszt; erre a' beteg csak hamar egészen el-

el-erőtlenedik; a' testből utálatos dögös szag jönki, sok részek el-rothadnak, és a' testről le-hullnak; azután végre számlálhatatlan sok kénok között az ohajtott halál el-érkezik, és mindeneknek véget vet.

Igy viseli magát a' szerelemnek döge, ha az ő mérge a' vért meg-fertőzteti, egészfen meg-ron-tya, és ha a' testnek kemény részeit-is meg-vefztegeti, 's meg-emészti.

De mégis a' frantz leg-gyakrabban kezdetben csak azt a' részt vefztegeti meg, a' melyre leg-előbb ragadott; ez az oka, hogy többire mindenkor csak valami különös rész esik frantzba: De ha ezen különös frantzos nyavalyák meg-vettetnek, és újjabb bujálkodással, avagy rosz orvoslással meg-mérgesittetnek, akkor a' frantz a' vérbe bé-menyen, és a' beteget a' fellyebb le-irtt történetekbe, vagy is nyavalyákra veti.

Azon *nyavalyák* között, a' melyeket a' *frantz*os tsipősség a' vérnek *meg-fertőztetése nélkül* különös részekben gerjeszt, leg-gyakrab az *Ondofolyás*, (Der *Tripper*, *Gonorrhæa*), avagy a' vizellő tsőnek *fe-kélye*.

Ez a' nyavalya akkor szokott szármozni, a' mi-kor a' tisztátalan nőzés által, a' frantzos mérge a' vizellő tsőnek valamellyik részébe bé-tsúfz, és azt meg-ragadgya, tsipi, meg-gyúlasztya, és azután valami szűnet nélkül való, taknyos, tsepegő, gonyetséges, avagy zöldes folyást gerjeszt.

Igen ritkán történik, hogy az ondófolysoknak elől-járó posztái a' tisztátalan nőzés után mindigárt az első, avagy a' második napon meg-jelenyenek: leg-gyakrabban a' negyedik, ötödik, hatodik nap, avagy későbbre-is szoktak a' meg-frantzoso,

tzosodott emberek a' vizellő tsőnek végén valami tsiklandó vízfketést, és égést érezni; ez a' vízfketés, és égés minden vizelléskor nevededik: Ek-kor már gyakran tapasztaltatik, hogy a' vizellő tsőnek bé-menetele, az az: a' tső végének belső fele vagy-is a' juk belől veres, és faj, és hogy a' tsőből valami enyves, vizes takony tsepegdegel.

Erre a' fájdalmak az egész vizellő tsőn el-terjednek, és igen nehéz, 's igen kénos vizelléit okoznak: a' férfi veszfző, vagy-is a' szemérem test megmered, és meg-pörbűl, és az által szenvedhetetlen, égető feszüléseket, és fájdalmas öszve-húzódásokat a' tökökben, és a' tökökhez közel lévő helyeken gerjezt.

Néha az egész makk, vagy-is a' szemérem veszfzőnek makk forma vége egészszén meg-gyúlad, és a' vizellésre való erőlkedés nevededik, 's fájdalmasobb lesz; a' makkon, és a' makkat bé-borító első bőren-is setét piros égető szeplők, hasanló kemény fel-tsutsoradások, vagy-is fel-pattanások, avagy rágó (fressende) fekélyek, támadnak: sokszor az első bőr meg-gyúlad, az egész makkot bé-borította, és fájdalmason öszve-nyomja; a' vizelletnek, és a' mérges matériának ki-tolyását meg-gátolya: Gyakran pedig az első bőr (*præputium*) a' makról le-húzódik, és a' makkon hátul valami nyakravalónak módgyára öszve-húzódik, meg-gyúlad, és úgy fel-dagad, hogy a' makknak (*glans penis*) nyaka, az az: az első része keményen megszorítódgyék, és annak miatta a' makkból a' vér többé vízfza ne folyhassan, és tsak hamar, kivált ha a' frantzós tsipősség igen mérges, fene (*gangræna*) támadgyon.

Valameddig a' fájdalom nagy, és a' vizelletnek tsője fefzes, mind addig a' matéria illendőképven nem folyhat; mihent pedig azok szűnni kezdnek, akkor mindgyárt ez - is szabadabban, 's bővebben kezd folyni.

A' ki-folyó matériának mérges vőltáról a' színnek külömbsege szerént szokunk itélni: a' fejeres, sárga, avagy genyettség forma matéria nem olyan mérges, és roz, mint a' zöldes, barnás, feketés, avagy bűdös; a' rothatt hús-lévhez hasanló, avagy a' zöldes, és vérrel elegyes matéria leg-mérgeőbb, és leg-gonoszfzabb.

Közönségesen azok könnyen meg-gyógyúlnak, a' kik külömben egészségcek, és ondófolyásba leg-elsőben estek.

Ellenben pedig mentől gyakrabban esik valaki ondófolyásba, annál mérgeőbb, és vakmerőbb, vagy-is nehezebben gyógyitható a' nyavalya-is.

Midőn az ondófolyásnak fészke a' vizellő tsőnek éppen az elein vagon, és az ok, az az: az oda ragadott, és ottan fekélyt tsináló frantzoz tsipőség nem felette mérges, akkor az ondófolyást ritkán követik gonosz történetek.

Mentől pedig mélyebben bé-hat az ondófolyás, mentől közelébb menyen az huyas hójagnak nyakához, avagy a' mag-tartó edényekhez, annál veszedelmesebb, és nehezebben gyógyitható a' nyavalya-is, a' fájdalmas történetek-is mindenkor keményebbek, és tovább-is tartanak.

Az ilyen állapotokban gyakran felette gonosz indulatú mérges, és gyógyithatatlan, üres (*sinus*), és tsőves (*fistula*) fekélyek támadnak, avagy a' vizellet szűnetlen tsepeg: Ha pedig a' mag-edények (*die Caammenbehälter*) ki-rágódnak, ak-

kor

kor valami sarvasztó (auszerender) mag-folyásba esik a' beteg.

Mihent észre-vétetődik, hogy valaki ondófolysba (*gonorrhœa*) akar esni, akkor mindgyárt a' beteg magát tsendesen tartsa, a' tovább való bujalkodást el távoztassa, hevítő italakat ne igyék, fűszerfzamos, kövér, savanyó, kemény, és fultelt ételeket ne egyék; ellenben pedig a' Nro. 8. 13. 40. 46. 88. 116. le-irt italokból sokat bé-vegyen, és azok mellet a' frantzoz tagot napjában gyakran lágy meleg vízben, avagy téjben feresztgesse.

Ha az ilyen szerek mindgyárt kezdetben elegendő mértékben bé-adatnak, akkor gyakran a' frantznak leg-veszedelmesebb következései-is elkerültehetnek; a' fájdalom, az égés, és a' tsiklandás majd el-múlnak, a' vizellet szabadabban foly, gyakran a' folyás is rövid üdön tapasztalhatóképpen szűnni, és a' ki-folyó matéria higabb, 's vizesebb kezd lenni.

Az ilyen szerentsés környűállásokban kéttzer avagy háromszor minden negyedik, avagy hatodik nap egy olyan port Nro. 193. kell bé-adni, és a' köz üdőben a' Nro. 98. le-irtt italból sokat meg kell itatni.

Illyen egyes, és könnyű orvoslással többire mindenkor az igen gyenge, és még meg nem gyökerezett ondófolysát szerentsésen meg-lehet gyógyítani.

De néha az orvoslás nem olly tökéletes, es könnyű; a' fájdalom ugyan, és a' vizelléskori égés a' feyebb jovosolt orvosságokkal való élésre szűnni kezdnek, de a' ki-folyás nem apad, és a' ki-folyó matéria zöldes, sárga, vagy-is sárgazöld.

Az ilyen állapotban az előbbi italak mellett minden negyedik, hatodik, avagy nyóltzodik nap, a' mint a' környűállások kévanni fogják, és az erő meg-fogja engedni, valami hashajtót kell adni Nro. 4. 5. 14. avagy 42. 43. 44.

Ha már ezekre a' nyavalya tapasztalhatóképpen meg-könnyebbedik, és ha ez a' jobbulás állandó lesz, akkor azután nem szükséges hashajtó szereket olly bőven adni, de mégis a' felyebb jovosolt italakat szorgalmason, és mind addig kell adni, míg a' beteg egészen meg-nem gyógyúl.

Ha a' fertőztetés nem felette gonofz indulatú, és mérges; avagy ha a' történetek mindgyárt kezdetben nem felette sulyosok; ha a' frantzoz méreg még igen kemény fészket nem vert, és ha a' vizellő tső-is még felette nagyon ki-nem rágódatt, akkor ez az orvoslás többire mindenkor elégséges.

Ha pedig a' fájdalom mindgyárt első nap szenvedhetetlen, a' szeméremtest meredtt, és görbe, a' vizellet égő, a' szomjúság kemény, a' forróság nagy, az érverés (*pulsus*) tellyes, kemény, és feszes, akkor *eret* kell *vágni*, *hivesítő*, és *vért vékonyító* orvosságokat Nro. 1. 2. 6. 7. 8. 9. kell adni; a' szemérem testet pedig napjában gyakran meleg vízben, avagy valami lágyító fűveknek főtt levében meg kell feresztetni, és mindent úgy kell rendelni, a' mint a' gyúlasztó hideglelésekben tannított.

Az hasat-is ilyenkor, ha meg-vólna szorúlva, olyan italakkal Nro. 11. 39. 141. ki-lehet üresíteni.

Mihent az hideglelés, és a' forróság szűnik; a' kemény fájdalom, és az égés el-műlik, akkor mindgyárt az hivesítő orvoslást-is el-kell hagyni,
és

és azután a' beteggel úgy kell bánni, a' mint felyebb javasoltatott.

Ha pedig azokra a' szerekre hamar állandó jobbulás nem következik, avagy ha a' beteg az hashajtó orvosságokat be nem veheti, és a' ki-folyó matéria szünetlen zölden, avagy barnán marad, akkor a' felyebb le-irt lágyító italok mellett olyan orvosságokat is kell adni, a' millyenek Nro. 230. 244. 304. avagy 231. 232. 233. vagynak.

Az ilyen szerekkel való élést soha igen sokáig nem kell halasztani, ha az ondófolyás (*der Tripper*) kemény, és igen gonosz indulatú, és mérges, kivált ha fel-feié az hujyas hójagnak nyaka, avagy a' magtartó edények felé kezd terjedni, és ha azonban a' felyebb le-irt orvosságok hamar állandó jobbulást nem szereznek.

Az orvoslás gyakran azzal-is sokat segittetik, és siettetik, ha a' belső orvosságok mellett az a' rész-is, a' mellyben a' magtolyásnak fészke vagyon, naponként, avagy minden másod nap a' Nro. 229. le-irt irral gyengén dörgöltetik.

Az ondófolyásban (*gonorrhœa*) a' fetskendezésekkel igen okoson kell bánni; soha a' frantzosi tekélyekkel tellyes vizellő tsőbe nagy ok nélkül bé-nem kell fetskendezni, és akkor-is, a' mikor a' fetskendezés szükséges, mindenkor igen gyenge legyen, ne hogy az olyan erőszak által a' frantzosi tsipősség az hujyas hójag felé fel-hajtassék.

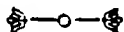
Ha pedig a' ki-folyó matéria olly sűkeres, és enyves vólna, hogy eléggé ki-nem folyhatna, és hogy a' vizelletnek szabad folyását meg-akadályoztatná, akkor olyan szerekkel, a' millyenek Nro. 6. 8. 57. 59. le-irva vagynak, naponként egyszer gyengén bé kell fetskendezni.

Ha pedig ellenben az égés igen kemény, és a' ki-folyó matéria hig, és tsipös vólna, akkor a' Nro. 40. 62. 66. le-irt szerekkel kell fetskendezni.

Sokszor pedig a' leg-jobb orvosságok-is illendő-képpen meg-próbáltatnak, és mégis az ondófolyás meg-nem szűnik; Ez gyakran a' betegnek hafznára történik, mivel általa a' frantzós tsipösség az illendő útakan ki-foly, ugyan azért az ember-is akkor abban bizonyos, hogy a' vérbe semmi által nem menyen, a' mi a' vért meg- fertőztethetné, meg-vesztegethetné, avagy más rettentő, és veszedelmes bajt szerezhetne.

Annakokáért az öszve-húzó, és állító fetskendezéseket el-kell kerülni akkor mindenkor, a' mi-kor a' ki-folyó matéria tsipös, sűrű, rozsz színű, avagy bűdös, és következendőképpen a' franznak mérge még hathatós, és gonofz indulatú.

Ha pedig a' nyavalya rendesen el-végződött, és jól orvosoltatott; ha a' sárga zöld, avagy bűdös ki-folyás valami fejr sárga, jó indulatú, és nem bűdös, genyettség forma, és végre hig, vizes, és szelid matériává vált; ha a' beteg-is semmi különös fájdalmat többé nem érez, 's a' t. akkor az ember abban majd egészszén bizonyos lehet, hogy a' frantznak mérge már ki-folyt, és el-pufztult, és hogy a' még tovább tartó folyás egyedül csak azoknak a' részeknek, a' mellyek előbb frantzósok vóltak, gyengeségétől avagy el-lágyulásától függ; Egyedül tsak ebben az állapotban szabad gyengén állító szerekkel Nro. 51. 299. 300. fetskendezni, mégis mindazonáltal ezek által-is a' folyást hirtelen meg-nem kell állítani, más felette nagyon öszve-húzó orvossághoz-is nem kell folyomodni; mert az ilyen szerek gyakran kemény dagadást okoznak

nak, avagy a' vizellő tsőt felette nagyon meg-keskenyítettik, és a' vizellést igen nehézé teszik.

Ollyan szereket, a' mellyekben sok ónméz (*Saccharum Saturni*) vagon, soha sem szabad bétetskendezni: Az illyen fetskendezés ugyan többire csak hamar meg enyhíti a' történeteket, de azután az ónméztől, *rettentő, sokáig tartó, és gyakran gyógyíthatatlan nyomorúságok* következnak.

Szintén olly *ártalmasok a' balsamusos szerek is*, ha igen hamar, és üdő előtt adatnak; mert ollyankor forróságot, szomjúságot, vizelésre való erőlkedést, kemény fájdalmakat, és gyúladásokat gerjesztenek.

Ezek a' szerek minnyájan a' folyást megakadályoztatták, és az által azt tselekszük, hogy a' frantzós tsipősség a' testnek több nedvességeivel öszve-elegyedgyék, avagy valami más részre által vitetődgyék.

Minekutánna az előbbi orvosságokra a' frantzós mérég a' testből egészszén ki-hajtatott, a' fájdalmak elmúltak, és a' ki-folyó matéria tökéletesen szelid, nem tsipős, és jó színű, akkor már a' balsamusos szerek Nro. 86. 108. 228. 234. 306. gyakran sokat használnak, és a' nyavalyát egészszén el-hajtyák, kivált ha a' betegek azonban ollyan italakat Nro. 87. 89. bőven isznak.

Az *ondófolys* gyakran már meg-rögzött, és nagyon meg gyökerezett, avagy olly *engedetlen, és gonosz indulatú*, hogy az eddig elé-hozott, avagy más azokhoz hasonló orvosságok, jóllehet külömb külömb-féleképpen, és sokáig próbáltatnak, de mégis semmit sem használnak; a' folyás ki nem marad, hanem szünetlen tart, a' ki-folyó matéria tsipősen, és rosz színűen marad, a' vizelés-is nehéz, és fájdalmas.

Illyen

Illyenkor olyan orvosságokat lehet meg - próbálni, a' millyenek Nro. 48. 49. 61. 171. 230. 240. 241. 246. 255. írva vagynak.

Annakokáért akkor mindenkor hasanló szerekhez kell folyomodni, valamikor tapasztaltatik, hogy a' közönséges orvoslás haszontalan: sőt még mindgyárt az ondófolyásnak kezdetén-is ezeket a' szereket gyakran meg-lehet próbálni, mivel tapasztalt dolog, hogy ezek az orvosságok akkor sokat használnak, kivált ha a' felette kénos fájdalmok ellen kívül a' Nro. 229. le-irt kenet, vagy-is ír azonban segítségül viterődik.

Ha a' vizellő tsőnek makja, avagy első bőre nagyon meg-gyúlad, fel dagad, meg-veressedik, és meg-hevül; ha a' beteg-is azonban nagy forróságot érez, és bőv vérű, akkor itten-is, valamint más akarmelley gyúladásban, elegendő érvágással, lágyító meleg kötésekkel, hasanló feredőkkel, hivesítő, vért vékonyító, és gyengén laxáló orvosságokkal a' veszedelmet el-kell hajtani; de ellenben mihent a' gyúladás, és az hideglelés szűnik, akkor mindgyárt azokhoz a' szerekhez kell fogni, a' melyek felyebb az ondófolyás ellen jovosoltattak.

De mégis azok mellett még szükséges, hogy a' beteg a' meg-gyúladt részt napjában gyakran a' Nro. 235. le-irt fűveknek főt levében melegen jó darab ideig fereszse, és hogy ugyan azon megfőzött fűvekből a' gyúladásra szűnetlen meleg körtést (*cataplasma*) tegyen; ekképpen a' gyúladás közönségesen hamar fel-öldaztatik, el-ofzlik, és a' daganat egézfízen el-múlik.

Némellykor pedig ezen a' gyúladt testen a' gyúladásnak el-ofzlása után még valami fonnyadt lágy, és vizes daganat marad hátra. Ez igen sokszor

akkor

akkor szokott meg-történni, a' mikor a' beteg a' meg-gyúladott szemérem teltét lágyító meleg kötésekkel, és feredőkkel igen sokáig orvosolya: Az ilyen állapotban a' daganatra a' Nro. 208. leirt szernél hasznasabb orvosságot tenni nem lehet.

Ellenben pedig ha az Orvos az ilyen fonnyadt vizes daganatot mindgyárt eleinten (spiritusos erős szerekkel el-akarja hajtani, akkor gyakran a' szemérem testnek első bőre egészszén meg-keményedik, és többé meg nem hajól. Az ilyen keményedést, és meredést, ha még nem igen régi, a' Nro. 15. leirt kötéssel többire szerentsésen meg-lehet lágyítani, és gyógyítani.

Ha pedig a' szemérem testnek végét, vagy -is makját bé-borító első bőr alatt valami sűkeres, tsipós, és izgató matéria vagon, akkor azt gyenge, és tisztító fetskendezésekkel ki-kell tisztítani.

Az első bőrt (*præputium*) soha felette nagy ok nélkül fel-nem kell metteni; mert a' metzés új gyúladást okoz, meg-súlyosítja a' történeteket; gyakran igen veszedelmes bajakat kövökeztet.

A' Nro 235. leirt fűvekből készítettett teredők akkor-is hasznasok, a' mikor a' makkon (*glans penis*) avagy az első bőren valami ki-tsutsorodik, avagy valami gonosz indulatú mérges fekélyek támadnak: gyakran ezek erre az orvoslásra hamar, és könnyen el-múlnak; ellenben pedig sokszorengedetlenül-is kivált a' fekélyek meg-maradnak, 's meg-nem gyógyúlnak; mellyek ha tsunyák, 's tisztátalanak, szalonna formák, kérges szélűek, és magokat szűnetlen tovább rágják, s' terjesztik, akkor az előbbeni feredő mellett napjában kéttzer a' Nro. 236. avagy 237. leirt szerrel bé-kell keneni, avagy a' Nro. 238. fel találandó porral bé-kell hinteni.

Belső orvosságok pedig mindenkor azok a' szerek legyenek, a' mellyek az ondófolyás ellen javasoltatnak.

Ha a' frantzós méreg a' szemérem test körül az ágyék haylak (*inguen*) ikrás-húsaiba (*glandulae*) vitetődik, és ottan valami daganatot, és keménységet okoz, akkor a' nyavalya *Bujamirigynek*, avagy *Dobnak* (*Bubo venereus*) neveztetik.

A' *Bujamirigyek* néha minden előre ment ondó folyás nélkül, mindgyárt a' tisztátalan nősítés után támadnak, ha tudni illik a' frantzós tsipős-ség a' vizellő tsövben kemény fészket nem vér, hanem a' viz-edények (*vasa lymphatica*) által befizivódik, és hamar az ágyék-haylak ikráshúsaiba által vitetődik.

Némellykor pedig ezek a' mirigyek leg-előbb akkor jelennek-meg, a' mikor a' frantzós méreg már az egész vérre elhatott, 's elozlat, és azután onnét megint ki-fejtődött, és az ágyékhaylak ikráshúsaiba által-vitetődött.

De még-ys leg-gyakrabban akkor származnak a' *Bujamirigyek*, a' mikor az ondófolyás eleinten meg-vettetik, 's illendőképpen nem orvosoltatik; üdő előtt balsamos szerekkel gyógyittatik, avagy a' folyás öfve-húzó orvosságokkal hirtelen meg-állitatik, és következőképpen a' frantzós méreg az ágyékhaylak' ikráshúsaiba hajratik.

A' *Bujamirigyeken* lévő bőr természet szerént való színét többire mindenkor meg-tartya, de a' beteg a' menés közben mindenkor nagy akadályt, és sok fájdalmat érez.

A' *Bujamirigyek* néha felette kemények, egyenetlenek, és tsomósok, és ha illendőképpen nem orvosoltatnak, *rákfejtés-is* (*cancer morbus*) válik.

nak, avagy gyógyíthatatlan *tsőfékélyeket* (*fistulae*) hagynak magok után; némellykor ellenben rendkívül nagyon fájnak, meg-gyúladnak, és a' beteg azonban kemény forró hidegbe vetik.

Mikor a' Bujamirigyek a' meg-rekedt, 's vissza veretett ondófolyáttól származnak, akkor gyakran megint hamar el-múlnak, mihent az ondófolys *gonorrhæa*) megint bőven folyni kezd.

A' még nem igen régi, és nem igen gonosz indulatú Bujamirigyek közönségesen könnyen elfolzanak, ha a' betegek olyan szerekkel Nro. 49. 60. 135. 245. illendőképven élnek, és azonban olyan italakat Nro. 40. 88. 116. bőven isznak.

Ha pedig igen engedetlenek, akkor sokat használnak, ha az előbbeni orvosságok mellett a' kemény daganat kívül naponként, avagy minden másodnap a' Nro. 229. le-irt irral jól meg-dörgöltetik, avagy ha valami kénesős flastrommal bé-takartatik.

De ha ellenben ezek a' szerek eleget nem segítenének, akkor olyanakhoz Nro. 230. 231. 232. 233. 301. kell folyomodni.

Ha a' *Bujamirigyek* keményen meg-vagyraak gyúladva, és nagyon fájnak, akkor lágyító meleg kötésekkel, avagy hasanló páralásokkal kell a' kemény daganatot orvosolni; az forró hideglelésnek súlyához alkalmaztatva eret-is kell vágni, hivesítő, vért vékonyító, és lágyító orvosságokat-is, mint a' gyúlasztó hidegekben, bőv mértékben kell adni, addig is kell így orvosolni, míg a' gyúladás, és az hideglelés tökéletesen meg-szűnik.

Mihent a' gyúladás el múlik, és az érvercsben többé semmi hideglelés forrás nem tapasztalatik, akkor mindgyárt a' fellyebb jovosolt szerekhez kell fogni.

Néha sem az hideglelés, sem a' gyúladás meg-nem izúnik; ilyenkor a' Bujamirigyek közönsége-sen meg-evesednek: Ezt az evesedést (*suppuratio*) minden meg-lehetős módon siettetni kell, és mi-hent meg-lágyúl, 's genyetséggel meg-telik a' daganat, akkor azt mindgyárt fel-kell mettzeni, ha magában fel-nem fokad, de néha ilyenkor ma-gában-is fel-szokott fokadni.

Ekkor már többire mindenkör az hideglelés egészzen el-mulik, melly mihent meg-történik, akkor mindgyárt megint az előbbeni szerekh-z kell folyomodni, és a' fekélyt okoson bé-kell gyógyi-tani.

Mikor a' frantzós méreg a' tökökben (*in testiculis*) kemény, avagy gyúladt daganatot támaszt, akkor a' történeteknek külömbiségek szerént a' be-teget úgy kell orvosolni, a' mint a' Bujamirigyek-ben mondatott.

Néha az alffel, és a' szemérem között lévő középhúsbán (*in perinæo*) sok genyetség öfve-gyúl, és egynéhány tályogokat okoz: Ezeket mind-gyárt fel-kell mettzeni, mert különben ebben a' helyben felette méllyen béható, gonofz indulatú, tsöfekélyek (*fistulæ*) támadnak.

Némellykor a' meg-gyúladott *szemérem test*, a' meg-gyúladott, és meg-keményedett *tökök*, avagy *bujamirigyek is* hirtelen fenébe (*gangræna*) esnek. Ilyenkor ha a' betegek felette erőtlének, és azon-ban az érverés gyenge, és gyors, akkor mindgyárt olyan orvosságokat Nro. 31. 70. &c. kell bé-adni; kívül pedig a' fenés részekre a' Nro. 247. le-irt fá-vekből kézfített meleg kötéseket kel' rakni.

A' melly orvosságok az engedetlen *ondófolys*, avagy *bujamirigyek* ellen javasoltatnak, szintén

azok a' hozzászoros frantzoz torok, vagy szem-tajasban is, a' frantzoz köszvényben is, a' frantzoz tsont-tsomókban, daganatokban, meg-keményedésekben, ki-tsutsorodásokban, fekélyekben, a' frantzoz tsont-fenében (*caries venerea*), a' frantzoz ruhben, és más frantzoz bőrnyavalyákban is (*Hautfrankheiten*) 's a' t. többire mindenkor szerentsésen adatnak.

A' gonofz indulatú frantzoz fekélyeket, és tsont-fenét az említett orvosságok mellett minden reggel és este olyan szerekkel is Nro. 59. 242. 243. mosni, és tisztítani kell, és minden mosás után ezen szerekbe mártott tétet rongyokkal bé-kell rakni, 's takarni.

Lehet az ilyen fekélyeket, minekútánna az előbbeni szerek által meg-tisztítottak, a' Nro. 238. le-irt porral is bé-hinteni.

Ha a' frantzoz méreg a' torokban, a' szemekben, avagy más részekben is valami gyúladást támaszt, és ha az hideglelés felette kemény, akkor kezdetben úgy kell orvosolni, a' mint a' gyúladásokban közönségesen javasoltatik, addig el sem is kell ezt az orvoslást hagyni, míg az hideglelés el-nem múlik, és a' gyúladásnak keménysége szűnni nem kezd: Ez pedig mihent meg-történik, akkor mindgyárt megint azon orvosságokhoz kell fogni, a' mellyek felyebb a' frantz ellen ditsértetnek.

Ha már ilyenkor benn a' torokban a' veresség még engedetlenül meg-marad, akkor a' beteg minden harmadik, avagy negyedik órában egyízer a' Nro. 59. le-irt orvossággal a' torkát rotyogtassa (*auégurgeln*); ha pedig ez elég nem vólna, akkor a' Nro. 231. 232. le-irt szerekből négy, öt, avagy hat kalánnal, avagy a' Nro. 233. lévő orvosságból két kalánnal hozzá kell elegyíteni.

Ezek

Ezek a' szerek ugyan ezen móddal igen sokszor használják az engedetlen, tisztátalan, és szalonnás frantzós *torok*, avagy *inyfekélyekben-is*, de még-is ha elegendők nem vólnának, akkor az olyan fekélyeket napjában kéttzer a' Nro. 236. avagy 237. le-irt szerrel bé-kell kenni.

Ezt a' szert Nro. 237. szintén úgy lehet megpróbálni a' frantzós *füge sümöltsekben-is* (bey den *wenerischen Feigwarzen*), de mégis minden ilyen történetekben egyszerre mind a' frantz ellen felyebb jövösolt orvosságokkal-is élyen a' beteg.

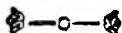
A' Nro. 59. le-irt szer gyakran az orrnak felette gonofz indulatú frantzós fekélyeit-is meg-gyógyítja, ha a' beteg azt az orrába lágy melegen gyakran fel-szivja, avagy gyengén bé fetskendeztetli.

Minden eddig elé-beszélt frantzós történetekben a' jövösolt *belső orvosságok helyet* lehet a' *kénésöt a' testbe bé-is dörgölni*, avagy a' mint mondgyák, *a' beteget kenéssel orvosolni*.

Ez a' kénésös kenéses orvoslás különös jó hasznú, és gyakran minden más orvosságoknál felyebb betsülendő; de mégis nagyon vigyázó, és sok próbájú Orvost kíván; vagynak olyan betegek-is, a' kiknek természetek, állapottyak, és hivatalyak meg-nem engedik, hogy kenéssel orvosoltassanak.

Mégis mindazonáltal gyakran *öszve-elegyített* orvosláshoz-is lehet fogni, melly abból áll, hogy a' kénéső (*mercurius*) egyszer'smind a' testbe bé-is dörgöltessék, bé-is adattassék.

Ez a' kétféle orvoslás együtt akkor leg-jobb, a' mikor a' *belső szerek* igen lassan munkálkodnak, avagy éppen semmit sem-is használják: Illyenkor a' *belső orvosságok* mellett minden *harmadik*, avagy *negyedik* nap a' betegnek állapottyához alkalmaztat-
ván

ván két, három avagy négy köntinget (*drachma*) a' Nro. 229. le-irt kénesős irból a' tzombokra, avagy a' karákra kell kenni.

Ez által sokszor a' belső orvosságok hatható-sobbak lesznek, és az orvoslás közönségesen sokkal hamarébb, és szerentsésen véghez menyen.

A' kenés által a' fájdalmas, és félelmes törté-
netek gyakran csak hamar el-múlnak; azután a'
kenést egészen félre lehet tenni, avagy még csak
mindent nyóltzadik nap kell elé venni.

Ellenben pedig a' frantznak minden engedet-
lenebb történeteiben, ha szintén úgy láttzanék is,
hogy a' nyavalya már egészen meg-gyógyult, és
ha szintén a' beteg-is már semmiről nem panaszo-
kodnék, mégis a' belső orvosságokkal még egy-
néhány hetekig kisebb mértékben csak élni kell,
hogy így abban bizonyosok lehessünk, hogy a' fran-
tzos méreg egészen el-pufztult, a' vér meg-tűz-
tult, és hogy a' nyavalya, melly különben kön-
nyen vilzszatér, többé a' betegen ki-nem újjul.

Az eddig jövösolt kénesős orvosságokat *csak*
akkor lehet a' betegnek bé-a'lni, a' mikor a' fran-
tzos emberen semmi kemény gyúladás, avagy ke-
mény hideglelés nintsen.

Mert a' mikor a' vérrel öfzve elegyedett *frantz*
méreg valami kemény állandó forró hideget, avagy
valamelly belső részben *gyúladást* gerjeszt, akkor
a' kénesős szerek mind addig felette *ártalmasok*,
valameddig az olyan *hideglelésnek*, és *gyúladásnak*
keménysege el-nem múlik.

Annakokáért az ilyen *frantz* *hideglelést*, a-
vagy *gyúladást* kezdetben éppen úgy kell orvosol-
ni, a' mint akarmelly más *közönséges állandó forró*
hideg gyógyittatik: és ezért az ilyen betegekből
annyi

annyi vért kell botsáttani, a' mennyit az erő megenged; azután vért vékonyító, és bivesítő orvosságokat, *hasanló hashajtókat* kell adni mind addig, míg az hideglelés el nem múlik, szintén úgy, mint a' gyúlasztó hideglelésekben javasoltatott.

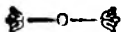
Meit a' frantzós hideg (*febris venerea*) más forró hidegekkel abban-is meg-egyezik, hogy, ha a' természetnek ereje még elég jó, a' frantzós *tsiposséget* úgy meg-főzi, és úgy meg-szelidíti, hogy az vagy többé már semmi kárt ne tehessen, vagy a' vérből ki-fejtődgyék, és azután izzadás, vizelés, avagy hasmenés által a' testből egészen ki-mennyen, avagy végre a' testnek külső részeire átalviterődgyék; melly üresedések mihent meg-történnek, azonnal az frantzós hideglelés-is el-múlik.

Néha az ilyen frantzós hideg hűsz, harmintz napokig-is, avagy még tovább-is el-tart; némellykor pedig kevés napokan minden előre ment kemény hideglelés nélkül, a' vérből ki-fejtődik, és a' testnek külső részire átalviterődik.

Némellykor az hideglelés meg-szűnik, és a' betegen valami bűdös izzadság bőven ki-üt, avagy a' vizellet bőv mértékben foly, 's egyszer'smind bűdös, zavaros, és a' vizellő tsót égeti.

Az ilyen állapotban a' betegeket olyan italakkal Nro. 8. 40. 46. 72. 88. 116. kell sokáig éltetni: Ezek a' vért többire mindenkor egészen meg-tisztíttyák, és a' beteget tökéletesen meg-gyógyíttyák.

Néha az ilyen hideglelésnek szűnésekor az egész testen valami veressetske, és kölöshimlő forma fokadékok ütnek ki, mellyek különös szenvedhetetlen viszketéssel, és égetéssel a' betegeket éttzaka gyötrik, 's nyugodni nem hadgyák. Ebben

az állapotban-is ugyan csak azon italakat lehet adni, mert sokszor azokra az ilyen fokadékok csak hamar el-fáradnak, és azután apró korpahéj formára le-húllnak: Hogy pedig a' beteg alhassék, azért minden estve a' Nro. 41. le-irt orvosságot elé-kell venni.

Némeilykor ezek a' fokadékok engedetlenül meg-maradnak, a' felyebb jovosolt szerek semmit sem könnyöbbitnek, és a' betegek minden estve nagyobb bádgyadást, futó hévséget, és a' testeken alkalmatlan vízketetést éreznek. Ilyenkor olyan szereket kell adni, a' millyenek Nro. 186. 240. 302. 307. 308. vagynak. Ezekre gyakran hamar valami bőv bűdös izzadás, avagy vizelés következik, és a' ki ütött fokadékok fogyni kezdenek: Az ilyen jó változásokban az orvosságokkal állhatatosan kell tovább-is élni.

Ha pedig ezen orvosságokkal való hoszfzas élésre semmi könnyöbbség nem következik, akkor a' felyebb jovosolt *kénesős* szerekhez kell folyamodni.

Ekképpen kell a' beteggel akkor-is bánni, a' mikor a' frantzós hideglelésnek meg-fűzése után a' beteg nagy fő-fájásról, köszvényről, a' tsontoknak fájdalmairól, avagy más az általvitetett frantzós méregtől okoztatott történetekről panaszkodik, avagy ha a' frantzós méreg valami belső részre ment, és nem engedi, hogy az a' rész a' testnek megtartására illendőképpen munkálkodgyék.

A' kik bujadögben voltak, gyakran igen félénkek, és kitsinhitűek, azért-is azon szünetlen kételkednek, hogy valyon a' frantzós méreg ki-takaradott-é egészfen az ő testekből, vagy nem.

De mégis ha a' nyavalyának mindgyárt eleje vétetődik, ha a' beteg az eddig jovosolt vigyázás
sze-

szerént orvosoltatik, akkor soha a' frantzából semmi hátra nem marad, hanemha a' beteg tisztátalan személytől megint újra meg-frantzósodnék, avagy az eddig ditsért orvosságokkal elég sokáig nem élne.

Az ennek előtte szokott *nyálos orvoslás* (Die Speichelfur, *salivatio*) mostan *hafzontalannak*, és *ártalmasnak* lenni láttzik, mivel a' frantzós emberek *másképpen* könnyöbben meg-gyógyúlnak, és soha olly nagyon el-nem erőtlenednek, mint a' nyálazás által; annakokáért a' *nyálfolyást* minden úton módon el-kell távoztatni.

Mihent észre vétetődik, hogy a' fog hús visketni, fájni, és dagadni kezd, avagy hogy a' torokban lévő ikráshúsok (*glandulæ*) fel puffadnak, és a' fogok el'sibbadnak, vagy-is semmit sem éreznek, és lógni kezdenek, avagy hogy a' száj nyállal szünetlen meg-telik, akkor mindgyárt a' betegnek egy *hashajtót* kell adni, a' szájában lágyító italt, Nro. 40. kell gyakran rotyogtatni avagy tartani, és a' *kénesős szereket* addig többszer bé-nem kell adni, mig ezek a' jelenések minnyáján el-nem múlnak.

Vagynak emberek, a' kiknek a' nyálok kevés kénesőtől-is mindgyárt foly; ezek kénesős orvosságok által többire igen nehezen, avagy éppen nem-is gyógyúlnak-meg.

Ugyan azért a' kénesős szereket, és kenéseket igen kicsin mértékben kell kezdeni, jól-is meg-kell vizsgálni, hogy a' kéneső mitsoda változást szerez, és azután az egész orvoslást a' betegnek álapottjához kell alkalmaztatni.

Ellenben vagynak olyanak-is, a' kik igen kevés kénesőre szerentsésen, és hamar meg-gyógyúlnak;

nak; mások pedig bővebben veszik, míg tapasztalható hasznát érzik.

Minden kénesős szerek közül a' Nro. 231. 232. 233. le-irt orvosságok leg-több frantzós nyavalyákban gyakran igen hathatósak, és hasznosok, ha a' beteg azokat meg-szenvedheti.

De sok betegeknek az olyan orvosságok ártalmasok: Illyenek a' gyenge mellyű emberek, és a' kik gyakran szárazan hurutnak, a' kiknek igen érzékeny, 's telette könnyen izgatható érző inak vagyon, a' kik gyakran vérfolyást szenvednek, 's a' t. Mihent tehát észre-vétetődik, hogy a' beteg azon orvosságokkal való éléskor a' mejsont alatt valami állandó égést, avagy a' főben állandó fájdalmat, a' gyomorban émelygést, nehézséget, és okádásra való erőlkedést érez, akkor azokat mindgyárt félre kell tenni, avagy olykitsin mértékben kell adni, hogy a' beteg leg-kisebb bajt-is az orvosságtól többé ne érezzen.

Ezen orvosságok mellett is, ha vagy igen keveset, vagy igen lassan, 's későre használnak, a' Nro. 229. le-irt irat szintén úgy, a' mint fellyebb mondatott, a' testbe bé lehetne dörgölni: az ilyen öfve-elegyitetett belső, és külső orvoslás gyakran könnyű, és jó.

Gyakran az ilyen kettős orvoslásnak ereje az által nevededik, ha a' beteg az orvoslás közben minden nyóltzadik, avagy tizenkettődik nap hasajtó orvosságot veszen. A' sok, és bőv vérű embereken pedig szükséges eret vágni.

Az *Afszsonyi személyekben* a' gonosz indulatú frantzós fejer folyást (*fluor albus venereus*), avagy a' frantzról okoztatott vizellésre való erőlkedést

(*stran-*

(*stranguria venerea*) éppen úgy kell orvosolni, a' mint a' férfiaknak *ondófolyások orvosoltatik*.

Eppen úgy használnak az engedetlen frantzós tekélyekben, ki-tsutsorodásokban, és lügesümltsekben (*condylomata*) jóvosolt orvosságok-is akkor, a' mikor ezek a' nyavalyák az Afzszonyi rendnek szemérem testén, avagy al-felén (*anus*) megjelennek.

A' Bujadögnek egyéb történeteiben-is az Afzszonyi személyek éppen úgy orvosoltatnak, mint a' Férfiak.

Gonofz indulatú frantzós fekélyek a' nádrahüvelynek (*vagina uteri*) minden részeiben támadhatnak; gyakran úgy-is jelen vagynak, hogy a' beteg sem tejérfolyást, sem vizelésre való erőltetést ne tapasztaljan.

Ezek a' tekélyek gyakran igen inéllyen a' nádrának nyaka felé vagynak, és semmi tapasztalható bajt nem okoznak: Annakokáért gyakran az az Afzszonyi személy-is frantzós lehet, a' melly minden okos vizsgálás után-is egészségesnek lenni látatik.

Közönségesen pedig ezek a' frantzós történetek minnyájan az Afzszonyemberekben sokkal gyengébbek, és szenvedhetőbbek, mint a' Férfiakban, és ugyan az-is az oka, hogy az Afzszonyemberek a' frantzónak orvoslásával eleintén gyakran semmit sem gondolnak, és addig segítséget nem keresnek, míg a' nyavalya keményen meg-nem gyökereszik.

Ez a' szerentsétlenség többire szemérmetes, és igaz szívű jambor Afzszonyokban esik-meg, a' kik magoknak azzal hízkelkednek, hogy hiv, és tiszta életű Férfiek vagyon, és az ilyen frantzós fájdalmakat

makat más ártatlan okoknak tulandonittyák ; ugyan azért magok bajakat senkinek ki-sem nyilatkozattatták , a' nyavalya pedig azonban szűnetlen nevededik.

Leg-rofszabb , leg-gonoszszabb , és leg-fájdalmasobb neme a' frantzós fekélyeknek az , ha a' frantzós méreg a' nádrahüvelynek sok részecit megkeményitti , és olly gonoszúl meg-gyúlasztya , hogy a' nádrahüvely mintegy meg-hasadoz , és valami felette tsipós , meleg , bűdös , hig sárvizet önt ki. Az ilyen Afzszonyembertől történt fertőztetés legveszedelmesebb.

Ebben az állapotban a' Nro. 59. 62. 69. leirtt orvossággal való bé-fetskendezések nagy könnyöbbséget , és enyhülést szereznek ; az orvoslás is közönségesen jól véghez menyen , ha a' Nro. 245. leirtt szer mellett a' beteg sok lágyító , és vért tisztító italakat - is Nro. 40. 46. 88. 116. ifzik.

AZ ASZSZONYI NEMNEK KÜLÖNÖS NYAVALYAIRÓL.

(*De morbis singularibus sexus Fœminini.*)

A' Természetnek Ura az Afzszonyembert arra rendelte , hogy méhében gyermekec fogadgyan , hordazzan , tápláljon , 's nevelyen , és végre a' kilentzedik hólnapnak végén világra szűlyen.

Ezen természeti hivatal , és az illyen hivatalra szükségesképpen el-rendeltetett afzszonyi testalkotmány az Afzszonyembereknek különös nyavalyákat okoz , mellyektől a' Férfiak egészszén mentek , és szabadok.

A' Leány-gyermekek közönségesen a' tizenharmadik, tizennegyedik, avagy tizenötödik esztendőben meg-érnek; mert akkor az ő szülő részek ki-fejtődnek, és a' fogantatásra alkalmasok.

A' természet annak jelét bizonyosan meg-mutattya: mert akkor az afzszonyi szülő részekből, minden külső erőszak nélkül vér-foly ki.

Ez a' vérfolyás gyakran két, három, négy, némelyeken kilentz nap - is tart, azután egészízen ki-marad, négy hetek múlva megint elé kerül, és így azután foly a' vér minden hónapban egyszer egészízen a' negyvenedik, avagy ötvenedik esztendeig; akkor a' természet ekképpen munkálkodni meg-szűnik, és a' vérfolyás egészízen, 's végképpen ki-marad.

Ez az üresedés neveztetik *Afzszonyi Hófszám-nak*, Hónapszám-nak, avagy *Havi Tisztulás-nak*.

Némelly afzszonyemberekből az hófszám által sok, másokból ellenben csak igen kevés vér foly ki; de még-is sem a' sok, sem a' kevés hófszám nem nyavalya, ha azonban az afzszonyi személyek magokat jól érzik.

Az Hófszám mentől idejébben meg jelenik, annál hamarabb-is el-marad: Ez az oka, hogy némelly afzszonyembereknél harmintz nyóltzadik, avagy a' negyvenedik esztendőben az hófszám végképpen el-marad; másoknál ellenben egészízen az ötvenedik esztendeig, és gyakran tovább is rendszeren el-tart.

Valameddig az hófszám rendszeren jár, és semmi más valóságos tetemes akadály nintsen, mind addig az afzszonyi személyek a' fogantatásra alkalmasok, mihent pedig az havi tisztulás természet-szerént

szerént el-marad, akkor az afzszonyemberek mar mindgyárt magtalanok.

Mégis mindazonáltal vagynak olyan afzszonyemberek-is, a' kiket a' hószám soha sem jár; Ezek közönségesen magtalanoknak tartatnak, de mégis sok példák bizonyittyák, hogy az ilyen afzszonyemberek-is gyermekeket szültek: Annakokáért a' *hószámnak nem járása a' magtalanságnak* jöllehet mindenkor kétszeges, de azért mégis nem közönséges, és *nem bizonyos Törvényre*.

Szintén úgy foghatnak gyermeket az afzszonyi személyek a' hószámnak meg-indulása előtt-is, de mégis mindenkor okosobban tselekedik az ember, ha *addig várakozik, míg az hószám meg jelenik*, és a' *Léányokat addig férjhez nem adgya, míg a' fogantató ra, a' magzatnak táplálására, és szülésére elég erőssek nem lesznek*, mert ha a' férjhez-ment *Léányok* igen ihjak, igen erőtlenek, és igen gyengék, 's gyermek idejűek, akkor erős gyermekeket nem szülhetnek, és gyakran mindgyárt az első szülésnek munkájiban rendkívül el-erőtlenednek, és néha meg-is nyomorodnak.

Az egészséges, vidám, és jól nőtt Léányokon az első hószámi folyás közönségesen könnyen, tapasztalhatatlanul, és minden alkalmatlanság nélkül indul-meg; egy hólnap után megint szerentsésen vízfza-is tér, és így ezt a' rendet azután-is mindenkor illendőképven meg-tarttya.

Azok ellenben, a' kik henyéllő, rest életet élnek, és azonban kemény, és nehéz eméltő ételeket esznek, avagy magokat sok meleg vizes italkkal meg-gyengittik, és azonkívül-is szünetlen betegesek, avagy felette erőtlen, és igen érzékeny, 's felette könnyen izgatható érző inakkal birnak,

és görtsöket gyakran szenvednek; valamint azok is, a' kiknek igen sok, és sűrű vérek, igen kemény, és teszes erek vagyon, 's a' t. gyakran a' hófázának meg-indulásában nem olly szerentsések.

Ez az oka, hogy sokan akkor meg-betegesednek, a' mikor a' hófázának meg-kellene indulni.

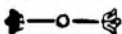
Néha némelly afzfzonyemberek mindgyárt az hófázának kezdetén sok hónapokon egymás után éppen jól, és rendesen tisztúlnak; de azután hirtelen tisztúlni meg-szűnnek, és egynéhány hónapokon hófázatot többé nem-is látnak.

Ha az ilyen személyek azonban mégis tökéletesen egészségesek; ha jó színűek, és vidám elméjűek, ha éppen semmiről sem panaszkodnak, akkor nem szükséges semmivel orvosolni, hanem csak a' természetre kell mindent bizni.

Ha pedig azonban az ilyen afzfzonyemberek betegesek, akkor jól ki-kell tanólni, hogy ezek a' beteges környűlállások valyon a' hófázának meg-állásától származtak-e, avagy inkább a' hófázam valyon nem azért maradott-e el, hogy a' testben valami más betegség támadott: minden orvoslás ettől a' különbségtől függ.

Mert igen sokszor meg-rekedett, 's el-maradott havi tisztulástól sok nyavalyákat származni mondunk, mellyek mégis valójában attól nem származnak: Sőt inkább nem az el-maradott havi tisztulás okozza ezeket a' nyavalyákat, hanem ezek a' nyavalyák gerjesztnek a' testben ollyan rendetlenséget, avagy olly erőtleniséget, hogy a' természet maga munkájában el-tévelyedgyék, avagy hogy az hófázának folytatására elég erős ne légyen.

Ha már ilyenkor valaki az hófázatot orvossággal akarja meg-indítani, és hajtani, akkor többire
nem

nem csak semmire nem lehet menni, hanem inkább a' környüállások meg sulyosodnak: Annak-okaért ezeket a' nyavalyákat, mellyek az hószámot meg-állították, előbb illendő segítő szerekkel meg kell gyógyítani; azután meg jön az havi tisztulás megint magában-is minden orvosság nélkül.

Azok a' Leánykák, a' kik gyermek korokban nagy, és hószáú betegségeket szenvedtek, avagy azonkívül-is mindenkor erőtlenek, és betegesek, közönségesen későbbre kapnak havi tisztulást, mint mások; de azután az ő egészségek gyakran sokkal áliandóbb.

Ha a' Léányok meg-érnek, és azt az üdöt elérik, a' mellyben az hószámnak folyni kell, akkor közönségesen valami szokatlan bádgyadást, avagy a' vérben valami fel-forrást tapasztalnak; a' fő-felé fel-futó hévséget érznek, ábrázattyakban gyakran el-változnak, hol pirossak, 's hol halaványok, nyugadalmason nem alhatnak, szédelgésről, fő fájásról, avagy szív dobogásról panaszkodnak, némellyek okádkhatnának, avagy az ételt nem kívánnyák: némellyek azonban has-szorulásba, mások ellenben valami gyenge hasmenésbe esnek, végre az ól-dallagyokban, a' kereft, és fartsontban, és az hasnak alsó részében valami feszülést, és alkalmatlan húzást érznek; azután csak hamar a' szemérem testből egynéhány tsepp vér ki-tseppen, avagy az hószám-is tökéletesen meg-indul, és arra minden történetek, 's bajok el-fúznak; Néha a' vér helyett valami vizes, fejíeres takony foly-ki, és a' betegnek tapasztalható könnyöbbséget szerez.

Gyakran pedig a' felyebb le-irtt történetek több hólnapokann egymás után rendesen meg jelennek, és azután egynéhány napok múlva megint minden tapasztal-

tapasztalható havi tisztulás nélkül el-múlnak : Ez azt jelenti, hogy a' természet ugyan a' maga törvénye szerént már munkálkodni kezdett, de még is az ő igyekezete az havi tisztulásnak meg-indítására még elégtelen.

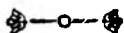
Másoknál ellenben az első hószám-is igen könnyen, majd tapasztalhatatlanúl, és minden baj nélkül meg-indul.

Ha tehát a' felyebb le-irtt történetek se nem igen kemények, se igen sokáig nem tartanak, és azért az egészséget meg-sem bontják, akkor ellenük semmitéle orvosságot-is adni nem kell.

Ha pedig az érverés (*pulsus*) felette buzgó, az az : ha az élet-erek igen sebessen, és gyorsan emelkednek, 's a' tapogató ujjot verik; ha az hévség nagy, és állandó, a' fő nehéz, avagy fáj, az ábrázat piros, akkor napjában kétszer, avagy háromszor a' Nro. 1. le-irtt port bé kell adni, és mindenkor egy, vagy két findsia *herbathét* Nro. 88. kell réá itatni. A' Nro. 2. 8. 9. 40 le-irtt orvosságok-is hafznasok, kivált ha azonban a' lábok mindennap ferefztetnek, és az has lágyító klystérek által ki üresítettik.

Vért botsáttani soha sem szükséges; ki-tévén ha a' betegnek igen sok vére vólna, ha a' mejben nagy, és állandó nyomás vagy-is szorulás tapasztaltatnék, ha a' *pulsus* kemény, és feszés vólna, és ha az hívesítő orvosságok hamar könnyöbbséget nem szereznének.

Ha az említett bajok, és környülállások gyenge, erőtlen, és görtsőkre (*spasmus*) hajlandó aszfizyonyi izemélyeken vólnának, akkor a' Nro. 251. le-irtt *herbathé* mellett olyan orvosságokat Nro. 52. avagy 200. kell bé-adni.

Mihent pedig az havi tisztulás illendőképben, és rendesen folyani kezd, és az említett történetek, 's bajok meg-szűnnek, akkor minden orvosságot félre kell tenni, és, többé a' betegnek semmit bé-nem kell adni.

De mégis akkor, a' mikor az hószám foly, az elme hirtelen fel-ne háborodgyék, a' telt-is keményen ne mozgattassék, és a' testnek alsó részei nagyon meg-ne húlyenek, és meg - ne lázzanak: Minden kemény, sükeres, és puffasztó ételek-is, és az hevítő italok ilyenkor ártalmasok.

Sok Afzszonyi személyeknél a' felyebb le - irtt történetek, 's bajok mindenkor egynéhány napokkal előbb meg-jelennek, mintsem az havi tisztulás illendőképben folyani kezd, és őket egészfen meg-betegítük, és az magok hivatalyokra alkalmatlanokká teszik.

Itten az ilyen alkalmatlanságoknak okait szorgalmason ki-kell keresni, és azután az orvoslást azokhoz kell alkalmaztatni.

Annakokaért ha az ilyen személyek mindennapi munka által meg-keményedtek; ha az ő pulsusok azonban feszes, gyors, és kemény; ha az ábrázattyak tellyes, és jó színű: ha gyötrődésről, és mej-szorulásról, és állandó szédelgésről, 's a' t. panaszolkodnak, akkor az jelentődik, hogy az ő edényei (*erei*) igen kemények, a' vérek igen sűrű, avagy igen bőv-is: Ilyenkor *lúgyító*, és *vért vékonyító* italakat Nro. 6. 7. 8. 40. 88. kell bőv mértékben adni; ezek mellett lehet napjában kétszer, avagy háromszor a' Nro. 1. 3. le - irtt port is bé-adni, avagy lúgyító klystérekkel segiteni. Ha pedig tapasztaltatnék, hogy a' vér igen sok, akkor a' betegnek *karján* eret kell vágni.

Gyak.

Gyakran a' vérnek ezen bővségét el-lehet venni, és minden bajokat el-lehet távoztatni, ka az ilyen személyek egy darab ideig olyan orvosságokkal Nro. 11. 39. 141. 187. élnek, avagy ha egy-néhány hólnapokon mindenkor az havi tisztulás előtt *egy hétig* naponként *reggel*, és *estve* egy port Nro. 3. bé-vefznek, és mindenkor két finds a lágyító *herbustét* Nro. 88. réa ífznak.

Sokoknak igen hafznos az havi tisztulásnak meg-indulása előtt egynéhány napokkal valami has-hajtó orvosságot adni Nro. 5. 14.

Ha pedig az ilyen orvoslásra a' vérnek bővsége nem apadna, akkor esztendőnként kéttzer, avagy háromszor eret kell vágni, de mégis az érvágált nagy ok nélkül szokásba nem kell hozni. Gyakran a' felyebb le-irt bajok a' vérnek nem a' bővségtől, hanem inkább valami *sükeres sűrűségtől*, és a' meg-gyült *taknyótól* szármoznak; az ilyen személyeknek külső tekintetek, és szinek halavány, sáppodt, avagy zöldes sárga; a' testek lankadt 's bádgyadt; az ábrázattyak, kezek, lábok, a' vagy az egész testek-is valami sükeres téfzta forma hideg daganattól fel-puffadtak; a' lélekezés nehéz; a' iziv dobog, és az erő minden gyenge mozgásra hamar el-vézf.

Ebben az állapotban azon kell igyekezni, hogy a' sükeres taknyos nedvességek fel-vagdaltassanak, meg-vékonyittassanak, és a' testből lassan lassan ki-hajtassanak: Annakokáért az ilyen betegeknek olyan orvosságokat kell adni, a' millyenek Nro. 68. 110. 134. 135. 144. 179. írva vagynak; ezekkel a' szerekkel addig kell élni, mig a' taknyos téfztás daganat egészízen el-nem múlik.

Fzen orvosságok mellett az ilyen személyek valami illendő munkát dolgozzanak, és a' tetteket mozgassák; minden kemény, emészthetetlen, puffasztó, 's szeleket tsináló, és taknyos nedvességet szerző ételeket el-távoztassanak; ellenben pedig gyengén *fűszer, zúmos* ételekkel élyenek, mivel azok nékiek hasznosok.

Ezek a' taknyos vérű személyek gyakran, minekutanna a' takony egészízen el-otzlatt, és a' testből ki hajtattott, még-lankattak, 's erőtlenek, minden, tsak gyenge mozgására-is a' testnek fő-fájást, szívdobogást, és nehéz lélekzést szenvednek, 's beteges színűek lesznek.

Ebben az állapotban erősítő orvosságokat Nro. 73. 74. 75. 176. kell a' betegeknek rendelni.

A' gyenge természetű, és erőlen a'zfzonyi személyeknél az havi tisztulásnak telyebb le-irt történetei igen sokszor az hasban lévő rézeknek valami görts forma öfzve-húzódásától származnak; az ilyen betegek, midőn az hószám közelit, az hasokban valami *rágást*, és *puffadást* éreznek, az ő szivek keményen dobog, érző nai rángatódnak, a' gyomrak émelyeg, 's a' t. Ezek a' görtsös történetek leg-hamarébb a' Nro. 92. 107. 126. 250. 251. le-irt orvosságokkal el-hajtatnak, és meg-orvosoltatnak.

Ha az ilyen személyek, minekutanna az havi tisztulás el-múlik, valami gyenge laxatívát Nro. 38. vesznek, és azután a' Nro. 73. fel-találendő pilulákkal sokáig élnek, akkor többire mindenkor az ilyen bajakat el-távoztathatták, és magokat azoktól egészízen meg-menthetik.

Néha az *hasban*, avagy a' *nádrának*, vagy -is méhnek *táján* valami *kemény dagaszt* vagyon, melly'

melly' miatt az hófzám nehezen, és fájdalommal foly.

Illyenkor a' fel-öldő, és ofzlató orvosságok leg-hafznasobbak Nro. 46. 60. 72. 91. 110. 132. 134. 135. 136. Ezekkel sokáig kell élni, és azonban a' meg-keményedett részt reggel, és este a' Nro. 128. le-irtt kenővel minden nap jól meg-kell dör-gölni.

Szintén ezen okok, a' mellyek az hófzámnak leg-első tolyá-át, vagy-is meg-indulását fájdalmossá, és nehezzé teszik, az havi tisztulást -is úgy meg-akadályoztathatták, hogy vagy eléggé ne fo-lyan, vagy éppen egészen-is meg-rekedgyen: Ek-kor-is ugyan csak az okoknak külömbségek szerént a' felyebb említett izerekkel élyen a' beteg, soha hófzámot hajtó orvosságokat addig nem kell adni míg az akadályok el-nem hajtának, 's meg nem or-vosoltának.

Néha a' külömben egészséges afzzyonyemberek-ben-is szo-galmatos gondolkodás, és vizsgálás után-is semmi tapasztalható, és nyilván való okok nem találhat ak; azért-is az ilyen állapotokban, a' hol semmi bizonyos jelek, 's akadályok nintsenek, semmi bizonyos orvoslást-is rendelni, 's elé venni nem lehet, mégis mindazonáltal a' Nro. 60. 73. 91. 134. 135. le-irtt orvosságok sokszor sokat hafználnak, ha a' beteg velek egynéhány heteken szo-galmatosan él, és azonban valami gyenge, vért vékonyító italakat-is Nro. 46. 72. iszik.

Az ilyen orvosságok gyakran igen hafznasok, és az havi tisztulást megint meg-indittyák, 's rendesen folytattyák akkor-is, a' mikor az hófzám nyilván való ok nélkül egy, hány hólnapokan, avagy még tovább-is ki-maradott.

Némellykor ugyan az havi tisztulás rendszeren, és a' szokott időben meg-indul, de még s csak egy-néhány sűkeres, feketés tsepp-vér, avagy csak kevés sűrű sűkeres vérrel ölvve elegyítterett takony, vagy-is takony forma nedvesség foly-ki: Azonban a' mej szorúlni, 's nyomúlni kezd, avagy a' szív dobog, és a' fő fáj; az egész test lankadt, 's bádgyadt; a' pulsus egyenetlen, és lankadt; a' betegek sáppadtak, 's halaványok, szűnetlen fáznak, 's a' t. Illyenkor lehet *gyengén hajtó* orvosságokat Nro. 120. 201. 202. 215. 250. adni. A' láb-feredők, és a' klystérek itten igen sokat használnak; a' keményen, 's erőszakosan hajtó, és az kevitő, 's izgató (reizende) szerek ellenben mindenkor ártanak.

Sokszor az havi tisztulás helyett csak valami igen kevés taknyos, vizes, rozsz színű nedvesség foly, és azonban a' felyebb említett bajok megjelennek: illyenkor-is ugyan azon felyebb említett gyengén hajtó orvosságokkal lehet a' betegeket éltetni.

A' sulyos, avagy hosszszas nyavalyák után; a' felette bőv üresedések (*evacuationes*), vérfolyások, avagy szűkség nélkül igen sokszor elé-vett érvágás után az havi tisztulás gyakran el-vész, és sokáig ki-marad azért, hogy a' szűkséges nedvességek el fogynak, és a' test el-gyengül.

Ebben az állapotban azon kell igyekezni, hogy gyengén tápláló eledelokkal az el-fogyott nedvességek lassan lassan megint helyre hoztassanak, és azután az el-gyengült, 's el-erőtlenedett részek gyenge dörgölésekkel, és a' testnek tiszta mezei levegő-égben téendő illendő mozgatásával meg-erősítettessenek.

Ha pedig ez az orvoslás eleget nem használna, akkor erőssítő szereket-is Nro. 74. 75. 176. 253. kell adni.

Gyakran az havi tisztulás valami kemény ijedés, harag, véletlen nagy öröm, meg-hidegülés, 's a' t. miatt hirtelen meg-reked, 's fenn-akad; ilyenkor is megint azokat a' környülállásokat, és történeteket kell szorgalmason meg-visgálni, a' mellyeket a' fenn-akadt hószám gerjesztett.

Ha tehát a' meg-rekedt hószám miatt valami kemény *hideglelés* támadott, az egész test nagy hévségben vagyon, és a' beteg nagyon szomjuhozik, és bádgyadt; ha a' fő-tájas-is állandó; ha a' mejt zorúlt, és a' lélekezés nehéz, akkor mindgyárt eret kell vágni, és a' mint felyebb említettett, gyakor klystérekkel, láb feredőkkel, hívesítő, és lágyító orvosságokkal a' vérnek rendkívül való forrását, és hévségét le-kell tsendesíteni, és így azon kell igyekezni, hogy az hószám megint meg indulyan.

Néha az hószámnak hirtelen történt meg-rekedése semmi olly nagy forróságot nem gerjeszt; a' pulsus se nem feszés, se nem igen hideglelés; ilyenkor az érvágás nem szükséges, hanem csak *lúgyító* italakkal Nro. 8. 40. 88. kell a' beteget életetni, és azonban a' lábferedők - is, és a' klystérek segittségül vetessenek. Ha pedig ezek eleget nem használnának, akkor lehet meg-próbálni a' felyebb említettett *gyengén* hajtó szereket-is.

A' *gyenge*, és görtseket szenvedő afzszonyi személyeknél gyakran valami igen gyenge harag, ijedés, öröm, avagy tsak valami kelletlen roszt szag miatt-is az havi tisztulás hirtelen meg-reked: Az ilyen személyeknek többire mindenkor a' Nro. 37. le-irt orvosság igen jól szolgál.

Ha az havi tisztulás a' külömben egészesen személyeknél-is sok hólnapokon ki-marad, akkor gyakran meg-történik, hogy egyzerre azután hirtelen, és felette bővön meg-indúlyan: Ezen a' vér-folyáson meg-nem kell ijedni, *álinó* orvosságot-is mindgyárt kezdetben ellene *nem kell adni*, hanem csak azt kell jóvosolni, hogy a' betegek a folyáskor magokat tsendesesen tartsák, és minden meg-fidegülett, 's fázást, és el-me indulatot el-távoztassanak.

Ha pedig ez a' vér-folyás igen sokáig tartana, bádgyadást, és a' térdekben valami reszketést okozna; ha a' beteg el akarna ájulni, és a' szívének nyomásáról, 's özve húzódásáról, 's a' t. panaszolkodnék, akkor olyan orvosságokat kellene adni, a' millyenek Nro. 94. 95. 98. írva vagynak.

Ha ezek a' szerek a' felette bőv vér-folyásnak meg-tsendesítésére elegendők nem vólnának, akkor erősebbeket Nro. 96. 97. 192. kell adni; mihent pedig ezekre a' vér-folyás tsendesedik, és meg-mérsékeltetik, azonnal mindgyárt azokat fél-re kell tenni, és ha szükségesnek lenni fog lattatni, csak a' felyebb le-irt orvosságokkal kell a' beteget még egy darab ideig éltetni.

Az *Havi* tisztulás gyakran valami sokáig tartó, és állandó *vérfolyássá* válik.

Ez néha a' *véres természetű*, vagy-is a' sok vérrűeknél, néha pedig és gyakrabban azoknál történik, a' kiknek *gyenge, erőtlen*, és *el-somnyadt* véredényei (*erei*) vagynak.

Az *első állapotban*, az az: akkor, a' mikor a' testben igen sok vér vagyon, a' betegek jó színűek, a' pulsus (*érverés*) tellyes, és feszült; az erő is meg-marad, 's el-nem fogy.

Az ilyen afzszonyembereken eret kell vágni, valami gyenge hashajtót-is kell adni Nro. 5. 14. és azután reggel, és este egy port Nro. 3. 109. 167. két findsia herbathével Nro. 98. kell a' beteggel bé-vétetni. Ezekre a' vérfolyás közönségesen lassan lassan apadni kezd, és végre egészen el-is marad.

Ha pedig mégis a' vér tovább - is tsak folya, és ha már a' vér bővségének többé semmi jelei nem láttatnának, avagy ha az erő fogyni, a' térdek (die Knie) tántorogni, a' szív dobogni, 's a' t. kezdenének, akkor a' felyebb le-irt öszve-húzó, és állító orvosságokhoz kell folyomodni.

A' *második állapotban* (az az: akkor, a' mikor az erek gyengék, erőtlenek, 's fonnyattak,) az Afzszonyemberek sáppadtak, 's halaványok, feletre bádgyadtak, és minden gyenge mozgás, avagy elme indulat után-is szív dobogásról panaszolkodnak, gyötrődnek, avagy nehezen lélekzelnek.

Ezeknek a' Nro. 103. le-irt port bé-kell adni, és azután mindgyárt azon kell igyekezni, hogy a' felyebb említett állító orvosságok által a' vérfolyás okoson meg-állittassék.

Minekutánna a' vér szerentsésen meg-állittatik, azután a' Nro. 47. 75. 253. le-irt szerekkel való hószfzas élés által az el-fonnyadt részeket meg-kell erősíteni, és a' vízfsza téréit el-kell távoztatni.

Némelly afzszonyembereknél a' *vérfolyás* egy végben vagy-is egymás után igen *sokáig* tart, de nem *fris*, *és tiszta*, hanem *vastag*, *sukeres*, *feketés*, és sok *takonyval* öszve-elegyített *vér* menyen-el a' betegtől: Illyenkor kezdetben *vért vékonyító*, és *taknyot fel-vágó* orvosságok Nro. 144. 179. 215. kívántatnak; ezek mellett lehet minden *nyóltzal*, avagy

avagy *tized* nap-is a' Nro. 103. le-irt port a' betegnek bé-adni.

Némellykor, ha a' beteg ezekkel a' szerekkel sokáig él-is, mégis a' vérfolyás meg-nem áll; mindazonáltal tapasztalyuk, hogy a' ki-folyó vér tisztább, higabb, jó színű, és pirossabb: Illyenkör megint a' felyebb említett *állító* orvosságok igen sokat használnak.

Ha az illyen taknyos sokáig tartó vérfolyás egyszer'smind felette *tsipős-is*, és a' külső szülő részekben vagy-is szemérem testeken valami kemény tsipést, vízfeketést, avagy égést okozna, akkor eleinten olyan orvosságokkal élyen a' beteg, a' millyenek Nro 60. 61. 238. 240. írva vagynak.

Ha az hószfzas vérfolyáskor egyszer'smind a' *nádrábau-is*, vagy-is szülő méhben, avagy a' nádra körül lévő részekben valami keménységek (*Erhärtungen*), avagy gonosz indulatú, rákfenés lekélyek vagynak, akkor sokáig kell olyan orvosságokkal élni, a' millyenek Nro. 60. 135. 245. 255. vagynak, és ha azonban a' szemérem testeknek külső részei-is sebessek, avagy a' tsipősségtől fel-rágattattak, akkor a' Nro. 255. le-irt szer kívül mosásra, avagy bé-fetskendezésre-is szolgálhat.

Igen sokszor meg-történik, hogy, minekutána az havi tisztulás folyani meg-szűnik, azután még egynéhány napokon valami taknyos, fejer nedveség foly, és azután egészfzen el-marad; ez a' taknyos fejer folyás néha az havi tisztulásnak meg-indulása előtt-is meg-jelenik, és az havi tisztulásnak előljáró postája. Ez közönségesen gyenge, erőtlen alfszonyi személyeknél, avagy azoknál, a' kiknek hideg taknyos természetek vagyon, szokatt meg-történni: Ha már ez az állapot az egésséget
meg-

meg-nem bontya, akkor ellene semmi orvosságot nem kell adni, hanem csak alkalmas mozgás, és illendő élet-mód javasoltassék.

Ha pedig ez a' folyás igen bőv volna, és a' beteget elbágyasztaná, akkor, a' mint telyebb, egy gyenge *hashajtó* Nro. 103. és azután *erősítő* orvosságot kell adni.

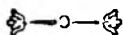
Igen sokszor az húszámnak egyik idejétől a' másikig a' szemérem testből szünetlen valami enyves, taknyos, vizes nedvesség foly. Ez a' folyás *Fejér Folyásnak* (*Fluor albus*) neveztetik.

Sok afzszonyi személyek az ilyen taknyos folyást gyakran könnyen szenvedik, semmi orvosságot-is ellene nem vesznek, ha csak szűkben foly, és semmi alkalmatlanságot nem okoz.

Ha pedig igen bőven, avagy igen sokáig tartva foly; akkor a' testet el-erőtleníti, meg-saványítja, és el-sarvasztja, 's szárasztja, avagy görtseket, nehéz lélekzést, mej fájdalmat, szivdobogást, az elmében erőtlenséget, az hajló tagokban rezketetést, 's a' t. gerjeszt, kivált ha a' folyás már régi, és engedetlenül meg-gyökerezett.

A' *Fejér folyás* gyakran az afzszonyembereknek tulajdon hibájokból származik, ha tudni illik az afzszonyemberek a' *szemérem testeiket tisztán nem tartják*, és gyakran meg-nem mossák; mert az húszámi vér, avagy takony a' szemérem testhez ragad, és azután ottan, ha sokáig marad, meg-tsipósedik, a' szeméremtestnek részeit izgattya, és *szünetlen való ki-folyást* okoz.

Az afzszonyi szülő részeknek kemény, és gyakran izgatási-is felette engedetlen *Fejér folyást* okozhatnak.

Némelly fejér folyást szenvedő afzszonyi szemé-lyek egészen *halaványok*, egész testekben *fel-puffadtak*, és mintegy meg-költ tézta formán fel-fu-vódnak, igen nehezen lélekeznek, és minden gyen-ge mozgás miatt-is felette alkalmatlan szívdobogás-ba esnek, az ételt nem igen kívánnyák, sőt in-kább útályák; Némellyek ellenben rendkívül való, és gyakran emészthetetlen dolgakat nagyon kíván-nak, gyakran okádnak, szünetlen arról panaszol-kodnak, hogy a' szívnek vermetskéje nehéz, és valami gyötrődést szenved; az érverés (*pulsus*) kitsin, gyors, és egyenetlen; a' vizellet halavány, sok, és néha taknyos; a' betegek örömöft, és sokáig alusznak, tunyák, és szomorúak, avagy komor ked-vüek, és morgók.

Ezen környüállások a' kellettinnél bővebben meg-gyült, és valami savanyósággal, avagy más tsipős-séggel öfzve elegyítettett takonytól szármoznak, mel-lyel az ilyen betegeknek testek dugva vagyon; azért-is kezdetben olyan orvosságokat Nro. 110. 134. 135. 144. 179. kell adni, mellyek gyakran az ilyen beteget egészen-is meg-gyógyíttják.

Néha jöllehet a' daganat, és a' több környü-állások múlnak, mégis mindazonáltal a' test-nek kemény részei még csak egészen fonnyadtan (*schlapp*) maradnak; az ábrázat, és a' több részek-is még halavány színűek, a' pulsus kitsin, és a' tejér folyás nem sokat apad; ilyenkor már erősít-ő orvosságokhoz Nro. 74. 75. kell folyomodni.

Ezen erősítő orvosságok akkor-is használnak, midőn a' fejér folyás egyedül csak a' kemény ré-szeknek el-lágyúlt fonnyadásától, és erőtlenségétől függ; mégis mindazonáltal mindenkor jó, elsőben egyszer, vagy kétszer a' Nro. 193. le-irt port b-
adni,

adni, hogy az első utak, az az: a' gyomor, és a' belek előbb meg-tisztúlyanak.

Némellykor a' fejer folyás egyedül tsak a' *Nádrának*, vagy-is szülő anya-méhnek, különös *meg-taknyosodásáról* függ; ebben az állapotban a' Nro. 215. le-irt orvosság igen hasznas.

Hogy a' fejer folyás a' Nádrának különös meg-taknyosodásától függ, azt abból meg-lehet tudni, ha a' testnek egyéb munkálkodásai jó állapotban vagynak; ha az afiszonyi személyek elég jó színűek, de mégis mindenkor az alsó hasban (in dem Unterleibe) valami tompa fájdalmat, nehézséget, feszülést, avagy erőszakos tsiklandást éreznek; ha a' fejer folyás valami kevés ideig ki-marad, avagy ha szűkebben, vagy-is inkább ha nem olly bőv mértékben foly, mint annak előtte.

Gyakran a' Nro. 215. le-irt orvossággal való élésre a' fejer folyás kezdetően bővebben kezd menni; de azután tsak hamar tapasztaltatik, hogy a' ki-folyó taknyosság vékonyabb, és higabb lesz, azután szűkebben kezd folyni, és sokszor erre az orvosságra lassan lassan egészfen el is múlik.

Néha pedig sokat könnyöbbit ugyan ez az orvosság, a' ki-folyó taknyosság vékonyabb lesz, és szűkebben kezd folyni, de azután egy formán megmarad, és tovább-is tsak szünetlen foly. Illyenkor a' Nro. 215. le-irt orvosság mellett minden negyedik, avagy hatodik nap a' Nro. 193. le-irt orvosságot is be-kell adni; erre azután a' fejer folyás egészfen el-marad.

Ha pedig az ilyen afiszonyi személyek a' felette nagy, avagy az igen sokáig tartott fejer folyás miatt már igen el-száradtak, és el-sarvadtak; ha valami gyakor, száraz köhöntselésről panaszolkodnak,

nak; ha a' mej-tsontban valami szorúlást, és nyilallást éreznek; ha az erejeket el-vefztik; ha a' beízállás terhesnek, és alkalmatlannak láttzik, 's a' t. akkor a' Nro. 215. le-irt orvosság mellett napjában gyakran egy findsia nedvesítő főtt vizet Nro. 188. avagy főtt zab, árpa, avagy riskása sűrű levet, avagy más nedvesítő, és tápláló leve-seket kell adni.

Ha pedig mégis ezen orvoslás után-is, a' fejér folyás a' beteget el-nem hagyná, akkor a' Nro. 215. le-irt orvosság helyett olyanakat kell adni, a' millyenek Nro. 86. 108. avagy 35. 70. 147. 150. iróa vagynak.

Gyakran a' fejér folyás rövid időn *el-múlik*, de azután csak hamar a' *lélekzés* meg-sulyosodik, valami hurut támad, és végre valami takoyos *pökés* kövötkszik, az ilyen pökést olyan orvosságokkal Nro. 8. 32. gyengén hajtani kell; ha pedig ez az hurut igen sokáig tartana, akkor azok az orvos-ságok Nro. 86. 108. igen hafzinasok, és többire mindenkor a' beteget tökéletesen meg-gyógyíttják.

Mikor a' fejér folyás tsipös, égető, vizkető, ki-rágó, és bűdös szagú, kivált ha az alsó hasban kemény daganatok, avagy gonofz indulatú feké-lyek vagynak, akkor lehet a' Nro. 60. 61. 238. 239. 240. 255. le-irt orvosságokat meg-próbálni.

Azonban pedig a' szemérem testet kívül napjában gyakran lágy meleg vízzel, és téjjel, avagy a' Nro. 208. le-irt szerrel mosogatni kell: Az igen erőssen állító, öfzve-húzó, 's meg-rekefztő orvos-ságok minden fejér folyásban kivált akkor, a' mi-kor kemény daganatok jelen vagynak, mindenkor ártalmasok.

Néha az afzfonyi személyek valami előrement meg-hivesedés, avagy fazás után az alsó hasban, az az : a' nádra táján, valami állandó, égő forróságot éreznek, azonban nagyon-is szomjúhozna, el-bádogyadnak; az has felette meleg, és ha az ember hozzá (az az. az *husloz*) nyúl, akkor valami felette nagyon fájó keménységet érez; a' nyelv izáraz, és az érverés (*pulsus*) hideglelés (*gyors*); egynéhány napok múlva a' nyavalya tsenuesedik, és azonnal a' lzerérem testből valami takony forma nedvesség kezd ki-folyni, és a' nedvesség tsak hamar azután genyettség forma, és éppen olyan lesz, mint a' tudógyuladás után kövötközö genyettséges pökés.

Az ilyen állapotban közönségesen a' *szülő anyaméh meg-vagyon gyúladva*; azért-is azonnal mindgyárt, ha az hideglelés kemény, eret kell vágni egyszer, avagy, ha a' környülállások kívánni fogják, töbtszer-is; kívül a' fájós helyre szúnetlen lágyító meleg kötéseket kell rakni, hasanló klystéret-is kell bé-vetni; belső orvosságnak pedig a' Nro. 8. 40. 88. le-irt lágyító italakat bőv mértékben kell adni.

Ezen szerekkel addig szúnetlen élyen a' beteg, valameddig a' fájdalom, és az hideglelés el-nem múlik, és a' meddig a' ki-folyó genyettség forma matéria sűrűn, 's vastagan marad.

Gyakran az ilyen orvosságokkal való élésre a' folyás egészzen el-múlik: sokszor pedig a' ki-folyó matéria higabb, és vizesebb lesz ugyan, de még-is apadni, 's szúnni nem akar; ilyenkor egynéhány napokan a' Nro. 215. le-irt orvosságot kell bé-adni, azután az orvoslátt a' Nro. 86. 108. 234. le-irt szerekkel kell bé-fejezni, 's el-végezni.

Mikor azok az ezstendők közelitnek, a' melyekben a' *szülő erők* el-fognak, és azért az afzsonyi személyek a' fogantatásra (*conceptus*) alkalmatlanak lesznek, akkor az *hószám* sokoknál lassan lassan fogyni, avagy rendetlenül folyni kezd, majd azután egézfőzen el-marad, és semmi bajt maga után hátra nem-hagy.

Némelyek, a' kik annak előtte szűnetlen betegesek voltak, gyakran, minekutánna az havi tisztulás el-marad, sokkal jobb, és állandóbb egészséget nyernek.

Másoknál ellenben nem olly gyengén, és hasznason végződik-el az hószám, hanem gyakran a' vért hirtelen fel-forralja, fel-felé menő forróságot, gyötrődést, mej-nyomást, a' kereszt tsontban, és az ágyékokban valami hűzást, has-rágást, szív-dobogást, ájuló émelygést, szédelgést, fő-fájást, 's a' t. gerjeszt.

Néha ezek a' történetek felette súlyosok, és állandók; néha pedig tsak tutók, és mulók, és sokáig nem tartanak.

A' sok vérű afzsonyi személyeknél a' lában *eret* kell vágni *egyszer*, avagy ha a' szűkség úgy fogja kívánni, egy darab idő múlva *másodszor-is*; azonban gyakran-is valami *hashajtó* orvosságot Nro. 5. 14. avagy egy darab ideig egymás után a' Nro. 39. le-irt italt, avagy más hasanlo orvosságot kell nékiek adni.

Ha pedig a' történetek nem olly súlyosok; ha a' betegek nem sok vérűek; akkor elegendő jó darab ideig egymás után napjában *egyszer*, avagy *kétszer* egy port Nro. 1. 3 avagy a' Nro. 129. le-irt orvosságot valami lagytó italak mellett Nro. 40. 88. a' betegnek bé-adni.

A' gyenge, erőtlen, felette érzékeny, avagy görtsöket szenvedő afzszonyi személyeknek ilyenkor a' Nro- 73. 134. 221. 250. 251. le-irt orvos-ságok hasznasok.

Sokszor az havi tisztulás leg-utóbszor igen bővön foly, de mégis semmi különös történeteket nem gerjeszt, és azonnal egyszerre örökösön elmarad, 's többé vízfza sem tér.

Gyakran pedig egynéhány hólnapok múlva megint véletlenül vízfza tér, azután sok hólnapokan rendesen foly, és megint újra ki-marad.

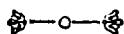
Néha pedig rendetlenül, hol hamarébb, 's hol későbbre tér vízfza mind addig, mig végre egészen el-marad.

Ha az ilyen állapotban semmi különös környűl-állások jelen nintsenek, mellyek az egészségnek ártalmasok, avagy alkalmatlanak vólnának, akkor semmi orvosság nem kívántatik, hanem meg-kell engedni, hogy a' természet a' maga munkáját elvégezze.

Ha pedig a' felyebb említett történetek közül némelleyek meg-jelennének, akkor a' beteggel úgy kell bánni, a' mint felyebb mondatott.

Ezen időben a' *lágyló*, avagy gyenge *értzes* feredők (gelinde mineralische Bäder) gyakran igen hasznasok, mivel a' talám még hátra maradott dugulásokat (*obstructiones*) el-olzlattyák, a' vérnek rendes, és szabad forgást szereznek, és az által egészséges *vénseget* hoznak.

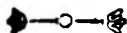
A' VISELŐS, ÉS SZÜLŐ ASZSZONYOKNAK BAJAIRÓL.

(*De morbis gravidarum, & parturientium.*)

Mikor a' szülő méhben gyermek fogantatik, akkor az Aszszonyok külömbféle beteges környűl-állásoktól gyötrődtetnek; közönségesen mindgyárt réája az hófzám ki - marad, a' terhes aszszony a' gyomrában alkalmatlan terheket érez, az étel-kévánást el-vezti, azokat az ételeket utálya, a' melyeket annak előtte szeretett, gyakran okádkhatnék, ájuló forma émelygésről, szív-dobogásról, szédelgésről, fül-zúgásról, fog-fájásról, avagy más annak előtte izokatlan bajokról panaszolkodik; néha külömbféle ételeket, és gyakran utálatos dolgakat is különösen kíváo.

Ezek a' történetek nemeily aszszonyoknál a vérnek bővségétől származnak: Annakokáért ha a' teltnék állapottyából, és a' tellyes, és feszült ér-verből ki-fog tenni, hogy a' terhes aszszony-nak igen sok vére vagyon, akkor *eret* kell vágni. Az érvágás az ilyen aszszonyi személyeknél a' terhesség alatt gyakran szükséges, tudni illik akkor mindenkor, a' mikor valami vér forrás, mej-szoru-lás, fő-fájás, avagy szédelgés, 's a' t. tapasztaltatik, és ha ezek a' bajok gyengén hívesítő szerek-re Nro. 1. 2. 3. 250. avagy gyenge klystérekre is el nem múlnak.

De mégis egyedül csak valami bé-vett szoká ból minden külömbség nélkül minden terhes aszszonyon eret nem kell vágni; mert az érvágás ottan ártalmas, a' hól sok vér, avagy más felette nagy ok nintsen. Sokan, jóllehet viselő horokban magokan eret

eret nem vágatnak, mégis szerentsésen, és egészséges gyermekeket szülnek.

Mégis mindazonáltal sok afzszonyi személyek vagynak, a' kik különben külső tekintetre nézvéen gyengék, és vékony testűek ugyan, de mégis bőven hús számolnak, és véres természetűek, vagy - is sok vérűek: Az ilyen *afzszonyoknak*, ha meg terhesednek, szintén olly *nagy kárt* tennének, es talám *idétlen szülést* is okoznának, ha az ő gyengeségeknék színe alatt a' szükséges *érvágást* elmulatnók; annakokáért az illyen állapotban minden okokat jól meg-kell vizsgálni, és okos gondolkodással, gondatlan ítélet tétel nélkül kell az afzszonnyal bánni.

A' felyebb említett bajok, és néha még mások is azoknál sokkal súlyosabbak, némellykor ollyan afzszonyi személyekre jönnek, a' kiknek a' vérek ugyan nem igen bőv, de az érző inak (*nervei*) felette gyengék, és igen érzékenek, és azért *görsöket* gyakran szenvednek.

Az illyen személyeknek az érvágás ártalmas, ellenben pedig az ollyan szerek hasznosok, a' melyek a' görsöket meg-tsendesítik, és az által az érző inaknak rendetlen mozgását meg-jobbittyák Nro. 250. 256. 257. avagy a' Nro. 105. 106. leírt szerekből-is lehet nékiek egy kalán vízben egy-néhány tseppet bé-adni: Ha pedig az erőtlenségek, és a' görsös bajok felette súlyosok vólnának, és ha a' most említett orvosságok elég könnyőséget nem szereznének, akkor ollyan szereket kell adni, a' millyenek Nro. 107. avagy 126. irva vagynak.

Néha a' terhes afzszonyoknak *hasak* engedetlenül meg-szorul; ezt a' has-szorulást soha sokáig el-

nem kell hagyni, hanem vagy gyenge *klystérrel*, vagy olyan orvosságokkal Nro. 3. 129. 130. az *hasat nyitva* kell tartani, hogy a' beteg az emész-
tettől szabadon tisztuljan.

Erős hashajtó orvosságokat soha terhes afszonyoknak adni *nem* kell, de mégis olyanakat mint Nro. 5. 14. 38. lehet nékiek adni, ha annak valami jelei láttatnak, hogy a' gyomor meg-vagyon terhelve, avagy hogy a' belek töltve, 's dugva *vagynak*.

Az *okádtató* szerekkel sokkal nagyobb vigyázással, és okossággal kell bánni; annakokáért a' terhes afszonyoknak hánytatót adni *nem* kell, ha csak az utolsó szükség azt *nem* kívánja, akkor tudni illik, a' mikor a' gyomorban meg-gyúlt rosz *matériák* valami *állandó*, felette *nagyon* gyötrő, és *badgyasztó* okádtást gerjesztenek; és egyszer'smind ha ezek a' meg-gyúlt rosz *matériák* semmitéle *fel-öldő*, 's *ofzlató*, és gyenge hashajtó orvosságokkal *ki-nem* hajthatnak: Illyenkor jobb a' betegnek valami gyenge hánytatóval Nro. 24. segíteni, mintsem ötlet az igen *hosszas* halogatás által valami *vezedelembe* vetni.

Gyakran *vagynak* olly *járovány* (*epidemicus*) *nyavalyák* is, a' mellyek mindenkor mindgyárt kezdetben *hánytatót* kívánnak; Ha már valamely terhes afszony ilyen *nyavalyába* esik, akkor - is az *hánytatót el-nem* kell hagyni.

Illyenkor mindenkor *szükséges* az okádás után valami *tsendesítő* orvosságot Nro. 82. 126. adni, hogy az okádás által lett *nyughatatlanságok*, és *fel-háborodások* hamar *el-tsenedesedgyenek*.

Sokszor az okádás a' *nádrájak*, vagy is a' *szülő* *méhnek nagyságától*, és *helyétől*, avagy a' *gyermek-*
nek

nek szünetlen való, és felette nagy mozgásától függ, ha tudni illik a' gyomor az által izgattatik.

Az ilyen állapotban az orvosságok igen keveset használnak, és az okadás többire mindenkor addig tart, míg a' szülés nem közölit; De mégis azzal a' terhes afszonyan sokat segítünk, ha az *hasat* lágyító *klystérrel*, avagy a' felyebb említett *hasbajzókkal* szünetlen illendőképpen nyitva tartjuk, és azt tselekefszük, hogy semmi ollyas az első utakban, az az: a' gyomorban, és a' belekben, meg-ne gyúlyen, a' mi a' nyavalyát súlyosíthatná.

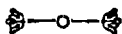
Gyakran a' terhes afszonyoknak okadását a' gyomorban meg-gyúlt, 's meg-romlatt epe; avagy valami más avasos, keserű, rothadt matéria okozza; illvenkor napjában kéttzer, avagy háromszor egy ollyan port Nro. 3. avagy 167. kell adni.

Ha pedig észre vétetődnek, hogy a' gyomorban sok, enyves sűrű *takony* volna, és hogy az okadásnak oka egyedül csak az a' takony volna, akkor ollyan orvosságot Nro. 132. kellene adni.

A' Nro. 130. 131. le-irt orvosságok ellenben akkor igen hasznasok, a' mikor *minden*, a' mi felbőg, avagy az okadás által a' gyomorból ki-menyen, *savanyó*, vagy-is etzet izú.

Ha pedig ki-tudódnék, hogy semmi ilyen, avagy ezekhez hasanló ok jelen nintsen, és hogy az okadás egyedül csak az érző inaknak felette nagy izgathatóságától, *érzékenységtől*, avagy a' görtsöktől függ, akkor ollyan orvosságokat Nro. 82. 107. 126. kellene adni.

Némellyeknek használ, ha erős székfű-thét (*chamomilla infusum*) az az: főtt székfűlevet egyenlő rész olajjal klystérben bé-veznek, és azonban egy kevés pamutot, vagy-is gyapottat a' Nro. 106. le-

irt orvosságba mártnak, 's meg-nedvesítve a' köldökre tetznek.

A' kemény, és állandó, vagy-is sokáig tartó *hasmenés*, kivált a' *vérhas* a' viselős afzszonyoknak sokszor felette káros, és ártalmas.

Annakokáért az ilyen történeteket soha megjögzőni nem kell hagyni, hanem mindgyárt gyenge *hastajtóval* a' hol szükséges, a' *tsipősséget*, avagy a' meg-gyült rosz materiákat a' teltből kikell hajtani; következendőképpen a' nyavalyának okát semmivé kell tenni, és azután hathatós orvosságokkal a' mint félyebb az hasmenésben, és a' *vérhasban* mondatott, a' beteget meg-kell gyógyítani.

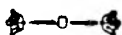
Mikor a' terhesség vagy-is a' viselős állapot jól, és rendesen el-végződik, akkor a' terhes afzszonyoknak szemérem teltéből soha vérnek folyni nem kellene, mégis mindazonáltal vagynak olyan személyek-is, a' kik terhességekben egynéhány hólnapokig az hószámától rendesen tisztulnak; Ez a' vérfolyás semmi roszírat nem jelent, ha azonban a' terhes személy jó egészségű, és elég erős; csak arra kell vigyázni, hogy azonban nintsen-é a' teltben igen sok vér, mert ebben az állapotban a' *karan eret* kellene vágni; ha egyszer'smind a' vérben-is valami fel-forrás tapasztaltatnék, akkor a' forróságot gyengén *hivesítő* szerekkel lehet enyhíteni.

A' véres természetű afzszonyi személyek néha, kivált az első hólnapokban, viselőskorokban minden nyilván való ok nélkül csak hirtelen valami *böv vérfolyásba* esnek, melly állapot mindenkor veszedelmes.

Annakokáért az ilyen vérfolyás, mihent megjelenik, akkor mindgyárt az a'zfzonyok magokat *tsendes*en tartsák, a' karakan *eret* vágassanak, és *hivesítő* orvosságokat Nro. 2. 9. 41. 92. vegyenek: Ha pedig ezen orvoslás után-is mégis az erverés még telyes, feszült, és hideglelés vólna, akkor megint *eret* kellene vágni. Ekképpen gyakran szerentsésen eleit lehet venni a' gonofz követke-zéseknek.

Sokkal veszedelmesebb pedig az ilyen vérfo-lyás akkor, midőn valami előre ment kemény el-me indulat úgymint: harag, ijedés, öröm, avagy valami külső erőszak, úgymint: botlás, ütés, esés után támad; mert ilyenkor közönségesen az erek el-fszakadnak, és a'nádra pogátsa (*placenta uteri*, *die Nadygeburt*), vagy mássa rész szerént a' méh-től (*ab utero*) el-válik, és ezen el-válás miatt időlen, avagy az utolsó hólnapokban üdö előtt való szülés következik.

Ilyenkor-is igen hafznos mindgyárt kezdetben a' beteget tsendesen tartani: Ha a' szülésnek semmi valóságos fájdalomi jelen nem vólnának, és egyszer-minél ha a' szülő méhnek szájja-is meg-nem nyil-nék, akkor mindgyárt a' betegnek erejéhez képe?, a' mint telyebb mondatott, *eret* kell vágni, és ha az has egy darab ideig meg-vólt szorulva, 's re-ke'dve, akkor valami gyenge klyttéit-is kell bé-venni: Belső orvosságnak eleinten gyengén *hivesi-tő*, és *tsendesítő* szerek Nro. 41. 92. 93. kíván-tatnak; azonban, ha az állapot veszedelmes, az hasnak alsó részére (*a' szeméremtsestre-is*) szúnetlen *hideg* egyenlő rész etzettel öfzve-elegyítettett vízbe mártott ruhákat kell rakni.

Ezen idején, 's okoson meg-próbált szerekkel a' vérfolyás gyakran megint szerentsésen meg állítatik, és a' magzat a' méhben addig tartatik, míg tökéletesen meg-érik.

Ha pedig erre az orvoslásra a' vérfolyás nem szűnne, és ha a' szülésnek semmi valóságos fájdalmi jelen nem vólnának, akkor olyan orvosságokat Nro. 95. 96. 97. 192. kell adni, de mihent a' vérfolyás eleget tsendesedik, akkor mindgyárt a' felyebb le - irt gyengébb szerekhez kell folyomodni.

Ellenben pedig ha a' terhes afzszony az ilyen vérfolyásnak mindgyárt a' kezdetén, avagy valami kevés idő mulva az *ágyékában*, és a' *kerefst* vagy *fartsontyában* valami *húzást*, avagy valami *öfzve-húzó*, *szorító*, *nyomó fájdalmat* érez, melly az *ágyéktól* egészfzen a' *szemérem* testig terjed, és ha ezek a' körülállások a' felyebb jovosolt gyenge orvoslásra hamar el-nem múlnak, avagy leg-alább ha tapasztalhatóképpen nem szűnnek, akkor majd mindenkor el-vész a' magzat, kivált ha azonban lassan lassan a' szülő méhnek szájja meg-nyilik, ki tágul, és a' szülésnek fájdalmi állandóbbak lesznek.

Ebben az állapothan felette oktalanul tselekednék az orvos, ha erős állító, 's öfzve-húzó szerekkel, avagy felette bőv érvágással azon igyekeznék, hogy a' vérfolyás meg-álljon, és a' magzat a' szülő méhben benn maradjon.

Sőt inkább ilyenkor lágyító italakkal Nro. 40. 88. és gyakor klystérekkel a' szülést segiteni kell, avagy, a' hol a' szükség úgy kívánnya, tanólt okos Bába afzszony, avagy bábáskodó férfi kézzel is siettetni kell.

Az ilyen vérfolyásokról közönségesen tudni kell, hogy a' vér mentől bővebben foly, mentől hamarébb követik az előre ment gerjesztő okokat, mentől erőszakosabbak voltak az okok - is, annál nagyobb veszedelemben vagyon az Anya - is, a' Magzat-is.

A' Ggyenge, felette érzékeny, avagy görtsöket gyakran szenvedő afzszonyi személyek gyakran csak gyenge elmeindulat után-is, avagy valami rossz kelletlen szag miatt-is vérfolyásba esnek.

Illyenkor mindgyárt tsendesítő orvosságokat Nro. 107. 114. 126. kell adni: Ezen szerekre a' görtsők gyakran el-mulnak, de a' vér mégis még szűnetlen keményen foly; ekkor már öszve - húzó orvosságok Nro. 94. 95. 96. 97. 192. kívántatnak.

Minekutánna pedig a' vérfolyás el-múlt, azután az ilyen gyenge személyeknek igen hasznos a' Nro. 70. 150. le-irt orvosságokkal sokáig élni.

A' gyenge, nádragörtsös (*histerica*), és kiváltképpen azok az afzszonyok, a' kiknek igen lágy, fonnyadt, avagy felette érzékeny szülő méhek vagyon, a' gyermeket gyakran a' negyedik, ötödik, hatodik, hetedik, avagy a' nyóltzadik hónapnak végén-is minden előre ment nyilván való ok nélkül el-szülik.

Ez a' veszedelmes baj közönségesen el-távoztatik, ha az ilyen terhes afzszonyok mindgyárt a' második, avagy az harmadik hónapban erősítő szerekkel Nro. 74. 75. 176. illendő mértékben élni kezdnek, és ha azokat addig el-nem hadgyák, míg a' terhesség el-nem végződik; Némellyeknek elegendő napjában egyszer, avagy kéttzer egy port Nro. 145. 146. avagy kéttzer, vagy háromszor a' Nro. 150. le-irt orvosságból két kalánnal bé-adni.

Némelly afzfzonyok ezt a' nyomorúságot elkerülik, és a' magzatot meg-tartyák, ha az egész terhesség alatt minden nap reggel, és este két findsiával a' Nro. 221. le-irt herbathéből ifznak.

Néha az-is meg-esik, hogy a' terhes afzfzonyok valami holt gyermeket a' méhekben hordozzanak: Ezt majd mindenkor előre meg-lehet jövendőlni, I a' terhes személy a' gyermeknek mozgását többé már sokáig nem érzi, kivált ha a' gyermek annak előtte felette erőssen, és egymás után sokáig mozgatt, és azután csak hamar hirtelen avagy lassan lassan mozdulni meg-fzúnt; ha az afzfzonyok azonban az alsó hasakban valami szokatlan terhet éreznek, melly ide's tova fordul, valamint a' test egyik oldalról a' másikra mozdittatik.

Az ilyen afzfzonyok igen erőtlenek-is, rozf színűek-is, gyakran meg-borzadnak, az ó tsetsek le-lohodnak, 's öszve esnek, és sokszor belöllek sok vizes matéria is foly-ki.

Ha ilyenkor a' szemérem testből vér kezd foly-ni, és ha a' szülésnek valóságos fájdalmi meg-jelennek, akkor a' fellyebb le-irt mód szerént a' terhes afzfzonyt illendő segítséggel a' terhétől meg-kell menteni.

Az állító, és a' tsendesítő szerek ebben az állapotban haszontalanak, és ártalmasok.

Az idétlen avagy az üdő előtt-is való szülések többire mindenkor az afzfzonyakat nagyobbban meg-gyengítik; sokkal lassabban is, és későbbre jó-meg ilyenkor az el veszett erő, mintsem külömbön a' fokott üdőben történő szülés után szokott lenni.

A' természet szerént való ért szüléskor a' szülő méh közönségesen a' kilentzedik hónapnak vége felé le-lohad, 's le-erefszkedik; az által a' lélekezés
meg-

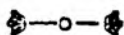
meg-könnyöbbedik, 's szabadabb lesz; az údallá-
gyok, és a' gyomornak tája meg-lágyúlnak, és
kevesebbet feszülnek; ellenben pedig az alsó has
vattagobb, és telyesebb lesz; a' szemérem testből
valami taknyos, nedves matéria kezd ki-folyni,
és gyakran olyankor az afzonyok valami vizellés-
re való erőlkedésről panaszkodnak, avagy sok-
szor éppen *semmit sem is vizelhetnek*.

Ha a' vizellet egészfzen meg-áll, akkor a' be-
teget soha sokáig segítség nélkül nem kell hagy-
ni, mert különben az *hugyas* hójag el-lágyúlhat,
szél-utésbe eshetik, avagy, a' mi még-rozsább, 's
veszedelmesebb, meg-is *hasadhat*.

Az ilyen állapotban *lágycitó klystért* kell bé-ve-
ni, és ha erre a' vizellet meg-nem indul, akkor
az afzony fekülgycék ágyba a' szemérem testel, és
az alsó hassal magossan fel, á' mejjel, és a' fövel
pedig sokkal alább; ekkor a' szülő méh közönsége-
sen megint vizsgálja menyen, és azután a' vizellet sza-
badon ki foly: Ha pedig a' méh erre a' fekvésre
vizélza nem akarna menni, akkor a' Bába afzony,
avagy a' bábáskodó férfi gyengén, 's okoson vigye
fel 's vizsgálza a' szülő méhet: Ha erre-is a' vizellet
meg-nem indulna, akkor katéterrel kell a' vizelle-
tet ki-botsáttani.

Minden *vizeltető* vagy-s vizelletet hajtó orvos-
sá,ok ebben a' körülállásban felette veszedelme-
sek.

Mikor a' szülésnek ideje már közelit, akkor
az afzonyok egy, két, három avagy több napo-
kan-is előbb az ágyékban, és kereszt-tsonban gya-
kor fájdalmat, az alsó hasban pedig valami nyomó
szorított éreznek, de mégis ezek a' történetek me-
gint csak hamar elmúlnak.

Ha pedig már végre a' szülés a' terhes afzonyt valósággal meg-szorittya, akkor a' fájdalmak az ágyékban meg-keményednek, 's meg-sulyosodnak, kiváltképpen pedig a' far-tsonban, és egész-fzen a' szemérem testig el-terjednek. A' fájdalmok kezdetben csak lassan jönnek, és gyakran egy vagy két óráig-is megint el-múlnak, 's ki-maradnak; végre meg-sulyosodnak, a' tzombokban, és a' térdekben kemény feszketéft gerjesztnek, egymás után tovább tartanak, és ha meg-szűnnek, 's el-múlnak-is, mégis megint csak hamar visszaternek; lassan lassan a' szülő méhnek szájja megnyílik, a' vizes burok vagy-is a' vizet tartó gyermek hártya meg-feszül és, a' gyermeknek a' feje tűnetlen küllyebb 's küllyebb nyomódik; sok takony, és vér öfzve elegyítve foly a' nádra hüvelyből (aus der Mutter-scheide), végre a' burok ki-hasad, a' viz ki-foly, és azután csak hamar a' gyermek-is el-érkezik: csak hamar a' gyermek után a' nádra pogátsa-is, vagy-is a' szülésnek *Missa-is* sok vérrel ki-jön, és már ekkor a' szülés szerentsésen és tökéletesen el-végződött.

Némelly afzszonyok könnyen, és hamar szülnek; mások ellenben gyakran sokára, és nehezen hozzák világra a' gyermeket: mégis mindazonáltal ha az ember abban bizonyos, hogy a' gyermek jól fekszik, és semmi rendkívül való baj jelen nintsen, akkor az ilyen nehéz szülésben-is sem a' vajudó afzszonyt igen hamar, avagy igen sokat arra nem kell öfztönözni, hogy dolgozzék, és erőlkedgyék, sem kézzel a' szülést igen hamar, és hirtelen segíteni nem kell; hevitő avagy hajtó orvosságot-is adni semmiképpen nem kell.

A' jól fekvő gyermeknek szülését mentől inkább a' természetie bizzuk; mentől nagyobb vigyázással, okossággal, és későbbben folyomodunk ilyenkor a' kézi segítséghez, annál szerentsébb a' szülés, annál-is jobban meg-marad a' szülő afziónynak ereje.

Sok afziónyok az igen hirtelenkedő, és felette szorgalmatos Bábák által gyakran már az első szülésben úgy el-romlanak, hogy azután szünetlen betegesek, és tovább való fogantatásra, és szülésre alkalmatlanak legyenek; mivel a' természetnek kell a' szülésre való útakat el-készíteni, és mivel minden, a' mi szükség nélkül erőszakkal történik, rofzszúl esik.

Szintén olly veszedelmes, és ártalmas az-is, ha az hasat kívül erőssen, kivált kemény esz-közzel, a' mint sokoknál szokás vólt, le-felé nyomják, és azon nyomással a' szülést siertetni igyekeznek.

Az ilyen oktalan nyomás által a' belék, a' takaró háj (Dag Dleß), avagy maga a' nádra-is meg-rontsalódnak, és azért gyakran ezek a' részek meg-gyúladnak, avagy meg-rothadnak, melly nyavalyákból végre a' gyermek ágyos afziónyokra sokszor veszedelmes forró betegségek, és gonofz indulatú ki-ütések, vagy-is pattanások (*exanthemata*) jönnek.

Annakokáért a' szülő afziónyokkal barátságoson kell bánni, őket bátorítani, és vidámitani-is kell; tsak akkor szükséges erőltetni, és munkátkodásra ösztönözni, ha a' szülésnek fájdalmi hozfzások, és állandók; a' nádrának szájja már eléggé meg nyílt; a' burok, vagy-is a' vizet tartó hártya nagyon meg tölt, és meg-feszült, és a' szülésnek vége már közel vagon.

Néha pedig a' jól álló, és egészszen természetesen szerént való szülés-is igen sokáig tart; a' szülő afzszony a' fájdalmoknak keménysége, és hosszszas vóltak miatt el-erőtlenedik: Az ilyen állapotban szabad valami *gyengén hajtó* Nro. 120. avagy *fel-éllesztő*, 's *erősítő* orvosságot Nro. 117. 160. egy kevés tengeri gyanta-tinkturával (mit etwas *Agsteintinktur*) adni; mindazonáltal az ilyen állapot ritkábban történik, hogysem gondoltatik.

Minden szülő afzszornyal mindgyárt kezdetben jól meg-kell vizgálni, hogy vagyon-é sok vér a' testben, és hogy feres-é az érverés? Illyenkor minden halasztás nélkül a' *karan eret* kell vágni.

Tovább azt-is meg-kell vizgálni, hogy menyen-é a' vizellet jól, és szabadon? Ha már régen meg-rekedett, 's meg-állat, akkor a' felyebb jovosolt mód szerént okoson ki-kell botsáttani.

Ha a' szülő afzszony már egynéhány napoktól fogva has-szorulásban vólna, és az eméltzettől eléggé nem-tisztult vólna, akkor lágyító klystérrel a' beleket ki-kell üresíteni.

Mert ha ezekben a' környülállásokban illendő gondviselés nem rétetnék, akkor miattak felette nehéz, és gyakran szerentsétlen szülés-is kövötköz-nék.

A' szülészkor gyakran *valóságos*, gyakran pedig csak *fattyú* fájdalmok vagynak jelen; néha mind a' két féle fájdalmok öszve foglaltatnak, és a' fattyúk a' valóságosoknak munkálkodásokat meg-akadályoztattvák.

A' *valóságos* fájdalmak az ágyúkokban, vagy-is inkább a' vékonyokban, és fartsontban kezdődnek, és a' szemérem testig terjednek, hathatósok, az

az :

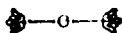
az: a' szülésre nagyon kénf. eritnek, és lassan lassan a' szülő méhnek (*nádának*) szájját meg-nyitják.

A' *Fattyú* fájdalmak ellenben csak az hasban, és kiváltképpen a' köldök körül mutatnak, hasragást, pultadást okoznak, és a' szülő afzszonyoknak sokkal alkalmatlanobbak, 's terhesebbek, mint a' valóságos fájdalmak.

Annakokáért a' fattyú fájdalmokat mindgyárt igyekezni kell el-űzni: Erre a' tzelra sokat használ, ha a' szülő afzszonynak hasára gyakran szeretsen dió virággal meg-füstelt meleg ruha tétetik, néha néha egy fínsia herbathét Nro. 257. avagy egy-néhány tseppeket Nro. 106. egy kalán vízben néki bé-adunk: Ha ezekre az orvosságokra a' fattyú fájdalmak el-nem mulnának, akkor a' beteg vegyen bé gyakran a' Nro. 82. avagy 126. le-irt orvosságból egy vagy két kalánnal.

Néha a' szülő afzszonyokhoz ájulások-is járulnak, ezeket könnyen el-lehet távoztatni, ha a' vak-fzemek ruta-etzettel jól meg-dörgöltetnek, és ha az orr-alá is szagolni ruta etzet tétetik, avagy ha ugyan erre a' tzelra a' Nro. 105. 106. 258. le irt orvosságok elé-vétetődnek.

A' szülésközben sokszor felette bőv vérfo'yások támadnak: Ha az ilyen vérfo'yás a' vérnek bővségétől ered, akkor érvágással lehet segiteni: Ha pedig az érverés (*pulsus*) gyenge, tántorgó (*venifend*); ha a' szülő afzszony el-erőtlenedik, ábrázattyában meg-halaványodik, a' külső részekben meg-hűl, akkor egyéb nints hátra, hanem ho'gy, még a' jól fekvő gyermekek-is meg-ro.dittassék, és ki-vétetődgyék.

Szintén úgy támadnak sokszor belső vérfolyások-is; ekkor a' szemérem testből semmi vér sem foly-ki, mivel az útban lévő gyermek többire mindenkor a' vérnek ki-folyását meg-gátolja; ezt a' veszedelmes állapotat abból meg-lehet esmérni, ha az has hirtelen fel-dagad, az alszszony el-halaványodik, kemény ájulásokba esik, a' pulsus kitsin, egyenetlen, 's reszkető lesz, a' kezek, és a' lábok meg-hűlnek, az egész test hideg izzadással béborítottodik; ez az állapot felette veszedelmes, és ha a' gyermeket mesterséggel mindgyárt ki-nem lehet vonni, hogy a' méh öszve húzódgyék, akkor sokszor mind az anya, 's mind a' gyermek csak hamar meg-hal.

De ennél még sokkal veszedelmesebb az állapot, ha a' szülés közben a' méh meg-hasad; ekkor-is azon kell igyekezni, hogy a' gyermek hamar ki-vonattassék.

A' GYERMEK - ÁGYAS ASZSZONYOKNAK BAJAIRÓL, ÉS GONDVISELÉSEKRŐL.

(*De morbis, & cura Puerperarum.*)

Minek utánna a' terhes alszszony a' gyermeket el-szülte, azután *Gyermek-Ágyos* Alszszonynak neveztetik.

Tapasztaltatott, hogy, kivált a' gyenge, és beteges alszszonyok; és azok-is, a' kik igen nehezen szültek, arra szinte hat heteket kívánnak, hogy el-veszett erejeket megint egészszzen vízfűzanyerjék; ugyan azért az ilyen alszszonyi személyeknek nyugalomra, orvoslásra, és tel-épülésre

hat

hat hetek-is rendeltettek; ezen okból ezek az afzszonyok *hat heteknek-is* hivattatnak.

Az erős, és munkás személyek, és azok, a' kik könnyen szűlnek, és külömben egészségesek, minnyájan sokkal hamarébb fel-épűlnek.

A' gyermekágyos idő néha szerentsésen eltelik; néha pedig külömb külömbféle nehéz, és veszedelmes történetekkel jár: Ezek a' bajak többire mindenkor onnét származnak, hogy, vagy a' szűlés roszszűl ment véghez, vagy a' gyermekágyos afzszony magát roszszűl tartotta; néha rosz gondviseléstől-is, és rosz orvoslától vésznek eredet.

A' melly vér mindgyárt a' szűlés után a' szemérem testből szűnetlen foly, az *gyermekágybéli szűszűlő-nak* mondatik: Ha már minden környűllások jók, és rendesek, akkor az afzszonyok csak kevés, avagy éppen semmi fájdalmat nem éreznek, a' pulsus szabadon vér, és egészzen természet szerént való; ez az állapot egynéhány napokig tart, de mégis többire az harmadik, avagy a' negyedik napon a' vér szűkebben, 's hevesebben, és inkább a' vér helyet valami fejéres, taknyos matéria kezd folydagolni: ugyan azon időben az emlők (*mammae*) fel-dagadnak, 's fájni kezdenek, kivált azoknál, a' kik a' gyermekeket magok nem szoptatják; az ilyen személyek gyakran meg-borzadnak; az ő pulsusok hideglelős, de azután az ötödik, avagy leg-tovább az hatodik napon az emlőkből tej kezd folyni, és azonnal az emlőknek daganattya, fetzűlése, és fájdalma megszűnik, az hideglelés is, melly *Tejes-hideglelésnek* neveztetik, egészzen elműlik.

Második Réfz.

A KOLOZSVÁRI FŐNYELVI M
 N P KÖNYVTÁR Ez
 KÖNYVÉRT

Ezután-is még-egynéhány napokig a' szemérem testből vér egy kevés taknyos matériával elegyítve folydagol; ez a' taknyos materia azután megint el-marad, de a' vérfolyás tovább-is csak tart, és némelyeknél három, avagy négy hét múlva el-marad, másoknál ellenben az hatodik hétnek végéig néha még tovább-is csak folydagol.

Ha ezek az állapotok minnyájon jól, és rendszeren mennek véghez, akkor a' gyermekágyos afzszonyoknak semmi orvosságra szüksége nintsen.

Mégis mindazonáltal az ilyen betegek, kivált addig, míg a' tejes hidegletés el-nem múlik, hogy magokat tsendesesen tartsák, szükséges, és, ha az ő házi munkái meg-engedik, az ágyban maradgyanak, és reggel, 's este a' Nro. 131. le-irt orvosságból egy kávés kalánnal bé-vegyenek, és réá mindenkor a' Nro. 88. le-irt tzerből egy vagy két findsiával igyanak, és, ha az has eléggé nyitva nem vólna, akkor minden nap, avagy leg-alább minden masod nap egy lágyító klystért vettessenek bé.

A' gyenge, és nádragörtsöt gyakran szenvedő afzszonyok, és azok, a' kik nehezen szültek, feletre oktalanúl tselekednek, ha az ágyból kilentz napok előtt fel-kelnek, mivel az által magokat meggyengittik, külömb külömbféle görtsös állapotba vetik, és így a' magok fel-épüléseket továbbra halasztják.

Első nap a' gyermekágyos afzszonyoknak csak kevés, egyedül levesből, pépből, főtt riskása avagy árpakása-lévből, és, ha ennek előtte hozzá szokatt, 's a' gyomra jól meg-szenvedte, főtt gyümölsből álló ételeket kell anni mind addig, míg a' tejes hidegletés egészfzen el-nem múlik: Ha az-

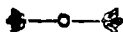
után

után minden jól vagyon, akkor már lehet egy kevés igen könnyű, és gyenge húst-is enni adni; kilentz napok múlva lehet jobban tápláló, de mindenkor könnyen emészthető ételekkel is élni. Ha a' gyermekágyos afzszony tizennégy n pok után tökéletesen jól vagyon; ha elég erős, és az ételt nagyon kívánja, akkor magát lassan lassan megint az annak előtte megszokott ételekhez szoktathattya, kivált ha már akkor az házi környűlálások miatt dologhoz fogni kéntelenítettik; azok ellenben, a' kiktől ki telik, mindenkor okosobban tselekednek, ha még egy darabig a' gyermekágyos afzszonyoknak most említett szorossabb élet-módyát el-nem hadgyák.

Mindgyárt a' szülés után a' gyermekágyos afzszonyok közönségesen bádgyadtak, és meg álmosodnak; kegyetlenség vólna az ágy körül szűntlen tsátságván, 's fetsegvén, avagy más nyughatatlanságot okozván az ilyen betegeket az álmótól tartóztatni, mert a' természet a' munka után nyugadalmat kíván, a' betegek is az álm által hamar meg-erössednek; annakokáért őket alunní kell hagyni, és minden zörgést szorgalmatosan el kell távoztatni, de mégis *szükséges*, hogy ekkor a' Bába mindétig az *ágy* mellett *úlyen*, és jól vigyázzan, hogy az aluvó afzszonyra nem akaró ájulás, avagy in rángatódás (*nyavalyarontás*) jönni.

Ha a' Bába észre ven é, hogy az aluvó betegre ilyen bajok akarnak jönni, akkor lehet a' beteget lassan, 's tsendesen fel-költteni, és illendő orvosságokkal ezeket a' bajakat el távoztatni

Mikor a' szülés közben igen sok vér foly-el, és a' szülő afzszony felette nagyon el erössenedik, akkor gyakran súlyos ájulások, és émelygések jön-

nek a' betegre; sokszor ez a' bőv, és erőtlenítő vérfolyás a' szülés után-is meg-marad: Az ilyen szénélyek tartásuk magokat tsendésen, az hasákat széles ruhával keresztül köttössék, gyakran valami gyenge, lágy meleg levest, avagy hig főtt árpakása levet igyanak; Ha erre a' vérfolyás nem szűnne, akkor gyengén állító szereket Nro. 85. 94. 98. vegyenek-bé, ha pedig ezek ezen veszedelmes állapotnak meg-orvoslására igen gyengék vólnának, akkor erősebb orvosságokat-is Nro. 96. 97. 192. kell bé-adni, 's egyszer'smind egyenlő részre ölzve-elegyített hideg vízzel, és hideg etzettel meg-nedvesített ruhákkal az hasnak alsó részét szűnetlen kötözni kell: mihent pedig ez a' bővséges vér-folyás tsendesedni, 's kevesedni kezd, azonnal mindigárt az állító szereket, kivált az utólsókat, fél-re kell tenni.

De mégis jól fel-kell jegyezni, hogy ez az orvos-lás tsak akkorra való, a' mikor szép piros, tiszta, és hig vér foly a' szemérem testből, és a' szülő méh minden idegen testektől tökéletesen meg-szabadult, 's meg-üresedett, kövörkezendőképpen akkor, a' mikor a' vérfolyás egyedül tsak az ereknek el-lágyulásától függ; mert akkor az ilyen szerek hafzontalanak, de mégis ártalmasok-is vólnának, a' mikor a' szülő méhben a' nádrapogátsa egézfizen, avagy belőlle valami nagy darab, avagy igen sok, kemény, alutt vér még benn vólna, melly nem engedné, hogy a' méh öszve húzódjék, és azért ennek a' vérfolyásnak okat adna.

Ezekben az állapotokban a' Bába alzfzony, avagy a' Bábáskodó Férfi a' nádrapogátsát, avagy az alutt vért a' méhből okos kézzel húzza-ki, azután nyugadalommal, és gyengén tsendesítő szerekkel Nro.

82. 92. tsak hamar a' felette bőv vérfolyás tsendes-
sen meg-szűnik.

Azoknál a' ízemélyeknél, a' kik igen nagy gyer-
mekeket hordoznak, és azonban a' méhekben sok
vizet-is tartanak; gyakran meg-esik, hogy a' méh-
nek oldalai, és rostyai úgy ki-feszítődgyenek, és
meg-erőtlenedgyenek, hogy a' méh egy darab ideig
öfve ne-húzódhassék; ez az állapot sokszor a' ne-
héz, és sokáig tartott szülés után-is meg-történik,
azért-is a' szülő méh a' szülés után maga nagysá-
gában, és ki-feszült állapottyában valami üres zsák-
hoz hasonlóképpen meg-marad, és semmiképpen
magát öfve nem húzza, melly környűlállás miatt
bőv vérfolyás támad.

Mikor a' szülő méh a' szülés után magát öfve
húzza, akkor azután tsak hamar a' ízemérem tson-
tok felett valami kemény golyóbis, avagy kemény
kerekek fel-emelkedés, vagy-is dombosság kézzel ta-
pogatóván éreztetik: Ha már ez a' golyóbis nem é-
reztetik; ha a' felyebb említett okok jelen vóltak;
ha a' Bába a'zfzony, avagy a' Bábáskodó Férfi ál-
tal abban meg-bizonyosodunk, hogy a' méhnek üre-
gében semmi benn nem maradott, akkor bátran le-
het következtetni, hogy a' vérfolyás egyedül tsak
attól függ, hogy az igen ki-feszült, 's el-tágult
méh magát öfve nem húzhattya.

Ebben az állapotban az hasnak alsó részét kéz-
zel, avagy meleg ruhákkal gyengén dörgölgetni
kell; a' Bába a' nádrának szájját tsendesesen, 's gyen-
gén az újjával izgassa; ezek által a' méhnek öf-
ve-húzó ereje fel-gerjed, 's fel-elled, és a' rostak
(*fibræ*) munkálodni kezdenek, a' méh végre ma-
gát öfve-húzza, és a' rendkívül való bőv vérfó-
lyás lassan lassan meg-szűnik.

A' gyermekágyos afzszonyok igen sokszor a' szerentsésen el-végződött szülés után a' méhekben valami kemény, görtsös, és fájdalmas öfzve-húzást, az hasokban rágást, avagy valami erőltető szorongatást éreznek: Ezek a' fájdalmak néha meg szűnnek, de megint ostromonként visszafza jönnek; remellykor igen gyengék, és nem igen sokáig tartanak, néha pedig izenvedhetetlenebbek, 's kénosobbak, mint a' szülésnek fájdalmi.

Ezek a' fájdalmak szülés után való fájdalmaknak (Nadymehen) neveztetnek.

Illyen fájdalmakat közönségesen azok az afzszonyok szenvednek, a' kik erőtlenek, avagy felette érzékeny érző inakkal birnak, avagy igen nehezen szűltek.

Ha ezek a' szülés után való fájdalmak gyengék 's szelidek, akkor öket könnyen el-lehet úzni, ha az hasnak alsó részére szeretsen dió-virággal, avagy tengeri gyantával (*juccinum*) meg-füstelt meleg ruhák tétetnek, és a' betegnek néha egy findsia herbathé Nro. 257. adatik.

Ha pedig ezek a' fájdalmak felette kemények, és állandók, akkor tsendesítő orvosságok Nro. 82. 125. szükségesek.

De ha ezek a' szülés után való fájdalmak a' méhben benn maradott nádrapogátsától, avagy benn rekedett húsforma alutt vértől szármoztak, akkor ezek az orvosságok semmit sem használnak, addig a' fájdalmok - is el-sem múlnak, mig ezek a' dolgok a' méhből vagy a' természetnek ereje, vagy a' mesterségnek segittsége által ki-nem-hozattatnak.

Mikor a' szülés után való fájdalmok jelen vagnak, akkor az érverés közönségesen gyors, öfzve húzódatt, és egyenetlen, de mihent megint
meg-

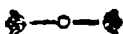
meg-szűnnek a' fájdalmok, azontúl a' pulsus-is szabad, egyenlő, és természet szerént való lesz.

Midőn a' tejes hideglelés illendő időben megjelenik, és igen gyenge; 's szelid, akkor nem szükséges ellene valami különös orvosságot adni, csak a' felyebb említet por al, és lágyító itallal kell a' beteget tovább-is éltetni; az afzszony magát minden meg-hidegülettől, 's meg-fázástól szorgalmatosan óltalmazza, és, ha elegendő hasmenése nem volna, akkor, valameddig az hideglelés tart, és az emlők fefzesek, mind addig mindennap egy lágyító klyftért vettessen-bé magának.

Ha pedig ez a' tejes hideglelés súlyosabb, és keményebb, akkor napjában háromszor, avagy négyszer egy olyan port Nro. 1. avagy olyan orvosságokat Nro. 2. 9. kell bé-adni, és mindenkor azon szerek mellett sok lágyító italakat Nro. 40. 88. kell a' beteggel itatni,

Ritkán történik-meg, hogy a' tejes hideglelés oly súlyos, és kemény legyen, hogy az érvágás ellene szükséges legyen, mégis mindazonáltal néha vért-is szükség bortsáttani, ha a' beteg igen sok vérű; ha a' pulsus felette kemény, és tellyes, avagy ha az emlők felette veresek, igen kemények, fájdalmasok, és nagyon meg-gyúladtak.

Az ilyen állapotban a' beteget éppen úgy kell orvosolni, a' mint közönségesen a' gyúladásokban javasoltatott, és ha a' gyúladás felette kemény, akkor mindgyárt kezdetben lágyító meleg kötést kell az emlőkre kötni; ha erre a' lágyító kötésre az emlőknek gyúladása, és felfűlése tapasztalhatóképpen szűnik, azután ezen lágyító kötések közé özlato fűveket-is kell elegyíteni.

Ezek a' gyúladások sokszor genyettséggé válnak, melly ha meg-történik, akkor ha a' genyettséget tartó tályog magától fel-nem fokad, láncétával fel-kell mettzeni, hogy folyan-ki a' genyetség.

Gyakran a' gyúladás, és az hideglelés egészszén el-múlik, de az emlők felette keményen, és fészeken maradnak: Ebben az állapotban a' lágyító italak mellett olyan orvosságokat Nro. 173. kell adni; ezek által gyakran kevés napok alatt az emlőknek keménysége el-olvad, 's el-öszlik.

Ha pedig az ilyen kemény daganatok felette engedetlenek, és hoszfzasok, vagy-is sokáig tartók vólnának, akkor azokra bürök-flastromat teszünk, és azonban a' betegnek tel-olvasztó, fel-öldő, 's oízlató orvosságokat Nro. 60.91. 135. 174. adunk; Ezekre közönségesen a' leg-engedetlenebb emlő kemény daganatok-is, és gonofz indulatú rákfenés fekélyek is szerentsésen meg-gyógyúlnak; de mégis az ilyen szerekkel sokáig kell élni, hogy leg-kissebb keményedés-is hátra ne maradgyon.

Gyakran a' tsetsnek bimbóji, kivált azoknál, a' kik magok szoptatnak, meg-sebesednek, és fájnak, sokszor sok helyeken-is meg-hasadnak: Ebben az állapotban nagy könnyöbbséget lehet szerezni, ha a' tsetsnek bimbóji meg-töretett, 's vízzel fel-olvasztott birsalma-mag nyállal, vagy-is torhával (*mucilago feminum cydoniorum*), és frissen ki-nyomatott tul-fúvel (*succus semper vivi majoris*) egygyütt öszve elegyítve gyakran meg-nedvesítettnek, avagy fris tojás, és viafz-olajjal jól bé-kenettetnek.

Néha pedig ezek a' részek felette nagyon meg-veressednek, és vízfketnek, nagyon-is fájnak, és belöllek szúnetlen valami tsipós, rágó, 's vízfketést

tést okozó nedvesség izzad-ki, melly néha a' tsets bimbókat ki-sebesíti, 's fel-rágja; Illyenkor a' megsértődött részeket a' Nro. 208. le-irt vizzel gyengén gyakran meg-kell mosni, és szünetlen ezen vízbe meg-mártott lenn ruhákkal bé-kell takarni, de mégis arra jól kell vigyázni, hogy mindenkor, minekelőtte a' gyermek szopni-fog, egyenlő részre öfzve-elegyített lágy meleg-téjjel, 's vizzel a' tsetsbimbók gyengén meg-mosottassanak, és meg-tisztassanak, hogy ebből az orvosságból semmi a' tsetsbimbókan ne maradjon, a' mit a' gyermek bé'fzophatna: Azoknál, a' kik magok nem szopatnak, ez a' gondviselés nem szükséges.

Vagynak gyermekágyos aszszonyok, a' kiktől a' gyermekágybéli tisztulás bőven foly; vagynak olyanak-is, a' kiktől igen gyengén, és tsak kevés mértékben menyen: Néha némellyeknél a' ki-folyó vér tsak olyan, mint az hús-lév; másoktól több taknyos, vizes matéria, mint vér menyen.

Ezekben az állapotokban tsak arra kell vigyázni, hogy azonban, a' gyermekágyos aszszony valyon jól érzi é magát, vagy nem? Ha jól, akkor mindent a' természetre kell bizni.

Ha pedig tapasztaletatnék, hogy azok a' gyermekágyos aszszonyok, a' kiktől a' vér bőven, és szünetlen foly, a' miatt el-erőtlenednének, el-halványodnának, émelygésről, szivdobogásról, 's a' t. panaszolkodnának, akkor nékiek valami gyenge állító orvosságot, a' mint felyebb mondatott, kellene adni, és tsendességet kellene jovesolni.

Ha pedig ellenben azok az aszszonyok, a' kiktől igen kevés gyermekágybéli tisztulás menyen, az alsó hasban vagy-is az hasnak alsó részében valami erőltető szorongatódaft, avagy nyilálló fájdalom

mat éreznének ; ha szédülésről , mej - szorulásról , szívdobogásról , és győtrődésről panaszolkoznak ; ha azonban az érverés (*pulsus*) tellyes (*plenus*) volna , akkor az jelentődik , hogy ez a' tisztulás igen szükön folyt , és azért hogy a' gyermekágyosafszony még eléggé meg-nem tisztult : Ebben az állapotban a' lábakat lágyító feredőkkel gyakran felelőztetni kell ; az hasat a' Nro. 128. le-irt kenettel néha néha jó darabb ideig jól kell dörgölgetni ; lágyító klystért-is gyakran kell bé - vetni ; és azonban a' Nro. 88. 251. le-irt italakból a' betegekkel sokat meg-kell itatni ; és ha ezek a' szerek elegendők nem vólnának , akkor nékiek lehet olyan orvosságokat-is Nro. 120. 201. 202. rendelni ; ha pedig azonban a' puisus tellyes , és feszés volna , akkor mindenkor eret-is kellene vagni .

A' nagyobbban hevítő , és erősebben hajtó orvosságok mindenkor felette ártalmasok .

Igen sokszor meg-történik az-is , hogy a' gyermekágybéli tisztulás , meg-tázás , avagy nagy ijedés , harag , avagy valami más elmeindulat miatt hirtelen meg-álljon , és a' belső tagokra verődgyék , és azokban felette veszedelmes , és gonosz indulatú gyúlasztó nyavalyákat gerjeszzen .

Az ilyen állapotban igen roszszúl tselekednénk , ha hajtó orvosságokkal a' tisztulást megint megakarnók indítani ; hanem csak úgy kell a' beteggel bánni , a' mint felyebb ezekben a' nyavalyákban jóvosoltatott .

Néha a' gyermekágyosafszony minden nyilvánvaló ok nélkül valami vizes , epés hasmenésbe (*Diarrhæa*) esik , melly miatt a' gyermekágybéli tisztulás ki-marad , 's tovább nem foly .

Ha ez az hasmenés nem igen súlyos, és semmi bajt nem okoz, igen sokáig nem-is tart, akkor azt meg-nem kell soha állítani.

Ha pedig igen kemény vólna, és igen sokáig tartana, akkor a' betegnek a' Nro. 193. le-irt port bé-kell adni, és azután a' Nro. 94. le-irt orvossággal azon kell igyekezni, hogy az hasmenés tsendesedgyék, 's mérsékeltezzék.

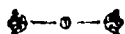
Mikor az hasmenés meg-hidegüléstől, avagy az életnek rosz módgyától származik, akkor a' beteg úgy kell orvosolni, a' mint felyebb az ilyen ckokból származott hasmenésben javasoltatott.

Néha a' gyermekágyos afzszonyoknak leg-veszedelmesebb bajai abból származnak, hogy a' tej az emlőkben illendőképpen ei-nem készül, a' vértől annak rendi szerént el-nem válik; hanem meg-pohad, 's meg-rothad, avagy hogy a' meg-feszült, 's téjjel meg-tölt tsetsek hirtelen le-lohadnak, el-lágyúlnak, 's meg-üresednek, júllehet a' tsets-bimbókan semmi tej ki-nem tolyt; mert ilyenkor a' tej a' vérbe vízfza menyen, és külömb külömbféle részekre által vitetődik.

Ha az ilyen tej az agyvelőbe, a' tüdőbe, avagy az hasnak valamely belső tagjába vitetődik, akkor az állapot felette veszedelmes, és közönségesen réa tsak hamar halál kövötkszik.

Ha pedig a' vérbe vízfza ment tej a' testnek valamely külső részére vitetődnek; és ottan valami daganatott támasztana, akkor igen sokszor lehet a' betegten segíteni, tsak a' beteg ebben az állapotban sok lágyító italakat igyék, és a' daganat mihent meg-lágyúl, mindgyárt fel-mettzettessék, és sokáig nyitva tartassék, hogy ezen az után minden tisztátalanság ki-folyhassan.

Néha

Néha az ilyen daganat mindgyárt kezdetben lágy, és benne valami meg-gyúlt hig nedvesség jelen lenni tapasztaltatik, ha kézzel tapagattatik: Néha pedig ez a' daganat eleinten kemény; ilyenkor lágyító flastromokkal, avagy hasanló meleg kötésekkel azon kell igyekezni, hogy a' daganat hamar meg-érjék.

Némellykor ez az emlőkből a' vérbe visszavitetett tejes matéria az egész testen minden hajló tagokban, vagy-is izekben el-terjed, és valami kemény közzvényt támaszt; gyakran azután egynéhány hajló tagok-is meg-merednek, 's többé meg-nem mozdittathatnak. Ebben az állapotban a' Nro. 46. 72. 116. 173. 174. leirt orvosságok igen jól használnak, ha a' beteg velek sokáig él: ha az ilyen betegek még jó erőben vagynak, akkor igen jó nékiek azon szerek mellett gyakran valami gyenge hashajtót-is adni.

Néha tapasztaltatik, hogy, minekutánna a' tej az emlőkből a' vérbe visszavitetődik, azután a' szeméremtestből valami fejtérés, tej-forma takony foly-ki, avagy hogy az olyan afzszonyok valami taknyos, büdös hasmenésbe esnek: Ezek az üresedések majd mindenkor egészséges tisztulások, mert azok által meg-akadályoztatik, hogy ez a' rozsz matéria más részekre által ne-vitetődgyék.

Sokszor a' gyermekágyos afzszonyon valami kölös szemekhez hasanló pattanások (*kölös himlők*) (*exanthemata miliaria*) ütnek-ki; mivel pedig ez a' ki-ütés a' közönséges kölös himlőtől nem különböz, azért szintén úgy-is orvosoltatik, a' mint a' forró hidegekben történő kása, avagy kölös himlőben jivosoltatott.

Minekutánna a' gyermekágyos üdö szerentsésen el-végződött, és a' gyermekágybéli tisztulás lassan lassan, és rendesen el-maradott, 's el-múlt, akkor mindenkor jó az ilyen afzszonyoknak valami has-hajtó orvosságot Nro. 5. 14. adni.

A' GYERMEKEKNEK NYAVALYÁIRÓL.

(*De morbis Infantum.*)

A' Gyermekek mihent világra születik, azonnal mindgyárt izorgalmatosan meg-kell vizgálni, hogy fris-é, egészséges-é, és elég vidám-é, avagy hogy erőtlén-c, és csak kevés jelei vagynak-é az élet-nek.

Azoknál a' gyermekeknél, a' kik frisseknek, és egészségeseknek lenni láttatnak, minekutánna a' köldök-sínór illendöképpen meg-köttetik, jól meg-kell vizgálni, hogy nintsen-é valami természet rendin kívül való dolog? valyon épek-é az ő tagjai? nintsenek-é ki-fitzomodva, avagy el-törve? valyon a' fő nintsen-é valahól meg-törődve, vagy-is rontsolva? valyon nintsenek-é a' gyermekben valami daganatok, ki-növések, roz szimú fútok, nyúlajak; 's a' t.

Gyakran a' gyermeknek all-fele (a' *segge*) e-gézfizen bé-vagyon növe, avagy valami vékony hártával bé-vagyon húzva; a' vizellő tsó-is éppen úgy bé-nőhet, 's bé-borittódhatik, még pedig annyira, hogy a' természet szerént való tisztulások semmiképpen ne folyhassanak: Ebben az állapotban valami okos Borbély mestersége által a' gyermekben mindgyárt segítsen; mert szükséges, hogy a' most született gyermekek azoktól a' tsúnyságoktól mentől hamarébb meg-tisztulyanak, a' mel-lyek

lyek ő benne abban az időben öfzve-gyűltek, a' mellyben az anyyok méhében mulatoztak.

A' tsontoknak ki-fitzomodásai, és törései ezeknél a' gyermekeknél gyakran igen könnyen, és szerentsésen meg-gyógyittatnak.

A' gyenge törődések, és azok a' kitsin daganatok, a' mellyek azon törődésekből származtak, közönségesen hamar el-múlnak, ha az ember azokat lágy meleg öfzve-elegyített borral, 's vízzel mosogattya, és abba mártott lenn-ruhával szűnetlen takargattya.

A' főnek hátulsó felén támadt nagy daganatok többire mindenkor halálosok.

A' több természet rendin kívül való történetek olly siető segittséget nem kívánnak; ha a' gyermek külömben egészséges, és erőssedni kezd, akkor az illyeu történetek közül sokan magoktól is el-múlnak.

A' több környűllállásokat, mellyek Borbély mesterséggel orvosoltatnak, és olly hirtelen segittséget nem kívánnak, addig mindenkor el-lehet halasztani, míg a' gyermek az ollyan Borbély-munkának (*operatio*) meg-szenvedésére elég erőt kap. Ha pedig ellenben tapasztaltatnék, hogy ezek a' rosz történetek, 's bajak szűnetlen nevedednek, akkor az orvoslást sokára nem kell halasztani.

Ha pedig olyan gyermekek születnek, a' mint a' nehéz, sokáig tartó, és természet rendin kívül való szülésekben gyakran meg-esik, a' kik igen erőtlenek, és az életnek tapasztalható jelei nélkül csak úgy fekszenek, mintha meg-hóltak volna, akkor azokat mindgyárt fel kell ébresztetni, és az ő életnek el-nyomattatott erejét fel-kell erősíteni.

Az ilyen gyermekek közül némelyek egészen halaványok, és sápadtak; lélekezni majd semmit sem láttatnak; a' szívben, és élet-erekben csak igen gyenge mozgás tapasztaltatik, melly gyakran ki-isszokat maradni: sokszor ilyen mozgáit sem lehet érezni; egyedül csak az tapasztaltatik, hogy az egész test még természet szerént lágy, 's meleg.

Mások ellenben, a' kik úgy teküsznek, mint az hóltak, a' fejekben, és ábrázattyakban fel-vagynak puffadva, 's dagadva, és vérrel meg-vagynak töltve; szederjes színűek, és néha a' szájjakból sok habot vagy tajtékot turnak ki.

Az első állapotban, tudni illik akkor, midőn a' gyermek halavány, a' köldök sínórt mindgyárt illendőképpen meg-kell-kötni, és el-kell vágni, azután a' gyermeket ölzve-elegyített vízből, és borból tsinált meleg feredőbe kell tenni; azután a' gyermeknek egész fejét, ábrázattyát, mejjét, hasát, hátát, és egész testét valami spongiával, avagy lenn-ruhával meg-kell mosni; azután a' vaktizemeket, az orr-jukokat, és a' szívek vermetskéjét gyenge szarvaszarv-spiritussal (*spiritus cornu cervi*) dörgölgötni kell; erre a' munkára azok a' gyermekek, a' kik annak előtte a' gyengeség miatt nem lélekelhettek, lélekezni kezdenek, egész testekben jobban meg-melegednek, a' szemeket felnyittyák, és végre sirni-is el-kezdenek: Azok a' gyermekek pedig, a' kik úgy eküsznek mint az hóltak, és arról semmi jelt nem mutatnak, hogy még-élnek, olly hamar nem ébrednek-fel; annak okáért őket, minekutánna ekképpen haszontalan orvosoltattak, meleg-ruhákba kell takarni, és gyakran ollyan klystérekkel meg-kell klystérezni, a' mellyekben egynéhány cepp szarvas-zarv spiritus
 ele.

elegyítve vagyon: Lehet mind a' két tenyerekkel a' gyermeknek mejjét néha néha gyengén öszve-nyomni, és azután hirteln fel-ereszteni; a' hát-gerintzet-is, és a' mejjet, kiváltképpen pedig a' szívnek vermetskéjét gyakran gyengén ütegetni kell; az orrát be-kell fogni, és azonban a' szájba levegő eget kell bé-űnni; ekképpen igen sokszor azok a' gyermekek-is meg-elevenednek, a' kiket külső te-kéntetre nézvéen holtaknak tartottunk: De szük-séges, hogy az ember az üdőt, és a' fáradságot ne sajnálja, és ezt az élesztgetést egynéhány órá-kig folytassa; ennek a' fáradságnak elég nagy ju-talma az, hogy általa az ember az haláltól meg-menekedik.

A' második állapotban ellenben, akkor tudni il-lik, midőn a' gyermekek ábrázattokban szederje-sek, ezek az élesztések, és minden hevítő szerek ártánának, mivel a' vér a' főben igen bőven ösz-ve-gyúlt, és az életnek ereje felette el-nyomat-tatott.

Annakokáért ebben az állapotban el-kell ugyan a' köldök sinórt mettzeni, de mégis meg-nem kell kötni, hanem inkább egynéhány kalán vért ki-kell botsáttani; az által a' vér szabadobban kezd folyni, a' tő a' sok vérnek terhétől meg-szabadúl, és többire mindenkor csak hamar az életnek jelei meg-jelennek.

Mihent elég vér botsáttatik-ki, azonnal mind-gyárt a' köldök sinórt meg-kell kötni, azután eze-ket a' gyermek-eket-is lehet öszve elegyített lágy meleg borban, és vízben meg-mosni, és ha azon-ban az has az eméztettől bőven tisztulni kezd, akkor egy kevés mézzel elegyített klyátort kell bé-űetni.

Ebben az állapotban a' spiritusos szereket különösen el-kell távoztatni.

Némelly gyermekek frissek, és egészségesek, mikor születnek, semmi hiba-is akkor rajtuk nem tapasztaltatik, de egynéhány órák múlva, avagy gyakran hamarébb-is nehezen kezdnek lélekezni, a' mejjek hereg, az ábrázattyak el-szederjesedik, a' szájokból takony tojódik ki, mellyel gyakran az ő szájok egészfzen meg-is telik; Illyenkor ezt a' taknyot a' szájból az újjakkal mindgyárt gyengén ki-kell venni, klystért-is kell bé-vetni, és a' Nro. 288. le irt orvosságból gyakran egy kávés kalánkával bé-kell adni.

Az ilyen gyermekeknek igen sokat használ, ha okádnak, és az által sok taknyot ki-vetnek.

A' szülés után csak hamar a' gyermekektől valami sükeres, feketés, vagy is inkább setét zöld, és taknyos eméztet szokott el-menni; ez az eméztet *Gyermek szuroknak* hivattatik.

Sokszor nem csak a' gyomor vagyon sok taknyval meg-terhelve, hanem azonban a' belekben-is a' sok takony mellett igen sok gyermekszurok gyűl-meg.

Az ilyen felette bőven meg-gyűlt matéria a' kis gyermekeknek felette nagy gyöttrődést, és bádgyadást okoz, kivált ha igen sükeres, és enyves, és ha egyízersmind nehezen-is menyen-el a' gyermekektől.

Ha pedig a' gyermek-szurok *tsipós*, akkor a' beleket izgattya, kemény has-rágást, puffadásokat, gyakran nyavalya-zontást, és bél-gyűladást-is gerjelt.

Annakokáért leg-első gond az légyen, hogy a' gyermekeknek hasok attól a' gyermekszuroktól

Második Rész.

ha.

hamar meg-szabadulyon; azért-is a' Nro. 259. 260. le-irt syrupokból a' gyermekeknek gyakran egy kávé-s kalánnal adogatni kell; ha pedig azonban a' gyermek szurok büdös, és tsipös vólna, akkor a' most említett syrupok mellett néha néha fris olajból, és levestől klystért-is kellene bé-vetni.

Hogy a' gyermek hasrágást szenved, azt abból meg-lehet tudni, ha az has fel-vagyon puffadva, 's fuvódva; ha a' gyermek szűnetlen sir, a' lábait a' az hasa felé fel-vonnyá, magát ide 's tova forgatya, és ha egyet kettőt finghatik, azután tseude-sebben vagyon.

A' felyebb említett szerekkel, ha szintén már szopnék-is, avagy más eledeleket ennék-is a' gyermek, mégis mind addig kell őtet orvosolni, míg az has a' gyermek-szuroktól egészfzen meg-nem szabadúl; mert valameddig ebből még valami az hasban marad, mind addig az eledel jól nem szolgálhat, és addig mindenkor-is a' gyermek nyughatatlan leszen.

Azt pedig, hogy a' gyermek-szurok a' testből már egészfzen ki-hajtatott, abból meg-lehet tudni, ha az emésztenek természet szerént való szinc vagyon, és többé már semmi taknyos, setét zöld, avagy más színű sükeres enyves matériával elegyítve nintsen.

Azokat a' gyermekeket minnyájan, a' kik erőssek, frissek, és egészségesek, mindgyárt eleinten könnyen, és bőven tisztúlnak, a' szájjakat izűnetlen nagy kívánsággal fel-tátyák, az ajakokat hegyessen öszve-vonnyák, és szopni kívánnak, lehet tizenkét órák után meg-szoptatni, avagy valami más igen könnyen emészthető eledellel jól tartani.

Másokat ellenben, a' kik nem olly könnyen, és nem olly bővön tisztúlnak, lehet a' tseistől
hu-

hufzonnégy, avagy harmintz óráig tartóztatni, és ha szintén enni szünetlen kérnének-is, mégis nékiek elég eledel gyakran egy egy kávé s halan gyenge zsíratlan hús-levest adni.

Minekelőtte a' gyermeknek tsets adódik, jól kell meg-visgálni, hogy szophatik-é, vagy nem.

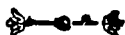
Hogy pedig ezt meg-lehessen tudni, azért egy újjat a' gyermek' szájába kell tenni, mellyet a' gyermek ha a' nyelvvel, és az ajakaival jól meg-fog, 's meg-szív, akkor bizonyos, hogy a' gyermek már szophatik.

Hogy pedig a' gyermekeknek nyelvek szabad, 's nints le-növe, azt abból meg lehet tudni, ha a' gyermekek nagyon síkólnak, a' nyelveket a' szájajkából az ajakokra könnyen ki-nyujtтыák, a' szájpadlására-is könnyen fel-emelik, és végre ha jól szopnak.

Ha pedig tapasztaltatnék, hogy a' gyermeknek nyelve nem mozog olly könnyen, és olly szabadon, akkor meg-kell visgálni, hogy valyon a' nyelvnek alsó része nintsen é le-növe, és következendőképpen hogy a' nyelvet tartó hártya fel-vagyou-é öldva elegendőképpen vagy nints.

Ha le-vayon növe a' nyelv, akkor a' nyelv alatt lévő tartó hártyát vigyázva, 's okoson ollóval annyira, a' mennyire szükséges, fel-kell metzeni.

Sokszor a' gyermekek igen gyengék, 's erőtlenek, és azért nem szophatnak; annakokáért őket a' tsetsstel sokat gyötröni nem kell, hanem inkább a' tejet gyengétskén a' tsetsből a' szájokba kell fejegetni, avagy lehet a' tsetsből a' tejet valami edénybe-is ki-tejni, és azután a' gyermekeknek kávé s kalánonként a' szájokba tölteni: lehet az illyen

gyenge gyermekeknek valami jó iffiú tsirke-húslevest is gyakran adogatni mind addig, míg a' szopásra elég erőt nem kapnak; ha meg-erőssednek, azután őket a' szopáshoz kell szoktatni.

Néha a' kis gyermekek azért nem szophatnak, hogy a' nyelvek, és az ajakok sebessek, és fájnak; avagy azért, hogy a' nyelven, az ajakakon, és a' szájban apró fekélyetskék vagynak.

Ezeket is éppen úgy kell táplálni, a' mint előbb mondatott, mind addig, míg ezek a' bajok nem enyhülnek, avagy egészen el-nem múlnak.

Ebben az állapotban a' gyermekek igen hamar meg könnyöbbednek, ha az ő sebei, avagy fekélyei a' Nro. 67. 261. le-irt szerrel gyakran békentetnek.

Minekutánna a' gyermekek egy darab ideig szopnak, azután igen sokszor a' téjtől külömb külömbféle bajakat kezdenek szenvedni, kivált ha az ő gyomrak gyenge, avagy ha az ő belei sok taknyal dugva, 's terhelve vagynak.

Mert ilyenkor többire a' tej a' gyermeknek gyomrában meg-alufzik, meg-sajtasodik, és meg-savanyodik: Innét a' gyomor, és a' belek fel-puffadnak, has rágás támad, és ezen okokból az ilyen gyermekek nyavalya rontásba, kemény, és sokáig tartó inrangatódásokba esnek, gyakran sok taknyos, és sajtos matériát okádnak, nagyon gyötrődnek, gyengék, és nyughatatlanok, erre valami kemény hasmenés támad, az emélszet közönségesen sajtos, turós, taknyos, rosz szagú, néha mindgyárt kezdetben zöldes, néha pedig nagyon sárga ugyan, de mégis rövid idő múlva szinten úgy páz-int-zöld színűvé válik; Ebből bizonyos, hogy a' gyomorban, és a' belekben sok etzet ízű savanyóság van, melly ezeket a' bajakat okozza. Az

Az ilyen történetekben olyan orvosságokat kell a' gyermekeknek adni, a' millyenek Nro. 262. 263. 264. 265. írva vagynak.

Ekképpen a' tsipós matéria közönségesen meg-orvosoltatik, és a' testből ki-hajtatik.

Ha az hasrágás felette kemény, akkor fris olajból, és levesből a' belekbe klystért-is kell bé-vetni, és az hasra szeretsen dió-virággal meg-füstelt lenn-ruhákat kell rakni, avagy pedig gyenge ruhából vékony zatskót kell varni, és azt azután szék-fű-virággal meg-tölteni, 's melegen szűnetlen az hasan kell tartani.

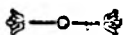
Ezen szerekkel a' gyermeket addig kell egymás után orvosolni, mig a' sajtos, és savanyó matériának jelei egészfén el-nem vesznek.

Ezen üdő alatt, kivált ha a' savanyóság igen nagyon meg-gyúlt, kevés tejet kell a' gyermekkel szopotni, avagy étetni, hanem inkább azonban ötlet leg-inkább jó iffiú tsirke-hús levessel kell táplálni.

Az előbb említett bajok a' most elő-adott orvoslással való szorgalmatos élésre többire mindenkor minnyájan el-maradnak; ha pedig az hasmenés azután-is még tsak meg maradna, minekutánna már a' savanyó, és sajtos matéria a' testből ki-takaradott, akkor a' Nro. 266. le-irt orvossággal kell a' gyermeket éltetni.

Az erőssen állító, és öfzve-húzó orvosságok a' gyermekeknek mindenkor ártalmasok; mert kemény daganatokat, nagy és kemény hasat, engedetlen, gyakran gyógyithatatlan sarvadást, 's el-afszáást okoznak.

Minekutánna a' selyebb említett orvosságokkal minden taknyos, sajtos, és savanyó matéria a' testből ki-hajtatott, ha azután-is mégis a' nyavalya-

tás, és az in-rángatódások még csak meg-maradnának, akkor olyan orvosságokat kell rendelni, a' millyenek Nro 267. 268. 269. 270. írva vagynak.

Mindazonáltal ilyen szereket addig soha adni nem kell, míg az első utak, az az: gyomor, és a' a' belek minden tsipősségtől meg-nem szabadúlnak, mert ezeknek a' bajoknak leg-főbb okai ebben a' tsipősségben vagynak; Hاتهát ez a' tsipősség előbb a' testből ki-nem hajtatik, akkor ezek a' fzerék hafzontalanak, mégis mindazonáltal, ha a' nyavalyarontás, és az in-rángatódások igen kemények, és sokáig tartanak, akkor ilyen szereket-is az előbb említett orvosságokhoz lehet elegyíteni.

Azoknál a' gyermekeknél, a' kiknek rozsz formájú, avagy nagy fejek vagyon, avagy a' kikben a' koponyának tsontyai egymástól igen távól állnak, és a' kik szűnetlen álmasok, és nyilván való ok nélkül gyakran okádnak, az inaknak rángatódásai mindenkor felette veszedelmesek.

Sokszor meg-történik, hogy az ilyen gyermekeknek fejből sok takony le szivarogjan, mellyet azonnal szűnetlen le-nyelnek, végre nehezen kezdnek lélekezlni, és hurutnak, azonban súlyos nyavalyarontásba esnek, és gyakran csak hamar meg-is halnak.

Ezen gyermekek között némellyek kiseded, 's gyenge korokban az ilyen bajaktól ugyan szabadak, 's menttek, de mégis örökké csak betegesek, és ostobák, és gyakran tellyes életekben más nyavalyarontáshoz hasanló történetektől, vagy még a' kor-ságtól-is (*epilepsia*) gyötröttenek.

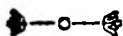
Az ilyen gyermekeknek sokat lehet használni, ha az ember gyakran valami gyenge hashajtót (*laxativa*) ad.

A' gyermekek nyavalya-rontásokba (Traifen), és in-rángatódásokba (Zudungen) gyakran a' Dajka miatt esnek, ha tudni illik, a' Dajka nagyon meg haragszik, meg ijed, avagy egyébképpen az elméjében felette nagyon fel-háborodik, és mindgyárt utánna a' gyermeket meg-fzoptattya.

Ebben az állapotban a' gyermekeknek mindgyárt hashajtó orvosságot kell adni, és, hogy szopjanak, egy darab ideig meg-nem kell engedni, azonban a' tsetseket egynéhányszor ki-kell fejni, és azután kell a' gyermekeknek tsetset adni, minekutánna az elmének indulattyai meg tsendesednek, és azok a' bajok-is minnyájon el-múlnak, a' mellyek az elmének indulattyaiból származtak, és ha már a' tsetsekben-is jó téj vagyon.

A' fzoptató Dajkákat az havi tisztulás néha rendszeren járja; Ha már ilyenkor a' szopó gyermekek jól vagynak, akkor nem szükséges a' Dajkát változtatni; Ha pedig az havi tisztulásnak idején a' gyermekek mindenkor betegesek vólnának, és ha nagyon nyughatatlankodnának, in-rángatódásokat, avagy nyavalya-rontásokat szenvednek, akkor a' szopó gyermekeket a' szopástól el-kell fogni, avagy más Dajkához kell adni.

A' kis gyermekek egy darab üdővel a' szülés után gyakran *sárgaságba* esnek; ilyenkor az ő gyomrak, és belek többire mindenkor felette fel-puffadnak, 's fel-fuvódnak: Ebben az állapotban szintén csak ugyan azon felyebb említett hashajtó orvosságokat kell a' gyermekeknek bé-adni, különösen pedi; a' Nro. 264. le-irt orvosságot akkor kell adni, a' mikor valami jelek azt mutattyák, hogy a' gyomorban valami etzetes savanyóság, avagy sajtos, turós matéria gyúlt-meg.

Ha pedig annak semmi bizonyos jelei nem láthatnának, hogy a' gyomorban igen sok erzetes savanyúmatéria gyűlt volna meg, és ha a' gyermeknek azonkívül-is az hasa elegendőképpen menne, akkor egy darab ideig őket csak olyan orvosságokkal kell éltetni, a' millyenek Nro. 271. 272. írva vagynak.

Ezen orvosságok akkor-is sokat használnak, ha a' gyermekek velek sokáig élnek, midőn az ajakokon, a' foghúsakan, a' nyelven, avagy a' torokban apró fekélyetskék vagynak; Ha pedig a' gyermekek azonban az eméltzettől eleget nem tisztulnának, és has-szorulást szenvednének, akkor ezeket az orvosságokat néha egy vagy két nap el lehet hagyni, és azok helyett azonban lehet valami gyenge hashajtó szert Nro. 273. rendelni.

Azonban az ilyen gyermekek szájját mindéig tisztán kell tartani, és friss kut, avagy sállya-vizzel gyakran ki kell mosni: Ha az ajakok, a' nyelv, a' foghús, és az torok sebes, akkor a' Nro. 261. le-irt szerrrel ezeket a' részeket gyakran bé-kell kenni.

Ha pedig a' száj, avagy ezek a' részek valami fejér, vastag ragadós hárttyával bé-vólnának-borítva, és ha ezek az apró fekélyek gombások, és felsorodtak vólnának, akkor lehetne valami vékony lenn-ruhát vizzel meg nedvesíteni, vizesen a' Nro. 274. le-irt porba mártani, és azután vele ezeket a' részeket gyengén dörgölgetni; ezen gyenge dörgölés után a' szájat tisztán ki-mossuk, és minden sebes részt a' Nro. 261. le-irt orvossággal bé kennünk.

Ha a' gyermekeknek ábrázattyokan, füleken, avagy a' szemeknek táján, a' főnek hajos részén, a' nyakan, avagy a' testnek más részein valami tsipős, vízkető, fel-ágó, sokáig tartó ki-ütések,

pat-

pattanások, avagy apró fekélyetskék vagynak, akkor a' gyermekeket, a' mint félyebb mondatott, olyan orvosságokkal kell sokáig éltetni, a' millyenek Nro. 271. 272. 273. írva vagynak.

Ezekből a' fekélyekből gyakran igen sok tsipős nedvesség foly - ki, melly a' körül lévő részeket meg-gyúlasztja, és fel-rágja, avagy majd szenvedhetetlen égést, és vízketést okoz: Ebben az állapothan a' ki-folyó tsipős nedvességet lágy meleg egyenlő részre öfzve elegyített téjjel, 's vízzel gyakran le-kell mosni, és azután a' sebeket száraz ruhával jól meg-kell szárasztani: a' szárasztó, kiváltképpen pedig az *ónos* szerek itten többire mindenkor veszedelmesek; a' sebek, fekélyek, 's bőr le-hullások (*excoriationes*) ugyan az illyen szerekre gyakran meg-gyógyúlnak, de azután ez a' tsipőség sokszor a' belső részekre be-verődik, és gyúladásokat, nyavalyarontásokat (*Straisen*), nehéz lélekzést, vakságot, és néha korságot is (*epilepsia*) okoz; annakokáért ezekben a' körülállásokban a' betegekkel igen okoson, 's vigyázva kell bánni; ezek a' bajak ugyan sokáig tartanak, de mégis a' gyermekeknek szüléi, hogy a' nagyobb veszedelem el-távoztassék, azért a' békességes tūrést félre ne tegyék, hanem a' gyógyulást állhatatosan el-várják.

Szintén ezen orvosságok használnak azoknak a' gyermekeknek-is, a' kiknek nagy hasok vagyon, avagy a' kikben úgy lattzik, hogy a' belső tagok meg-dugultak, és meg-keményedtek, csak sokáig kell velek élni, azonban minden reggel, 's este az hasat-is tejér málvá írral (*unguentum de althæa*) jól meg-kell dörgölni.

Ha pedig már az hasban lévő belső tagoknak meg - keményedése olly engedetlen volna, hogy
 ezek

ezek az orvosságok eleget ne használhassanak, és ha azokban tapasztaltatnék, hogy a' nyakon, avagy a' testnek más részein-is az ikráshúsok (*glandulae*) meg-keményedtek, akkor azt a' szert kell rendelni, a' mellyik Nro. 275. írva vagyon, ez az orvosság, ha a' beteg vele sokáig él, többire mindenkor arra elégséges, hogy az ilyen keménységek meg-orvosoltassanak; ellenben pedig ha láttatnék, hogy egyszer'smind a' belekben is sok savanyó nedvességek vagynak, akkor a' Nro. 276. le-irt orvossághoz kell folyomodni.

Azok a' gyermekek, a' kiknek *kettős* tagjai (Doppelte Glieder) vagynak, avagy a' kik az úgy nevezett *angliai* nyavalyába (*englische Srankheit*) estek, ha a' Nro. 271. 272. 275. 276. le-irt orvossággal, avagy azokhoz hasanló erejű szerekkel jó idején élni kezdnek, és ekképpen sokáig orvosoltatnak, akkor ebből a' nyavalyából gyakran szerentsésen fel-épülnek, avagy leg-alább ennek a' nyavalyának veszedelmes következéseit meg-akadályoztatják, 's el-távoztattják.

A' Nro. 277 le-irt por-is ezt az *angliai* betegséget (*rachitis*) sokszor egészen meg-gyógyított, mikor a' betegek vele sok hólnapokon, néha egész esztendeig is szorgalmason éltek.

Tsak a' szükséges, hogy, ha a' gyermekek az eméztettől eléggé nem tisztulnak, avagy ha azok kivül-is az ételt nem igen kívánnyák, akkor a' most említett orvosságokkal való élés közben gyakran valami gyenge hashajtó orvosságot Nro. 273. vegyenek.

Az ilyen gyermekeket mindenkor igen tisztán, és szünetlen szárazan kell tartani; mert ha mindé-
tig nedvességben, és tsunyaságban tartatnak, ak-
kor

kor az által csak súlyosodik a' nyavalya : A' szobának, a' hól az ilyen gyermekek tartatnak, tisztátalansága avagy nedvessége sokszor ennek a' betegségnek első oka.

A' tiszta, száraz, friss levegő-ég ezeknek a' betegeknek igen hasznos, azonban a' gyermekeket a' teteknek azon gyakorlásaira, 's mozgatásaira kell fogni, a' mellyekre az olyan idő alkalmas.

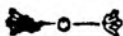
Az-is sokat segitti, és siettetí az orvoslált, ha az has, és a' fel-dagadt, 's meg-vastagodatt tagok kámforral, és tengeri gyantával (*succinum*) megfűttelt pamut, vagy-is gyapott-ruhával, avagy *flannel*al, naponként gyengén dörgöltetnek.

Azok a' gyermekek, a' kikben *geleiszták* vagnak, közönségesen a' Nro. 278. 279. 280. 281. 282. le-irt orvosságokkal szerentsésen meg-gyógyúlnak.

Ha pedig tapasztaltatnék, hogy az has kemény, és egyfzer'smind feszült-is, avagy hogy a' testben az ikráshúsok (*glandulæ*) meg-keményedtek, akkor az ilyen szereket lehet a' felyebb említett osztató szerekkel öfzve elegyíteni.

Az harmadik, avagy a' negyedik hónapban igen sokszor meg-történik, hogy a' gyermekek mindent, a' mit kezekbe vesznek, a' szájjukba dugjanak, és keményen harapjanak; ilyenkor a' szájból sok nyál foly, és tapasztaltatik, hogy mind a' két áll-tsontak igen melegek, sok helyeken felette veressek, és vízfketnek; néha az egész test meg-hevül, az ábrázat piros, a' gyermekek bádgyattak, és a' pulsus azonban hideglelés, gyors.

Ezek a' bajok minnyájon akkor kezdődnek, mikor a' fognak matériája, vagy-is mikor az a' matéria, a' mellyből fog-lesz, meg-kezd keményedni, fel-dagad,

gad, és valamennyire fel emelkedik. Illyenkor az austriai németek mondása ez: *es schieffen Dem Kinde die Pissen ein*; a magyarok-é pedig *a' gyermeknek foga hasad*.

Ebben az állapotban, ha az has illendőképben nem menyen, lehet gyakran egy klystért bé-vetni, és azonban valami gyengén hivesítő orvosságot Nro. 283. rendelni: Lehet a' fájós helyet-is a' Nro. 67. le-irt szerrel gyakran bé kenni; ékképpen ezek a' vérforrások majd mindenkor hamar, és szerentsésen meg gyógyíttatnak.

Az hetedik, nyóltzadik, avagy kilentzedik hónapban, néha későbbre-is, a' kis gyermekeknek fogai ki-kezdenek ütögötni.

Némelly gyermekeknel a' fogok igen keményen, és sokszor tapaszthatatlanul-is ütnek-ki.

Másoknál ellenben a' fogok gyakran igen nehezen ütnek-ki; a' fog-húsak fel dagadnak, meg-veressednek, meg gyúladnak, égnek, 's fájnak; a' pofák nagyon meg-pirossadnak; a' szemek meg-homályosodnak, meg-fényesednek, meg-merednek; a' szájból közönségesen sok nyál foly; többire mindenkor valami kemény hideglelés támad; a' gyermek nagy szomjuhozna, egész testekben nagyon meg-hevülnek, nyughatatlankodnak, gyötrődnek, 's nem alhatnak: Igen sokszor az inak rángatódnak, és a' kisdetek nyavalyarontásba esnek, sokszor egyszer'smind az has is higan, és egymásután gyakran menyen; ha ez az hasmenés nem telette kemény, akkor jobb mindenkor, hogy a' fogoknak kiütésekor az has higan gyakran menyen, mintsem hogy a' gyermekek has szorulásban legyenek.

Ha már ez az hideglelés kemény, és sulyos, akkor a' Nro. 283. le-irt orvosságból minden órában

ban egy kalánnal bé-kell adni, és ha az has eléggé meg-nem volna nyitva, akkor valami lágyító klystért-is kell gyakran bé-vetni; a' láboknak talpára gálbán - Hasstromat, avagy savanyó kovász kel kötni, a' fel-dagadt, és veres fog-húft-is a' Nro. 67. le-ire szerrel szünetlen nedvesíteni kell.

Erre az orvoslásra gyakran a' forróság, és az hideglelés csak hamar szünni kezd, és a' fogok szerentsésen ki-ütnek.

Sokszor pedig ezek az orvosságok semmit sem használnak; a' forróság, és az hideglelés szünetlen nevednek; a' szemek meg-veressednek; in-rángatódások, és nyavalyarontások támadnak; ebben az állapotban a' gyermekeken eret kell vágni, avagy, a' míg könnyebb, a' fuleknek töveire vérzipókat (Blutigel) kell tenni.

Mikor a' gyermekek véres természetűek, avagy ha a' nyavalya felette engedetlen, és az hideglelés igen keményen, és súlyoson meg-marad, néha kéntelenítettünk az érvágást, avagy a' vérzipó-tétel másodszor-is megint elé-venni.

Ha ilyenkor a' nyavalyarontás, és az in-rángatódás ellen spiritusos, avagy más hevitő szereket adnánk, akkor nem csak a' nyavalyát meg-súlyosítanók, hanem gyakran még-halált-is okoznánk: Annakokáért ebben az állapotban a' nyavalya rontás, és az in-rángatódás ellen hevitő szereket semmiképpen adni nem kell mind addig, valameddig az hideglelés kemény, a' pulsus tellyes, és a' forróság még nagy.

Ha pedig az in-rángatódás, és a' nyavalyarontás még azután-is meg-maradna, minekutánna *hivesítő* orvosságokkal, sok *klystérekkel*, és *érvágással* az *hideglelés*, és a' *forróság* sokat szüntek, akkor már lehet

lehet olyan orvosságokhoz folyomodni; a' millyenek Nro. 267. 268. 269. 270. irva vagynak.

Ezeket az orvosságokat gyakran mindgyárt eleintenis az inrángatódások, és a' nyavalyarontás ellen lehet rendelni, ha a' gyermekeknek a' fogoknak kitésekor sem tapasztalható forróságok, sem nagy hideglelések nintsen, és ha azonban a gyermekek hádgadtak, és álmasok, és ha semmi jelek azt nem mutatták, hogy ezek a' bajok a' gyomorban, avagy a' belekben meg-gyúlt takonytól, savanyóságtól, avagy valami más tsipősségtől származnak.

Ha pedig a' felyebb le-irt jelekből észre vétetődnek, hogy a' gyomor, avagy a' belek taknyos, turós, avagy savanyó matériával meg-vagynak terhelve, akkor azt a' rosz matériát a' felyebb említett gyenge szerekkel ki-kell hajtani, mellyre azután többire mindenkor minden inrángatódások, és nyavalyarontások egészízen el-múlnak.

De ha azután-is, minekutánna már az a' rosz materia a' testből ki-hajtatott, az inrángatódások, és a' nyavalyarontás még-is tsak meg-maradnának, akkor már lehet nyavalyarontást tsendesítő szereket Nro. 267. 268. 269. 270. adni.

Ha ezek a' szerek ezen történeteknek el-üzésekre elégtelenek vólnának, akkor mellettek a' lábikrákra-is hólyag-húzó flastromat kell kötni.

Gyakran pedig tapasztaltatik, hogy a' fog-hús ottan, a' hól a' fog ki-akar bunni, felette nagyon fel-emelkedik, nagyon meg-feszül, és olly kemény, hogy a' fogtól által nem furattathatik, fel nem-hasittathatik: Ebben az állapotban a' fog-húst fel-kell mettzeni, és a' ki igyekező fognak útát kell tsinálni.

Tapasztaltatik, hogy azoknak a' gyermekeknek fogai közönségesen könnyöbben ütnek-ki, a' kiknek

azonban valami gyenge, és semmiképpen nem bádgyalztó hasmenések vagyon.

Azok ellenben, a' kiknek az hasok szorulva vagyon, bádgyadtak, és álmasok, 's meredt szemekkel néznek, többire mindenkor nyavalyarontásba esnek.

A' kis gyermekek ha hirtelen hideg, avagy szoros helyen által fuvó levegő égre vitetnek, akkor gyakran meg-náthásadnak, és hurutni kezdenek, bérekednek, azonban néha hideglelések, forróságok, és szomjuságok-is vagyon: Ez a' nyavalya gyakran könnyen meg-orvosoltatik, ha az ember nékiek a' Nro. 284. le-irt orvosságot rendeli, és a' Nro. 13. le-irt herbathét gyakran innya adgya.

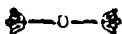
Ha pedig észrevétetődnek, hogy a' gyermeknek a' torka felette nagyon bé-rekedett, a' mellyre a' száraz huruttól szünetlen gyötröttetik, a' szeméből, és az orrából szünetlen valami vizes, tsipős matéria foly, akkor azt az orvosságot Nro. 285. kell adni.

Ha pedig már az hurut meg-nedvesedik, és ha a' jelek azt mutattyák, hogy a' tüdő takonnyal teli vagyon, mellyet a' kis gyermekek ki-nem pökhettek, hanem inkább le-nyelik, akkor nékiek olyan orvosságot kell adni, a' millyen Nro. 273. írva vagyon; erre az hurut gyakran könnyen, és ízerentsésen el-múlik.

Ha pedig a' nehéz lélekzésből, és a' gyakor könnyö-gésből észre-vétetődnek, hogy takony ugyan már vagyon jelen, de nem akar meg-mozdulni, akkor olyan orvossághoz Nro. 286. kell folyomodni; ha már az által a' tüdőben lévő takony eléggé fel-olvad, és meg-mozdul, és a' gyermek hörrög, és nedvesen hurut, akkor, a' mint fellyebb mondatott, a' Nro. 273. le-irt orvossághoz kell folyomodni.

Sokszor valami állandó, száraz, és tsiklandó hurut még a' kis gyermekén csak meg marad, melly

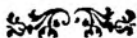
kiált

kivált éttzaka a' gyermekeknek álmod nem enged, és igen alkalmatlan: Ezt a' köhögést a' Nro. 287. le-irt orvosság azután igen könnyen el-hajtya, minek utánna a' testből minden takony ki-hajtatott, és a' gyermekek könnyen lélekzelnek.

Az hurut azoknál a' gyermekeknél, a' kiknek belső részei, kivált a' tüdőjek, és a' gyomrak sok sűkeres enyves takonnyal terhelve vagynak, igen engedetlen; az ilyen gyermekek a' köhögés közben fulladozni kezdnek, az ábrázattyokban meg-szederjesednek, és lélekzetet nem vehetnek, mintha meg-akarnának fulladni; ekkor nékiek olyan orvosságokat kell adni, a' millyenek Nro. 288. 289. 290. írva vagynak.

A' Nro. 289. avagy 290. le-irt orvosságok ebben a' felette veszedelmes, és sokáig tartó állapotban többire mindenkor leg-jobban használnak, a' gyermekek tölle gyakran okádnak, és sok enyves taknyot, vagy-is turhát vetnek-ki, 's azután nagyon meg-könnyöbbednek; néha pedig ez az orvosság a' gyermekeket valami taknyos, és nagy könnyöbbséget szerző hasmenésbe veti, és így ez a' nyavalya lassan lassan el-múlik; ha pedig erre az orvosságra ilyen könnyöbbitő üresedések (*evacuaciones*) nem következének, akkor azt néha néha egy nap el-kellene hagyni, és helyette azon nap más szert Nro. 273. kellene rendelni.

A'
B R O W N
THEORIÁJÁNAK
RÖVID SUMMÁJA.

Frustra magnum expectatur augmentum in Scientiis ex superinductione et insitione novorum supra vetera : sed instauratio facienda est ab imis fundamentis , nisi libeat perpetuo circumvolvi in orbe cum exili , & quæ contemnendo progressu.

Baco.

E L Ö B E S Z É D.

A' BROWN' ÉRDEMEIRÖL.

BEDDOES (a) *Girtannernél* (b) igen szépen szól *Brown*ról, midőn az ő érdemeit eképpen előbeszélli:

Brown kann nun nicht mehr seines wohlverdienten Ruhmes beraubt werden: denn seine Schriften sind erst kürzlich nachgedruckt worden, und kommen auf dem festen Lande von Europa täglich mehr in Ansehen. In Amerika wird, wie es scheint, sein Vorzug vor allen früheren systematischen Schriftstellern über die Heilkunde von den Professoren nicht weniger anerkannt, als von den Studenten - - - so wage ich es voraus zu sagen, daß sein Ansehen unerschüttert bleiben wird - - - der Leser mag nun selbst entscheiden, was für ein Verdienst es sey, so vielen Völkern

R 2

in

a) *The elements of Medicine of John Brown M. D. &c.*
By *Thomas Beddoes*. London. 1795.

b) Ausführliche Darstellung des *Brownischen Systemes*
&c. Erster Band. Göttingen. 1797. pag. 125. 126.
127.

in der Arzneywissenschaft den rechten Weg der Untersuchung gezeigt zu haben; ein Verdienst, welches *Brown* auf immer behalten wird - - - In einem Briefe sagt der *Dr. Razori*: Auf der Universität zu Pavia, unstreitig einer der ersten in Europa gibt es schwerlich einen *Studenten*, der Talenta hätte, und nicht *Brownianer* wäre. Auch in Deutschland fängt diese Lehre an sich zu verbreiten. Die *Elementa* sind kürzlich daselbst nachgedruckt worden. Einer meiner Freunde zu *Genua* versichert mir, das mehrere Wundärzte auf Französischen Kriegs-Schiffen ihm gesagt hätten: *Brown* wäre in Frankreich bekannt, und würde daselbst bewundert. Auf der Universität zu Pavia wird *Brown* sogar von einigen angeesehenen *Professoren* hochgeschätzt: und in anderen Theilen von Italien haben alte Aärzte sich nicht geweigert, mehrere *Brownische* Grundsätze anzunehmen, wie ich aus eigener Kenntniß versichern kann.

Az első Részben az 569-dik levelen eléhozott a' *Verner* Apológiája, mellyből világossan ki-tettzik, hogy nem csak újabb, hanem régi *Praktikusok-is*; és hires praxist tanító *Professzorok-is*; sőt valóságos kemény *Antibrowniánusok-is*, már sokan lettek *Browniánusok*, és hogy a' *Browniánusoknak* izámok naponként szaporodik. De még az *Antibrowniánusok-is* egynehányon már védelmez k a' *Brown* principiumit. Igy tanítva

tanította Hufeland (a) hogy 1. vagyon az eleven emberi testben Indithatóság (Regsamkeit) melly két tehetségből áll, úgymint 1. az ösztönözésnek éizrevehetőségiből, 2. az ösztön ellen való vitz/zamunkálkodhatóságból (*Fähigkeit-Eindrücke als Reize zu percipiren, und darauf zu reagiren*); az életető erőt-s (*vis vitalis*) csak ilyen tehetségnek lenni mondgya (*Lebenskraft also ist nur Fähigkeit*). Azt-is írja, hogy a' munkálkodó életre ösztönök-is szükségesek, (*denn es geschieht keine, auch nicht die kleinste Lebensæusserung ohne Reitz, und Reaction der Kraft*), pag. 158. linea 34. *Indem die . . . ganze Erregbarkeit der Faser . . .*

Ezt Hufeland Brownól tanolta, mert Brown előbb írt Hufelandnál az Erregbarkeitról (*de incutabilitate*).

Darvin-is igen szépen ír (b) Brownról ezen szavakkal: Wenn die Menge der tensoriellen Kraft dieselbe bleibt, und die Menge des Reizes vermindert wird, so erfolgt eine Schwäche der thierischen Bewegung, welche man Schwäche von Mangel an Reitz nennen kann. Wenn die

a) Die Kunst das menschliche Leben zu verlängern - - Wien. 1797. pag. 42. 52. és 122. Nro. IV.

b) Zoogonie oder Gesetze des organischen Lebens - - aus dem Englischen übersetzt von I. D. Brandis Hannover. 1795.

die Menge des Reizes dieselbe bleibt, die Menge der sensorischen Kraft sich aber verringert, so entsteht eine andere Art von Schwäche, welche Schwäche von Mangel an sensorischer Kraft genannt werden kann: die erstere wird von *D. Brown* in seinen *Element of Medicine directe Schwäche* genannt, letztere aber *indirecte Schwäche*.

Die Übereinstimmung einiger Theile dieses Werks mit ähnlichen Abhandlungen in den *Brownischen Elementen* (Ein Werk welches mit einigen Ausnahmen immer von großem Scharfsinn zeigt) kann als eine Bestätigung der Wahrheit dieser Theorie angesehen werden, da wir wahrscheinlich beyde durch sehr verschiedene Schlussfolgen auf dieselbe Resultate gekommen sind.

Ha a' Brown Systemája igaz, állandó, jó, szereztes, hatnos, és a' figyelmetességre, megtanulásra, meg-visgalásra, és bé-vételre, 's követésre méltó nem volna, akkor soha olyan keserű epével nem oppugnákatott volna, és olly hatalmasan nem is védelmeztetthetett volna, olly sok híres praktikusok, és Professzorok azt bésem vették volna, és egy *Antibrownianus-is* meg nem tért volna (a). Ezekről így ír *Beddoes*

a) Olvasd az első Részben az 569-dik levéltől végig az utolsó levélig.

doe (a): In Rückficht auf die *Antibrownianer* aber will ich meine Meinung durch ein Beispiel erläutern. Als *Lavoisier* zuerst sein System ankündigte, sahen sich doch selbst diejenigen Chemiker, welche sich am meisten darüber ärgerten, genöthigt, ihre ganze Sammlung von Thatfachen und Schlüssen auf ein Neues zu untersuchen. Hiervon war die unmittelbare Folge eine Abänderung ihrer Meinung. Obwohl sie mit Starrsinniger Hartnäckigkeit sich weigerten, zu *Lavoisier* überzugehen; konnten sie doch unmöglich länger der Stahlischen Meinung zugethan bleiben; sie mußten daher, ungeachtet des Verdrußes den sie hatten, die Hälfte ihrer *Irrthümer* aufgeben. Die Verbreitung der Brownischen Lehre wird eine eben so vollständige Untersuchung aller Medizinischen Meinungen veranlassen, und die *gefährlichsten* unter den herrschenden Vorurtheilen werden ohne Widerstand, *aufgegeben* werden müssen.

Valamint a' *Stahlianus* Chemicusok *Lavoisier* miatt addig botzszonkodtak, mig a' gyuladékos Systémát (*Systema phlogisticum*) akarattyak ellen el-vesztették; éppen úgy fognak az *Antibrownianusok-is* *Brown* miatt addig boszonkodni, mig az *Humoralis* Systémából ki-fognak hül-ni, és a' *Solidistáknái-is* elegendő segítséget
nem

a) Loc. cit.

nem fognak kapni. Meg válik azután, hogy mihez fognak nyúlni. Mi azonban sem az egyik, sem a' másik féllal ne veszekedgyünk, hanem lássuk, hogy miből áll a' *Brown' Theoriája*, és vizsgáljuk meg, hogy valyon lehet-é annak valami, és mi hasznát venni, mert tsak ugyan lenni kell benne valami jónak, különben ilyen nagy ditséretet *Beddoestől*, és *Darwintól* nem kaphatott volna.

ELSŐ SZAKASZ

A'

GENERALIS PHYSIOLOGIÁNAK

É S

PATHOLOGIÁNAK

RÖVID SUMMÁJA.

ELSŐ TZIKKELY

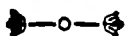
AZ ÉLETRE SZÜKSÉGES DOLGOKRÓL.

(*De conditionibus ad vitam necessariis.*)

§. I.

Az eleven emberi test sokféle okoktól mozgásra indittatik (*incitatur*). A' Bortól meg-hevül az ember, a' nagy haragtól még nyavalya rontásba-is esik; az hánytató gyökér (*ipecachuana*) a' gyomrat fel-fordította, és okádást tsinál; a' körsobogár a' bőrön hójagot húz, 's a' t. Illyen mozgásokat ezek az okok az hült testben nem tsinálnak. Az emberi test tehát, valameddig eleven, mind addig valósággal *inditható-is* (*incitabile*).

§. II.

§. II.

Az a' tulajdonság (*proprietas*), a' melly az eleven emberi testet *indithatóvá* §. I. teszi. Indithatóságnak (*incitabilitas*) neveztetik, még pedig olly igazán, a' mint a' Philosophusok csinálták a' nehézoól (*ex gravi*) a' nehézséget (*gravitas*); és az Orvosok az izgathatóból (*ex irritabili*) az izgathatóságot (*irritabilitas*). Vagyon tehát az eleven emberi testben *Indithatóság*.

§. III.

Minden eszközi alkatású testek (*corpora organica*) magok csinálnak magoknak az eledelből tápláló matériát, magok-is belső mozgások által táplálják magokat; és a' magok nemeket-is magok szaporittyák; de ezekre a' mozgásokra mindenkor, és mindenütt különös ösztönök (*stimuli*) által inditattnak. Az értzek, kövök, földek, viz, és levegő ilyeneket nem tselekednek, és nem-is tselekedhetnek, mert nintsen arra való eszközi alkatások, és semmi indithatóságot-is benne még tapasztalni nem lehetett. Az indithatóságnak létre tehát az eszközi alkatás (*organisatio*) elkerülhetetlen szükséges.

§. IV.

Az életnek lehetőségére szükséges tehát: *elsőben az eszközi alkatás*. Másodszor az indithatóság. Mind a' kettő meg-vagyon a' mély ájulásban (*in asphyxia*), a' télben aluvó állatokban; a' tojásban, a' fákban, és fűveknek magjaiban, és a' télen nyugodó fákban, 's fűvekben, de még - is ezek minnyá-

minnyájan addig munkálkodó életre (*ad vitam activam*) (nem jönnek, míg illendő ösztönök által mozgásra nem indittatnak. A' munkálkodó életre tehát szükségesek *harmadszor* az indító okok-is (*causæ incitantes*).

§. V.

Mihent együtt vagynak ezek az három conditiók (§. IV.) azonnal meg-jelenik a' munkálkodó élet-is; és ellenben mihent el-válnak egymástól, azonnal vége vagyon a' munkálkodó életnek-is. De itten a' nyugodó életet nem kell öf-vezavarni a' munkálkodó étellel, mert annak jelen létire tsak eszközi alkatás, és indithatóság szükséges; a' munkálkodó életre pedig még az indító okok-is meg-kévéntatnak.

MÁSODIK TZIKKELY.

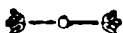
AZ EMBERI TESTNEK ESZKÖZIALKATÁSÁRÓL.
(*De organizatione corporis humani.*)

§. VI.

A' vérben, és minden homályos, avagy meg-homályosodott higságokban Microscópiumokáltsok sok apró golyóbisotskákából álló kása forma mas-sa (*Brenstoff*) láttatik, de olly gyenge cohesió-val, hogy a' vizes nedvességekkel minden creken szabadon folyhasson.

§. VII.

Az álló részekben-is a' Microscopiumok ilyen fundamentomot (§. VI.) mutattnak, de olly nagy cohes-

cohaërioval, hogy a' vizes nedvességekkel ne folyhassan, hanem egy helyben meg-állyon.

§. VIII.

Ezt a' fundamentomos matériát (§. VI.) a' vér az eledelből, az álló részek pedig (§. VII.) a' vérből kapják.

§. IX.

A' mi ebből a' matériából az eszközi alkatásban (§. VII.) meg-romlik, az onnét ki-vettedik, a' jelen lévő nedvességektől fel-olvasztatik, a' bélszívó edények által a' vérbe vitetik, onnét azután az el-választó eszközök által el-választatik, és a' testből ki-hajtatik; azonban az ő helyébe más jó matéria tétetik. Egy 150. fontot nyomó ember meg-eszik minden nap 6. font eledelt, és így egy hólnapban el-emésztt 180. fontat, melly télzen az ő előbbi nehézségivel 330. fontot, és még-is ez az ember az hólnapnak végén megint csak 150. fontot nyom, az ő testből ki-kelet tehát vettetni egy hólnap alatt 180. fontnak.

§. X.

A' Férfimagban-is, és az Afzfonyi személyek nemző nedvességekben a' microscopiumok hasanló kása forma massát (§. VI.) mutatnak. De ezek a' nedvességek azon kívül-is a' szükségen felyül meg-gyúlt tápláló matériából kézzittetnek, és azért benne már el-is kezdődött az eszközi alkatás, és meg nagyon az indithatóságis, de csak ugyan ily móddal, hogy a' fogantatásnak conditioja alatt egy mással öfzve elegyedgyenek, és öfzve-foglaltassanak, azután illendő öfztönök által formáló mozgásra indittassanak. Valamint az eszközi alkatás; éppen úgy

az indíthatóság-is az emberrel együtt születik. Példa lehet a' többek között a' *tojás*, mellyben öszve vagyon elegyedve a' két nemzõ nedvesség, de azonkívül szükséges még a' kotló tyúknak *melegsége*, mellynek ösztöne a' tojasban nyugovó matériát tsirkés formáló mozgásra indíttya.

§. XI.

Ebbõl a' fundamentomból (§. VII. és IX.) lesznek szálak (*fibræ*), és levelek (*laminæ*), ezekbõl leszzen tzelés szövet (*textus cellulosus*). De ennek a' fundamentomos massának minden különös részben különbözõ elegyítése, alkatása, és tulajdonsága vagyon, a' mint a' különbözõ látható alkatás, a' különbözõ íz (*sapor*), és a' Kémia által ki-hozatott részek bizonyítták. Minden álló résznek különös, és a' maga hivataljának gyakorlására alkalmas erőssége (*robur*), formája, tekvése, nagysága, nexussa, és egyéb meg-kévéant tulajdonsága vagyon. Azok az álló részek, a' mellyekben sem erek (*vassu*) sem érzõinek (*nervi*) nintsenek, *első* alkatásuaknak neveztetnek, a' többiek mind *második* alkatásuak; mellybõl következik, hogy tehát a' második alkatásnak sok különbözõ grádussai vagynak. De az álló részek, a' fundamentomos matériára nézve (§. VI. VII.) a' folyó részeketõl nem különböznek; minden különbség tsak a' nagyobb, és kisebb cohæsióban vagyon. Ha tehát a' környülállások meg-változnak, akkor az álló részek folyókká, és a' folyó részek állókká válhatnak.

§. XII.

Ámbár az Anatomia az emberi testben igen sokféle különös eszközi alkatást mutat, még-is mind-

mindazonáltal illendő ásztatás által minden álló rész tzéllás szövetté válik, mellyből a' következik, hogy az emberi testnek fundamentomos eszközi alkatása igen egyes, es éppen csak tzéllás szövet úgy, hogy, ha minden egyéb részek semmi vé tétetnének, és csak a' tzéllás szövet maradna meg, akkor mégis a' testnek formája egészen meg-maradna.

§. XIII.

Ezeket (§. VI. VII. VIII. IX. X. XI.) így lenni a' tapasztalásból tudgyuk, de azt az okat, a' mi azokat tselekedí, még senki ki nem tanólhatta. Az éltető erő (*vis vitalis*) semmit sem magyaráz, mert azt senki sem tudgya, hogy az erő (*vis*) mi légyen. Az *electiva attractio*, és *repulsio*, többet mond, mivel egyedül csak azt láttyuk, hogy, ha két, avagy több alkató részek (*partes constitutivæ*) egymáshoz érnek, és huzatnak, akkor belöllek új test léfzen, mellynek más tulajdonságai, és ereji (*vires*) vagynak, mint sem az alkató részekben különösen tapasztaltatnak. Így az *oxygnumból*, és *hidrogenumból* leszen *víz*; az *acidum nitrosum hamuzsírral* tsinál *prysmás salétromat*, *alcalimineráléval* tsinál *koztkás salétromat*, s a' t. Így leszen a' két nemző nedvességből-is a' fogantatásnak *conditióji* alatt eleven test, melly a' szülökhez hasanló.

§. XIV.

Az eszközi alkatásban kétféle hibák történhetnek: *Elsőben*, ha a' testbe elegendő eledel nem vitetik; az eledelből elegendő, és jó tápláló *materia* nem készítettik; az alkatásban meg-romlatt
maté-

matériák ki-ném vettetnek, és azoknak helyekbe jó tápláló matériák nem - tétetnek; ha bizonyos meg - határozott időben több alkató részek el-eméztetnek, és ki-vettetnek, mintsem más jó tápláló matériák visszAADATTATHATNAK; ha a' sok és nagy üresedések által igen sok tápláló jó materia a' testből ki-vitetik; akkor az alkatás ugyan tapasztalhatóképpen meg-nem sértődik, de mégis az ő matériája 's ereje, és az erőtől függő indithatósága a' maga egészséges állapotjától el-távozik. Ide való tehát a' matériának változása (*mutatio materiae*). De Másodszor az eszközi alkatás tapasztalhatóképpen-is megsértődhetik, és azután azoktól az hibáktól (*vitiis*) sokféle betegségek származhatnak. Ide valók az alkatásnak hibáji (*vitia organizationis*). A' folyó részek-is ugyan meg-romolhatnak, de azért benne betegség nem lehet, mert nintsen eszközi alkatások, és azért semmi munkát-is véghez nem vihetnek, a' betegség pedig a' munkának hibája (*laesio actionis*).

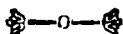
HARMADIK T Z I K K E L Y.

AZ EMBERI TESTNEK INDITHATÓSÁGÁRÓL.

(*De incitabilitate corporis humani.*)

§. XV.

Alkatás nélkül (*sine organizatione*) nem támadhat indithatóság (*incitabilitas*); indithatóság nélkül pedig munkálkodó élet (*vita activa*) nem lehet. De az alkatás, és az indithatóság csak lehetőssé teszi a' munkálkodó életet, és azért szükségesek

ségesek erre az életre még az indított okok is (*causæ incitantes*) (§. III. IV. V.).

§. XVI.

Az indíthatóság két dolgot foglal magában: *Elsőben* az érzetönözésnek észrevehetőségét (*perceptibilitas stimolorum*); *másodszor* a' vizsgáló munkálkodhatóságot (*reagibilitas in stimulus*). Mind a' kettő együtt teszi az indíthatóságot. Akar az egyik, akar a' másik, akar mind a' kettő együtt el-vezészen, az mind egyre menyen, mivel a' test többé semmi mozgásra fel-nem indíthatatik.

§. XVII.

Hogy az eleven testben valósággal vagon indíthatóság, az igaz (§. II.). De még-is azt nem lehet tudni, hogy miből áll az ő belső természet. Munkálkodó ok (*causa agens*) nem lehet, mert csak a' materiából alkatot részek munkálkodnak a' testi munkákban; az indíthatóság pedig nem matéria, hanem csak tulajdonság (§. II.). Éltető erő (*vis vitalis*) sem lehet; mert nem erő (*non est vis*), hanem csak lehetőség a' munkálkodásra (*possibilitas ad agendum*). Az eszközi alkatástól függő tulajdonságokat (*proprietas animalitatis, et vegetalilitatis*) csináló erő sem lehet; mert ezek a' tulajdonságok meg-vagynak sokáig az holt testekben-is, a' hól indíthatóság nintsen. Eszközi alkatás sem lehet; mert sok holt testekben meg-vagon az eszközi alkatás indíthatóság nélkül. A' nehézségnek sem tudgya még senki a' belső természetét, de azt csak tudgyuk még-is, hogy mitsoda törvényeket követ. Az indíthatóságban -is tehát egyebet nem kell keresni, hanem éppen
csak

csak azt, hogy mitsoda törvények alá vagon vetve; ezt pedig a' tapasztalásokból könnyű ki-tanólni.

§. XVIII.

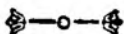
Minden eszközi alkatású testben a' külömbséget éppen csak az alkatásnak külömbsege teszi; mert az indithatóság mind egy. Így más ember *Newtonus* nem lehet, hanem éppen csak az, a' kinek a' *Newtonus* alkatása az ő nevelésivel volna. A' leg-főbb indító okok is minden inditható testre nézve egyfélék; a' különös indító okok különös inditható testekre nézve igen kevesek.

§. XIX.

Az indithatóság az egész eleven testen elterjedt, és minden részekben jelen vagon; melly miatt őtet nem lehet inashúsos izgathatóságnak, avagy érzőinas érzékenységnek hívni. Leg-jobb néki arról a' részről különös nevet adni, a' mellyben lakik. Így származik az inashúsoknak, az érzőinaknak, az ereknek, a' gyomornak, a' beleknek, 's a' t. indithatósága.

§. XX.

De az indithatóság az egész testben csak egy, mivel, ha valami indító ok csak egy részt érdekel is, azonnal mindgyárt az ő munkája az egész testen elterjed. Így egy szemtelen szóra a' szemérmes Leányka mindgyárt megpirúl, és az egész testében megmelegedik. Így az opium a' gyomrat érdekli, és mégis a' lábújban a' fájdalom tölle elmúlik, 's a' t. Ekképpen történnek a' távul való részeknek is együttegygyezések (con-

sensus partium). Különös indíthatóság nintsen : minden külömbség a' külömböző alkatástól függ. Így a' szem lát, a' fül hall, az orr szagol, 's a' t.

NEGVEDIK TZIKKELY.

AZ INDITTÓ OKOKRÓL.

(*De causis incitantibus.*)

§. XXI.

Indítottó okok nélkül munkálkodó élet nem lehet (§. IV. V.). Az a' mozgás (*motus*), mellyet az indítottó okok az indítható testben csinálnak, indításnak (*incitatio*) neveztetik. A' munkálkodó élet az indítástól semmiben sem külömböz.

§. XXII.

A' külső indítottó okok belső indítottó okokat csinálnak, mellyek effectusok ugyan a' külső indítottó okokra nézve, de okok lesznek újra, és a' már megindult indítottást nevelik. Így az eledel, a' meleg, a' levegő, indítottást csinálnak, de gondolkozást-is, és elmeindulatokat gerjesztenek; ezek azután megint munkálkodnak az indíthatóságba, és úgy az indítottást nevelik. Sok ilyen öszvelántzoltatott okok jönnek öszve az életnek fenntartására. Ezeknek a' summája természeti ösztönnek (*incitamentum naturale*) neveztetik.

§. XXIII.

Illyen természeti ösztönök 1. a' levegő; 2. a' világosság; 3. a' meleg; 4. az étel és ital; 5. a' vér;

vér; 6. a' vértől el-választot nedvességek; 7. az inas-húsoknak mozgása; 8. a' külső érzékenységek; 9. a' belső érzékenységek; 10. a' gondolkodás, és az el-me-indulatok.

§. XXIV.

Az orvosságok-is, és azok a' mérgek, mellyek az elfközi alkatást meg nem sértik, és a' ragados *matériák*, valóságos indító okok, de nem termé-
szeti ösztönök, mert az egészséges életnek fenntartására nem szükségesek; sőt az egészséggel el-
lenkeznek.

§. XXV.

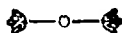
Az a' mód, mellyel az indító okok az indit-
hatóságba munkálkodnak, ösztönnek (*stimulus*)
neveztetik. De azt még senki sem tudja, hogy
miképpen munkálkodnak az ösztönök az indit-
hatóságba; csak azt láttyuk, hogy minden ösztön
úgy érdekli az indítható testet, hogy az indit-
hatóság fogygyan (*ut incitabilitas minuat*).

§. XXVI.

Mentől nagyobbak; avagy mentől tovább mun-
kálkodnak az ösztönök, annál jobban és nagyob-
ban *elfogy* az indíthatóság; ellenben pedig mentől
kisebbségek, és mentől kevesebb idejig munkálkod-
nak az ösztönök, annál *nagyobb* az indíthatóság.
Igy az ember reggel sokkal indíthatóbb, mint este.
Igy a' gyermek-is indíthatóbb, mint a' meg-nőtt
ember.

§. XXVII.

Az ösztönöknek észrevesése (§. XVI.) annál *kis-
sebb*, mentől *nagyobbak* voltak az ösztönök; ellen-
ben

ben pedig annál *nagyobb*, mentől *kisobbek* voltak az *öztönök*.

§. XXVIII.

A' *vizszamunkálkodhatóság* (§. XVI.) annál *nagyobb*, mentől *kisobb* az *öztönöknek észrevése*; ellenben pedig annál *kisobb*, mentől *nagyobb* az *öztönöknek észrevése*.

§. XXIX.

Mentől nagyobbban el-emésztődik az *öztönöknek észrevése* (§. XXVII.), annál *nagyobb ösztönöket* szenvedhet a' test, és annál-is *nagyobb ösztönök* kívántatnak arra, hogy illendő indítást tsinálhassanak (§. XXI.).

§. XXX.

Mentől kevesebb emésztődik-el az *öztönöknek észrevééséből* (§. XXVII.) annál *kisobb ösztönöket* szenvedhet a' test, és annál-is *kisobb ösztönök* kívántatnak arra, hogy illendő indítást tsinálhassanak (§. XXI.).

§. XXXI.

Ha az *öztönök középserűen* (*mediocriter*) a' *középserű* (*mediocris*) indíthatóságba munkálkodnak (*agunt*), tudniillik olyanba, a' melly se el-nem emésztődöt igen nagyon, se meg-nem gyúlt igen nagyon, akkor, ha egyszer'smiad az eszközi alkatás-is jó, és ép, a' testnek jól szolgáló indítást tsinálnak, mellytől az egészség függ. De ha valami *öztön* ennél nagyobb erőszakkal, de még-is *nem* olly nagygyal, hogy az indíthatóságot nagyon

gyon el-emészte, az indíthatóságba munkálkodik, akkor támad vagy erősségű alkalmatosság a' betegségre (*opportunitas sthenica*), vagy az indíttásnak erősségétől függő betegség (*morbus sthenicus*). Az erősségű betegségben tehát nem nevededett az indíthatóság, hanem csak az ösztönök nevedettek.

§. XXXII.

Ha pedig az ösztön igen erőszakos, és felette nagyon emészti az indíthatóságot, akkor támad vagy alkalmatosság a' valóságatlan gyengességű betegségekre (*opportunitas asthenica indirecta*), vagy valóságatlan gyengességű betegség (*morbus asthenicus indirectus*) vagy tellyes halál (*mors absoluta*) az ösztönözés észrevevésének egész el fogyása miatt (§. XVI.), mivel ilyenkor semmiféle ösztön többé indíttást (*incitatio*) nem tsinál.

§. XXXIII.

Ha ellenben az ösztön olly gyenge, hogy se ne érdekelye illendőképben, se annyira ne fogyaszta az indíthatóságot, a' mennyire szünetlen újra készítettik, akkor támad vagy alkalmatosság a' valóságos gyengességű betegségekre (*opportunitas asthenica directa*), vagy valóságos gyengességű betegség (*morbus asthenicus directus*), vagy halál az elfogyott vízfizamunkálkodás miatt (§. XVI.), mivel akkor-is semmiféle ösztön többé indíttást nem tsinál.

§. XXXIV.

Az ösztönnek effectussa csak addig tart, míg az ösztönözés el-nem múlik. Így csak addig hallunk, míg a' hang tart; csak addig látunk, míg a' világosság

gosság jelen vagyon, 's a' t. Ha el-vetem a' meg-
 útó veszfőt, akkor már el-vetettem ugyan a' faj-
 dalomnak külső okát, de jelen vagyon a' tovább
 tartó fájdalomnak belső oka az alkatásnak sértési-
 ben (§. XXII.).

§. XXXV.

Minden ösztön, midőn egy részt érdekel, az-
 zal már munkálkodik az egész testnek indithatósá-
 gába, mert az indithatóság tsak egy az egész test-
 ben (§. XX.). Így az étel előbb tsak a' gyom-
 rat érdekli, és mégis az egész testet meg-erősíti
 minekelőtte chymussá vált. Így a' setét tömlöz-
 ben igen sokáig bé-záratott ember, ha hirtelen te-
 lyes világosságra hozatik, el-ájúl, jóllehet a' vilá-
 gosság főképpen tsak a' szemeit érdekli.

§. XXXVI.

Annak a' résznek indithatósága, melly minden-
 közbenvetés nélkül érdekeltetik, az ösztöntől leg-
 inkább szenved. Így a' vér munkálkodik ugyan
 az egész testbe, de mégis főképpen a' szívet, és
 az életereket, 's véreket izgatja.

§. XXXVII.

Néha a' különös eszközi alkatás azt teszi, hogy
 az a' rész némelty ösztönöket ne érezzen (§. XVIII.)
 Így a' szem tsak a' világosságot, a' fül tsak a' han-
 gat, az orr tsak a' szagot, 's a' t. veheti észre.

§. XXXVIII.

A' különös eszközi alkatás teszi azt-is, hogy né-
 melly ösztönök munkálkodgyanak ugyan az egész
 testbe, de mégis valami különös részt főképpen
 östre.

östromolyanok. Így a' pulvis cantharidum munkálkodik ugyan az egész testbe, de mégis a' vizelő eszközöket leg-inkább gyötri; jóllehet minden közbenvetés nélkül előbb más részt érdekel.

§. XXXIX.

Itten már tudni kell, hogy *specificus stimulus* találni nem lehet, a' melly csak egy különös részt érdekelne, és azonban az egész testbe ne munkálkodna. De ellenben vagynak *specialis stimulusok*, a' mellyek az egész testbe ugyan munkálkodnak, de mégis valami különös részt inkább szeretnek (§. XXXVIII.).

§. XI.

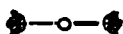
Azok a' részek-is leg-inkább szenvednek az ösztönöktől, a' mellyek leg-gyengébb alkatásuak, és leg-indíthatóbbak. Így a' nagy szerétség után a' fízem főképpen szenved a' világosságtól, de mégis főfájás-is, okadás-is, 's a' t. támad.

§. XII.

A' gyengébb ösztön hosszabb idő alatt azt teszi, a' mit az erősebb ösztön rövidebb idő alatt véghez visz. Az élet pedig indító ösztönök nélkül nem lehet (§. XXI.) és azért örökké nem is tarthat, mert utólyára csak el-emésztrődik az indíthatóság, 's azzal az embernek-is meg-kell halni (§. XXV.).

§. XLII.

Az egyvégben sokáig tartó ösztön végre nem tsinál illendő erősségű indítást, de ha valami bizonyos idejig félre tétetik, és azután megint elővételik, akkor megint újra illendően munkálkodik.

dik. Így a' szeretett személyel való társalkodás, ha bizonyos időre félbenzakasztatik, azután megint kedvesebb lesz. Ide valók a' meg-szokott ösztönök-is.

§. XLIII.

De az indíthatóság nem csak el-emészttődik, hanem újra-is helyre állittatik (*regeneratur*). Így a' a' nappal el-fogyatt indíthatóság az éjjeli nyugalom által megint helyre áll. A' betegségekben el-fogyatt indíthatóság-is a' gyógyulás alatt megint helyre áll.

§. XLIV.

Mikor a' sokáig munkálkodó ösztönök által a' test érzéketlen lesz azokhoz az ösztönökhöz, akkor má-új ösztön, ha gyengébb is azoknál, még-is meg erőssíti az indítást. Így a' *Törökök* az opiumtól meg gyengülnek, de a' Kávétól, a' melly gyengébb ösztön az opiumnál, meg-erőssednek. Így az erős pálinkától származott gyengeséget az etzetnek gyengébb ösztöne meg-gyógyítja.

§. XLV.

Ezekből már, a' miket eddig elé-beszéltünk, önként következik, hogy minden változások az *egészségben*, az *alkalmatosságban*, a' *betegségben*, és a' *gyógyulásban* éppen csak az ösztönöknek különböző grádussaitól fügnek akkor, a' mikor az alkatás ép; és hogy az *életnek* forgása vagy az *egészségben*, vagy az *alkalmatosságban*, vagy a' *betegségben*, vagy a' *gyógyulásban* vagyon. A' specialis stimulusok ezzel a' tanítással nem ellenkeznek. Lenni láttatnak olyan ösztönök-is, a' melyek az észrevehetőségbe nagyobbban, a' vizsgál-
mun-

munkálkodhatásba gyengébben munkálkodnak; mások a' vízfizmamunkálkodhatást nagyobbban eméztik, mintsem az észrevehetőséget.

ÖTÖDIK TZIKKELY.

AZ EGÉSSÉGRŐL, ÉS A' BETEGSÉGRE VALÓ ALKALMATOSSÁGRÓL.

(*De sanitate, et opportunitate.*)

§. XLVI.

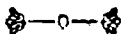
Egységnek az az állapot neveztetik, mellyben minden munkák könnyen, szabadon, állandón, és a' testnek jól szolgálván gyakoroltatnak, avagy gyakoroltathatnak, úgy hogy az ember azokra magát jól érezze (*bene valeat*).

§. XLVII.

Az egészség származik, és fenntartatik az ösztönök, és az indíthatóság között lévő, 's fenntartott illendő mérsékléstől (*æquilibrium*), a' mint felyebb (§. XXXI.) mondatott. Tudniillik az egészségben a' természeti ösztönök éppen csak annyit eméztnek-el az indíthatóságból, a' mennyi szünetlen megint kézzittetik, és egyfzer'smind az eszközi alkatás-is jó, és ép, mellynek fenn-tartására jó, és elegendő eledelek-is kívántatnak (§. VIII.).

§. XLVIII.

De az egészségnek bizonyos meg-határozott ki-terjedése vagyon, és ebben a' ki-terjedésben egy
állandó

állandó közép határa-is vagyon, mellytől nevekede-
ve-is, kisebbedve-is valami bizonyos határig el-
távozzhatik az egészség minden roszszúl lételnek
érzése nélkül (*sine sensatione malevolentia*).

§. XLIX.

Az egészségnek változó állapotja ebben a fel-
menetelben, és le-szállásban vagyon. Ha neve-
kednek az ösztönök, akkor az egészség-is nevekede-
dik; ha pedig az ösztönök apadnak, akkor az egés-
ség-is apad. De ha helyre állnak az ösztönök, ak-
kor az egészség-is mindgyárt a maga közép pon-
tyára visszátér (*redit ad suum statum permanentem*).

§. L.

Az alkotó matériának szünetlen való fel-váltá-
sa (§. IX.), és a' természeti ösztönöknek válto-
zása (§. XXII.), és az indíthatóságnak különbö-
zése (§. XXV. XLIII.), el-kerülhetetlenül teszi,
hogy az egészség szünetlen változó állapotban le-
gyen (*in statu variabili sit*).

§. LI.

Mikor az egészség a' maga közép pontjától
el-távozik, akkor közelit a' betegséghez, még pe-
dig annál inkább, mentől inkább közelitt az utól-
só határhoz; így támad a' betegségre való alkal-
matosság (*opportunitas ad morbum*), melly még
az egészségnek határi között vagyon ugyan, de
siet a' betegségre.

§. LII.

A' betegségre való el-rendeltetés (*prædisposi-
tio ad morbum*) az ezközöi alkatásban vagyon, és
már

már magától hiba, de az alkalmatosság nem hiba; mert az egészséget meg nem sérti, és az eszközi alkatást-is nem bántya. Vagyon mégis valami *diffusio-is*, melly még nem látzik eszközi hibának lenni. Így egy himlőz, mikor a' másíknak az himlő semmit sem tesz: egy gonorrhæát kap, mikor a' másík szabadon elmenyen, 's a' t.

§. LIII.

Mikor az alkalmatosság nevededett erővel vagyon, akkor erősségű alkalmatosságnak (*opportunitas sthenica*) nevezterik; ha pedig ellenben az egészség gyengül, akkor gyengességű alkalmatosságnak (*opportunitas asthenica*) hivattatik.

§. LIV.

Minden életüdben, és nemben, és mindenemberben, akar minémű életüdben, 's nemben légyen, a' maga alkatásához szabatot, és azért éppen tsak magának-is egyedül tulajdon egészsége vagyon; melly miatt az ösztönöknek valami bizonyos summája egyben egészséget, másban ellenben betegséget tsínál. A' Gyermekek azért nem beteg, hogy a' meg-nőtt embernek erejévé nem bir: vagyon néki a' maga alkatásához szabatot ereje.

§. LV.

A' Gyermekekben igen nagy az ösztönözésnek észrevévése, de a' vizsízamunkálkodás gyenge (§. XVI. XXVII.); és azért ők hajlandóbbak a' valóságos gyengességű betegségekre (*ad morbos asthenicos directos*). Mégis mindazonáltal vagynak a gyermekekben-is némelly ki-ütések (*exanthemata*)

a' mellyek erősséggel (*sthenia*) járnak, a' mint az hójagos himlőben akkor, a' mikor az el-ragadott himlős matéria nem igen nagyon ösztönöz, tapasztaltatik.

§. LVI.

A' fiatal időben (*in aetate juvenili*) már több ösztönök, 's tovább munkálkodtak, mint a' gyermekekben, és így az eszközi alkatás is erősebb, az ösztönözésnek észrevése is kisebb, de ellenben a' vízszamunkálkodóság erősebb, mint a' gyermekekben; és azért a' fel serdült fiatal emberek az egészségnek fenn-tartására nagyobb ösztönöket kívánnak, 's úgy már ebben az életidőben nem oly ritkák az erősségű betegségek (*u. o. bi sthenici*), mint a' gyermekekben.

§. LVII.

A' közép életidőben az alkatás már a' maga tökéletes állapotjára lépett, és az egészség könnyen fenn-tartatik, ha az ösztönök illendő mértékben meg-tartatnak. Ebben az időben az álló részek erősek, és nagy állandósággal munkálkodnak; az indíthatóság is se igen nagyon el-nem eméltődött, se igen nagyon meg-nem gyült. Az hóltoknak laistroma bizonyítja, hogy a' gyermekek közül sokkal többen halnak meg, mint a' közép idejűekből. Az öregebbekből is többen halnak meg, mind a' középidéjűekből. Mivel pedig a' közép indítás (*mediocris incitatio*) nagyon közelit az erősségű indításhoz, azért a' közép életidő igen hajlandó az erősségű betegségekre (*ad morbos sthenicos*), mindazonáltal ebben az időben is az

az alkatásnak külömbsege tehet valami külömbseget.

§. LVIII.

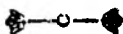
Az örögekben vagy keményebbek, 's szárazobbak, vagy lágyobbak 's gyengébbek az álló réizek, mint a' középüdben, és így ez indithatóság-is gyengül, még pedig az első esetben az ösztönözésnek észrevése el-gyengült, és azért nagyobb ösztönök kívántatnak az egészségnek fenn tartására; a' második esetben olly érzékenek a' vének, mint a' gyermekek. Mind a' két esetben gyenge az indittás, és a' miatt az örögök leg-hajlandóbbak a' gyengességű betegségekre (*ad morbos asthenicos*), mégis mindazonáltal azok az örögök gazdagobbak az egészség dolgában, a' kik ifjú korokban kevesebb indithatóságot vesztegettek a' mértékletes élet által, úgy hogy ebben az időben is néha csak ugyan, ha ritkán-is, meg-eshessen az erősségű indittás.

§. LIX.

Az Afzszonyi nemnek közönségesen gyengébb, 's lágyobb alkatása vagyon, mint a' Férfinak, de az Afzszonyi nem sokkal érzékenebb-is, és indithatóbb, mint a' Férfi; és azért hajlandóbb-is a' gyengességű betegségekre, mintsem a' Férfi. Jóllehet itt-is néha az alkatásnak külömbsege valami külömbseget teyen.

§. LX.

Az egészségnek meg-tartása azt kívánja, hogy elsőben az alkatásnak meg-tartására elegendő, és jó eledel adassan; másodszor hogy a' természeti ösztönök

tönök a' magok határokban meg-tartassanak. A' többit el-végzi az indittás (*incitatio*), melly egyedül oka a' formáltatásnak, táplálásnak, és minden folyó részek készítésének, és az egész test megtartásának.

HATODIK T Z I K K E L T.

A' BETEGSÉGEKRŐL, ÉS GYÓGYULÁSRŐL.

(*De morbo, et reconvallescentia.*)

§. LXI.

Betegségnek az az állapot neveztetik, mellyben az emberi testnek munkáji nehezen, vagy éppen nem gyakoroltathatnak, és ez az ő gyakorlások a' testnek roszszúl szolgál. Ennek a' nehéz és roszszúl szolgáló munkálkodásnak érzése roszszúl-lételnek (*malevalentia*) neveztetik, melly a' betegség-től függ. A' betegség (*morbus*) éppen úgy szabatik a' roszszúl-lételhez, avagy roszszúlérzéshez (*malevalentia*), a' mint (§. XLVI.) az egészség (*sanitas*) szabatik a' jóllételhez, avagy jólérzéshez (*benevalentia*). Valamint tehát az egészség, szintén úgy a' közönséges betegség-is természetes állapot, mind a' kettő egymástól csak grádussal különbözik, ha ki-vevesszük az eszközi alkatásnak hibáit (*vitia organizationis*), mellyek különös classifit tsinálnak. A' melly okok bizonyos környűllásokban (§. XLVII.) egé-séget tsinálnak, éppen azok meg-változott környűllásokban közönséges betegséget gerjesztnek.

§ LXII.

§. LXII.

A' meg-sértődött munkákat mutató jelek *symptomáknak* neveztetnek, és azért a' betegség akkor már jelen vagon, mikor a' *symptomák*, vagy is történetek meg-jelennek, melly miatt előre menő *symptomákat* (*symptomata prodroma*) meg-engedni nem lehet, mivel a' *symptomák* a' betegségnek *formáját* tsinálják. Így a' tulajdon történet-is (*symptoma pathognomicum*), melly csak egy betegségnek tulajdona vólna, nem a' természetben, hanem csak a' könyvekben vagon.

§. LXIII.

Gyógyulásnak az az állapot neveztetik, mellyben az ember a' betegségtől távozik, és az egészséghez közelitt, de még-is még a' betegségnek határiban vagon. A' betegség úgy szabatik a' gyógyuláshoz, a' mint az egészség szabatik az alkalmatossághoz (§. LI.)

§. LXIV.

A' betegségek osztatnak:

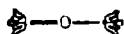
1. *Közönséges betegségekre* (*morbi universales*), mellyek függenek:

a) A' meg-erősedett indittástól (*ab aucta incitatione*).

b) A' meg-gyengült indittástól (*ab imminuta incitatione*).

2. *Helybéli betegségekre* (*morbi topici*), mellyek függenek az eszközi alkatásnak hibáitól (*a vitis organizationis.*)

§. LXV.

§. LXV.

Ebből már (§. LXIV.) önként következik, hogy tehát a' betegnek ágyánál az Orvos tartozik magának leg-elsöben ezt a' kérdést tenni: *Va-lyon a' jelen lévö betegség közönséges betegség-é, avagy csak helybéli hiba?* Az *Antibrowniánusoknál-is* meg-vagynak ezek a' nevek, de ök nem tudgyák ezt a' két betegséget egymástól meg-külömböztetni. Így példának okáért nállak a' *febris vulneraria* közönséges betegség, jóllehet helybéli hibától szármozik. Így a' *tüdögyúladás-is* nállak helybéli betegség, jóllehet ritkán támad helybéli hibától. Az orvoslásban pedig ennek a' kérdésnek meg-fejtésétől, és meg-határozásától sok függ.

§. LXVI.

A' *közönséges* betegségek, mellyek mindenkor közönségesek, az *helybéli* betegségektől, vagy -is inkább az helybéli hibáktól, ekképpen különböztetnek meg:

1. A' *közönséges* betegségek mindenkor az egész testet el-foglalják; de ellenben az *helybéli* betegségek csak valami különös részben vagynak.

2. A' *közönséges* betegség előtt mindenkor elő-re menyen az alkalmatosság (§. LI.); az *helybéli* betegséget pedig soha ilyen alkalmatosság meg-nem előzi.

3. A' *közönséges* betegségek olyan ösztönöktől szármoznak, a' mellyek az ezfközi alkatást meg-nem sértik; az *helybéli* betegségek pedig mindenkor ezfközi alkatást meg-sértő okoktól támadnak.

4. A' *közönséges* betegség vagy a' meg-erösse-dett, vagy a' meg-gyengült inditásból áll, és így
vagy

vagy gyengített, vagy erősített szerekkel orvosoltatik; de az *helybéli* betegség az eszközi alkatásnak megsértődésitől függ, és így orvosoltatik a' sértő oknak el-távoztatásával, és a' sértésnek bé-gyógyításával.

§. LXVII.

Sok *közönséges* betegségek az *helybéli* betegségeknek *lárváiok* alatt lappangnak. Így az el-gyengült erőktől származott *scirrhus* a' tsetsekben helybéli betegségnek lenni láttzik, és mégis közönséges betegség; mivel itten nintsen helybéli hibát csináló ok, és a' ki-irtás (*extirpatio*) nem haiznál.

§. LXVIII.

De sok *helybéli* betegségek is a' *közönséges* betegségeknek *lárváját* veszik magokra. Így egy Kantonában támadott az utolsó zápfognak ki-buvásától negyednapi félbenhagyó hideglelés, melly semmi orvosságnak nem engedett, de mindgyárt magától el-múlt, mihent ez a' fog ki-bútt.

§. LXIX.

Ha olyan *okok* mentenek előre, a' mellyek vagy nevelték, 's meg-erősítették, vagy fogyasz-tatták, és gyengítették az indittást (*incitatio*), és az egész testbe munkálkodtak ugyan, de mégis semmi alkatást tapasztalhatóképpen meg nem sért-hettek, akkor bátran következtethettyük, hogy a' jelen lévő betegség valójában *közönséges*, ámbár valami különös rész különösen szenved-is, mint a' felyebb (§. LXVII.) említett *scirrhusban*. De ha ilyen okok előre nem mentek, akkor bizo-

nyoson *helybéli* a' betegség, ámbár közönséges formában légyen, mint a' fe'yebb (§. LXVIII.) említett negyednapí félbenhagyó hidegletés vala.

§. LXX.†

Az *opportunitást* (§. LI.) a' *prædispositiotól* (§. LII.) jól meg kell különböztetni; mert az *opportunitas* csak a' közönséges betegségekre vagyon (§. LXVI.); a' *prædispositio* ellenben csak az helybéli betegségeket illeti. Így a' kitsin fe'jú, hosszú nyaku, széles vállu, keskeny, lapos mejjú ember *phthisis-re* vagyon *prædisponálva*, de a' *phthisis helybéli* betegség. Így-is ellenben az erősségű állapotban (*in diathesi sthenica*) fundált tüdőgyulladás soha egybe, és hirtelen nem támad, úgymint közönséges betegség, hanem előre meg-kezd erősedni az indítás az egész testben, azután következik az erősségű forrózás, és csak ennek utánna jelenik-meg a' tüdőgyulladás. Hogyha pedig semmi alkalmatosság előre nem menyen, és valami sértő ok a' tüdőt érdekli, és arra csak hirtelen a' tüdő meg-gyulad, akkor a' tüdőgyulladás *helybéli* betegség.

§. LXXI.

A' *közönséges* betegség a' meg-erősödett, avagy meg-gyengült indítástól függ (§. LXIV.); ez pedig függ az erősítő, avagy gyengítő okoktól. Ha tehát az indító okok meg-változtatnak, és mégis a' betegség semmit sem változik, akkor bizonyoson *helybéli*, és nem lehet közönséges a' betegség. Példának okáért, ha az *asthmaticus* az Orvosnak azt mondgya: hogy ritkábban, és gyengében kapja az asthmás ostromat akkor, a' mikor tiszta levegőben mértékletesen mozog, és eleget eszik

eszik, és vig társaságban mulat; ellenben pedig akkor gyakran, és súlyosobban ostromoltatik az ásthmától, a' mikor roz levegőben nyugszik, 's hever, és szomorkodik, 's igen keveset eszik, akkor már bizonyos, hogy az ő ásthmája közönséges betegség; de ha ezekben a' változott környül-állásokban éppen semmit sem változik az ásthma, akkor bizonyoson *helybéli* betegség.

§. LXXII.

Ha sem a' gyengítő, sem az erőssítő orvos-
lás nem használ, akkor bizonyoson *helybéli* a' be-
tegség. Így egy Férő igen kemény hurutba, és
hideglelésbe esvén orvosoltatott gyengítő orvoslás-
sal (*cura antiphlogistica*), de néki ez az orvoslás
se nem ártott, se nem használt, melly miatt pró-
báltatott azután az ösztönöző, és erőssítő orvos-
lás-is, de ez-is se nem ártott, se nem használt.
Ebből azt következtette az Orvos, hogy ez a'
betegség *helybéli* hibától függ, és igaz-is lett ez
a' vélekedés, mert rövid idő múlva a' beteg meg-
hólt, és a' tüdőjiben egynéhány bé-zárt *Vomikák*
találtattak.

§. LXXIII.

De ezt a' két paragraphuft (LXXI. és LXXII.)
jól kell meg-érteni. Ha semmi bizonyos jelek nem
találatnának, mellyekből bizonyoson meg-lehetne
tudni, hogy a' jelenvaló betegség *közönséges-é*,
vagy *helybéli*, akkor *elsőben* úgy kell orvosolni,
a' mint az a' közönséges betegség orvosoltatik, a'
mellyikhez leg-nagyobban hasanlit; ha ez nem
használ, akkor ellenkező módhoz kell fogni, de
állendő vigyázással, és okossággal; ha ez sem hasz-

nál, akkor nem lehet *közönséges* a' betegség, hanem *helybéli* hibától függ. De itten tudni kell, hogy az ilyen eset, a' hól az ilyen próba szükséges, éppen csak akkor jelenhetik meg, mikor sem a' *stheniának*, sem az *astheniának*, sem a' *vitium topicumnak* jelei különösen meg nem jelentek, és mégis beteg az ember; ok nélkül pedig csak nem beteg. Itten nints már más mód az oknak ki-találására, és a' betegség természetinek meghatározására, hanem csak a' *juvanták*, és a' *nocentiák*, a' mint *Boerhavius-is* tanította, és az *experientia* bizonyította. Nem kell tehát azt hinni, hogy a' *Brownianusok* ezekhez a' paragraphusokhoz (LXXI. és LXXII.) egyedül ragaszkodgyanak, avagy hogy a' más bizonyos jeleket ott, ahól lehet, öizve nem fzedik; mert ok bizonyára soha vakmerő vak próbát nem tesznek; hanem mindent minden lehetséges esetben a' bizonyos jelekből igyekeznek meg-határozni, és csak ott fognak ilyen (LXXI. LXXII.) okos próbákhoz, ahól semmi más meg-határozó bizonyos jelek jelen nintsenek.

§. LXXIV.

Az erős indittás (*sthenia*), és a' gyenge indittás (*asthenia*) együtt egyszerre nem lehetnek, mivel senki sem lehet egy időben, és egyszer'smind erős, és gyenge. A' *stheniában*, példának okáért: a' tüdőgyulladásban, láttathatik néha valami fattyú gyengeség, de ez nem igazi gyengeség; szintén így láttzik az *ásthénában-is*, példának okáért a' *convulsiókban* néha valami erő, de ez sem igazi erő. Ha tehát valami jelen lévő betegségre ellenkező természetű közönséges betegség jön, akkor az az első betegség *helybéli* betegség lesz. Igy
ha

ha valaki a' vizelletet nem tarthattya, és azután erősségű torokgyúladást (*angina universalis sthenica*) kap, akkor a' vizellésnek meg nem tarthatása nem származik a' gyengeségtől, hanem bizonyoson helybéli hibától függ.

§. LXXV.

Az apjától, 's anyjától közönséges betegséget (*morbis universalis*) senki sem kaphat; mert a közönséges betegség a' természet szerént való indításnál vagy erősebb, vagy gyengébb indításból áll; ilyen indittást pedig senki sem hæreditál a' szüleitől. De vagynak helybéli hibák (*vitia topica*), mellyek az apáktól, és anyáktól a' gyermekeknek átladatnak. Így az hat újjas familia sok generatiokan mindenkor hat újjas gyermekeket szült.

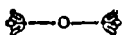
Így a' hozszü nyaku, ki-álló vállu, lapos és keskeny mejjú emberek-is hasanló alkatasu gyermekeket szültek. Ha tehát valami hæreditoria prædispositio (§. LII.) előrement, akkor a' réá kövötkezett betegség helybéli nyavalya.

§. LXXVI.

De a' közönséges betegségek könnyen magok után hagynak helybéli hibákat akkor, a' mikor valami különös részt felette nagyon kénoznak. Ha tehát ilyen betegségek előrementek, és azután más betegség kövötkezett, akkor fundálva gyaníthatjuk, hogy a' jelen lévő betegség helybéli hibától függ.

§. LXXVII.

A' ki ezeket (§. LXIV. usque LXXVI.) jól meg-tanólya, és jól meg-visgálya, az bizonyoson meg-

meg-láttya, hogy *elsőben* a' *közönséges* betegségeket néha könnyen, néha nehezebben, de csak ugyan mégis mindenkor meg-lehet esmérni, és az *helybéli* betegségektől meg-lehet különböztetni, *másodszor* hogy itt a' *közönséges* betegségek, és az *helybéli* hibáktól függő nyavalyák nem úgy vétetnek, a' mint az *humorálisták* veszik; *harminadszor* hogy ez a' meg-külömböztetés (§ LXV.) nem csak hasznos, hanem szükséges is a' szerentsés orvoslásra.

HETEDIK T Z I K K E L Y.

A' KÖZÖNSÉGES BETEGSÉGEKRŐL.

(*De morbis universalibus.*)

§. LXXVIII.

Ha az eszközi alkatás tapafztalhatóképpen meg-nem sértődik, azonban pedig az indittás (*incitatio*) vagy *felyőbb* megyen az egészségnek leg-nagyobb grádussánál, vagy *alább* száll a' leg-kisebb grádussánál, következendőképpen ha vagy *erősebb*, vagy *gyengébb*, mint az egészségben lenni szokott, akkor a' betegség *közönséges*, még pedig az első esetben erősségű (*sthenicus*), a' másodikban gyengeségű (*asthenicus*); másféle közönséges betegségek nintsenek, mivel az *indittás* vagy igen erős, vagy *igen gyenge*. Rendetlenség (*disordo*) *sthenia*, avagy *asthenia* nélkül a' közönséges betegségekben még nem láttatott. És már így minden közönséges betegség (§. LXIV.) vagy

1. *Sthenia*, mellyben természet rendin felyül meg-erössedett az indittás, vagy

2. *Asthenia*, mellyben természet readin alól meg-gyengült az indittás.

Es így a *sthenia* erősségű, az *asthenia* pedig gyengeségű betegség.

§. LXXIX.

Az *első* kérdésben (§. LXV.) azt kereste ki az Orvos, hogy a' jelen lévő betegség *közönségesé*, avagy *helybéli*. Most már magától kérdezi *másodszor* az Orvos, hogy a' jelen lévő *közönséges betegség* valyon *erösségű* (*sthenicus*), avagy *gyengeségű* (*asthenicus*) *betegségé*? De tudni kell, hogy itt azt tesztük fel, hogy az *első* kérdésnek meghatározásában *közönséges* lett a' betegség, és azért itt csak a' *közönséges* betegségekről léfzen a' beszéd, annál-is inkább, mivel csak a' *közönséges* betegségek orvosi nyavalyák (*morbi medici*); az *helybéli* hibák a' *Chyrurgusokat* illetik.

§. LXXX.

A' *közönséges* betegségekben (§. LXXVIII.) az indittás soha sem lehet tökéletesen egyarányú mértékben a' testnek minden részeiben, hanem többire mindenkor valami különös tag a' többinél többet szenved. Az ösztöneik némelly részeket inkább szeretnek (§. XXXIX.); másokat mindenközbenvetés nélkül érdekelnek (§. XXXVI.), a' testnek részei-is nem egyarányú indichatóságúak (§. XL.) ezekből már következik, hogy tehát a' *közönséges* betegségek, tudniillik mindenik (§. LXXVIII.) a' maga nemében, egymástól különböznek *elsőben* nagyobb, vagy kisebb grádusban; *másod-*

másodszor az helyvel, mellyet főképpen ostromolnak.

§. LXXXI.

De az a' tag, a' melly a' közönséges betegségekben leg-inkább szenved, soha *sem félszke*, hanem csak egy symptomája a' betegségnek. Így a' gyengeségtől támadott *scirrhusnak* a' teszke (§. LXVII.) nem a' tsets, hanem az *egész test*, és ez az oka, hogy az egyik tsetsnek amputációja után a' másik tsetsben, ennek - is az amputációja után pedig a' nádrában, újra meg-jelenik az ilyen *scirrhus*.

§. LXXXII.

A' közönséges szenvedés a' közönséges betegségekben mindenkor előre megyen, és így megelőzi a' különös szenvedést; de a' gyógyulásban a' különös szenvedés előbb el-múlik, mint a' közönséges szenvedés. Így a' közönséges tüdőgyulladásban előbb meg-változik az inditás, és csak azután következik a' tüdőknek affectiója, a' gyógyulásban pedig el múlik a' tüdőknek affectiója, és még jó darabig tart az inditásnak meg-váltzott állapottya. A *recidivák* ebben fundáltatnak, tudniillik abban, hogy az orvoslást mindgyárt el-hadgyák, mihent a' különös szenvedés (*passio particularis*) el-múlik, és tovább a' közönséges szenvedést (*passio universalis*) nem orvosolyák addig, míg ez-is egézszen el-nem múlik.

§. LXXXIII.

De a' különös szenvedés (§. I XXXII.) mindenkor leg-kissebb része a' közönséges betegségnek;

nek: Tegyük valami különös tagot szenvedni 2. grádussal többet a' többi részeknél; tegyük már 20. ilyen tagokat lenni az egész testben, és minden tagban legyen a' közönséges szenvedés 4. grádusú; így már a' különös szenvedés lenne csak 6. grádusú, a' közönséges szenvedés pedig lenne 80. grádusú, 20. tagokat pedig lehet fel-venni, mert sokkal többen vannak. Ebből már nyilván kitettzik, hogy a' közönséges szenvedés sokkal nagyobb a' különös szenvedésnél.

§. LXXXIV.

Az erősségű betegség (*morbus sthenicus*) soha sem foglaltatik-öfzve állandóul a' gyengeségű betegséggel (*cum morbo asthenico*), mert egy az indithatóság az egész testben (§. XX.) az öfztök-is az egész testnek indithatóságába munkálkodnak (§. XXXV.) és így a' közönséges betegségnek *complicitatióji* valóságos *contradictoriumok*; szintén ilyen *contradictoriumok* a' *contraindicansok* is ezekben a' betegségekben. Az *hemia* ugyan *accidentaliter* *contraindicállya* az hánytatót, de mégis az hánytató ott *essentialiter* *indicálva* marad, ahól a' betegségnek természete okádatatót kéván. Nintsen olyan betegség a' világon, melly a' maga természetében *indicáust*, és *contraindicáust* tartana.

NYÓLTZADIK TZIKKELY.

AZ ERŐSSÉGŰ BETEGSÉGEKRŐL, ÉS AZ ERŐS- SÉGŰ GYÓGYULÁSRŐL.

(*De morbis Sthenicis, et Reconvalescentia sthenica.*)

§. LXXXV.

Mikor az indittás (*incitatio*) az egészségre szükséges grádust erősséggel felyül haladgya úgy, hogy egy, vagy több, avagy minden munkáji a' testnek meg-bomolyanak, akkor támad erősségű betegség (*morbis sthenicus*), mellynek fundamentális oka a' középsterű indithatóságba munkálkodó ösztönöknek nagy erejekben vagyon (§. XXXI. és LXXVIII.

§. LXXXVI.

Az erősségű betegségnek támadására szükséges tehát, hogy az indithatóságban a' vízfzamunkálkodhatás (§. XVI.) erős legyen; mellyből a' következők, hogy sem a' felette nagy ösztönök, sem az igen nagyon meg-nevedett, 's meg-gyült ösztönözésnek észrevévésibe munkálkodó erős ösztönök (§. XXVI. usque XXXII.) erősségű betegséget nem csinálhatnak; és így már az erősségű betegségekben csak az ösztönök nagyok, de az indithatóság nem olly nagy, hogy azt az orvoslásban ösztönök által fogyasztani kelyen. Ha az ösztönözés kisebbítettik; és a' természeti grádusra le-húzzatik, akkor az ösztönözésnek észrevévése 'nevededik, és éppen abban a' mértékben a' vízfzamunkálkod-

kalkodhatás a' természeti grádusra le száll (§. XXVII.). Ez-is az oka, hogy a' *stheniában* gyengítő orvoslás javosoltatik, mivel a' meg-erősített indíttás csak kétféleképpen gyengülhet-meg, úgy mint *elsőben* ha az ösztönök kisebbítettnek, *másolszor* ha az indíthatóság el-emésződik a' nagy, avagy sokáig munkálkodó ösztönök által; de ez a' második gyengítés új, 's veszedelmes betegség, melyet csinálni nem szabad; és így már éppen csak az első gyengítő mód marad a' *stheniának* orvoslására,

§. LXXXVII.

De a' *stheniának* sok különböző grádussai vagynak (§. LXXX.); azért-is, ha a' második kérdésben (§. LXXIX.) a' betegség *sthenia* lett, akkor ez léssen az *barmafik* kérdés: *Mellyk grádusban* vagyon a' *sthenia*? Éppen ezt kell kérdezni az *ástheniában-is*.

§. LXXXVIII.

Az sem eshetik-meg, hogy a' *sthenia* az egész testben tökéletesen, egyarányuan el-terjedgyen (§. LXXX.); azért is a' *negyedik* kérdés ez: *mellyk rész szenved leg-inkább?* és ezt kell az *ástheniában is* kérdezni.

§. LXXXIX.

Mikor a' *sthenia* olly kemény, hogy magát az egész testben észre vehetősen ki-nyilatkoztassa, és főképpen a' vérttartó edényeknek munkájakat, és az egész testnek melegségit tapasztalhatóképpen nevellye, akkor *Forrózásnak* (*pyrexia*) neveztetik. Mások gyulasztó hideglelésnek (*fibris inflam-*

inflammatoria) nevezik ; de a' *febris* név különböző természetű betegségeket foglal magában , és jobban illik némelly gyengeségű betegségekhez.

§. LXL.

A' Forrózás osztatik :

1. *Állandó forrózásra* (*pyrexia continua*), mellyben a' sthénianak nagy keménysége miatt az egész folyás alatt semmi engedés (*remissio*), és félbenhagyás (*intermissio*) nintsen.

2. *Engedő forrózásra* (*pyrexia remittens*), mellyben elég mértékletes a' sthénia, és azért gyakran enged, 's gyengül, de megint valamennyire megszűsödik, minden félbenhagyás nélkül.

3. (*Félbenhagyó forrózásra* (*pyrexia intermittens*), mellyben a' sthénia gyengébb, és azért a' folyását gyakran félbenhagyja, és megint újra kezdi.

Néha tsak az életereknek pulsussok, avagy tsak a' forrótság nevezedik, de azért a' betegség mégis *pyrexia* marad,

§. LXLI.

A' *pyrexia* akar állandó, akar engedő, akar félbenhagyó legyen, még-is mindenkor vagy egyes-és *tiszta* (*simplex*), ha a' sthénia az egész testen alkalmasint egyarányuan el-terjed, és semmi különös tagot főképpen nem afficiál a' vért tartó edényeken kívül (§. LXXXIX.); *elegyes* és *össze-foglaltatott* (*complicata*) ellenben, ha a' sthénia egyenetlenül osztódott-el az egész testen, és egy, vagy több részekbe, különösen munkálkodik. A' sthéniaiban különösen és főképpen szenvedő részek

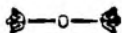
szek többnyire meg-veressednek, meg-dagadnak, és fájnak, melly állapot pyrexiaival járó gyuladának (*inflammatio cum pyrexia*) neveztetik. De ez a gyuladás csak kövöckezése, és nem oka a pyrexianak (§. LXXXI.). Néha nints jelen tökéletes gyuladás, hanem csak a gyuladásra való hajlandóság áll elő, de ezt előre könnyen az Orvos ki nem tanólhattya; de az semmit sem téizen, mert az orvoslált semmiben sem változtattya.

§. LXLII.

Ha az egész testen előszlalt sthénia úgy dühösködik a bőren, hogy ott gyuladás támadgyon, akkor ez a gyuladás ki-ütésnek (*exanthema*) neveztetik. Az ilyen exanthémák, és a több gyuladások között a magok természetekre nézve semmi valóságos különbség nintsen. Így a valóságos hójagos himlő előtt is a közönséges betegség előbb meg-jelenik, és sok gyermekek himlöznek himlő nélkül. A Skarlátnak ki-menetelei-is meg-egyeznek a gyuladásoknak ki-menetelekkel; s a t.

§. LXLXIII.

Ha pedig a sthénia olly szelid, hogy egy vagy több munkáit a testnek meg-bontsa ugyan, de mégis a vért tartó edényeknek munkáit, és a testnek melegségit ne nevelye, akkor támad forrózás nélkül járó erősségű betegség (*morbis sthenicus sine pyrexia*); és így ez az állapot már *apyrexianak* neveztetik. Így a jól tápláltatott heverő ember úgy meg-hizik, hogy magát alig hordozhassa; ez az állapotya az ő sthéniajának *apyrexia*. Így a sthénicus catharrus is az egyébképen jó egészségű emberben *apyrexia*. De ezek az apy-

apyrexiák egyesek, és tiszták (*simplices*); vagy öszvetoglalt apyrexiák-is (*complicatae*), mikor tudniillik öszvetoglaltatnak gyuladással, avagy exánthémával. Így néha meg-vagyon gyuladva a' máj pyrexia nélkül; a' már künnálló hójagos himlőben sintsen pyrexia.

§. LXLIV.

Ezekből (§. LXXXIX. — LXLIII.) önként kövöttezik, hogy tehát a' közönséges sthénias betegségek két rendekre oszlanak, úgymint:

1. *Pyrexia*ra, melly vagy állandó, vagy engedő, vagy félbenhagyó, és mindenik megint vagy egyes és tiszta, vagy öszvetoglaltatott gyuladással, mint a' tüdőgyuladásban, 's a' t. vagy exánthémával, mint az hójagos himlőben, 's a' t.

2. *Apyrexia*ra, melly megint vagy egyes, és tiszta, mint a' sthénias mania, 's a' t. vagy öszvetoglaltatott gyuladással, vagy exánthémával.

§. LXLV.

A' sthénias betegségek, ha nem orvosoltatnak, avagy ösztönökkel roszszul gyógyittatnak, vagy átalváltoznak valóságatlan ástheniára, vagy halálra mennek, vagy valami helybéli hibát csinálak. Így valaha a' májgyuladás végződött a' közönséges epetsőnek öszvenővésével, és azután a' beteg epés vízkorságba esett, és sok időre meg-hült. Mégis mindazonáltal néha a' sthénias betegség csak ugyan meg-gyógyult Orvos, és Paukáros nélkül; de az ilyen beteg le-fekütt, 's nyugodott, koplalt, és sok hideg vizet ivott, és így igen jól orvosolta magát; sokszor ez az orvoslás a' pyrexias betegséget meg-gyógyithatta. Az ösztönöknek el-húzása

zása által (*per inunctionem stimulorum*) jól orvosoltatott sthénias betegségek egészségre mennek a' *sthénias gyógyulás* által, de ha az ösztönök igen nagyon el-huzatnak. akkor ásthéniává változnak. Így az apyrexíát az érvágás gyakran ásthéniába taszítja.

KILENTZEDIK TZIKKELY.

A' GYENGESEGŰ BETEGSÉGEKRŐL, ÉS A' GYENGESEGŰ GYÓGYÚLÁSRŐL.

(*De morbis asthenicis, et de Reconvalescencia asthenica.*)

§. LXLVI.

Ha az indítás a' természeti grádusnál alább úgy le-száll gyengeségben, hogy egy, vagy több, avagy minden munkáji a' testnek meg-bomolyanak, akkor támad gyengeségű betegség (*morbis asthenicus*), mellynek fundamentalis oka *elsőben* az lelette erőszakos, avagy igen sokáig tartott ösztön, melly az indíthatóságot nagyon el-emészi (§ XXXII.), *másodszor* az igen gyenge ösztön, melly eléggé el-nem emészi az indíthatóságot (XXXIII.). Mind a' két esetben az indítás (*incitatio*) meg-gyengül, mert *elsőben* a' nagy és sokáig tartó ösztönök el-emésztik az ösztönözésnek észrevévést (§. XXVII.) *másodszor* az igen kicsin ösztönök nevelik az ösztönözésnek észrevévést (§. XXVII.); az első esetben nagyon erős a' viltszamunkálkodhatás (§. XXVIII.

XXVIII); a' második esetben, pedig igen gyenge ez a' vízfizamunkálkodhatóság (§. XXVIII.). Az indítás pedig mindenkor gyenge, akar ne lehessen illendőkép-
pen észrevenni az ösztönözést, akar ne lehessen az ösztönök ellen illendőkép-
pen vízfizamunkálkodni.

§. LXLVII.

Az aethénia háromféle: *elsőben* valóságos; *má-*
sodszor valóságatlan; *harmadszor* elegyes (*asthenia*
directa, indirecta, et mixta.)

LXLVIII.

A' *valóságos gyengeség (debilitas directa)* va-
lóságos gyengeségű betegségnek (*asthenia directa*)
neveztetik. Ez a' valóságos gyengeség pedig ak-
kor származik, a' mikor az ösztönök el-húzatnak,
és azért igen keveset munkálkodtak, és az ösz-
tönözésnek észrevezését (§. XVI.) elegendőkép-
pen el-nem eméztették, mely miatt a' vízfizamunkál-
kodhatóság el-gyengült (§. XXVIII.), és így az indit-
tás is gyenge. De ez a' gyengeség leg-inkább ak-
kor támad, mikor az ösztönök hirtelen, avagy
igen nagy mértékben el-húzatnak, még pedig úgy,
hogy a' vízfizamunkálkodhatóság olly mértékben
egyszer'smind ne nevedhessen, a' millyenben az
észrevehetőség nevedik; mert a' lassú, és apró
el-húzásban egyenlő mértékben nevedik mind a'
két része az indíthatóságnak, és így az egészség fen-
tartatik, ámbár olly gyenge, hogy nagy ösztönöket
meg ne szenvedhessen, és hogy kitsin ösztönök
elegendők legyenek az egészséges indításnak fen-
tartására, Így mü az ösztönök és télnek hidegit
jól szenvedgyük, mivel csak lassan lassan követ-
kezett,

kezett, de nyárban, ha a' nagy hévség után hirtelen nagy hideg támad, ámbár tizszer kisebb legyen az őfzi, és téli hidegnél, mégis mindgyárt meg-betegedünk, *valóságos gyengeségbe esvén*. A' gyermek az ő kicsin őfzöne-vel egésségesen él, de a' meg-nőtt ember, ha hirtelen, és egyszerre a' gyermeki kicsin őfzönökre húzatna, mindgyárt meg-betegedne. *Hat font vér*, ha hirtelen ki foly, meg-betegíti, sőt megis öli az embert, de *har-mintz font vér*, ha csak lassan, és aprón folydagol, se meg nem öli, se meg nem betegíti az embert. Az *útom is* ártana, ha lassan lassan nem húzatnának-el az őfzönök, és az ágynak melege nem munkálkodna, a' mint azok bizonyittyák, a' kik a' nagy hidegben el-alufznak, és meg-halnak ezen alvásokban. A' *reménység* minden emberben meg-vagyon, ha nem gondolkodunk-is rólla figyelmezve; ha már hirtelen valami olyan dolog elé-fordul, melly miatt hijába reménylünk, azonnal meg-szomorodunk, és így egyszerre el-vesztyük a' reménységet, és valóságos gyengeségbe esünk, 's a' t. A' meg-fagyott ember valóságos gyengeségben vagyon. Az éhségtől el-gyengült ember-is ilyen valóságos gyengeségben vagyon.

§. LXLIX.

Az egy őfzönök-is meg-kissebbedése maga után húzza a' több őfzönöknek-is meg-kissebbedéseket, és így neveli a' valóságos atheniát. Így egy szomorú hír gyengíti, de azonnal el-vész az appetitus-is, nints kedve a' betegnek a' mozgásra, azután az étel roszfűl emésztddik, eledel vagy semmi, vagy igen kevés menyen a' testbe, nem lesz jó és elegendő chylus, nem készűl jó és elegendő

Második Rész. U vér,

vér, 's a' t. így nevededik egy okból-is a' *valóságos gyengeség*, ha a' beteg nem gyógyíttatik, avagy éppen rolszul orvosoltatik, még pedig mind addig, míg az ösztönözésnek észrevehetősége annyira nevededik, hogy a' vízfizamunkálkodhatóság egészen el-fogygyan, és a' beteg meg-halyan a' valóságos gyengeségtől, mivel már ilyenkor nintsen a' testnek részeiben olyan erő, a' mellyel a' test, és a' testnek részei mozoghatnának.

§. C.

Az ilyen történeteknek el-távoztatására éppen csak egy út vagon, ha tudni illik idején gyenge ösztönök által lassan, és apródonként szaporítván, vagy nevelvén, az ösztönözésnek észrevehetőségét úgy el-fogyasztyuk, hogy az egészséges grá-dusra le-huzattassék; a' vízfizamunkálkodhatóság magától abban a' mértékben nevededik a' fenntartott indittás által. Így egy nagy valóságos gyengeség az egész meg-gyógyulásra kéván *három uncia æther vitriolit*, de egyszerre többet belőlle bé nem vehet a' beteg két tsepnél, mert többet meg nem szenvedhet; ellenben pedig más sokkal kisebb valóságos gyengeségben, melly csak *egy uncia æther* kévanna, a' beteg egyszerre *húsz tseppet-is* alkalmasint meg-szenved. Nagyon *hibáznak* tehát azok, a' kik azt hiszik, hogy a' valóságos gyengeséget egybe, 's hirtelen lehet meg-gyógyítani, mert a' meg-gyúlt indíthatóság nem szenved nagyobb ösztönöket, és azok csak hamar egészen el-emésztenék a' vízfizamunkálkodhatóságot, és így meg-ölnék a' beteget.

§. CI.

A' *valóságtalan gyengeség (debilitas indirecta)* valóságtalan gyengeségű betegségnek (*asthenia indirecta*)

directa) neveztetik. Ez a' valóságatlan gyengeség akkor támad, a' mikor nagy, avagy sokáig munkálkodott ösztönök az ösztönözésnek észrevezését nagyon el-fogyasztják (§. XVI.), és azért az indítható részek eléggé fel-nem indíthatatnak, melly miatt az indítás meg-gyengül. A' részeges ember ilyen valóságatlan gyengeségbe esik.

§. CII.

Mind a' valóságos, mind a' valóságatlan gyengeség (§. LXLVIII. CI.) az indításnak gyengeségiben (*in debili incitatione consistit*) áll, és azért mind a' kettő igazi gyengeség (*est vera debilitas*), és azért ezeket a' gyengeségeket nem kell öfve zavarni a' régieknek gyengeségivel, melly a' bővérűségtől (*cum debilitate ex plethora*) származik, mert ez csak tettetés, és fattyú gyengeség. Az érzékenység sem gyengeség; és azért az ember lehet nem csak gyenge, hanem az erős indításnál is néha érzékenebb, máskor érzéketlenebb.

§. CIII.

Az erősségű betegségek (*morbi sthenici*) valóságatlan gyengeséggé válnak, ha az indíthatóság úgy el-emésződik, hogy az ösztönözést illendőkép-
pen ne érezhesse. De ez a' valóságatlan gyengeség támad néha egybe-is minden előrement sthenia nélkül, akkor tudni illik, a' mikor az ösztönök igen keményen munkálkodtak, és azért igen hirtelen el-emészítették az indíthatóságot. Így az *electricitas* egybe gyengitt; az ispotályos ragadós dög-is egybe gyengitt; és ha ezekben előremen-ne-is valami sthenia, az mégis olly rövid volna, hogy észre ne vétethessen, és azért ne-is orvosol-tathassan; mégis mindazonáltal ha hosszabb, észre.

észrevehető, és orvosolható volna az ilyen sthenia, akkor csak ugyan a' maga módgya szerint traktálna olly vigyázással, hogy gyengeséget az orvoslás ne csinályan.

§. CIV.

A' valóságatlan gyengeségben azért hal meg az ember, hogy el-fogy az ösztönözésnek észrevehetősége (§. XVI.) és azért semmiféle ösztön már többé a' tetlet mozgásra fel-nem indithattya.

§. CV.

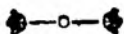
Az *Antibrowniánusok* abban nagyon megbótráncokztak, hogy a' *Browniánusoknál* akkor-is meghal a' beteg, a' mikor az indithatóság meggyúl, és akkor-is, a' mikor az indithatóság el-fogy. De ők nem értik, 's nem tudgyák, hogy az indithatóság két részekből áll (§. XVI.), és hogy az mind egyre mennyen, akar a' vízfzamunkálkodhatóság (*reagibilitas*), akar az észrevehetőség (*perceptibilitas*) el-vefzzen. Jelen lehet az észrevehetőség, de ha nints vízfzamunkálkodhatóság, akkor nem lesz indittás, nem lesz mozgás: Jelen lehet a' vízfzamunkálkodhatóság-is; de ha nints észrevehetőség, akkor-is nem lehet indittás, nem lehet mozgás. Nem tsuda tehát, hogy mind a' két gyengeség meg-öli az embert. Hogy pedig a' vízfzamunkálkodhatóság akkor el-vefz, a' mikor az észrevehetőség felette nagyon meg-nőtt, és hogy az észrevehetőség akkor egéfzzen el-vefz, a' mikor a' vízfzamunkálkodhatóság nagyon meg-nő, a' mindennapi tagadhatatlan tapasztalások bizonyitgyák (§. XXVII. XXVIII.).

§. CVI.

§. CVI.

Az elegyes gyengeség (*debilitas mixta*) egyes gyengeségű betegségek (*asthenia mixta*) neveztetik. Ebben a' gyengeségben-is az *Anti-browniánusok* nagyon meg-botránkoztak, de ők nem értik, 's nem tudják, hogy a' valóságos gyengeségben a' vízfizamunkálkodhatóság azokon a' grádusokon áll le-felé, a' mellyeken az észrevehetőség hág fel-felű; azt sem tudják, hogy némelly erősebb ösztönök által a' valóságos gyengeségben több grádussal fogy a' vízfizamunkálkodhatóság, mintsem az észrevehetőség nevedett; nagyobbban el-fogyatt tehát itt a' vízfizamunkálkodhatóság, mintsem el-fogyat volna a' megnevedett észrevehetőségtől. Most már az indítás kétfős gyengeségű: *elsőben* gyenge azért, mert az észrevehetőségnek nevedése miatt fogy a' vízfizamunkálkodhatóság; *másodszor* gyenge azért, mert az hirtelen applicált különbs nagyobb ösztönnek meg-fogyasztották a' vízfizamunkálkodhatóságot. Az *első* gyengeség valóságos gyengeség (*debilitas directa*); a' *második* gyengeség a' valóságos gyengeségre nézvéen valóságatlan gyengeség (*debilitas indirecta relativa*). Az elegyes gyengeségben tehát kétféle különböző okokból egyszerre gyengül meg az indítás. Az hysteriás felette nagyon indítható Alszonvi szeméyek fél-drachma liquor anodynus mineralistól könnyen ebbe a' második rendű valóságatlan gyengeségbe esnek. A' meg-fagyott emberek-is, ha hirtelen nagy melegre vitetnek, ebbe a' gyengeségbe esnek. Igen ritkán tarthat sokáig egy gyengeség a' másik nélkül, és a' szegényeknek betegségei nagyobb részben elegyes gyengeségek. De

ségbe

az elegyes gyengeségben többnyire mindenkor az uralkodik, a' mellyik utóbszor támadott, 's azért az orvoslás-is ahoz leg-inkább 's leg-főképpen alkalmaztatik. Ha a' valóságatlan gyengeségben a' vízfizamunkálkodás-is fogy, akkor a' valóságatlan gyengeségre hozatik *debilitas directa relativa*.

§. CVII.

Az elegyes gyengeség három környüállásokban eshetik meg:

1. Ha az egész test *valóságos* gyengeségben legyen, és valami rész azonban *valóságatlan gyengeségbe* esik. Így azok az emberek, a' kik megfagytak, az hirtelen applicáltatott melegtől; azok pedig, a' kik a' nagy éhségtől el-gyengültek, az hirtelen evett sok ételtől; *elegyes gyengeségbe* esnek, mert itt a' vízfizamunkálkodhatóság bővebb mértékben fogy, mintsem az észrevehetőségnek nevedése miatt fogyni kellett volna; és azonban csak ugyan valamin fogyni az észrevehetőség, de nem olly mértékben, a' mint a' valóságatlan gyengeségben.

2. Ha az egész test *valóságatlan gyengeségben* legyen, és azonban valami rész *valóságos gyengeségbe* esik. Így azok, a' kik a' nagy mozgás miatt el-gyengültek, ha éhezni kényszerítettnek, *elegyes gyengeségbe* esnek, mert úgy a' vízfizamunkálkodhatóság fogy, mellynek fogyni nem kellett volna az észrevehetőségnek fogyása miatt; de azonban az észrevehetőség is a' maga fogyásában egy kevésse meg-gátoltatik; de meg-nem győzttetik.

3. Ha az éhség miatt a' gyomor *valóságos gyengeségbe* esik, és azonban a' nagy futás miatt a' musculusok *valóságatlan gyengeségbe* esnek, akkor *elegyes a' gyengeség*, 's a' t. mert itt egyszerre

3. Ha

nagyobban fogy a' vízfizamunkálkodhatás, mintsem fogyni kellett volna a' valóságos gyengeség miatt; de azonban az észrevehetőség-is nem abban a' proportióban nevedett volna a' valóságos gyengeségben; mert fogy-is valamit, de nem annyit a' mennyit a' *valóságtalan gyengeség* kíván.

§. CVIII.

Egyfzer'smind némelly ösztönök el-húzathatnak; mások ellenben nagyon meg-nevedkedhetnek; es így ilyenkor kétféle ellenkező okoktól gyengül-meg az ember, mert a' gyenge inditás az okoktól függ; az iudithatóságnak változása csak effectus. Az érzékenység, sem gyengeség, és meg-jelenhet nem csak az althéniában, hanem a' sthéniában-is.

§. CIX.

Az elegendes gyengeségben ezek a' kétféle ellenkező ösztönök turbályák az ösztönözésnek észrevehetősége, és a' vízfizamunkálkodhatóság között való æquilibriumat, úgy hogy, vagy az észrevehetőség improporcionaliter kisebb legyen a' vízfizamunkálkodhatóságnál, vagy a' vízfizamunkálkodhatóság improporcionaliter kisebb legyen az észrevehetőségnél; mind a' két esetben az inditás, a' melly már gyenge vólt, újra s nagyobbban megint meg-gyengül; és így már nem igaz, hogy az elegendes gyengeségben egyfzer'smind nagy-is, kitsin-is volna az indithatóság, hanem csak az igaz, hogy a' vízfizamunkálkodhatóság másképpen szabataik az észrevehetőséghez, mintsem szabattatik a' valóságos, és a' valóságtalan gyengeségben. Valamint az inditás a' testnek egy résziben, és egy időben erős, és gyenge nem lehet; sziben,

éppen úgy a' valóságos, és valóságtalan gyengeség-is a' testnek egy résziben, és egy időben az indíthatóságra nézvéen egygyütt nem lehet, de úgy mind a' kettő özfvefoglaltathatik, a' mint itten az okokra, és az indításra nézvéen mondatott (§. CV. CVI. CVIII. CIX.), mert akar ne izgatassanak elégé az indítható részek, akar az ösztönök elegendők az illendő izgatásra, ez mind egyre menyen, mivel mind a' két esetben gyenge az *indítás*.

§. CX.

Az *Asthénia* akar a' kicsin, akar a' nagy öfzöntől, akar mind a' kettőtől együtt (§. LXLVIII. CI. CVI.) származik, mégis mindenkor sok grádusokat tart, és soha az egész testen tökéletes egyarányúsággal el-nem terjed, hanem mindenkor valami részben főképpen uralkodik. Így a' *scorbutus* az egész testnek gyengeségétől függ ugyan, de mégis az erek (*vasa*) főképpen gyengék, így a' *Rachytis-is* az egész testnek gyengeségétől függ, de mégis a' csontok főképpen szenvednek, 's a' t.

§. CXI.

Ha az *asthenia* olly nagy, hogy gyors pulsuft tsinályon, és a' forróságot-is nevelye, akkor *hideglelés* (*febris*) támad, még pedig ha igen kemény, akkor támad az állandó hideglelés (*febris continua*), ha középserű, akkor támad engedő hideglelés (*febris remittens*); ha pedig szelidebb, 's kisebb, akkor leszen félbenhagyó hideglelés (*febris intermittens*). És így már az hideglelések éppen csak az *asthénianak* grádussára nézve különböznek egymástól. Így a' *kina* éppen csak az harmadik grádushoz vagyon alkalmaztatva, és azért éppen csak a' félbagyó hidegleléseket gyógyvittya meg. De itten az hideglelést a' forrózással

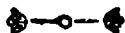
(§. LXXXIX.) öszve nem kell zavarni; mert a' *febris* gyengeségű betegség (*morbus asthenicus*); a' *pyrexia* pedig erősségű nyavalya (*morbus sthenicus*).

§. CXII.

Az hideglelés (§. CXI.) vagy egyes és tiszta (*simplex*), ha az *asthenia* az egész testben alkalmasint egyarányú, és a' vért tartó edényeken kívül semmi különös tagot különösen, s főképpen nem ostromol; vagy öszveelegyedett (*complicata*), ha az *asthénia*nak egyenetlen terjedése miatt valami különös rész főképpen szenved. Azok a' tagok, a' mellyek különösen szenvednek, többnyire veresek, dagadtak, és fájnak, és ilyenkor támad hidegleléssel járó gyuladás (*inflammatio cum febre*), de itt is az *inflammatio* csak effectussa, és nem oka az hideglelésnek (§. LXXXI.). Ha pedig az egész testen el-terjedett *asthénia* a' bőrt főképpen el-fogja, és úgy ostromolja, hogy a' bőr meggyuladgyon, akkor származik *exanthema*. Hogyha pedig az *asthénia* magát semmi hideglelés symptomával nem mutattya, akkor a' betegség hideglelés nélkül való *asthénia*, a' millyen sokszor az *hydrops*, az *icterus*, 's a' t. A' már tett calculusból kitet-
szik, hogy nagyobb része az embereknek meghal vagy hidegleléssel, vagy hideglelés által, mivel utóljára többnyire mindenkor meg-jelenik az 'hideglelés.

§. CXIII.

De itten jól fel-kell jegyezni, hogy a' gyuladás, és *exanthema* kétféle: az egyik erősségű (§. LXXI. IXXII.) a' másik gyengeségű (§. CXII.) melly miatt ezekben az orvoslás is kétféle, és hogy né-
ha

ha a' gyuladás, és exanthema, ha erősségű-is, mégis pyrexia nélkül-is, máskor pyrexiaival-is, és ha gyengeségű, akkor-is néha hidegteleléssel, néha hidegtelelés nélkül-is megjelenik.

§. CIV.

Igy már az ásthénia önként két rendekre oszlik, úgymint:

1. *Hidegteleléssel ásthéniára*, melly vagy egyes és tiszta, vagy öszve elegyedett *gyuladással*, avagy *exánthémával*.

2. *Nem hidegteleléssel ásthéniára*, melly megint vagy egyes és tiszta, vagy öszve-elegyedett *gyuladással*, avagy *exánthémával*.

§. CXV.

Az ásthéniás betegségek, ha nem orvosoltatnak, avagy az ösztönöknek el-húzásával roszszul orvosoltatnak, akkor vagy egyenesen halálra mennek, vagy helybéli hibákat csinálnak. Így az *ásthéniás tüdőgyuladás* érvágással, és hashajtóval vagy egyenesen meg-öli a' beteget, vagy tüdőrothadássá (*phthisis pulmonalis*) válik. Az ilyen ki-menetelektől főképpen akkor kell félni, mikor az ásthénia hidegteleléssel, és gyuladással jár.

§. CXVI.

Ha pedig az ásthénicus betegségek lassan lassan erősítvén, és az indittáft fel-emelvén orvosoltatnak, akkor *ásthéniás gyógyulás* által a' betegek egészségre lépnek; de ebben a' gyógyulásban mindent jól számba kell venni, úgymint: az elmeindulatokat, a' diétát, az életmódgyát, 's a' t. Mentől jobb vólt az orvoslás, annál rövidebb a' gyógy-

gyógyulás-is. Ha pedig az őszitönök nagyon neveltetnek, de mégis nem úgy, hogy az indithatóságban a' vizszámunkálkodhatást felyúl haladgyák, akkor az althéniából *sthénia* lesz; de ha az őszitönök olly nagyra vitetnek, hogy az indithatóságban a' vizszámunkálkodhatást felyúl haladgyák, és azért még jobban el-emészszék, akkor a' jelenlévő valóságos gyengeségre, valóságtalan gyengeség hozatik, (§. CVI.), és a' beteg meg-kettőztetett gyengeséggel, sebes lépéssel siet az halálra, avagy valami helybéli hibára.

§. CXVII.

Ezekből már, a' miket eddig mondattunk, ónként kövötkszik, hogy az Orvos tartozik az orvoslásnak el-rendelése előtt igazán ki-tanólni, és meg-határozni, hogy

1. A' jelen lévő betegség *közönséges betegségé*, avagy helybéli nyavalya (§. LXV.).

2. Ha közönséges, akkor tartozik ki-tanólni, hogy *sthénia-é*, avagy *asthénia* (§. LXXIX.)?

3. Ha *sthénia*, akkor mellyik grádusban vagy on a' sthénia (§. LXXXVII.)? és

4. Mellyik rész szenved leg-inkább a' sthénia-tól (§. LXXXVIII.)?

5. Ha *asthénia*, akkor-is az *harmadik* kérdés ez: mellyik grádusban vagy on az *asthénia* (§. LXXXVII.)? a' *negyed k-is* ez: mellyik rész szenved leg-inkább az *asthénia*-tól (§. LXXXVIII.)?

§. CXVIII.

A' betegágnál a' *sthénia* az *asthénia*-tól bizonyos jelek által meg-külömböztethetik. A' különdös jelek (*signa specialia*) a' *specialis pathologia*ban

giában iratnak-le, és azért itten csak közönséges fundamentomok tételnek erre a' szükséges megkülönböztetésre.

§. CXIX.

Elsőben a' betegítő okokat elé kell beszélni a' betegnek, avagy a' betegnek gondgyát viselőknak; azután a' feleletből ki kell szedni azokat az okokat, a' mellyek előrementek.

§. CXX.

Másodszor meg kell vizsgálni, hogy ezekre az előrement okokra mitsoda alkalmatosság, *sthenikusé*, avagy *asthenikus* következet (§. LIII.). Az erősgű alkalmatosságban (*in opportunitate sthenica*) a' nagyobb, és erősebb ösztönök nevelték a' munkáknak erősségeket az egészségnek állandó közép állapotjánál nagyobbra. A' gyengeségű alkalmatosságban (*in opportunitate asthenica*) ellenben a' gyengítő okok (§. XLIV.) a' munkáknak erős-
ségit gyengébbé tették az egészségnek közép állandó állapotjánál (§. XLVIII.). Az *első* állapotban az ember magát *erősebbnek*; a' *második* állapotban *gyengébbnek* lenni érzi, de mégis mind a' két állapotban magát elég jól lenni gondolva és tartva. De az okokból egyedül igen nehéz megtudni, hogy erősgű-e, avagy már valóságatlan gyengeségű a' betegség; a' gyengeségű alkalmatosság is valami ösztönök által meg-orvosoltathatik, és azonfelyül így belőle *sthenia is* lehet.

§. CXXI.

Harmadszor a' *Physiognomiát-is* jól meg kell vizsgálni. Ide való nem csak az ábrázatnak, hanem az

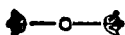
az egész testnek-is külső tekintete. De ezt a nagy ispotályokban lehet leg-jobban látni. A' gyengességű betegségekben az hajak tonnyadtak lenni láttzanak (*flaccidi*), és az ábrázat halavány, izomorú, és gyakran pöffedt, néha futó pirosság-is hozzá járul. De ezt a' hábitust, vagy-is tekintetet szóval meg-magyarázni világosan nem lehet, könnyű ellenben látás által meg-tanólni.

§. CXXII.

Negyedszer az érverést, vagy-is pulst kell meg-visgálni. A' gyengességű betegségekben a' *pulsus* sokkal gyorsabb, mint az erősségű betegségekben, a' mellyekben egy első minutum alatt felette ritkán menyen 120. ütésre. De a' pulsusnak *keménysege*, avagy *lágysága* nem bizonyos jel, mert sok gyengességű betegségekben *kemény* a' pulsus, és ellenben sok erősségű betegségekben *lágú*. Vált egy erősségű tüdőgyuladás (*peripneumonia sthenica*) 142. pulsussal, de ez igen ritka példa. De vagnak gyengességű betegségek-is igen lassú, és késő pulsussal, a' millyenek a' gyengességű apoplexiák. Az haldakló embernek pulsussa többnyire igen gyors. Ha a' gyengességű betegségekben az applicált ösztönre a' pulsus gyorsabb lesz, akkor az ösztön igen nagy, és gyengitt. Így az érvágás akkor gyanus, ha utána a' pulsus gyorsabb lesz. A' gyermekeknek az egészségben-is gyorsabb pulsussak vagnon, mint a' meg-nőttekben, 's a' t. Az asthéniaiban mindenkor *gyenge* a' pulsus, mivel az inditás (*irritatio*) gyenge.

§. CXXIII.

Ötödszer a' testnek melegség-is meg-kell visgálni. A' gyengességű betegségekben a' testnek me-
 legse,

legsége égető (*urens*), és az Orvosnak keziben kedvetlen (*ingrata sensatio*) érzékenységet gerjeszt; az erősségű betegségekben ellenben csak nevedett, és az Orvosnak keziben kellemetes melegítő érzékenységet (*sensatio grata*) csinál. Így az hideglelés melegség az Orvosnak tapogató ujjában hátrahagy valami kedvetlen érzékenységet. Azon felyül az erősségű meleg (*calor sthenicus*) többnyire egyenlőképpen oszlik-el az egész testen, de ellenben a' gyengeségű meleg (*calor asthenicus*) többnyire csak valami különös részben alkalmatlan, mint a' phtysisben láttatik, ahól a' tenyerek alkalmatlanúl melegek, 's a' t. Közönségesen az a' sthénicusok belől hévségről panaszolkodnak, kivül pedig a' test hideg. De a' betegségeknek-is nagyobb részek *asthénia*, úgy hogy 100. betegek között alig lehessen *három sthénia*t latni.

§. CXXIV.

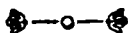
Hatadszor a' beteg-is nagyobb gyengeséget érez az *asthénia*ban, mintsem a' *sthenia*ban; de mégis sok munkáknak hibáji néha a' *sthenia*ban-is valami gyengeséget tettetnek (*simulant*), jóllehet valóság-gal nintsen ott semmi gyengeség. Így a' *sthenicus* Rheumatismusban a' beteg sokszor semmi hajló tagjait nem mozgathattya, és mégis nem gyenge, mert a' gyengítő orvoslásra, úgymint érvágásra, hashajtóra, izzasztóra, 's a' t. meg-gyógyul. Így az *asthénia*s afz szonyemberek-is a' convulsiókban, és az érzőinat hideglelések deliriumában gyakran sok, és nagy erőt mutatnak, de ez nem vólt igaz erő, mert ha el-múlik az ilyen ostrom, azután a' beteg olyan gyenge, hogy csak egy pohár vizet se vihessen a' szájához. Ha a' beteg az ágyban fel-nem ülhet

ájulás

djulás nélkül, és fel sem állhatt úgy, hogy el ne ájullyan, és ha ebben a' fel-állásban (*in situ erecto*) a' *pulsus-is* gyorsabb lesz; akkor majd leg-bizonyosobban lehet következtetni, hogy a' betegség *asthénia*. Így a' gyengeségű *reconvalescens*-nek az ágyban egészséges lassú *pulsus*sa vagyon, de ha fel-kél az ágyból, akkor az ő *pulsus*sa mindigart igen gyors lesz. Azonban mégis némelly *asthénias* mej-betegségeken más okból a' beteg inkább szereti az egyenes fekvélt (*situs horizontalis*), és ez-is már tetten egy kitsin *exceptiót*.

§. CXXV.

A' ki tehát a' *sthénias* az *asthénias*tól a' betegben meg-akarja különböztetni, az tartozik jól ki tanólni, és tudni, hogy *imo* mitsoda okok mentek előre, *sthéniasok-é*, avagy *asthéniasok* (§. CXXIX.). *2do* tartozik ki-tanólni, és tudni, hogy mitsoda alkalmatosság támadott, *asthénias-é*, avagy *sthénias* (§. CXX.); *3tio* tartozik az *asthénias*, és *sthénias physognomiát* jól tudni, és a' betegnél meg-határozni, hogy mitsodás a' jelen lévő betegnek *physognomiája* (§. CXXI.); *4-to* tartozik jól tudni, hogy mitsodás az *asthénias*, és a' *sthénias pulsus*, és hogy a' jelen lévő betegeknel mitsodás a' *pulsus* (§. CXXII.); *5to* tartozik tudni, hogy mitsodás az *asthénias*, és a' *sthénias* melegség, és hogy a' jelen lévő betegben mellyik melegség vagyon jelen (§. CXXIII.); *6to* végtire azt-is tartozik tudni, hogy mitsodás a' gyengeségnek, avagy erősségnek érzékenysége az *asthénias*, és *sthénias* betegben, és hogy a' jelen lévő betegben mellyik érzékenység vagyon jelen (§. CXXIV.) De ezeket a' nagy Ispotályokban könnyöbb, és szükséges-

is, meg-tanólni. A' practicus Orvos ezeket maga-
is a' maga betegeiben ki-tanólhattya, ha akar, és
a' fáradságot nem sajnálja, 's azonban minden
praëjudicált opinióit tölre telzi. De ezek a' jelek
még tsak közönséges jelek (*signa generalia*);
a' különös jelek (*signa specialia*) másutt fordul-
nak elé.

TIZEDIK TZIKKELY.

AZ HELYBÉLI BETEGSÉGEKRŐL.

(*De morbis Topicis.*)

§. CXXVI.

Helybéli betegségnek (§. LXIV.) azok a' nya-
nyavalyák neveztetnek, mellyekben a' roszízullétel
(*malevolentia*) az alkatásnak észrevehető sértési-
től, 's hibájitól származik. Itten a' szenvedő rész-
ben meg-jelent *sthénia*, avagy *asthénia* nem ok,
hanem tsak effectus (*non est causa, sed tantum
effectus morbi topici*). A' ki erre nem vigyáz, na-
gyon hibázna, ha azt mondaná, hogy tehát az
helybéli hibák-is vagy sthéniatól, vagy asthénia-
tól származnak. Az effectust a' causával öfzeza-
varni nem kell.

§. CXXVII.

Némelly helybéli betegségek tsak arra a' rész-
re szorittatnak, a' melly meg-sértődött, és azért
a' több functiókat nem bántják, 's nem turbályák;
mások ellenben az egész testet együtt egygyezésre,
és

és együttszenvedésre (*consensus et compassio*) hoz-
 zák, és tsalárdul közönséges (*universalis*) beteg-
 séget praesentálnak, jóllehet azokkal a' külső te-
 kéntetnél egyébben nem közösülnek. Így a' tüdő-
 nek sértése az egész testet fel-háborittya, és mégis
 tsak helybéli nyavalya (*morbis topicus*). Így te-
 hát már az helybéli betegségek két rendekre ön-
 ként oszlanak, úgymint:

1. A' szenvedő helyre egyedül szorított be-
 tegségekre.

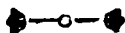
2. Az egész testet együtt-szenvedésre húzó
 betegségekre.

§. CXXVIII.

Az első rendre (§. CXXVII.) azok az hely-
 béli betegségek tételnek, mellyek *imo* együtt szü-
 letnek az emberrel, mint a' vakság, sükettség,
 némaság, hernia congenita, struma, 's a' t. *2do*
 születés után támadnak, mint a' bőrnek gyengébb
 hosszszas sértődései, nem igen régi rüh, gyengébb
 gyuladásai a' bőrnek a' méhek, 's darások szurá-
 sítól, a' nem felette nagyon érzékeny testben, a'
 gyengébb sebetskék, némelly vizkorságok, mint
 a' tojás fézkeknek vizkorságai, 's a' t. Ezekből
 már ki-tettzik, hogy erre a' rendre igen sok hely-
 béli betegségek tartoznak.

§. CXXIX.

A' második rendre (§. CXXVII.) hozatnak :
 a' nagy életereknek aneurismája; a' főbb belső
 tagoknak obstruictióji, mint a' máj, nádra, 's a'
 t. a' cancer, caries, fistula, mint a' fistula ani,
 avagy lacrymalis, kemény gyuladások, mint a'
 spanyol borstól támadott bélgyuladás; bőrkiütések,

mellyek a' közel lévő részeket ki-rágják; bé-záratott herniák; tsonttörések; a' nagy sebek; a' nehéz szülés; a' nádragyuladás a' nehéz szülés után; a' meg-tsontosodott aortától támadott mej-vizkorság; és az alkataft meg-sértő mérgektől támadott nyavalyák, 's a' t.

§. CXXX.

Ezen két rendek között (§. CXXII.) a' különbség áll, *imo* a' nagyobb keménységben. Így a' dalszurás kezdetben az első rendre való, de ha a' gyulladás nevedek, akkor általmenyen a' második rendre; *2do* a' meg-sértett részek nagyobb avagy kisebb indithatóságában. Így a' glutæus musculusoknak szurása az első rendre való, mert ezek a' musculusok nem igen érzékenek; de a' körmök alatt esett szurás a' második rendre való, mivel itt az érzékenység igen nagy. Az okok identitása, és ezeknek a' betegségeknek az egyik rendről a' másikra lett általmenetele, tökéletesen bizonyították ezt a' különbséget (*differentia*).

§. CXXXI.

Némelly helybéli betegségek sokáig, sőt örök-ké-is úgy maradhatnak, hogy soha azokból közöséges betegség ne légyen, és, ha az ilyenekben valami univerfalis betegség támad, akkor az csak accidentalis. Így a' tsonttörésben, a' hószas nyugovás, és ágybanfekvés, koplalás, és szomorúság, accidentaliter tsinálhatnak univerfalis betegséget. De más helybéli nyavalyák, ha mindigárt meg-nem gyógyittatnak, által mennek determinált univerfalis betegségre. Így a' cancer venereus, ha mindigárt nem gyógyittatik, általmenyen

nyen lues veneréára. Ezek a' tapasztalások már megint két rendekre osztyák az helybéli betegsé-
geket, úgymint:

1. Magok formájokban meg álló, és közön-
séges betegségek ké soha sem válókra.
2. Magok formájoktól el távozó, és közön-
séges betegségek et csináló betegségek re.

§. CXXXII.

Az első rendre (§. CXXXI.) valók: a' sebek, sükettség, hermiák, és több effélék. A' második rendre (§. CXXXI.) tartoznak: a' venereus can-
cerék, a' vezett kutyamarás, a' kígyómarás, és több effélék.

§. CXXXIII.

Vagynak olyan helybéli betegségek - is, a'
mellyek minden előrement más betegség nélkül támadnak, és azért abban a' szempillantatban, a'
mellyben támadnak, már helybéli nyavalyák; de
vagynak olyan helybéli betegségek - is, a' mellyek
közönséges betegségből származnak, mint a' gyu-
ladások után. Így tehát az helybéli betegségek
megint két rendekre oszlanak, úgymint:

1. Első betegségek re (*morbi locales primarii*).
2. Második betegségek re (*morbi locales secundarii*).

§. CXXXIV.

Az első rendre (§. CXXXIII.) tartoznak: az
együtt születet hibák; az előszakos okoktól szár-
mazott sértődések, mint a' sebek, contufiók, tö-
rések, 's a' t. A' második rendre (§. CXXXIII.)
hozatnak azok az hibák, a' mellyeket a' közönséges

betegségek magok után hátra hagynak, mint az engedetlen obstruóciók a' félbenhagyó hidegle ések után, és gyuladás után a' suppuratio, meg-keményedés, gangraena, 's a' t.

§. CXXXV.

Ha az helybéli betegségben a' pulsus meg-gyorsul, és a' melegség meg-nevekedik, akkor ez az állapot izgatásnak (*irritatio*) neveztetik, mellyet nem kell öszvezevarni a' *pyrexia*val, és a' *febris*sel. Így a' phtyicusban a' mindennapi melegség, és gyors pulsus irritatio, mivel követi (*sequitur*) az helybéli hibát; a' pyrexia ellenben, és a' febris meg-előzik a' különös részeknek szenvedéseket akkor mindenkor, mikor azok is valami módon afficiáltatnak. Így, ha előbb gyuladás (*inflammatio*) támad, és azután a' pulsus gyors lesz, akkor a' gyors pulsus irritatio; de ha ellenben előbb támadott gyors pulsus, és csak azután jelent meg az inflammatio, akkor a' gyors pulsus, ha erős, *pyrexia*, ha gyenge, *febris*, 's a' t.

§. CXXXVI.

Melly szükséges, és mégis nehéz legyen a' közönséges betegségeknek az helybéli nyavalyáktól téendő meg-külömböztetése a' betegekben, felyebb (§. LXV. LXVII. LXVIII.), meg-mutatattott; az-is ugyan már (§. LXVI. egészsz: n az LXXVII-dik §.) meg-mondatott, hogy miképpen lehessen a' közönséges betegségeket az helybéli betegségektől meg-külömböztetni, mégis mindazonáltal itt-is még arról valamit elé hozni, jó fog lenni.

§. CXXXVII.

Elsőben ki kell keresni, hogy valyon az ok meg-sértette-é az alkatást, vagy nem. Ha olyan ok applicáltatott, a' melly az alkatást meg-sérti, akkor helybéli a' betegség. Így valami különös helybe munkálkodó ok is helybéli betegséget csinál. Egy *epilepticusban* a' fájdalom mindenkor a' száran (*tibia*) kezdődött az epilepticus intútus előtt, azért is ez az hely fel-vágatott, és ott valami tsontotska találtatott, mellynek ki vévése után az epilepsia magától ki-maradott. Egy *maniacus* mindenkor nagy dühösségbe esett, ha a' talpára fel-állat; tsendes vólt ellenben, ha az ágyban fektött. A' talpa fel-mettzetett, és ott valami üveg darab találtatott, mellybe a' beteg egészséges korába hágott vala. Az üvegnek ki-vétele után elmúlt a' mania.

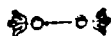
§. CXXXVIII.

Másodszor ha az előrement okokból, mellyek elé-belzéltetnek, meg nem lehet tudni, hogy alkatást sértő vólt-é az ok, vagy nem? akkor azt kell ki-keresni, hogy mi ment előre, opportunitás-é, avagy praedispositio. Ha praedispositio ment előre, akkor helybéli a' betegség.

§. CXXXIX.

Harmadszor ki-kell keresni, hogy sokáig tartott-é a' betegség, vagy nem, és hogy változik-é valamit a' betegnek meg-változott környűállásai-ban, vagy nem. Ha sokáig tart, és ha nem változik a' meg-változott környűállásokban; akkor helybéli nyavalya,

§. CXL.

§. CXL.

Negyedszer ki-kell keresni, hogy nem járult-e a' jelen való betegséghez ellenkező természetű betegség. Így, ha az epilepsiában cynanche sthénica támad, akkor az epilepsia helybéli hibától származik, és nem a' gyengeségtől; mert a' sthénia és asthénia állandóul öljve nem foglaltathatik.

§. CXLI.

Ötödször meg-kell vizsgálni, hogy használ-e valamit a' methodus sthénica, avagy asthénica; ha egyik sem használ, akkor helybéli a' nyavalya'

§. CXLII.

Hatodszor meg kell vizsgálni, hogy ment-e előre közönséges betegség, a' melly helybéli hibákat hagyott maga után. Ha ez előrement, akkor helybéli lesz a' jelen való betegség. A' több jelekről másutt bővebb tanítás fog adani.

TIZENEGYEDIK TZIKKELY.

A' LÁTTATÓ, ÉS TÖKÉLLETES HALÁLRÓL.

(*De morte apparente, et absoluta.*)

§. CXLIII.

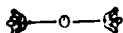
Ha egy, vagy több conditiók azok közül, a' mellyek a' munkálkodó életre szükségesek (§. IV), valami bizonyos időben úgy hibáznak (*deficiunt*), hogy mégis azután megint helyre állíthatassanak, akkor csak láttató halál (*mors apparens*) támad,

de

de még tökéletesen (*absolute*) meg nem hólt az ember, mint az *asphyxiában*. A' vízbe hólt ember a' levegőnek el-vesztett ősztöne miatt (*ex defectu stimuli aeris*) külső tekintetre nézve meghal, de ha igen sokáig a' vízben marad, akkor az ősztönözésnek észrevehetősége a' legnagyobb grádusra lépik, és azért a' vízizamunkálkodhatás ellenben a' leg-kissebb grádusra le-száll, és egészfzen el-fogy, melly miatt többé már semmi inditás nem lesz, és az ember tökéletesen (*absolute*) meghal a' valóságos gyengeségből (*ex debilitate directa*). Néha a' menykő is csak úgy üti-meg az embert, hogy még valami indithatóság az észrevehetőségben meg-maradgyon, és az ember azért csak *apparenter* hal-meg, de ha az észrevehetőség azután egészfzen el-fogy, akkor *absolute* meghal. A' fel-akasztott a' belső melegségnek el-fogyása miatt (*ex defectu caloris interni*); a' meg-fagyott ellenben a' külső melegnek el-fogyása miatt (*ex defectu caloris externi*), hal meg. Mindenik *conditio*, melly az életre szükséges, ha *reparabiliter* fogy el, akkor csak *apparenter*, de ha *irreparabiliter* fogy el, akkor *absolute* meg-öli az embert; mellyből a' következik, hogy tehát ezek az halálnak két nemei egymástól csak grádussal különböznek.

§. CXLIV.

Első oka az halálnak az alkatásnak sértése (*laesio organizationis*). Az helybéli betegségek (*morbi topici*), ezen az után viszik az embert az halálra. De a' *chirurgia* már ma oly nagy tökéletességre ment, hogy az okos, és tudós *Chirurgus* igen sok helybéli hibákat meg-gyógyítsan, még pedig olyanokat, a' mellyek *Chirurgus* nél-

kül bizonyosan meg-ölik az embert. Az helybéli betegségek minnyájan a' Chyrurgiához tartoznak. Az el-váगतott lehellő gége; a' golyóbis által megjukasztott iny (*palatum*), 's a' t. szereztsésen meggyógyítottak. A' *Chyrurgia* tehát, és utánna, 's által az *okos tudós Chyrurgus* igen hasznos, és szükséges. De mégis az helybéli betegségek még nintsenek minnyájan jól ki dolgozva.

§. CXLV.

*Második oka az halálnak az indithatóságban az észrevehetőségnek egész el-fogyása (defectus perceptibilitatis in uicuitate). A' felette nagy ösztön hirtelen, 's egy szempillantatban, a' gyengébb ösztönök lassan lassan, és későbbre, de csak ugyan valaha mégis, úgy el-emésztek az indithatóságban az észrevehetőséget, hogy az többé ne reparáltathassan, és az ember azért absolute meg-haljan. Ha semmivé tétetik az észrevehetőség, akkor horizontalan vagyon jelen a' vízfizamunkálkodhatás, mert az ösztönözést a' test nem érzi, és azért semmit sem-is mozoghat, semmit sem munkálkodhat. A' valóságatlan gyengeség (*debilitas indirecta*) így öli meg az embert. Az *opium*, *atropa belladonna*, *aqua lauro-cerasi*, 's a' t. igen hirtelen megöli az állatokat, ha elegendő mértékben adatik, és az ilyen állatokban ép az alkatás, de úgy elfogyott, 's el-emésződött az inditnatóságban az észrevehetőség, hogy már semmi ösztön mozgást ne csinálhassan. Az ilyen holtak igen hamar megrothadnak, és azért hamar-is el-temettesenek. Az hús-is a' gyomorban hamarébb, 's könnyöbben megemésződik, ha nem nyers, és szakátsmesterséggel előre el-készítettik, avagy az állat a' le-vá-*

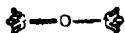
gás

gás előtt sokáig, és igen sebessen kergettetik, avagy minden vértől meg-fosztatik, avagy felire már rothadni kezdett, mivel ilyenkor az indithatóság az első részire nézve egészen el-veszett, és már a' második résziben-is fogy, 's vész. Az eleven geleszták, 's állatok a' gyomorban meg nem emészthetők, mivel azt az indithatóság nem engedi. A' penetrans mérgek az organizatiót rontyák-el, és ölik-meg az embert.

§. CXLVI.

Harmadik oka az halálnak a' visszamunkálkodhatásnak egész el-fogyása az indithatóságban (*defectus reabilitatis in incitabilitate*). Ha az ösztönök elhúztatnak, akkor az észrevehetőség nevedik, de ellenben a' visszamunkálkodhatóság fogy. Ha már az észrevehetőség a' leg-nagyobb grádusra lépik, akkor a' visszamunkálkodhatóság a' leg-kisebb grádusra le-száll. Így öli meg az embert a' valóságos gyengeség (*debilitas directa*). Ha el-fogy a' visszamunkálkodhatóság, akkor hiában vagyon jelen az észrevehetőség, mert nintsen, a' mi munkálkodgyan. A' *relativa indirecta debilitas* a' visszamunkálkodásnak el-fogyásával öli meg az embert. De az ilyen holtok későre rothadnak, 's néha fel-is támadnak; azért-is hamar el ne temetessenek. A' megfulladtak, hysterikák, felette érzékenek, meg-tagyottak, el-éheztek, szomorságból, gondból, és nagy vérfolyásokból meghóltak, sokáig nem rothadnak, és néha már vagy magoktól, vagy segítség által megint fel-támadtak. A' tökéletes halálnak (*mortis absoluta*) bizonyos jele éppen, 's egyedül csak a' testet elbontó, és a' maga alkotó részeire osztató rothadásbau (*putredo*) vagyon.

§. CXLVII.

§. CXLVII.

Ezekből az három okokból (§. CXLIV. CXLV. CXLVI.) már következik, hogy az halál olly természetes állapot, mint az élet; a' melly okok életet csinálnak, éppen azok hoznak halált-is; az halált el-nem lehet kerülni; és hogy az haláltól *physiologicæ* nem kell félni. Sok betegek, mikor haidaklanak, éppen semmit sem éreznek az halálól, és az emberek az haláltól tsak az educationból félnék. Azon félyül az halál ezen a' világon a' leg-utólsób rossz (*malum ultimum*), és azért kívánatos dolog, mert egytzerre meg-menti az embert minden világi rossztól. Itt már vége az ember *physicájának*. A' többi az orvosi tudományt nem illeti.

MÁSODIK SZAKASZ

A'

SPECIÁLIS PHYSIOLOGIÁNAK,

ÉS

PATHOLOGIÁNAK

RÖVID SUMMÁJA.

E L S Ö T Z I K K E L Y

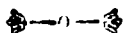
AZ ILLETÉSNEK ESZKÖZEIRŐL.

(*De organo tactus.*)

§. CXLVIII,

A' külső indító okok belső indító okokat (§. XXII) csinálnak, és a' testnek külső színébe (*superficies*) munkálkodnak; azért-is leg-elsőben a' testnek külső színét, és a' külső indító okoknak abba való munkálkodásokat kell meg-visgálni, mivel éppen csak ezzel a' móddal lehet a' belső indító okoknak meg-értésire jutni. A' testnek külső színe áll 1. felső bőrből; 2. taknyos bőrből; 3. alsó bőrből; 4. kövér bőrből; 5. körmökből; 6. és szőrekből.

FELSŐ

F E L S Ő B Ő R.

(*Epidermis.*)

§. CXLIX.

A' felső bőr a' testet kívül egészben bé-borítja, a' taknyos hártával, és az alsó bőrral özfvefoglaltatik, 's azzal a' testbe-is bé-menyen a' szájján, orrán, szemhéjakon, szemérem testeken, és az all-felen; sem erei, sem érzőinai nintsenek, és csak első alkotású (§. XI.), Mégis mindazonáltal az még el-végezve 's meg-határozva nintsen, hogy valyon vagy-on-é benne, vagy nintsen indit-hatóság. A' tűz, a' vesicatorium, és a' vizes áztatás, a' bőrtől különös hártya formában el-választja ezt a' felső bőrt, mellynek vékonysága nem egyarányú mindenütt; a' tenyereken, és a' talpokan, még a' magzatban-is vastagobb, mint másutt. A' Izeretsenekben a' taknyos hártától-is könnyen el-válik. Ha a' bőrtől akar mi októl el-választatik, azután megint újra formáltatik, és meg-nő. Néha halháj, avagy korpa módra le-hull, de újra megint meg-nő. Sok barázdák-is láttatnak rajta, mellyek az újjaknak hegyeken igen szép hajlott rendet tartanak.

T A K N Y O S H Á R T Y A.

(*Membrana mucosa.*)

§. CL.

Ez a' taknyos hártya igen vékony, és lágy hártya, a' felső bőrral úgy özfvefoglaltatik, hogy az alsó bőrtől azzal együtt el-valyon, a' Szeretse-
nekben

nekben mégis könnyen el-válik a' felső bőrtől. Ebben vagy on az emberi színcknek (*coloris*) félszke. A' beteges szinek-is (*colores morbofi*) ebben félszkeltenek. *Beddoes* oxygenált só-savanyósággal (*acido salis oxygenato*) egy izempillantatban elrontotta ebben a' taknyos hártýában a' fekete színt, de ez taláin csak azért történt, hogy maga az hártýa ezzel a' savanyósággal fel-olvoztatott. Külömben sok vak jukokat tart, mellyekben az érző bimbók fekülznek, és nem csak a' külömböző emberekben, hanem minden embernek külömböző részeiben-is külömböző színű, és vastagságú. Semmi erei, és érzőinai nintsenek, és azért ez-is csak első alkatású rész (§. XI.). A' felső bőr, és a' taknyos bőr, vagy hártýa, az érző bimbókat (*papillas tactiles*) védelmezik, és az ösztönöknek munkájokat mérséklük; mivel, ha a' felső bőr, és a' taknyos bőr le-dörgöltetik, lúggal 's szapponynyal el-rontatük, avagy akar hogy az alsó bőrtől el-húzatük, akkor nem illetés (*non tactus*), hanem fájdalom támad az ösztönöktől, melly fájdalom igen nagy az oxygenius levegőben, el-múlik ellenben abban a' levegőben, a' melly nem jó a' lehellésre.

A L S Ó B Ő R.

(*Cutis.*)

§. CLI.

Az alsó bőr vizes áfztatás által tzéllás szöveté válik, de az alkatásában igen sok élet-ereket, vér-ereket, viz-edényeket, és érzőinak tart. A' felső 's külső színén (*in superficie externe*), az érzőinak sok apró érzőbimbókká (*papillæ tactiles*) válnak.

válnak, mellyek a' taknyos hártjának vakjukaiön fel-emelkednek, és az érzbinas velön kívül még az alkatásokban sok tzéllás szövéte, 's mindenféle ereket, 's edényeket (*vafa*) tartanak. De inashúsos szálok a' bőrben nintsenek, mégis mindazonáltal a' szülés után, és a' vizkorság után, 's más daganatok után-is a' bőr öszve-húzódik az előbbeni állapottyára, söt némelly ösztönökre-is láthatóképpen öszvehúzódik, de nagyon ki is feszíttethetik. Azzal leginkább különböz minden más hártjától, hogy mindenütt felette nagyon érzékeny. A' szemeken, orran, szájján, füleken, all-felen, és a' szemérem testeken, a' testnek belső részeire-is bé-menyen, de egy kevésbé meg-váltazott alkatással. Az ő vastagsága különböz a' testnek különböző helyein. Az illetés (*tactus*) a' bőrben gyakoroltatik, mellyben az érdeklő testek olyan mozgást (*motus configurationis*) csinálnak, mellyek a' közönséges sensoriumig mennek, és ott azután a' lélek ő általak észreveszi (*conscia redditur*) az érdeklő testeknek jelenléteket, és érdeklő tulajdonságokat.

K Ö V É R B Ő R.

(*Membrana adiposa cutis.*)

§. CLII.

A' kövér bőr az alsó bőr alatt vagyon, és apró zsiros hójagotskákból áll, mellyel különböz a' retzés tzéllás szövéttől, mellynek tzéllái egymásba nyilnak, és fészket adnak némely vizes, avagy levegős daganatoknak, és azoknak, a' mik a' bőr alatt szoktak helyről helyre menni, 's folyni. De a' zsiros tzéllák egymással nem comuni-

municálnak, hanem zsirt tartanak magokban. Ebben a' bőrben-is vagynak mindenféle erek, és sok érzőinak, jóllehet még meg-határozva nintsen, hogy mennek-é valami érzőinak a' zsiros tzéllaknak alkatásába, 's a' zsirba, vagy nem. A' zsirnak sok haszna vagyon; a' vérbe-is megint visszavitetik, és a' testet táplálja, a' mint azok bizonyittyák, a' kik el-sarvadnak, ámbár semmi zsir a' testből ki nem menyea.

K Ö R M Ö K.

(*Ungues.*)

§. CLIII.

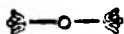
A' körmök valami különös nedvességből származnak, és az alkatásokban alkalmasint meg-egyeznek a' felső, és taknyos bőrrel, kivéven a' körmöknek nagyobb, és szarv-keményégeket; érzéketlenek, de az illetésnek gyakorlására, 's egyéb némelly munkákra, igen hasznosok. Tápláltnak a' gyökereken kézzittetett, 's ki-öntött nedvességből, és előre tazzittatnak az hátul újra formált körmötől úgy hogy négy hólnapok alatt egészfzen újra nőttek legyenek. A' körmök alatt vagyon taknyos bőr, melly az érzőbimbokat béukarja, a' millyenek itten igen sokan vagynak.

S Z Ö R Ö K.

(*Pili.*)

§. CLIV.

A' szőröknek gyökerei kettős eres hártýából állanak, és az alsó 's kövér bőr között vagynak. Ezeknek a' gömbölyű gyökereknek közöpekben tzéllás szővec

szövet vagy on, melly valami különös nedvességgel meg-töltetik. Ez a' széllás szövet azzal a' nedvességgel abban a' gyökérben több szálökká, öttől tizig, válik, mellyek gyórserejűek, és benn lágyobbak, ki-felé pedig keményebbek, és a' bőren keresztül mennek, ki-bujnak, és magokkal hüvelynek (*vagina*) ki-hozzák a' gyökérnek hárttyájit, a' taknyos 's felső bőrt. Az egész test, a' tenyereken, és talpakon kívül, szőrös, de a' szőrek némelly helyeken hosszabbak, és keményebbek, másutt rövidek, lágyok, és pihé formák (*lanuginosi*), és mindenütt különös hasznauak. Valamit ki-gőzölni-is láttatnak, mert *imo* a' chemicusok az hajaktban több repülő sóc kapnak, mint sem a' más részekben; *2do* szüntlen új szőrös nedvesség készittetik, és azoktól a' szőrök ki-taszittatnak, 's nőnek; *3tio* electricusok, és a' setétben, ha dörgöltetnek, valóságos szikrákat vetnek; *4to* a' pubescentiában a' szakáll meg-nő, melly soha meg nem jelenik, ha a' gyermek meg-heréltetik. De az még nints meg-határozva, hogy valyon a' levegőből szivnak-é bé a' szőrek electrica matériát, vagy nem.

A' BŐRNEK BETEGSÉGEI.

(*Morbi Cutis.*)

§. CLV.

Az egészséges bőr az illetést (*tactus*) gyakorolja, de betegségeket-is szenved, mellyek néha közönségesek (*universales*), néha tsak helybéliek (*topici*). Azok a' bőrbetegségek (*morbi cutis*), a' mellyek nem sokáig tartanak, és vagy *stheniával*,

val, vagy *asthénia*val járnak, *exanthémá*'nak nevez-
 ternek, és közönséges betegségek; azok ellenben, a'
 melyek sokáig szoktak tartani, és nem kövötközé-
 sei (*non sunt effectus*) a' sthénianak, avagy asthé-
 niának, helybélyi betegségek, és *Impetigó*nak hi-
 vattatnak. De az *Impetigó* vagy fútos (*maculosa*)
 vagy emészttő (*depascens*). A' *maculosa impetigo*,
 semmi munkát nem turbál; a' *depascens impetigo*,
 ellenben a' bőrt elrontya. Itten csak az helybélyi hi-
 bákról fogunk emlékezni.

P S Y D R A C I A.

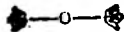
§. CLVI.

Psyrdracia sunt *Impetigines depascentes, variae originis, contagio plerumque carentes, ex pustulis solitariis, ad basim rubris, ac duris, in apice pelucidis, serofis, prurientibus, constata.* A' Szabók, Posztótsinálók, és Takátsok, a' maériáknak tilz-
 tátalanságoktól, gyakran *Psyrdraciusok* lesznek, és akkor a' köznép őket rúheseknek mondgya, de ez nem igaz; mert a' *Psyrdracium* különbözz a' *Scabie*től. Az orvoslás könnyű, ha a' betegség nem igen régi. Az Orvosok azokat az *Impetigó*kat is *Psyrdraciáknak* hívják, a' melyek francztól, avagy mas ragadós maériától szármoznak, és a' *Psyrdraciákhöz* hasanlók, de az ilyen *impetigók* különböznek az igazi *Psyrdraciáktól*.

T I N E A.

§. CLVII.

Tinea est Impetigo depascens, in ulcusculis prurientibus, serpentibus, aut capitis, aut aliquando
Második Réjz. Y etiam

etiam faciei, tumorem viscidum, copiosum, ac foetidum, in coagulum fere melleum properantem, fundentibus, mox crusta friabili granosa ac molli, mox duro, crassiori, cinereo quasi cortice, obductis, consistens.

Ide valók:

1. *Achores*, scilicet: *ulcera in capitis superficie pluribus exiguis foraminibus aperta, sanie liquida manantia, fetida, putrilaginosae et cadaverosae, alias lividae, alias flavae, foedis ac tuberosis crustis tecta, pruriginosae, totam faciem, aliquando ad collum usque, deturpantia, labiis, oculisque tantum exceptis.* Illyen a' *crusta lactea-is*.

2. *Favi*, mellyek azzal különböznek az Achoroktól, hogy a' fekélyeknek jukai nagyobbak, és nyilvánóságosabbak. Ezek a' tineának középzerú grádussát formályák.

3. *Tricæ*, mellyek egy nemit tsinályák a' lenygelrántznak (*plica polonica*). Ezek a' legnagyobb grádussát formályák a' tineának.

Háromféle környülállásban láttatott a' tinea megjeleneni:

1. Az igen nagy sthéniatól. A' jól táplált gyermekekben, a' kiknek a' fejek felette melegen tartatik, közönséges betegség, és *sthénias*.

2. Az igen nagy asthéniatól. A' scrofulosus gyermekekben is közönséges nyavalya, de *asthénias*.

3. A' tetüktől, mellyek a' felső bőrt által jukasztják, az alsó bőrt izgattyák, és tsunya utalatos fekélyeket tsinálnak. Illyenkor a' tinea csak helybéli nyavalya.

A' tineát tsináló tetük kétfélák:

1. *Pediculus humanus*, scilicet: *insectum apterum pedibus sex ambulatoriis, oculis duobus, ore aculeo*

aculeo exerendo, antennis longitudine thoracis, abdomine depresso, sublobato, oblongum, in capite, et vestimentis habitans.

2. *Morpio*, scilicet: insectum apterum, pedibus sex ambulatoriis, oculis duobus, ore aculeo exerendo, antennis longitudine thoracis, abdomine depresso sublobato, latum, ad pubem, sub axillis, aliquando etiam in superciliis, et in tota pilosa cute, excepto capite, habitans.

Mikor a' tinea tsak helybéli hiba, akkor, ha nagyon még meg nem rögzött, könnyen meggyógyíthatatik. De a' közönséges asθέν.ában sokszor igen sokáig orvosoltatik. A' tetüt meg-öli az unguentum neapolitanum; a' tobák decoctum; az infusum seminis sabadillos. A' lapos tetüket, vagy-is morpiókat hamar meg-öli az unguentum ad phtyriasim.

P S O R A.

§. CLVIII.

Az embernek bőrit szokta meg-rágni, 's ki-rágni az *Acarus exulcerens Linnæi*, tudni illik: *Insectum apterum, pedibus octo, oculis duobus ad latera capitis, antennis duabus, articelatis pediformibus, instructum.* Ennek vagyon egy speciesse, mellynek neve *Acarus siro*; ez megint kétféle: *siro farinae*, és *siro scabiei*. Az elsőnek több és hosszabb lábai vagynak: a' másik a' nagyított üvegek által a' tekenyös békához hasanlónak lenni láttzik. Ez a' második *siró* nagyon ostromolya az embernek bőrit, és tölle származik a' *Psora*, tudni illik: *impetigo depascens, in pustulis exiguis miliaribus, solitariis, ad fundum duris, ac rubellis, inter*

digitos maxime conficuis, ad noctem magis prurientibus, consistens. Ezt a' betegséget hívják rühnekis (*scabies*). Olosz Országban a' gyermekek a' rühes fokadékokból tövel szurkályák-ki ezeket a' térgeket. Siciliában olly nagyon uralkodik a' rüh, hogy az Úri Afzízonyok a' rühes ujjakat gyémántos drága gyűrűkkel fel tzifrázni, és a' közönséges társaságokban rühes kezekkel kártyázni ne szégyelyék. Erről meg- érdemli az olvasást *Wichmann* (*Ætiologie der Sträße*, harmadik kiadás). De az tsudálatos dolog, hogy a' rüh az ábrázaton még nem láttatott. Az hidegben a' rühnek siróji mintegy aluva halgatnak, 's nyugodnak; de a' melegben megint fel-ébrednek, és akkor gyakran túrhetetlen viszketést okoznak. A' *Prorinák* nedvesre, és szárazra váló osztása haszontalan. Ha a' sirók igen nagyon izgattyák a' bőrt, akkor kemény a' gyuladás, de semmi *secretio* nem következik; a' gyengébb gyuladásban elienben valami nedvesség el-választatik, és ki-öntödtetik. Mindazonáltal a' száraz *Prora* nehezebben gyógyúl, mint a' nedves; de mégis mind a' kettő, ha kezdetben vagyon, éppen tsak külső orvosságokkal nyóltz napok alatt meg-gyógyíttathatik.

V E N A M E D I N E N S I S.

§. CLIX.

Vagyon még más féreg-is, a' melly az embernek bőriben helybéli betegséget tsinál, mellynek neve *Dracunculus*, *Gordius aquaticus*, *Gordius medinensis*, *Vena medinensis*, tudni illik: *Vermis corpore filiformi, aequali lavi, totus pallidus, Liunai*. Ez a' féreg a' bőren keresztül menyen, és Indiában

ban az embereknek szárazan (*in cruribus*) a' musculusoknak hártýáji közé buvik, és igen gonofz fekélyeket tsinál. Ez Persiában, Indiában, és Ruffiában, némelly folyó vizekben lakik, és tsalárdul a' karaknak, és száraznak bőreken keresztúl menyen, fájdalmat, 's gyuladást tsinál, és ha hamar ki-nem húzatik, a' tsontokban olyan cariest tsinál, hogy az *amputatio* el-kerúlhetetlen szükséges legyen. Némellyek azt mondgyák, hogy ilyen *Gordius* Német Országban-is már találtatott. Ha a' ki-húzás közben el-izakad a' gordius, akkor fene, es caries támad, és az életet csak az *amputatio* tathattya-meg.

A L O P E C I A.

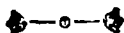
§. CLX.

Mikor az hajak úgy le-hullnak, hogy a' fő mezitelen haj nélkül maradgyon, akkor a' betegségnek neve *Alopecia*. De ez a' betegség ritkán csak helybéli nyavalya, többire mindenkor közönséges betegség. A' frantz, tüdőrothadás, a' telenek közönséges el-gyengülése, avagy az mind, a' mi az hajoknak gyökereit ki-rágja, el-rontya, es azt tselekszi, hogy többé haját tsináló, és nevelő matéria ne készítettessen, ilyen kopasztságot tsinál.

T R I C H O M A.

§. CLXI.

Trichoma, tudni illik: *morbus Contagiosus, Chronicus, Polonis endemius, in quo capilli conspurcantur, ac in cirros et funiculos diversæ figuræ, ac longitudinis conglutinantur, et concresecunt instar caudæ vaccinae*. Ebben más simptomák is szoktak meg-

meg-jelenni, úgymint: cephalæa; gibbi; artuum laxatio, dolor, conglobatio, retorsio, 's a' t. Ez a' betegség a' tizenhatodik seculumnak vége felé napkeleti Indiából hozatott Lengyel Országba, és a' szomszéd tartományokba. De ezek az hajak nagy veszedelem nélkül el-nem vágattathatnak. Mindazonáltal ez a' betegség valami más közönséges betegségnek egy symptomája láttzik lenni. Lengyelrántznak-is (*plica polonica*) hivattatik.

MÁSODIK TZIKKELY.

A' MELEGNEK AZ ELEVEN EMBERI BŐRBE VALÓ MUNKÁLKODÁSÁRÓL.

(*De actione Caloris in Cutem humanam vivam.*)

§. CLXII.

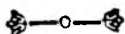
Nagyon disputáltak a' tudósok arról, hogy valyon a' melegnek materiája test-é? avagy csak valami más testnek modificatiója. A' tapasztalásokból azt mégis csak tudgyuk, hogy a' meleg okozza a' folyóságot (*fluiditas*), és az életre el-kerülhetetlenül szükséges. A' meleg *mértékletes* grádussal *egészesen* indittást tsinál, melly jól szolgál a' mű testünknek. A' mértékletes melegségű climában minden elzközi alkatású testek erősebbek, és tökéletesebbek. De a' mű érzékenységünk a' melegre nézve csak *relativa sensatio*. Így a' jó pintze nyárban-is, és télben-is a' thermometruman egyenlő melegséget mutat, és nekünk mégis nyárban hidegnek, télben melegnek lenni láttzik. De az

hideg-

hidegben-is mindenkor vagyon valami melegség; és így telyes hideg (*frigus absolutum*) nintsen, és nem is lehet. Mentől több meleg matéria húzatik-el, annál nagyobb az hideg, ha a' több kör. nyúlások egyenlők.

§. CLXIII.

A' meg fázott ember úgy kívánnya a' meleget, mint a' meg-éhezett ember kívánnya az ételt; úgy-is jóllakik a' meleggel, és reá úgy meg-frissül, 's meg-erősödik, mint a' másik az ételtől. És így az hidegnek érzése nagyon hasanlitt az étel-kívánáshoz. *Darwin* azt hiszi, hogy a' melegnek érzése nem az illetésre rendelt érzőinakan, hanem másokan, a' mellyek azok közé vagynak elegyítve, gyakoroltatik, még pedig e' következő okokból, tudni illik: *1mo* Az igen nagy meleg-is, és az igen kevés meleg-is fájdalmot okoz az illetésnek eszköziben; *2do* a' nagy tűznek nézése nem tsinál fájdalmat a' látó érzőinban; a' meleg víz-is, és a' meleg olaj nem tsinál fájdalmat a' fülben; *3tio* A' fogok illetést (*tactus*) nem gyakorolhatnak, de mégis a' melegnek, és hidegnek érzésire nagyon alkalmatosak; *4to* Egy betegben a' paralyticus láb a' tövel tett szúrást nem érezte, de ellenben valami bizonyos távolságban érezte a' tűzes vasnak melegségét; de *Branlis* azt mondgya, hogy jóllehet arról meg-győzve nintsen, hogy a' melegnek észrevévérsire tsak az illetésnek eszköze adatott volna, mégis a' *Darwin* argumentumai őtet arról meg-nem győzik, hogy a' melegnek érzésire valami más különös eszköz adatott volna; és azt hiszi, hogy minden eszközi alkatású izál (*fibra*) érzékeny eszköz a' melegre nézve, mivel

a' meleg minden eszközi alkatású szálba különösen munkálkodik, és másképpen, mintsem a' nem eszközi alkatású testekbe, mellyekben csak a' nagyság (*volumen*) nevezdik a' melegtől, és **¶** ad az hidegtől.

§. CLXIV.

Ha a' meleg mértékletesen ugyan, de mégis úgy munkálkodik a' testbe, hogy az indítható részek vízfizamunkálkodgyanak (*reagant*), akkor elsőben támad *opportunitas*, azután következik *morbus sthenicus*, a' millyen példának okáért tavaszizal a' *pyrexia*. Ez pedig igen könnyen meg-esik akkor, mikor a' test előbb sokáig hidegen vólt, és így az indíthatóság nevededett. Mivel pedig a' meleg minden köztüvetés nélkül a' bőrt érdeklí, azért a' nevededett melegtől tsináltatott *sθένιάν*ak leg-főbb symptomája a' bőren vagon,

§. CLXV.

Leg gyakrabb erősségű betegségek, mellyeket a' meleg tsinál, ezek: *Erysipelas sthenicum*; *Rheumatismus sthenicus*; *Catarrhus sthenicus*; és *Peripneumonia sthenica*. A' két hátulsók a' lehellsnek hiltoriájában tognak meg-magyaráztatni; itten csak a' két első magyaráztatnak.

ERYSIPELAS STHENICUM.

§. CLXVI.

Az *Erysipelas sthenicum* olyan betegség, mellyben a' bőrnek valami rétziben az indíttás (*incitatio*) nevededett (*aucta et exaltata*), ahól előrement valami vízfketés, és feszülés, és azután kövötké-

vötkezett szines halaványon piros, és fájdalmas gyuladás (*inflammatio superficialis pallido-rubens et dolens*), melly többnyire pyrexiaival öszvetog-laltatik. A' gyengébb erysipelasban mégis nintsen pyrexia. Mikor a' gyuladás csak a' bőrnek külső színén vagyon, és a' nyavalya mértékletes, akkor az ő neve *Erysipelas simplex*; ellenben pedig a' súlyo-sobb nyavalyában, ahól a' daganat méllyen veres, *Erysipelas phlegmonosum*; ha a' meg-gyuladott rész-ben hójagotskák támadnak, akkor *Erysipelas pustu-losum*.

§. CLXVII.

Ez a' betegség többnyire a' fejet kívül el-fogja, és ha kemény, az ábrázat-is úgy fel-dagad, hogy az egész formája el-változzan, és a' daganat a' szemeket, és orrjukokat bé-takarja, 's bé-dugja. Néha a' fülek-is, és a' főnek hajas része, meg-gyuladnak. Többnyire a' füleknek nagy érzékeny-sége miatt az erysipelas a' füleken kezdődik, és akkor a' fülgyűrűket az afszonyi személyeknél mindgyárt ki kell venni. Ezekben jelen vagyon a' pyrexia continua, a' főfájás, néha az okadás-is, és az eszelőség, és a' nyálkráshúsoknak daganat-tya. De az erősségű erysipelasban a' delirium nem continuum; continuál ellenben a' gyengeségű ery-sipelasban. Az okadás azért jelenik-meg, mert a' gyomor nagyon inditható, és azért a' sthénia-tól nagyon-is afficiáltatik. Ez a' kemény erysipe-las a' fejen többnyire hójagokkal bé-borittatik, mellyek mikor fel-fokadnak, valami olyan ned-vességet öntönök, melly a' levegőtől meg-sűrűe-dik, és olyan kérget tsinál, a' melly a' nagy ösztönivel a' gyuladást neveli. A' külső hajló ta-gokan

gokan (*in artubus*) nem szokott olly kemény lenni, és gyakran semmi pyrexia vele nintsen. Ha pedig a' testnek törsekit (*truncum corporis*) póla formára keresztől fogja, akkor *Zister*, avagy *Zona* nevet visel, és igen fájdalmas nyavalya ott, ahól az ember rajta fekszik.

§. CLXVIII.

Az erősségű erysipelásnak leg-főbb oka ugyan a' felette nagy meleg, de azért még-is más ösztönök-is sokat szolgálnak az ő meg-jelenésire. Némelly Orvosok azt mondgyák, hogy a' vérbe bé-szivatott epe okozza az erysipelást, de mások azt mondgyák, hogy az epe a' vérbe bé nem szivatik, ha előre valami más betegség nem támad, és nem lehet az erysipelásnak oka. Abból, hogy az hashajtók néha az erysipelásban hasznasok, csak a' következik, hogy az erysipelás néha erősségű nyavalya (*morbus sthenicus*), mellyben az hashajtók, mivel gyengítnek, hasznasok. A' vizellet is, a' mag-is, 's a' t. néha a' vérbe bé szivatik, és mégis még semmi *primarius morbus* nem tsináltatott, mellyben a' *fomes morbi acrimonia urinialis*, avagy *feminalis* lett volna. De mégis ha valaki ollyan beteget mutatna, a' kiben az erysipelás mellett meg-romlat, 's ki-hajtandó matéria volna a' gyomorban, és a' belekben, akkor azt is a' maga módgya szerént ki kell hajtani, mivel sullyosító ok volna illyenkor, ha nem gerjesztők-is.

§. CLXVIII.

Az erősségű erysipelás végződik *imo* gyógyulás által egésséggel, és ekkor el-ozlani mondatik, jöllehet

jöllehet a' felső bőr le-hámlik, és azért valóságos resolutio nem lehet; *ado* az oktalan gyengítéssel, avagy oktalan stimulációval, vagy asthéniévé, vagy valami helybéli betegséggé válik, és ekkor vagy fuppuratio támad, vagy a' vérnek öszvemenő lymphája a' tzéllás szövetbe ki-öntődik, és keménységet, oedemat, avagy éppen gangrænát csinál.

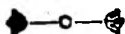
RHEUMATISMUS STHENICUS.

§. CLXX.

A' *Rheumatismus sthenicus* olyan betegség, a' mellyben az indittás (*incitatio*) a' testnek külső szinén (*in superficie externa corporis*), főképpen a' hajló tagoknak musculus-aiban, és az izesülésekben (*in articulis*) úgy fel-emelkedik, 's nevededik (*exaltatur, et intenditur*), hogy a' mozgás meg-akadályoztassan, fájdalmas, sőt lehetetlen is legyen. Ha nagyon kemény, akkor a' fájó részeket bé-takaró bőr nyilvánáságosan gyuladt, és a' pyrexia is jelen vagon. Ha gyengébb, akkor a' fájdalom helyit gyakran meg-változtattya. A' gyenge sthenicus rheumatismusban semmi gyuladás nintsen, hanem csak a' gyuladásra való hajlandóság, és igyekezés (*pronus et tendentia*) jelen lenni tapasztaltatik. A' *Rheumatismus sthenicus* kétféle: egyik pyrexias; a' másik apyrexias (*cum pyrexia, sine pyrexia*). Az *Arthritis* semmiben sem különböz a' *Rheumatismustól*; mivel az exaltáltatott incitatio majd a' musculusokat, majd megint az hajló izeket ostromolya.

§. CLXXI.

• Leg-főbb oka ugyan a' sthenicus rheumatismusnak a' melegnek nagy ösztönözése, de mégis más ösztö.

öszönök - is segíthetik az ő munkálkodását. Az epét nem lehet vádolni, mert arra semmi practicus bizonyos casust elé-mutatni nem lehet. Az *Acrimonia rheumatica*, és *arthritica* addig ok nem lehet, míg a' tapasztalásban fel nem találta (a), és az *humoristák-is* meg-nem mutatták, hogy vagon még más hasanló erősségű közönséges betegségben is különös tsipősség, úgymint *acrimonia ophthalmica*, *peripneumonica*, *phrenitica*, 's a' t. Az hashajtóknak hasznok csak azt bizonyították, hogy a' rheumatismus erősségű betegség volt; a' gyengébb sthénicus rheumatismushan a' fájdalom egy helyből a' másikra igen könnyen hirtelen által menyen, mivel az egész systema szenved, de a' tsipősség olly hirtelen egy helyről a' másira az erek által nem szabadhatna. Ebben a' betegségben a' fájdalom származik a' gyuladástól, melly vagy már kész, vagy készülő tálben vagon.

§. CLXXII.

A' sthénicus rheumatismus végződik *imo*, vagy gyógyulás által egésséggel, vagy *ado* az oktalan gyengítés, avagy oktalan stimulatio miatt által menyen asthéniaira, avagy valami helybéli hibára, a' millyen a' suppuratio, oedema, rigiditas artuum, 's a' t. Ezekből már az-is confirmáltatik, hogy ez a' betegség gyuladt természetű. De az abscessust, ha támad, hamar fel kell nyitni, mert különben ollyan erosok, és arrosok támadhatnak, mellyeket amputatio nélkül meg-gyógyítani nem lehet. A' rigiditas abból származik, hogy a' genyettség forma matéria a' kötőket (*ligamenta artuum*) öszvenöveti.

§. CLXXIII.

a) *Werner* Apologiájának a' második kötetiben a' 228-dik levéltől a' 339-dik levélig.

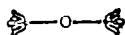
§. CLXXIII.

Mikor a' meleg olly keményen munkálkodik, hogy az indithatóság illendőben vízfűza ne munkálkodhassan, akkor támad *asthenia indirecta*, mellyből felette sok febrisek származnak a' meleg Országokban. Tavaszszal, főképpen az igen kemény hideg tél után, gyuladt betegségek támadnak; a' felette meleg nyárban pedig valóságatlan gyengeség (*debilitas indirecta*) származik. De ezekben is a' meggyengült indittás (*imminuta incitatio*) főképpen magát a' bőren mutattya, mellybe mindenközbenvés nélkül az ok munkálkodott, és külömböző nemei a' bőr betegségeknek megjelennek, mellyek ugyan külső tekintetre hasanlók a' sthenicus nyavalyákhoz, de természetben azoktól külömböznek, 's azért őket másképpen is kellett volna nevezni, a' millyenek az *erysipelus asthenicum*, és a' *Rheumarismus asthenicus*.

I N S O L A T I O.

§. CLXXIV.

A' napfény szurás (*insolatio*) uralkodik a' leg-hevesebb nyárban a' szegény mezci gazdák, 's dólgosok, és a' táborozó katonák között, a' kik a' felette nagy hévségtől valóságatlan gyengeségbe esnek, és néha mint a' guttaütöttek el-esnek, 's meghalnak. A' gyengébb napmeleg tsinálhat ugyan *stheniát*, de a' keményebb mindenkor valóságatlan gyengeséget (*debilitatem indirectam*) tsinál. Es méreteresek az aratóknak bőr gyuladásai is, mellyek a' nagy hévségtől okoztatnak, és néha erősségük (*sthenicæ*) ugyan, de mégis leg-többnyire gyengeségtiek

ségüek (*asthenicæ*), mivel a' valóságatlan gyengeségtől függnek. Az insolationnak symptomái ezek: a' sokáig tartott, és a' fejet sütött nagyon meleg napfény után következő kemény fájás, veres, száraz, gyuladt, és a' világosságot nem szenvedő szemek, pysexia, mellyet álmadozások (*insomnia*), avagy mély álmom' (*lethargus*) követ. És ez most kezdetben sthénia, de csak hamar asthénia indirecta lesz belőle, ha nem orvosoltatik, avagy még meg-is részegedik a' beteg, kivált ha a' napfényen el-is aluszik. Ekképpen igen hamar meg-öli az embert az insolatio.

V A P P I D I T A S.

§. CLXXV.

Vappa, vocatur humor, qui neque dolorem, neque calorem, neque corrosionem infert, et omni virtute insita, quam antea habuit, — — privatus est (a). Per *Vappescientiam* intelligimus plenissimam Acidorum deoxydationem a causa incognita, sub qua acida ei obnoxia resolvuntur in partes substrati sui (b). — — — Ezekből már ki-tettzik, hogy a' poshatt vér is (*sanguis vappidus*) deoxydáltatott, és minden előbbeni tulajdonságaitól úgy meg-fosztatott, hogy a' szívet, és a' vért tartó ereket illendően ne izgathassa. Ez a' romlása a' vérnek a' nagy hévségtől okoztatott valóságatlan gyen-

a) *Stephani Blancardi* Lexicon Medicum - - - sub littera V.

b) *Jacobi Josephi Winterl* - - - proluiones ad Chemiam Szeculi Decimi noni. Budz, 1800. pag. 82.

gyengeségtől támad akkor, a' mikor az ember egyszer'smind keveset, avagy rosz eledeleket eszik, és rosz poshatt vizet (*aquam vappidam*) a' nagy melegben, és a' dologban a' mezőken iszik. Ebben az állapotban az érvágás halálos; szintén olly veszedelmesek a' más üresítőik-is (*evacuantia*); de ellenben a' jó bor, fris nyers hidegvíz, és a' jó eledelek fűszerzajmmal hasznasok. Ebben az állapotban a' beteg igen gyenge, a' pulsus-is kicsin, gyenge, lágy, és néha gyors-is.

P E L L A R G A.

§. CLXXVI.

A' *pellárga* Lombardiában, vagy-is Cisalpinia-ban, és Spanyol Országban némely tartományban, a' parasztokat kénozza. Ennek ezek a' tünetmáji: gyengeség, reszketés, szédelgés, kettős látás, elolvasztó hasmenés, és izzadás (*diarrhæa colliquativa, et sudor colliquativus*), és Erytbrema, vagy-is erysipelas chronicum a' bőrnek azon a' részén, a' mellyett a' napfény leg-inkább érdekelt, ez az erysipelas azután fel-hasad, és *Rhagádesekek* tsinál. Ez a' betegség télben el-múlik, de 5. vagy 6. éf-tendő múlva a' beteget meg öli. A' nagy melegen kívül más okok-is együtt munkálkodnak, mellyek között legsfőbb ok a' felette rosz szigorú élet, mivel itt a' parasztoknak semmi földgyek nintsen, és azért nem magoknak, hanem csak az árendátoroknak dolgoznak, a' kiktől igen roszszúl tractáltatnak. Sokan tellyes életekben sem sórt, sem húst, sem bort nem kóstolnak, és még-is a' leg-nagyobb melegben keményen dolgozni kényszerítettnek. Ennek a' nyavalyának a' vége *febris nervosa*

nervosa cum capillis instar setarum porcinarum erectis. Egy Medioláni uraság jól kezdette a' parafztyait tartani, és azzal azt nyerte, hogy azok, a' kik akkor egészségesek voltak, azután pellargába nem estek; de azok mégis csak ugyan meg-hóltak, a' kik annak előtte a' pellargát már meg-kapták vólt.

§. CLXXVII.

A' melegnek ösztöne (*stimulus caloris*), ha mértékletes, egészséges indittált (*incitationem sanam*) tsinál (§. CLXII.); ha nagyobb ugyan, de mégis nem telette kemény, akkor erősségű indittált (*incitationem sthenicam*) tsinál (§. CLXIV.); ha pedig felette nagy 's kemény, akkor valóságatlan gyengeséget (*debilitatem indirectam*) okoz (§. CLXXII.). Ha tehát úgy el-fogy, és el-húztatik a' testből, hogy a' test meg-fazzan, és illendően tölle ne ösztönöztöthessen, akkor el-kerülhetetlenül valóságos gyengeséget (*debilitatem directam*) tsinál. Az *hideg* tehát, mivel eleget nem ösztönöz, azért gyengitt (*debilitat*), még pedig annál nagyobbban, mentől nagyobb fog lenni. Így gyengitt a' *szétség-is*, és a' *koplalás*, mivel az első állapotban a' világosság (*lux*), a' másodikban pedig az étel, és ital (*cibus et potus*), eleget nem ösztönöz. A' ki ezeket minden részre való vonás nélkül jól meg-fontolya, az bizonyosan által fogja látni, hogy az *hideg gyengit*, és semmiképpen *nem erősít*. Még-is mindazonáltal vagynak még most-is a' meg-avúlt tiszteltes óhságnak olyan alá-zatos hív szólgái, a' kik azt mondják, hogy az *hideg erősít*, és *nem gyengit*; ezt az hibás bal vélekedélt pedig öt argumentumokkal védelmezik, mondván: hogy

1. Az északi lakosok erősebbek a' déli lakosoknál.

2. Mű-is télben erősebbek vagyunk, mint nyárban.

3. Az hideg sűrűitti (*densit*) a' bőrt, és a' testeket, és azért erősített.

4. Az hideg olyan gyuladt betegségeket csinál, a' mellyekben az erő nagyon meg-nevekedett.

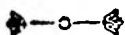
5. Az hideg feredők meg-gyógyították a' gyenge betegeket, a' kiket erősíteni kell.

Egyebek, a' miket mondanak, ezekre az öt argumentomokra hozattatnak; lássuk tehát egy-egyenként, hogy vagyon-é igazságok az ilyen erősítő hidegистáknak, vagy nints.

FELELET AZ ELSŐ ARGUMENTOMRA.

§. CLXXVIII.

Az utazók azt mondják, hogy a' *Lapponefék* a' kik a' leg-hidegebb clima alatt laknak, kistsin és gyenge emberek; ellenben az *Ajricánusok*, a' meleg clima alatt nagyok, és erősek. A' *Muszákák* sok pálinkát isznak, és úgy élnek, mint a' medvék; azért-is erősek lehetnek ugyan, de nem az hidegtől, hanem a' pálinkától, és a' medvelettől, de mégis tapasztalt dolog, hogy a' Muszka olyan terhet nem hordozhat, a' milyent a' meleg climájú *O'ész* hordoz. A' mértékletes melegségű clima leg-erősebb embereket termel. A' feletre nagy meleg ugyan gyengített, valóságatlan gyengeséget csinálván, de azért az hideg nem erősített, mert az hidegtől-is el-gyengül az ember valóságos gyengeségbe esvén. A' tudományok is,

és a' mesterségek sokkal nagyobb tökéletességre vitettek a' meleg Országokban, mint az hidegekben. De még az oktan állatoknak-is, és a' fának, fűnek, 's gyümölcsöknek szépe a' meleg Országokban terem. El-nem lehet hinni tehát, hogy az hideg országok az hideg miatt erősebbek vólnának, mint a' meleg országok, de kivéve még-is a' felette nagyon meleg climát.

FELELET A' MÁSODIK ÁRGUMENTOMRA.

§. CLXXIX.

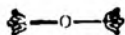
Itt már azt kell kérdezni, hogy nállunk valyon erősebbé minden ember télben, vagy nem? A' jól evő, 's ivó, jó eledelekkel élő, fiatal, erős, jó ruhákkal bé-takart, sok spiritusos italokhoz szokott emberek, télben ugyan magokat erősebbeknek lenni érzik, mint nyáron, de ennek az az oka, hogy az ilyen embereknél a nyári melegnek ösztöne a' többi ösztönökkel együtt igen nagyra neveli az ösztönöknek summáját, melly miatt nyáron ezeknél az indítás a' maga természeti állapotjától el-távozik; télben pedig el-húzatik a' melegnek ösztöne, és így az indítás is közölsőbb jön az egészséges állapothoz; ezek az emberek tehát magokat télben jobban érzik, és erősebbek, de nem az hidegnek erősítése miatt, hanem egy ösztönnek el-húzása miatt, és így a' valóságatlan gyengeségnek kisebbítése, és meg-orvoslása miatt. Így meg-frissül, 's meg-erősödik a' koplalás által az-is, a' ki előbb a' sok étellel magát el-gyengítette, (de azért mégis az éhségnek, és koplalásnak erősítő ereje nintsen. De a' gyenge, és beteges emberek a' nyarat szeretik,

és nyárfan magokat jobban érzik, mint télfen. Az ilyen tapasztalások számtalanok, és a' köznép-nél-is esmértesek. Erről *Richter* így szól: *frigidus aër, aliter robustos, aliter debiles afficit. In robustis plus nativi caloris, plus actionis, et roboris conciliat. Non eadem in debilibus ratio locum habet; in his enim internus motus langvidior ob vasa per se laxiora, et causæ comprimenti facilius cedentia, suffocatur potius a frigore, quam sub attritu tam parvo intenditur. Unde frigus, languor, et sensus ponderis, ita ut meritó in valedudinariis arceamus frigus, nisi lene sit. Hát a' meg-fagyott emberek miért gyengék, ha erősít az hideg. *Negativa roboratio* frigoris abból áll, hogy a' melegnek ösztöne el-húztatik, és úgy az indíthatóság nem apad olly nagyon, és azért a' több természeti ösztönök egészséges erős indítást csinálhatnak, de ha csak ugyan az hideg igen nagy lesz, akkor valóságos gyengeségbe esik az ember, a' mint a' meg-fagyott, 's igen nagyon meg-fázott emberekben tapasztaltatik.*

FELELET AZ HARMADIK ÁRGUMENTOMRA.

§. CLXXX.

Az embernek bőre az hidegtől meg-rántzasodik, és a' libabőrhez hasanló lesz; ebből azt hozták-ki az hidegítők, hogy tehát az hideg sűrűtíti (*densat*) a' bőrt, és azért erősít; de a' bőr ilyen liba bőrré (*cutis anserina*) leszzen a' gyengítő elmeindulatokra-is, melyekre néha még az hajak-is fel-emelkednek, és az egész test alkalmatlan hideget érez, és el-gy-ngül éppen úgy, a' mint az hidegtől okoztatott libabőrrel meg-gyengül; tehát

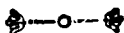
az hideg nem erősíti a' bőrt. De a' gyűrű té-
ben le-esik az újról; innét megint azt mondgyák,
hogy tehát a' bőr öfzvefzorult az hidegtől, és
igy meg-erősödött. De a' gyűrű le-esik az újról
a' cadaverben-is, és az asphyxiában, és az hirtelen
ijedés után, és minden gyengeségben; tehát az
ilyen gyűrű le-esés nem a' nevededett, hanem
inkább az el-fogyott erőnek jele. Azon felyül az
hójasos himlő könnyöbben kiüt az hidegben, mint
az melegben; az hidegviz ital-is gyakran hamarébb
's bővebben meg-izzasztja a' bőrt, mint a' meleg;
tehát gyengébb a' bőr az hidegben, mint a' meleg-
ben. Az hideg el-húzza a' melegnek öfztönit, és
azért a' vérnek volumenit kisebbíti, es így a'
sziv gyengül, és nem tölti-meg vérrel a' bőrnek
ereit, melly miatt az új meg-vékonyodik, és a'
gyűrű le-esik. Az *adstringensek* az holt bőrt a'
timároknál meg-erősítik ugyan, de az eleven
bőrt csak a' *stimulánsok* erősítik, mellyek az holt
testbe nem munkálkodnak. Az adstringesek pedig
akkor, mikor az eleven testet erősítik, öfztönő-
zéssel munkálkodnak. Az holt bőrből tehát sem-
mi sem következik az eleven bőrre; és az hideg
az erősítő öfztönt huzza-el, tehát nem erősít-
het; az epidermisnek densitása semmit sem pró-
bál a' bőrre, mert az epydermisben sem erek,
sem érzőinak nintsenek; a' bőr ellenben ezekkel
teli vagyon.

FELELET AZ NEGYEDIK ARGUMENTOMRA.

§. CLXXXI.

Hogy a' meleg emészti az indithatóságot, azt a'
mindennapi tapasztalás bizonyította. Azok az ál-
latok

latok (*animalia*), a' mellyek meleggel meg-ölnének, úgy el-vezetik az indithatóságokat; hogy a' leg keményebb ösztönöktől-is többé meg ne mozdittathassanak. Az *Hedysarum gyrans-fű* a' napnak melegsége miatt nappal úgy el-vezíti az indithatóságát, hogy estve sokkal nagyobb ösztön kívántassan az ő mozgására, mint reggel. Minden *vegetabile* reggel indithatóbb, mint sem estve. Az *ember-is* reggel indithatóbb, mint sem estve. Az hideg tehát el-húzván a' melegnek ösztönit azt tselektzi, hogy az indithatóság el ne emésztesen, és azért hogy az eleven testek indithatóbbak légyenek, melly miatt kitsin ösztönök-is sebes, és nagy indittást csinálhatnak. Minden *stimulus*, ha a' test sokáig hideg vólt, nagyobb effectust tézzen, mint akkor tehet, a' mikor az eleven test ilyen hideget nem szenvedett. Így az *athmosphæra* télben az hóval jádzó gyermekeknek kezeket a' maga kevés melegségivel-is meg-veressitti, 's meg-gyulasztja. Sok oktalán állatok, és vegetabilék a' nyári melegnek, és világosságnak ösztönözése miatt öfzfel már asphyxiába esnek, de a' télen megint meg gyűl az indithatóságok úgy, hogy azután a' gyenge tavaszi meleg-is őket fel-elevenithesse. A' nyárban el-emészített indithatóság az őfzi ösztönökre érzéketlen. Ezt bizonyittják a' vegetabiléknak tavaszi nevedések-is. De télben némelly ösztönök-is valójában nagyobbak. A' *secretiók* télben lassabbak, és azért éppen úgy nevelik az erőt (*robur*), a' mint ellenben a' bőv *secretiók* nyárban gyengitnek. A' *levegő* (*air*) olyan ki-terjedésben (*volumen*), a' millyen nyárban vagyon, télben, a' mikor hideg, több *oxygeniámat* tart, mely miatt a' téli hideg leve-

levegőben, ha a' több környűállások egyenlők, a' gyertya-is nagyobbban ég, mint nyárban. Így télben a' bé lehelt levegővel több oxygenium vitétik a' tüdőbe, mint nyárban, és így télben a' tüdők is nagyobbban izgattatnak, mint nyárban. A' fársangi cántzok is, evések, ivások, és az hidegről az melegre hirtelen menetel, minnyájan új stimulusok. Azt-is fel-kell jegyezni, hogy, mikor valami rész hirtelen meg-hűl, akkor oda a' belső részekből hirtelen sok meleg is jut, a' melly már ott igen nagy stimulus. Ezekből már önként következik, hogy tehát télben nagyon meg-nevekedik az indíthatóság, és abba nagy és sok ösztönök munkálkodnak, melly miatt éppen nem tsuda, ha tudgyaladások, és más gyulatt betegségek támadnak, de itt nem az hidegnek erősítése, hanem a' most említett okok tsinályák az ilyen betegségeket. Az sem igaz, hogy a' téli betegségek minnyájan erősségű betegségek (*morbis sthenici*) vólnának, és hogy nyárban ilyen betegségek nem támadhatnának, ha a' meleg nem olyan nagy, hogy valóságatlan gyengeséget tsinályan; de az erősségű betegségek is télben nem oly sokok, a' mint a' tudatlan köz-nép hiszi. És így már a' negyedik argumentom-is semmit sem próbál az hidegistáknak részekre.

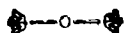
FELELET AZ ÖTÖDIK ARGUMENTOMRA.

§. CLXXXII.

Az hidegisták itten minden töltéseket ki-pus-kázzák úgy, hogy többé a' Várat ne védelmez-hessék. Az hideg feredőknek erőssítő ereje fundáltatik, 1. a' régi Orvosoknak auctoricássában;

2. a'

2. a' sok könyvökben; 3. a' publicum confidentiájában, 4. a' communis sensusban; 5. a' roszszul értett tapasztalásban. *Marcard* über die Natur und den Gebrauch der kalten Bäder, 1793. megmutatta, hogy a' meleg feredők ösztönöznek, és azért a' gyengeségű betegségekben erősítnek; az hideg feredők ellenben nem ösztönöznek úgy, mivel el-húzzák a' meleget, és azért az erősségű betegségekben hasznosok. Ezt magunk-is láttuk, ha a' balvélekedés a' szemeinket meg nem vakítja. A' *Romaiak* a' meleg feredőket Herculesnek ajánlatták, és a' magok testeknek erősítésire applicáltak. *Sanchez* a' régi népeket a' meleg feredőkkel való élés miatt mondgya erősebbeknek a' mostaniaknál. A' napkeleti népek az utazásból el-gyengült tagjaikat meleg feredőkkel erősítik. *Marcard* sok ezer beteget, még pedig gyengéket látott meleg feredőkkel élni, és mégis soha sem láthatott azokból igazi gyengeséget támadni. Sőt inkább a' meleg feredőktől minnyájan erősedtek, és így ő igen sok görtsös beteget a' meleg feredőkkel meg-gyógyított. *Falconer*, és *Lee*, azt mondgyák, hogy a' leg-gyengébb betegek az nap mindenkor elevenebbek, 's vigabbak voltak, a' melly nap meleg feredőben voltak. A' két *Frankok* magok-is tapasztalták, hogy a' meleg feredők erősítnek, és ha igen nagyon izzadnak a' betegek a' feredők után, akkor e' miatt a' nagy üresedés miatt gyengülnek, mivel a' más nagy üresedések-is gyengítnek. *Hippocrates* (aph. XVII. sect. v.) ezeket mondgya: frigida noxia, calida vero grata. *Galenus* az hideg feredőkkel való hofszú élés alatt az huyas hójagat szélütésbe (*paralyfis vesicæ urinariæ*) esni látta. Ezekből már világosan kitettzik,

tettik, hogy tehát az *hideg feredők gyengitnek*,
 a' *meleg feredők ellenben erősítenek*, csak felette na-
 gyon melegek ne legyenek, mert az igen nagy me-
 leg gyengíti. De még-is az hidegislák még tovább
 is mennek, és azt mondják, hogy 1. a' *körmök*,
 a' *felső bőr*, és az *hólt bőr*, a' *meleg víztől el-lá-
 gyulnak* s *el-gyengülnek*. De a' *köröm*, és a'
felső bőr csak első alkatású, és az *hólt bőr* nem
 eleven; az eleven bőr ellenben igen érzéken, és
 az ösztöntől erőssedik, és a' *melly* a' *víztől* nem
 csak meg nem lágyul, hanem inkább meg-*veresse-
 dik*, meg-*felzúll*, és meg-*hevül*, a' *mint* a' *meleg
 lábferedők*-is bizonyítják. De 2. *tovább azt mond-
 gyák*, hogy *sok emberek az hideg-feredőkre megfris-
 sulnek*; ez-is igaz az erős és meleg emberekben,
 mivel azokból az hideg feredők a' *melegnek* ösz-
 tont ki *húzzák*, és így a' *valóságatlan gyengeséget*
 meg-*gyógyítják*. 3. *Gyenge betegek-is meg gyó-
 gyultak az hideg feredőkre mondják továbbá*. Ez-is
 igaz akkor, a' *mikor* a' *betegek* sok *izgató orvossá-
 gokat* vettek, a' *mellyek* a' *betegséget*-is, és az
 okatlan *orvoslását* az *hideg feredőknek* meg-
győzheték. 4. *Némely déli tartományokban erősít-
 seni hideg feredők rendelkeznek, és jó effectussal*. Ez-
 is igaz, mert az *hideg* a' *meleget* ki-*húzza*, és így
 a' *valóságatlan gyengeséget* el-*távoztattya*. 5. *A'
 leg nagyobb gyenge-égben-is, mint a' rothatt hideg-
 ben, hasznos vól az hideg feredő*. Ez-is igaz el-
húzáván a' *meleget*, és így el-*távoztatván* a' *való-
 ságtalan gyengeséget*. 6. *A' vérfolyások-is meg-
 szuntek az hidegről*. Ez-is igaz, mert úgy gyengi-
 tett az *hideg*, hogy többé az *apró erek* a' *vért*
té ne vehessék. Így áll meg a' *vér* az *ervágás*
után-is sokszor *magától*, ha a' *beteg* el-*ájul*. De
 még-is

még is sokszor az hideg azokat a vérfolyásokat meg-nem állította, a' mellyeket a' spiritus vini meg-állított. 7. *Az hideg embrocatio használt erősítéssel.* Ez-is igaz, mert hirtelen egy helyre sok melegséget húz a' testből, a' melly ott nagyon ösztönöz, és az ütés-is új erős ösztön. 8. *Az onánisztákát, és a' megfagyott embert az hideg víz meg erősíti feredő formában.* Ez-is igaz, mert ezekben olly nagy az indithatóság, és a' valóságos gyengeség, hogy nagyobb grádusú meleget meg ne szenvedhessen addig, míg nem fogy az indithatóság; ezeknek elegendő ösztön az hideg víznek melege. Jól mondgya *Arius*: vitanda est longior in frigido solo mora. A' meleg ugyan nem csak az hideggel való alternálásával, hanem magára-is árt, ha igen nagy, és sokáig tart, mert valóságatlan gyengeséget tsinál. A' déli Americaiak, és a' Carthagenensesek gyengék, halaványok, igen sokat, és nagyon izzadnak, és azért hamarébb-is meghalnak az északiaknál. De a' mértékletes meleg az eleven testet valósággal erősíti, a' mint a' tagadhatatlan tapasztalások bizonyították.

§. CLXXXIII.

Ezekből már, a' mik eddig az hidegről mondtak, ki-tettzik, hogy az hideg, kivált ha hirtelen a' melegre következik, leg-főbb oka az *hidegleléseknek*. Nyárban az éttzakai hidegtől sok *dysenteriák* támadnak. De az hidegnek effectussa magát többéppen a' bőren mutatgya, *asthenicum erysipelast*, és *asthenicus rheumatismust* tsinálván.

ERYSIPELAS ASTHENICUM.

§. CLXXXIV.

Az erysipelas asthenicum, akár valóságos, akár valóságatlan gyengeségtől támadgyan, mégis mindenkor hasanló az erősségű erysipeláshoz (§. CLXVI.) ugyan, de mégis azzal attól különböz, hogy a' gyengeségű erysipelásban mintsen *semni pyrexia*, vagyon ellenben *febris*; az erősségű erysipelásban pedig *pyrexia* vagyon, és *non febris*. A' gyengeségű erysipelásban a' *pulsus* gyors, és kitsin; a' *meleg* urens; a' *delirium* continuum; az *üresedések* bővek a' nyavalyának súlyosodásával; a' szín (*color*) setétebben veres, és a' *gangránára* nagyobb az hajlandóság. A' *gyermek*ek, és az *örögök* leg-többszer, 's leg-könnyöbben esnek ebbe a' gyengeségű erysipelásba. Gyakran igen sokáig tart, és akkor *erysipelas chronicum* nevet visel. Gyakran bizonyos üdökben vízfzater, és akkor *erysipelas periodicumnak* neveztetik.

RHEUMATISMUS ASTHENICUS. §.

§. CLXXXV.

Az asthenicus rheumatismus *Rheumatalgia* név alatt esméretes, és többnyire chronicus betegség, és hideglelés nélkül jár. Ebben a' fájdalom nagyobb a' gyulladás vagy igen kitsin, vagy jelen nintsen, és több asthénias symptomákkal jár. Vagyon ugyan mégis *rheumatismus asthenicus acutis-is*, mellyről az humoristák semmit sem tudnak; de mégis az acutus rheumatismusnak leg-nagyobb része *sthenicus*.

TETANUS CUTANEUS.

§. CLXXXVI.

Vagyon még a' gyermekekben valami betegség, melly az hidegnek gyengítő tulajdonságától okoztatik, a' melyhen a' testrek superficiessé kő-keménységbe esik, és hasanló az egész nyavalya a' *tetanus*hoz, azért-is lehetne *tetanus cutaneus*nak nevezni.

Azt-is még az hidegről fel-kell jegyezni, hogy a' melegnek valami bizonyos el-húzása *mors apparentis*, avagy *mors absolutát-is* tsinál.

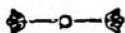
HARMADIK T Z I K K E L T.

A' VILÁGOSSÁGNAK AZ ELEVEN EMBERI TESTBE VALÓ MUNKÁLKODÁSÁRÓL.

(*De Actione Lucis in Corpus humanum vivum.*)

§. CLXXXVII.

A' világosság olly nyilván munkálkodik az eleven testekbe, hogy azt tagadni ne lehessen, akar magános matéria, akar tsak a' melegnek modificatiója, avagy akar mi egyéb legyen. Az eleven emberi testbe kétféleképpen munkálkodik: *Elsőben* közönségesen; *másodszor* különösen. A' világosságnak a' más testekhez különös atyafisága vagyon, és azért azokkal öfve-is foglaltatik, de azoktól megint el-választathatik. Ebből az okból minden eleven testbe munkálkodik. Így az örökös setétségben

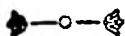

tségben a' vegetabilék a' magok természeti növé-
seket, és színeket el-vefztik. Az oktalan állatok-
nak-is, és az embereknek a' setétség árt, és azok-
ban sok *asthéniaikat* tsinál. A' tömlötzökben, és
az apátzáknak tzéllájokban, a' hová a' napfény bé
nem mehet, az asthénicus betegségeknek egyik
fő oka a' setétség. A' világosságnak el-fogyása
egy oka az estvéli sulyosodásnak az asthéniaokban ;
a' napnak ecclypsiffe-is hirtelen elshúzván a' vilá-
gosságot árt, és nagyobbban, mint az éttzaka,
mellyben csak lassan lassan húzatik-el a' világos-
ság. Mindazonáltal tökéletes setéttség nintsen,
mellyben semmi világosság nem vólná. Az setét-
tség úgy szabatik a' világossághoz, a' mint az hi-
deg szabatik a' meleghez ; úgy-is kévánnya a' se-
téttségben lévő ember a' világosságot, a' mint
a' meg-fázatt ember kévánnya a' meleget, A' se-
téttség gyengitt, valóságos gyengeséget tsinálván
a' világosságnak el-húzásával, és így egy öltönt
el-vévén az emberi testtől. A' világosságnak kö-
zönséges munkálkodása valóságos öltönözés.

§. CLXXXVIII.

A' világosság a' világosító, és meg-világosít-
tatott testtől sugáronként egyenes lineában menyen,
és olly nagy sebességgel, hogy egy minutum se-
cundumban egy millio lábnyira fussan. Az a'
punctum, a' mellyből a' világosság ki-menyen, *su-
gárló punctumnak* neveztetik: az a' punctum pedig,
a' mellyben a' sugárok öfzvemennek, *focusnak* hi-
vattatik. A' világosság a' naptól a' földre nyóltz-
első minutumok, és tizenhárom secundumok alatt
jön le. Az hang sokkal lassabban menyen ; és
azért a' villámlásnak világossága hamarébb láttatik,
mint

Mint a' dörgés hallatik; a' ki-lövött ágyúnak-is világossága hamarébb meg-láttatik, mint az hangja' hallatik. A' Physicusok calculussából a' következik, hogy az ágyügolyóbs huízonöt esztendő ké-ván arra, hogy vagy a' naptól a' földre jöhessen, vagy a' földtől a' napig fel-mehessen. A' sugárok-nak sűrűsége annál nagyobbban apad, mentől mérszebbb menyen a' világosság a' sugárló pun-ctumtól. A' homályos ekete testek bé-szivják a' vilá-gos sugárakat, és, ha tökéletesen feketén festve vól-nának, akkor azokat látni nem lehetne, és tsak jukoknak lenni láttatnának. A' más homályos testek vissza-fordittyák a' sugárakat azon szegelet alatt, a' melly alatt jötenek, innét az angulus incidentiæ egyenlő az angulus reflexionissal. Azok a' sugárok, a' mellyek perpendiculariter esnek az általlató testekre, egyenesen általmennek, és sem-mit sem változnak; azok ellenben, a' mellyek hajolva jönnek, a' sűrűbb mediumban, és a' con-vexa superficiesben a' perpendiculum felé meg-tör-tönek; 's meg-hajtotnak; a' ritkább mediumban, és a' concava superficiesben ellenben a' perpendi-culumtól el-hajtatnak, és attól való távozásra tö-rötnek; de mégis a' gyuladó nedvességekben, ha sűrűbbek-is, mégis ez a' refractio nem esik olly könnyen; Azok az hajlott sugárok pedig, a' mellyek 48. grádusnál nagyobb angulus alatt es-nek az általlató superficiesre, vagy ki-sikomodnak 's el-szaladnak, vagy vissza-hajtatnak. A' prisma minden világos sugárt hét észrevehető szines su-gárokra oszt; mellyek a' refrangilitásban ekkép-pen különböznek egymástól kezdvén a' leg-keve-sebb refrangibilitású sugáron: 1. veres sugár (*ru-bens*); 2. naránts színű (*aurantius*); sárga (*fla-vus*);

vus); 4. zöld (*viridis*); 5. kék (*cæruleus*); 6. szederjes (*indicus*); 7. viola színű (*violaceus*). A' fejer testek minden sugárokat együtt vízfőz-hajtnak, és a' szemnek alkalmatlanak, a' mint az hó-nak nézése bizonyítja. Alkalmatlanak a' szemnek még a' veres, naránts színű, sárga, kék, szederjes, és violafőzű sugárok-is, és legkedvesebbek a' zöld sugárok, mellyek éppen a' közepét tartják, és sem nem igen nagy, sem nem igen kicsin refrangibilitásúak, és sem igen sok, sem igen kevés sugárokat nem szívnak-dé, 's nem hajtnak-vízfőz a' zöld testek. A' perpendicularumra hajtatott, 's törött sugárok végtüre a' focusban öfzvejönnek, és egymátt által vágják. Ezek a' punctumok kicsinben ki-rajzallyák, de fel-forditva, annak a' testnek formáját, a' mellytől a' su árok jöttek. Egyébképpen a' világosságnak massája olly ritka és könnyű, hogy a' leg-nagyobb gyors menése-is olly kicsin quantitas motult tsinályon, melly a' *Powel* experimentomában a' leg-fainabb biláncat, jóllehet nagy tükörrel tsináltatott a' focus, még-is meg nem mozdította; mivel éppen tsak a' megmelegedett és azért fel-menő levegőnek mozgása tapasztaltatott.

§. CLXXXIX.

Előre botsátván már a' világosságnak *chemicus* (§ CLXXXVII.), és *physicus* (§ CLXXXVIII.) tulajdonságait, kövötkerik már a' szemnek alkatása. A' látásnak eszköze a' szemgolyóbis (*bulbus oculi*), mellyen a' világos sugárok fel-vétetnek, és az opticának törvényei szerént a' látó érzőinakra (*nervi optici*) vitetnek.

Ennek a' szemgolyóbisnak első felén leg-elől
 vagon a' világos szarvhártya (*cornea*), sűrű,
 domború, sok vékony igen vékony tzéllás szövettel
 öszve-foglaltatott, világos vizet tartó levelekből ál-
 ló hártya. Ennek a' köritől (*periphéria*) a' szem-
 golyóbisnak több részein continuáltatik az homá-
 lyos hártya (*sclerotica*), által nem látható, sűrű,
 szálas és tzéllás alkatású, és a' fenekén a' szem-
 golyóbisnak valamennyire oldalason meg-jukasztott
 hártya. Belől a' scleroticát bé-borította a' fekete hárt-
 ya (*choroidea*), melly concentria a' scleroticával,
 a' belső felén fekete, és a' scleroticának első pe-
 ripheriájáig mennyen, 's azzal ott az *orbiculus ci-*
lialissal öszve enyeztetik, onnét tovább előre
 mennyen, és lübtendálya a' corneát szines cortinát
 tsinálván, mellynek közepén egy juk vagon,
 szemfény név alatt (*pupilla oculi*); ennek a' külső
 szines fele szivárványos hártya (*iris*), a' belső
 fekete fele gerezdes hártya (*uvea*). A' külső pe-
 ripheriájától az uveának le-eresztkedik egészfzen a'
 kristálylentsének széléig a' fekete gyűrű (*niger an-*
nulus processuum ciliarium) előre botsátván a' feke-
 te *ciliaris processusokat*, mellyek a' kristálylentsén
 előre olly formán fekszenek, mint az ingujrántzok
 fekszenek a' kezeken. A' scleroticának jukán a'
 látó érzőin a' szemgolyóbisba bé-mennyen, és a'
 roltahártyán (*lamina cribrosa*) által mennyen, 's
 benn a' choroidea mellett előre mennyen ki-terjed,
 és formálya az érző potyolathártyát, vagy-is re-
 tzés hárttyát (*retina*), melly beles, szálas, eres,
 és a' Darwin experimentomi szerént inditható (*in-*
cisabilis) és formás mozgással (*motu configurationis*
sensóriali) mozditható, és concentrice a' choro-
 idea mellett előre mennyen egészfzen a' ciliaris an-
 nulus.

nulusig, és abba bé-ereszkedik szálal véggel (*filæ fibroso*). A' magzatban jelen lévő izemtény-hártya *membrana pupillaris*), a' testetskének nevedésivet a' közöpin meg-hasad, és azután lassan lassan a' izemtény belső szélire (*margo*) visszahúzódik, és ott domboru töltést, (*tumidulum aggerem*) csinálván, azután el-tűnik. A' retinának kezdetén láttatik még a' *foramen centrale* sárgás szélekkel. A' retina után következik az üveghártya (*hyaloidea*), melly sok vékony tzellákból, és azokban tartott vízből áll, és egy massában valami igen általlátható (*pellucidum gelatiniformem globum*) kotszonnya forma golyóbillt mutat, mellyet üveg nedvességnek (*humor vitreus*) hívják. Ennek az üvegnedvességnek az első felében egy gödör vagyon a' kristálylentsének bé-vételeire; e' gödör körül vagyon a' petit gyűrűje (*annulus petitianus*), tudniillik az üveghártya elől két levelekre oszlik, mellyek közül az egyik a' gödröt béborította, a' másik kívül a' kristálylentsére menyen, és a' kristályhártyával (*crystalloidea*) öszve-forr. Ebben a' kristályhártyában vagyon a' kristálylentsé (*lens crystallina*). Az üvegnedvességnek, és kristálylentsének capsulája között vagyon a' morgagnius nedvessége (*humor morgagnianus*). A' kristálylentsé hátul az üvegnedveség telé domborubb, mint elől a' szemfény telé, és öszveszerkesztett sok concentrica lamellákból, mellyek együtt valami keményebb igen világos kotszonnya forma massát præsentálnak. Az első kamarában a' szarvhártya, és a' szivárványhártya között, és a' második kamarában a' gerezdhártya, annulus ciliaris, és kristálylentsé között viz (*humor aqueus*) vagyon.

vagyon. De ezek a' két kamarák a' szemfény által egymással egygyesülnek (*communicant*).

§. CLXL.

A' szemgolyóbis a' szemgödörben ül (*in orbita*), és hátul körül vagyon véve valami kövér tzeállítás szövettel; és mozgattatik négy egyenes, és két hajlott inashúsoktól. Elöl két mozgó szemhéjakkal bé-fedetik, mellyekben vagynak szemhéjzörök (*cilia*), ikráshúsok (*glandulae meibomianae*), portzogók* (*tarfi*), inashúsok (*musculi*), és fenn az homlokban a' szemöldökök (*supercilia*). A' szemgolyóbisoknak nedvessittésekre, és tisztításokra adattak a' könnyek (*lachrymae*), mellyek kézzittetnek nagyobb részre a' könnyikráshúsokban (*in glandulis lachrymalibus*), és onnét ki-öntődnek a' szemgolyóbis, és szemhéjak között, azután a' könnyjukoktól (*a punctis lachrymalibus*) bé-szivatnak, 's annak utánna a' könnyzatskón (*per saccum lachrymalem*) és az orsatornián (*per canalem nasalem*) az orba vitetnek. A' könny áll vízből, tulajdon nyákából, egy kevés konyhasóból, igen kevés alcali mineraléből, és calx phosphorátából. A' könnyhez elegyednek még a' gőzes nedvességek, mellyek minden punctumiból a' szemgolyóbisnak, és a' szemhéjaknak szünetlen ki-gőzőlnek. Az hátul lévő kövér tzeállakból-is jön még sok 'siros nedvesség, melly a' könnyhez elegyedik.

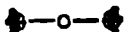
§. CXLII.

A' *medium*, mellyel látunk, a' *világosság*; az eszköz pedig a' *szemgolyóbis*. A' világos punctumtól egyenesen jövő világos sugárok változás nélkül

Második Réfz

A a

kül

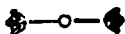
kül által mennek a' szarvhártyán, vizes nedvességben, kristálylentsén, és az üvegnedvességen egészen a' retinába; az hajolva (*oblique*) jövő sugarok a' szarvhártyában meg-törötnek, és az egyenes sugarok felé hajtótnak, mert a' szarvhártya sűrűbb a' levegőnél, és ki felé domború; azok az hajtott sugarok ellenben, a' mellyek 48. grádusnál nagyobb angulus alatt jöttek a' szarvhártyára, ki-sikomodnak, és a' szarvhártyának oldalán el-szaladnak, 's keresztül nem mennek. A' vizes nedvességben, mivel az ritkább a' szarvhártyánál, az öfzvehajtott sugarok valamennyire laxáltatnak, és így öfzveszedetnek egy hosszú *conus*ra (*in communi prolongatum*), melly a' szemfénybe menyen. Azok a' sugarok, a' mellyek a' szemfénybe nem mehetnek, a' szivárványhártyától rész szerént bé-szivattatnak, rész szerént visszaveretnek, rész szerént e' szivárványhártyának oldalán ki-sikomodnak, és a' szemből ki-mennek. A' szemfénybe ment sugarok a' kristálylentsébe mennek, és ott, mivel a' lentsé sűrűbb a' viznedvességnél, és a' szarvhártyánál, és mivel elől domború-is, még jobban a' perpendicularumra törötnek, de hátul, mivel ott a' lentsé előre öblös (*concaua*), a' sugarak megint annyira, a' mennyire szükséges, laxáltatnak. Azok a' sugarok, a' mellyek olyan oldalason jöttek, hogy a' lentsén keresztül ne mehessenek, oldalaslog a' fekete gerezdhártyába, és a' fekete ciliaris processusokba ütköznek, és azoktól bé-szivattatnak, 's azért onnét többé vissza nem jönnek. A' kitsiny szemfényű emberek kevesebb objectumokat látnak, mint a' nagyobb szemfényűek. Azok a' sugarok, mellyek a' kristálylentsén keresztül mentek, ha igen nagyon meg-

meg-töröttek a' lentsében, akkor laxáltatnak, ha pedig eléggé meg-nem töröttek, akkor jobban meg-törötnék, és így arra el-készítettnek, hogy a' rétinájig mennyenek, és ott tsinályák a' *focus*, és azért ott annyi világos punctumokat formályanak, a' mennyi punctumok a' világosságot a' szembe küldették. A' focusontul az egymástól el-váló divergens sugárokat a' fekete choroidea bé-szivja, és többé vizsza nem ereszti. Ezek a' sok focusok olyan configurationis motust tsinálnak a' rétinában, hogy a' tsinált figura sokáig meg-ma-radhassan a' szemben, de ez a' configurationis motus az opticus nervuson az agyhoz a' közérző hely-be vitetik, és azon mozgás által azután a' *Lé-lek* észreveszi (*conscia redditur*), hogy mi történt a' rétinában. De a' focus tsináló világosság sem jön ki többet a' rétinából, hanem rész szerént a' retinának organizatiojába mint alkató rész bé-menyen, rész szerént pedig mint ösztön munkálkodik a' retinának indithatóságába, rész szerént végüre a' nedvességektől fel-olvasztatik, a' bé-szívó edények által a' vérbe vitetik, és ott megint mint öztön munkálkodik, és rész szerént a' vérnek elegyitté-sibe-is mint pars constitutiva bé-menyen.

M Y O P I A.

§. CLXLII.

A' Myopsok, vagy-is rövid látásuak, tsak azokat az objectumokat láttyák jól, a' mellyek igen közel vagynak az ő szemekhez. Ezekben vagy a' cornea igen domború (*valde convexa*), vagy a' lentse igen sűrű, és igen domború; vagy az üvegnedvesség-is igen sűrű; és így a' vi-

lágos sugárok igen nagyon refringáltatnak, melly miatt a' focus a' retina előtt formáltatik, ha me'z-sze vagyon a' látandó objectum. Ezt az hibát másképpen meg - gyógyítani nem lehet, hanem csak gödrös oculárral, mellynek concavitása a' világosság felé, a' domború convexitása pedig a' szemfelé igazittatik, mert az ilyen igen nagyon divergálhattya a' sugárokat, és azért a' focus egészfén a' retinájig nyújtatik. Mindazonáltal a' perpendiculumtól a' 48. gráduisig mentől nagyobb távoznak a' sugárok, annál-is nagyobb a' refractio; ellenben pedig annál kisebb, 's gyengébb a' refractio, mentől kevesebbet mennek-el a' sugárok a' perpendiculumtól, és így már lehet valami okát adni annak, hogy a' myopsok a' legközölebb lévő objectumokat, mellyeknél legkevesebbet divergálnak a' sugárok, jól láthattják.

P R E S B Y O P I A.

§. CLXLIII.

A' presbyopsok, vagyis me'zfé látók, csak azokat az objectumokat láttyák jól, a' mellyek igen me'zfé vagynak a' szemtől. Az igen lapos cornea, és hihetőkép az igen lapos lentse - is, a' sugárokat gyengébben, és nem igen nagyon refringályák a' perpendiculumra. és azért a' focus igen nagyon ki-nyúlik, 's a' retina háta megé esik. Az örög emberek többnyire presbyopsok. Itten csak a' domború üvegek segítnek, mellyeknek convexitások a' látandó objectum felé, a' concavitások pedig a' szemfelé áll, mivel ezek nagyobb refringályák a' világos sugárokat.

NYCTA-

NYCTALOPIA.

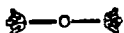
§. CLXLIV.

A' nyctalopsok éttzaka jobban látnak, mint nappal. Az ilyen embereknek szemekben az indithatóság (*incitabilitas*) nagyon meggyúlt, és a' nagyobb világosság hamar valóságatlan gyengeséget csinál, és azért az ember nem lát. Azok, a' kik igen sokáig nagy setéttségben tartattak, ha hirtelen nagy világosságra vitetnek, megvakulnak a' valóságatlan gyengeség miatt, ez a' vakság pedig többé meg nem gyógyíthatatik. A' Piemonti tartományokban egykor a' nagy hegyekről felettesok hó le-tsufzott, és egy falut egészfén borított. Negyven és egy néhány napok múlva két megállapodott idejű személyek, és egy gyermek, ki-ásással megtartattak; az egyik az hirtelen meglátott világosságtól megvakult. A' másik személyek bé-köttötöttek a' szemei, és csak lassan lassan, és sokára bocsáttatott világosság a' szemibe, és így ez nem vakult-meg, de mégis ez is szemfajást kapott.

MORBI INFLAMMATORII.

§. CLXLV.

Azok a' szembetegségek, a' mellyek vagy gyuladások, vagy a' gyuladásnak effectussai, a' magok természetekre nézven vagy közönséges betegségek (*morbi universales*), vagy helybéli nyavalyák (*morbi topici*); arra a' helyre nézven pedig, a' mellyben vagynak, osztatnak 1. a' szemgolyóbisnak betegségeire; 2. a' szemhéjaknak betegségeire; 3.

az könyikráshúsoknak, és a' könyzatskónak betegségeire.

INFLAMMATIO BULBI OCULI.

§. CLXLVI.

A' szemgolyóbisnak gyuladása vagy *belső*, vagy *külső*. A' leg-gyengébb grádus a' szemgolyóbis külső gyuladásának *Taraxis*, mellyben a' szemgolyóbis kívül veres, dagadás nélkül, fájdalom nélkül, pyrexia nélkül, febris nélkül, irritatio nélkül. A' kik éttzaka sokat tanólnak, azok néha reggel, mikor felkelnek, ilyen taraxisban vannak. A' nagyobb grádussa ennek a' gyuladásnak *Ch-mosis*, cum manifesto tumore, rubore, et dolore externæ superficiei bulbi oculi, cum pondere super orbita partis affectæ, cum capitis dolore, et pulsatione; cumque pyrexia, aut febre, aut irritatione. A' belső szemgolyóbis-gyuladás a' grádusoknak megkülönböztetése nélkül *phlegmone oculi* nevet visel. Ez a' betegség igen nehéz, és felette veszedelmes; a' symptomáji ezek: parvus vel nullus tumor in parte externa bulbi; dolor pulsans intus in bulbo cum summa intolerantia lucis, cum dolore capitis, pervigilio; aut delirio, sæpius cum tumore tam magno, ut bulbus in orbita contineri non possit, et ideo ex illa protrudatur.

INFLAMMATIO PALPEBRARUM.

§. CLXLVII.

Ennek a' leg-gyengébb grádussa, mellyben csak a' társusok, és a' meibonius glanduláji afficiáltak.

ciáltatnak, *Pforophthalmia* nevet visel, tudni illik az a' betegség elt pruriginosa palpekrarum scabies; a' keményebb grádus *Blepharo ophthalmia*. Mikor pedig a' szemhéjak ki-felé fordulnak, akkor *Ectropium*; ha pedig bé-felé fordulnak, akkor *Entropium*, melly a' maga izgatásával a' szemgolyóbit inflammálhattya, és azért veszedelmesebb-is az ectropiumnál. Ha pedig csak a' tarsus fordul a' szemgolyóbis felé, akkor *Trichiasis*.

INFLAMMATIO GLANDULÆ LACHRYMALIS, ET SACCI LACHRYMALIS.

§. CLXLVIII.

Ez a' gyuladás *Ophthalmia angularis* nevet visel. Ha a' könny bőven fecernáltatik, avagy a' könnyjüoktól bé nem szivatik, és a' pofákra lefoly, 's azokat inflammálja, akkor *Epiphorának* neveztetik. Lehet tehát az *Epiphora* egy symptoma a' taraxisban, chemosisban, 's a' t. A' kutyákat epiphorába esni mondgyák az hús ételtől, de ez nem igaz, mert azokban-is fel-találtattatnak a' gerjesztő okok. Ha pedig a' lefolyó könnyel genyettséges matéria-is elegyítve vagyon, akkor *Lippitudonak* hivattatik. Ha a' gyuladás olly kemény, hogy semmi könny ne fecernáltassan, akkor a' nyavalya *Xerophthalmia*, vagy-is arida et sicca lippitudo, vel ophthalmia sicca, mellyben nintsen ugyan daganat a' szemhéjjakban, de meg vagyon a' veresség vizketéssel a' tarsusokban, könny majd semmi sints, a' szemhéjak éttzaka öszve ragadnak, és a' víztől reflectált világosság szenvedhetetlen.

§. CLXLIX.

§. CLXLIX.

Minden szemnyavalyáknak okai vagy helybéliek (*topicæ*), vagy közönségesek (*universales*). A' közönséges okok vagy erősségűek (*sthenicæ*), vagy gyengeségűek (*asthenicæ*). Doctor *Bartd*, a' izembetegségeknek atya, igen szépen applicálta a' *Brown* tanításit a' szemeknek nyavalyájokra, és azért meg-érdemli az olvasást a' *Werner* munkájára adatott apologiájában.

§. CC.

A' helybéli okai a' szemnyavalyáknak ezek: A' szembe bé-esett idegen teltek, és minden sértő teltek, porok, frantzoz matéria, melly azzal az újjal a' szemeket vakarván, 's dörgölvén a' szemre applicáltatik, a' mellyel előbb a' gonorrhœa vagy cancer venereus tisztított, és azután az ujjaknak jó meg-mosása negligáltatott, és több effülék. A' fognak nehéz és fájdalmas kibuvása-is, és az udvas fogok, *conserius* által gyakran a' szemekben betegségeket csinálnak. Egy szóval: valami a' szemnek organizatióját megsérti, az mind helybéli szembetegséget csinál (*morbum topicum oculi facit*).

§. CCI.

Az erősségű közönséges okok (*causæ universales sthenicæ*) ezek: Az hideg után jött meleg; a' világosság főképpen a' setéttség után; hofszív vagy sokáig tartott olvasás; az hó; a' részegittő ittalak; nagy mozgások; 's a' t. Azokban az országokban, a' mellyekben sok, 's nagy hó vagyon,

és sokáig tart, a' szemgyuladások uralkodnak, melyet el-távoztathatnak az emberek zóld ocu-lárral.

§. CCIII.

A' gyengességű közönséges okok (*causæ asthenicæ universales*) éppen azok, a' mellyek stheniát tsinálnak, de úgy, ha vagy igen sokáig, vagy igen keményen munkálkodnak a' szembe *valóságatlan gyengeséget* tsinálván. Ha pedig a' szembe természet szerént munkálkodó okok el-húzatnak, akkor *valóságos gyengeség* támad. Ezekhez az okokhoz valók az hideg, seréttség, constitutio venerea, scrophulosa, scorbutica. Doctor *Bartd* meg-mutatta, hogy az asthenica oculi inflammatioiban a' világosság leg-jobb orvosság. *Scarpa* is ilyen gyuladást szerentsésen orvosolt a' beteget a' úzhez ültetvén, és a' meg-melegítettett kezkenyőt szünetlen a' szemre tévén. De mégis itt jól meg kell jegyezni, hogy a' valóságos gyengeségben a' világosság igen nagy ösztön, és azért azzal ebben az állapotban igen vigyázva, 's szüken kell sáfarkodni.

§. CCIII.

A' *prognosis* különböz az okoknak, és a' keménységnek külömbsege szerént. A' külső szemgyuladás végződik 1. jó orvoslás alatt, és illendő időben resolutioval; 2. meg-rontya a' corneat, és a' scleroticát vagy általlató fótokkal, mint a' *nepheliumban*, vagy homályos fótokkal, mint a' *leucomában*, avagy *albugóban*, ahol a' lymphá coagulabilis sárgyban a' czéllákban meg-sűrűedik, vagy hójagotskákkal, mint a' *phlyctænában*, melly a'
ki-

ki-izzadott serofus nedvességtől támad, vagy kistsin abscessussal, mint az *onyxban*, vagy a' corneának fekélyivel, mint az *helcomában*, vagy a' ki-izzadott lymphából lett, és a' corneát kívül bé-vont hártzával, mint a' *staphyloomában*.

§. CCIV.

A' phlegmone oculi végződik 1. resolutióval; 2. hydropsal. Az hydrops oculi vagy serofus, vagy véres, mint az *hæmophthalmusban*, vagy purulentus, mint a' *spurium Hypopiumban*, melly a' genyettség forma lymphától támad; 3. végződik abscessussal, mint a' *verum hypopiumban*. Mind a' purulentus hydropsban, mind az igaz szemabscessusban, a' genyettség, és a' genyettség forma materia nem erefzti által a' világosságot, és úgy vak-ságot tsinál. Ha ez a' genyettséges materia a' szemnek első kamarájában vagon, akkor a' corneát előre ki-taszítja *prominentia corneæ* név alatt; ha pedig a' szemnek második kamarájában vagon, akkor az irist előre taszítja *prolapsus iridis* név alatt; ha már most az iris a' corneával ölzve nő, akkor a' betegség *synechia*, *synifesis*, vagy *synizesis*, vagy is *pupillæ imperforatio*. 4. Végződik a' lentsének meg-homályodásával, mint a' *cataractában*; 5. az üvegnedvességnek meg-homályosodásával, mint a' *glaucomában*.

§. CCV.

A' Psorophthalmia, és a' Blepharophthalmia, főképpen pedig ez az utólsó, ha hamar el nem ofzlik, akkor könnyen chronicus állapotra lépnek, avagy a' izemhéjban tuberculumakat tsinálnak,

a' millyen az *hordeolum*, melly ha meg-keményedik *chalazionnak* hivattatik.

§. CCVI.

Az *angularis ophthalmia*, ha el nem öfzlik, akkor vagy *fistula lachrymalis* lesz belölle, vagy a' ki-izzadott *lympha* hárttyát tsinál, mint a' *pterygiumban*. Ez a' hárttya gyakran teli vagyon erekkel (*vasculosa*), a' szemnek belső szegelyetiben fél-hóld forma hárttyát mutat, melly a' szemgolyóbift egészen bé akarja borittani; ez a' hárttya, ha nem vastag, és nem veres, akkor *ungula*; ha pedig vastag, és veres, akkor *pannus* nevet visel.

A M A U R O S I S.

§. CCVII.

Azon betegségek között, a' mellyek a' szemekben eshetnek előre ment gyuladás nélkül, a' izemvizkorságon, *cataractán*, 's más ezekhez hasonlókan kívül vagyon még az *amaurosis*, vagy is *gutta serena*, melly a' retinának betegsége. Ebben a' betegségben a' szemfény mozdithatatlan, és tiszta. Ez a' nyavalya támad vagy a' rétinának elfogyott indithatóságából, vagy a' *nervus opticus*-nak nyomásától, melly nem engedi, hogy a' retinában támadott *motus configurationis* a' közönséges *sensoriumba* vitessen. Így az hofzfas sértétség után a' világosságnak felette nagy öfztöne igen hamar el-emészti a' retinának indithatóságát, és valóságatlan gyengeséget tsinálván *amaurosis* okoz. De az *opticus thalamusok* nyomásától származott *amaurosis guttautént* jövésben lenni jelent; így hólt-meg *scopoli*-is. Mikor az *amaurosis helybéli*

béli nyavalya, akkor azok minnyájan lehetnek okok, a' mik a' retinának, és az látó érzőinak alkatását el-rontják.

NEGYPEDIK TZIKKELY.

A' LEVEGŐNEK AZ ELEVEN EMBERI TESTBE VALÓ MUNKÁLKODÁSARÓL.

(*De actione aëris in Corpus humanum vivum.*)

§. CCVIII.

A' körülöttünk lévő levegő (*aër atmosphæricus*) az életnek fenntartására el-kerülhetetlenül szükséges, és az eleven emberi testbe kétféleképpen munkálkodik: 1. *mechanice*, 2. *chemice*. Az első módban leg-nevezetesebb az ő nyomása (*pressio*), a' második módban pedig nyilvánosság az ő elofzlása (*decompositio*). A' nyomás az egész testet afficiálja; a' *decompositio* pedig a' tüdőben történik. In monte *blanco* látta *Saussure*, hogy a' víz fel forrott a' rheumur 45-dik grádussán, holott másképpen 80. grádusú meleget kíván; itten az ætherrel megtöltött üvegek el-törték; az emberek a' mejjekben gyötrődést éreztek, és némelyek közülük vért-is pöktek, és majd minnyájan hideglelést (*febris*) kaptak a' levegő nyomásának meg-küssebbedésétől.

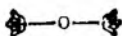
§. CCIX.

Az közönséges levegő áll 73. rész azoticus levegőből, és 27. rész oxygenus levegőből. Egy kevés

kevés carbonicus levegő - is vagyon még benne. Minden levegő áll a' maga különös básiából, és a' melegnek matériájából, melly némellyikben bővöben, másban kevesebb mértékben vagyon. Az athernek kell leg-alább 30. grádus, a' viznek 80. grádus a' rheumur meleg grádussáiból. A' *gas oxygenum* leg-többet, a' *gas carbonicum* ellenben sokkal kevesebbet tart, de ebben vagyon még valami oxygenium-is, és a' levegő forma a' melegnek matériájától támad. Az azoticus aer, és az oxygenius nyomással munkálkodik, és csak az aer oxygenius decomponáltatik, és specifice stimukálja a' tüdöket.

§. CCX.

A' tüdök, a' mint az anatómiából tudva vagyon, olyan ürességben helyheztetnek, a' mellyben semmi levegő nintsen, és kétféleképpen tágasulhatnak - ki: *Elsőben* mikor az ágyékhártya (*dyaphragma*) az hasba le-húzatik, és majd lapos lesz; *Másodszor* mikor az intercostalis musculusok ölzve-húzódnak, és az údaltsonokat fel - emelik, a' mejtsontat pedig előre tafzittyák. Ekképpen a' mejnek ürege mindenfelé ki-tágul, és a' külső levegő mintegy 15. köbhüvejknyre a' tüdökbe bé rohan, és azokat ki-tágasítja, mivel a' tüdök, és az ágyékhártya, 's údaltsonok között semmi sintsen, a' mi resistálna. Minekutánna ez a' levegő az tüdökben a' maga munkáját el-végzi, azután a' tüdökből ki-hajtatik, mivel a' mej megint vízfzajön a' maga előbbeni természetü állapottára, és így a' tüdöket őzvenyomja, melly attól esik - meg, hogy az ágyékhártyának musculusai, és az intercostalis musculusok relaxáltatnak, azonban a' sterno - costalis musculusok-is, és az ab-
domi-

dominális musculusok öszvehúzódnak, az óldaltsonaknak nehézsége - is, és a' portzogóknak 's kötőknak elalticitássa a' vízfzaugraft segittik.

§. CCXI.

Az oxygenus aër a' tüdőkben úgy decomponáltatik, hogy a' tüdővérnek ki-fejtődött carbonicum a' egy rész oxygeniumat magához huzzan, kivervén belőlle a' tüzetskéket; mivel pedig arra, hogy a' carbonicum levegős formát kapjan, kevesebb tüzetskék szükségesek, mint sem az oxygeniumnak adandó levegő formára, azért még sok tüzetskéknek kell az oxygeniumban maradni, mellyek az oxygeniumnak valami részeivel a' vérbe vitetnek, és azzal öszve-elegyednek, főképpen pedig a' *Cruorral*, és ott lesz belőllek a' *calor latens*, melly azután a' vérforgásban (*in ipsa circulatione sanguinis*) ki-fejtődik, fel-szabadúl, és az egész testen el-öszlik. Az *azoticus aër* semmit sem változik a' tüdőben, és onnét úgy jön ki, a' mint bé-ment vala.

§. CCXII.

A' ki-lehelt levegő kevés oxygeniumat tart, de annál több benne az aër carbonicus; a' lehellésre nem alkalmas; a' langat el-öltya; a' mézet a' mézvízből le-veri; de mégis elasticus, és sok gőzet, 's a' gőzben fel-olvasztatott sokféle matériakat hoz-ki magával.

§. CCXIII.

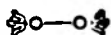
A' lehellés arra láttzik adva lenni, hogy a' lehellő állatokba meleg matériát vigyen, melly azután a' testnek belső superficiessit meg-melegitti,
és

és úgy, mint belső ösztön, az indíthatóságot izgattya. De mégis a' tüdők nem kütfejei az állati melegnek, mert az állati meleg az incitatioának attributuma, és azért annak tsinálására sok okok concurrálnak, tudni illik azok minnyájan, a' melyektől az incitatio függ. Sok állatok melegnek, és mégis tödöjek nintsen. A' külső meleg, a' bor, az elmeindulatok, az ételemésztes, a' testnek mozgása, az orvosságok, 's a' t. nevelik az állati meleget. Lehetne *hypothetice* fel-venni, hogy a' természet télben a' szabad melegnek defectussát a' több oxygeniummal, melly az athmosphærában (*sub eodem volumine*) télben sokkal bővebb, mint nyárban, igyekeznek ki-potolni.

§. CCXIII.

Az athmosphæricus aër, ha felette sok oxygeniumat tart, nagyon ösztönöz, és erősségű betegségek (*morbos sthenicos*) tsinál. *Macquer* azt gondolya, hogy az azocum az athmosphærában csak az oxygeniumnak dilutiójára adatott, mert különben az embernek élete igen rövid vólna. A' tengeri tartományokban az athmosphæra több oxygeniumat tart. A' Genuai hæmoptoicusok roszszul vagynak hazájokban, de itt a' sok *acidum salis*-is láttzik munkálkodni, mellyett némelylek itt a' levegőben lenni meg-mutattak. Az igen kevés oxygenium az athmosphærában az embert *asthénia*ba veti. Így támadnak a' bezárt helyekben hideglelések, és néha igen gonoz indulatuak. *Zimmermann* írja, hogy 150. Anglusok ebből a' tömlöczből igen hamar el-vefztek.

§. CCXIV.

§. CCXV.

A' lehellésnek leg-főbb betegségei ezek: *Catarrhus*; *Peripneumonia*; *Phthisis*; *Hydrops pectoris*; és *Asthma*.

CATARRHUS, ET PERIPNEUMONIA.

§. CCXVI.

A' Catarrhus csak grádussal különböz a' peripneumoniától, és áll valami rendetlen akarat ellen való, és valami hangal öfzvefoglaltatott kihellésből, melyet köhögésnek, vagy hurutnak neveznek. A' peripneumonia áll fájdalmas, köhéntselő, és nehéz lehellésből, és néha *sthenicus*, néha *asthenicus*, néha pedig *topicus* betegség.

PERIPNEUMONIA STHENICA.

§. CCXVII.

Az erősségű peripneumoniát mindenkor megelőzi, hoszszabb, avagy rövidebb idejig, a' pyrexia; azután a' lehellés meg-nehezedik; a' beteg csak az egyik úldalán, avagy csak az hátán feketik nyugadalmason, és az igen súlyos betegségben szárazan köhéntsel, a' gyengébb nyavalyában ellenben a' köhögés nedves, a' pökés vizes és véres barázdákkal meg-vagyon festve, avagy gennyettség forma. Ha egyfzer'smind az úldal nyíllal, akkor *pleuritisnek* neveztetik; de az hólt testben ritkán találtatik csak a' pleura inflammálva, és azért ez a' betegség többnyire *pleuro-peripneumonia*. Leg-alább még olyan bizonyos jelek nem találtattak, a' mellyek bizonyoson ki-mutatnák,

nak, hogy vagy csak a' pleura, vagy csak a' tüdők, vagy mind a' kettő együtt volna meggyuladva, de ez az orvoslásban semmit sem akadályoz. A' gyulatt tüdő-is nyomja az egészséges tüdőt, ha a' beteg azon az oldalán fekszik, a' melyben az egészséges tüdő vagyon, jöllehet itt-is néha a' cadaverben ellenkező láttatott. Az hurut ugyan többnyire jelen vagyon a' tüdőgyulladásban, de még-is néha nem vólt jelen. Ha száraz az hurut, akkor nagy a' gyuladás. Ha igen kevés vér vagyon a' pökéshez elegyítve, akkor a' kipökött matéria zöld, avagy sárga színű, de az ilyen zöld pökések a' megkostolásban nem vóltak keserűk, és azért ez a' szín nintsen az epétől okozva, mert különben a' keserűséget meg lehetett volna érezni. Panaszolkodik a' beteg még vagy az egyik, vagy a' másik oldalán nyillalló fájdalomról, avagy a' mejnek nyomásáról; és néha okadás-is kövötkszik. Ez a' betegség akkor, a' mikor erős-ségű, többnyire férfiakat, és erős iffiakat, főképpen húsévóket ostromol. Illyen természetű a' *mediastini inflammatio-is*, és a' *pleuritis rheumatica* akkor, a' mikor sthénias okokból származik.

§. CCXVIII.

A' sthénicus Catarrhusnak, és peripneumoniának okai mindenkor *stimulánsak*, úgymint: aër oxygenius; a' meleg, főképpen ha előrement hideg után applicáltatik; éneklés; prédikállás; nagy erőt kívánó sipoknak fuvása, 's a' t. -

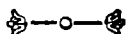
§. CCXIX.

A' sthénias peripneumonia könnyöbben meggyógyul ugyan a' többi tüdőgyulladásoknál, de

Második Réfz.

B b

mégis

mégis igen veszedelmes betegség, és, ha mindigárt jól nem orvosoltatik, akkor valóágtalan gyengeségre változik, avagy valami helybéli hibát tsinál.

§. CCXX.

A' sthénicus Catarrhus nem olyan veszedelmes, mint a' peripneumonia, de mégis ahoz hasonló effectusokat tsinál, ha vagy rosszul orvosoltatik, vagy negligáltatik. Meg-lehetne bizonyítani, hogy több emberek halnak-meg catarrhustól, mintsem peripneumoniából, mert a' catarrhus többnyire negligáltatik, avagy contrarie orvosoltatik. Ilyen rossz effectusok a' sok phtyisiek. Hibázot valójában *Cullen* akkor, a' mikor azt mondotta, hogy a' phtyis nem származik gyuladásból, mert a' catarrhus valósággal valami grádussa a' gyuladásnak, és sok phtyiseket tsinál.

PERIPNEUMONIA ASTHENICA.

§. CCXXI.

Az asthenica peripneumonia igen veszedelmes nyavalya, és az egyébképpen leg-szerentsébb ki-menetel mellet-is igen könnyen valami helybéli hibává változik. *Eller* egy peripneumonica epidemiát ír-le, melly ennek előtte egy seculummal Német Országban uralkodott, a' melly az embereknek tizedik részit meg-ölte; azok a' betegek minnyáján meg-haltak, a' kiken érvágás tétetett. Használót bezzél *Ballonius-is*. *Baglivus* pedig kámfort adott Rómában, és azzal sokokat meg-gyógyított, azért-is a' kámfort specificum anuperipneumonicumnak tartya. A' Neapolisi Országban-is anno 1740. ural-

uralkadott egy ilyen epidemia, és *sarcone* opiummal gyógyította-meg a' betegeket. Közönségesen ez a' betegség néha olyan veszedelmes, mint a' pestis. Ha meg-gyógyulnak-is a' betegek az érvágás alatt, mégis hátramarad az hurut, és követ-ezik tormális *phthisis*. Nagy része a' phthisicusoknak Bétsben ebből az okból-is származik.

§. CCXXII.

Az aethénica peripneumoniának symptomáji hasanlók a' sthenica peripneumoniának symptomájához, azzal a' különbséggel mégis, hogy az aethénica peripneumoniában, nem *pyrexia*, hanem *febris* vagyon. A' betegek igen gyengék, delirálnak, erőszakosan, és continuative üresednek, a' tendók ugranak (*subsultus tenainum*), és még más ilyen gyengeségű symptomák-is jelen vagynak. Ez az aethénica peripneumonia néha lassú hidegleléssel (*cum febre lenta*) ölfzvefoglaltatik, és akkor *peripneumonia notha* nevet visel.

CATARRHUS ASTHENICUS.

§. CCXXIII.

Az aethénicus Catarrhus hasanló, de gyengébb symptomákkal jár, és ha sokáig tart, könnyen phthisisnek tartatik. Abban *Brown-is* hibázott, hogy minden Catarrhust a' sthéniciák közé tett. A' gyermekekben szokott meg-jelenni még egy különös aethénias Catarrhus, mellynek neve *Tussis convulsiva*, avagy *Catarrhus suffocativus*.

§. CCXXIV.

Az asthénias Catarrhusnak, és peripneumoniának okai vagy *stimulánsok*, valóságatlan gyengeséget tsinálók, vagy igen *keveset* stimulálók, valóságos gyengeséget tsinálók, főképpen a' tiszta-talan levegő, és az hideg. Így az istállóban a levegő kevesebbet stimulál, mint kívül az istálló, és azért láttatott-is az istállóban lakó emberek között már ilyen gyengeségű betegség akkor, a' mikor kívül mások erő-ségű Catarrhust, avagy peripneumoniát szenvedtek.

PERIPNEUMONIA TOPICA.

§. CCXXV.

A' topica peripneumonia majd mindenkor maga után *irritatiót* húz. Az ő symptomáji hasonlók az universalis peripneumoniának symtomájihoz, de az ilyen peripneumoniának sulya nem függ az universalis passionak sulyától, hanem származik a' tüdőknek helybéli sértésekből. Egy ember Bétsben a' duellumban, a' másik duellánsnak törítől (*a pugione*) a' tödőjiben meg-szuratott, de roszszúl orvosoltatott, mert tizennégy-szer vágta rajta eret az helyett, hogy a' tüdőknek sebei orvosoltattak volna.

§. CCXXVI.

A' topica peripneumoniának okai ezek: *impulsio*, esés a' mejre, ütés a' mejjen, főképpen ha valamellyik oldaltsont el-törik, hegyes e'z-közökkel való szuras, avagy vágás, *corrosivus gőzök*. Olaz Országban a' paraszt leányok gyakran kapnak

nak ilyen peripneumoniát a' Strimfliknek bűdös-kötüffel való tisztításától. *Frank József* tud egy casust, mellyben a' fog a' tüdőbe le-esett, és midőn az halált várták, csak hirtelen ki-vetette nagy köhögéssel a' beteg a' fogat, és azután mindenek megint jól voltak. Az obstruált máj-is néha igen nagyon fel-nyomja a' mejbe az ágyékhártyát (*diaphragma*), és akkor ilyen betegséget csinálhat.

§. CCXXVII.

A' prognosis a' topica peripneumoniában igen rossz, és függ az oknak természetétől, a' sértésnek mivőlétől, és az betegnek állapotjától.

§. CCXXVIII.

Jóllehet olly nagyon különbeznek természetben egymástól a' peripneumonia név alatt lévő betegségek, mégis minnyájan nagyobb avagy kisebb hasanlatossággal végződnek:

1. *Resolútióval*. Néha mégis a' kiizzadott lymphá coagulabilis a' pleurat a' tüdővel öszve-forrasztja, de ez semmit sem akadályoz.

2. *Mejvizkorsággal*.

3. *Suffocatióval*, melly leg-közönségesebb eventus, főképpen a' sthénica peripneumoniában.

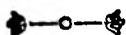
4. *Ecesedéssel* (per suppurationem.)

5. *Gangræniával*.

R E S O L U T I O.

§. CCXXIX.

Resolutio várni lehet, ha mindgyárt kezdetben a' beteg jól orvosoltatott; ha a' beteg ebben a' betegségben még vagy soha sem, vagy igen ritkán

kán vólt; ha a' mejnek alkatása egyebekben jó. Ebben a' resolúciónak állapottyában többnyire megjelenik vagy pökés, vagy izzadás, vagy genyetség forma sedimentum a' vizelletben. Néha a' pleura a' tüdőkkal, avagy a' tüdők a' pericardiummal, vagy a' diaphragmával öfzvenőnek.

HYDROPS PECTORIS.

§. CCXXX.

A' mej-vizkorság (*hydrops pectoris*) akkor támad, a' mikor vagy a' gyuladásnak folyása alatt, vagy gyuladás nélkül-is valami más okból, az elváltzó, és ki-üresítő edények (*vasa secretoria et excretoria*) többet választnak-el, s többet üresítenek-ki egy üdőben, mintsem a' bé-szívó edények (*vasa absorbentia*) ugyan azon üdőben bé-szívnak. Az első gyuladásos esetben támad *hydrops pectoris acutus*; a' másik gyuladás nélkül lévő esetben származik *hydrops pectoris chronicus*.

§. CCXXXI.

A' mejvizkorságnak symptomáji ezek: nehéz lehellés; dagadt ábrázat; dagadt kezek, et fere livescentes; az ajakok, az or, és körmök világoson kékesek; a' szív dobog; nehéz fekvés ha csak nem egyenes; gyötrődés; az álomban hirtelen felébredés; szapora's gyors pulsus, néha mégis lassú a' pulsus, de majd mindenkor egyenetlen.

§. CCXXXII.

A' mejvizkorság a' természetire nézve vagy helybéli nyavalya (*morbis topicus*), vagy közönséges

ges betegség (*morbis universalis*). A' közönséges mejvizkorság vagy erősségű (*sthenicus*), vagy gyengességű (*asthenicus*).

§. CCXXXIII.

A' matériára nézve a' mejvizkorság vagy savós (*serosus*), a' melly többnyire chronicus, vagy véres (*sanguineus*), vagy genyettséges (*purus lentus*).

§. CCXXXIV.

Az helyre nézve a' mejvizkorság vagy Imo az egyik avagy másik mejüregnek vizkorsága (*hydrops pectoris, cavitatis thoracis dextra vel sinistra*); ebben a' speciesben a' beteg többnyire tsak azon az oldalán tehetik, a' melly üregben a' viz vagyon; vagy 2do *hydrops mediastini*, melly esetben a' beteg könnyöbben fekszik akár mellyik oldalán, mint az hátán. De itt a' szivdobogás-is nagyobb izokott lenni.

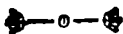
§. CCXXXV.

A' mejvizkorságnak okai vagy közönségesek (*universales*), vagy helybéliek (*topicae*) A' közönséges okok vagy erősségűek (*sthenicae*), vagy gyengességűek (*asthenicae*).

§. CCXXXVI.

Az erősségű okok ezek: 1. erősségű gyuladása a' tüdőknak, avagy valami más belső tagoknak; 2. minden incitans ok, melly a' secretiokat, és excretiokat nagyon sietteti, és meg-bóvitti.

§. CCXXXVII.

§ CCXXXVII.

A' gyengeségű okok ezek: 1. Gyengeségű gyuladásai a' tüdőknék, avagy valami más belső tagnak, de mégis a' peripneumonia asthénica ritkán változik *acutus* mejvizkorságra; 2. defectus stimulum; 3. excessus stimulum. Az ösztönöknek szűke (*defectus*) tsinál mejvizkorságot a' chlorosist szenvedő leányokban, és az aszfzonyokban, s férfiakban az előrement nagy vérfolyások után. Majd minden chlorosisban vagyon hajlandóság, avagy kezdet a' vizkorságra. A' nagy ösztönöktől (*ex excessu stimulum*) vizkorságba esnek az örögök, réizegesek, és mások ezekhez hasanlók.

§. CCXXXVIII.

Az helyhéli okok ezek: a' vérforgásnak akadályai a' mejben, mint az ossificatio vasorum languineorum, és az ő anurysmájok; a' tüdőknék fekélyei; et mala conformatio pectoris; a' viz ereknek (*vasorum lymphaticorum*) sértések; beteges öszvenővései valami tagoknak; és némelly obstruictiok.

§. CCXXXIX.

A' pragnosis a' mejvizkorságban közönségesen veszedelmes, különösen pedig a' nyavalyának természetete, és sulya szerént különböz. A' *stheniás* mejvizkorság könnyöbben meggyógyittathatik, de többnyire igen későn esmértetik-meg. Az *asthénias* hydrops pectoris, ha valóságos a' gyengeség (*debilitas directa*), gyakran enged a' jó orvosló methodusnak, de ha valóságtalan a' gyengeség (*debilitas indirecta*), akkor igen nehéz az orvoslás.

lás. Az helybéli mejvizkorság (*lydrops pectoris topicus*) igen ritkán, avagy soha sem gyógyúl meg. Minnyájan pedig ezek a' mejvizkorságok, ha roszszul decurrálnak, rettentő halállal meg-tuladás által ölik-meg a' beteget.

S U F F O C A T I O.

§. CCXL.

A' peripneumonia akkor végződik suffocatióval, mikor a' tüdők a' levegőt már többé bé nem vehetik, melly állapot akkor történik, mikor a' tüdőknek tzéllás szövöte (*textus cellularis*), és a' bronchiák lymphá coagulabilissal meg-telnek, és akkor a' tüdők a' májnak hasonlatosságát veszik magokra, és a' vízben az edények fenekire le-fzállnak.

S U P P U R A T I O.

§. CCXLI.

Suppuratio által végződik a' peripneumonia akkor, mikor a' tüdőknek substantiájok meg-sértődik, 's corrodáltatik. Az a' zatskó, melly a' tüdőknek substantiájából tsinált genyettséget magában tártya, *vomicának* neveztetik. Az Orvosok többnyire azokat a' zatskókat tartják vomicáknak, mellyeket a' lymphá tsinál; ezek a' meg-sértett tüdők substantiájok, és a' lymphától tsináltott hártya között vagynak. Hibázott *Boerhave* abban, hogy a' tüdőgyuladást négy napok után genyettséggé válni mondgya, és azért akkor az érvágást tiltya.

PHTYSIS PULMONALIS.

§. CCXLII.

Az igaz vomica, főképpen ha fel-fokad, *Phthisis pulmonalis*t tsinál, mellynek symptomái ezek: Irritatio vespertina; a' mejnek oppressiója: száraz, avagy nedves genyetség forma pökésű, hurut, 's néha vérrel-is elegyedett sputum; a' testnek el-sarvadása (*emacatio corporis*); reggeli izzadások; diarrhæa colliquativa, 's végtire halál.

§. CCXLIII.

De a' Phtysis támadhat előrement gyuladás nélkül-is; mert néha a' tüdőknek gyengesége lassan lassan fekélyé degenerálhat. Ha egy rész genyetség tizenkét rész vízzel ölfve elegyítették, és azután hozzáadatik *oleum tartari per deliquium*, akkor a' massa úgy meg-sűrűedik, hogy tzerne formára húzattathassan, és ezzel meg-lehet a' genyetséget a' mucultól különböztetni ugyan, de mégis a' genyetség forma matériától (*a materia puriformi*) nem lehet azt azzal meg-különböztetni. A' *spiritus vitrioliban* elolvasztattott genyetség forma matéria-is egyenlő fedimentomat izálitt az edény fenekére, de a' mucus ebben az experimentomban nem tsinál ilyen aquabile fedimentomat. A' tűzben-is ég a' meg-száradott genyetség, de a' mucus nem ég. Mindazonáltal a' genyetséget a' genyetség forma matériától még bizonyoson minden esetben nem lehetett meg-különböztetni.

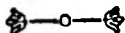
VOMICA PULMONUM.

§. CCXLIV.

Mikor a' vomica fel-fokad, akkor belőlle a' genyettség három útan lehet-ki, mellytől az orvoslásnak lehetősége, vagy lehetetlensége valamennyire függ.

1. Bé-öntődhetik a' genyettség a' bronchiákba. Egy Uri Aszfzony a' tüdőgyulladás után a' köhögélt meg-tartotta, de egyébképpen magát jól lenni gondolta. Egykor az ábrázattya nagyon meg-pirossadott, a' pulsus gyors, és kemény vala; a' lehellés igen nehezen ment; azonban hirtelen meg-hala a' beteg, akkor a' testet dörgölni kezdették fűszerfzamos füstökkel meg-melegített ruhákkal, és más excitánsok-is elévették, mellyekre egy óra múlva a' szív verni kezdé, a' pulsus-is a' karan meg-jelent, a' lehellés-is elé-állatt, és most már mindgyárt a' betegnek egy okádatot adott *Frank József*, mellyre az okadás közben a' beteg három pint genyettséget ki-vetett, és azonnal jól lett, felkólt, 's járogatott. Ebből már azt tanólyuk, hogy igen szükséges azokra a' betegekre szorgalmatosan vigyázni, a' kik a' tüdőgyulladás után az hurutot el-nem vesztetik, mivel az ilyen betegek egy szempillantatban meg-halhatnak a' bronchiákba bé-öntődött, 's meg-fullasztó genyettségtől, ha senki reájok nem vigyáz. De ez a' genyettség a' bronchiákban lassan-is meg-gyúlhet.

2. Bé-öntődhet a' genyettség a' mejnek üregibe-is, ha az abscessus a' tüdőnek külső színén vagon, és fel-fokad.

3. Azokba a' részekbe is bé-öntődhetik a' genyetség, a' mellyek annak előtte történetből a' tüdővel öfzenőttek vólt, még pedig:

- a) a' pleura által ki-nyilhat az abscessus az ól-daltsontak közé;
- b) a' pericardium által bé-öntődhetik a' genyetség a' pericardiumnak üregibe;
- c) a' diaphragma által bé-öntődhetik a' genyetség az hasnak üregibe.

GANGRÆNA PULMÓNUM.

§. CCXLV.

A' tüdő-gangræna igen ritkán, avagy éppen soha sem történik, mert 1. a' betegek hamarébb meg-halnak, mint sem fene támadhatna; 2. mert a' tüdőknék tzéllájokba öntődött, és fekete színt tsináló vér többnyire, vagy éppen mindenkor is gangrænának tartatott, mivel egy Auctor sem írja, hogy a' gangrænofus pulmo friabilis lett volna. *Richter* a' herniotomiában azokat a' fekete beleket mind vizszatette, a' mellyek friabilisek nem vóltak, és a' betegek meg-gyógyultak, meg-nem gyógyulhattak volna pedig, ha azok fenések lettek volna. A' könnyen hívó incautusok hamar meg-tsallyák magokat az ilyen fekete színnel.

A S T H M A.

§. CCXLVI.

Asthmának neveztetik minden chronica difficilis respiratio, a' melly nem származik a' tüdőknék fekélyektől, avagy a' mej-vizkorságtól. Az acutus morbusok.

busokban ez a symptoma *dispnæának* hivattatik; ha pedig a betegek csak a fenn-álló situsban lehelhetnek, akkor a betegség *orthopnoea*; ha pedig sibilálva lehell a beteg, akkor a nyavalya *asthma sibilans*; ha fulladással tenyeget a nehéz lehellés, akkor a betegség *Catarrhus suffocativus*. A nedves és száraz althma között nintsen essentialis kulömség.

§. CCXLVII.

De az althma vagy közönséges (*universalis*), vagy helybéli (*topicus*) nyavalya. A közönséges althma mindenkor althéniás betegség, és többnyire *asthma convulsivum* nevet visel. Mikor az obesitás-tól támad, akkor lehet ugyan *stheniás* betegség, de mégis akkor inkább helybéli nyavalya, mint közönséges.

§. CCXLVIII.

Az althmát tsináló okok kétfélék: elsőben közönségesek (*universales*); másodsor helybéliek (*topicæ*). A közönséges okok pedig mindenkor gyengességűek (*asthenicæ*).

§. CCXLIX.

Az althmának közönséges okai ezek: tisztátalan levegő; hihetőképén a setétség-is, mert tapasztaltatott, hogy az althmaticusok úgy mint az althénicusok, estve mindenkor rozszabbul vagynak, sőt többnyire az althmaticus insültusok-is estve jelennek-meg, de ezt mégis talám az accidentalis casusokra-is lehetne vinni. Ezekhez az okokhoz való még a roz diæta, és a vizital azoknál, a kik ennekelőtte borhoz szoktanak vólt; ide va-
lók

lók az apprehenziók-is, a' félelem, a' gyötrődés, melly elneindulatok a' tüdőbe főképpen munkálkodnak; ide valók még az arsenicalis és ónos vaporok-is, a' mellyek az indichatóságba nagyobbban láttatnak munkálkodni, mint sem az organizatióba, mivel itten azok az orvosságok használók, a' mellyek a' más asthma'kban-is használtak. A' Bányászok asthma'ja *asthma fessorum* nevet visel. A' részegítő italokban tett excessusok-is ide való okok.

§. CCL.

Az asthma'nak helybéli okai ezek: *Constitutio mala pectoris*; így a' gibbosusoknak ártanak a' stimulantia'k; *strumák*; a' tüdő'knek porral való megtöltése a' Kőmivesekben, Kőfaragókban, Molnárokban, 's a' t. a' mint *Rámazzini* tanította; azonkívül az aorta'nak, és a' tüdő' életének *aneurismája*; az igen nagy hastagok (*viscera abdominalia*); *corrodens mérges gőzök* nagyobb mértékben; végtire kemény ölzvenővések a' branchiumokban.

§. CCLI.

A' prognosist az asthma'ban kell a' betegségnek természetéhez, és súlyához alkalmaztatni. Az *asthma'niás* asthma' gyakran meg-gyógyíttatik, de könnyen visszátér, ha a' beteg magát akar mi módon gyengíti. A' *topicum* asthma' igen ritkán, avagy éppen soha sem gyógyul-meg; ha portól támad, akkor lehetne meg-gyógyítani a' pornak el-kerülésével. De ez a' betegség végződik, ha meg nem gyógyul, vagy mejjvizkorsággal, vagy Phytissel, vagy meg-fulladással okoztatott halállal.

ÖTÖDIK T Z I K K E L Y.

A' SZÓNÁK ESZKÖZIRŐL, ÉS ANNAK BETEGSÉGEIRŐL.

(*De organo vocis, et ejus morbis.*)

§. CCLII.

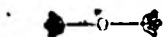
Az az hang (*sonus*), melyet a' tüdőkből a' lehellőgéének hasadékján (*per rimam glottidis*) a' szájba ki, és fel-hajtatott levegő tsinál, szónak (*vox*) neveztetik.

§. CCLIII.

A' szónak leg-főbb eszköze (*organum principale vocis*) a' lehellőgéének feje (*larynx*), melly öt mozgó portzogókból vagyon öfzve-alkatva, mellyeket öfzvekötnék' külömbféle kötők (*ligamenta varia*), és külömbféle inashúsok (*musculi varii*). Leg-alól vagyon a' kerek, vagy-is gyűrűs portzogó (*cartilago cricoidea*); elől vagyon a' paisforma portzogó (*cartilago thyroidea*), hátul vagynak két kis portzogók (*cartilaginee duae arytenoideae*), leg-felyül ül a' kehelfedő (*epiglottis*).

§. CCLIV.

A' thyroidea Cartilago öfzvefoglaltatik a' cricoideával: 1. két capsularis kötökkel a' thyroideának két alsó szarvaival; 2. a' coronarium ligamentummal; 3. a' nyelvtsontnak (*offis hyoidei*) két nagyobb szarvaival két tulajdon szijasinas kötökkel, mellyekben

a' Morgagnius nodulussai vagynak; 4. a' thyroideának felső széle egészben a' nyelvtsonal (széles hártya által (*per ligamentum latum Morgagnii*)) öszvefoglaltatik. Az hátulsó két kis portzogóknak básiások öszvefoglaltatik a' cricoideának felső szélivel zatskós kötő által (*per ligamentum laxum capsulare*). Ezeknek az hegyekből két kötők mennek az epiglottisnak két széleire (*ligamenta ariteno-epiglottica*). De ezek a' portzogók öszvefoglaltatnak még a' thyroideával is két egyenesen fekvő kötők által (*per duo horizontalia ligamenta*), mellyek igen erőssek, és nagyon gyorserejűek (*sunt valde fortia elastica*). De mind a' két felől *kettő*, és azért mind együtt *négy* a' számkok ezeknek a' kötőknek. Az a' nyílás, melly ezen négy kötők között vagyon, szózathasadásnak (*rima glottidis*) neveztetik; az a' gödör pedig mindenik felen, melly a' felső, és alsó kötők között vagyon, galenus gödrinek (*fossa galeni, vel ventriculus galeni*) hivattatik.

§. CCLV.

A' rima glottidis *ki-tágul*, ha az hátulsó kanna forma portzogók (*cartilaginee arytenoides*) egymástól el-távoznak; *keskenyül* ellenben, ha egymáshoz húzatnak. Ennek a' kétféle mozgásnak véghezvitelire szólnak:

1. A' *Crico-thyroidaeus musculusok*, mellyek kezdődnek a' cricoideának alsó arcussától, és innét hajolva fel-felé s ki-telé mennek, és a' thyroideának alsó márgóján végződnek. Ezek előre és le-felé húzzák a' thyroideát.

2. *Crico-*

2. *Crico-arytenoidei postici*, mellyek kezdődnek a' cricoideának hátulsó superficiessin, és végződnek az arytenoideáknak bázisokon. Ezek hátrahúzzák, és azért egymástól el-távoztattyák az arytenoidéákat.

3. *Crico-arytenoidei laterales*, mellyek kezdődnek a' cricoideának belső oldalán, és végződnek az arytenoideáknak oldalakon. Ezek egymástól el-húzzák az arytenoideákat.

Ezek azok a' musculusok, a' mellyek által a' rima glottidis ki-tágul (*dilatatur*).

§. CCLVI.

De öfzve-is húzatnak az arytenoideák két páros, és egy páratlan inashúsok által, a' mellyek ezek:

1. *Arytenoidei obliqui*, mellyek kezdődnek az arytenoideáknak bázisokon, és az egyik portzogónak bázisától mennek a' másik portzogónak hegyire, és így magokat itt X betű formára által vágják (*decussant*).

2. *Arytenoideus transversus*, páratlan musculus, melly kezdődik a' belső superficiessin egyik arytenoideának, és végződik a' másik arytenoideának belső superficiessin.

3. *Thyro-arytenoidei*, mellyek kezdődnek a' thyroideának belső superficiessin, és az egyik részfél az arytenoideának basissára, a' másik részfél pedig annak az hegyire mennek, még pedig mind a' két felől.

Ezen különös mozgásokon kívül még le-is húzattik a' larynx a' *sterno-thyroideus* musculusok által, a' mellyek kezdődnek a' sternumnak felső szélitől, és egyenesen fel-mennek, a' thyroidea glándulán kívül általmennek, és a' thyroideának külső (zi-

nén végződnek. A' larynxnak ez a' le-húzása szükséges a' mély szózatnak formálására.

De fel-is húzzatik a' larynx az *hyothyroides* musculusok által, mellyek kezdődnek a' nyelvtsontnak alsó széleitől; és végződnek a' thyroideának külső szinén. Ez a' mozgás magos vékony szózatot csinál.

§. CCLVII.

A' larynxnak belső ürege bé-vonatik egy felette nagyon izgatható taknyos hártával. Az erei (*vasa*) jönnek a' thyroidea glandulának ereitől; az érzőinai pedig (*nervi*) alól jönnek a' recurrens nervultól, felyül a' kilentzedik pártól, és a' nagy intercostálitól. Egy kutyában a' currens nervult el-vágtam, és azonnal a' szózat el-vezett.

§. CCLVIII.

Midőn a' levegő a' glottison ki-hajtatik, ha az ő hasadása egy hüvejknek tizedik részire nyitva vagyon, akkor az az aër a' glottis kötőjinek szélekhez dörgöltetik, és azokat reszketve oscillálni kényszeritti. Mentől feszesebbek ezek a' kötők, és mentől keskenyebb a' glottisnak hasadása, annál acutusobb az hang-is (*tonus*, vel *sonus*); mentől kisebb ez a' feszülés, és mentől tágosobb ez a' hasadás, annál mélyebb (*profundior*) a' tonus-is. Így a' laryngea anginában a' szó gyakran igen hegyes (*acuta*). Meg-érdemli az olvasátt erről a' matériaról *Kempele*, Mechanismus der menschlichen Sprache, Wienn. Ez az Auctor megmutatta a' maga beszéllő machinájában, hogy a' szó történik a' kötőknek feszülése, és a' glottisnak keskenyítése által. Ennél még jobb könyv nem jött-ki

a' szónak formálásáról. Ez az Auſtor olyan machinát-is tsinált, a' melly *Schachtel* igen meſterségesen jádzott.

§. CCLIX.

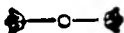
A' szónak ereje függ a' széles mejtől, a' nagy tüdőktől, az inashúsoknak nagy erejektől, a' glottis kötőjinek elasticitássoktól, a' toroknak, ornak, és száznak tágasságától, mivel ezekben a' környűállásokban a' refonantiák, és felette nagyon multiplált oscillációk által a' tónusnak ereje neveddik. A' szónak külömbsege, és a' külömbféle betűknek ki-mondása függ az ajakoknak, fogoknak, nyelvnek, és a' száznak, 's ornak situssától, 's formájától, és minéműségítől. Angliában vólt egy afzszony *Bandi* név alatt, a' kinek leg-erőssebb száva vólt, de ebben az afzszonyban az egész mej egy tsontá vált; még a' tsetseknek -is nagyobb réize tsont vala, mellyeket még éltiben egy orvosi társaságnak el-adott, és azért attól a' társaságtól hóltig valami penziót kapott.

§. CCLX.

Az éneklés ufus által nyeretett könnyűség a' majd hegyes, majd mély, majd erőssebb, majd gyengébb, hoszszabb, avagy rövidebb, tónusnak a' glottis által való formálására a' *melodiának* törvényei szerént.

§. CCLXI.

A' beszéd tónusok által arra szólgál, hogy másnak mü érzékenységeinket, és gondolatainkat, articulált szókkal, vagy hangokkal ki-jelentsük. Az embereknek-is, és az oktan állatoknak-is tulaj-

dona a' beszéd, de az emberek azt continuum exercitium által, a' társasági szükségtől kényszerítettvén, nagy perfectióra vitték. A' vad, incultus, társaság nélkül élő ember olly egyes, és kevés beszéddel él, mint akar mitsoda más Brutum; de a' süketen született ember-is soha sem beszéll, mivel a' jelen lévő hangról nem ítélni. A' philosophusok igen nagy betsületett adtak az embernek akkor, a' mikor a' beszédet éppen csak az embernek adták egyedül, mivel a' más oktalan állatok jobban beszéllnek, mint sok emberek, melyet a' vigyázó, 's örön álló kutyában-is akkor könnyű tapasztalni, a' mikor a' tolvajjal veszekeoik. *Kempele* a' kutyáknak ezen beszédeket egészen le-írta a' felyebb ditsért könyviben.

RAUCEDO, ET APHONIA.

§. CCXLII.

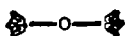
A' szónak, 's beszédnek ezközi külömbféle betegséget szenvednek, a' millyen a' *rekedes-is*, melly vagy *helybéli* hibától származik, vagy egy symptomája valami *sthéniának*, avagy *asthéniának*. A' larynxnak sekélyei, a' strumák; és több efféle alkatasú hibák, helybéli okok. Az *Aphonia*, vagy-is némaság, éppen annyiféle, mint a' raucedo. *Frank József* esmért egy aszszonyembert, a' ki éttzaka egész reggelig semmit sem beszélhetett, ámbár nem alutt, és beszélni kévánt; mihent eltvéledni kezdett, azonnal az ő némasága-is el-kezdődött; néha mégis az ilyen betegek-is valami tónust formálhatnak, de azt nem articulálhattyak. Ez a' betegség akkor, a' mikor helybéli hibától nem függ, többnyire mindenkor *asthéniás*. Az *Onanisták*

Iták gyakran az egész életekben meg-tartják a' vékony szót, és az *abusus veneris* leg-nagyobb részint oka a' rekedésnek. A' venusnak stimulusa igen hatalmasan munkálkodik a' szónak eszkö-zibe, de mégis azt még jól meg-nem lehet ma-gyarázni, hogy a' *Castratusok* miért maradnak hól-tig vékony szavuk. *Ovidius* in sua arte amandi azt mondgya, hogy, ha az aszszonyi személy ak-kor, a' mikor a' férfi mellette ül, rekedezni, és horákolni (*serere*) kezd, akkor minden vesze-delem nélkül lehet ostrommal a' várat meg-venni (*Sturmlaufen*); de a' *venereus* stimulusoknak a' szónak eszközibe való munkája sok más observa-tiókkal-is meg-bizonyított.

CYNANCHE LARYNGEA.

§. CCLXIII.

A' szó eszközinek betegségei között leg-főbb helyet tart a' *Cynanche laryngea*, vagy-is a' *Trachei-tis*, avagy, a' mint az Anglusok nevezik, az *an-gina pectoris*. Ennek ezek a' symptomáji; nehéz lehellés, rekedező szó, stridens, et acuta; a' la-rynxnak fájdalma, melly néha a' lehellő gégére-is le-szólgal; köhögés vagy száraz, vagy genyettség forma, 's néha hártvás darabokkal-is elegyes pö-késsel nedves; leg-nagyobb gyötrődés (*anxietas*), alig akadályoztatott nyelés, de közzelittő fulladás. Ennek a' leg-első le-írója *Gisi* nevű Olasz vólt; majd az Anglusok vele nagy lármát ütöttek ma-goknak akarván a' leg-első le-írást tulajdonítani. A' németek is jól le-írták ezt a' betegséget. Azok az hártvák, a' mellyeket itt a' betegek köhögéssel gyakran ki-vetnek, a' vérnek ki-izzadott öszvema-
nő

nő lymphájától tsináltatnak, és azért hibáson hittek régenten, hogy az ilyen *pipiens ánginában* a' trachea exfoliálódik.

§. CCXIV.

A' Cynanche laryngea vagy közönséges betegség (*morbis universalis*), vagy helybéli nyavalya (*morbis topicus*).

Az universalis Cynanche vagy *sthénias*, vagy *asthénias*. A' sthénias Cynanchében *pyrexia*; az *asthéniasban* ellenben *febris* vagon. A' topica Cynanche igen ritka betegség, és származik vagy a' larynxnak valami sértésitől, vagy valami a' larynxba esett tsontdarabotskától.

A' *Tracheitis sthenica* hasanló a' peripneumonia Sthénicához azzal a' külömbséggel, hogy ebben a' betegségben a' sthénia főképpen a' larynxat avagy tracheat; a' peripneumoniában ellenben a' tüdőket, ostromollya.

Az *asthenica cynanche laryngea* leg-nagyobb figyelmetességet érdemel, melly leg-inkább a' gyermekeket ostromollya, és *Cynanche poliposa*, *Cynanche stridala infantum* nevet visel.

§. CCXV.

Ez a' Cynanche poliposa felette nagy asthma, melly a' febris nervosának szokott symtomájival az orphanotrophiumokban endemice, kívül pedig néha epidemice, hatalmaskodik.

Tisztátalanság, rosz victus, meg-romlatt levegő, hideg, a' gyermekeknek sok sirások, és néha valami contagiun-is, leg-főbb okai ennek a' betegségnek. *Moscatti* leg-nagyobb érdemet tett azzal, hogy az ő orphanotrophiumába vitetett

[gyer-

gyermekeket *Ketskékkel* szoptattya. Minden ketske maga menyen reggel a' maga gyermekikez, és így a' gyermek tölle sokkal jobb tejet kap, mint az emberi Dajkától, a' ki azonkívül-is nem igen egészséges, és azon felyül 3. vagy 4. gyermeket szoptat, és mégis nem igen jól tápláltatik. Ebben a' betegségben a' pulsus gyors, és kitsin; a' meleg égető (*urens*); és ezekhez magokat hozzáadgyák a' definitióban elé - beszéltett symptomák (CCLXIII.). *Michaelis*, és mások-is, ezt a' betegséget jól le-irták, de roszszúl orvosollyák. Meg kell olvasni *Frank Pétert* in sua epitome morborum.

§. CCXVI.

A' prognosis ebben a' betegségben függ a' betegségnek természetétől, és sulyától. A' *sthénias* Cynanche könnyöbben meg-gyógyíttathatik, mint sem az *asthénias*; de mégis mind a' kettő veszedelmes, ha reá tüdőgyuladás kövötkszik. Közönségesen végződik 1. *resolútióval*, és akkor vagy izzad a' beteg, vagy a' vizellet sok sedimentomat szállit az edényfenekére; 2. a' larynxnak, avagy tracheának *meg-keskenyedésivel*, ha pseudo membrana formáltatik a' ki-izzadott lymphától, melly jóllehet ritkán támad, de mégis a' nehéz lehelés, és néha a' rekedező szó hóltig meg-marad. Néha kemény köhögéssel egész tubus vettetett ki az *pipiens* ánginában, mellyet ez a' pseudo-membrána tsinált; 3. *meg-fulladásal* az helybéli akadálytól, ha igen sok a' genyettség forma *matéria*. A' gyermekek többnyire meg-halnak a' betegségnek negyedik napján, mások a' nyóltzadik nap, gyakran azért, mert nem tudgyák kivetni

ezt a' matériát; 4. *gangrænával*, de mégis többnyire a' betegek hamarébb meg-halnak, mint sem a' fene támadhat; 5. *suppuratióval*, és akkor az a' ritka betegség támad, melyet *phthisis trachealis-nak* neveznek. A' *sthénica cynanchéban* inkább támad *suppuratio*; de az *asthénicában* hamarébb támad *suffocatio*.

HATODIK TZIKKELT.

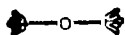
AZ HALLÁSNAK ESZKÖZEIRŐL, ÉS BETEGSÉGEIRŐL.

(*De Organo auditus, ejusque morbis.*)

§. CCLXVII.

Hallásnak neveztetik az hangnak észrevévése. Az hang (*sonus*) akkor lesz az gyorseros testben, mikor a' meg-ütés után a' maga oscillációjit a' levegőnek communicálja. De mégis nem minden oscillatio tsinál olyan hangot, melyet a' fülek észrevehetnek; az oscillációknak száma *harmintről* kevesebb ne légyen, szükséges. Az hangat tsináló *concussio* történik vagy valami testnek a' levegőbe történt impulsiójától, vagy a' levegőnek valami testbe való impetussától, vagy két testnek összeütésitől, a' mint ki-tettzik a' korbáttal tsinált hangból, a' gyuladó levegőnek üvegben történt fellobbanásától, az harangokból, 's a' t. Az hangzó t st meg-űzünik hangzani, ha lágy testhez ér, avagy azzal bé takartatik. Az első unda aëris az első impressió által kapott hangot a' leg-közelébb lévő levegőnek, ez megint így tovább adgya,
míg

mig minden hang el-mulik, mivel az ilyen com-
 municatióban szünetlen gyengül az hangnak ereje.
 De más testek-is vagynak, a' mellyeken az hang
 propagáltak, mellyek között emineál a' viz. A'
 vacuumban meg-üttetett harang nem hangzik; az
 ember a' viz alatt halya a' puska - hangot. A'
 más kemény, és gyorsérős (*elastica*) testek-is pro-
 pagálják az hangat. Magassobb hangat adnak a'
 keínényebb testek; mélyebbet adnak a' kisebb
 keménységűek. Magossabb hangoknak azok ne-
 veztetnek, a' mellyekben az egy adott időben több
 oscillatiók vagynak. *Monotona corpora*, vagy-is az
 egy hangú testekben egyenlő az oscillatióknak szá-
 ma. Ha pedig az ilyen testekben még egyszer an-
 nyival több az oscillatióknak szá-mok, akkor egy
oscillatióval magossabb az hang. Minden hang egy
 secundum minutumban 1038. Párisi lábnyira me-
 nyen. A' levegőnek sűrűsége, és szárazsága ne-
 veli az hangat; de az ellenfuvó szelek akadályozzák
 az hangnak menésit. *Francfurtumban* télben, mi-
 dőn a' nap tiszta vólt, meg-hallatott az *Ehren-
 brei:steini* ágyuzás. Minden hang talál a' körül
 lévő testekben olyan részetskéket, a' mellyek ve-
 le harmonice contremiscálnak, melly contremi-
 scentiák, ha hamar történnek, nevelik az hangat.
 Így az üres szobában az hegedűn az E. hang meg-
 mozdittya a' Clavicordiumban az E. húrt; de ha
 későbbre esnek ezek a' contremiscentiák, akkor
Echo támad, ha a' resonans test a' fültől mint egy
 55. lábnyira vagon. Az hangzó testből a' szabad
 levegőbe jövő hang ki-terjed undás radiusokan
 circulusba; mivel pedig így az ilyen radiusok an-
 nál nagyobbban divergálnak, mentől mélyszebb men-
 nek az hangzó testől, azért annál nagyobbann-is
 el-öfzla-

el-öfzlanak, és meg-gyengülnek, de a' Cylinderen keresztül menvén meg-tartya a' maga erejét (*robur*); az ellipsisnek focussában pedig nevededik az ő ereje. Az a' nagy hires *Parmai* theatrum úgy vagy on építve, hogy ha akar mellyik szegletiben valaki igen lassan beszéll-is, mégis meg-hallassan az egész theatrumban. A' parabolának focussától - is parallellás lineákan propágáltatik az hang. A' *phomurgicus tubusoknak* mesterségek ezekre a' tapasztalásokra vagy on építve.

§. CCLXVIII.

Az hangnak effectussa az emberi testben kétféle : közönséges (*universalis*), és különös (*specialis*). Az első effectust bizonyította a' musica, melly az egész testbe munkálkodik. *Frank József* látott egy Matskát, melly mindgyárt meg-jelent, mihent musicát hallatt, és oda ment, a' honnét az hang jött; Ha valaki énekel, akkor annak a' szájához ugratt, és nézte, hogy honnét jön az hang, mintha azt meg-akarta volna enni. Sok Kutyák orditnak a' musicára, és onnét el-szaladnak. A' Katona meg-bátradik a' musicától. Az Elephántok minden musicát szeretnek, főképpen pedig azt, a' mellyet *Zairanak* hívnak. A' különös effectus hallást tsinál az fülekben.

§. CCLXIX.

Az hallásnak eszköze osztatik *külsőre*, *középsőre*, és *belsőre*.

A' külső áll portzogóból, melly tzeállás szövével, kötökkel, inashúsokkal, és bőrrel a' vakfuzemtsontokhoz köttetik, és fületskének (*auricula*) neveztetik, mellyben jegyeztetnek az *Helix*; *an-*
thelix; 3

helix; *tragus*; *antitragus*; *fossa navicularis* az *helix* és *antehelix* között; *fossa innominata* *antehelix*nek szárjai között *choncha bipartita* az *helix*nek végén. A' *chonchának* alsó végén kezdődik a' *meatus auditorius externus*, melly onnét hajolva bé-felé, és ki-felé menyen egészszén a' *dobhártyáig*; vagynak benne *fülviaszszas ikráshúsok* (*glandulae ceruminosae*), és szőrök. Mozgattatik is az *auricula* némelly emberekbén három *inashúsok* által (*per levatorem, attrahentem, et retrahentem*), de ez a' mozgás igen kevés emberekbén észrevehető. Ennek a' *meatusnak* belső végén a' *tsontos gyűrűhez* (*ad annulum osseum*) köttetik a' *dobhártya* (*membrana tympani*) hajlott fekvéssel a' felső végivel felyebb vitetvén. Ennek az *hártyának* külső színe (*superficies*) gödrös, a' belső pedig domború (*convexa*); áll a' *dobüregnek* belső *hártyájából*, és a' külső *meatusnak* bőriből, valamennyire *áttallató* (*semipellucida*), és nem jukos, mivel a' bőren semmi juk nintsén.

§. CCXY.

Az *halló eszköznék* közepét *formályák*: a' *dobüreg* (*cavitas tympani*), az *hallásnak* *tsontyai* (*osticula auditus*), az *Eustachius kúrtye* (*tuba Eustachii*), és a' *mastoideus processusnak* *tzelluláji*.

A' *dobüreg* a' *dobhártyának* *hátamegett* vagyon, *rendetlen formájú*, az ő *első felén* bé-nyílik beléje az *Eustachius tubája*, melly által a' *dobüreg* *communicál* a' *torokkal*, *szájjal*, és az *orjukokkal*. *Felyül* és *hátnál* bé-nyílnak a' *dobüregbe* a' *mastoideus tzellák*. A' *dobnak* *belső falain*, a' *dobhártyának* *áttalelleniben*, két *dombotskák* (*eminentiæ*) vagynak, mellyek közül a' *nagyobbikat* a' *cochlea* *formálya*; a' *másik* *kissebb*, és *pyramidalis* *formájú*.

májú. Vagynak ebben a' falban még két jukok, mellyeket ablakoknak hívják: az egygyik tojás forma ablak (*fenestra ovalis*); a' másik kerek ablak (*fenestra rotunda*). Az ovális ablakat bé-zárja a' Itapesnek básissa, vagy-is talpa; a' kerek ablakat ellenben különös hártya borította-bé, melly a' dobnak belső bé-borító hártájától jön, és kisebb, avagy második dobnak neveztetik. Az hallásnak tsontyai ezek: *malleus*, *incus*, *officulum sylvianum*, és *stapes*. A' *malleusban* jegyeztetnek a' fő (*caput*), és három kiállítások (*tres processus*), mellyek közül a' leg-erősebbik a' dobhártjának levelei (*laminæ*) közé foglaltatik. Az *incusban* jegyeztetnek a' test (*corpus*), és egy rövid, meg egy hosszú szár (*crus*). Az *incus* hosszabb szárának hegyén ül az *os lenticulare*, vagy-is *os sylvianum*. A' *stapesben* jegyeztetnek a' fejetske (*capitulum*), két száraz (*duo crura*), és egy talp (*basis*). Két inas-húsok mozgatták ezeket a' tsontotkákat: *Tensor tympani*, melly a' *malleusban* formáltatik; 2. *m. musculus stapedius*, melly a' pyramidalis prominentiában vagyon.

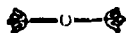
§. CCXXI.

A' belső halló eszközlet tsinálya a' *Labyrinthus*, melly áll három félhóld forma tsatornákból (*canales tres semilunares, vel semicirculares*); egy tsigából (*cochlea*), és egy pitvarból (*vestibulum*); s még két viztsatornákból (*aquæ ductus coturni*). A' *semicircularis* canalisok közül az egyik első, a' másik hátulsó és belső, az harmadik hátulsó és külső; és éppen annyi hártvás tubusokat-is tartanak magokban, és öt orificiumokkal nyilnak-bé a' pitvarba, mivel kettő előbb egy tsatornává válik.

A' Cochlea conoideus tsontos canalis, melly a' tengely körül kéttzer és féltzer tekeretik, és egy tsontos és hártvás spiralis levéllel két tsatornákra, vagy scálákra osztatik, mellyek közül az egyik a' kerek ablakra, a' másik pedig a' pitvarba-menyen. A' Cotunnus viztsatornáji közül, mellyek tsontos cánálisok, az egyik a' cochleának alsó scálájában, a' másik a' pitvarban kezdődik. Ezek a' részek minnyájan periosteummal bé-borittatnak, és vízzel meg-töltetnek. Az hártvás tubusokban vagyon az halló érzőinnak lágy portiója; a' kemény portiója menyen a' Fallopius aquæductussán a' communicationis nervushoz az ábrázaton, és az uttyában ad a' tenfornak egy vagy két ágatskákát, és a' dobhártýára botsattya a' dobsinórt (*chorda tympani*), melly a' dobhártya megett le-menyen, és öfzvefoglaltatik az ötödik párnak lingvalis nervusával.

§. CCXXII.

Az hangos testet által communicált levegőt el-vefzi az auricula, és a' meatus auditoriusba bé-hajtya, ahól a' fefzült dobhártya azután contremiscál. Az álomban talám azért nem hall az ember, mert a' sensor tympani relaxáltatott. Az oscilans dobhártya kénfzeritti harmonice contremiscálni az hallásnak tsontyaic, és a' dobban lévő levegőt, melly hang a' mastoideus czelláknak resonantiákkal erősedni láttzik. Ez az harmonica contremiscencia azután a' tojásablakan, és a' kerek ablakan a' labyrinthusba menyen, ahól ezeket a' reszkető mozgásokat fel-vefzi a' viz, melly annak-utánna az halló érzőinban olyan mozgált, és impressiót tsinál, melly a' sensoriumig menyen, és

ott a' lélekkel az hangat észrevéteti. Minden érző eszköz a' stimulustól meg-mozdul. De még-is itt jóll meg kell jegyezni, hogy még nem bizonyos tsalhatatlanul, hogy az eleven embernek labyrinthussában annyi víz vólna; lehetett eleven teltben tsak gőz (*vapor*), melly az holtban vízzé válhatott, éppen úgy, mint a' pericardiumban.

SUSURRUS AURIUM.

§. CCLXXIII.

Az hallás sok felette fájdalmas betegségek alá vettetett. Néha gyuladás nélkül-is igen acurus, mint az hysterikákban, és a' puerperákban. Néha hangat hallanak a' betegek, ha nintsen-is jelen az hang, és ezt az állapotott fülzugásnak, fültsendülésnek (*tinnitus, et susurrus aurium*) nevezik, melly az egésségekben-is meg-történhetik; a' febris nervosában, 's a' Catarrhusban, többnyire a' valóságos gyengeségnek affectussa a' fülzugás, de mégis nem mindenkor, mert az helybéli hiba-is meg-keskenyitheti azokat az útakat, a' mellyeken az hang a' labyrinthusba menyen.

SURDITAS.

§. CCLXXIV.

A' Sükettségek különböző okai vagynak. Ha hofzszas (*chronica*), akkor többnyire helybéli hiba az ok, a' millyen, ha a' meatus auditorius cerumennel bé-dugatik; ha a' részek egymással öfzvenőnek; ha a' dobhártya el-fzakad, de a' mi felette ritkán történik. A' pyrobolariusok, és Pattyantusok nem a' dobhártyának el-fzakadásától,

sától, hanem a' valóságatlan gyengeségtől (*ex debilitate indirecta*) süketülnek-meg, és gyakran azután az ágyúknak új hangjoktól megint visszakapják az hallásokat. Az Eustachius tubájában is heverhet valami akadály. Néha csak *asthénia*tól támad a' sükettség, melly *asthénia* vagy valóságos (*recta*, vel *directa*), vagy valóságatlan (*indirecta*), melly valami szélütés nemet (*aliquam paralyseos speciem*) csinál. A' vének az indíthatóságnak elfogyása miatt lesznek süketek. Azok-is így süketülnek-meg, a' kik hirtelen igen nagy hangokat hallani kéntelenítettek.

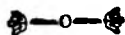
O T I T I S.

§. CCLXXV.

Az *Otitis*, vagy-is fülgyulladás különböz az *otálgia*tól, vagy-is fülfájástól. Származhat pedig azokból az okokból, a' mellyek felebb mondatnak; és az ő Syntomái ezek: égő és verő fájdalom a' fülben, többnyire külső daganat nélkül; a' főnek feszülése; álmatlanság, szűnetlen való ejulatus; igen hegyes, avagy tompa hallás; convulsiók; genyettség forma folyás, és vagy pyrexia, vagy febris, vagy irritatio. Ezt a' ki-folyó matériát az Orvosok genyettségnek lenni tartották, és azért azt mondták, hogy a' fülgyulladás 24. órák alatt genyettséggé válik, de meg-tsalatkoztak, mert ez nem genyettség.

§. CCLXXVI.

A' fülgyulladás vagy közönséges (*universalis*), vagy helybéli (*topicus*), betegség.

Az *helybéli* okok ezek: a' fülbe bé-esett idegen testek, mint a' borsó, bab, féreg; a' fülviasznak meg-keményedése; a' fülkalánnaknak abufusfia; és a' külső sértések, mint a' pofontsapás, 's a' t.

Az *közönséges* okok ezek: az egész testnek *sthéniaja*, avagy *asthéniaja*, ha a' fülben praëdominál. A' *sthénia* tapasztaltik a' toroknak gyuladásaiban, a' catarrhusokban, és a' rheumatismusokban. Ha meg-gondolyuk, hogy a' fülbe szabadon munkálkodhatik a' levegő, és a' meleg, akkor könnyen el-lehet hinni, hogy a' fülgyulladás nem mindenkor helybéli nyavalya, hanem néha universalis betegség-is.

§. CCLXXVII.

A' prognosis nem igen jó; mert a' fülgyulladás igen veszedelmes betegség, könnyen agyvelőgyuladássá válik. Ha mégis az Orvos idején érkezik, és az okokat el-hajthattya, akkor végződik 1. *resolutióval*; 2. *suppuratiával*.

Ha abscessus támad, akkor az ki-fokodhat; és ki-üresedhet. 1. a' külső auditorius meátuson; 2. az Eustachius tubáján. Azért-is ilyenkor a' tomentomak mind a' szájban; mind kívül szükségesek. Még-is többnyire 3. az ilyen abscessus meg-sérti az alkatást, és gyógyíthatatlan sükettséget, avagy cariest-is okoz. *Scarpa*, és még inkább *Valsalva*, erről méltó az olvasásra.

HETEDIK T Z I K K E L Y.

A' SZAGLÁSNAK ESZKÖZEIRŐL,
ÉS BETEGSÉGEIRŐL.

(*De organo olfactus, et ejus morbis.*)

§. CCLXXVIII.

Sok testek magokból ki-botsátnak igen vékony részetskéket, mellyek a' levegőben el-terjednek, és azzal az orjukokba tel-szivatnak, és ott azt az érzékenységet tsinályák, mellyet *szaglásnak* nevezünk. A' vacuumban nem láttatik propágáltatni a' szag. A' szagos testeknek száma igen nagy; sőt talám minden test szagos, és mü tsak azért nem érezzük azoknak a' szagokat, hogy azokhoz hozzá szoktunk, avagy hogy azoktól nem érdekeltetünk elegendőképpen. A' szagnak matériája igen vékony, mellyel sok szagos testek felette nagy helyeket meg-töltenek, és mégis a' nehézségekben tapafzthatóképpen nem változnak.

§. CCLXXIX.

A' szagnak effectussa nem tsak az orrat, hanem az egész testet-is illeti. A' kedves és nem felette kemény szagok mértékletesen érdeklik az indithatóságot, és nevelik az indittást. Az Állai Afzszonyok a' magok férjeket kedves szagokkal indittyák az öfzvenemésre. A' felette kemény szagok valóságatlan gyengeséget tsinálnak, és fő fajást, guttaütést, ájulást, convulsiokat, sőt halált-is okoznak. Az hysterikák a' moschust nem szen-

Második Réfz.

D d

ved.

vedhetik. Olofz országban sokan azt hiszik, hogy a' Gyermekegyesok meghalnak a' szagoktól. *Geil-jernél* vagynak fel-jegyezve hirtelen halálok a' szagoktól. Így hólt meg egy Menyaszfzony a' szobában a' sok ro'saszagtól. Más Legény meghólt a' sok violától. Egykor egy Portugalliai Király egy kis Városba ment, ahól az utzák jó illatú fűvekkel bé-vóltanak hintve, és ezeken az utzákan sok emberek el-ájultak, mellynek okát a' Királyi Orvos ezekben a' szagokban fel-találta. Az utálatos szagok az egész testet gyengittik, el-nyomják az erőket, el-rontják az ételkévánást, okádást tsinálnak, 's a' t. Öfztönözéssel is ugyan munkálkodnak, de mégis a' kedvetlen érzéssel gyengitnek.

§. CCCXXX.

A' szaglásnak külső eszköze az or, mellyet öfztnak gyökérre, hátra, hegyre, két óoldalra, két szárnyra, két külső jukokra, és választó falra. A' felső és kemény részit formályák két orsontok, és a' két orkiállásai a' felső állkaptzáknak. Az alsó mozgó része áll portzogós válaszból, és két portzogós szárnyakból, mellyek fel-emeltethetnek az orjukoknak ki tágosításokra; a' válasz felé is öfzvenyomattathatnak azoknak keskenyítettésire. Fel-emelik ezeket a' szárnyakat a' *levatoris alæ nasi et labii superioris*; le-húzza a' *depressor alæ nasi*.

§. CCLXXXI.

Az ornak belső alkatása áll tulajdon, és ódoldas üregekből. A' tulajdon üregek kezdődnek kívül a' külső orjukakon, és a' torokba mennek, 's ott végződnek a' két hátulsó orjukokban, és az egész útyyakban kétfelé választatnak az orválasztól

(*Septim*)

(*septum narium*), melyet formál a' rostatsontnak le-álló tsontlevele, az eketsont, és az annak elejihez foglalt választó portzogó. Mindenik orüregben három ortségák (*ossa turbinata*) vagynak, mellyek közül a' leg-alsó leg-nagyobb, és magános tsont; a' más kettők pedig tsak oldal részei a' rostatsontnak. Ezek a' tsontsok mindenik orüreget két cánálisra osztyák.

§. CCLXXXII.

Az oldalüregék (*cavitates accessoriae*) haton vagynak, nem számlálván a' rostatsontnak több apró tzellájit.

1. Két taknyos Barlangok a' felső állkaptzákban (*antra Hygmorei*), mellyek bé-nyilnak az ornak közép ductussába, vagy-is cánálissába.

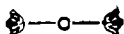
2. Két homlokbarlangok (*sinus frontales*), mellyek magok-is ebbe a' közép ductusba nyilnak.

3. Két Sphænoidalis sinusok, mellyek a' felső orcánálisba nyilnak.

Az or belől bé-húzatik a' Schneider vastag, lágy, és érzékeny taknyos hártájával.

§. CCXXXIII.

Mikor a' szagos részekkel meg-tölt levegőt, előbb bé-zárván a' szájat, sebessen, és egymásután sokszor az orba fel-huzzuk, szaglunk (*olfacimus*). A' szagos részetskének impressiója a' Schneider hártájának indithatóságát olyan mozgásra inditya, a' melly a' sensoriumba menyen, és ote a' szagnak érzésit tsinálya. Az oldal-üregék nem sokat láttatnak a' szaglásra szolgálni, mert igen kitsin jukokkal nyilnak-bé az orba, és azok-is többnyire takonnyal bé-vagynak dugva.

§. CCLXXXIV.

A' szaglásnak eszköze sok hibák, és betegségek alá vagyon vetve. Néha igen érzékeny, mint az hysteriában, az agynak gyuladásiban, és a' tebrisekben. Némellykor igen tompa érzékenységű, ha a' Schneider hártájában paralyfús támad, avagy ha az o' rofz alkatásu. Néha a' betegek olyan szagokat éreznek, a' millyenek jelen nintsenek, mint az hysteriában, a' gelesztásokban, 's a' t.

C O R Y Z A.

§. CCLXXXV.

A' szaglás eszközeinek betegségei között főképen meg-érdemli a' figyelmetességet az ornátha (*Catharrhus narium, seu Coryza*) a' maga következéseivel.

Coryza est affectio membranæ Schneiderianæ cum inflammatione, vel saltem cum proclivitate ad eam, et cum fluxu narium mox seroso, mox puriformi, et cum gravedine et dolore capitis, cumque voce nasali, et cum fluxu lachrymarum.

Ezek a' symptomák különböző okoktól származnak, és lehetnek *stheniások*, *astheniások*, *helybélék*, vagy-is *topicusok*.

§. CCLXXXVI.

A' *stheniás Coryzát* meg-előzi a' *stheniás oportunitas*, mellyre néha következik *pyrexia*, mellyet közönségesen hívják náthahidegletlésnek (*febris catarrhalis*). A' betegek meg-borzadnak, azután meg-hevűlnek, szomjúhozna, és nékiek úgy látzik, mintha valami nagy veszedelem őket fenyegetné. Gyakran egyszer'smind a' fülek is zúg.

§. CCLXXXVII.

§. CCLXXXVII.

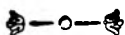
Az *astheniás Coryzát* megelőzi az *asthénias oportunitas*, melyre következik többnyire nagy bádgyadság, és el-vesztett ételkévánás. A' Pürüszfzegő emberek azért szoktak az emberek jót kívánni, mert láttatott valaha igen gonosz indulatú járvány Coryza, melly pürüszfzegve hamar meg-ölte az embert. A' betegnek úgy láttzik, mintha valami nagy veszedelem jövő félben vólna, melly valójában akkor megis esik, mikor a' fundamentum a' *Typhusban* vagyon. A' Lovakban ezt a' betegséget taknyosságnak (Der Noh) hívják.

§. CCLXXXVIII.

A' *topica Coryza* többnyire hosszúas nyavalya (*morbis chronicus*) és az ő fundamentoma sem nem sthénia, sem nem alsthénia, hanem megsérteződett alkatás, és többnyire következik a' negligált, avagy rosszul orvosoltatott sthénica vagy alsthénica coryza után.

§. CCLXXXIX.

A' coryza arra az helyre nézven, mellyben fészkeltetik, osztatik 1. *in coryzam narium*; 2. *in coryzam antri Hygmoni*. Ezt abból lehet meg-esmérni, hogy a' felső állkaptza, a' fogok, és szemközött lévő közép helyben, benn fáj; az orüreg száraz; a' pota (*gena*) halaványon dagadt, meleg, avagy veres is; a' fogok pedig a' beteg felen a' nyomásra, 's evésre tompán (*obuse*) fájnak. 3tio *in coryzam sinuum frontalem*, mellynek ezek a' symptomái: feszülésnek, teliségnek (*plenitudinis*), és melegnek belső érzése, melly az ornak gyökere-
rén

rén kezdődik és a' szemöldökig fel-menyen, fő-fájással, és könnyvezéssel. *Fourdan* erről leg-jobban írt.

§. CCXLL.

A' Coryzának okai vagy *sthéniások*, vagy *asthéniaások*, vagy *topicusok*.

A' *sthéniás* okok ezek: az hidegre következett meleg; hevitő ital; nagy mozgása a' testnek; és a' contagiumok. A' contagiumoknak nagyobb része, akár sthéniaát, akár asthéniaát tsinályon, még- is a' schneider hártájába munkálkodik, mint a' morbillusokban láttyuk; 's a' t. Az ispotályos contagium *sinis* kivéve.

Az *asthénias* okok ezek: *elsőben* a' sthéniaát tsináló okok akkor, a' mikor vilóságtalan gyengeséget tsinálnak; *másodszor* az hideg, és egyebek, a' mellyek valóságos gyengeséget okoznak.

A' *topicus* okok ezek: frantzós hátramaradások: *infectumok*; udvas fogok; a' tobák, de ennek nem kell ónedényből jönni, mert akkor paralyisfi tsinál a' schneider hártájában; tsipős gőzök; tsipős porok. *Strafsburgban* a' bálban egy maskara-fri-zér az embereknek ábrázattyokra egy kevés port hintett, és azzal el-ment, 's el-tűnt. Az emberek csak hamar prüszszegetni kezdettek, majd következett orvérfolyás, vérpökés, a' terheseekben abortus. mások pedig fekélyeket kaptak az orrakban, és azokból azután orpolypus támadott.

§. CCXLLI.

A' prognosis függ a' betegségnek természetitől, és fészkitől. A' Coryza végződik 1. *resolútióval*, 2. *acutus hydropsal*, mellynek példái vagynak az
antrum

antrum Hygmoriban, és az homlaksinusokban *Braun-*
nál. 3. *Suppurációval*, melyből származik ez
Ozæna narium.

O Z Æ N A.

Az *Ozænának* közönséges symptomái ezek: fájdalom; meg-gyengült szaglás; magának a' betegnek, és a' körülállóknak igen alkalmatlan bűdös-ség; vox nasalis; és daganat.

A' különös symptomái pedig ezek:

1. *In ozæna narium*: az ornak dagadása; az orból tsepegő bűdös genyettség; az el-rom-latt ortségáknak a' genyettséggel ki-vettetett darab-jai; avagy caries benn az orüregben. Végtire kemény orvérfolyás támad, és azután a' beteg el-sarvad, 's meg-hal.

2. *In ozæna antri Hygiori*: a' beteg taknyos barlangban, pulsans fájdalom, főképpen érezhető, ha a' beteges felire fekszik a' beteg; daganat, és veresség a' pofán; lógó fogok, mellyek egyszer-szind a' többieknél hosszabbaknak lenni láttat-nak; ictor, vagy-is bűdös hig genyettség, melly az orba bé-foly akkor, a' mikor a' beteg az egés-szes pofájára fekszik.

3. *In ozæna sinuum frontaliuum*: a' közönséges symptomákan kívül, caries a' felső szemhéjba nyi-ló; az ichornak ki-folyása az orran, a' fenn-állas-ban bővebb; a' sinusok váiofszának erosiója; ál-mosság a' sinusok felső levelének az agy felé szol-gáló nyomásától, avagy annak a' levelnek erosió-ja, és innét végtire az halál.

NYÓLTZADIK TZIKKELY.

A Z E L E D E L E K R Ó L.

(*De Alimentis.*)

§. CCLXLII.

Az ember, és az oktalan állat eszközi alkatású testekkel él, kivévén a' vizet, konyha sót, és a' levegőt, a' minerálék közül, mellyeket az ember a' maga testibe eledelnek bé-vészen.

Az ember-is, és az oktalan állat-is experentia által tanólya-meg magának jó eledelt választani, a' kedves avagy kedvetlen érzékenységtől igazgattatván, mellyet az eledelek az ő érzékenységeiben csinálnak

Darwin a' Zoonomiájának első résziben a' 246-dik levelen azt mondgya, hogy a' mennyei sugár-lásnak tartatott Instinctust védelmezni nem lehet. Ugyan abban a' könyvben a' 259, és 260-dik levelen le iratik *Galenusnak* egy experimentoma, mellyben egy szülő Ketské fel-vágatott, és abból a' kis Ketske ki-vétetet olly vigyázással, hogy az anyját meg-ne láthassa, és egy ízobába vitetett, ahól sok edények külömb-külobféle ételekkel, 's italakkal töltve vóltak. A' kis Ketske addig próbálta a' fel-állást, és menést, mig meg nem tanolta az egéiz ízobát öszve-járni, azután minden edényt meg-szagolt, 's utólyára vízfza tért a' téjhez, és abból jól ivutt, a' téjnek kedves szagától az ivásra hivattatván.

A' tápláló matéria mind egy, akár az állati testekből, akár a' vegetabilékből jöjjen. *Berthollet* mindenikbe talált glutent. *Fourcroy*s pedig kitalálta a' leg-nagyobb analogiát a' vegetabiléknek olaja, nyálkája, és nádméze, és az állatoknak zsirjak, gelatinájok, és a' tejnek nádméze között. Meg kell olvasni *Annales de Chymie* 3. par. artic. de *Fourcroy*s.

§. CCLXLIII.

Még nints egészfzen el-végezve, hogy az animaliaknak, és végétabiléknek különböző részei közül mellyik táplál főképpen.

Cullen a' nádmézet valami acidummal, és olajjal öszvefoglatva tartya tápláló matériának lenni, mert a' tej leg-jobban táplál, még pedig annál-jobban, mentől több nádmézet tart; azok az ételek is jobban táplálnak, a' mellyekben több a' nádméz.

Azok a' *Szeressenek*, a' kik nádmézes plántákat esznek, igen kövérek. *Carminati* ellenzőket tart, és azt mondgya, hogy 1. savanyóságok nem segítik, hanem inkább turbályák az ételemézfztést; 2. hogy sem a' chylusban, sem a' vérben szabad savanyóság nem találtatik; 3. hogy az olaj nyálka nélkül nem elegyedik öszve a' vízzel; 4. hogy minden tápláló substanciának tulajdon Carbonicumja, és hydrogeniumja vagyon; 5. hogy a' nádméz a' tápláló substanciákban nem magánason, hanem más matériákkal elegyítve vagyon. De a' *második* objectióra azt lehet telelni, hogy marha-húst sem lehet találni a' chylusban, és a' vérben, és mégis a' marha hús táplál. Az *harmadikra* azt lehet telelni, hogy lehet valami, a' mi magát közben veti, és az olajt

olajt a' vizzel öszve-foglalja. Az *első*, *negyedik*, és *ötödik* argumentum nagy. Ezekről meg kell olvasni a' *Cullen* materia medicáját az *Hunemann* fordításában, és a' *Carminati Hygiene Therapeuticáját*. Hihető, hogy minden tápláló substantia a' maga részeit a' táplálásra adgya. Az sem elég; hogy valami substantiában tápláló matéria legyen, hanem az-is szükséges, hogy az a' gyomorban meg-eméltzódhessen. Nevettséges dolog, a' gyenge gyomornak gelatinákat adni; mert a' digestio által lett chylus valójában külö:ös természetű nedvesség, és még a' mesterség chylust nem tud csinálni, mellyből következik, hogy a' tápláló substantiák a' vérbe a' magok formájokban nem mennek. *A' China a' gyomorban meg-emésztiődik, és chylussá válik, de már most nem China, és magához nem hasonló, és ha chylussá nem válik, a' beteget meg nem gyógyítja, hanem inkább kárt tesz.* Ebből már a' több orvosságokról illendő ítéletet lehet hozni, főképpen az *humoralis pathológiában*.

§. CCLXLIV.

Az eledeleknek effectusokat kétféleképpen kell meg-visgálni; mert azok

1. Mint ösztönök munkálkodnak az indithatóságba

2. Tápláló matériát adnak a' testnek formációjára, meg-tartására, és nevedezésire.

§. CCLXLV.

Az eledelnek ösztönözó erejek nyilvánóságos: alig érdekli az eledel a' gyomornak indithatóságát, ha igen keményen nem munkálkodnak, már nevede-

nevekedik az indittás, jóllehet még a' vérben nintsenek, és így néha valami idejig meg-rarthatják az életet. A' meg-akadályozott nyelésbe egykor a' bor, és a' levesek a' Izájban használtak az életnek meg-hofzszabbiására. A' tápláló erejek-is az eledeleknek nyilvánosságos, de igen nehéz magyarázatú. Ha csak a' tapasztalások mellett kell maradni, és az haszontalan hypothesisekbe erezkedni nem szabad, akkor e' következők bizonyosok:

1. Minden eszközi alkatású test a' maga éltető ereje által, vagy-is a' maga indittása által lesz arra alkalmas, hogy magát táplálhassa, és más substantiákból magának tulajdon substantiát tsinálhassan.

2. A' táplálás éppen olyan, a' millyen az éltető erő (*vis vitalis*), vagy-is az indittás.

3. A' gyenge indittás alatt a' táplálás rosz, és csak gyengén vitetik véghez, avagy egészen elismúlik, mint a' febrisekben, rachitisben, scrofulákban, a' fekélyekben, és az igen gyenge emberekben.

4. Az erős indittás alatt jól tápláltatik a' test. Így nevekedik jól a' test, ha a' gyengítő okok el távoztatnak; így támad a' gyuladásban a' fattyúhártya, ahól határt szab az organizatio; így a' spheniás febrisek után-is a' test a' nevedékeny életűdöben meg-nyúlik, mint a' tavaszi febrisekben, ha jól tápláltattak az emberek, 's a' t.

§. CCLXVI.

Némelly eledelek erőssen ösztönöznek, és kevés tápláló matériát adnak; mások ellenben keveset ösztönöznek, de sok tápláló matériát adnak.

A' *bors*, *torma*, 's több effélék, nagyon ösztönöznek, de keveset táplálnak. A' *liszt* keveset ösztönöz, de sokat regenerál. A' *téj-is* ilyen. A' *vas* keveset ösztönöz, de sokat regenerál. A *chronicus* betegségekben ártanak a' tsupa stimulantiák, ha egyszer'smind az alkatásnak reparatiójára elegendő tápláló matéria nem adatik. Némelly eledelekben meg-vagyon a' meg-kévánt ösztön-is, és a' szükséges, és elegendő tápláló matéria-is, és ezek az egészséguen leg-jobb ételek. Ezekre a' két különbözö effektusokra nézvéen ez az eledeleknek *scálája*:

1. Leg-elöl vagyon a' tsetses állatoknak, kivált a' vadaknak húsa.

2. Másodszor az elsőkhöz közölit az amphibiumoknak húsa, a' millyenek a' viperák, taknyos békák, rákok, 's a' t. De ezek mivel keveset ösztönöznek, azért nehezen-is emészttet-meg a' gyenge gyomortól.

3. Ezekhez közelit az halaknak húsok.

4. Jönnek a' cereálék.

5. Ezeket kövötik a' Legumenek.

6. Végtire jönnek a' gyümöltsek, és az ole-rák.

§. CCLXLVII.

Az italak-is ezen két respectusok alatt consideráltatnak, de az italokban sokkal világosab, hogy benne a' táplálás annál kevesebb, mentöl nagyobb az ösztönözés. Az ösztönözö erő főképpen munkálkodik a' pálinkában, a' borban, főképpen az édes borban, és az erős serben. A' gyengébb serben, és a' vízben többet munkálkodik a' tápláló rész.

§. CCLXLVIII.

§. CCLXLVIII.

Az egészségnek meg-tartása, és az életnek meg-hozfzabbitsása azt kívánja, hogy az étel, és ital, úgy-is, mint *stimulus*, úgy-is, mint *tápláló matéria*, applicáltassan. Ahól ez a' cautela negligáltatik, ott út kézzittetik vagy a' *stheniás* betegségekre, vagy a' *valóságatlan gyengeségre*, vagy a' *valóságos gyengeségre*.

§. CCLXIX.

A' gyermekek, avagy azok az emberek, a' kikben az indíthatóság az egészségnek határiban meg-gyúlt, olyan eledelökkel, 's italokkal élyenek, a' melyekben sok tápláló matéria, de kevés ösztön van, a' millyen a' tej, cereale, gyengébb ser, és a' viz. Ha pedig akár mi okból úgy meg-gyengülnének, hogy a' vis vitæ nem applicáltatná, és nem kézzithetné-el a' tápláló matériát, akkor olyan eledelök választassanak, a' melyekben emiánál a' stimulus, és kevesebb a' tápláló matéria, a' millyen az hús, avagy a' nagyobb gyengeségben, a' bor. Mértékletesen élni leg-főbb ok az egészségnek megtartására, és az életnek meg hozfzabbitsására.

§. CCC.

A' meg nőtt, 's meg-állapodott idejűek közép útát választassanak mind addig, mig meg nem jelenik a' *stheniának*, avagy *astheniának* félelme. Ha *asthenia* fenyeget, akkor olyan eledelök, 's italok választassanak, melyek többet ösztönöznek. Ha pedig a' *sthenia* fenyeget, akkor kevesebbet ösztönözó ételek, 's italok választassanak, és ha az alkatás általhágván a' maga határit, akkor valami
 functióc

functiót meg-bontani, mint az obesitás, vagy - is kövérség, akkor kevesítettessen a' tápláló materia-is.

§. CCCI.

A' meg-vénült életudóben az egészség alatt-is, a' mennyire lehet, a' közép útat kell választani, de mégis itt valamennyivel többet kell ösztönözni, mert ebben az életudóben gyengébb az inditás, és arra, hogy az egészséget fenn-tartya, nagyobb ösztönt kíván. De ha már közöltt az életgyertyájának el-aluvása, vagy-is indithatóságnak tellyes el-fogyása, akkor csak azoknak az ételeknek ösztönök mellett kell maradni, a' mellyek jó tápláló matériát-is a' testnek adnak. Némelly vénekben az álló részek (*partes solidæ*) úgy megkeményednek (*rigescunt*), hogy a' szünetlen fogyó indithatóság többé elegendő, és szükséges mértékben ne reparaltathassan, és hogy a' vízszá-munkálkodhatóságnak el-kezdettt nevedése, az álló részeknek keményedése, és száradása miatt, többé ne gyengítettessen, melly miatt az érzethezőség egészzen el-fogy, és az ember meg-hal; de ellenben vagynak olyan vének - is, a' kiknek az álló részek lágyok, 's gyengék, és semmiképpen meg-keményedni, 's erőssedni nem akarnak; ilyenkor a' vízszá-munkálkodhatóság lassan lassan egészzen el-fogy, és azért többé semmi indittást tsinálni nem lehet, és az ember meg-hal. Az első esetben a' vének érzéketlenek; a' második esetben ellenben olyan érzékenek, mint a' gyermekek.

§. CCCII.

Mivel pedig az eledelek, mínekelötte a' vérbe mennek, és tápláló matériává válnak, az izlésnek

eszközeit (*organum gustus*) afficiállyák, azért szükséges az izélt-is meg-visgálni.

KILENTZEDIK TZIKKELY.

A Z I Z L É S R Ö L.

(*De Gustu.*)

§. CCCIII.

Az izlés a' nyelven gyakoroltatik, mellyben sok érzóbimbók (*papillæ nervæ*) vagynak, némellyek tompák (*obtusæ*), mások gömbaformák (*fungiformes*), és megint mások hegyesek (*conicæ*), szálasok (*filamentosæ*), melyeknek minnyájoknak olyan alkatások vagyon, mint az illetés bimbójinak (*papillarum tactilium*).

A' kostoláskor ezek a' bimbók fel-emelkednek, és meg-pöffednek, vagy-is meg-dagadnak. Az érzőinak (*nervi*) ezekbe a' bimbókba az ötödik párnak harmadik ágától jönnek. A' kilentzedik, avagy *Sömmering* szerént a' tizenkettődik pár (*nervus lingualis*) a' nyelvnek, és a' nyelvtsontnak inashúsaiban el-ozlik, jól'ehet némelly Orvosok azt hiszik, hogy ezekből-is mennek valami érzőnatskák ezekbe az izló bimbókba. Az ételnek impressiója ezekben a' bimbókban az izn'k érzékenységit tsinálya. Az izeknek külömbiségek függ az izes testek részeinek külömbiségektől, azoknak külömböző fel-olvadásától a' nyálban, és a' külömböző elegyítésektől. A' szaglás első érzékenység, az étel választásra; második az izlés.

De az izlés

izlés könnyen, és gyakran meg-tsalya az embert, és azért rofzszul mondgya *Cullen*, hogy az izetlen orvosságok nem munkálkodnak, mert fel-olvasztathat az a' gyomornedvességben, a' mit a' nyál fel nem olvaszthat.

§. CCCIV.

Az izlés-is vagy kedves, vagy kedvetlen érzést gerjeszt, és ez az affectio az egész testen elterjed; de még-is ez a' külömbség leg-inkább a' szokástól láttatik függeni, mivel a' szokás sokszor azt kedvessé teszi, a' mi annak előtte kedvetlen vólt.

§. CCCV.

Az éhség, és szomjúság állati kívánságok, mellyek eleintén kedves érzést, de azután kedvetlent okoznak. Arról, hogy a' gyomornak oldalai egymáshoz dörgöltetnének, és hogy a' gyomornedvesség meg-tsipősedne, és hogy ezek a' kívánságok ezektől származnak, még elegendő próbáink nintsenek. A' sokat bőjtelő emberek keveset mozgattyák a' testeket, és így az ő indíthatóságok szűnetlen gyúl, és nevedik, hogy a' miatt kevés ösztönöktől jól lakjanak, de mégis majd el-soványodnak. Az ilyen emberek kevesettettek, és mégis igen sokáig éltek, ebből a' *Cornarius* példáját meg-lehet magyarázni, a' ki ekképpen élt az iffiúságának vétkei miatt.

§. CCCVI.

A' szomjúságnak fészke a' nyelvben, és a' közel lévő részekben vagyon. El-hagyván minden háfzon.

hazontalan hypothesist, elég tudni, hogy a' szokatlan szomjúság vagy *stheniás*, vagy *astheniás*. A' *stheniás* szomjúságban leg-jobb enyhítettó orvosság az hideg víz; az *astheniás* szomjúság ellenben meleg spiritusos italakkal leg jobban enyhítettetik. A' felette nagy, és azért gyengítettó harag után, a' torturának fájdalmi után, 's a' t. olyan szomjúság támad, melly csak stimuláns itallal óltatik-el. A' félbenhagyó hideglelésekben, és a' Typhusban, a' viz ital neveli a' szomjúságot. Az aratók a' legnagyobb melegben a' vízhez etzetet, vagy pálinkát elegyitnek. *Störck-is* (első Réz. p. 9.) tizenegy rész vízhez egy rész pálinkát rendel azoknak, a' kik nagyon el-fáradtak, 's a' t.

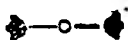
§. CCCVII.

A' nyelvnek izló facultása vagy igen nagy, vagy igen kicsin, vagy rendetlen (*disturbata*).

Az izeknek felette nagy érzése támad a' papilláknak nagyon meg-gyúlt indithatóságától, és a' felette vékony, avagy le-esett epitheliumtól.

Az izeknek igen kicsin, avagy igen tompa érzése származik az inditható-ágnak el-fogyása miatt, a' nyálnak meg-romlásától, avagy az izló érzőinnak nyomásától. A' gutta-ítás után néha a' nyelv el-vesztette az izeknek érzésit, de mégis, a' mi tsudálatos, ez ritkán történik. Vagynak emberek, a' kik semmi izet nem éreznek.

A' rendetlen, avagy meg-romlatt érzése az izeknek akkor szokott meg-történni, a' mikor a' *sthenia*, avagy *asthenia* a' nyelvben az izlést meg-rontya, és úgy meg-bontya, hogy illendően ne gyakoroltathassan. Az ilyen, avagy hasantló környúlallásokban az fül-is hallya az hangat, a' szem-is

láttya a' vilásosságot, az orr-is érzi a' szagokat, ha azok jelen nintsenek-is, avagy ha másképpen vagynak-is jelen; éppen így érez ilyenkor a' nyelv-is olyan izeket, a' millyenek jelen nintsenek, avagy másképpen vagynak, úgy hogy lehessen a' száznak, vagy-is inkább a' nyelvnek ize *keserű, sós*, avagy *édes*, és mégis az Orvos ne merje abból azt itélni, hogy a' testnek nedvességei epések, sósok, avagy édesek.

G L O S S I T I S.

§. CCCVIII.

A' nyelvnek gyuladása (*glossitis*) főképpen meg-érdemli a' figyelmetességet, mellynek ezek a' symptomái: A' nyelvnek daganattya, veressége, fájdalma, nyálfolyás, és meg-akadályoztatott nyelvés.

§. CCCIX.

Ennek a' gyuladásnak okai többnyire helybéliek (*topica*); de még-is néha közönségesek-is (*universales*). Az első okok *penetransok*; a' másodikok *incitansok*.

Az *helybéli* okok ezek: vigyázatlan rágás; a' nyelvnek az epilepsiának infultussa alatt történt sértése; hegyes fog; udvas fog, mellynek carieses matériája a' nyelvet ki-rágja. Ide való a' darás-ízúrás-is, és a' calculus, és a' zabolának (*frantum*) sértése.

A' közönséges okok vagy *stheniások*, vagy *astheniások*.

A' *stheniás* okok közé való a' mercuriussal; és más hasanlókkal való élés, mellyek az incitaciót főképpen a' nyelvben nevelik, és mintegy rheumatismust a' nyelvben csinálnak.

Az *asthénias* okok éppen azok, a' mellyek sthénia't csinálnak, de csak akkor mégis, a' mikor valószínűtlen gyengeséget okoznak. *Frank József* látta, hogy egykor egy veszedelmes gyuladásban egy uncia unguentum mercuriale bé-kenetett, és arra igen veszedelmes nyelvgyuladás támadott nyálfollyással, fekélyekkel, és rettentő bűdösséggel.

Az mercurialis orvosságok stimulussal munkálkodnak. Néha a' frantzoz betegség meggyógyult, és a' mercurius az oxygeniumát elvesztette, 's azután maga reducáltatott, megkapván a' maga természeti formáját. Illyen reducáltatott mercurius találtatott a' térdekben, és az holt testben láttatott más helyeken-is, sőt még az üres tsontoknak üregében-is találtatott illyen mercurius, a' mint az anatomia bizonyította.

§. CCCX.

A' prognosis a' ki menetelt illeti. Végződik a' gyuladás 1. *resolutive*; 2. *suffocative*; 3. *suppurative*; de igen ritkán; 4. *indurative*: de ez a' keménység *nem scirrhus*, mert a' scirrhus hószlas nyavalya, és nem effectussa a' gyuladásnak.

TIZEDIK TZIKKELY.

A Z E V É S R Ő L.

(De Manducatione.)

§. CCCXI.

Azok az ételek, mellyeknek a' nagyobb volume-
nek, keménységek, és sűkerességek vagyon, a'
fzájban meg-mettzetnek, el-fzaggattatnak, és meg-
rágatnak; és ezek a' munkák minnyájan evésnek
(*manducatio*) neveztetnek. Ennek a' munkának
eszközei a' fogok, az alsó állkaptzának inashúsai,
és a' nyáikráshúsok.

§. CCCXII.

A' fogoknak egy, vagy több gyökereibe bé-mennek
a' véretek egy nervussal. Minden fog valami kü-
lönös tsontos váluban ül. A' fognak künnálló ré-
sze bé-borittatott egy igen kemény crustával,
mellyet gyémánt résznek (*pars adamantina*) ne-
veznek. Mindenik állkaptzában vagynak elől 4.
mettző fogok; utánna 2. szemfogok; 's ezek után
10. zápfogok. Az húst évő állatoknak sok szem-
fogai vagynak, ellenben pedig a' fűvet évő álla-
tokban sokok a' zápfogok. A' téjfogoknak gyü-
kerek fel-olvad, el-fogy, és azért azok ki-is hul-
lanak, 's azután más állandó fogok nőnek. Né-
ha a' téjfognak gyökere el-nem olvad, és akkor ki
sem esik, hanem mellette más fog nő. Ekkor
a' téjfogat mindgyárt ki kell húzni.

§. CCCXIII.

§. CCCXIII.

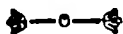
A' felső állkaptza két mozdíthatatlan csontokból áll, és a' két inytsontoknak segítségével a' bóthajtásos inyt (*palatum fornicatum osseum*) formálja. Az alsó állkaptzának két tompa processusa van, mellyek által a' vakszem csontokhoz mozgó izesüléssel köttetik, de a' tuberculum zygomaticum, a' condylus maxillæ között egy portzogó van, mellyet *meniscusnak* hívnak, és így már mozoghat az alsó állkaptza le-felé, előre, hátra, és oldalfélt.

§. CCCXIV.

Lehúzzatik az alsó állkaptza 1. a' maga nehézsége által; így nyílik ki a' száj az aluvó embegeknek; 2. két kettős hasú inashúsokkal. *Felfelé*, és *hátra* húzzatik a' vakszeminashúsoktól. *Előre*, és *oldalra* húzzatik a' *pterygoideus externustól*, melly kezdődik a' *pterygoideus processus* külső szárnyától, és hátra menyen, és inferáltatik a' *condyloideus*, és *coronoideus processus* között az alsó állkaptzába. *Hátra* és *oldalra* húzzatik a' *pterygoideus internustól*, melly a' *pterygoideus processus* külső szárnyától belől kezdődik, onnét előre menyen, és végződik az alsó állkaptzán a' nagy apophysisék alatt.

§. CCCXV.

A' nyálkrák (*glandulæ salivales*) mindenik felől hárman vagynak: 1. a' *glandula parotis*, a' fülnék tövén kívül, és elől, mellynek ki-vezető csöve (*ductus stenonians*) a' másfeteren előre menyen,

nyen, a' buccinatort által furja, és a' szájba bényilik a' felső harmadik zápfognál. 2. A' *glandula maxillaris*, az alsó állkaptzának szegeletin belől, mellynek ki vezető tsője (*ductus varronianus*) a' nyelv alatt a' nyelvzabola mellet a' szájba bényilik. 3. A' *glandula sublingualis* a' nyelv alatt, mellynek ki-vezető tsője (*ductus Rivinianus*) a' nyelv alatt a' szájba bényilik, de néha előbb a' vartoniuss ductussába menyen, és ekkor csak két jukok vagynak a' nyelv alatt; máskor négy jukok látatnak.

§. CCCXVI.

A' nyál szagatlan nyálkás izű, vizes nedvesség. Könnyen rothad. De talám csak azért láttatik nekünk izetlennek lenni a' nyál, hogy annak az öltönihez hozzá szoktunk. De a' nyál sok sebeket, és fekélyeket meg - gyógyitt, a' mint a' Kutyákban lártjuk. Vagynak benne egy kevés földel a' szokott állati részek, nyálka, egy kevés calx phosphorata, 's a' t. Olvold a' *Jacquen chemiáját*, melly az Orvosnak igen hasznos könyv.

§. CCCXVII.

Az evésnek eszköziben leg - főbb betegségek ezek: *Dentitio*; *Odontalgia*; *Cynanche parittidea*; és *Ptyalismus*.

D E N T I T I O.

§. CCCXVIII.

A' fog ki-buvás (*dentitio*) a' leg-több emberekben betegség, és meg-szokott jelenni a' gyermekekben az 6-dik, és kilentzedik hónapok között.
Szű.

Született vala olyan gyermek-is, a' kinek a' fogai már künn-állattak, de ez igen ritka példa. Néha már a' második hólnapban a' születés után ki-but-tak a' fogok, de ez-is ritka példa.

A' fogzó gyermekek nyughatatlanak lesznek, irritációt kapnak, a' foghús meg-gyulad, a' száj ég, a' nyál nagyon foly, és, vagy a' le-nyelt nyáltól, vagy a' fognak izgatásától, vagy a' lymphá pancreaticának bőv folyása miatt, hasmenés támad, néha convulsiók -is támadnak, sőt néha meg-is hal a' beteg.

Ennek a' betegségnek természete még nem esmértes; de mégis csak helybéli betegségnek lenni láttzik, jóllehet complicáltatik néha *stheniával-is*, és máskor *astheniával-is*.

Minekutánna az első téjfogok ki-húlnak, azután az állandó fogok ki-bunnak minden nehéz symptomák nélkül. Ezek a' fogok szoktak megjelenni az hatodik, avagy hetedik hólnapban, néha későbbre-is. A' leg-utolsó zápfog a' meg-álapodott életüdüben szokott ki-bunni, és azért *okosság* fogának-is neveztetik, és valaha negyednapi félbenhagyó hideglelést csinált (§. LXVIII.)

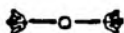
O D O N T A L G I A.

§. CCCXIX.

A' fogfajásnak vagynak helybéli, és közönséges okai. *Hunter* leg-jobbán irt a' fogoknak betegségeiről.

A' fogfajásnak *helybéli* okai a' fognak, 's néha az állkaptzának, cariesiben vagyon.

A' fekete embereknek közönségesen szebb fogok vagyon, mint az Olofszokban látni lehet; az halvány

lavány gyenge emberek könnyen udvos, vagy-is carieses fogokat kapnak.

A' fogfájásnak *közönséges* okai vagy *stheniások*, vagy *astheniások*.

A' *stheniás* okokhoz valók főképpen a' nagyon meleg ételek, kivált ha meleg italakra következnek.

Az *astheniás* okokhoz valók a' frantz, és a' scorbutus.

Az hysteriákban-is, és terhésekben, és hypochondriacusokban néha fájnak a' fogok, de ekkor igen roszszul tselekedne az Orvos, ha ki-húzatná a' fogot.

Fogat mosni minden nap ditsérik ezeket:

℞. Pulveris corticis peruviani optimi unc. j.

— Myrrhæ electæ drachm. j.

— — Cinnamomi scrup. j.

M. D. U.

℞. Aquæ fontanæ libr. j.

Spiritus Layandulæ unc. jj.

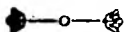
M. D. U.

Lágy etsetet ezzel a' vízzel meg-kell nedvesíteni, azután a' porba kell nyomni, és azzal a' fogakat meg-kell dörgölni; azután ezzel a' vízzel a' szájjat jól ki-kell mosni.

CYNANCHE PAROTTIDEA.

§. CCCXX.

Mikor a' nyálíkrák fel-dagadnak, és vagy hajlandók a' gyuladásra, vagy már meg-is gyuladtak, akkor a' betegség *Cynanche parottidea*. A' betegek se nem ehetnek, se nem nyelhetnek; a' nyál többnyi-

többször bővön foly; néha a' lehellés-is nehéz, mivel a' dagadt ikrák nyomják a' lehellő géget.

A' betegség *ritkán helybéli* nyavalya, hanem többször gyengén *stheniás*, és néha *asthénias-is*, mint a' pestisben.

Az okok többször a' meleg, hideg, és gyakran contagium-is.

Végződik 1. nyóltz, avagy kilentz napok alatt *resolútióval*; 2. a' tököknek, avagy tsetseknek *daganattyával*, mellynek az az oka, hogy a' betegség az egész systemában vagyon, és azért más hasonló alkatású részekben-is könnyen meg-jelenhetik, el hagyván az első részeket; 3. *suppuratióval*; 4. *meg-keményedéssel*; 5. *gangranával*, melly megöli a' beteget.

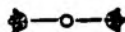
P T Y A L I S M U S.

§. CCCXXI.

Mikor a' nyál bővebben foly, mint az egészben, akkor nyálfolyásnak (*ptyalismus*) nevezetik a' betegség. A' betegek vagy le-nyelik, vagy ki-pökik a' sok nyálat. A' pipás emberekben a' sok pökösés gyengíti az étel-emésztést. Az hypochondriucosok-is pökösni szoktak.

Shozták a' nyálfolyást önként valóra (*spontaneus*), és mesterségesre (*artificialis*) osztani; de igazabban osztatik helybéli (*topicus*), melly helybéli hibától függ, és közönségesre (*universalis*), melly közönséges okoktól függ.

Az *helybéli okok* ezek: a' stenonianus ductusnak sértése; minden ösztön a' szájban, és a' nyál-ikrákban, a' millyen lehet a' calculus, a' sok mercurius, 's a' t. A' mercurius nem csak stimu-
lál,

lál, hanem az alkatásba-is bé-hatni (*penetrare*) láttzik.

A' *közönstéges okok* vagy

1. *Astheniások*, mint az gyengeség az hysteriákban, hypochondriacusokban, gelesztásokban, es terheseekben. A' terhes afszonyok az első hólnapokban inkább hajlanak az astheniára, mint sem a' stheniára.

2. Vagy *stheniások*, a' mercuriustól, avagy valami contagiuntól, a' millyen a' hójagos himlő.

Igaz ugyan, hogy olyan *specificus stimulus* nintsen, melly egy részt úgy ösztönözne, hogy az egész testet ne afficiálja, de vagyon *specialis stimulus*, melly az egész testet afficiálja ugyan, de mégis valami különös részt inkább szeret. Illyen a' *cantharis*, a' vizellő útokra nézve; illyen a' *mercurius - is*, a' nyálíkrákra nézve. A' *decoctum oxygenatum - is*, és az *unguentum oxygenatum*, tsinált nyálfolyást a' frantzban, mellyek így vóltak præscribálva:

R. Radicis Althææ uncias duas,
Conf. coque sufficienti quantitate aquæ per mediam horam; colaturæ librarum duarum adde:

Acidi nitri imperfecti drachmam unam.

Misce, Absumat æger per diem.

R. Axungię porcine unciam unam,

Acidi imperfecti nitri drachmam unam.

Misce exacte. Externe sæpius per diem inungat æger parti tumidæ drachmam unam.

Nagyon meg-kevesitvén az *acidum nitricum* a' dofissát, el-múlt a' nyálfolyás, és a' beteg meggyógyult a' frantzból,

§. CCCXXII.

A' prognózis függ a' betegnek állapotjától, és az okoknak természetektől. A' febrisekben sokszor a' gyógyulásnak idején tsudálkozásra méltó nyálfolyás támad, és ekkor a' nyálban nádméz matéria vagon, mint a' *Diabétesben* az hügy sok nádméz-matériát viszen magával. A' legyek mindentelől igen számosan erre a' nyálra gyűlnek, és azzal magokat úgy delectályák, mint a' nádmézes vízzel. A' Phtysicusoknak nyálok is sokszor igen édes. A' vérpökés előtt is sokszor az emberek édes izról a' Izájjokban panaszkodnak. Tsuda, hogy az *humoristáknál* még nintsenek betegségek *ab acrimonia saccharina*; annál is inkább, mivel már a' Chemicusok megmutatták, hogy az emberi testben vagon nádméz-matéria is.

TIZENEGYEDIK TZIKKELY.

A' L E - N Y E L É S R Ö L.

(*De Deglutitione.*)

§. CCCXXIII.

A' le-nyelésnek leg-főbb eszköze a' nyelv gége-
nek feje (*pharinx*) a' nyelv gégevel (*oesophagus*).

A' Pharinxot meg-határozzák *hátról* a' felső nyakgerintzek; *előlről* a' nyelv, a' nyelvtont, és a' larinx; *felyül* a' pterigoideus processusok, az os basilare, a' vakszemtsontok, az inytsontok, és az apophysis basilaris; *alól* meg-keskenyedik, és nyelv gégévé válik. A' Pharinxnak nagyobb része inas-
húsos,

húsos, és hártyás, a' formája pedig olyan, mint a' tágosabb felével fennálló töltsér. Hátra, és oldalfélt az ő musculussai jönnek a' *stiloideus* processustól, és *stilo-pharyngeus* nevet viselnek; ezek hátra és oldalfélt húzzák a' pharynxat, és úgy kitágosították. Vagynak még felső, középső, és alsó *constrictorok*-is. A' Phynxnak inashúsai az ő kezdetekre nézve különböző neveket kaptak; a' *ki-tágosítottók* ezek: musculi Cephalopharingæi, Stylopharingæi, Pterygopharingæi, Mylopharingæi, Glossopharingæi; az *öszveszorítottók* megint ezek: Hyopharingæi, Thyreopharingæi, Cricopharingæi, Chondropharingæi. *Albinus* ezekből csinálta a' felső, középső, és alsó *Constrictorok*at.

§. CCCXXIV.

A' nyelv gégeinek feje előtt felyűlről le-függ arcus módra az inyfedél (*velum palatinum*), mellynek közepéről megint le-függ a' nyelvtsap (*uvula*). Ezt az inyfedelelet fel-emelik azok az inashúsak (*levator palati*), mellyek az Eustachius tubáji körül kezdődnek. A' nyelvtsap le-húztatik a' *musculus arygos* által, melly régenten csak egynek tartott, de ma már kettőből formáltatik. Le-húztatik az inyfedél a' palatopharyngæusok, a' circumflexusok, és a' *constrictor isthmi faucium* által. A' *constrictor isthmi faucium* a' nyelvnek oldalüregéből fel-megyén az inyfedélre, és azt tselektzi, hogy az inyfedél négy oszlapoktól fenntartassan, melly oszlapok között mindenik felől ülnek a' *tonsillák*.

§. CCCXXV.

Segittik még a' pharynxnak mindenfelé való ki-tágosítását 1. a' *Coracohyoideusok*, mellyek a'
nyelv-

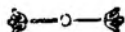
nyelvtsoncot hajolva le-húzzák; 2. a' *Stylohyoideusok*, mellyek hajolva fel-húzzák a' nyelvtsoncot. Ezek az inashúsok a' pharinxot-is egyfelől le és hátra; másfelől fel és hátra húzzák; 3. *Sternohyoideusok*, mellyek le húzzák a' nyelvtsoncot, és ve-le a' pharynxot-is; 4. a' *Genyoideusok*, mellyek előre és fel-húzzák a' nyelvtsoncot, a' nyelvet, és a' larynxat a' pharynxal együtt; 5. a' *Mylohyoideusok*, mellyek megint fel és előre húzzák a' nyelvtsoncot, a' nyelvet, és a' larynxat a' pharynxal együtt.

§. CCCXXVI.

A' meg-rágatott, avagy hig ételt a' nyelv hátra nyomja a' toroknak pitvarába (*in isthmum faucium*), a' hól négy jukok vagynak, mellyek közül hármat el kell kerülni, a' negyedikbe pedig íbé kell menni az ételnek. A' nyelv nem engedi, hogy az étel a' szájba vízfőzzen. Az epiglottis a' lehellő gége-takarja, és úgy nem engedi hogy abba az étel bé-essék, de még-is nem mindenkor, és ilyenkor a' lehellő gége-be esett ételtől nagy hurut támad, melly által ki-vettedik megint az, a' mi beléesett vólt. Az hátúlsó or-jukokat, és az Eustachius kürtyeit bé-takarja a' fel-emelkedett, és hátra nyomtatott inyfedél az uvulával együtt. Így már kéntelen a' falat (*bolus*), avagy az hig étel, és az ital is a' ki-tágult pharynxba menni.

§. CCCXXVII.

Az étel, és az ital-is, a' pharynxban ösztönözi a' felső *Constrictorok*at, mellyek ölzvehuzódnak,
és

és le-nyomják; a' középsők tovább, és a' leg-alsók bé-nyomják az ételt, 's italt a' nyelv gégebe. Ezt a' munkát segitti a' *nixus*-is, melly a' lehellő gégeinek fel-emelése által esik-meg. A' tonsillának taknya sikitja az utat, és a' falatot. A' nyelv gége pedig azután felyül kezdvén öszve-húzodik, és egézfzen a' gyomorba le-taszítja az ételt és italt. A' kötölon tántzalók magokat a' lábokkal fel-akasztyák, és mégis étel-is, italt-is a' gyomrakba taszítanak. Igen rosz jel a' betegségekben, ha az ital csak le-esik a' gyomorba észrevehető suppnással.

§. CCCXXVIII.

A' nyelvés eszközeinek leg-főbb betegségei ezek; *Cynanche faucium*, és a' *Dysphagia*, vagyis nehéz nyelvés.

CYNANCHE FAUCIUM.

§. CCCXXIX.

Mikor a' torok benn meg-gyulad, és azzal meg-akadályoztatott, és fájdalmas nyeléft okoz, akkor a' betegség *Cynanche faucium*, avagy *Cynanche tonsillaris*. Öszve-foglaltatik ez a' nyavalya pyrexiaival, vagy febrissel, vagy irritatióval; és így maga a' betegség-is vagy *stheniás*, vagy *astheniás*, vagy *topicus*.

§. CCCXXX.

Vagynak még más symptomáji-is: a' torok dagadt, és veres, kivált a' tonsillákon; a' beteg nehezen nyelv; az étel, és ital gyakran az orrakan vízfza jön; sok taknyos nedvesség foly a' szájba, avagy

avagy a' lehellő gégének fejire nagy veszedelemel fenyegetvén a' gyermekeket, avagy a' maga ösztönözésivel tsiklandozván émelygést, és okádást tsinál; az ábrázat meg-veressedik, a' nyak feldagad; a' lehellés meg-nehezedik, és néha eizel-is (*delirat*) a' beteg. A' pulsus-is, és a' több történetek-is függnek a' pyrexianak, avagy febrisnek-természetitől. Kivévén némelly epidemiákat, gyakrabban fordul elé a' *stheniás* Cynanche faucium, mint sem az ő más nemei szoktak elé-fordulni.

CYNANCHE OESOPHAGEA.

§. CCCXXXI.

A' *Cynanche Oesophagea*, vagy-is *Oesophagitis* a' nyelv gégének gyuladása, melly igen mélyen fekszik, és azért tsak alig, vagy éppen nem-is látható. A' beteg mély fájdalmat, avagy nyelés akadályt érez. Igen ritka betegség, és többnyire vagy öfve-foglaltatik a' torokgyuladással, vagy utánna következik.

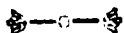
§. CCCXXXII.

Ennek-is úgy, mint a' torokgyuladásnak, az okai vagy *stheniások*, vagy *astheniások*, vagy *topticusok*.

Stheniásosok az hidegre jött meleg; kemény mozgás, kivált a' meg-fagyottoknak evése után; ösztönöző ételek; hevitrő italak; erős és hosszú beszéd; némelly contagiumok, főképpen, Skarlátos miasma.

Astheniás okok lehetnek minnyájan az *stheniás* okok, ha valóságatlan gyengeséget tsinálnak, mint a'

Skár.

Skarlátos contagium ; az hideg-is , és az mind , a' mi valóságos gyengeséget tsinál , lehet asthénias ok.

Topicus okok lehetnek a' nyelv gégébe esett idegen testek ; a' nyakgerintzeknek luxatioja , és cariese ; a' nyelvtsontnak luxatioja , mint a' val-falva Cynanchéjában ; külső daganatok ; sebek , fekélyek , 's a' t.

§. CCCXXXII.

A' Prognosis a' betegségnek természetitől függ. Külömben a' Cynanche faucium végződik

1. *Resolutióval* a' jó orvoslás alatt , melly mindgyárt az első nap elévétellett , főképpen ha a' beteg most leg-elsőben vagon ebben a' betegségben.

2. *Suppuratioval* , főképpen ha sthénias.

3. *Meg fulladással* a' nagy daganat miatt , de ez ritkán esik-meg. Egykor a' *Bavarus* Hertzeget ebben a' környűlállásban a' maga Udvari Doctora halálosnak declarálta ; de *Gattenhof* el-hivattatván gyenge nyavalyának declarálta ; mert az abscessus egy óra alatt tel-fokadott , és arra a' betegség elmúlt.

4. *Gangranával* , főképpen az asthéniaiban.

D Y S P H A G I A.

§. CCCXXXIV.

A' Dysphagia , vagy-is nehéz nyelés , hosszú betegség (*morbis chronicus*) , mellyben a' nyelés nehéz , avagy éppen lehetetlen. Ez a' betegség többfzer *asthénias* ; néha *topicus* , és valaha *sthenicus-is*.

§. CCCXXXV.

§. CCCXXXV.

Az *asthenica Dysphagia* többnyire görtsös (*spasmodica*), mint az *angina convulſiva*. A' betegek semmi fájdalmat nem éreznek, és *periodice* esnek ebbe a' nyavalyába. A' *paralytica Dysphagia* inkább valami *topicus* okoknak láttzik *effectussa* lenni, mint sem az *astheniának*. Lehet más betegségnek-is *effectussa*.

§. CCCXXXVI.

A' *topica Dysphagiában* valami idegen test akadott-meg a' *pharynxban*, melly az alkatást megsértette; lehetnek daganatok-is, főképpen *scirrhosok*, ilyen helybéli okok. A' *Londoni* *observatiokban* vagyon egy *casus*, mellyben egy *arteria* a' *pharynxat* körülfogta, és a' miatt minden nagyobb mozgásra *dysphagia* támadott.

§. CCCXXXVI.

Egygyetlen egy *casus* láttatik bizonyítani, hogy a' *dysphagia* néha *stheniás-is* lehet, mellyet *Frank Péter* a' *ratio instituti ticinensisre* tett elől-járó beszédiben feljegyzett, de itt sem bizonyos, hogy a' *pharynx* körül varixak nem vóltak. A' beteg *recidivába* esett, és azután nem tudatik, hogy mi lett belőlle. Talám a' *topica* *evacuatiók* csak *cura palliatiuát* tettek itten.

TIZENKETTÓDIK TZIKKELY.

A Z É T E L E M É S Z T Ő S R Ó L.

(*De Digestione Ciborum.*)

§. CCCXXXVIII.

A le-nyelt étel a' gyomorba menyen, mellynek alkatását az anatómiából kell meg-tanólni. A' gyomorban az étel valami különös módon meg-emésztődik, és hamuszínű téstás matériává válik, mellyet *Chymusnak* neveznek; de ez a' gyomorkása semmiféle *Chemiás fermentatio*hoz nem hasanló, és semmiféle mesterség ezt a' gyomormunkát még nem imitálhattya. De ezek az ételek a' meg-emésztés előtt ösztönözik a' gyomort, és az által az egész testet, és így nevelik az incitációt minekelötte *Chylussá* válnak. Ha gyengül az éltető erő (*vis vitalis*) vagy is az incitatio, akkor közölitte ez a' munka a' savanyó, vagy rothatt fermentatiohoz.

§. CCCXXXIX.

Az ételnek ösztöne izgattya a' gyomornak belső hártáját, és azzal sietteti a' gyomornedvességnek (*succi gastrici*) készítettését, és bé-öntését a' gyomorba. Ez a' nedvesség szagatlan, sós ízű, a' viola syrupot veresre festi, és a' száraz destillatióban ad vizet, olajt, egy kevés hátramaradott részfel, mellyben vagyon konyhasó, sal amoniacus, és egy kevés szén. Ez a' nedvesség a' nyál mellett leg-főbb ételemészítő ok, a' mint *Spalanzani* meg-mutatta.

§. CCCXL.

§. CCCXL.

Segitti az ételemészttét még a' gyomornak, és az hasnak mozgása-is, és a' meleg. Az-is még sokat segitt, hogy az étel a' gyomorban sokáig mulat; azok-is, a' mik az étellel le-nyeletnek, segittik az ételemészttét. Abban hibázott *Spalanzani*, hogy az ételemészttét egyedül csak a' gyomornedvességre bizta. Ez az Auátor meg-mutatta, hogy az étel a' gyomorban fel-olvad, mert a' lenyelt igen apró juku golyóbisok, mellyek étellel vóltak meg-töltve, üressen mentek-ki az al felen; de *Hunter* meg-mutatta, hogy a' gyomornak inas-husai is munkálkodnak az ételemészttésben. *Stewen* is a' nyelt golyóbisokkal a' gyomornedvességnek olvosztó erejét meg-bizonyította. De a' gyomorból ki-vett gyomornedvesség-is fel-olvosztatta az húft. A' *Boaconstriktor* gyomrában-is ez az olvosztás nyilvánosságos.

§. CCCXLI.

Az az üdö, mellyben az étel meg-emészttődik, különböz a' különbözö ételek, és emészttö erök fzerént. *Albinus* azt hízi, hogy három font hús, és kenyér, öt órát kíván a' meg-emészttésre. Az halak, és füstös húsok hoszszabb üdöt kívánnak. De itt azt csak ugyan meg-határozni nem lehet, hogy in specie minden mértéke az ételnek, és minden gyomorban, hány órát kíván a' tökélette' meg-emészttésre.

§. CCCXLII.

A' Chymus praesental hamuszinűen sárgás, egyenlő, és nyálkás massát, mellyben sem a' formája,

ja, sem a' szine az ételnek meg nem marad; de valami kevés szag csak ugyan meg-marad, példának okáért, az fokhagyma a' Chymust a' maga izagával inficiálja. Mellyből következik, hogy tehát az *le-nyelt orvosságok is* Chymussá válnak, és nem mennek úgy a' vérbe, a' mint lenyelettek. A' repülők (*volatilia*) éppen nem mennek a' vérbe. A' *Chima* Chymus lesz; a' Kápolzta-is Chymus lesz, 's a' t. Hibáznak tehát azok, a' kik azt hiszik, hogy az ő meg-emészthető orvosságok emészetlen mennek a' vérbe. Igaz ugyan, hogy az orvosságok a' Chymusnak valami erőt adnak, de mégis magok a' magok formájokban a' vérbe nem mennek. A' Chymus a' gyomorból a' belekbe menyen, és ott *Chylussá* válik. Segittik a' Chylificatiót még a' belekben az *omentum*, a' *pancreas*, a' lép, és a' máj.

§. CCCXLIII.

Az anatómiából meg kell tanólni az hashártyának (*peritonæi*) alkatását, és fekvését; azután a' közel lévő inashúsoknak alkatását-is, és fekvését jól tudni kell, a' több hastagoknak historiájokkal; mivel ezeket tudni szükséges.

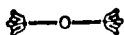
§. CCCXLIV.

Az Háj (*omentum*), mint a' kitsin, mint a' nagy, az hashártyának vékony duplicáturájából áll. A' küs háj firmálja a' gyomrat; a' nagy háj pedig meg-akadályozza a' beleknek az hashártyához való dörgöléseket, szaparittyá az olajos gőzöt az hasban, és *Haller*; 's *Boerhave* szerént olajt készít

az epe tsinalásra. De a' dörgölés igen mechanice vétetik, és *Haller-is*, *Boerhave-is* semmit sem demonstrálnak. Mindazonáltal a' zsiros gőz, és a' zsiroknak a' bé-szivó edények (*vasa lymphatica*) által való bé-szivása, és a' vérbe vitele igaz, de ezek nem mennek a' *vena portába*, ahól az epe készül.

§. CCCXLV.

A' *Páncreas*, vagy-is fejer-máj, avagy az nagy hasik áshús, hasanló a' katasú a' nyálikrákkal, és a' nyálhoz hasanló nedvességet-is készít, mellyet a' tizenkét ujnyi bélbe önt. Ez a' nedvesség az epét temperálja, hogy az a' felette nagy keserűségivel a' beleket igen nagyon ne izgassa. A' Chymust-is nagyon olvosztja, és az állati természethez közelitti, ha vegetabile vólt az étel, ellenben pedig ha állati részekből állatt, akkor azt a' mű tulajdon különös természetű nedvességeinkhez hasanlóbbá teszi. Az epének temperatioja ugyan még nintsen evidentiára hozva, de mégis igen hihető, és így az első haszna még most isak hihető marad; de a' második hasznát, melly a' Chymusnak affimilizatiójában, animalizatiójában vagon, bizonyittani láttatik a' *diarrhæa*, mellyet a' *mercurialis cura* tsinal, mert a' *mercurius specialis* stimulus a' nyálikrákra, és a' hozzájuk hasanló pancreásra nézve, és valamint a' nyálat, úgy a' pancreás nedvességet-is hőven folytattja, és meg-rontja, melly a' Chymust felette nagyon meg-higittja, és a' ki-hajtásra nagyon ösztönöz, és az emésztetet (*foeces*) meg-rontja, és felette nagyon meg-büdösíti. Az has-hajtók-is hasanló

hasanló módon láttatnak munkálkodni (a). Az *Hypochondriacusok*, kivált ha a' máj, és a' lép infarctusban vagyon, pökdösök (*sputatores*) lesznek, mert

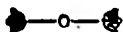
a) *Van-Swieten* in suis *Commentariis* ad §. 761. inter cetera hæc habet: Falli autem quandoque quis posset, dum lustrat illa, quæ vomitoriis aut purgantibus datis expelluntur de Corpore, cum sæpe olida et corrupta penitus appareant. Patuit enim ex illis, quæ in commentariis §. 201. et 334. dicta fuerunt, non semper talia præexistisse, qualia excernuntur; verum antiquos Medicos jam docuisse, a purgante Medicamento bonos humores corrumpi; dein corruptos excerni. Diderat hoc suo damno *Helmontius*, dum curabatur a Medicis a scabie, quam, *Chirothecam* scabiotæ puellæ iuduendo, sibi contraxerat imprudens. Post venæ sectionem enim præmissam triduo apozematis usu ad exitum præparabantur, humores; dein pilulis de fumaria purgatio illorum instituebatur. Fatetur autem, se gavisum fuisse, dum magnam copiam fætidæ liquoris sic excrevisset: verum ter repetito ejusdem purgantis usu, semper idem erat successus. Tantis tamen evacuationibus *Helmontius* antea sanus, alacer, integris viribus, quamvis vix ex ephelis excessisset, sic tamen se mutatum invenit, ut ad maciem redactio tremere genua, vox rauca fieret, et omnes labescerent vires. Manebat tamen eadem, ac ante, scabies. Dicit autem, se tunc intellexisse, quod *pharmaca purgantia non purgarent, aut mundarent, sed putrefacerent. Quodque vividam corporis substantiam liquassent, et in putrilaginem resolvissent.* Infausta hæc morbi cutanei, per solum *Chirothecæ* scabiosæ contactum nati, curatio fecit, ut suspenderit Medicinæ Studium, donec meliora se novisse crederet *Helmontius*; atque inde Medicis insensus postea, acerrime illorum errores perfrinjerit, et purgantium usum damnaverit; Concludens, quod non sit peccans humor, qui *Cathartics* ducitur, sed cruor, per virus pharmaci maceratus, ejusque fatens cadaver, quod per anum elicitur. Ebból sokat tanóihatnának az *Humoristák*.

mert nyomatik vagy ezektől az infarciált tagoktól (*viscera*), vagy a' górtstól mozgattatott gyomor-tól, és belektől, a' pancreás, és így kevesebb nyálos nedvességet választhat-el a' vértől, melly miatt az hasanló alkatású, és munkájú nyálikrákban annál több nyál készítettik, és annál bővebben foly a' szájba, és így a' ki-pökésre nagyobbban ösztönöz mind a' nagyobb mértékkel, mind pedig a' rozszabb el készítése miatt lett rozz minémúségivel. De itten megint fel kell jegyezni, hogy a' *specialis* stimulusok az egész testet afficiályák ugyan, de mégis némelly különös részt inkább fzeretnek; és éppen azért *nem specificus stimulusok*, mert ezek, ha vólnának, csak egy részt afficiálnának, békit hagyván a' testnek a' több részeiben; Illyen stimulus pedig még nem találtatott.

§. CCCXLVI.

A' lépnek haszna még tudva nintsen. *Haller* azt hiszi, hogy a' lépnek vére diluálya a' partvérenek vérit, de ez csak *hypothesis*. *Blumenbach* azt véli, hogy a' lépben a' vér hydrogenummal meg-telik, és így a' partvérenek véribé az epének készítésére szükséges gyuladékot bővön bé-viszi; ez-is ugyan még csak *hypothesis*, de fundált vélekedés, mert a' lépvérenek vére barnább, és nagyobbban resolutus, mint a' lépéleterben, és nehezebben-is sűrűedik-meg, 's akkor-is grumosus; a' savót is nehezebben erefzi-el, és az oxygerius levegőben szép piros színt kap; sőt még maga-is a' lép, ha apró darabokra vágatik, az oxygenius levegőben meg-pirossodik. De az mégis igaznak lenni láttzik, hogy a' lép az életre nem igen szükséges, mert meg-éltek sok Kutyák a' ki-vága-

tott

tott lép után; emberek-is éltek meg-keményedett léppel, júlíhehet ezekben az esetekben az ételemész-
rés meg-volt bomolva, és az epe nem készült
olly tökéletesen, mint máskor. Az ételemész-
tésnek meg-bomlása attól az októl függhetett,
melly a' lépét meg-keményítette. A' májéleter-is
suppleálhatra a' lépét. Semmi sintsen itten evi-
dentiára hozva, de mégis a' lép ok nélkül nem
adatott.

§. CCCXLVII.

A' májnak fekvés t, formáját, és alkatását az
anátomia tanította. A' máj epét készített, és azt
az epetsőkbe (*ductuli hepatici*) bé-önti; ezek egy
májtsövvé (*ductus hepaticus*) válnak, mely ki-
menvén a' májtól öfzve foglaltatik hegyes szege-
let alatt az epehójagnak tsövivel (*cum ductu cysti-
co*), és így lez ezekből azután egy közönséges
epetső (*ductus colodochus*); mely öfzvefoglaltatik
a' pancreásnak tsövivel, és 3. vagy 4. ujnyira a'
pylorustól hajolva bé-menyen a' tizenkét ujnyi
bélbe (*in duodenum intestinum*), és ott nyilt juk-
kal hajolva (*oblique*) végződik. Ez a' közönsé-
ges epetső az epét, mely nem folyhat-bé szűnet-
len úgy, amint jön; a' bélbe, vízfízafordította, és
az epehójagba hajtya, ahól tovább mulat, és még
jobban ki dolgoztatik.

§. CCCXLVIII.

A' máj - epe (*bilis hepatica*) higabb, keve-
sebbet keserű, nem-is igen nagyon sárga; de az
epehójagnak epéje (*bilis cystica*) sűrűbb, sár-
gább, és keserűbb, mert az higabb, 's vizesebb
részeket

részeket a' vizedények (*vasa lymphatica*) bé-szivták, és a' vérbe vízfűza vitték. Az epe a' vízben el-olvad, magában tart lymphát, refinás matériát, állati gelatinát, sódat, és egy kevés vasat. Nem szappany természetű, mert a' zsirt, 's olajt a' vízzel öfzve nem elegyíti.

§. CCCXLIX.

Az epe a' chymust chylussá változtattya; a' beleket izgattya, és így az emésztenek ki-hajtását segíti. Ha obstruáltatik az epetső, akkor az emésztenet hamufzinú, kemény, és szagatlan lesz. Né-melleyek azt hiszik, hogy a' máj a' vértől sok rosz ki-hajtandó részeket el-húz, de ez még tsak *hypothesis*. Meg-érdemli az olvasást egy könyv, mellyben ez a' titulus: *Ist die Leber ein Reinigungsges Organ?*

§. CCCL.

A' chymus a' tizenkét ujnyi, és az üres bélben chylussá válik az epe, a' pancreás nedvesség, bélnedvesség, és bélnyálka által. Segittik ezt a' változást a' beleknek mozgása, az ételben lévő levegő, és a' meleg. A' belső hártjának bojtjában (*in villis*) az üres bélben, és a' tizenkét ujnyi bélnek végén, és az horgas bélnek kezdetén, bé-szívó lampullulák vagynak, mellyekből a' chylust a' téjedények fel-vefzik, a' fodorháznak ikrás-húsain keresztül vízfűzik, és a' mejsatornába öntik, ahonnát azután a' bal válkóltvérekbe bé-tsepeg. Ha a' Kutjának 24. óráig sem enni, sem innya nem adunk, és azután téjjel ötöt jól tartjuk, akkor fél óra múlva, ha az has fel-vágatik, ezek a' téjedények teli vagynak téjjel, és szemmel látatnak.

tatnak. *Lentin* egy *Empyricus* azon tsudálkozik, hogy egy ember a' mejjinek felső résziben megszuratot, és mégis azután el-sarvadott. Itten a' mejsatorna volt meg-sértve, és azért többé a' chylus a' vérbe nem ment.

§. CCCLI.

A' chylusnak bé-szivatása nem láttzik *attractio*, avagy *compressio* által történni, hanem inkább láttzik ezt tselekedni a' chylusnak ösztöne, a' mint *Darwin* meg-mutata. Az ugyan igaz, hogy a' chylus a' nyelven szelődnek, és nem stimulánsnak látni tapasztaltatik, kivált a' pipásoknál, és részegyeknél, de mégis a' chylusnak ösztöne *proportionatus* a' téjedényeknek indíthatóságához; sőt etel után, mikor a' chylus a' vérbe ment, a' szívet is úgy fel-indíttya, hogy egy kis *febris (febricula post pastum)* támadgyon. De itten tudni kell, hogy az ampullaiák is, és a' téjedények is akkor üressek, a' mikor a' chylus oda menyen, és így legevacui, vel *derivationis*, aut *luctionis* azokba a' chylus bé-menyen.

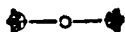
§ CCCLII.

Minekutánna a' chylusnak jobb, és vékonyabb része a' téjedények által bé-szivatott, azután a' vastagobb, télesztás, és sárgás része az horgas bélbe hajtatik a' beleknek le-felé tartó mozgások által, ahol már az emésztetnek bűdössége benne észrevehető; innét menyen a' vakbélbe; onnét az örög hurkába; innét a' véghurkába. Ezekben a' belekben a' bélnedvesség (*succus entericus*) még az hátra maradott tápláló részeket megint fel-olvasztja, és azután a' bé-szívó edények azt bé-szívják, és a'
mejsa-

mejtsatornába vízik. Vilzsa nem jöhetnek többé az ilyen eméztetek, mert azt a' tulpius ajtaji nem engedik. Hogy a' vastag belekben-is az hig tápláló részek bé-ízivatnak, azt azok a' tápláló klyttérek bizonyították, melyek valaha az életet tovább fenn-tartatták, mintsem az ösztönökből egyedül várni lehetett volna. A' véghurkának bé-záró inas húsa az eméztetett addig ki nem bocsátta, míg az eméztetnek ösztönitől olyan *motus perisulticus* a' véghurkában nem támad, a' mellynek nyomása a' bé-záró inashúsokat meg-győzze. A' bé-lehellés-is le-nyomván az hasnak tagjait segíti az eméztetnek ki-nyomását. *Volta* látta, hogy az akarattól függő inashúsok, a' millyenek a' Sphincterek-is, az *electricum fluidum*tól nagyobbban afficiáltak a' más involuntarius musculusoknál; de ezek ellenben nagyobbban afficiáltak a' mechanicus stimulusoktól, a' beleknek inashúsai pedig involuntarius musculusok, és így az eméztetnek mechanicus stimulusától nagy mozgásra indítottak, midőn azokra a' Sphincterek nem mozdulnak, és azért könnyen megis győzöttetnek. *Heidmann* über die Erregbarkeit leg-jobb Auctor ebben a' matériában, és azért az olvasást megis érdemli.

§. CCCLIII.

Az ételeméztés eszközeinek betegségei ezek: *Anorexia; Acidum in Stomacho; Cardialgia; Ructus; Nausea; Vomitus; Burlieri* szerént a' *Podagrais; Gastritis; Enteritis; Peritoneitis; Splenitis; Hepatitis; Calculi Hepatis; Icterus; Colica; Tympanitis; Diarrhæa; Dysenteria; Cholera; Hydrops Ascites; Vermes; Atrophia; Rachitis; Scrophulæ.*

D Y S P E P S I A.

§. CCCLIV.

Az *Anorexia*, vagy-is el-vezett appetitus; az *acidum in stomacho*, vagy-is gyomorsavanyóság; *Cardia'gia*, vagy-is gyomorfajás; *Ructus*, vagy-is böfögés; *Nausea*, vagy-is utálás; és *Vomitus*, vagy-is okadás, *Dyspepsia* név alatt, vagy-is az ételnek nem emésztése alatt esmértesek, és azért ugyis, mint egy betegségnek symptomájit, kell őket meg - vizgálni. Ezek minnyájan származnak többnyire *astheniától*; néha *helybéli hibától*, és valaha, de igen ritkán, *stheniától-is*.

§ CCCLV.

Az *astheniás Dyspepsiát* olyan okok tsinályák, a' mellyek vagy *valóságos*, vagy *valóságtalan* gyengeséget okoznak, és főképpen a' gyomornak indithatóságát afficiályák, mint az hideg, nyugadalom, leverő elmeindulatok, koplalás, avagy igen sok étel. Mind a' két esetben el-gyengül az étel-emésztés, és a' betegség közönséges nyavalya (*morbus universalis*).

§. CCCLVI.

A' legelső, a' mi ilyenkor meg-jelenik, *anorexia*, az az: el-vezett ételkévánás; az ilyen emberek nem ehetnének, az ételt nem kívánnyák, és ha hamar jól nem orvosoltatnak illendő eledellel, mozgással, avagy orvossággal, vagy éppen, a' mi közönséges, roszszul gyógyittatnak, akkor kövötkszik az *acidum in stomacho*.

§. CCCLVII.

§. CCCLVII.

Mikor az acidum támad, akkor igen alkalmatlan a' savanyóságnak érzése, mellyet hamar fájdalom követ a' gyomorban, és már meg-jelent a' *Cardialgia*. Mind a' kettő meg-jelenik, mikor az *asthenia* nevededik, melly miatt a' gyomornedvesség nem csak nem készítettik elegendő mértékben, hanem megis romlik, és így a' gyomorban lévő le nyelt substantiák, mivel az éltető erőnek munkáját elegendően nem experiállyák, azért a' magok hajlandóságokat követik, és vagy savanyó, vagy rothatt fermentációra mennek. *Hufeland* igen helyesen mondgya, hogy a' Chemiás, és Mechanicás erők akkor fel-elevenkednek, és munkálkodni kezdenek, a' mikor az éltető erő a' maga energiáját elkezdi veszteni. De itt az éltető erő csak *incitatio*.

§. CCCLVIII.

Midőn már az ételemésztsésnek munkája így meg-bomlik, és már nem foly egézfőzen az éltető erőknek törvénye szerént; akkor éppen úgy, mint akar minémű más fermentációnál, a' gyomorban lévő substantiákból sok levegő fejtődik ki, és bőfőgés által ki-hajtatik, és így már jelen vagyon a' *Ructus is*. A' ki-bőfőgött levegő rész szerént atmosphæras, rész szerént pedig főképpen a' vegetabiliákból *gas acidum Carbonicum*, az állati substantiákból ellenben egy kevés *sulfurral* elegyített *gas hydrogenum*. Ezek a' levegők igen sok *Caloricum*at láttatnak ki huzni az emberi őestből.

§. CCCLIX.

§. CCCLIX.

Ha az *asthenia* még nagyobbban nevededik, és főképpen a' gyomorban, akkor igen kedvetlen érzékenység támad, és az ember az ételt utálja, és így már jelen vagyon a' *nausea*, vagy utálás. Itten a' gyomornak más, az egészséges állapottal ellenkező morgása vagyon. Tudva vagyon, hogy az utálásnak oka néha a' gyomran kívül vagyon. Ezt bizonyította az az utálás, melly támad az utálatos tsúnyságoknak látására; tsunya utálatos ízajokra; haragra; nagy gyönyörűsége az igen érzékeny afz'zonyi személyeknél a' vénustól. A' férfimag-is az igen érzékeny afz'zonyokban utálást tsinál. A' sebes forgás is utálást, és émelygést okoz. Egy Városban a' Kurvákat forgó kalitzkába zárták, és addig igen sebesen forgatták, míg nem okádtak. Az hajózas is, és a' szekerezés, sőt a' magosságról való lé-nézés-is sokszor utálást, émelygést, és okádást tsinált.

§. CCCLX.

Ha tovább nevededik az *asthenia*, akkor a' gyomor a' pylorustól fel-felé a' candidiélé kezd nagyon mozogni, azután következik émelygés, és okadás (*vomitus*), melly tsak grádussal különbözik az utálástól, és éppen azoktól az okoktól-is támad, a' mellyek utálást tsinálnak. Ez a' felfordult gyomor mozgás erőszakosan ki-hajtya a' szájba azokat, a' mik a' gyomorban vagynak. De a' gyomornak felfordult mozgása egyedül nem látszik elegendőnek lenni arra, hogy okadás következzen; az ágyékhártya-is (*diaphragma*), és az basinashúsok (*musculi abdominales*) segítik, sőt

el-is

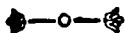
el-is végzik az okádást. *Scarpa* meg - próbálta a' *Wepfer* experimentomát, és egy *Kutyán*ak az hasát fel-vágta, és hamar feje' vitriolumat adott, melyre nagyon kezdte ugyan a' gyomor mozogni, de addig mégis okádás nem következett, míg a' kéz a' gyomorra nem tétetett. Mindazonáltal ebben az experimentomban az hasnak fel-mettzése nem vólt egés'seges állapot, és azért ez az experimentom nem való'ságos demonstratio.

§. CCCLXI.

Néha az eddig elé-beszé'let symptomák tsak periodice jelennek-meg, és olyan fájdalommal toglaltatnak - ö'zve, melyet] okoz valami asténias gyuladás a' lábakan, avagy a' keze'ken: Az első't *podágrának*; a' másodikat *Chyagrának* nevezik. A' podágra többnyire való'ságtalan gyengeség (*asthenia indirecta*), melly főké'ppen a' gyomorban, és a' belekben magát jelenti, azután az hajló izekben (*in articulis*) és ha felette nagy, akkor a' főben-is. Az el-távoztató methodus abból áll, hogy az ö'z'tönök lassan lassan le-huzattassanak a' természet'i grádusra, ha pedig a' betegség már jelen vagon, akkor stimulusokkal orvosoltatik, melyekkel megint lassan lassan le-kell szállni az egés'seges állapotra. *Weikárdnak* a' testvé're Pétersburgban ezzel a' methodussal egy gazdag Kereskedő't igen kemény podágrából meg-gyógyított, és fizetés'ül kapta Feleség'nek a' Kereskedő'nek Léányát nagy gazdagsággal. De tudni kell, hogy ez az Orvos-is *Browniámus*.

§. CCCLXII.

A' *Dyspepsiás* symptomának néha hely'béli okai is vagnak (§. CCCLV.). Leg-gyakrabb okok ilyen-

ilyenkor a' gyomorba le-nyeletett, és ott meg nem emésztetett ételek, mint az ugorkák, gombák, némelly halak, mellyek nehéz emésztők, avagy olly sok ételek, hogy azokat a' gyomor meg ne emészthesse. Az ilyen betegség exclusive megérdemli a' *morbus gastricus*, avagy *suburralis* nevet. Ha ezek az ösztönök úgy izgattyák a' gyomrat, hogy a' miatt gyors pulsus, nevededett meleg, avagy akar minémű hideglelés symptoma támadgyon, akkor a' betegség *febris gastrica*, avagy *febris suburralis*; avagy a' mű terminológiánk szerént *irritatio gastrica*. Hamissan vádolyák tehát a' *Browniánusokat* az *Antibrowniánusok* azzal, hogy ők nem tartanak ilyen betegségeket, és hogy ők sem okádatatót, sem hashajtót nemadnak; mert a' *Browniánusok* az ilyen helybéli ösztönöket ki-hajtyák okádatatóval, és hashajtóval.

§. CCCLXIII.

A' le-nyelt mérgek-is így (§. CCCLXII.), de sokkal keményebben munkálkodnak; és azért itt a' dyspepsiának symptomái sokkal keményebbek, és sokkal hamarébb kövötköznek egymás után.

§. CCCLXIV.

Ha sthénia tsinál Dyspepsiát, a' mi igen ritka példa, akkor bátran fel-lehet venni, hogy a' nyavalya *sthéniás gyomorgyuladás*, de ebből azt ne kövötköztesse valaki, hogy a' gyomorgyuladás mindenkor *sthéniás* betegség; mert a' mint alább meg-mutattatik, vagyon még másféle gyomorgyuladás-is.

§. CCCLXV.

G A S T R I T I S.

§. CCCLXV.

Definitio. Gastritis est affectio inflammatoria, summe dolorifica ventriculi, cum epygastrii tensione, ardore, nausea, vomitu, linguu, et febre.

§. CCCLXVI.

A' gyomorgyuladás (*gastritis*) vagy helybéli (*topicus*), vagy közönséges (*universalis*) betegség. A' közönséges gyomorgyuladás, vagy erőségű (*sthenica*), vagy gyengeségű (*asthenica*). Gastritis phlegmonosa, et erysipelatosa nem practicus különböztetés, mert ezek egymástól csak grádus-sal különböznek.

§. CCCLXVII.

Symptomata. Ha közönséges nyavalya, akkor a' gyomornak különös szenvedése előtt többnyire előre menyen a' roszszul érzés, borzodás, torróság, szomjúság; Ha pedig helybéli nyavalya, akkor előbb a' gyomorban támadnak a' gyuladásnak történetei, és azután következnek a' testnek több részeiben az effectusok. A' pulsus azonban többnyire kitsin, kemény, öszvehúzódott, és felette gyors. Hogy pedig a' gyomor igen ritkán gyulad-meg, annak az az oka, hogy a' gyomor hozzá szokott a' különbözö temperaturához, és ösztönökhez. Külömben a' parázst meg-nem szenvedhetne mindent egymással elegyítve.

§. CCCLXVIII.

A' vigyázatlan Orvos könnyen fel-tserélheti a' gyomorgyuladást a' cardiálgiaival, choleraival,
Második Rész. G g peri-

peritoneitissel, és hepatitiszsel, melly miatt az orvoslásban nagy hibát tehetne; azért-is szukséges ezt a' nyavalyát azoktól jól meg-külömböztetni.

§. CCCLXIX.

A' *Gastritis* azzal különböz a' *cardiálgától*, hogy a' *cardiálgában* a' szomjúság, a' febris, és az okadás vagy igen gyenge, vagy jelen szinten; ellenben a' *gastritisben* jelen-is vagyon, es igen súlyos-is.

§. CCCLXX.

A' *gastritis* azzal különböz a' *cholérától*, hogy a' *cholérában* okadás-is, és egyszer'smind hasmenés-is vagyon; és hogy ez többnyire az örögöb-
bekre esik, és nem olly fájdalmas, mint a' gyomorgyuladás.

§. CCCLXXI.

A' *peritoneitisben*, akkor, a' mikor a' gyomortáján fekvő inashúsok gyuladnak-meg, kívül tapasztalható daganat vagyon, és némelly mozgások nehezen esnek; az okadás-is itten ritkán jelenik-meg, és akkor-is gyenge; a' gyomorgyuladásban ellenben ilyen külső daganat nintsen, ilyen nehéz mozgás sem tapasztaltatik, és az okadás jelen vagyon, és kemény.

§. CCCLXXII.

Az hepatitisben nem olly érzékeny a' gyomor, mint a' gyomorgyuladásban, és a' *pulfus* vagy lassú, vagy leg-alább természet szerént való; de a' gyomorgyuladásban felette gyors.

§. CCCLXXIII.

§. CCCLXXIII.

A' gyomorgyuladásnak okai többnyire helybéliek (*topicæ*), úgymint: külső sértések, contusiók, kívül a' gyomortáján történt ütések, a' gyomorba le-nyelt laceránsok, szúrók, ki-rágók, mint az üvegdarabok, tők, hegyes tsontok, rágó mérgek, főképpen arsenicum, mercurius sublimatus corrosivus, az okádtatók, kivált az algeroti porából tsinált tartarus emeticus, hashajtók, kivált a' resinák, gombák, és más mérges vegetabilék.

§. CCCLXXIV.

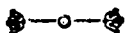
A' *stbénias* okok azok az ösztönök, a' mellyek az egész testben, és főképpen a' gyomorban, az indittást természet felett nevelik, a' millyenek az igen meleg ételek. Egy pá'si lopva tsak egy forró körtvélyt nyelt-le, és azonnal egy szempillantásban meg-halt; a' gyomra gyuladva találtatott. A' felette nagyon izgató ételek-is ide való okok.

§. CCCLXXV.

Az *asthénias* okok olyanak, a' mellyek vagy valóságatlan, vagy valóságos gyengeséget tsinálnak. Ide valók a' purgánsokkal való abususok-is, és az ételnek szúke (*defectus alimentorum*).

§. CCCLXXVI.

Prognosis. A' gastritis minden esethen felette veszedelmes betegség, melly hamar, sőt gyakran egynéhány órák alatt a' beteget meg-öli. Külömben végződik.

1. *Resolutioval*, ha a' fájdalom lassan lassan szűnik, és a' pulsus meg-lassabbadik; mert ha a' fájdalom hirtelen el-múlik, és a' pulsus gyorsan marad, avagy még gyorsabb lesz, akkor hamar meg-hal a' beteg.

2. *Suppuratioval*, főképpen ha sthénias természetű. Illyenkor a' fájdalom lassan szűnik, de egészfzen el-nem múlik, és a' pulsus-is meg valamennyire gyorsan marad. Az abcessus fel-fokadhat *elsőben* bé a' gyomorban: illyenkor vagy okádás, vagy hasmenés által sok genyettséget vet ki a' beteg; *másodszor* a' peritonium, és az hasinashúsok által ki-felé-is mehet, avagy az hasnak türegibe-is bé-öntődhet a' genyettség. Ha a' gyomornak belső felén vagyon a' fekély, akkor a' gyomor szűnetlen faj, az ételre a' fájdalom neveddik, és a' beteg gyakran genyettséggel elegyedett ételt, avagy más matériát okád, tsuklik-is sokszor. Olvold *Mergagnit*.

3. Végződik *induratioval*, mellyet nem lehet Scirrhusnak nevezni, mert a' Scirrhus hofzfas betegség (*morbis chronicus*), és soha sem effectuosa a' gyuladásnak.

A' gyomor-indurationak, és a' gyomor-scirrhusnak symptomáji ezek: nehézség a' gyomorban (*pondus*); daganat; a' beteg arra a' felire esni ézi a' gyomrat, a' mellyre fekszik; az okádás periodice elé-kerül; és ha a' beteg mindgyárt ételután okádik, akkor többnyire a' Scirrhus a' Cardían; ha pedig későbbre okádik, akkor a' pyloruson vagyon. Egy hóltban, a' ki életiben gyakran periodice okádott, a' gyomorban scirrhus találtatott, de ez igen nagy tsuda, mert a' stimulan orvoslás, ha annak idejében ilendően adhibealtatott volna,

vólna, a' beteget meg-tarthatta vólna. Szentendrén egy beteg addig okádott periodice, mig végtire meg-hólt; a' gyomor által vólt jukodva, és az hasnaküregibe sok Tseresnye-mag taláztatott.

4. *Gungránával-is*, és leg-közönségesebben fokott vé-zódni a' gyomorgyuladás. Illyenkor az fájdalom hirtelen el-múlik; a' pulsus felette gyors, és gyenge leíz, avagy meg-áll; a' kezek 's lábak meg-hidegúinek mint a' márvány; és a' physiognomia úgy el-változik, hogy a' beteget alig lehessen meg-esmérni; a' lehellés csak hamar meg-áll, és a' beteg meg hal.

P E R I T O N E I T I S.

§. CCCLXXVII.

Definitio. Peritoneitis est inflammatio peritone cum dolore, motu corporis inflammata[m] partem extendente, comprimente, aducto; ut plurimum cum febre, sine propriis aliarum phlegmasiarum abdominalium signis.

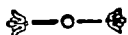
§. CCCLXVIII.

Az hashártyának gyuladása (*peritoneitis*) a' természetire nézve osztatik úgy, a' mint más akar-melly gyuladás, *stheniásra*, *astheniásra*, és *helybé-lire*; a' fészkire nézve osztatik hártýásra (*membranosa*), és inashúsosra (*musculosa*).

§. CCCLXXIX.

A' *peritoneitis membranosa* osztatik:

1. In *peritoneitidem dorsalem*, mellynek sympto-máji ezek: Lumbago, vel dolor ad vertebrae lumbo-

lumborum, sub erectione corporis adauctus, atque intestinorum consensus.

2. In *mesenteritidem*, mellynek symptomáji ezek; Profundus dolor, a dorso fere incipiens, in regione umbilici persistens, ab actu valde auctus, tumor simul et durities hac in sede manifeste distingvibilis, alvusque non raro pertinaciter obstructa.

3. In *epiploitidem*, mellynek symptomáji ezek; dolor in umbilici regione cum tumore, absentibus tamen signis enteritidis.

4. In *peritoneitidem anteriorem*, mellynek ezek a' symptomáji: dolor ad anteriora abdominis sub actu adauctus, tumor ventris, et hinc inde etiam vomitus.

§. CCCLXXX.

Peritoneitis muscularis dividitur:

1. In *peritoneitidem muscularem anteriorem*, mellyet Frank egyfzer epidemice látott uralkodni; ennek ezek a' symptomáji: dolor ac tumor abdominis, de itt a' daganat kemény ugyan, de nem keek, mint a' bélgyulladásban; és ez a' nyavalya a' fundamentomra nézve valóságos Rheumatismus musculorum abdominalium, dolor sub inspiratione; tussis, corporis erectione imprimis vehemens; tumor, præcipue dum muscoli recti inflammantur, observatur.

2. In *peritoneitidem posteriorum*, seu *Psoitidem*, mellyeknek symptomáji ezek: Dolor ad dorsum per ingven ad femur descendens, quod sine magnis tormentis ab ægrotantibus extendi non potest; interim nec in urina, nec in alvo, excernendis difficultas hæret, melly által meg-külömböztetik a' vese-

vese-gyuladástól-is, és a' hæmorrhoidális történe-
tektől-is.

§. CCCLXXXI.

Az okok vagy közönségesek (*incitantes*),
avagy helybéliek (*penetrantes*). A' közönséges
okok megint vagy *sthéniások*, vagy *asthéniasok*.

A' *sthéniás* okok ezek: az hidegre következett
nagy meleg; a' nagy mozgás; ugró tántz; hevítő
italak, 's a' t.

Az *asthénias* okok azok, a' mellyek vagy való-
ságtalan, vagy valóságos gyengeséget tsinálnak.

Az *helybéli* okok erőszakok izoktak lenni, mint
a' *contusio*, *concussio*, *vulnus*, *compressio*,
extensio nimia, *contractio*, *nifus vehemens et diu-*
turnus.

§. CCCLXXXII.

Prognosis. Ez a' betegség minden esetben ve-
szedelmes; a' ki-menetele pedig az helynek kü-
lömbiségei szerént különböz:

A' *Peritenoitis membranosa* végződik: 1. *Reso-*
lutioual, de ez ritkábban esik, mint sem gondol-
tatik; 2. *Hydrops purulentus abdominis* által tudni il-
lik a' genyettség forma matériától; ennek ezek
lehetnek következései:

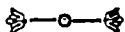
a) A' beleknek, avagy az hájnak a' perito-
neummal való öfzvenővése.

b) A' köldöknek fel-izakadása, és ez jó ki-me-
tel.

c) *Caries vertebrarum*; ha a' lymphá igen tsi-
pős lesz, akkor a' Keresztsontfelé kemény
farsábás fájdalma támad, 's végtire a' lábak
paralysisbe esnek.

d) *Gangrana*, főképpen az *asthénias*.

§. CCCLXXXIII.

§. CCCLXXXIII.

A' *Peritoneitis muscularis* végződik: 1. *Resolutive*, és ez itten nem ritka; 2. *Suppurative*. Itten a' genyetttség meg-gyúl a' peritoneum, és a' bőr között, és azért könnyen hydropsnak tartatik, még a' leg-jobb Orvostól-is, mivel ascitis formára mutatya magát. Ez az abscessus ki-nyilhat:

- a) Előre, vagy önként, vagy mesterség által.
- b) Bé az hasnak üregibe, és akkor a' tsipős genyetttség a' beleket gangrænába veti, és a' beteg hamar meg hal.
- c) Gonofz sinusokat-is az hasnak inashúsai között tsinálhat.

§. CCCLXXXIV.

Azokban az esetekben, a' mellyekben a' *peritoneitis muscularis* evesedés által végződik, valami lopó hideglelés támad, a' test el-sarvad, némelly bizonyos mozgások lehetetlenek, és ilyenkor az halál el-kerülhetetlen.

OBSTRUCTIO LIENIS.

§. CCCLXXXV.

A' Lép sokféle betegségek alá, főképpen pedig az úgy nevezett *obstructio* alá vagyon vetve. De itten tudni kell, hogy akkor, a' mikor a' lép nagyobb lesz fel-puffadván. 's vérrel meg-telvéen, a' betegség tsak *infarctus*; és tsak akkor *obstructio*, a' mikor a' volumen kissébb. Néha tsontkéreggel is bé-borittatik a' lép. Mikor a' gyomor üres, akkor nagyobb a' lépnek volumene; kissébb ellenben akkor, a' mikor a' gyomor teli vagyon; néha mégis a' lépvérnek nyomása azt tselektzi, hogy

a'

a' vér a' léptől illendően ki-ne folyhassan , és azért a' lép fel-pöffed ilyenkor-is.

§. CCCLXXXVI.

A' lépnek obstrukciója , és infarctussa többnyire gyengeségtől támad , és függ , és azért akkor szokott leg-inkább meg-jelenni , mikor az ember abutál az hashajtókkal a' félbenhagyó hideglelésekben , avagy a' lázás alatt sok hideg vizet iszik. Néha csak a' paroxismus alatt jelenik-meg , és azután megint el-múlik. De mégis néha valóságos helybéli hibától-is függ.

S P L E N I T I S.

§. CCCLXXXVII.

A' lépgyuladás (*splenitis*) igen ritka betegség. Az ő fymptomái ezek : Dolor in hypochondrio sinistro ad costas , et ad scapulam vel claviculam ejusdem lateris extensus cum febre.

§. CCCLXXXVIII.

Ennek a' gyuladásnak okai többnyire helybéliek (*topicæ*) ; ha közönséges okból támadnak , akkor vagy *stheniás* , vagy *astheniás* éppen , úgy mint a' más gyuladások.

§. CCCLXXXIX.

A' ki menetele-is olyan , mint a' más gyuladásoknál ; de ha nem resolválódik , akkor szerez genyettséggé válni , az abscessus pedig , ha fel-fokad , a' genyettséget bé-öntheti :

1. A' gyomorba, és ilyenkor okadás támad, 's a' ki-okádott matéria genyettség, és néha vér-is jön vele.

2. Az öreghurkába (*colon*, és akkor véres, és genyettséges hasmenés támad, és a' betegség *fluxus splenicus* nevet visel. Gyakran léptájdalmat hiszünk akkor, a' mikor a' ízelektől a' *colon* a' lép körül ki-feszítettik.

3. A' mejnek üregibe.

4. Az hasnak üregibe, és akkor *tabes splenica* támad, és a' beteg el-sarvad.

CALCULI HEPATICI.

§. CCCLXL.

Felette nagy figyelmetességet kívánnak a' májnak betegségei, mellyek között leg-főbbek: a' *calculus*, vagy-is az epekő; az *icterus*, vagy-is a' sárgaság; és az *hepatitis*, vagy-is a' májgyulladás, a' kövötkézéseivel.

§. CCCLXLI.

Az epe az epehójagban könnyen meg-romlik, és ott egy, vagy több köveket formál, mellyek epekövöknek (*calculi biliosi*, *calculi cystidis felleæ*) neveztetnek. Ritkábban támadnak kövek a' májban, mellyek májkövöknek (*calculi hepatici*) hivattatnak. Egy hetven esztendő meg-hólt Asz-fzonyban az epehójagból 72. kotzkás epe köveket vettem-ki, mellyek közül némellyek fejérek, mások sárgák, barnák, 's zöldesek-is valának. Egy férfiból 15. ilyen nagy köveket vettem-ki hólta után.

§. CCCLXLII.

§. CCCLXLII.

Az oxygenált sósavanyóság, avagy hasanló salétromsavanyóság az epét kő-sűrűségre, és keménységre vízi, mellyből az láttzik kövötkezni, hogy az epekő oxygenum által meg-sűrűttetett epe. Az meg-száradott epekővek könnyen meggyuladnak, és az vegetabilis lúgokban egészfen fel-olvadnak. Ez a' fel-olvadás sűrű színű, és keserű. Ha az ilyen epekő ketté vágatik, akkor némellyekben sugárokhoz fényes kristályok, avagy leg-alább sugárokhoz hasanló szövetek tanálatnak.

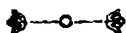
§. CCCLXLIII.

Az epekővek, ha kitsinek, gyakran az emberből tapasztalhatatlanul el-mennek; de néha megakadnak az epetsőben, és azt hurka formára kitágasittyák. Ebben az esetben, avagy mindenkor, a' mikor nagyon érzékenyszemélyekben az epekőnek ki-menése meg-gátoltatik, az hasban, főképpen az ensiformis cartilágó táján, nagy fájdalmok támadnak, okádással együtt. Ez az állapot *colica a calculo hepatico*, vel *Cystico* nevet visel, és periodicce szokott meg-jelenni, főképpen mint egy a' gazdagok betegségei közül, és azért atyafinak is lenni láttzik a' podágrához.

I C T E R U S.

§. CCCLXLIV.

Gyakran az epekővek sárgaságot (*icterus*) tsinálnak, mellynek ezek a' symptomáji: Sárga szín az egész testen, avagy a' szemeknek fejérin; sárgán feltő húgy; rosz ételmézfzés; és hamuszínű emész-
tet

ter (*foex*). A' rosz ételeméztés függ részszerént a' közönséges gyengeségtől; részszerént pedig az epének detectussától.

§. CCCLXLV.

A' sárgaságnak okai vagy helybéliek (*topicae*), vagy közönségesek (*universales*). A' közönséges okok vagy *sthéniások*, vagy *asthéniások*.

§. CCCLXLVI.

Az helybéli okok ezek: Epekövek; geleszták, mellyek a' tizenkét ujnyi bélből az epetsőbe mennek, és azt a' magok ösztönökkel ölzvehuzattyák; tsúnyaság a' duodenumban, melly az epetsőnek nyilását egéizszen bé-dugja; felette sűrű epe, de ez kéttészes; meg-keményedése, avagy scirrhussa a' májnak; néha abscessus-is, mellyből támad *tubes hepatica*.

§. CCCLXLVII.

A' közönséges okok többnyire *asthéniások*, úgymint: harag, boszúság, rosz eledel, heverés, incitáló mérgek, mint a' vipera-marásban, némelly contagiumok, mint az Americanusok sárga febrissekben. Az okoknak külömbségek szerént a' betegség-is könnyebben, nehezebben, avagy éppen nem gyógyítható.

§. CCCLXLVIII.

Vagyon még *sthénias icterus-is*, de ez főképpen a' máj-gyuladásban szokott meg-jelenni, példának okáert: a' mértékletes haragtól, a' mértékletesen incitáló mérgektől, 's a' t. Erről a' májgyuladásban léfzen emlékezet.

§. CCCLXLIX.

§ CCCLXLIX.

A' mint egyfelől igaz, hogy a' sárgaság az epétől támad, éppen úgy lehet okoson azon kételkedni, hogy vallyon a' sárgaság az epétől származik-é mindenkor? Egy kevés vér sok lymphával meg-higitva sárga színt tsínál; sok sárgaságot tsínáló okok az eres systemát-is afficiálják; a' sárgaság néha egy szempillantatban támad. Ezekből következik, hogy a' fel-tett kételkedés való-sággal fundamentomos kételkedés. Ezeket bizonyítja 1. a' peripneumonicus beteg, a' ki néha meg-sárgul; 2. a' fugillationak meg-sárgulása; 3. a' scorbuticusok főttyainak sárgulása; 4. az harag, m lly vérfolyást-is tsínál, a' millyenben Attila meg-hólt; 5. az harag után, avagy a' viperamárás után egy szempillantatban támadni szokott sárgulás.

H E P A T I T I S.

§. CCCC.

Definitio. Hepatitis est inflammatio hepatis vel acuta, vel chronica, cum tumore et dolore ad hypochondrium dextrum, ad claviculam, vel ad scapulam, cum tussi sicca, singultu, nausea, ac vomitu.

Itten tökéletesen jó definitiot adni nem lehet, mert a' máj igen nagy viscus, és azért a' meggyuladott helynek minémúsége szerént, a' történetek-is különböznek. Az hurut igen különösen tördölve vagyon, és rövid, 's száraz. A' tsuklás itten nem jelent olly nagy veszedelmet, mint a' más betegségekben.

§. CCCCi.

§. CCCCI.

Divisio. Ennek a' betegségnek osztása kétféle:

1. *Relate ad morbi naturam*; 2. *Relate ad morbi sedem.* Az első osztás a' betegségnek természetit különbözteti-meg; a' második osztás azt az helyet mutattya-meg, ahól a' gyuladás vagon.

§. CCCII.

A' betegségnek természetire nézve az hepatitis, éppen úgy, mint akár mitsoda más gyuladás, vagy közönséges (*universalis*), vagy helybéli (*topicus*) nyavalya. Mikor közönséges nyavalya, vagy erősségű (*sthenicus*), vagy gyengességű (*asthenicus*) betegség.

§. CCCIII.

Relate ad sedem osztatik:

1. In inflammationem hepatitis ad partem convexam;

2. In inflammationem hepatitis ad partem concavam;

3. In inflammationem hepatitis ad partem superiorem;

A. In inflammationem hepatitis ad partem inferiorem.

§. CCCIV.

Az hepatitisnek *ad partem convexam* symptomáj ezek: Hypochondrii dextri tumor, vel saltem tensio; dolor acutus lancinans, quasi pleuriticus, ac difficilis ad latus dextrum decubitus.

§. CCCV.

Az hepatitisnek *ad partem concavam* symptomáji ezek: Decubitus difficilis; ad latus sinistrum, nausea,

fea, vomitus bilis æruginosæ, epigastrii tensio, nec non raro icterus, et frequenter singultus.

§. CCCCVI.

Az hepatitisnek *ad partem superiorem* symptomái ezek: singultus, dispnoea, et tussis major, cum doloris sub inspiratione augmento.

§. CCCCVII.

Az hepatitisnek *ad partem inferiorem* symptomái ezek: Lumborum, vel dextri renis fere cruciatus.

§. CCCCVIII.

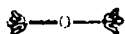
Különösen meg-kell jegyezni; hogy a' máj-gyulladásban többnyire a' pulsus nem gyorsobb, mint az egészségben, sőt néha lassubb-is.

§. CCCCIX.

A' máj-gyulladásnak penetrans, vagy-is helybéli okai ezek: lapsus, contusio, vulnus, nixus, calculi hepatici vel cystici, vermes in hepate ipso.

§. CCCCX.

Az *incitans sthénias* okok ezek: Meleg, hevített italok, harag, és ragz: s mérgek. Az Anglusok a' meleg Indiában ebbe a' betegségbe esnek, mert ott-is úgy, a' mint Angliában, sok hevített italot isznak, és gazdagon élnek, melly miatt két ezerből két ezrtendő múltván alig jönnek vilzsa százan. Az Ámerikai epidemiás sárga febris, mellyet *Ruisk* le-irt, *sthénias* vólt; eleinten *asthéniasnak* tartatott, de az erőssített orvoslás alatt a'

a' betegek mind meg-haltak; meg-gyógyultak ellenben a' gyengítő orvoslásra. Ebből következik, hogy a' contagiumok, ha a' felette nagy ösztönrel *indirecta debilitást* nem csinálnak, akkor *stheniás* betegségeket gerjesztenek.

§. CCCCXI.

Az *asthénias* okok olyanok, a' mellyek *elsőben* a' felette nagy ösztönözéssel *indirecta debilitást* csinálnak; *másodszor* az igen keves ösztönözéssel *directa debilitást* hoznak, mint a' szomorúság, a' rosz eledel, az hideg, 's a' t.

§. CCCCXII.

Az hepatitis közép summát vévén nem a' legveszedelmesebb gyuladások közé való, és végződik 1. *resolútióval*, 2. *suppuratióval*, 3. *acutus hydropsal*, 4. *scirrhusal*, 5. *Fenével*.

§. CCCCIII.

A' *resolútiót* leg-könnyöbben lehet meg-nyerni a' *stheniás* hepatitistől; nehezebben az *asthénia*stól és leg-nehezebben az helybélitől. Gyakran a' máj öszvenő sok közél lévő részekkel, és ilyenkor valami feszülés marad hátra, melly a' testnek némelly mozgásaiban tapasztalható. Jó jel, ha a' máj-gyuladásnál a' lép fájni kezd, de ennek az okát nem tudgyuk, jóllehet ezt már *Hippocrates*-is tapasztalta.

§. CCCCXIX.

A' *suppuratio* néha titkos (*occulta*), néha a' közönséges jelekből meg-esmértetik. Az abscessus a' májnak substantiáját el-emészti, és *tubercula hepaticá* csinálhat; de ki is nyilhat

- a) A' májtsatornába (*in ductum hepaticum*), és akkor diarrhæa támad, mellyben sok genyettség menyen ki az allfelen, és ez már *fluxus hepaticus* nevet visel ;
- b) Bé-is öntődhetik a' genyettség az hasnak üregibe, és itt semmi segítség nintsen ;
- c) Azokba a' részekbe-is bé-öntődhet a' genyettség, a' mellyekkel öszvenött a' máj a' betegségben, a' millyen a' gyomor, diaphragma, maga a' lép-is.
- d) Ki-is mchet a' genyettség az hashártyán kívül az vékonyokba (*in lumbos*). Ilyen beteget fel-mettségel meg-gyógyítottam, a' ki a' betegséginek tizenegyedik hólnapjában kért töllem tanátsot.
- e) Néha Borbélymunkával ki-felé-is vitethet.

§. CCCCXV.

Az *Hydrops acutus* igen ritka az embereknél, de a' juhokban gyakran szokott történni a' májgyulladásban. De ezt az hydropsat öszve nem kell zavarni azzal az hydropsal, a' melly a' májn ak meg-keményedése után szokott meg-jelenni.

§. CCCXVI.

A' *Scirrhus* illyenkor nem valóságos, és jobban neveztetik meg-keményedésnek (*induratio*); és ennek ezek a' symptomáji: Durities et tumor dextri hypochondrii, sensus ponderis sub inspiratione auctus, dyspnæ ad decubitus in latus dextrum et ad partem aucta, digestio depravata, et pertinax alvi obstructio, cachecticus faciei color, oedema pedis dextri, et hydrops ascites. Ebben

az hydropsban leg-jobb orvosság a' mercurius, a' mint *Frank* tapasztalta.

§. CCCCXVII.

A' májgyulladás ritkán válik gangrænává, és akkor, a' mikor csak ugyan gangræna lesz belőle, a' közönséges jelei a' gangrænának meg-jelennek, de a' beteg bizonyosan meg-hal, mert itt a' metterség semmit sem használhat.

C O L I C A.

§. CCCCXVIII.

A' Dyspepsiás symptomák a' belekben is meg-vagynak, de ott más neveket viselnek. Azok is minnyájan vagy *asthéniasok*, vagy *sthéniasok*, vagy *helybétiek*.

§. CCCCXIX.

Az el-gyengült belek, midőn a' magokban tartott matériaktól, főképpen az azokból kifejődött levegőtől, ki-feszítettnek, és fájnak, akkor ez a' fájdalom szél-colicának (*colica flatulenta seu spasmodica*) neveztetik. Szokott támadni az hidegtől, és az haragtól. A' fájdalmak itten nem olly állandók, mint az enteritisben; az has gyakran kemény; az emésztenek ki-hajtása a' görts miatt kevesedik. Az enteritisben többnyire semmi excretio alvina nintsen. Hasanló symptomákat tsinál az óncolika-is (*colica saturnina, colica pisonum*); es így mind a' két esetben a' *colica asthénias*.

§. CCCCXX.

§. CCCCXX.

Az *helybéli colica* minden előre ment opportunitás nélkül penetrans okoktól származik, a' milyenek a' mérgek, felette tsipós eledelek, 's a' t. De néha vagon *stheniás colica-is*; mellyet lehet úgy fel-venni, mint a' bélgyulladásnak kisebb grádussát.

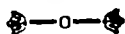
METEORISMUS, ET TYMPANITIS.

§. CCCCXXI.

Mikor a' szelek igen bőven meg-gyűlnek, és a' gyenge, fél-paralyticus beleket úgy ki-feszittik, hogy az has fel-dagadgyan, meg-keményedgyen, meg-feszűlyen, és, ha reá üt az ember, hangat adgyon, mint a' dob, akkor a' betegség, ha *acutus*, és hidegleléssel vagon, *Meteorismusnak*; ha pedig *chronicus*, akkor *Tympanitisnek* hivattatik.

§. CCCCXXII.

Jóllehet a' Tympanitisnek lehetnek *helybéli* oka is; sőt a' Tympanitis lehet *stheniás* is, mégis legtöbbszer az egész betegség *astheniás*. Olasz országban sokszor a' marhák a' sok fű ételtől fel-fokadnak, és illyenkor, ha a' nyavalya egész tsordára, vagy nyájra esik, az harangokat félreverik, hogy a' nép minden felől öszve-szaladgyon a' segítség-re. Ezek az emberek bé-szurnak az ileonba, avagy colonba, és az kezeket bé dugják, 's a' fűvet ki-húzzák, mellyre vége lesz a' nyavalyának, és a' veszedelemnek. A' ki-fejtődött levegő itten nem ok, hanem tsak effectussa a' nyavalyának.

§. CCCCXXIII.

A' *Prognosis* függ a' betegségnek természetitől, és keménységitől. Az *hypochondriacusok*nál nem sokat jelent. De ha más veszedelmes betegségnek a' *symptomája*, a' milyen a' *febris nervosa*, a' *dysenteria*, az *enteritis*, 's a' t. akkor a' *meteorismus-is*, és a' *tympanitis-is* rosz vendég. Ha kétséges az állapot, tudni illik ott, ah l a' jó tápláló eledetek, és az harag munkálkodtak, lehet a' *purgantiákat* *stimulánsokkal* öszve-foglalni.

DIARRHÆA, ÉS DYSENTERIA.

§. CCCCXXIV.

A' *Diarrhæa*, és *Dysenteria* egymástól csak grádussal különböznek, olyan okokból származnak, a' milyenek okadást szoktak csinálni, és vagy *mechanikusok*, vagy *asthénikusok*, vagy *helybéliek*.

§. CCCCXXV.

Az ő *symptomáji* ezek: 1. *Dejectio alvi frequentior et liquida*, 2. *dolor abdominis*, 3. *tencismus*, 4. *excrementa sanguine mixta ut plurimum cum febre*. Az három utólsók főképpen a' *Dysenterianak* tulajdoni.

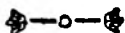
§. CCCCXXVI.

A' *Diarrhæának*, és *Dysenterianak* *asthénás* okai ezek: Az *hideg Ősztel*, és *nyárbán-is*, ha a' nagyon meleg napokra hirtelen hideg éttzakák jönnek, azonnal a' *Diarrhæák* megjelennek, mert hirtelen el-húztatik a' melegnek ősztone, és azért nagyobb gyengeség támad, mintsem támadna,

ha nagyobb, 's bővebben el-húzatna-is az öfztön, de lassan lassan esne az öfztönnek el-húzása; ide való a' rosz, és vagy igen kevesett, vagy igen nagyon izgató étel. Epidemice szokott ez a' betegség uralkodni többnyire csak a' szegényeknél. A' nagy meleg, és tisztátalan lejegő-is példának okáért a' Káizárnyákban, 's a' t. Ezekhez az okokhoz való. A' Bofzfűzés-is a' beleket gyengíti; A' félel-m is, kivált a' szegényeknél Diarrhæát szokott csinálni. *Contagiumak is*, és több effélék okai sokszor a' Diarrhæának, és Dysenteria-nak. A' Dysenterias eméztet (*foex*) ragadós a' g^zzivel-is. A' sthénias okok azok, a' mellyek sthénias rheumatismust szoktak csinálni: Meleg az hidegre, hevittó italok, izgató eledel, és talán contagium-is. Nem régen a' Magyar Inturgenseknél sthénias Dysenteria uralkodott, mellyben az opium ártatt, használtak ellenben az érvágások, és az hasa tók. Illyen Dysenteria vala 1773-dik esztendőben Nagybányán-is, ahol akkor phycicus voltam, és a' szükségtől *antiphlogistica curára* kényszeríttem, melly igen szerentsés ki-menetelű volt. *Helybéli* okok a' tisztátalan, savanyó éretlen gyümölcs, rosz mérges ételek, rothatt halak, beteg marhának az húsa, gombák, tsigák, austerék, 's a' t.

§. CCCCXXVII.

Ezeknek az okoknak külömbségek szerént a' Diarrhæa, és Dysenteria vagy hajlandósággal, vagy valóságos *febricitel*, avagy *pyrexiával*, vagy *irritational* jár. Ez a' külömbseg könnyen megmutattya a' történeteket, és a' prognosznak külömbségit. *Frank Jósef* 600. Diarrhæákban csak hár-

hármát talált, a' mellyek nem voltak *asthéniasok*, és mind meg-gyógyította, oly szerentsével, hogy azok közzül egy beteg sem hólt-meg.

C H O L E R A.

§. CCCCXXVIII.

A' valóságos *cholera* egy olyan betegség, a' melly okadásból, és Diarrhæaból vagon öszveszerkeztetve, és *asthénias* természetű. Öszízel szokott leg-inkább meg-jelenni, és felette veszedelmes nyavalya. *Sydenhám* igen szépen irt erről a' betegségről, és azt mondgya, hogy az *opium* ebben a' nyavalyában igen hasznos, és egyfzer'smind az-cis írja, hogy a' cholera az esztendőnek más idejiben olyan ritka, mint a' fetske télben. Az hideg, főképpen ha a' melegre kövörkezik, leg-főbb oka ennek a' betegségnek, melly gyakran félbenhagyó hidegleléssel is öszvefoglaltatik. A' meg-rekedett gőzölés nem ok, hanem a' meg-rekedett gőzölésnek oka tsinálja ezt a' betegséget-is. Ha a' cholera helybéli okra támad, a' millyen a' *drasticum laxans*, méreg, 's a' t. akkor a' betegség *Hypercatharsis*nak neveztetik.

E N T E R I T I S.

§. CCCCXXIX.

A' belek-is éppen úgy, mint a' gyomor, ám-bár ha nem olyan érzékenek-is, még-is a' gyuladások alá vagnak vettetve. A' bélgyuladás (*enteritis*) vagy helybéli, vagy *sthenias*, vagy *asthenias* betegség.

§. CCCCXXX.

§. CCCCXXX.

Definitio. Enteritis est febris acuta cum tensione ac dolore interno, vel ad unam regionem, vel ad omnes regiones abdominis extenso, ardente, vix cessante, cum vomitu, pertinaci alvi obstructione, et tenesmo.

§. CCCCXXXI.

Ha helybéli, akkor a' történetek az hasban kezdődnek, és azután az egész testen elterjednek; de ha *közönséges*, akkor előre menyen a' *sthenica* avagy *asthenica opportunitas*. A' pulsus a' bél-gyuladásban majd mindenkor gyors, kemény, de kicsin, és azért ebben a' betegségben legkevesebbet kell hinni a' pulsusnak.

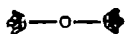
§. CCCCXXXII.

Az enteritisnek leg-gyakrabb okai *helybéliek*, és ezek: 1. *Hernia* incarcerata; mivel pedig ez az öztön a' vért sebessen forgattya, és a' lehellést gyorsítja, azért, kivált ha a' stheniás diathesis jelen vagon, könnyen pyrexia-is támadhat; 2. *Materia dura* intestinorum tubum infarciens; 3. *Medicamenta* drastica, aut abortiva; 4. *Venena*; 5. *Cibi acriores*, mint a' spanyol bors etzettel, 's olajjal az Olofzoknál; 6. *contusio*; 7. *vulnus*.

A' meleg, nagyon incitáló, ételek, 's italok, nagy mozgás, 's a' t *stheniás* okok.

A' nagy ösztönözéssel valósgtalan gyengeséget, avagy az igen gyenge ösztönözéssel valósgos gyengeséget tsináló okok, és így a' laxatíváknek abusussok-is, *astheniás* okok.

§. CCCCXXXIII.

§. CCCCXXXIII.

Prognosis. Az enteritis mindenkor veszedelmes, sőt néha gyógyíthatatlan betegség, és végződik:

1. *Resolutioval.*

2. *Induratioval*, avagy a' *tubus intestinalisnak angustatiojával*, melly főképpen a' véghurkában találattott, ahol leg-inkább a' hæmorrhoidok tsinállyák a' gyuladást. Néha úgy öszve-szorúl a' véghurka, hogy egy író tollat alig lehessen bédugni. *Frank Péter* egy ilyen beteget megtartott Bougievel, melly lassan lassan vastagított. A' *chronicus* okadás-is abban az időben, a' mellyben az étel a' beleken keresztül menyen, ettől az angustatiótól származik.

3. *Suppuratioval.*

4. *Gangrænával*, melly leg-többszer történik.

5. *Acutus Hydrops ascitessel.*

A S C I T E S.

§. CCCCXXXIV.

Az *acutus* hydrops, melly a' bélgyuladásra, sőt néha a' colicára-is következik, többnyire gennyettséges (*purulentus*): A' *serofus* hydrops majd mindenkor *chronicus*. Mindazonáltal akar hirtelen, akar lassan támadgyan, mégis mindenkor hasvizkorságnak (*Hydrops ascites*) hivattatik, és az előbbeni mód szerént osztatik a' maga külömb-ségeire.

§. CCCCXXXV.

Definitio. Ascites est stagnatio aquæ, vel materiæ puriformis in cavo abdominis, mellynek symto-

symptomáji ezek: Az has lassan fel-dagad, és ha az has üttetik, akkor fluctuatio érzetetik.

§. CCCCXXVI.

Az Ascitesek vagy *helybéliek*, vagy *közönségesek*. Az helybéli okok többnyire obstrukciók az hasban, avagy más helybéli hibák, melyeket nem lehet érezni, ha az has meg-telik. A' közönséges okok többnyire gyengítettök, mint az eledelnek defectussa, hideg, hamorrhogiák, avagy akar mitsoda fogyása a' vérnek, a' bor italban történt abusus. A' vizkorságban nem annyira látzanak a' váfa lymphatikák, mint inkább a' vért tartó erek, gyengék lenni. A' *stheniás* has vizkorság igen ritka, de mégis lehets, és néha mégis jelenik.

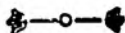
§. CCCCXXXVII.

Az hasvizkorságnak *prognosis*a függ a' gerjesztő okoknak minémúségétől. Az helybéli ascites (*topicus*) igen ritkán gyógyítható, ha csak a' terhes nádrától nem származik. A' *stheniás* ascites leg-könnyöbben még gyógyúl. Nehezebben gyógyúl-meg a' directa debilitástól, és még nehezebben az indirecta debilitástól, mint a' részegekben, származott ascites.

V E R M E S.

§. CCCCXXXVIII.

Ordo primus complectitur *Vermes Teretes*, quorum unicum *Genus* est *Ascaris*, cujus

1. *Species est Ascaris vermicularis,*
2. — *Ascaris lumbricoides,*
3. — *Ascaris tricocephalus.*

Ordo secundus habet Vermes Latos, quorum

I. Genus est *Tænia*, cujus

1. *Species est Tænia vulgaris.*
2. — *Tænia solum, vel cucurbitina*
Pallastii,
3. — *Tænia lata,*
4. — *Tænia canina,*
5. — *Tænia vesicularis, vel hydatigena.*

II. Genus est *Fasciola*. Species unica.

III. Genus est *Gordius*, cujus

1. *Species est Gordius aquaticus,*
2. — *Goordius intestinalis,*
3. — *Gordius vena medinensis.*

A' beleknek betegségei közé valók a' *vermesek-is*. Egy belső tag sints töltek elegendő bátorságban; de mégis az ő leg-közönségesebb lakó helyek a' beleknek üregiben vagy on. Az hujyos hójagban-is már találtattak. A' vérben, úgy látzik, hogy nintsenek vermesek, jóllehet némelyek a' vérben-is vermeseket lenni mondgyanak. A' *vermist* az *infectumtól* meg kell különböztetni, mert az ő alkatása egygyesebb az *infectuménál*, és a' vermeseknek leg-nagyobb része *hermaphrodita*; azon felyül a' vermeseknek nintsen lábok, és antennájok, de ezek meg-vagynak az *infectumokban*. A' *vermis geleszta*, az *infectum féreg* magyarul

§. CCCCXXXIX.

Ezekből már ki-tettzik, hogy a' geleszták két rendekre osztatnak, úgymint gömbölyű, vagy-is kerek (*teretes*) gelesztákra, és lapos (*lati*) gelesztákra.

§. CCCCXL.

§. CCCCXL.

A' gömbölyű, vagy-is első rendű gelesztáknak tsak egy *genussak* vagyon, mellyet *ascarisnak* hívnak; tudni illik: vermis teres, utroque extremo attenuato, capite trinodo, cauda vel obtusâ, vel subulata.

§. CCCCXLI.

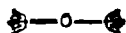
Az *Ascarisnak* három speciesse vagyon: Az 1. *Species Ascaris vermicularis*: Corpus teres conicum altera externitate acutum. Ez szokott a' vég-hurkában, avagy a' nádrahűvelyben lakni. A' 2. *Species az Ascaris lumbricoides*: Os trinodum, triangulare, nodulis tribus ad caput distinctis, quasi tenaculum sistentibus. Ez a' leg-gyakrabb, de a' külső gelesztáktól (*lumbricus terrestris*) különböz. A' *lumbricus terrestris* halála után a' rothadástól fel-olvad, de az *Ascaris lumbricoides* halála után meg-keményedik, néha $\frac{1}{4}$. néha pedig $\frac{1}{2}$ időf (*ulna*) hosszúságú. Az 3. *Species Ascaris trichocephalus*, capite capillari, cauda longitudinem corporis superante. Ez $\frac{1}{3}$ lineányi vastagságú; a' teste 7. lineányi, és a' gondolt farka 15. lineányi hosszúságú. Ez a' gelesztá nem igen régen esmér-tetett-meg, és az intestinum coecumban lakik.

§. CCCCXLII.

A' *Lapos*, vagy-is második rendű gelesztáknak három *genussak* vagyon, ugymint:

1. A' *Tenia*: Corpus planum, attenuatum, articulatum, mutabile, caput in apice quatuor papillis eminens, pori articulatim sparsi, qui sunt oscula nutritionis.

2. *Fascio-*

2. *Fasciola*: Corpus gelatinosum, poro ventrali duplici.

3. *Gordius*: Corpus filiforme, æquale, leve.

§. CCCCXLIII.

A' *Tæniának* öt speciese vagyon:

1. *Tænia vulgaris*: osculis lateralibus geminis, corpore plano, albo, tenui, lineari, et tere membranaceo, nec non articulado. Ez hat, vagy nyolcz rőfnyi hosszúságú, téjfejérségű, és nem igen gyakran termő, de igen nehezen el-hajtható.

2. *Tænia filium* Linnæi, avagy *Tænia cucurbitina* Palatii: Corpore plano, niveo, longissimo, extremitate attenuato, distincte articulado, articuli ad pollicis longitudinem accedentes, substriati, in posticis marginibus imbricati, singulus articulus osculum habet laterale unum, caput osculis quatuor papillaribus instructum, anterius duplici circulo ex setis tenuibus, reflexis, mollibus, obtectis.

3. *Tænia lata*: Candida, articulis brevissimis in medio nodosis, unioocularis, corpus longissimum, articulis multo brevioribus longitudine corporis transversim striatis, medio glandula tumidis. Ez igen hosszú, néha 60. rőfnyi-is.

4. *Tænia canina*: osculis marginalibus, oppositis, corpore intruitur tenuissimo, diaphano, crassitie vix tilum tenue superante. Ez leg-inkább szokott a' patkányokban, farkasokban, kutyákban, 's a' t. teremni.

5. *Tænia vesicularis*, seu *hydatigena*: corpusculum oblongum, album, transversim rugosum, attenuatum, in apicem obtusiusculum retractile, fere in bullam sphericam ex membrana tenerrima, albido

albido - pellucente corpore multoties ampliozem, expanfum. Az ilyen geleszták leg-előbb azokban a' juhokban találtattak, a' mellyek vizkorságban halnak-meg. A' szokott *hydatistól*, vagy-is a' *lympha coagulabilistól* formáltatott vizhó jagotskákától azzal különböz, hogy dupla bőre vagyon, és a' két bőr között ürességet tart. A' testnek külömb részeiben talátnak az ilyen geleszták, leg-többszer a' tojásfészkekben, és az agyvelőkben teremnek.

§. CCCCXLIV.

A' gelesztáknak második *genussa* a' *Fasciola*, de ennek csak egy speciese vagyon, és azért a' neveis csak egy. Többnyire az halakban lakik, de mégis néha az emberben is talátnak. Semmi articulatioja nintsen, és a' két szélein lineát tart, és ezekkel különböz a' raniától.

§. CCCCXLV.

Az harmadik *genus* a' *gordius*, mellyről a' bőrnek betegségei között vólt emlékezet. Ennek három speciese vagyon:

1. *Gordius aquaticus*: pallidus, extremitatibus nigris cauda uncinula terminata.

2. *Gordius intestinalis*: similis primo, sed magis obscurus, cauda etiam caret uncinula.

3. *Gordius vena medinensis*: vermis, in 7. ulnarum longitudinem excrefcens, filo aliquando crassior. Habitat in aquis Russiæ, et Persiæ.

§. CCCCXLVI.

Hypocrates azt hitte, hogy a' vermesek præ-existálnak a' magzatokban (*in foetu*), *Pallas* is ezt védel.

védelmezi. Kivülről a' testbe nem mehetnek; mert az emberi, és állati testeken kívül nem tálatnak. *Tenia canina* találtatott ugyan a' vízben, és a' földben, de *Linæus* azt állítja, hogy ide az állatoktól tétetett. Némellyek a' gelesztákat, főképpen a' taniát, a' sok halos ételekből származni mondgyák. Így a' *Genfi* lakósok igen sok halokkal élnek, és taniát-is igen sokan kapnak; de *Müller* azt mondgya, hogy a' *Dánusok* sok halakkal élnek, és mégis Dániában tania nintsen. *Doctor Buttr* az hiszi, hogy a' geleszták arra valók, hogy a' belekben a' motus peristálticust segítség; de, ha az ő támadásokat jól meg-visgályuk, akkor nyilván ki-tett ik, hogy az *asthenia*, ha nem tsináló, leg-alább segítő oka a' gelesztáknak, mert tsak a' gyermek, és azok között-is a' roszszúl tápláltattak, és gyengés személyek esnek főképpen gelesztás betegségekben; a' magok természetekhez szabott illendő mértékben bort ivó; és jó eledelkkel élő gyermekek könnyen gelesztások nem lesznek. A' geleszták ellen való orvosságok - is (*Remedia anthelmintica*) valóságos ösztönök, de olyanak, a' kiknek specialis munkájok különösen a' beleket afficiálja.

§. CCCCXLVII.

A' gelesztáknak symptomáji tsalárdok; univerrsim ezek: szagos lehellés; nyálfolyás; tágos szemfény; vakság; orvifketés; reszketés; inrangatódások; köhögés; óldalnyillallás; tsuklás; bűdös hasmenes; sárgaság; hasfájás; vastag has; és néha febris, melyet *febris verminosának* hívják. De ezek a' symptomák a' gyengeségtől-is támadnak, ha nintsenek-is jelen geleszták. Egy esztendőben egy
kis

kis gelesztta (*vermis*) az Hollandiai töltséket (*ag-geres*) meg-akarta enni, de megint el-vezett. A' *Jebris verminosa* valóságos érző: nas hideglelés ge-lesttákkal (*Jebris nervosa cum vermibus*).

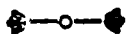
§. CCCXLVIII.

A' Tæniában ezek a' különös jelek: Az emész-tettel el-menő tænia-darabok; a' máj körül fájda-lom; nyáltolyás; akadály a' beszédben hasfájással öfzve-foglalva; az hasban gömbölgő golyóbisnak érzése; bűdösség az orban; és tsuklás. Leg-bi-zonyosobb jel a' tæniának el-menése.

§. CCCXLIX.

Prognosis. Nehéz meg-határozni, hogy valyon azokat a' következéseket, a' mellyeket a' geleszták-nak tulajdonittunk, a' geleszták-é, avagy a' ge-lesttákat tsináló okok, kénozzák. A' gyermekek sokszor igen rofszűl, 's keményen okoztatnak a' gelesztás betegségek: öbl, sőt néha azokban meg-is hálnak. *Haen* tapasztalta, hogy a' geleszták a' beleket által-furják; de *Morgagni* ezt csak az ha-lál után mondgya történni, és úgy láttzik, hogy igazat-is mond; és ha *Haennek* igazsága vagyon, akkor következne, hogy a' geleszták absolute meg-ölhetik az embert.

Hippocrates azt hirte, hogy jót jelent, ha a' forró betegségben a' geleszták el-mennek. Gyak-ran mégis ez rofszat-is jelenthet. Egy Szárdinai Királyné a' tetű-betegségben hólt-meg, tehát itt a' tetűk nem teremhettek a' tisztátalanságból. Ha a' betegek igen rofszűl lesznek, akkor a te-tűk el-fzaladnak, talám a' melegnek szűke miatt, avagy a' már meg-jelent rothatt gőztől, 's a' t.

Az eleven gelesztákat e' gyomor, és a' belek meg nem eméztik, de az hóltakat egéizszen el-olvosz-tyák. Ha meg-gyengül a' beteg, akkor úgy te-szen a' gelesztá, a' mint a' tetvek tesznek, már a' lakó helye nem tettzik, és azért onnét el-mász. Egyébképpen az *Hippocrates* tapasztalási mind igazak. Ha a' tæniának a' feje el-nem ment, akkor azzal magunknak nem hizelkedhetünk, hogy a' beteg meg-gyógittatott.

ATROPHIA INFANTUM.

§. CCCCL.

Ha vagy jó chylus nem készítettik, vagy a jó chylusnak bé-szivatása, és vérbe menete'le meg-gátoltatik, akkor el-sarvad az ember, és úgy az *Atrophia* meg-jelenik, melly többnyire a' gyermek-re esik, és azért *Atrophia infantum* nevet visel. A' gyermekek el-vesztik az appetitust, avagy fe-lette nagyon kívánnják az ételt, melly többnyi-re valami a' gyomrat izgató savanyóságtól támad; az has fel-dagad, és kemény; az has vagy meg-szorult az eméztetnek ki-hajtásában, vagy pedig a' gyermek hasmenésbe esik; éjjeli izzadás; a' láboknak el-sarvadása, avagy az egéiz testnek-is el-lzáradása, el-végzik az életit ennek a' szerentsét-len teremtetéskének.

SCROPHULÆ.

§. CCCCLI.

Jóllehet ezt a' betegséget tsinálhattják a' gyen-gittő okok, főképpen a' rosz táplálás, az emézt-hetetlen ételek, a' tisztátalanság, az ülő élet,

az hideg, 's a' t. Mégis mindazonáltal a' leg-nehezebb esetekben ez a' betegség más *asthénias* betegségnek szokott symptomája lenni, a' melly a' gyermeki életüdőnek tulajdona, és mirigyos betegségnek (*Scrophula*) neveztetik.

§. CCCCLII.

A' Skrofulák, daganatok, és megkeményedések az ikrás systemában (*in systemate glandularum*), mellyek a' nyakan, az hónaly alatt, a' tsetsekben, fődorhájbán szoktak megjelenni, és azoknak functiojokat elrontják. Ha a' téjikrában vagynak, akkor atrophia támad. Azoknak, a' kik Skrofulákat szenvednek, a' külső tekintetek igen különös, melly *habitus scrophulosus* nevet visel; többnyire az ilyen betegek pöffedtek, tárgos szemfényűek, és nagy felső ajakuak.

§. CCCCLIII.

Azok a' Skrofulák, a' mellyek megörögnek, igen könnyen fekélyekké (*ulcera scrophulosa*) válnak. Ezek a' fekélyek igen tsunya tekintetűek, és igen rosz szagú higságot (*ichor*) tartanak, 's folytatnak. Az ujjakán is gyakran láttattak Skrofulák.

§. CCCCLIV.

A' Skrofula nem olyan kemény, mint a' Scirrhus, és mozdithatóbb is a' Scirrhusnál, jóllehet mind a' Skrofula, mind a' Scirrhus, a' glandulában vagyon, és természetre nézve egy betegségnek lenni láttzanak, mégis a' Scirrhus nehezebb, és súlyosabb a' Skrofulánál.

A' *Scirrhus* többnyire akkor szokott meg-jelenni, mikor az élet fogyni kezd, tudni illik 40. esztendőök után, és, ha már meg-gyökerezett, orvosolhatatlan. Ha fekélyé válik, akkor ráknak (*cancer*) neveztetik. A' *cancer*t nehezebb orvosolni, mint a' *Skrofulis fekélyeket*, mert a' *cancer* többnyire a' már fogyni kezdett életben szokott elé állani.

§. CCCCLV.

A' Skrofulákat valami különös tsipősségtől (*ab acrimonia scrofulosa*) származtatták az *Humoristák*, de miért? azt ők magok sem tudják. A' lundamentomban, mind a' *Skrofulák*, mind a' *Scirrhusok*, ha a' hofzszas, vagy-is sokáig tartásokkal még *helybéli* betegséggé nem váltak, az egész systemának *asthénias* nyavalyái, ahól a' gyengeség a' viz edényekben (*in vasis lymphaticis*) praedominál; ez-is az oka, hogy a' ki-mettség semmit sem használ. *Scarpa* nem-is operált többé soha olyan *Scirrhus*t, a' melly az egész systemának gyengeségitől támad. Ha a' *Scirrhus* *Cancerré* akar válni, akkor ugyan az amputatio az életet meg-tarthatya, de csak úgy, ha kívül-is, és belül-is, jó erősítő orvosságokkal az újra elé-állani szokott *cancer* el-távoztatik. Ebből ki-tettzik, hogy az izgató orvosságok, kivált azok, a' mellyek a' vizedényeket specialiter afficiálják, igen hasznosok az ilyen betegségekben.

R A C H I T I S.

§. CCCCLVI.

A' Skrofulákhoz igen közel vagyon a' *Rachitis*, vagy-is az ánglusbetegség, de ebben a' közönséges

ges gyengeségnek leg-főbb fűzke a' tsontokban
vagyon. Ez-is többnyire a' gyermekeket ostromo-
lya; vagynak ugyan mégis példák, mellyekben
későbbre-is támadott *Rachitis*.

§. CCCCLVII.

Symptomata. A' betegek el veszti az 'appeti-
tust, gyomorsavanyóságról panaszkodnak, ha-
lavány tinűek, az hasak fel - dagadott; a' fejek
nagy, az eszék éles, végtire a' tsontoknak fejek,
főkép a' kezeken, és a' lábakan, fel-dagadnak,
a' közöpkben pedig azonban vékonyodnak. Né-
ha a' leg-kissebb mozgásra-is a' tsontok meg-
hajolnak, és meg lágyulnak. Néha tekélyek - is tá-
madnak sok helyeken.

§. CCCCLVIII.

A' *Rachitis*nek okát - is valami különös tsipős-
ségben (*acrimonia rachitica*) keresik az *Humori-
sták*; de már ma ki-tudódott, hogy más oka va-
gyon ennek a' betegségnek (§. CCCCLVI.). Tsak
rofszúl organizált, és gyengeséggel izületett gyer-
mekek esnek *rachitis*be, mikor a' test nyúlik, ha
rofszúl tápláltatnak, valamire szorítottatnak, és
nyugodtatnak, nedves hidegre ki-tétetnek, kemé-
nyen büntettetnek, avagy másképpen gyengit-
tetnek.

§. CCCCLIX.

A' *Rachitist* könnyű el-távoztatni, de ha már
elé-állott, akkor igen nehéz orvoslású, főképpen
ha már meg-gyökerezett. Mégis mindazonáltal
vagynak a' izerentsés orvoslásnak-is egynéhány pél-
dáj.

§. CCCCLX.

Minekutánna már physiologicce, és pathologicce a' chylicatiót meg - vizgáltuk, következik, hogy a' sangvificatiót-is, és a' circulatiót physiologicce, és pathologicce meg-vizgályuk, mivel a' chylusból vér lesz, a' mellyben az *Humoristák* felette sok betegségeket keresnek, észre nem vévén, hogy a' folyó részeknek semmi munkának véghezvitelire szükséges eszközi részei nintsenek, és azért ők semmi munkát nem-is gyakorolhatnak, melly miatt meg sem betegedhetnek, mivel a' betegség a' munkának bomlása (*læsió functionis*); de ebből azt nem kell következtetni; hogy meg sem bővülhetnek, el-sem fogyhatnak, meg sem romolhatnak a' folyó részek, mert az ilyen változások nékiek competálnak, ha nem competál-is a' betegség.

TIZENHARMADIK TZIKKELY.

A' VÉRRŐL, VÉRTSINÁLÁSRŐL, VÉRFORGÁS-
RŐL, ÉS EZEKNEK A' MUNKÁKNAK
BETEGSÉGEIRŐL.

(*De sanguine, sanguificatione, circulatione, et harum functionum morbis.*)

§. CCCCLXI.

A' vérbe vitetett chylus egynéhány órák múlva vérré válik. Mindgyárt étel után a' vérben talál-
tatik chylus, de egy néhány óra múlva már belől-
le

le semmi sem láttzik, mivel a' vérnek el-fogyott részei abból vízfőzadatnak. A' mi meg-marad, és vérré nem válhat, az különös organumok által a' vérből ki-húztatik, és a' testből ki-hajtatik sok más matériákkal egygyütt. Hogy mihent iszunk, midngyárt vizellünk, azt az italnak ösztöne tse-lekéli, és az első vizellet nem az, a' mit most ittunk, hanem az a' nedvesség, a' melly előbb a' vérben vólt, és a' mellynek helyibe az új ital menyen.

§. CCCCLXII.

Valamint azt nem tudgyuk, hogy miképpen lesz az ételoól *chylus*, szintén úgy nem tudgyuk azt is, hogy miképpen változik a' *chylus* vérré. Éppen csak azt tudgyuk, hogy a' vér tsinálás (*sanguificatio*) csak az életben történik, és való-ságos új productio, és a' maga okával valami kü-lönös proportioban vagon, és így az egészséges indittás (*incitatio*) alatt jól véghezvitetik, és, ha az indittás nagyobb, 's erősebb, akkor a' vér-tsinálás-is jobb, ellenben ha az indittás gyengébb, akkor a' vértsinálás-is roszszabb. A' mitsodás az in-dittás, olyan a' vértsinálás-is; a' mitsodás pedig a' vértsinálás, éppen olyan a' vér-is. A' vér te-hát lehet jól ki-dolgoztatott nedvesség-is, és le-het roszszúl ki-dolgoztatott higság is, vagy vizes nedvesség.

§. CCCCLXIII.

A' vér az emberben piros színű, meleg, enyves, és egy kevésbé sós nedvesség, melly a' szivben, az életerekben, és vérerekben tartatik, tsináltatik, és foly-

folydagal; és egy igen szükséges ösztön az életnek csínálására, és fenn-tartására, és immediate munkálkodik majd minden részeibe a' testnek.

§. CCCCLXIV.

Hány font vér vagyon minden emberben, azt meg-határozni nem lehet; változik-is a' vérnek mértéke a' testnek külömbsege, és a' jobb, avagy rozízabb táplálás szerént. Soha ki sem foly úgy, még a' fővértelben-is, hogy semmi belőlle a' testben ne maradjon. Mind-azonáltal egy meg-állapodott idejű emberben a' vért 28. fonttól 30. fontig tel-menni mondgyák.

§. CCCCLXV.

Valameddig a' vér a' maga ereiben vagyon, és foly, mind addig higan marad, de mihent meg-áll, avagy valami különös idegen testekkel özve-elegyedik, azonnal meg aluszik (*coagulatur*). Azután a' savó (*serum sanguinis*) ki-izzad belőlle. Ez a' savó gyakran igen sok, 's úgy, hogy benne úsz-szan az alutvér (*coagulum, vel placenta sanguinis*), és végtire az edény fenekére le-szállyan. Mentől több a' vérben a' savó, annál kissebb, 's gyen-gébb a' vérnek ösztönöző ereje is. A' savó eny-ves, egy kevéssé sós, és a' közönséges viznél ne-hezebb nedveség; a' *Farenheit* 150-dik grádusú melegben meg-keményedik úgy, mint a' tojásté-jére. Vagyon benne viz, lymphá, nyálka, kony-hasó, soda, bűdöskő, és phosphorusos méz. Az erős palinka-is, és a' concentrált savanyóságok, meg-sűrűítik a' savót.

§. CCCCLXVI.

§. CCCCLXVI.

Az alutt vérnek felső színe az oxygenumtól világos piros; az alsó színe pedig feketepiros. Két részből áll: *első* a' lymphá ; *második* a' cruor. Ha posztóra téteik az alutt vér, és tiszta vízzel mosotik, akkor a' véres rész a' vízzel a' posztón által menyen, és felyül marad a' lymphá fejéren, és izáláson.

§. CCCCLXVII.

A' vérnek coagulabilitássa a' lymphától függ és a' lymphá tápláló, és szükséges része a' vérnek. Ha hirtelen meg aluszik a' vér, akkor a' veres részek egygyütt maradnak a' lymphával, de ha lassan alutzik meg a' vér, akkor a' veres részek hamar le-szállnak az edényfenekire, és a' lymphá felyül valami kérget (*crusta phlogistica*) formál. Nem tsak a' *sthéniától*, hanem más okoktól is okoztatik a' vérnek lassabb meg-aluvása, vagy -is özvementése; és azért a' *crusta* nem bizonyos jele a' *sthéniának*, vagyis az erősségű gyuladásnak. Ez a' lymphá tsinálya a' *pseudomembránákat*-is, és mivel tápláló rész, azért a' *sthéniában*-is igen bőven jelen vagon.

§. CCCCLXVIII.

Ennek a' *Crustának* vastagsága sok történetektől függ, példának okáért a' vérnek lassabb özvementésitől; az edényeknek, mellyekben vagon, keskenységítől, 's a' t. *Hemson* meg-érdemli az olvasást. Mindazonáltal a' lymphá bizonyos környülállásokban több-is, kevesebb-is. *Elsőben* a' *sthéniás* betegségben, és a' terhességben, bővebb; *másodszor* az *asthénia*kban kevesebb, mint

mint a' vizkorságban , scorbutusban , typhusban , 's a' t. Láttatott oly vér-is, a' melly majd egész-
 lzen csak serum vólt.

§. CCCCLXIX.

A' vérnek veres része apró golyóbisokból áll ,
 mellyek különösen , és egygyenként sárgások , de
 egygyütt egy veres nedvességet formálnak , a' mint
 a' microscopiumok mutattyák. Az emberi mag-
 zatban a' *negyedik* hét előtt nintsen veres vér,
 A' veres szint az oxygenum tsinálja, és *Haller*
 szerént a' vas-is. A' tüdővénákban , és az aortá-
 ban világoson veressebb , mint a' vena kavákban ,
 ahól feketésen veres.

§. CCCCLXX.

Természet szerént a' vér meleg , és az ő me-
 legsége egyedül magának tulajdon grádusú. *Fah-*
renheit szerént 94. 95. 96. 97. grádusú az ő egés-
 séges melegsége. Ahól tudni illik többek a' ve-
 res golyóbisok , és az éltető erők nagyobbak , ott
 a' melegség-is a' vérben valamennyivel nagyobb
 annál a' melegnél , melly a' savósobb vérben ,
 és a' gyengébb éltető erőknél vagon , ha nem
 beteg is még az ember.

§. CCCCLXXI.

A' friss meleg vérből valami szagos gőz fej-
 tődik-ki, melly ha üveggel öszvegyűjtetik , akkor
 vízzé válik. Ezt a' gőzet vér gásnak (*gas sangui-*
nis , *vel spiritus rectior sanguinis*) hívják. Áll pe-
 dig ez a' gőz hydrogenum carbonizatumból sza-
 gos , és izes részetskékkel , és igen nagyon köze-
 litt az athmosphæras levegőhez. De mégis vér-
 gásnak

gásnak nem igen jól mondatik, mert a' vérnek vize az ő leg főbb része, a' többiek csak abban a' vízben fel-olvodott testetskék. A' vérnek *volume-ne* ettől a' gőztől függ, ez a' gőz pedig megint a' vérnek melegségét okoztatik.

§. CCCCLXXII.

Kérdezik már az Orvosok, hogy vagyon-é élet a' vérben, vagy nintsen? *Hunter* azt mond-gya, hogy vagyon: *Blumenbach* ellenben azt ál-lítja, hogy nintsen. Hogy a' vérben olyan tu-lajonságok vagynak, mellyeket a' nem élő tes-tekben nem látunk, az bizonyos, és így azt sem lehet tagadni, hogy lenni kell benne valami élet-nek. De ha az életet az álló részeknek mozdít-hatóságában, és mozdulásában, 's mozgásában ke-ressük, akkor a' vérben élet nem lehet, mert a' vérnek semmi munkának gyakorlására szükséges eszközi alkatású része nintsen, és azért *active* sem-mi olyan mozgást nem gyakorol, a' mellytől az élet függ. Szükséges ugyan a' vér az életre, de csak úgy, mint belső ösztön, melly az álló ré-szeknek indíthatóságát izgattya, és így az indítást tsirálya, 's fenntartya, és az ösztönöző ere-jével, ha mértékletes ez az erő, *egészséget*, ha igen nagy, *stheniát*, ha pedig igen' gyenge, *astheniát* okoz. A' vérnek tehát külömbező ter-mészete éppen úgy, mint a' más ösztön, csak be-tegítettő ok lehet, de betegség benne lehetetlen, mert a' betegség a' munkának hibája, a' vér pedig nem munkálkodik, mert nints eszközi ré-sze, eszköznélkül pedig a' munka lehetetlen. Így már a' vérnek a' meg - bővülés, el - fogyás, és meg - romlás *competál* ugyan, de nem *competál* a' betegség. Sőt a' vér addig meg sem ro-molhat,

molhat, míg az álló részeknek munkájok meg-nem bomlik, mivel az álló részeknek jó munkája mindent, a' mi a' vérbe menyen, vérré változott, és azt, a' mit vérré nem változthat, a' vérből, és a' testből ki-hajtya.

§. CCCCLXXIII.

A' *Sziv* a' leg-első, és leg-főbb oka a' vérfor-gásnak (*circulatio sanguinis*), de nem egyedül okozza a' vérforgást, és olyan *musculus*, mely nintsen az akarathalma alá vetve. Vólt ugyan valaha, a' ki a' szivnek mozgását meg-állította akarattya szerént, de ez igen ritka példa, és mesterséggel vólt tsinálva az egész systemába munkálkodván. A' nagy elmeindulatok hideglelést-is, és ájulást-is tsinálnak, de ezek-is az egész systemába munkálkodnak. A' különböző organumok különböző ösztönöktől különösen afficiáltak ugyan, de mégis még ennek ki-mutatására bizonyos *sca'la stimulorum* fel nem találtak. A' sziv öfve-húzódás által hajtya az életerekbe a' vért.

§. CCCCLXXIV.

Valamint a' sziv, úgy az életerek-is a' vértől izgattatnak az öfve-húzódásra, és úgy a' vérnek hajtására. Ez az oka, hogy a' *pulsus* néha az egyik kezen nem csak telyesebb, hanem gyorsobb-is, mint a' másik kezen. A' *paralyticus* karan az életereknek gyengesége miatt többnyire gyengébb-is a' *pulsus*. Az helybéli gyuladásokban néha a' beteg részben gyors a' *pulsus*, azonban pedig a' szivnek mozgása meg nem gyorsult. Gyakran az el-gyengült részben a' *pulsus* gyenge, és azonban a' több részekben természet szerént való.

§. CCCCLXXV.

§. CCCCLXXV.

A' vérnek izgatásától okoztatott öszvehúzódása az életereknek *pulsusnak* neveztetik. Hogy pedig ezt a' pulst valósággal az ösztön tsinálja, azt tagadhatatlan tapasztalások bizonyították.

§. CCCCLXXVI.

A' nem régen született gyermekekben, a' kibben az indithatóság igen nagy, a' pulsus felette gyors, és néha egy első minutumban 140-ig menyen. Valamint a' nevedéssel fogy az indithatóság, éppen úgy lassabbodik a' pulsus-is, még pedig úgy, hogy a' közép életüdüben 70. és 75. és tovább 60, és 50. ütésre le-szályon. Éppen úgy lassabbodik a' pulsus bizonyos mérgekkel, és orvossággal való élésre-is, főképpen azokra, a' mellyek az ereknek systémájába leg inkább munkálkodnak, mint a' digitalis, 's a' t.

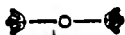
§. CCCCLXXVII.

A' *pulsusnak* sok változásai vagynak, úgy mint:

1. *Pulsus frequens*, mellyben az érverések egymásután igen hamar következnek, úgy hogy minden két ütés között igen rövid legyen az üdö. Az Afzönyemberekben közönségesen, kivált az hószámnak indulásakor, gyakrabban a' pulsus, és mégis kisebb az elasticitas.

2. *Pulsus lentus*, mellyben az ütések egymásután későbbre következnek, és azért minden két ütés között hosszabb az üdö.

3. *Pulsus durus, et plenus*, mellyben a' sok vérnek hajtása, és az indithatóságnak fogyása miatt,

miatt, nem felette gyakran vernek az életerek, de az ő öfzve-húzódások valami keménységnek, és teliségnek érzékenységgel öfzve-foglaltatik.

4. *Pulsus debilis et contractus*, mellyben igen gyakran vernek az életerek, és valami gyengeségnek, avagy izokotlan feszülésnek érzékenységgel egygyütt vagynak a' verések.

5. *Pulsus celer*, mellyben az életereknek öfzve-húzódása hirtelen, és igen rövid üdő alatt történik.

6. *Pulsus irregularis*, mellyben igen rendetlen az életereknek öfzve-húzódások.

7. *Pulsus intermittens*, mellyben meg-áll egy kevés ideig, és megint újra kezd verni a' pulsus.

8. *Pulsus dicrotus*, mellyben meg-kettőztertik egy üdőben a' pulsus.

9. *Pulsus tremulus*, mellyben rezketnek az életerek.

A' több külömbségek ezekből meg-ítéltet-
hetnek.

§. CCCCLXXVIII.

A' *Pulsus frequensnek* két okai vagynak: 1. A' vérnek nagyobb izgató ereje, avagy más valami öfzönnek nagyobb munkája; 2. az egész systémának exaltáltatott indithatósága. Az első esetben támad sthenia, avagy stheniás oportunitas. A' második esetben vagyon asthenia, avagy asthénias oportunitas. Az első esetben durus és pleuus a' pulsus; a' második esetben debilis és contractus.

A' *lentus pulsus* nem annyira az öfzönnek defectussától, hanem inkább az indithatóságnak consumptiójától függ, mint a' sok stimulánsokkal tractáltatott reconvalescensben, guttaütésekben, dob-
zódás-

zódásban, 's a' t. és azért többnyire a' vénekben, és az indirecta debilitásban szokott meg-történni.

A' *Pulsus celer* többnyire sok indithatóságot jelent.

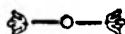
Ha *sthenia* támad, 'és az egész testen ugyan el-terjed, de mégis főképpen a' vértforgató edényeket afficiálja, és azzal azt tselekszi, hogy a' *pulsus frequens*, *plenus*, és *durus* legyen, akkor a' betegség *Pyrexianak* neveztetik (§. LXXXIX. LXL. LXLI.).

Ha ellenben *asthenia* támad, és az egész testen ugyan el-terjed, de mégis főképpen a' vért forgató edényeket afficiálja, és azzal azt tselekszi, hogy a' *pulsus frequens*, *debilis*, és *contractus*, avagy *celer*, *debilis*, és *parvus* legyen, akkor a' betegség *Febrisnek* hivattatik (§. CXI. CXII.).

Néha a' sthéniaiban *lúgy*, az asthéniaiban pedig *kemény* a' *pulsus* (§. CXXII.), mellyre jól kell vigyázni azért, hogy a' *durus*, avagy *mollis* *pulsus* meg ne tsalyan.

§. CCCCLXXIX.

Az életerek (*arteriæ*) az utolsó végekkel a' vérereknek (*venæ*) kezdetekbe mennek, és azokkal öszvetornak, és így a' vért a' vérereknek általadgyák, mellyek azután azt a' szívbe visszra viszik. Némely anatomicusak még valami gözélő hajszálerekbe-is (*vasa capillaria*), választó edényetskébe-is (*vasa secretoria*), és ki-vezető tsókbe (*ductus excretorii*), és valami barlangos testekbe (*corpora cavernosa*) vezetik az életereknek végeket, de *Muscagni* nem akar az életereknek más végeket adni, hanem csak azokat, a' mellyek a' vénákba mennek. A' vénák gyengébbek, és a' ki-tágasító

tó okoknak jobban engednek, mint az arteriák; és a' testnek külső részein magokban benn sok *valvulákat* tartanak, mellyek a' vért az ágokba visszafizsa nembotsáttják. Valamint pedig más eleven részek, úgy a' vénák-is indithatók (*incitabiles*); éppen csak az ő gyengeségek tselekezzi, hogy olly erőssen ne munkálkodhassanak, mint az arteriák.

§. CCCCLXXX.

A' vér a' két üres vérerekből (*ex venis cavis*) menyen a' szívnek jobb kebelébe, és jobb fülébe (*in sinum dextrum, et auriculam dextram cordis*); innét a' szívnek jobb kamarájába (*in ventriculum dextrum cordis*); innét a' tüdőéleterbe (*in arteriam pulmonalem*); onnét a' tüdővérerekbe (*in venas pulmonales*); innét a' szívnek bal kebelébe, és bal fülébe (*in sinum sinistrum, et auriculam sinistram cordis*); onnét a' szívnek bal kamarájába (*in ventriculum sinistrum cordis*); innét a' nagy életerbe (*in aortam*); ebből azután a' vénáknak kezdetekbe, és ezekből végtire a' két nagy üres vérerekbe. Ez a' folyás vérforgásnak (*circulatio sanguinis*) neveztetik.

§. CCCCLXXXI.

A' szívnek jobb kamarájából visszafizsa nem mehet a' vér, mert azt nem engedik a' fel-emelkedett három hegyű válvulák; a' szívnek bal kamarájából sem mehet visszafizsa a' vér, mert azt nem engedik a' fel-emelkedett püspöksüveg forma válvulák, az életerekből sem mehet visszafizsa a' vér, mert azt nem engedik a' fel-emelkedett fél-hóld forma válvulák. A' szívnek jobb kamarája indithatóbb (*cor dextrum incitabilius sinistro*) a' bal kama-

kamaránál, és azért, jóllehet a' venofus sanguis nem olly nagyon ösztönöz, mint az arteriolus, mégis eléggé fel-indittatik az öszvehúzódásra. A' tüdőkben oxygenáltatik, és meleg matériával megtelik a' vér. De sok más matériákat magából ki-is bocsát, a' mellyek a' lehelléssel ki-mennek. Ez a' vér már nagyobbban ösztönöz, és azért a' szívnek bal kamaráját az öszve-húzódásra fel-is indítja.

§. CCCCLXXXII.

A' vérforgásnak eszközeiben támadni szokott betegségek között ezek a' leg-nevezetesebbek:

1. *Motus perversi cordis*, vagy-is a' szívnek rendetlen mozgása.

2. *Corditis, et inflammatio vasorum sanguineorum*, vagy-is a' szívnek, és a' vért tartó ereknek gyuladása.

3. *Aneurisma cordis, et arteriorum*; vagy-is a' szívnek, és az életereknek ki-tagulása, és atól származott fel-dagadása.

4. *Varices*, vagy-is a' vérereknek tsumóji.

5. *Folypi*, vagy-is vérpalántok.

6. *Hæmorrhagiæ*, vagy-is vérfolyások.

MOTUS PERVERSI CORDIS.

§. CCCCLXXXIII.

A' szív olyan betegségeket szenvedhet, a' millyeneket a' más musculusok-is szenvedhetnek. Ha az ösztön, akar mediate, akar immediate munkálkodgyan, igen nagy, avagy, ha kitsin-is az ösztön, de a' szívnek indithatósága nagyon meggyült, akkor beteges szivdobogás (*palpitatio cordis mor-*

morboſa) támad. Az hyſteriában, clorofisban, az incitans mérgekre, a' sok opiumra, és nagy mozgásra az érzékeny ſzemélyeknél, 's a' t. nem ritka betegség az ilyen ſzívdobogás

Még más mechanicus okok - is tſínálnak néha ſzívdobogáſt, úgymint: a' ſzívzatskó viznek, a' kövérségnek, daganatoknak, öſzve-növéseknek, fekélyeknek, meg-tſontosodásoknak, a' ſzív ki tágulásának, 's a' t. nyomása, és öſztönözése.

A' ſzívnek dobogása néha olly nagy, hogy hallani-is, és látni-is lehessen; ſőt a' mejtſontat-is némellykor fel-emeli, és el-is töri; és így már a' ſzívdobogás néha gyenge, és ſemmi roſzfſzat nem jelent, néha veſzedelmes, avagy halálos ſymptomatis, a' melly többnyire rendetlen pulſussal, gyötrődéſſel, és ájuló állapottal egygyütt jár.

§. CCCCLXXXIV.

A' ſzívnek *perverſus motuſſá*hoz való még a' ſzívnek reſzkető mozgása, és a' meg-állatt mozgása, vagy-is tellyes nyúgodalma. Ezeknek-is az az oka, a' mi ſzívdobogáſt tſínál, ha vagy rendetlen izgattya a' ſzívet, avagy éppen meg ſzűnik izgatni. Ha meg áll a' ſzívnek mozgása, akkor vagy *aſphyxia*, vagy valóſágos halál kövörtkezik, és az ilyen meg-hóltnak az agyveleiben ſemmi hiba nem találtatik. Ha egészſzen el-fogy - is a' ſzívnek indithatósága, akkor-is absolute meg-hal az ember minden alkatási hiba nélkül (§. CXLIII. CXLIV. CXLV. CXLVI.). Ezekből az ájulásokat is (*deliquia*) meg-lehet érteni, mert az mind egyre menyen, akar ne izgattassan a' ſzív, akar az észrevehetőség el-fogygyan, akar a' viſzſzamunkálkodhatás el-enyéſzſzen, akar akadály miatt ne folyhaſſan a' vér.

C O R D I T I S.

§. CCCCLXXXV.

Mivel a' szív főképpen a' mechanicus ösztö-
nekre érzékeny, és az embernek szerentséjire olly
bátorságos helyre tétetett, hogy a' vérnek ösztö-
nözését kivévén, semmi más mechanicus ösztönök
könnyen ne ártassanak; azért nem tsuda, ha
olly ritka betegség a' szívnek gyuladása, jóllehet
csak ugyan meg-eshetik, és akkor-is igen kön-
nyen el-véttyük, mivel semmi ollyan bizonyos
jelei nintsenek, mellyekkel magát mindenkor ész-
revehetőképven ki-mutatná.

§. CCCCLXXXVI.

Mindazonáltal ezek az ő symptomáji: palpitationo
cordis; pulsus vibrans, inæqualis; respiratio diffi-
cilis; tuffis; lypothymia; dolor sterni; anxietas;
et vomitus.

§. CCCCLXXXVII.

Az okok többnyire helybéli sértések, példának
okáért sebek, 's a' t. *Incitans*, vagy is közön-
séges okok lehetnek: kemény mozgása a' test-
nek; izgató sok italak; kemény elmeindulatak;
's a' t. Mikor a' téjedények (*vasa lactea inesen-
zerii*), avagy más vizedények (*vasa lymphatica*),
ollyan mérgeket, contagiumokat, avagy orvossá-
gokat bé-szívnaak, és a' vérbe vísznek, a' mel-
lyek el-nem változtathattak, és nagyon izgat-
nak, akkor könnyen meg-gyuladhat a' szív.

§. CCCCLXXXVIII.

Resolutior nem igen lehet várni, mert a' sok
szerentsés példáknak nem igen sokat lehet hinni,
Második Réfz. K k mivel

mivel azok lehetnek peripneumoniák; mégis mindazonáltal vagynak egynéhány példák, mellyekben még a' szívnek sebei-is meg-gyógyultak, mivel a' más betegségben meg-hóltakban már találtattak a' szívben cicatrixok.

A' szívnek gyuladása leg-könnyebben végződik, vagy serofus, vagy purulentus pericardii Hydropsal, és ilyenkor a' mejvizkorságnak közönséges symptomájához járulnak: nagy gyötrődés; rendetlen pulsus; ájulások; szivdobogás. Néha a' lymphá által úgy öszvenő a' szív a' pericardiummal, hogy vagy az egygyik, vagy a' másik hibázní (*deesse*) láttassan. A' *fekélyek* és *abscessusok* igen ritkák, és a' lymphá exúdans többnyire ezeknek lenni tartatott. *Gangránáról* semmi példánk nintsen; mert a' beteg előbb meg-hal, mint sem gangræna támadhassan.

INFLAMMATIO SYSTEMATIS VASORUM.

§. CCCCLXXXIX.

A' vért tartó ereknek gyuladása *astheniásnak* lenni láttzik, és igen nagy figyelmetességet kíván, 's érdemel. Ebben a' pulsus főképpen kemény. Tudták ugyan már régen az Orvosok, hogy a' gyulatt részben az erek-is meg-vagynak gyuladva, de különösön a' vért tartó ereknek, kivált az életerek gyuladását nem igen régen tudgyák. *Frank Péter* látott egy gonosztévőt, a' ki meg-hólt peripneumoniában, corditisben, és a' vért tartó ereknek gyuladásában.

ANEURISMA CORDIS, ET ARTERIARUM.

§. CCCCLXL.

Az aneurizma, vagy-is ki-tágulás gyakrabban esik az életerekben, mintsem a' szívben; gyakrabban is a' szívnek fülében, még pedig a' jobb fülében mint a' szívnek kamarájában; az életerek között-is gyakrabban az aortának nagy hajtságában (*in arcu*), és a' poplitea arteriában, de mégis aneurizma eshet minden más arteriában-is, főképpen azokban az életerekben, a' mellyek kívülről meg-sértődhetnek.

§. CCCCLXLI.

Az aneurizma az helyre nézve vagy *külső*, vagy *belső*; a' természetire nézve pedig ex causa generali sthenica, vel asthenica, vagy ex causa locali, támad. És így az aneurizma néha közönséges (*universalis*) betegség; néha pedig helybéli (*localis*) nyavalya.

§. CCCCLXLII.

Az aneurizma osztatik még 1. valóságosra (*verum*); 2. fattyúra (*spurium*), és 3. elegyesre (*mixtum*). Az aneurizma nevet csak a' valóságos aneurizma érdemli; mert a' fattyú aneurizma csak *echimosis*; az elegyes aneurizma pedig valóságos aneurizmából, és echimosisból áll.

§. CCCCLXLIII.

Az aneurizmának okai vagy *helybéliek*, vagy *közönségesek*.

Az *helybéli* okok ezek: meg-sebesedés; az életereknek hártájokat rágó genyetttség; a' közel

lévő tsontoknak cariesse; contusio; compressio; s a' t. A' Takátsok aortæ aneurismát; a' Tántzmefterek a' poplitea arteriának aneurismáját szokták meg-kapni; a' ki-feszítettés-is szokott helybéii ok lenni.

A' közönséges okok közül többnyire tsak az *asthénias* okok vétettek-fel eddig, a' millyenek: A' vérnek szúke; kemény elmeindulatok, mint a' félelem, az harag, és az mind, a' mi az élet-ereknek hártájiban paralyfist tsinálhat.

Frank Péter ellenben azt gondolja, hogy azokat az aneurismákat, a' mellyek nem helybéii okokból származnak; a' *sthenia* tsinálja; mert 1. az aneurisma előtt többnyire gyuladások mennek előre; de ezek a' gyuladások lehetnek *asthéniasok*; 2. Többnyire a' virágzó éltüdőben, és erős emberekben szokott történni; de ezek lehetnek helybéii aneurismák, mert ennek előtte az helybéii betegségek a' közönséges betegségektől nem jól különböztettek-meg; 3. Az aneurisma olly nagy erővel vér, mellyet nem lehet a' gyengeséggel ölzve foglalni; de ez nem sokat próbál, mert az *asthenias delirans* a' deliriumban igen erős, a' delirium után pedig igen gyenge, és az ő betegsége *asthenia*. A' Chlorosisban a' szív nagy erővel ver, és mégis jelen vagyon az *asthenia*. *Frank József* így felel mindenekre. De tsak ugyan azt directe tagadni nem lehet, hogy a' *sthenia*-is tsinálhat néha aneurismát (§. CCCCLXI.).

§. CCCCLXIV.

A' külső aneurismát meg-lehet esmérni, ha az előrement okok (§. CCCCLXIII.) után valami helyen, ahól valami nagyobb életer fekszik, ollyan

ollyan daganat támad, mellynek fel-szökése (*pulsatio*) a' szívnek pulzatiójával meg-egygyez; ha a' daganat a' felyül tett nyomásra el-túnik, a' nyomásnak el vétele után pedig megint meg-jelenik, és zörgéssel meg-telik; és végtire ha az a' tag, a' mellyben az aneurisma vagyon, meg-hidegül, fel-pöfted, és meg-halaványodik.

§. CCCCLXLV.

A' belső aneurismát, mellynek félszke többnyire a' praecordiumban vagyon, meg-lehet esmérni, ha a' pulsus öfzvehúzódik, és rendetlen; ha a' beteg, avagy mások-is, dobogást éreznek, avagy látnák; ha a' beteg gyakran roszszúl vagyon ájuló formára, mellyek a' leg-külsőbb mozgásra-is meg-jelennek; ha a' beteg az egygyik, avagy a' másik oldalán nehezen fekketik, nehezen 's röviden lehell, és hurut.

§. CCCCLXLVI.

Prognosis. A' belső aneurismák előbb, vagy későbbre, még pedig hirtelen halálosok. A' külső aneurismák, ha helybéliek, gyakran szerentsésen operáltak; ha közönségesek, és el-nem múlnak, akkor benne polypus támad, melly az életert bű-dugja, és úgy okat adnak annak a' tagnak gangrénájára, a' mellyben vagynak.

V A R I C E S.

§. CCCCLXLVII.

A' vénák-is szenvednek gyuladást (*inflammatio*), és daganatokat (*varices*). A' várixok benn is a' testben, és kívül-is támadnak; de mégis kívül

vül a' tzombakon, és lábakan leg-többszer történnek. Irttam a' tökzatskón-is varixokat. Meg-lehet ezeket esmérni abból, hogy a' vénák a' magok úttyakban sok kék tsumókat formálnak.

§. CCCCLXVIII.

Az okok fel találtatnak azokban, a' mik a' vérnek folyását akadályozzák, mint a' terhesség, nixus, obstruictiok, es az ereknek gyengesége, és ennek a' gyengeségnek ezek az okai: a' vérfolyás, sok érvágás, a' testnek nyugadalma, 's a' t. Igy tehát a' varixnak okai vagy *helybéliek*, vagy *asthéniasok*.

§. CCCCLXIX.

Prognosis. A' varixok gyakran a' külső részekben kemény vérfolyást hoznak; gyakran gonosz fekélyeket-is az alsó tagokon csinálnak. A' belső részekben a' ki-menetel függ a' varixnak helyétől, és több különös környülállásaktól. A' főben okozhat apoplexiát; a' tüdőben csinálhat phtyist, 's a' t.

P O L Y P U S.

§. D.

A' *Polypus* a' maga nevét vette attól az *polypustól*, melly Linneusnál *Sepia atropedia* nevet visel. De itten meg-kell jegyezni, hogy a' polypus kétféle: Az egygyik taknyos hártýákból nő-ki, a' milyen az *orpolypus* (*polypus nauium*); a' másik a' vérnek lymphájából lez, a' milyen a' szívnek, és az életereknek vérpalántya (*polypus cordis et arteriarum*).

§. DI.

§. DI.

Polyphus narium, est tumor in cavitate narium ab erosione, vel læsione tunicæ pituitariæ, & vasis luxuriantibus excrescens, estque duplex, vel turundæ formam refert, & *Sarcoma* generali nomine vocatur: vel ramulis, aut pedibus variis, ad oris interiora, aut nasi exteriora, se extendit, easque partes sic obstruit, ut loquendi, spirandi, & mungendi libertas intercipiatur. Color est albus, instar mucii concreti, vel propter vasa sangvinea in eo conspicienda sæpe ad rubedinem vergit; modo mollis, & dum trahitur, valde prolongandus, vel durior; aliquando lividus, niger, & graveolens, ad carcinomatis naturam accedens, & tunc admodum dolens & periculosus. Hujusmodi excrescentiæ in naribus, & sinibus crassæ meningis aliquando contingunt.

§. DII.

In *Corde* quoque, & *arteriis* majoribus sanguis pro tempore itagnans ob animi deliquia, &c. in parte sua gelatinoso-fibrosa concrevit in massam solidam, tenacem, postea non dissolvendam, quæ vel liberæ pluribus radicibus in vasis illis aliquamdiu fluctuat, donec impellatur trunco uni alterive, vel accrescit lateri vasis, quod summe extendit, plurimosque pulsus & respirationis perturbationes, sæpe etiam suffocationem, vel mortem subitanam, causatur. Simile quoque concretum in utero a sanguine fibroso, vel a portione secundinarum remanente, vel etiam a læsione uteri, generari potest, ipsi interdum substantiæ uteri accretum, tumque magis ad *Sarcomata* pertinens *Polyphus* dicitur hujusmodi concretum

ob plures radices, quæ quasi pedibus similes sunt, quo polypum piscem æmulantur. Concretiones ex lymphatica sanguinis parte, quæ in majoribus vasis libere hærent, ac in ipso mortis articulo, vel post mortem oriuntur, *Polypi Sparii* vocantur.

§. DIII.

Az ereknek polypussa támad vagy benn az erekben, és üregekben, a' mellyekbe vér menyen, vagy származik valami előrement gyuladásból. A' formája éppen olyan, a' millyen a' rész, a' mellyben támad, melly miatt vagynak polypi ramosi, membranacei, tubulosi, et informes.

§. DIV.

Kérdezik nérellyek, hogy támadnak-é az életben (*in vita*) vér alántok (*polypi sanguinis*)? Sokan tagadgyák; sokan ellenben eiósítik. Hogy az életben támadnak ilyen polypusok, azt bizonyosnak lenni tartják sokan azért, mert 1. az ájulásban a' nyugovó vér, el-fogyván az álati meleg, könnyen coagulálódik; 2. az aneurismákban polypusok találatnak; 3. az eleven állatokban, ha valami véredény két helyen meg-köttetik, lehet vérpalántot tsinálni; 4. az élő emberből néha, mint a' gonorrhæában, már jött ki a' vizellő-tsőből vérpalánt; 5. az holt testekben találatott már meg-keményedett vérpalánt, és azok az holtak életben szívdobogást, nehéz lehellést, egyenetlen 's rendetlen pulsuft, 's gyakor ájulásokat, 's a' t. szenvedtek. Az ilyen vérpalántak valóságosok (*polypi veri*); azok ellenben, a' mellyek az halál órában, avagy az halál után támadnak, fattyú vérpalántok

palántok (*polypi spurii*), a' mint felyebb (§. DII.) mondatott.

§. DV.

Semmi bizonyos jelek nintsenek, a' mellyekből bizonyoson meg-lehetne tudni, hogy az erekben vérpalánt vagyon; de az üregekben, avagy más organumokban vérpalántat lenni abból gyanittunk, ha, példának okáért, a' vérpökés után, avagy a' vérokadás után, a' vizellő edényeknek gyuladások után, 's a' t. a' betegség elmúlása után valami olyan akadály hátra marad, a' mellyet másképpen meg-magyarázni nem lehet. De ez-is tsak hihető, és nem absolute bizonyos jel.

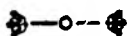
P L E T H O R A.

§. DVI.

A' régiebb Orvosok sok, sőt majd minden chronicus betegségben bővvérúséget (*plethora*) gyanítottak jelenlenni, és attól származtatták nem tsak a' vérfolyásokat (*hæmorrhagiæ*), hanem az *apoplexiát-is*, az *epilepsiát*, *podágrát*, 's a' t. vólt-is nállak *plethora vera et falsa*, seu *plethora ad vasa*. A' valóságos bővvérúségben igen sok vérnek kellene lenni; a' fattyú bővvérúségben ellenben nem igen sok ugyan a' vér, de mégis a' meg-keskenyedett erekben meg nem fér, mint azokban, a' kik igen sokszor vágatnak eret.

§. DVII.

A' *plethora ad vasa* valósággal existál, de nem az ereknek meg-küssebedett capacitassától, hanem az ereknek felette nagyon meg-gyúlt indithatóságától

gától függ, melly miatt az erek a' nem sok vérnek kitsin öltönit-is meg nem szenvedhetik. A' *vera plethora*-is existál ugyan, de mégis azokban a' betegségekben nintsen jelen, ahól ennek előtte jelen lenni mondatott, mint az apoplexiában, epilepiában, inrángatódásokban, convulsiókban, 's a' t. Ha a' Lóból szúrás által a' vér ki-foly, akkor rettentő convulsiók támadnak, és azután következik az halál; ez pedig más állatokban-is, és az emberekben-is így vagyon.

§. DVIII.

Mikor sok, és jó eledellel él az ember, mellyből sok, és jó chylus lesz, és abból sok jó, és izgató vér tsináltatik; akkor valójában meg-bővül a' vér, és valóságos *plethora* támad, és a' férfi életüdőnek, a' leg-virágzóbb *ætas*nak tulajdona. De a' *chronicus* betegségekben a' kevés étel súlyosítja a' nyavalyát, és sok vért nem tsinálhat. A' *plethora vera* valóságos *stheniús* ok a' betegségben; de igen könnyen az embert valóságatlan gyengeségre (*debilitas indirecta*) vezetheti, és akkor már el-múlik a' *plethora*, mert az *appetitus* el-vész, és a' beteg keveset eszik, azt-is jól meg nem emészti, és úgy sok, és jó vért sem tsinálhat tovább.

H Æ M O R R H A G I A.

§. DIX.

Ha a' vér természet ellen a' maga edényeiből ki-menyen, foly, avagy omlik, akkor ez az állapot vérfolyásnak, véromlásnak (*hæmorrhagia, profusum cruentum*) neveztetik. Semmi része a' testnek

nek ki nintsen vétetve a' vérfolyás alól ugyan, de mégis főképpen alája vettetnek: az or; a' tüdők; a' gyomor; a' belek; a' vizellő edények; és a' nádra. A' gyermekeknel az orvér-folyás; a' felserdülteknél a' mejvér-folyás; az örögöb-beknél az hasvér-folyás; a' véneknél megint a' fővér-folyás, és onnét az apoplexia-is, közönségesebb.

§. DX.

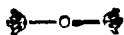
Sohól sem szükségesebb a' betegségnek osztása *helybélire*, *sthéniásra*, és *asthéniásra*, mint a' vér-folyásokban, mellyek igen könnyen a' legkülömbező betegségekben meg-tsallyák az Orvost, és azzal igen nagy kárt tesznek a' betegnek, ha az Orvos jól nem vigyáz.

§. DXI.

Az helybéli vér-folyások támadnak olyan okoktól, a' mellyek az afficiált organumnak külömb-sége szerént az edényeket, mellyekben vér vagy on, meg-sebesittik, corródályák, nyomják, ki-teszittik, avagy akar mi más módon meg-sértik. Ezek a' vér-folyások igen sokok, és az ő ki-mene-telek könnyen általláthatók. Néha a' phtyisben a' genyettség nem csak a' küssebb ereket, hanem még a' nagyobb tüdőületert-is ki-rágja, és azzal a' beteget hirtelen meg-öli; azért-is siessen az ilyen beteg a' maga dispositióját hamar ki-találni.

§. DXII.

A' *sthéniás*, vagy-is *activus* okok a' vér-folyásokban nem olyan gyakrak, a' mint némel-lyek ennek előtte hitték; de azért mégis csak ugyan valaha valóságosok. Az ilyen vér-folyá-soknak

soknak okai éppen hasanlók azokhoz, a' mellyek sthénias gyuladást csinálnak, és azért igen jól-is hasanlitottnak az activa hæmorrhágiák a' sthénias gyuladásokhoz. A' sthénias tudógyuladásban ugyan esett már vérpökés-is, de az ilyen vérpökés igen ritka, és akkor-is csak más betegségnek a' symptomája. Nem-is szokott a' sthénias vérfolyásokban a' vér folyani, hanem inkább vértsepegés (*stillecidium sanguinis*) és az egész nyavalya nem az ennek sértésitől, hanem a' beteges secretiójától függ. De itt még egyszer meg-kell jegyezni, hogy a' sthénias vérfolyások felette ritka betegségek.

§. DXIII.

Az *asthénias*, vagy-is *passivus* okok a' vérfolyásokban éppen azok, a' mellyek vagy *directa*, vagy *indirecta debilitást* csinálnak. Nem eleget incitáló vér, avagy a' vérnek defectussa, leg-főbb *directe* gyengítettő ok. Az *indirecte* gyengítettő okok közé való az harag, bor, nagy mozgás, így a' felette sebes, és sokáig tartott futás után a' Lovok vért húgygyaznak, a' Kengyelutók 's Kurirok vért pöknek, 's a' t. Ide valók a' felette nagyon incitáló orvosságok-is, melly azt jelenti, hogy az ösztön igen nagy volt a' betegnek. Ide valók még némelly mérgek is, mint a' külömbkülöml féle kígyóknak, sőt gyakran a' viperáknak-is mérges marások.

§. DXIV.

Előre már mondatott (§. DX.), hogy a' symptomák nem sokat használnak a' vérfolyások természetének megismerésére, és meghatározására; azon felyül még főképpen függenek a' vérfolyások

az organumnak minéműségektől, mellyben a' vér-folyás vagyon.

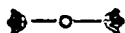
§. DXV.

A' *sthénias* vér-folyások többnyire rövidek, és sokáig nem tartanak, és kevesebb velzedelemmel járnak; mert a' vér-folyás által egy fő ösztön el-húzzatik. Mégis mindazonáltal ha példának okáért, a' vér a' tüdőknék tzellájokba öntődik, polypus-sá coagulálódik, és végtire phtyisist tsinál. Többnyire az ilyen *sthénias* vér-folyások csak egy organumban történnek, és szép piros vért öntnek, vagy folytatnak, de ehhez a' jelhez sem lehet sokat bizni, mert az *asthénias* tüdőgyulladásban is támadott vérpökésben szép piros a' vér, mivel ott frissen oxygenáltatott; ellenben pedig más *sthénias* vér-folyásban a' vér a' vénából jönett, és ott már az el-vesztett oxygenum miatt nem olly piros, hanem setétebb a' vér. De a' *sthénias* vér-folyással egygyütt járnak a' *sthénianak*, és a' vért folytató résznek kezdetben lévő *sthénias* gyuladásnak jelei, és ezek még leg-bizonyosabb jelei a' *sthénias* vér-folyásnak.

§. DXVI.

Az *asthénias hæmorrhagiák* periodice szoktak meg-jelenni, keményecbeek, és a' vér higabb, és setétebb színű. Gyakran több organumokból egyszerre foly a' vér, és a' szokott közönséges *asthénias* symptomákkal kísértetik. A' beteg meg-halaványodik, szédeleg, a' külső érzékenységeit elveszti, részket, az inai rángatódnak, végtire a' melegség fogy, és, ha a' segítség nem érkezik, az halál nyomban következik.

§. DXVII.

§. DXVII.

Az *helybéli vérfolyások* vagy csak valami más *organicus* betegségnek *symptomáji*, vagy minden előre ment *dispositio* nélkül a' felyebb mondott okokból (§. DXI.) hirtelen, 's egyben támadnak.

§. DXVIII.

A' *Prognosis* függ az *hæmorrhágiának* természetitől.

A' *sthéniás* vérfolyásban gyakran eleget segít maga a' vérnek ki-folyása (*hæmorrhagia critica*). Itten a' vérfolyás a' veszedelmet a' gyuladással elosztya, és, ha nem negligáltak, nem igen nehéz gyógyítható, de ha negligáltak, akkor könnyen genyettség, 's a' t. támad.

De az *asthénias* vérfolyásban, kivált ha a' febrisekben történik, akkor nagy a' veszedelem, és szomorú következeseket hágy maga után. Mindazonáltal sok *asthénias hæmorrhagiák*, főképpen az *Aízszonyi* személyeknél, az *hóizámnak* epochájában, az erősítő orvosságoknak *okos applicatiójával* szerentsésen meg-gyógyíttatnak, de, ha oktanúl applicáltak az ösztön (*stimulus*), akkor bővebben foly a' vér.

Az *helybéli* vérfolyásokról semmi közönséges regulát adni nem lehet; példának okáért, ha a' nádrapogátsa (*placenta*) a' nádrának (zájjához) ragadott, akkor a' szülést a' Bábamesterségnek regulái szerént siettetni kell, 's a' t.

§. DXIX.

A' 148 dik paragrahullól egészfzen eddig a' külső ösztönöket (*stimulus externos*) vizsgáluk meg;

meg; de a' negyedik Tzikkelyben (§. XXII.) azt mondtuk, hogy a' külső incitans okok belső incitans okokat tsinálnak, mellyek jóllehet az első okokra nézve *effectusok*, de mégis újra munkálkodnak az indíthatóságba, és ha mértékletesek, akkor *egészséget*, ha gyengék, akkor *asthéntát*, ha erősek, akkor *sthéniát* tsinálnak. A' külső okok első ösztönöknek (*stimuli primarii*); a' belső okok második ösztönöknek (*stimuli secundarii*) hivattatnak.

§. DXX.

A' *secundarius stimulusok* ezek: 1. A' vértől el-választatott nedvességek, mint a' zsír, nyál, epe, húgy, mag; 2. Az agynak munkáji: a' gondolkodásban, és elmeindulatokban, 's a' t. 3. Az inashúsoknak, főképpen az akarattól függő inashúsoknak mozgási; 4. Idegen matériák, mellyeket éppen csak betegítő okoknak tarthatunk, mint a' contagiumok, a' millyen az hójagos himlőnek, veres himlőnek, skárláttnak, typhusnak, frantznak, és vezett kutyamarásnak matériája.

TIZENNEGYEDIK TZIKKELY.

A' VÉRTŐL EL - VÁLASZTOTT
NEDVESSÉGEKRŐL.

(De Humoribus Secretis.)

§. DXXI.

Azt még bizonyoson nem tudgyuk, hogy mi módon választotnak-el a' vértől a' secretus humorok. Arról a' *Haller* physiologiájában igen sok *hypotesis* vagyon elé-hozva. De mégis azt tsak bizonyoson tudgyuk, hogy a' secretio az indittásnak, vagy is életnek munkája, mellyet még semmi mesterség nem kövöthetett. Azt-is bizonyoson tudgyuk, hogy a' secretio a' maga okával bizonyos proportióban vagyon, és hogy a' különös természetű el-választott nedvesség különös, és éppen tsak arra rendeltetett organumban tsináltatik, ezt pedig sem az életerek szegeleteinek, avagy diameterinek külömbisége, sem az organumnak affinitása az el-választandó nedvességhez, véghez nem viheti, mert a' secretio nem tsak tsupa választás, hanem valóságos új tsinálás. A' tapasztalás a' jó secretiora tsak két környülállást szükségesnek lenni mutat: 1. Illendő jó indittást; 2. jó és illendő organizatiot. Ha az *első* hibáz, akkor a' betegségnek oka az egész testben vagyon: ha a' *második* hibáz, akkor az ok a' választó organumba vagyon. Mind a' két esetben vagy igen bőv, vagy igen szűk, vagy *alteralódott* a' választás.

§. DXXII.

§. DXII.

A' zsirnak, nyálnak, és epének választásáról már azt, a' mi szükséges volt, másutt elé-adtuk, itten tehát még csak az *hugynak*, és a' *magnak* választásáról kell emlékezni.

§. DXXIII.

Némelly el-választott nedvességek *inquinatus humorok*, és a' testben különös házorra benn maradnak; mások ellenben *excrementitius humorok*, és a' testből ki-hajtatnak. Ezek, ha benn rekednek, kárt tesznek, betegítő okokká válván. Egy 150. fontot nyomó ember napjában ételben, és italban a' testbe bé-vezzen hat fontat, és így egy harminz napokból álló hónapban bé-vezzen 180. fontat, és már most nyomna 330. fontat, 's mégis valamint az hónapnak első napján, éppen úgy az hónapnak utolsó napján-is csak 150. fontat nyom (§. IX), mellyből bizonyos, hogy az eleven emberi testből igen sok nedvességek hajtatnak - ki, mellyeknek helyekbe mások szükségesek.

§. DXXIV.

A' leg-főbb ki-hajtandó nedvességek között vagyon a' gőz (*materia perspirabilis*), mellynek különös organumja a' bőr; hasanló gőz jön ki a' tüdőkből-is a' ki-lehelléssel; hasanló gőz megyen a' gyomorba, és a' belekbe, és a' vizező edényekbe-is. Az pedig tapasztalt dolog, hogy néha az hasanló munkák közül az egygyik meg-akadályoztatik, és azonban a' másik meg-bővül, ha csak mindenütt egyszerre meg-nem akadályoztatik.

Második Rész.

L I

§. DXXV.

§. DXXV.

A' gőzben vagynak: 1. gőzzé vált víz; 2. hydrogenum carbonizatum; 3. valami izagos, és izes rézetskék; 4. olyan eledelek, és orvosságok, a' mellyek vérié nem válhattak; 5. olyan betegítő matériák, a' mellyek a' vérhez nem affimiláltathattak; 6. bűdöskő, phosphorus, electricitas animalis, és más gyuladó matériák. Hogy az eleven emberi testben vagyon electrica materia, azt azok bizonyították, a' ki a' sétében felöltözvén, avagy le-verkezvén szikráznak. Hogy pedig ez az electricitas különböz a' nem élő testnek electricitásától, azt a' *Piscis Gymnotus electricus* bizonyította a' ki ezt a' materiát a' vízben kereftül a' távól álló ellenségibe veti, és azzal néki tájdalmas passumst tsinál; ha pedig üvegnyelű conductorral érdekeltetik, akkor a' Conductor olyan matériával meg telik, mellyel azután minden electricus jelenségeket (*phoenomena electricitatis*) lehet tsinálni. A' gőz tehát, ha benn reked, valósággal ösztönöző betegítő ok lehet. Ezeket ezekről itten illy röviden fel-jegyezni elegendő.

TIZENÖTÖDIK TZIKKELY.

AZ HUGYNAK EL-VÁLASZTÁSÁRÓL.

(*De secretione Urinæ.*)

§. DXXVI.

Az bugy a' vértől el-választatik a' vesékben (*renes*); onnét menyen az hugytsatornákan (*ures theres*)

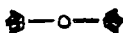
theres) az húgyhójjagba (*vesica urinaria*), ahól öfzvegyül. Innét azután egyszerre ki-hajtatik a' vizellő tsön (*urethra*). A' bé-záró inashús (*sphincter vesicæ*) nem eresztik ki az húgyat addig, míg a' le-nyomó inashús (*detrusor urinæ*) ki nem nyomja.

§. DXXVII.

A' vesék ketten vagynak az hasban az has-hártya meget a' vékonyokban hátul; de a' jobb felől fekvő alább, és hátrább fekszik a' balnál. A' veséken felyül ülnek a' veseikrák (*renes succenturiati*). A' vesékben háromféle *substantia* vagyon: *corticalis*, *tubulosa*, & *papillaris*. A' vesékben benn vagyon a' vesemedentze (*pelvis renalis*), melly bé-telé a' veséknek *substantia*jok felé rövid ágokat (*calices*) formál, mellyekbe a' a' renalis papillák ereszkednek. A' Bellinus tubulussai az húgyat kapják a' *corticalis* *substantia*-ból, és a' papilláknak adgyák, mellyekből azután a' *pelvis renalis*-ba bé-tsepeg az húgy. Le-telé és ki-telé meg-keskenyedik a' *pelvis renalis*, és húgytsatornává válik mind a' két vesében. Ezek a' két húgytsatornák két felől a' *psoas magnus* előtt a' vékonyokban (*in lumbis*) le-mennek, és hátul 's alól az húgyhójjagba hajolva (*oblique*) bé-eretz-kednek.

§. DXXVIII.

Az húgyhójjag hártvás tojás forma üreg a' medentzében (*in pelvi*), tzellás szövettel, és az hashárttyával a' szemérem tsontokhoz, az *urachus*-sal, és a' bé-nött két köldöksinór életerekkel a' köldökhöz, az alsó nagy életernek két nagy

ágaihoz a' belöllek jövő, de a' születés után öfzvenött köldöksinoréleterekkel öfzve köttetik, és így a' maga helyében meg-erősítetik, a' nyílásán *sphincterrel* bé-zárat k, a' *detrusorral* pedig öfzvenyomatik, mellynek alsó végei a' férfiaknál a' profftatához, az afzszonyi személyekben pedig a' nádrahüvelyhez köttetnek. Az hugy két nyílásokon foly-bé az hójagba, és egy nyíláson menyen-ki az hójagból.

§. DXXIX.

Az urethra az hójagnak nyakán kezdődik, ahól a' férfiaknál a' profftatával, és az által a' véghurkával öfzveköttesik, és az hójagnak eres és taknyos érzőinas hártájától formáltatik. Az hójagnak belső színén a' férfiaknál vagon egy dombofska (*caput Gallinaginis*), mellyen a' magat ki-verő tsók (*ductus ejaculatorii*) a' vizellő tsóbe bé-nyitnak.

§. DXXX.

Az hugy különös környűállásokban különbözö színű, és bővségű, és a' vérnek lixiviuma. Ha méfzvizzel öfzveelegyittetik, akkor ammonia-calis ízagot botsát-ki magából. Illyen ízagú a' rothatt hugy-is. A' rothatt hugy az edénynek fenekire le-izállit valami fejer, veres, avagy téglafzinű sedimentomat. Ez a' sedimentum áll phosphorusos méfzes földből, és hugyköböl. Vagon az hugyban viz, konyhasó, digestivsó, phosphorus savanyóság, soda, és ammoniák, nyálka, materia extractiva, és hugykömatéria. A' chronicus bőrbetegségekben a' vilzketés az hugynak mértékivel proportionáltatik.

§. DXXXI.

§. DXXXI.

A' vizellő útaknak leg több betegségei ezek: *Diabetes*; *miſtus cruentus*; *calculi renum*; *Nephritis*; *calculus vesicæ urinariæ*; *Cystitis*; *Enuresis*; *miſtio impedita, dolorifica.*

D I A B E T E S

§. DXXXII.

Diabetes est vera corporis per urinam colliquatio, aut lotii profluvium, copia' potum longe superante utplurimum, vel principii saccharini admixtione excedens, cum siti aqua frigida inextingvibili, cute arida, squammosa, et macie' extrema, sine febre in longum plerumque excedens. Egy Anglus látott olyan Diabéteſt, mellyben a' vizellet természet szerént való vólt, és igen sok nádmézmatériát tartott. Ha tehát valaki nagyon szomjúhozik, sarvad, és ennek más okát nem lehet találni, akkor a' vizelletet meg kell próbálni, hogy vagyon-é benne nádmézmatéria.

§. DXXXIII.

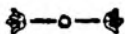
Ez a' betegség osztatik három nemekre:

1. *Diabetes insipidus*, mellyben igen lőv, 55. fontig egy nap, a' vizellet, és izetlen.

2. *Diabetes mellitus*, mellyben felette édes a' vizellet, és néha igen sok, máskor csak természetes mértékű.

3. *Diabetes lacteus*, mellyben az hügy megvagon rakva vagy genyettséges matériával, vagy genyettséggel.

§. DXXXIV.

§. DXXXIV.

A' *Diabetes mellitus*, mellyben az hügy nem lehet bővebb, mint az egészségben, leg-nagyobb figyelmenetességet kíván, 24. font ilyen hügyből 26. uncia saccharum húzatott-ki, melly a' megtisztítás után valóságos czukort adott, de még-is magát krystalizálni nem engedte csak magára. Valami bizonyos quantitás az hügyből vétetik, és addig gyenge tűznél gőzöltetik, míg méz-sűrűség-gé-válík, azután hives helyre tétetik, ahól olyan krystályok lezúznak belőle, mellyek hasanlók a' klystértczukorhoz. Erre alcohol töltetik, és azzal rafiniroztatik. Az alcohol a' matéria extractívát, a' zsirt, az olajt fel-olvosztja, és a' czukortól el-választja. Eleinten tejér, de sok időre azután megint meg-barnúl. De az üvegbe izalmafzőlők rétetnek, mellyre krystállizálódik a' czukor. De a' Diabéteses hügy bor 's etzet - forrásba - is (*fermentatio*) általmenyen. Az első esetben *alcoholt*; a' másodikkban pedig *etzetet* ad a' destillációban. Savanyó kovászt tesznek az hügy közé arra a' tzelra, hogy hamar fermentályan. Az ilyen hügy igen nehezen, és igen későre rothad, mellyből a' kövörtkezik, hogy az állati részeit (*partes animales*) el-vesztette.

§. DXXXV.

A' Diabétesnek oka *Sydenhám* szerént gyengeség ugyan, de mégis néha a' vesékben helybéli hiba-is lehet vele öfzve-foglalva, mellyet csak *sectio* határozhatja-meg. Azonb n az bizonyos, hogy a' vérfolyások, sok borital, sok nöfzés (*coitus*), és némelly Kigyómarások, Diabétest tsnálnak,

nak, ámbar ha igen ritka nyavalya-is ez a' betegség. Az-is igaz, hogy ebben a' betegségben csak az ösztönözö methodus használhat. Cortex peruvianus, opium, tinctura cantharidum, és a' digitalis, melly a' vizellö úrakat különösen izgattya, jó orvosságok, ha okoson applicáltak. Ha recidivába esik a' beteg, akkor elvélz.

§. DXXXVI.

Az emberi testben meg-vagynak a' tzukornak constituáló részei; vagon carbonicum, hydrogenum, és azotum; ha már az indittás gyengül, akkor a' chemias erök munkálkodni kezdenek, és a' jelen lévő részeit a' tzukornak öfzvefoglathtyák, és így támadhat a' Diabétes mellitusban tzukoros hügy.

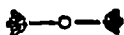
§. DXXXVII.

Mindazonáltal nem csak az hügy az az állati medvesség, a' mellyben tzukor vagon, mind az egészséges, mind a' beteges állapotban. Az afzfonyok tejiben, és a' phtylicusok nyálában-is vagon tzukor, mellyet a' legyek-is meg-lepnek, és magok a' betegek is érzik. Mentöl edesebb a' phtylicusoknak pökések, annál nagyobbban gyengülnek a' pökésre a' betegek-is.

MICTUS CRUENTUS.

§. DXXXVIII.

Néha a' vizellettal, vagy hügygyal vér-is meyen, és attól az hügy vagy meg-veressedik, vagy leg-alább kávéfzint kap. Az ilyen vizellés *mictus cruentus*. Az hámorrhágiáknak közönséges okaitól

tól származik, főképpen pedig az olyan ösztönöktől, a' mellyek a' vizellő eszközöket különösen (*specialiter*) afficiályák, a' millyenek a' cantharides, meloë májális, ispárga (*asparagus*), avagy a' vesetájnak contusiójától, a' felette sok és sebes lovoglástól, 's a' t. A' miétus cruentus nem ritka symptoma a' nagy *gyengeségben*, mint a' typhusban, az athénias himlőben, a' scorbutusban, 's a' t. Azért-is a' veszedelem ebben a' betegségben a' környüállások szerént külömbező.

CALCULI RENUM.

§. DXXXIX.

A' vesekövek olyan öszvenővések, a' mellyek a' veseporondhoz (*arena*) nagyon hasonlítanak, de mégis nem azokból lesznek mindenkor. Ennek a' betegségnek, inelly kezdetben athénias, és azután helybéli, alája vagynak vetve az örögök, a' feslett életűek, a' venus imádóji; avagy másképpen el-gyengültek. Egy három hetű gyermeket hólta után fel-bontottam, és mindenik veséjiben két nagy kemény követ kaptam.

§. DXL.

A' vesekő, ha nagy, a' vesékben meg-akad, ha kissebb, az urétereken az hughójagba le-menyen, néha az uréterekben-is meg-reked, és azokat nagyon ki-tágosítja. Az ő symptomái ezek: *Dolor in regione lubari, stupor extremitatis inferioris in latere affecto, retractio testiculi, colica, flatu, nausea, vomitus, urinæ secretio mutata, lotii odor peculiaris, et aliquando etiam febris.* Ez a' betegség mindenkor rossz nyavalya, könnyen a' vesék

vesék a' könek ösztönözésétől meg-gyuladnak, és meg-evesednek.

N E P H R I T I S.

§. DXLI.

Nephritis est affectio ut plurimum febrilis cum dolore renum acuto, pulsante, versus vesicam descendente, cum nausea, vomitu, cruris stupore, testiculi retractione, et urina vel nulla, ut in ischuria renali, vel alio modo alterata.

§. DXLII.

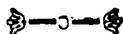
Ritkán gyulad meg egyszerre mind a' két vese, többnyire csak a' bal vese esik gyuladásba. A' Nephritisnek okai többnyire *helybéliek*, főképpen calculus renalis, contusio lumborum, sebek, kemény lovoglás, nehéz emelés, caries vertebrarum. A' *sthéniás*, és *asthéniás* incitans okok ösztönök, mellyek főképpen a' vizelő utakat afficiálják, mint a' cantharides, a' balsamusos orvosságok, lumborum refrigeratio, 's a' t.

§. DXLIII.

A' Nephritis végződik:

1. *Resolutiveal*, mellyet akkor lehet várni, a' mikor az hügy kávé-s viz színű, avagy sok genyetség forma sedimentumat szállított az edény fenekére.

2. *Suppurativeal*, melly gyakran meg-esik ugyan, de mégis nem olly sokszor, a' mint azok gondolyák, a' kik a' genyetség forma matériát (*materia puriformis*) a' genyetségtől meg-nem tudják különböztetni. A' veséknek evesedése sokáig tarthat, mivel a' genyetség szünetlen az hügytől

hugytól ki-mosotik. De a' veseevesedés könnyen fel-tseréltethet az hójagnak, avagy a' prostatának evesedésivel. A' veséknek ab'cessus néha az egész beteg vesét consumálja, avagy a' perineumat által furja, avagy a' lépbe, vagy májba, vagy a' mi közönségesebb, a' colonba bé-fokad; néha kívül a' vékonyokban (*in lumbis*) ki-fokad.

3. *Scirrhus*, de a' melly ritkán esik, és, ha meg-történik, akkor olyan symptomákat csinál, a' millyeneket a' calculus okoz.

4. *Gangrænával*, melly nem igen ritka, és a' gangrænának közönséges történeteivel jár.

CALCULUS VESICÆ.

§. DXLIV.

Az hügyhójagnak calculussa vagy a' veséből ment oda, vagy benn az hójagban támadott. Az ilyen kő a maga részeire nézve meg-egygyez az hügy ledimentomának részeivel. Állati nyálka (*gelatina animalis*), phosphorusos méz, és valami különös savanyóság (*acidum lithicum*), tsinályák az hójagnak köveit; de más chemicusok azt mondják, hogy az *acidum lithicum* nem különbözik az *acidum Saccharitól*. Egy két ezer rész forró vízben egy rész hügycalculus egészszén fel-olvad. A' mézsvíz belőlle valami keveset el-olvaszt; a' lúgsók pedig egészszén fel-olvasztyák. A' concentrált *acidum sulphuris*-is egészszén fel-olvasztya. Az hójagban néha két, sőt három fontos kő-is találtatott; az ilyen kövek különböző nagyságuk. Ha egy ilyen calculus kétfelé fűrészeltetik, akkor a' közepiben egy nucleus vagyon, mellynek körüllette *per strata* a' föld hozzáragadt.

§. DXLV.

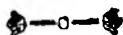
§. DXLV.

Az hójagkönek symptomáji ezek: Akadály a' vizelésben, melly el-múlik, ha a' beteg más litusba teszi magát; felette nagy fájdalom; genyetségforma sedimentum az húgyban a' könek ösztö-zése miatt; a' férfiaknál a' makkan (*glans penis*) valami tsiklandó izgatás, az aszfzonyi személyeknél valami tsiklandozás az uretrában, és nehézség a' perinæumban. Az exploratio Catéterrel leg-jobban meg-mutattya az ilyen calculusnak jelenlétit, de ez-is tsak akkor, ha a' kő szabadon vagon, és nem Saccatus. Ez a' zatskó lymphá coagulabilis, melly a' kő körül vagon, és tsak pseudo-membránát tsinál, és a' könek ösztöne által fecnáltatott. Az ilyen esetben a' catéterre nem kong szokás szerént a' kő, és azért igen nehezen lehet ötet meg-találni. Az ujj-is a' férfiaknál a' véghurkában, az aszfzonyi személyeknél a' nádrahüvelyben meg-mutattya az ilyen calculust.

§. DXLVI.

Az hójagkönek oka esmérten; többnyire valami idegen test, melly az hójagba ment, avagy meg-alutt vér, mellyből nucleus lesz. Kivévén ezeket az eseteket, a' mellyek nem világossittyák azt, hogy miképpen lehet a' calculus *endemiás* betegség, a' több esetekben úgy láttzik, hogy valami *astheniás* alkalmatosság segitti a' calculusnak támadását, melly a' táplálást, és az el-választást meg-rontya. Talám a' tsontmatéria-is az hójagba vitetik, és abból azután calculus lesz.

§. DXLVII.

§. DXLVII.

Nem lehet remélni, hogy valami orvosság a' calculust benn a' testben fel-olvaszsa, és azért a' *lichonripticumok* csak Chæmrák. Sem mézvizet, sem concentrált lugsót, sem egyebet az hójagba sértés nélkül bé-fetskendezni nem lehet. A' mik künn a' laboratoriumban a' calculust fel-olvasztyák, azok vagy semmit sem tesznek, vagy ártanak a' testben. El-távoztatni talám lehetne csak ugyan a' calculust. Itten csak a' *Chirurgica operatio* segíthet, melly, ha jól tétetik, a' leg-több esetekben szerentsés.

C Y S T I T I S.

§. DXLVIII.

Cystitis est affectio inflammatoria vesicæ urinaræ cum dolore profundo hypogastrii, conatu mingendi, vomitu, et febre.

§. DXLIX.

Egyébképpen az hujyhójagnak symptomáji a' gyuladásnak tézke szerént különböznek.

1. Ha a' gyuladás az egygyik, avagy mind a' két' oldalán az hójagnak vagyon (*ad latera vesicæ*), akkor a' vizellő út bé-dugúl, az hujy benn-reked, és mégis az hójag nintsen fel-dagadva; a' fájdalom kemény, melly az hójagból a' vesékre fel-menyen, néha stupor crurum-is magát hozzá adgya.

2. Ha az hójagnak első fele gyuladott-meg, akkor az hójagtájának tapogatása neveli a' fájdalmat.

3. Ha

3. Ha az hátulsó fele gyuladott - meg, akkor az alszónyi izemélyeknél a' nádragyuladásnak jelei magokat mutatják, a' térhaknál uttenden erőlkedés, hasztorulás, és hæmorrhoidarius symptomák magokat jelentik.

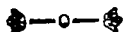
4. Ha pedig az hójagnak fenekén (*ad fundum vesicæ*) vagon a' gyuladás, akkor főképpen az hójagnak minden ölzvehúzódása felette nagyon fájdalmas, és, mivel az érzékenység nagy; igen kevés hury is elegendő arra, hogy az hójag ölzve-húzódgyék.

5. Ha a' gyuladás az hójagnak nyakán (*ad collum vesicæ*) vagon, akkor a' beteg a' perinaeumnak fájdalmáról panaszolkodik; az hury bennreked; az hójag tel-pöitod; és a' catétert bé-nem lehet dugni, avagy leg - alább felette nagy fájdalommal inenyen-bé a' catéter.

6. Ha pedig a' gyuladás az egész hójagot elfogja, a' mi mindgyárt kezdetben történik, akkor az elé-betzellett symptomák minnyájan egygyütt vagnak.

§. DL.

A' leg-gyakrabb okai a' Cystitisnek helybéliek, és ezek: Calculus, ulcera partium vicinarum, ulcera intestini recti, et prostatae in uretra a' ferfiaknál; az alszónyoknál cancer uteri; contusio; ictus; vulnera; lythotomia; compressio sub partu difficili et ope instrumentorum peracto; venenum venereum. Az incitans okok néha *stléniasok*, máskor *astléniasok*: Hideg; meleg; hevittő italok. Némely Helvetziai, és Auszriai borok után mindgyárt genyettség forma sedimentum kövötkozik. Ide való a' Venus ölzönö-is, a' phyltrumok;

mok; szerettető izgató szerek; cantharisok; balsamusok; 's a' t. A' Cystitis nem mindenkor helybéli nyavalya.

§. DLL

Prognosis. A' Cystitis felette veszedelmes betegség; és végződik:

1. *Resolutioval*; ekkor a' fájdalom lassan lassan múlik, a' vizellet meg-indul, 's a' t.

2. *Suppuratioval*. Itten támadnak az evesedésnek közönséges jelei; az abscessus vagy a' vizellő tső által ki-üresedik, vagy a' férfiaknál a' véghurkába, az afzszonyoknál a' nádrába, avagy a' medentzének üregibe, vagy a' perinæum által az hasba, bé-fokad.

3. *Induratioval*. Ezt exploratio által a' férfiaknál a' véghurkában, az afzszonyoknál a' nádrahüvelyben lehet meg-tudni; azon felyül a' beteg nehézséget érez az hójagban, 's rendetlenül vizellik.

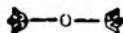
4. *Gangrænával*. Ez leg-gyakrabb, és a' Gangrænának közönséges jeleivel jár; 's a' beteg meg-öli.

E N Ü R E S I S.

§. DLII.

Enuresis est lotii præter arbitrium, ac indolens ex vesica per uretram, aut per vias non suas, stillicidium, profluvium; vel urinam coercendi sublatum potentiæ æquilibrium, debilitas, aut perfecta abolitio. Ezt a' betegséget másképpen vizellet meg-nem tarthatásnak (*incontinentia urinæ*) nevezik.

§. DLIII.

§. DLIII.

A' grádusra nézve kétféle; 1. *Enuresis completa*, mellyben a' vizellet a' betegnek hirc nélkül tsepeg, vagy folydagol: 2. *Enuresis incompleta*, mellyben a' beteg még-tudgya ugyan, hogy a' vizellet meg-gyúlt, de ezt előbb kiszalasztja, mint sem a' vizelésre el-készülhetne.

§. DLIV.

A' természetire nézve vagy *helybéli*, vagy *közönséges* nyavalya (vel *tipicus*, vel *universalis morbus*). A' közönséges enuresis mindenkor *astheniás*.

§. DLV.

A' *közönséges* Enuresisnek *okai* ezek: Gyengeség; igen nagy indíthatóság, főképpen az hójagban, és annak a' paralyisise; félelem; abusus veneris; a' nagyon indítható embereknél a' nagy incitans ételek; 's italak, 's a' t. A' gyakor hűgyazás olly érzékenyé teszi az hójagot, hogy azután a' vizelletet meg-ne szenvedhesse.

§. DLVI.

Az *helybéli* enuresisnek *okai* ezek: vulnera; prolapsus ani, vaginae; calculus; res vesicae cavitatem incitantes, ut est uterus, scirrho, osteatomate, vel foetu praemagno repletus; ipsius vesicae repletio ob polypum; angustatio ejusdem ob nimiam crassitiem membranæ vesicae.

§. DLVII.

Az Enuresisnek prognosissát az okokhoz kell alkalmaztatni. A' Gyermeknél néha igen könnyen

nyen meg-gyógyúl, ha virgással azt tselekedgyük, hogy nappal ne piskályanak szűnetlen, és így hogy kénfzerítettessenek a' vizelletet sokáig megtartani. Az ágybahuzgyazás-is hasanló büntetés-sel, és Szalma - dunyhával sokszor könnyen, és hamar meg-gyógyúl. A' Vesicatorium-is a' szeméremtsontakan, és hátúl a' fartsontan sokszor használ; de a' véneken igen nehezen, sőt többnyire soha sem gyógyúl-meg. A' paralytis vagy magános, vagy közönséges, és mindenkor igen nehéz, sőt gyakrabban lehetetlen orvoslású. A' többi okok is magok ki-mutattyák, hogy mit lehessen remélleni.

MICTIO IMPEDITA.

§. DLVIII.

Mictio impedita, seu difficultas urinæ est plus, minus impedita, aut et dolorifica urinæ secretæ per vias urinæ naturalis excretio. Ha semmi hügy nem folyhat, abkor *Retentio urinæ* nevet visel a' betegség.

§. DLIX.

Ennek a' betegségnek három nemei vagynak:

1. *Dysuria*, in qua urina quidem mittitur, sed difficulter, et aliquando cum dolore, subinde etiam sine dolore.

2. *Stranguria*, seu *urinæ stillicidium*, dum urina cum dolore, et ardore, et continuo mingendi conatu stillat.

3. *Ischuria vera*, et notha, ubi urina totaliter suppressa est. A' *vera* ischuriában elég hügy nagyon az hójagban, és a' beteg szűnetlen hügygyazhatnak,

hatnék, de mégis semmi huygat ki nem bocsát-hat. A' *notha* ilchuriában az hójagban semmi huyg nintsen, és azért nem-is huygyazik ugyan a' beteg, de a' huygyazásra nem-is kényszerítettik, mivel vagy a' vesékben a' vértől semmi huyg el-nem választatik, vagy onnét le nem folyhat az hó-jagba, melly a' Nephritisben, avagy a' renalis calculusban szokott meg-történni.

§. DLX.

Néha, mint a' typhusban, nem tarthattya-meg ugyan a' vizelletet az hójagban a' beteg, de azon-ban meg - esik, hogy az hójagba semmi vizellet ne jöjjen; ilyenkor az *incontinentia urinæ* ölzve-foglaltatik a' *retentióval*, mert nem jön vizellet az hójagba, és ha csak ugyan valami le-talál jönni, akkor azt meg-nem tarthattya a' beteg. Ebben az esetben az Orvos-is könnyen hibáz, de a' beteg-is igen könnyen meg-hal.

§. DLXI.

A' *difficultas urinæ* ezekkel a' symptomákkal jár; fájdalom az hójagban; az hójagnak tel-dagadá-sa; az hójagnak a' medentzéből az hasba fel puffa-dása úgy, hogy meteorismust, avagy hydrops afci-testt præsentályan; Cystitis; nausea; flatus; vomitus; singultus; mors. Egy Királynak a' Doctora a' Kotsiban a' Király mellett hirtelen meg-hólt; a' testnek fel-bontása mutatta, hogy az huyghó-jag ki-hasadatt, a' miatt, hogy a' Doctor nem mert, vagy nem akart a' Kotsiból ki-fizálni's huygyozni.

§. DLXII.

A' meg-akadályozott, avagy fájdalmas hugygyazásnak okai vagy helybéliek (*topica*), vagy közönségesek (*universales*).

A' *közönséges okok* ezek: Nagy érzékenysége a' vizellő utaknak, avagy az hugynak nagy tsipós-sége, példának okáért a' forró betegségekben, ahól előbb sokáig vizes hugy ment; az elmeindulatoktól, avagy hidegtől okoztatott görtsök: sokan a' szégyen miatt mások előtt nem hugygyazhatnak; a' paralyſis vesicæ; typhus; somnus profundus.

Az *helybéli okok* ezek: Calculi; arenulæ; angustatio ureterum, vesicæ; urethræ; vermes; polypus; luxatio, contusio vertebrarum; ulcera; excoriatio; uterus gravidus, seu re aliena repletus, scirrho distentus, ipsius prolapsus; scirrhus prostatae; obstructio vesicularum seminalium; abscessus in perinæo, varicositas venarum hæmorrhoidalium. Ha közönséges a' betegség, akkor a' különös hibák nem sokat tesznek, mert az orvosságok jól munkálkodnak; de ha csak helybéli, akkor az helybéli hibákat kell meg-orvosolni.

§. DLXIII.

A' *Prognosis* a' retentióban az okoknak külömb-ségek szerént külömböz. De mégis minden esetben ez a' nyavalya roszszat jelent, mert az hójag-ügy ki-feszül, hogy vagy meg-fakadgyon, vagy paralyſisbe, vagy gangrænába essen.

TIZENHATODIK TZIKKELY.

A' MAGNAK EL - VÁLASZTÁSÁRÓL, ÉS A' NEMZŐ MUNKÁKRÓL.

(*De secretione seminis, et de actionibus sexualibus.*)

§. DLXIV.

A' nemző organumok, vagy-is részek az anatómiából esméretesek; azért-is itten csak az ő munkájokról, és betegségekről szükséges emlékezni, mind a' férfiakban, mind az aszfzonyi személyekben.

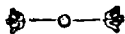
S E M E N.

§. DLXV.

A' tizenkettődik esztendőben, avagy valamivel későbbre is a' férfiaknál a' testiculusok a' vértől valami különös nedvességet el-választanak, és ki-dolgoznak, mellyet magnak (*semen*) neveznek. Ez a' mag - készítés nevezedik az harmintzadik esztendőig, de azután fogyni kezd a' mag, és végtire a' vénekben egészfzen ki-marad; de mégis azok, a' kik iffiú korokban tékozlók nem vóltak, a' vénségekben gazdagobbak, és boldizabb idejig tehetősek.

§. DLXVI.

Azok az okok, a' mellyek tselekszik, hogy most ebben az életüdben mag készitessen, egész revolutiót csinálnak a' testben, és azzal kezdik a'

férfiságnak *epoc! úját*. A' szakáll nő ; a' szó vastagodik ; a' testi alkatás erőssedik ; a' legény bátrodik ; a' leánykákat szeretni kezdi ; egy szóval ; minden nagy erőt mutat. Hogy pedig ennek a' revolutionnak az oka a' mag, azt a' castratio bizonyítja, mivel az herélt gyermekek mikor erre az életüdre lépnek, semmi ilyen változásokat nem szenvednek.

§. DLXVII.

A' mag tejes, nyálkás, és különös szagú nedvesség, a' vízben az edénynek fenekére száll, a' viola szyrupust zöldre festi, a' középsókat felbontja. A' Chemicusok ki-hoznak belőle 50. rész vizet ; 6. rész nyálkat ; egy rész phosphoros meszes földet ; 3. rész tiszta meszet. Némelyek azt mondják, hogy soda caustica-is van a' magban. A' jó egészséges magban találtnak sok apró kerek testű, és igen vékony hofszú farku állatotskák-is (*animacula spermatica*) ; de ezeket mások tagadják eleven állatoknak lenni, és azt mondják, hogy ezek csak krystályotskái a' phosphorus - savanyósággal jóllakatott mézföldnek. Leg-alább az bizonyos, hogy a' fogantatásra nem szükségesek.

§. DLXVIII.

Igen hihető, hogy a' magnak egy része a' bézfivó edények által a' vérbe visszavitetik, melytől függai mondják a' sokáig szűzen maradt férfiaknak szagokat, és erősségeket. A' magnak ösztönitől láttzanak függni a' pubertásnak változásai-is (§. DIXVI.). Annyi leg-alább bizonyos, hogy a' magnak öltöne eredetül a' nemző munkákat

kákat fel-ellefzti, de a' következésekben azok-is, a' mik a' magnak ki üresittésivel együtt jarnak, a' nemző munkákat fel-ellefzthetik. A' bujalkodók sokféle környűállásokkal igyekeznek a' nemző munkákat fel-ellefzteni, példának okáért a' szemérem testeknek nagyobb szagával, a' talpoknak vakarásával, a' segnek ütegetésivel, 's a' t. A' Szamár leg-inkább menyen a' szeméremtestnek szagára, és az el-végzett munka után meg-szagolya a' Szamárkantának szemérem testit, és azután az ajakait ki-nyittya, és az ég felé fel-fordittya.

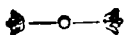
M E N S T R U A T I O.

§. DLXIX.

Az Afzszonyi személyek valamivel hamarébb meg-érnek a' férfiszemélyeknél, talám azért, hogy benne nagyobb az indíthatóság; ez az *epocha* magát a' szeméremtestből való vér folyással jelenti, m. lly periodice azután minden hónapban egyszer meg-jelenik, és többnyire három avagy négy nap el-végződik, és azért hófzámnak (*menstruatio*) neveztetik. Illyenkor a' tsetsek nevedenek; a' szőrek a' szeméremtestek körül, és az hónaly alatt ki-bunnak, és az egész test érzékenyebb lesz. A' Törökök a' Feleségeket meg-beretváltatják. A' 40. és 50. éftendőök között közönségesen el-marad a' hófzám, és azzal el-vész a' gyermekfogantatás is.

§. DLXX.

A' hónapfzámnak okát még bizonyoson nem tudgyuk. Ugy láttzik, hogy a' nemző indíttásnak öfztöne által a' nádrában több vér választatik el,

el, és az izgattya a' nádrát a' ki-folytatásra. Illyenkor könnyöbben meg-terhesednek az afzszonyi személyek, inkább szeretik a' férfiakat, és a' Venust, és abban nagyobb gyönyörűséget éreznek, és már illyenkor sokkal érzékenebbek-is. Miért jár periodicce az hószám, még senki sem tudgya. Az emésztenek-is, és a' vizelletnek ki-hajtása periodicce jár.

C O N C E P T I O.

§. DLXXI.

Az Afzszonyoknak nintsen magjak; az a' nyálkás enyves nedvesseg, melly a' nemző munka alatt el-menyen, nem mag, hanem csak *mucus*. Hogy gyönyörűséget éreznek ennek az el-menésiben, az semmit sem bizonyitt, mert a' Castrátusok-is gyönyörűséget éreznek, akkor, a' mikor a' prostatának mucussa ki-menyen. Az pedig nem igaz, hogy az Afzszonyok az illyen mucusnak ki-menésre nagyobbban gyengülnek a' férfiaknál. Az Afzszornak nemző organumában, főképpen a' tojásfészkeknek hójagotskájiban, olyan nedvesség kézfül, mellyben meg-vagyon az emberi nemnek szaporítására izükséges formátlan matéria. A' férfimagban-is meg-vagyon az illyen matéria. Mikor már az eszközi mozgások által ezek a' két nemző nedvességek öszveelegyednek, akkor az hasanló részek egymással öszvefoglaltatnak az electiva attractio által, és így kezdenek az álló részek (*partes solidæ*) formáltatni, a' folyó részektől el-válni, és már most meg-lett az organizatio; mihent megjelennek így az organizált részek, azonnal megjelenik benne az indithatóság is, mellyet ezután a' benne lévő nedvességek izgarnak, és így támad

mad az indittás, melly azután a' többit el-végzi. A' fogantatásban tehát mind addig, míg organizatio nem lesz, tsak a' közönséges természeti erők munkálkodnak, még pedig olly formán, a' mint a' kristályok, és más testek azok által formáltatnak.

Némellyek azt mondják, hogy az Afzszonyi nemző nedvességben ollyan tulajdonság vagyon, melly által a' férfimagnak ösztönitől formáló mozgásra indittatik, és ezt a' tulajdonságot *indithatóságnak* nevezik. De *Röschlaub* meg mutatta, hogy

1. A' nemző nedvességekben, a' vérben, és minden állati nedvességekben, sem éltető erő (*vis vitalis*), sem indithatóság (*incitabilitas*) nincsen; hanem tsak közönséges természeti erők (*vi-res communes naturæ*) vagynak, mellyek között az *electiva attractio*, vagy-is *specialis affinitas partium* tsinálja az elegyítést, és az elegyítésben a' külembiséget.

2. Az emberi testnek folyó részeiből a' magok tulajdon helyeken azok a' részek, a' mellyekből álló részek lesznek, az *electiva attractio* által húzatnak öszve, és a' magok különös formájokat az által, és a' *vis repulsiva* által, kapják, melly erők ugyan az utolsó fundamentomai az indithatóságnak, de az Orvost semmiben sem segíthetik.

3. Az eszközi alkatás tsak az álló részekben vagyon, és a' folyó részeknek nem competál.

4. Minden eszközi alkatású, élhető részben tsak *receptivitas stimuli*, és *reagibilitas in stimulum*, találatik. Ez a' kettő pedig egyitt *incitabilitásnak* neveztetik, melly tsak egyedül világosítja az Orvost.

5. A' receptivitas nem lehet erő (*vis*), mert csak *fundamentum passionis*, mivel csak azt jelenti, hogy az eszközi alkatású részek a' magok alkató részeknek relativus situssában az ösztönöktől változást szenvedhetnek, és így a' receptivitas csak *aptitudo ad patendam mutationem*.

6. A' reagibilitas sem lehet erő (*vis*), mert csak *fundamentum possibilitatis actionis*, és csak azt tselektzi, hogy az eszközi alkatású rész az ösztönöktől (*a stimulus*) meg-mozdittassan, és így csak *facultas contrahendi*, vagy-is *facultas per contractionem reagendi in stimulum*. A' Dilatio-is, avagy extensio, lehető, de még nem evidens.

7. Az élet minden jelenségeivel együtt legközelebb csak ettől a' két tulajdonságtól (4.) függ, és azért az incitabilitas (4.) csak egyedül *vite principium*; és az, a' mi a' munkálkodásra ösztönt kíván, és az Orvosnak meg-mutattya, hogy mit tselekedgyen, és itélyen az orvoslásban.

8. Az éltető erő (*vis vitalis*) csak haszontalan képzelet, és nem existál. Az erő a' munkálkodás valóságának fundamentoma, és magánosan elegendő a' munkának el-kezdésire, és folytatására. De az élet külső ok nélkül, illendő ösztön nélkül, soha meg nem jelenik, soha fenn nem tartatik; mellyből következik, hogy tehát az életnek belső fundamentoma csak incitabilitas (7.), ez pedig nem erő (5. 6.). Az indítást (*incitatio*) ugyan valami módon lehetne éltető erőnek mondani, de az indítás maga az élet, és így nem lehet az, a' mit az Orvosok akarnak az éltető erőn érteni. 's a' t.

9. Indithatóság nélkül a' medicinát tudományformába nem lehet öltöztetni, mivel más igaz, és

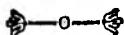
és állandó fundamentom nintsen az élő organis-
musban; és azért az *Antibromniánusok*' mediciná-
ja csak *emtyriából*, és fundamentom nélkül való
*hypothese*sekből áll. 's a' t.

§. DLXXII.

A' gyermek közönségesen fogantatik a' nádrá-
nak üregiben, a' hová a' férfimag - is, és az afz-
szonyi tojásnedvesség menyen. Láttattak mégis
a' nádrakürtekben - is (*conceptus tubæ*), a' tojás-
fészkekben is (*conceptus ovarii*), és az hasban (*con-
ceptus abdominalis*) fogantatott gyermekek. *Mor-
gagni* egy példát hoz elé, a' mellyben a' férfimag
nem mehetett a' nádrába, és mégis meg terhese-
dett az afzszony, mellyből azt hozzák - ki némel-
lyek, hogy a' fogantatásra csak az *aura seminalis*
szükséges, melly ha igaz volna, akkor annál bi-
zonyosabb lenne, hogy tehát a' mag csak stimu-
lus, és az afzszonyi tojás nedvesség az indítható
matéria az embernek formálására, de az ő indítható-
ságát csak a' férfimagnak ösztöne hozhattya a'
szükséges indíttásra: mindazonáltal a' folyó részek-
ben, és így a' nemző nedvességben is, valóságos
indíthatóság nintsen, hanem csak *electiva attractio*
vagy az hasanló részekben a' férfimagra nézvé, és
ez indíttya-meg a' formáló mozgást.

§. DLXXIII.

A' meg-terhesedett Afzszonyban mindgyárt a'
fogantatás után a' férfimagnak ösztönitől különös
symptomák támadnak: A' tsetsek fel-pöfvednek,
az afzszony émelyeg, okádik, és az egész testi-
ben meg-változik, az hőszám-is többnyire ki-ma-
rad. A' terhességnek symptomájit az Orvosnak
tudni

tudni kell azért, hogy azokat más betegségnek ne tartsa.

F O E T U S.

§. DLXXIV.

Az emberi tojás, melly a' fogantatás után legelsöben formáltatik, áll 1. három hártýákból; 2. a' nádrapogátsából; 3. a' köldöksinórból; 4. a' magzatból, mellyet mindenfelöl a' tojás viz körül fog. A' bornyúknak gyomrakban néha ször-is találtatik, mellyet magokról le-nyaltak, és le-nyeltek, és így talám ezt a' vizet-is le-nyelik, és azal tápláltatnak. Az emberi magzatról-is némellyek így vélekednek; söt azt-is mondgyák, hogy a' bőrnek vizedénnyei ezt a' nedvességet bé-szívják, és a' vérbe víszik.

§: DLXXV.

A' *leg külső* hártýa a' nádrának belső színén ki-izzadott lymphából lesz, és Hunter le-eső hártýának neveztetik; a' *második* a' bőrhártýa (*chorion*), melly teli vagyon edényekkel (*vafa*), de ezek az edények vagy-is erek késöbbr a' nádrának feneke felé húzódnak, és ott azután a' nádrapogátsát formályák; az *harmadik* és leg-belső hártýa sima, vékony, általlátható, erek nélkül való, és vékony tzéllás szövettel köttetik a' bőrhártýához, és a' tojásvizet minden közbenvetés nélkül körülveszi. A' Tojásviz *Darwin*, és *Haller* szerént táplálya a' magzatot, de még-is erröl még sok physiologusok kételkednek.

§. DLXXVI.

§. DLXXVI.

A' nádrapogátsa valami eres szövethől, és valami különös szálas alkatásból áll, és a' nádrának fenekéhez köttetik. A' belső szine sima, a' külső pedig bojtos, és több lobulusokra oszlik. Egyik része a' nádrához való (*pars uterina*), melly által a' nádrának erejít bé-lehet fetskendezni. A' másik része a' magzathoz való (*pars foetalis*), mellyet csak a' köldöksinór ereji által lehet befetskendezni. Ezen két részeknek ereji nem látnak egymással communicálni. Hogy a' magzatnak táplálására szolgál ott, ahól jelen vagon, mint az emberben, azt már ma minnyájan tartjuk; némellyek azt-is mondják, hogy a' gyermekeknek vére a' nádrapogátsában oxygenáltak. Azt már senki sem tagadja, hogy a' nádrapogátsa tápláló nedvességet készített a' magzatnak.

§. DLXXVII.

A' köldöksinórt fenn-tartya a' nádrapogátsa, és a' gyermek között szükséges communicatiot. A' tojásnak leg-belső hárttyája bé-borittya a' köldöksinórt, és azt a' magzatnak köldökire vezeti, onnét az egész magzatnak bőrt ad. *Két élet-erek* vagynak benne, mellyek a' medentze élet-erekből jönnek, és a' magzatnak hujyas hójaga mellett két felől fel-mennek a' köldökre, az hujyas hójagnak fenekiről az *urachus* magokkal fel-vizik; onnét a' nádrapogátsába mennek, és ott sok apró ágokra oszlanak, mellyek sok anastomosisokat csinálnak, és végtire az utolsó végekkel az apró véretereket mennek; ezek a' sok apró véreterekéek lassan lassan öszvefoglatatnak, és nagy vérerre

vérerré válnak, melly a' köldökön bé-menyen, és a' máj partvéreibe bé-plántáltatik. Az ujjabb anatomicusok vizereket-is (*vasa lymphatica*) találtak a' nádrapogátságban, és a' köldöksinórban. Az emberben az hójag, mellyel végződik az urachus, hamar el-vész, és csak az a' része marad meg, mellytől az urachus a' köldökig menyen.

§ DLXXVIII.

Tizenkét napokon a' fogantatás után a' nádrának üregiben csak valami takony forma nedvesség vagyon, mellyben semmi nyomdakát az hójagnak látni nem lehet; az harmadik hétben kezd valami láttatni, és csak hamar a' tojás megjelenik. A' második hólnapon már a' fő, és az ujjak észrevehetők, és már ekkor a' magzatnak hosszúsága *fél-tzöll*. A' negyedik, és ötödik hólnapban már minden részei megjelennek, a' körmöket, és az hajakat ki-vévén, és a' magzat *tíz tzöll* hosszúságú. Az utolsó hólnapokban legnagyobb a' nevededés, az hajok, és a' körmök ki-fejtődnek, és a' jól meg-ért, 's meg-nőtt gyermek 6. 7. vagy 8. fontat nyom, és *18-tól 24* tzollnyi hosszúságú. Természet szerint *kilentz* hólnapokig nevededik az emberi magzat; a' *tíz*, és *tizenegygyedik* hólnapos gyermekeknek szüléseket sokan nem hiszik. De csak ugyan vagynak példák *tizennégy* napokkal előbb, avagy későbbre történt szülésekről. Ha az hatodik hólnap előtt születik a' gyermek, akkor idétlen (*abortus*); ha pedig az hatodik hólnaptól a' nyóltzadikig születik, akkor üdö előtt (*partus præmaturus*); ha a' kilentzedik hólnap után születik, akkor késő (*partus serotinus*) a' születes.

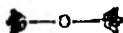
§ DLXXIX.

§. DLXXIX.

Az emberi Afzszony közönségesen tsak egy gyermeket szül; vagynak mégis példák kettős, hármas, négyes, és ötös szülésről, és ilyenkor mindenik gyermeknek különös tojása vagyon, avagy ha a' chorion közönséges, akkor az amnion különös. A' *superfoetatio* ritka eset az embereknél; de még-is vagyon példa, mellyben az afzszony szült fejér gyermeket, mellynek fejér ember vólt az Apja; és azután megint mást szült, tekete, és fejér tótoft, mellynek az Apja Szeretsen vólt, ha tsak nem mese az ilyen dolog, a' mi többnyire lenni szokott.

§. DLXXX.

A' Gyermekek többnyire a' physionomiájában, és alkatásában hasanló az Apjához, és Anyához. A' magnak részei, mellyek az afzszonyi nemző nedvességhez elegyednek, és azoknak az ösztönözése, mellyel az indítható részeket érdeklik, sokat tehetnek az organizatióban, és így az organizatióban rámadhatnak olyan helybéli hibák, a' mellyek a' Szülőkkben vóltak, mellyből következik, hogy az alkatásnak betegségeit (*morbos organizationis*) hareditálhattyak a' gyermekek az Apjaktól, és Anyaktól; de ezek nem közönséges betegségek (*non sunt morbi universales*). Az Anyának elneindulati, és kívánságai változtathattyak ugyan az Anyának incitációját, és az által a' nedvességeket-is, mellyek annakutánna tehetnek a' magzatban-is valami változást, de másképpen a' magzatot nem afficiályák; a' beteges, és rosz alkatású Anyák is a' magok alkatási hibájokat által szokták adni a' gyermekeknek-is.

G R A V I D I T A S.

§. DLXXXI.

A' fogantatás után a' nádrának szájja többnyire bé-záródik. Valamint pedig a' tojás nevededik, éppen úgy nevededik a' nádra-is, és méjjen le-ereszkedik. A' negyedik hólnap után nem fér el a' nádra a' medentzében, és azért fel-emelkedik az hasba. Az ötödik hólnapban az Anya érzi a' gyermeknek mozgását. A' terhességnek végén le-ereszkedik az has, a' nádrahüvelyből takony foly, a' terhes afzszony sokszor hugygyozni kényszeritterik, és végtire a' szülő fájdalmok megjelennek. Ezek a' fájdalmak vagy fattyú fájdalmak (*dolores spurii*), vagy valóságosok (*dolores veri*). A' fattyú fájdalmakst okozza az hasnak feszülése, a' meg-akadályozott lehellés, es a' nádrának nyomása, és így ezek a' fájdalmak a' vékonyokban kezdődnek, és az hasban el-terjednek, sőt többnyire fel fele-is mennek. A' valóságos fájdalmakot okozza a' nádrának öszvehúzódása, melly a' fenekin kezdődik, és a' gyermeket le-felé nyomja, melly által a' nádraszáj ki kezd nyilni, és a' fájdalmak nevedeknek, azonban az hójag ki-nyomodik, melynek háta megett a' gyermeknek fejit érezni lehet. Végtire az hójag fel-fokad, a' viz ki-foly, és a' gyermeknek feje ki buvik, 's azután a' gyermek-is kijön. A' nádrapogátsa vagy a' gyermekkel együtt ki-ugrik, vagy a' kövörtkező fájdalomtól ki-nyomatik a' vérrel együtt. Ezeket a' fájdalmakat kövörtkező fájdalmaknak (*dolores posthumi*) nevezik. A' vérnek folyása lassan lassan szűnik, valamint a' nádra öszve-húzódik. Három, avagy négy napok után csak valami taknyos vér foly két, vagy

három

három hétig. Néha tovább-is tart. Ez a' folyás Gyermekágy-folyásnak (*lochia*) neveztetik.

§. DLXXXII.

A' szülés után az harmadik, avagy negyedik nap a' tsetsek fel-pöföednek, és téjjel meg-telnek; azonban pedig valami *febris lactea* borzadással, meleggél, 's a' t. meg-jelenik, de ez mindgyárt elmúlik, mihent a' tej bőven folyni kezd. A' tejben vagyon vaj, sajt, és savó. Ezzel a' téjjel már a' izületett gyermek élni, tápláltatni, és nevedkedni kezd. Nintsen-is a' gyermeknek az egészséges Anyaténél jobb eledele.

§. DLXXXIII.

A' nemző részek, mind a' férfiban, mind az asszonyban, sok betegségek alá vagynak vetve; mellyek közül a' leg-főbbek ezek: *Gonorrhæa*; *Tabes dorsalis*; *Impotentia*; *Satyriasis*; az asszonyoknál ezek: *Chlorosis*; *Fluor albus*; *Menorrhagia*; *Metritis*; *Febris puerperalis*; *Morbi ovariorum*; *Galactorrhæa*.

G O N O R R H Æ A.

§. DLXXXIV.

Gonorrhæa est fluxus seminis sine erectione perfecta, a minori, vel nullo, libidinis stimulo contingens. Alia est *completa*, in qua semen continuo fluit; alia est *incompleta*, in qua semen tantum subinde fluit. De ezt a' betegségét nem kell a' *pollutióval* öszve zavarni, mellyben csak néha néha egészséges emberekben, és főképpen éttzaka a' bujaáloimban vetődik - ki a' mag. Láttam meg.

meg-állapodott férfiakat, a' kik mindgyárt polluáltak, mihent afzszonyembert szembe néztek. A' frantzoz ondófolyással sem kell egy betegségnek tartani, mert ebben a' gonorrhæában semmi frantzoz méreg nintsen.

§. DLXXXV.

A' Gonorrhæának oka *gyengeség*, és az azzal öszvefoglatatott gyengült *indíthatóság*. Onania, abufus veneris, böjt, gondolkodás, gyengítő elmeindulatok, némelly eledetek, mérgek, és több effüle althénias okok, szokták tsinálni-is, és fenn-tartani-is ezt a' betegséget. Az onániáról *Tissot* meg-érdemli az olvasást, mert ha néha többet-is mond a' valóságnál, de sok helyen mégis igen helyesen le - rajzolja az onániának következéseit. A' természeti coitus-is gyengitt ugyan, de nem olly nagyon, mint az onánia, talán azért, hogy nagyobb erőszak kívántatik a' magnak ki-vetésire természeti tárgy nélkül, mint sem a' természeti mód szerént. Leg-inkább az iffiak szokták magokat elrontani ezzel a' vétekkal. A' felette szoros böjt, és a' mély imátkozás nem tsak el nem távoztattyák, hanem inkább segítik a' pollutiokat. A' fel-akasztott emberek-is polluálni szoktak. Vagynak mégis némelly *helybéli okai-is* a' gonorrhæának, a' millyenek a' lovoglás, a' mag-hújagotskáknak calculussai, azoknak nagy ki-feszülések, 's a' miatt el-veztett ölzvehúzó erejek, és a' körül lévő részeknek meg-keményedések.

§. DLXXXVI.

Ez a' gonorrhæa közönségesen *Tabes dorsalis* tsinál. A' jelek ezek: halavány színű ábrázat;
kékcs

kékes gyűrűk a' szemek körül a' szemhéjaknak bőreken; nagy érzékenység; a' tanóláltól gyengülés; gyötrődés; szívdobogás; roiz ételemésztes; lankadtság; a' leg-külsőbb mozgásra-is refzketés; ful-zúgás; pollutiok; végtire tabes dorsalis vagy sarvadással, a' vékonyoknak (*lumborum*) fájdalmokkal, éttzakai izzadással, febrissel, dagadt lábokkal, maniával, phtysis pulmonálissal, és utólyára halállal.

§. DLXXXVII.

A' *Prognosis* roiz, mert ezekben a' betegekben az indithatóság úgy meg-gyűl, hogy semmí ösztönt meg-ne szenvedgyen. Az hideg feredőkben olly kitsin, és gyenge a' melegnek ösztöne, hogy azt alkalmasint meg-szenvedhessék a' betegek. Itten a' leg-külsőbb ösztönözésen kell kezdeni az orvoslást, és lassan lassan kell az indithatóságot fogyasztani, de azonban jó tápláló matériát-is kell a' testbe vinni, hogy a' meg-változott organizatio-is helyre álljon.

§. DLXXXVIII.

Itten jól meg kell jegyezni, hogy az érzőmas systemában az inditható alkató matéria azoktól az októl, a' mellyek vagy stheniát, vagy valóságos gyengeséget, vagy valóságatlan gyengeséget, tsinálnak, meg-változhat, és néha meg-s változik vagy proportioval, vagy elegyítéssel, vagy öfzvéfoglaltatással, vagy más tulajdonsággal; melly miatt az érzékenység is változik, mivel az érzékenység az alkatástól függ. De az érzékenység nem indithatóság; a' sthenia-is, és az asthenia-is nem az indithatóságtól, hanem az inc tans okoktól függ.

es az erős, avagy gyenge indittásból áll; a' megnevekedett, avagy meg-fogyott indithatóság a' gyengeségekben csak effectus; és az érzékenység csak egy, de nem állandó symptom. Ezekből már következik, hogy az ember mind a' valóságos gyengeségben, mind a' valóságtalan gyengeségben, mind pedig a' flhéniaiban, néha érzékennebb, néha érzéketlenebb lehet; nem kell tehát az érzékenységet a' gyengeséggel öfzve zavarni. Ezekből az is következik, hogy néha olyan orvosságok kívántatnak, a' mellyek az organizationak változását helyre állittyák; néha pedig olyanak szükségesek, a' mellyek az indithatóságba munkálkodnak, máskor olyakat kell adni, a' mellyek mind a' kettőt tselekedik. Vagynak olyan orvosságok-is, a' mellyek az indithatóságnak észrehevését nagyobbban fogyofztyák; mint a' vízfizamunkálkodását; mások a' vízfizamunkálkodást nagyobbban fogyofztyák, mint az észrevehetőséget. Vagynak környűállások-is, a' mellyek az orvosságban jó választást kívánnak. A' különös alkatas-is, és az öfztönöknek különös természetek sokszor a' jó választást szükségessé teszi. Ezekből már könnyű meg-érteni, hogy miért válagattyák-meg, és miért elegyittiköfzve néha az orvosságokat a' *Bronniánusok*? 's a' t.

IMPOTENTIA VIRILIS.

§. DLXXXIX.

A' férfithehetlenség (*impotentia virilis*) rész szerént egy symptomája, rész szerént következése ugyan a' gonorrhéának; de mégis az ok nem mindenkor gyengeség; gyakran mechanicus akadály;

dály; néha, tudniillik ha a' nyavalya nem állandó, okat ad a' nagy erősség-is, és a' felette nagy izgatás.

S A T Y R I A S I S.

§. DLXL.

A' Férfinak telhetetlen nőzés kívánása cum erectione penis voluptuosa, *Satyriasis*nak nevezetik. Ennek az oka sokféle: Gyakran gyengeség; gyakran helybéli ösztön; leg-gyakrabban valami orvosságokkal való élés, a' millyenek a' kőrösbogar, a' balsamusok, a' bé-vett opium, 's a' t. Azt mondgyák, hogy Indiában az Afzszonyok a' férjeknek veszfzejekre valami infectumot raknak arra a' tüzra, hogy a' veszfzö meg-meredgyen. A' frantzot-is némellyek ebből derivályák, de ez még csak *hypothesis*.

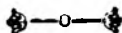
C H L O R O S I S.

§. DLXLI.

A' *Chlorosis* directa aethenia, mellyben az afzszonyi személlyek meghalaványodnak; az appetitust el-vesztik, avagy valami különös dólgat, mint crétát, 's a' t. kívánnak; megborzodnak; szomorúk; felette érzékenek; szivdobogást éreznek; a' lábak fel-dagadnak; a' mejnek üregiben viz gyúl; és az hószám ki-marad. De tudni kell, hogy a' ki-maradott hószám nem oka, hanem effectussa, ennek a' nyavalyának.

§. DLXLII.

Ennek a' betegségnek okat adnak: az ülő élet; a' vegetabilis eledel; a' viz ital; az elmeindulatok;

dulatok; az érvágás, 's a' t. A' ki-maradott hószám nem ok, hanem, a' mint már mondatott, csak effectus.

§. DLXLIII.

A' *Prognosis* különböző. Jól kell vigyázni, hogy az *egygyes* Chlorosis annak a' Chlorosisnak lenni ne tartassan, a' mellyben már jelen vagyon a' mejvizkorság. A' jó diéta többet használ az orvosságnál, mert itten az organizatio a' maga természeteti állapottyától el-távozott (§. DLXXXVIII.).

FLUOR ALBUS.

§. DLXLIV.

Fluor albus, *Leucorrhoea feminarum infans*, mind egy betegséget jelent, mellyben szünetlen, többnyire az hószám előtt, az hószám után, a' nagy mozgásra, és nagy meg-hevülésre bővebben, valami fejér és sárgás taknyos nedvesség foly a' szemérem testből; de ez a' nedvesség nem ragadós, és semmi férfit nem inficiál, és nem-is jár a' vizelésnek égetésivel, néha mégis olly tsipós, hogy az afzszonynak tzombjait fel-rágja, és a' hozzáért férfi veszfzót-is corrodálja, inflammálja. A' nagy Várasokban gyakor betegség; a' betegeknek különös physionomiájok vagyon, a' szemek felette fényesek, mintha a' könnyben úsznának (*oculus crystallinus*). A' nádrának üregiből foly; néha mégis csak a' nádrahüvelyben fészkeltetik. Az ilyen afzszonyi személyek vagy soha meg nem terhesednek, vagy ha meg-terhesednek-is, akkor abortiálnak.

§. DLXLV.

§. DLXLV.

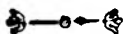
Ennek a' fejer folyásnak oka az egész testnek asthéniaja, melly főképpen a' szülő részekben uralkodik, és ott a' chronicus catarrhusnak egy nemét csinálja. Ez a' betegség közönséges asthénias nyavalya.

§. DLXLVI.

Némelly Orvosok ezt a' nyavalyát helybéli betegségnek tartják; de ez a' valóságos fejer folyásban nem igaz; mert *elsőben* minek előtte a' fejer folyás meg-jelenik, az egész test gyengeséget mutat, és sok chloroticus symptomák elé-állnak; *másodszor* az okok, úgymint: *manustupratio, vita scdentaria, deprimentia animi pathemata, frigus humidum, vel et calor nimius, victus vegetabilis aquosus,* 's a' t. nem csak a' szülő részeket, hanem az egész testet-is afficiálják; *harmadszor* az helybéli orvosságok ártanak, használnak ellenben azok, a' mellyek az egész testet erősittik; *negyedszer* a' gyengítő okokra bővebben foly a' taknyos nedvesség; Izúkebben menyen ellenben az erősítő okokra.

§. DLXLVII.

A' *Prognosis* az igazi valóságos fejer folyásban nem igen rosz, mivel az okoknak el-távoztatása az Orvosnak keziben vagyon; még-is mindazonáltal néha rosz - is lehet, mert a' meg-változott organizatiót nem mindenkor lehet olly könnyen helyre állítani. Vagyon még más fattyú fejer folyás-is (*fluor albus spurius*), mellyet okoz a' schirrhus uteri, a' venenum venereum, abortus
vel

vel partus difficilis læsionem uteri vel vaginæ relinquentes, immundities, ascaris vermicularis. De ezt nem kell öfzve zavarni a' valóságos fejr folyással.

M E N O R R H A G I A.

§. DLXLVIII.

A' nádravérfolyás (*M:norrhagia, vel hæmorrhagia uteri*) olyan okokból támad, a' millyenek más vérfolyásokat-is okoznak. Vagynak mégis ebben a' nyavalyában a' izenvedő részeknek különös alkatásoktól függő particularitássai-is *Menorrhagiáknak* különbben csak az a' vérfolyás nevezetik, melly az igen bőv hószámától ered.

§. DLXLIX.

Többnyire a' nádravérfolyás csak bőv hószám, melly a' szokott üdőt vagy meg-előzi, vagy követi, és több napokan tart, és ebben az esetben a' betegség mindenkor *asthenia*. Ha ezen üdő után minden helybéli symptomák el-múlnak, akkor nintsen semmi helybéli hiba. Az ilyen symptomáknál a' betegek nagy gyengeségről panaszolkodnak; az has, és kereltsont tája faj; a' szív dobog; a' fő szédeleg; az ábrázat viafz fejrőségű; a' pulsus igen gyors, öfzvehuzat, és az izgathatóság olly nagy; hogy a' gyenge öfzton-is, a' millyen a' meleg, avagy a' mozgás, a' vérfolyást nevelye, példa lehet a' meleg Cataplasma, és azért az hideg, úgy, mint gyenge öfzton használhat. Ez az impatientsia ad stimulum perferendum a' nagyon meg-gyült indithatóságtól a' gyengeségben függ, és mégis sok Orvosokat meg tsalt, és arra vitt, hogy

hogy *stheniának cum aucto irritabili robore* (§. DLXXXVIII.) tartásuk, és azért a' betegnek szerentsérlenségire gyengített methodussal orvosolják. Az ilyen gyengített orvoslás alatt roszszul végződik ez a' nyavalya, és gyakran idővel vizkorságot hoz, mellyből ki-tettzik, hogy a' gyengeség a' vért tartó edényekben inkább uralkodik, mint a' vizedényekben. De ha ez a' vér-folyás jól orvosoltatik, akkor az orvoslás olly bizonyos, mint a' más aszthéniában. Leg-többet segíthetünk a' szabad időben, mellyben a' betegek az erőssített izgatót leg-jobban meg-szenvedik.

§. DC.

Sok nádravér-folyások támadnak mégis *lehybéli* okokból-is, a' millyenek a' Scirrhus úteri, a' nádrának a' szülés alatt történt meg-sértődése, a' nádrapogátsának ki-szakasztásával, 's a' t. A' terheseknél az hatodik hólnapban többnyire a' nádrapogátsa (*placenta*) okozza a' nádravér-folyást azzal, hogy a' nádra szájához nő, és nem engedi, hogy a' nádra öszvehúzódjyan. *Stheniás* nádravér-folyás soha sem támad, ha ki-vezszük azt a' vér-folyást, a' melly a' metritisnek egy symptomája, avagy a' gyermeket hajtó (*abortiva*) szerekre szokot néha meg-jelenni. Jól ki kell keréni tehát, hogy *aszthénia* é, *sthenia*-é, avagy *topicum vitium*-é az ok.

M E T R I T I S.

§. DCI.

Tsak az a' nádra alkalmas a' gyuladásra, a' melly az hószámát már meg-kapta, és még el-nem vészette. Néha meg-gyulad a' terhes nádra-is,
de

de mégis leg-gyakrabban a' gyermekágyosoknak nádrája szokott inflamálódni. *Metritis* est affectio inflammatoria uteri cum febre, dolore ardente ad partem affectam, et vomitu.

§. DCII.

A' symptomák a' gyuladásnak félszke szerént különböznek. In parte *antica* adest dolor ad pubem, adfunt etiam præter symptomata metritidis etiam signa cystidis. In parte *postica* dolor circa lumbos, læces supprimuntur, et venæ hæmorrhoidales cum tenesmo turgent. Si inflammatio *cervicem* et *osculum uteri* tenet, tunc digito, vaginæ immisso, osculum clausum, dolens, fervens, durum, ac retractum occurrit. In *fundo uteri* adest imi ventris subrotundus, durusque tumor et dolor, ut ne contactum quidem foris permittat. In *lateribus uteri* si est, tunc inguina tenduntur, gravantur, crura torpent, et ægre moventur, et uterus plerumque in eam partem inclinatur, qua inflammatus est, et orificium ejus obvertitur parti oppositæ.

§. DCIII.

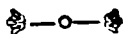
Az helytéli okok ezek: abortus ex causis ordinariis, vel pharmacis excitatus; lapsus gravidæ in uterum distensum; compressio; partus difficilis, præsertim in teneriori aut jam proVectæ ætatis primipara; versio rudiori manu peracta, aut incautus instrumentorum ad fœtum eximendum usus; placentæ extractio violenta et præmatura; laceratio perinæi aut vaginæ; prolapsus uteri et vaginæ; grumus sanguinis; placentæ portio, ore uteri clauso, in acerrimam et fœtidissimam saniem conversa;

sa; abscisso uteri, pro excrescentia habitus; spasmus claudens uterum, opio, vel laudano Sydenhami tollendus; Fasciæ puerperarum abdomini stricteius impositæ. A' közönséges *incitans* okok ezek: Hideg, meleg, hevittő italok, a' vérnek el-vezetése, nagy elmeindulatok, 's a' t. Az *helybéli* symptomák mellett vagynak még a' metritisben más *stheniás*, *asthentás*, avagy *symptomaticus* hideg-lélős történetek-is. Ez a' betegség leg-gyakrabban ugyan helybéli nyavalya (*morbis topicus*), de mégis néha közönséges betegség-is (*morbis univversalis*), még pedig olykor *stheniás*, máskor *asthentás*.

§. DCIV.

Ez a' betegség felette veszedelmes, néha *resolváldik* izzadás, gyenge vérfolyás, avagy genyettség forma matériának folyása által. Måskor *suppuratiora* menyer, ha a' suppuratiohoz szabott környéklállások előre mentek, és a' már el-kezdött evesedésnek jelei eléállnak. Az *abscessus* a' körül lévő részekbe bé-fokadhat, és beteges öszvesoglalásokat csinálhat. Igen ritkán üresedik-ki az abscessus per vaginam uteri. Gyakrabban támad *Gangrana*, és magát ki-jelenti a' maga tulajdon jeleivel. A' *sciurhus uteri* nem láttzik a' metritisnek következése lenni, de ha meg-jelenik, akkor ezek az ő symptomái: *sensus ponderis in regione uteri*; *dolores lumborum*; *stupor crurum*; *tenesmus*; *fluor albus spurius specificè icetens*; *hæmorrhagia*; *miçtio impedita*; *tabes*; *mors*. Néha sok ilyen symptomák jelen vagynak, és mégis a' nádrában semmi sciirhus nintsen, hanem csak a' nádrakötők *gyengültek-meg*, és azért a' nádrá-

nak

rak nehézsége által ki-feszítettnek. Ilyenkor a' nádrának exploratiojára a' beteget fel kell állítani. A' fenntartó bandage, az izgató erőssítő szerekkel használ.

FEBRIS PUERPERALIS.

§. DCV.

A' gyermekágyos Afzszonyok vagy mindgyárt a' szülés után, vagy valamivel későbbre, néha a' kilencedik, vagy tizedik napig valamelyik napon, valami hideglelésbe (*febris*) esnek, mellynek ezek a' symptomái: horripilatio; calor siccus; cephalalgia; inquietudo; pulsus celer, contractus, fat plenus, mutabilis, parvus; anxietas; sitis inexplebilis; respiratio difficilis; tussis sicca; stupor crurum; mox subsecuti sudores; suppressio secretionis lactis, et lacchiorum; dolor ventris; vomitus; singultus; subsultus tendinum; delirium; lypothymia; hydrops purulentus; mors. *Secundo cadavere*, invenitur saepe inflammatio erysipelatosa peritonæi, intestinorum, et uteri, cum effusa undique lymphæ coagulabili, quæ pro lacte effuso habita fuit, sed erronee.

§. DCVI.

A' *febris lactea* ettől a' febristől nagyon különböz; mert 1. a' febris lacteában a' secretio lactis augeáltatik; a' febris puerperálisban ellenben minuáltatik, suppressáltatik; 2. a' febris lacteában nem igen gyenge a' beteg, sőt néha stheniás erősségű, de a' febris puerperálisban felette nagy a' gyengeség; 3. a' febris lacteában igen ritkán fáj az has, és ha fáj-is, igen hamar el-múlik, de a'
febris

febris puerperalisban az has szűnetlen faj, és sokáig tart; 4. a' febris lacteában semmi olyan súlyos történetek nintsenek, a' milyenek a' febris puerperalisban vagynak.

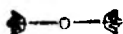
§. DCVII.

A' febris puerperalisnak okai a' terhességben jelennek-meg, és munkálkodnak a' gyermekágyosban-is, és ezek: A' terhes Afzízonymnak ülő élete, avagy igen nagy munkáji; rossz eledel, avagy sok étel; a' szüléstől való félsz; balvélekedés által gerjesztett elmeindulatok; meg-akadályoztatott circulatio; nehéz szülés; nagy vérfolyás; meg-hidegülés; harag; ijedés; nagy öröm; tisztátalan levegő; contagium. Egykor Frantzia Országban a' terhes afzízonyok, valahányfőz az haldaklók harangját halották, mindenkor szülő afzízonyt halni gondolták, és ez a' nagy ijedés epidemia módra vetette a' gyermekágyosokat a' febris puerperalisba.

§. DCVIII.

Ezek az okok akár egygyenként, akár egygyütt munkálkodgyanak, mégis mindenkor *asthénia*t tsinálnak; azért-is a' *febris puerperalis* valószággal *Typhus*, valószággal *asthénia*s betegség. A' symptomák ugyan néha kezdetben *sthenia*t hazudnak, de tsak hamar, kivált ha gyengítettó methodussal orvosoltatnak, veszedelmes *asthénia*s karaktert vesznek magokra. A' puerperalis typhusban praedominálnak az hasnak symptomái azért, mert a' terhességben, és a' szülésben az hasban, főképpen a' medentzében (*in pelvi*), fekvő részek különösen meg-gyengítették.

§. DCIX.

§. DCIX.

A' typhus puerperalis néha öszvefoglaltatik ízapos okokkal-is (*cum causis gastricis*), ha a' terhesek sokat ettek, és a' nádrának nyomásától haszorulált szenvedtek, kivált ha a' szülés után-is az has szorulva marad. Illyenkor a' gyenge üresittők az izgatókkal az orvoslásban öszvetoglaltatnak. De ámbár a' puerperalis febris *asthénia*, mégis mindazonáltal jól kell vigyázni, hogy a' gyermekágyosoknak más okokból támadou hasanló betegségeket az Orvos febris puerperalisnak ne tartsa. A' sok bortól, sok kávétól, sok tojás-ételtől, és más erősségű betegséget tsináló okoktól, támadhat a' gyermekágyosokban - is *stheniás* catarrhus, *sthenias* peripneumonia, avagy pyrexia, de ezek a' nyavalyák *nem* puerperalis febrisek, és gyengítő methodussal orvosoltatnak. Az *Antibrowniánusok* asthéniaát nem esmérnek, és mégis a' gyermekágyosoknak hideglelések *asthénia!* Az *Antibrowniánusok* a' *stheniát*-is az asthéniaától nem tudgyák megkülömböztetni, és mégis a' gyermekágyosok *stheniába*-is eshetnek.

§. DCX.

A' Typhus puerperalis felette veszedelmes betegség, és, ha jól nem menyen, akkor hydrops acutus purulentus lesz belőlle; az hasnak belső tagjai-is öszvenönnek; többnyire *gangrænával* végződik. De a' jó orvoslás alatt gyakran, és hamar szerentsésen meggyógyul, a' mint alább két orvoslások bizonyíttyák.

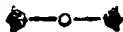
§. DCXI.

§. DCXI.

A' tojásfészkek-is (*ovaria*) néha meg - bete-
gednek, de többnyire csak helybéli okból. Az ő
betegségeket igen nehéz meg-külömböztetni a' ná-
drának betegségeitől. Meg-gyuladnak, scirrhussá
válnak, gyakran vizkorságba-is esnek, melly az
hasnak az egyik felin kezdődik, és onnét lassan
lassan azután az egész hason el-terjed. De
a' tojásfészkeknek betegségei még nintsenek jól
meg-határozva.

§. DCXII.

Ha a' gyermekágyosnak, avagy szoptatónak
igen sok teje ki-foly; ha arra az afzszony meg-
gyengül, el-sarvad, el-szárad; ha a' mej fáj; a'
beteg éttzaka izzad; akkor *Galactirrhæa* a' beteg-
ség, melly könnyen, és többnyire phtyissel vég-
ződik. A' fundamentomban ez a' betegség egy
természetű a' *Diabetes lacteussal*. Némelly gyenge
szoptatók-is, és azok a' szegények, a' kik több
gyermeket szoptatnak, ebbe a' betegségbe szok-
tak esni, ha a' szoptatást idején el-nem hadgyák.

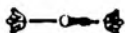
E L S Ö E S E T.

A' GYERMEKÁGYOS HIDEGLELÉSNEK OR-
VOSLÁSARÓL, A' WERNER APOLOGIAJÁ-
NAK MÁSODIK KOTTETIBEN A' 191.
I EVELÉN DOCTOR IBERERTŐL.

A. M. W. in N. ungefähr 29. Jahre alt, fein von Haut und Körperbau, sehr empfindlich und reizbar, verehligt, Mutter zweyer Kinder, die sie glücklich gebahr, ward den 3. Januar 1798. zum dritten mahle von einem Kinde glücklich entbunden.

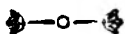
Sie befand sich durch einige Tage nach ihrer Entbindung sehr wohl; als aber am fünften Tage die Brüste außerordentlich angeschwollen, und das Kind nicht saugen konnte, erlitt sie heftige Schmerzen in den Brüsten; um diese zu vertreiben, rieb ihr die Hebamme eine Salbe ein (von der ich aber nichts mehr zu Gesichte bekommen konnte), und am Morgen darauf, war alle Milch verschwunden, beyde Brüste waren welk und schlapp, die Frau klagte über Schlaflosigkeit, über unerträgliche kopfschmerzen, vorzüglich am Vordertheile des Hauptes, und über große Hitze; gegen Abend fing sie an etwas verwirt zu sprechen, und mit Stierem Blicke um sich zu sehen.

Ein Dorfbader verordnete ihr eine Emulsion mit Salniter, ein Laxirmittel, das viele Stühle bewirkte, Vesicatoren auf die Waden, und Klystire mit Sennesblättern, und Bittersalz. Den sechsten Tag wurde mit den obigen Mitteln fortgefahren, und dem Purgirtranke Hollundermuls zugefetzt;
allein

allein die Frau verfiel in eine Art von Schwermuth und Sinnesverwirrung, Sie sprach kein Wort, auch nicht einmahl mit ihrem Manne, mit dem Sie doch in guter Eintracht lebte, antwortete auf keine Frage, sah nur immer starr vor sich hin, und ergriff mit außerordentlicher Hastigkeit und Stärke, alles, was Sie ergreifen konnte, und hielt es fest; oft riefs Sie sich die Haube vom Kopfe, zerraupte sich die Haare, und fuhr unter tiefen seutzern, mehrmahls mit der Hand nach der Stirne. Obige Mittel wurden indessen ohne den geringsten erfolg, bis den eilften Tag fortgesetzt, und die Kranke wurde zusehends übler, brach auch wirklich einigemahl in eine Wuth aus, in der Sie die Bettleinen, und ihre eigenen Kleidungsstücke zerrifs, sich mit geballter Faust gegen die Stirne schlug, bald in ein durchdringendes Geheul, bald in ein klägliches Gewinsel ausbrach, ausser dem aber nicht einen Laut von sich hören liefs, selbst ihr Kind, das Sie die vorigen Tage einigemahl auf dem Schoofs liegen hatte, und mit unverwandten Wehmuthsvollen Augen betrachtete, durfte man ihr nicht mehr in die Hände geben, weil Sie es mit solcher Gewalt anfaßte, als wolte Sie es zerdrücken.

Am 11. Januar Vormittags, rief man mich zu der Kranken, die im Bette safs, und mit starrem unverwandten Blicke vor sich hinsah; ihr Augenstern war ungemein erweitert, Sie zupfte unaufhörlich am Bettzeige, zuweilen führte Sie, mit dem Ausdrücke heftiger schmerzen, die Hand nach der Stirne; auf alle meine Fragen, gab Sie nicht die geringste Antwort; ihr Kopf war nicht sonderlich heifs, ihre Gesichtsfarbe sehr blaß, ihre
Brüste

Brüste waren schlaff, der Bauch war weich, und kollerte oftmahls, die Reinigung floß nicht, ihr Puls war voll und schnell, die Haut war äußerst trocken, und erregte beym Berühren das Gefühl einer unangenehm brennenden Hitze.

Diese Symptome sowohl, und noch mehr die Erwägung der vorausgegangenen Umstände, und der körperlichen Beschaffenheit der Patientinn, bestimmten mich, diese Krankheit für einen *Typhus cum Amentia* zu erklären, wie sie nicht selten bey Kindbetterinnen vorzukommen pflegt.

Ich würde mir gleich Anfangs mehr Hoffnung zu ihrer Herstellung gemacht haben, wenn nicht ihre Schwester und ihre Mutter wahnsinnig, doch außer dem Kindbette, gestorben wären. Ich gab:

℞. Rad. Serpent. Virg. dr. jiiij.

Inf. S. q. aquæ per $\frac{1}{4}$ hor. Colat. unc. viii.

adde: Spirit. Minderer. recent. parat.

Syrup. Cort. aurant. ana unc. j.

Laud. liqu. Syd. dr. ℞.

Alle Stunden 2. Eßlöffel voll.

Zu meiner Verwunderung nahm Sie jedesmahl die gereichte Arznei, trank gewässerten Wein, und etwas Fleischbrühe mit Eyedotter.

Am 12. waren die zufälle dieselben, nur mit der geringen Veränderung, daß Sie zuweilen zur Seite blickte, und die Sie besuchenden Freunde ansah, doch ohne etwas zu sprechen. Auch fuhr Sie mehrmahl mit dem Finger in den Mund, als wolte Sie das Zahnfleisch von den Zähnen lösen, welches nicht wenig blutete. Obige Arznei wurde fortgesetzt, und folgendes Pulver verordnet:

℞. Camphor. gran. ℔.

Sacchar. alb. Scrup. j.

Abwechselnd jede 2. Stunden eines zu geben.

Am 13. erzählte man mir, daß Sie den vorhergehenden Tag und den größten Theil der Nacht ziemlich ruhig gewesen, und auch mehrere Stunden geschlafen habe; doch früh Morgens, seye Sie in eine nicht geringe Wuth ausgebrochen, habe fürchterlich getobet, alles zerrissen, und nur mit Mühe wähe man im Stande gewesen, Sie im Bette zu erhalten, mitunter habe Sie mit einem so sonderbar klaglichen, heftigen Tone geschrien, daß die Nachbarschaft Wach ward und zu Hülfe eilte.

In diesem Zeitpunkte war es, als ich Herrn Dr. Werner, meinen Freund, um Rath fragte. Herzlich war ich erfreuet, als er nicht nur meine Behandlungsart bestätigte, sondern mir selbige, als die einzige empfahl, von der sich die Wiederherstellung dieser Kranken mit einigem Grunde erwarten liesse. Ich verordnete dem zu Folge:

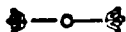
℞. Radic. serpent. Virgin. unc. ℔.

Inf. ℔. q. aqu. per $\frac{1}{2}$ hor. Colat. unc. vjijj.
adde: Liquor. anod. Miner. Hof.

Laud. liqu. Syd. aa. Scrup. jj.

Wie vorher abwechselnd zu nehmen. Ich verboth, nach Hrn. Dr. Werners Rathe, das Selbststillen, um durch diesen Safteverlust die Kranke nicht noch mehr zu schwächen.

Die Nacht vom 14 auf den 15. war, wie der darauf folgende Tag, ziemlich ruhig; die Kranke sprach einige Worte mit dem Manne und mit einer Freundin, die mit seltener Anhänglichkeit und Güte, den größten Theil des Tages, am

Bette dieser bedaurungswürdigen Kranken zubrachte, und ihr mit größter Genauigkeit die Arzneyen reichte, die Sie auch nur von ihr oder ihrem Manne nahm. Die Wärterinn habe ich entfernen müssen, weil die Kranke über dieselbe, ohne daß ich eine Ursache hätte ausfindig machen können, so sehr erbittert war, daß Sie mehrmahl nach ihr schlug.

Den 16. Früh sah ich meine Kranke wieder, fand Sie aber ungleich schlechter als jemahls; Sie sah nur immer aufwärts gegen die Decke des Zimmers, weinte klaglich, schrie, zerriß sich die Haare und die Bettleinen, und machte eine Bewegung, als ob Sie aus dem Bette springen wolte.

Man sagte mir, Sie sey gegen Anbruch des Tages, aus einem etwas unruhigen Schläfe, mit einem heftigen schrey aufgewacht, mit vorgeben, daß immer vier Männer von der Decke des Zimmers auf Sie herabstiegen, und Sie zu zerdrücken dächten; der Puls war ungleich schneller, nur nicht so voll als die vorhergehenden Tage, der Bauch war aufgetrieben, und beym Berühren schmerzhaft; die Brüste, die schon etwas völler geworden, waren abermals welk. Ich versprach mir in diesen Umständen, die geschwindeste und zweckmäßigste Hülfe, von einem lauen Bade. Das Bad wurde bereitet, die Wanne zum Bette gebracht, und die Kranke hineingesetzt; allein Sie mußte eben so geschwind wieder heraus gebracht werden, da Sie darüber in fürchterliche Wuth, in schreckliches Toben, in ein durchdringendes sonderbares Geheul, ausbrach, das Stufenweise an Stärke, zu und abnahm. Refonders aber fuhr Sie mit ausgespreitzten Fingern auf mich los, und Sie würde

würde mir übel mitgespielt haben, wenn nicht die Umstehenden Sie noch zu rechter zeit abgehalten hätten.

Sobald der Anfall sich etwas gelegt hatte, gab ich ihr einen Aufguß von Melissen und Holunderblüthen, mit 15. Tropfen Laud. liqu. Sydenh. und einer Unze Spir. Minderer. Auf den Bauch liefs ich ein flüchtiges Liniment aus oleo amygdal. Spir. Sal. ammon. und Laudano einreiben. Bey fortgesetztem Gebrauche dieser Mittel und der Pulver, aus Kampfer und Mochus, fand ich Sie Abends sehr ruhig; der Puls hatte viel von seiner Geschwindigkeit verlohren, war kleiner und weicher, die bisher äusserst trockene Haut war feucht, die Brüste waren etwas völler. Sie bath dringend um eine Tasse Kaffee, die ich ihr auch gerne erlaubte; Sie nahm dieselbe gierig und häftig, und nahm einige Stunden darauf etwas Fleischbrühe zu sich.

Den 17. Januar war die Kranke, nachdem Sie die Nacht ruhig geschlafen und sehr viel geschwitzt hatte, etwas heiterer; der Blick war sanfter, der Puls hatte die natürliche schnelligkeit, war aber klein und schwach, die Brüste waren etwas mehr erhoben, doch ohne gespannt zu seyn, der Schweiß hatte noch immer einen fast unerträglichen Geruch von Säure, der Bauch war weich, die Kranke überhaupt sehr matt und entkräftet; Sie sprach wenig, aber alles gut und zusammenhängend; Sie schien mich mit Verwunderung zu betrachten, doch ohne etwas zu sagen, Ich gab:

℞. Cort. peruv. rud. tus. unc. j.

Coq. S. q. aqu. per $\frac{1}{2}$ hor. Colat. unc. X. adde
O o 2 Extr.

Extr. Cort. peruv. dr. jj.

Laud. liqu. Sydenh.

Liquor. anod. Min. Hof. aa. Scrup. jj.

M. D. S. Alle 2. Stunden 2. Eslöffel voll: und
℞. Moschi gran. jijj.

Camphor. gran. jß.

Sacchar. alb. Scrup. j.

Alle 4 Stunden 1. Pulver. Klystier täglich Abends, mit Saturirten China-Absud. Die Nahrung wurde verhältnißmäßig stärkend eingerichtet; es wurden Fleischbrühen mit Reis, nahrhafte und etwas gewürzte Saucen, gut gesottenes Kalbfleisch mit Chaudeau gegeben, so wurde beynahe jede Stunde etwas anderes gereicht; am liebsten aber trank die Kranke eine Tasse Kaffee. Die Bettwäsche mußte täglich, so wie auch das Hemd mehrmahl, mit Behutsamkeit gewechselt werden.

Den 18. und 19. konnte ich die Patientinn, wegen einiger entferneten Kranken, nicht besuchen; ich ließ die Arzneyen fortsetzen.

Den 20. fand ich die Kranke heiter. Die ungewöhnliche Erweiterung des Augensterns, das stiere und wilde ihres Blickes waren so, wie der Kopfschmerz, verschwunden; ihr Puls kam an Stärke und an Schnelligkeit dem Natürlichen nahe, ihre Zunge war rein, ihr Appetit sehr gut, der Bauch weich und unschmerzhaft. Obiges Decoct, wie auch die Klystiere, mit Weglassung der Pulver, wurden fortgesetzt.

Am 21. traf ich Sie angekleidet auffer Bette; Sie war vollkommen wohl, nur daß noch die Schwäche, als Ueberrest der Krankheit, vorhanden war. Nichts aber machte mich mehr staunen, als daß die Kranka mich am zwanzigsten Tage,
zum

zum ersten mahle gesehen zu haben glaubte; te; Sie erinnerte sich keines Umstandes ihrer Krankheit; als Sie aber ihr Mann versicherte, daß Sie mir ihre Genngung aus einer sehr schweren Krankheit zu verdanken hatte, äußerte Sie mir ihren Dank mit Thränen, und mit den verdienstlichsten Ausdrücken.

Nach fünf Tagen besuchte ich Sie noch einmahl, und fand, daß Sie täglich an Stärke und Gesundheit zunahm, so, daß ich Sie von dem Gebrauche aller Arzneyen frey sprach, und nur wohl nahlende, starkende Nahrungsmittel empfahl. Sie befindet sich itzt so vollkommen hergestellt und gut, daß selbst der Todfall ihres geliebten Kindes, nicht nur keinen Rückfall, sondern nicht einmahl eine Veränderung in ihrer Gesundheit, hervorzubringen im Stande war.

MÁSODIK ESET.

A' GYERMEKÁGYOS HIDEGLELÉSNEK ORVOSLÁSÁRÓL A' MAGAM TAPASZTALÁSIMBÓL.

A. R. 22. esztendő, gyenge és érzékeny természetű, az házasságnak első esztendeiben terhes, ülő életű, a' terhességben sokat okádott, néha ájulásokat is szenvedett, az öt első hónapokban hasztorulásban vólt, kevesett ett, vizet ivott, a' terhességnek vége felé a' szerentsetlen szüléstől félt, vagy tekiut, vagy ült, a' testét keveset mozgatta, és az erejét fogyni érezte.

Augustusnak 22-dik napján, a' most el-múlt 1800 dik esztendőben, a' szülő fájdalmak megjelentek,

lentek, és kénldött a' szüléssel egészen az 23. dik napi reggeli egygyedfél óráig, és akkor egy fiút szült nagy nehezen, de a' szülésnek végéről már semmit sem tudott. A' szülés után az ágyba fektetett, és ott lassan lassan megint észre jött, de lankadt, bádgyatt, és nagyon erőtlen maradt. A' tisztulás mértékletesen ment, és a' tej az harmadik napon egy kevés borzadás, és hideg-lelés után bővön megjelent, és a' tseteket megtöltette, azután a' gyermekit szopatta, és azt a' téjhideglelésit (*febris lactea*) egészen elvesztette ugyan, de mégis még csak gyengén maradt, gyenge levesekkel élt, és vizet ivott. Nyóltz napokon széke nem vólt, és már az ötödik napon az hasa fájni kezdett, és kéttzer klystérrel az has megnyittatott, mellyre könyöbbedett ugyan az hasfajás, de mégis egészen el-nem múlt. Azonban az appetitus-is meg-bomlott, és a' gyengeség oly nagyra nevededett, hogy a' fel-kelésre a' lábai reszkettek, a' feje szédelgett, a' gyomorra émejgett, és az ájulás magát meg jelentette.

Harmintz egyedik napján Augustusnak az hasfajás nevededett, az has fel-pöfödett, a' szék szorúlva maradt, a' tisztulás ki-kezde maradni, a' tej fogyni, és a' tsetsek fonnyadni kezdének; az appetitus el-vezett, a' gyomor émelygett, okádni is készült, az emésztésre (*ad exonerandam alvum*) valami haszontalan indulatok (*tenesmus*) alkalmatlankodtak, és a' nyelv meg-fejeredett. Ekkor rendeltem a' betegnek egy gyenge hashajtót illendő gyenge ösztönökkel:

℞. Aqu. laxat. Disp. Vienn. Unc. jji.

Aquæ Naphæ drach. jj.

Syrup. Cortic. aurant. Unc. j.

M. Sumat

M. Sumat ægra omni hora cochleare unum donec alvus solvatur.

Ennek két harmad részit bé-vette a' beteg, es arra két bőv szúke lett, harmadszor-is vólt széke, de hig és vizes; az hasfajás mégis, és pöf-fedés egészfen el-nem marada, jólehet egy ke-veset engedett.

Ez nap estve meg-borzada a' beteg valami al-kalmatlan hideggel; azután két óra múlva meg-melegedett egy kevésbé, nehezen lehelt, gyötrö-dett, nyughatatlan vala, nem alhatott, nagyon szomjúhozott, a' feje nagyon fájni kezdé, a' téj el-apada, a' lochium ki-marada, a' beteg gyakran esze nélkül beszéle, fel nem ülheté az ájulás miatt, a' pulsus igen gyors, kitsin, és gyenge vala, mintha csak valami vékony tzerne szál ütne a' tapagató ujjat; az ábrázat nagyon halavány színú lett, és így marada reggelig, várván a' jobbulást, de haszontalan, mert nem csak jobban nem lett, ha-nem szemlátomást roszszabbul lett.

Most rendeltem:

R. Pulv. Cort. peruv. optimi Unc. j.

Coqu. S. q. aqu. per 2. hor. vase clauso, colat. Unc. vjij. adde:

Laud. liqui. Syden. gutt. xv.

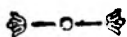
Spirit. Sal. ammon. anifat. gutt. xxv.

Syrup Cort. aurant. Unc. j.

M Sumat ægra omni bihorio duo cochlearia.

Egy órában adattam egy küs findsia jó hús leveft szeretsendió virággal; más órában vette a' mixturát. Azonban a' szomjúság ellen vizes bort adtam olly vigyázással, hogy meg-ne részegedgyen.

Ez nap délután a' főfajás el-múlt, a' beteg egy keveset tsendesen alutt, és meg-vidúlt; éttzi-ka

ka tsendes vólt, eleget-is alutt ; és reggel már a' tsetsek meg-teltek , a' tisztulás folyt , az has nem fájt , lágy és kitsin vólt , a' beteg nem igen szomjúhozott , jól eszin vala , a' pullus lassabb , és erősebb lett , a' lehellés meg-könnyebbedett , és a' beteg kávét kért 's kapatt is. El-végezván az orvosságot, azután tsak jó tápláló diata, jó ó bor, és kávé vólt ez orvosság, de tsak ugyan mindenekre ilendőképpen vigyáztunk. Ezen éttzaka izzadni kezdett a' beteg , a' kinek a' bőre előbb száraz vólt ; ez az izzadás még egynéhány napokig tartott , és különös útálatos savanyó izagú vala.

Ekképpen ez a' gyermekágyos hamar , és szerentsésen meg-gyógyula , még pedig igen kevés orvossággal. Azután a' gyermekét maga szoptatta.

Ez a' két beteg elegendő példa lehet arra , hogy az orvosó általlássa , hogy az igaz *gyermekágyos* 'hideglelés igazán *asthenia* , és hogy a' gyengítő orvoslással a' beteg halálos veszedelembé vettetik.

De ellenben azt-is szükséges tudni , hogy néha a' gyermekágyos más *stheniás* okokból *stheniába-is* eshetik , ahól az ösztönöző orvoslás halált hozhat , és hoz-is.

TIZENEHETDIK TZIKKELY.

AZ AGYVILÓNEK, ÉS EGÉSZ ÉRZŐINAS
SYSTEMÁNAK MUNKAJÁRÓL, ÉS BE-
TEGSÉGEIRŐL.

(*De actione, & Morbis cerebri, & systematis ner-
vosi.*)

§. DCXIII.

Régentén a' fáknek 's fűveknek *anima vegeta-
tiva* név alatt egy *Lelket* adtak, mellytől, mint
októl, függettek minden munkáji, és tulajdon-
ságai a' fáknek és fűveknek. Most ezt a' vegetativa
animát *vis vitalisnak* nevezik, mellytől függene az
ndithatóság-is (*incitabilitas*), és minden egyéb
tulajdonság a' fákban, 's fűvekben. Az indító
okok (*causæ incitantes*) a' fákat 's fűveket olyan
mozgásra (*incitatio*) indittyák, melly által táplá-
ló matéria készítettik, a' fák 's fűvek tápláltatnak,
nevekednek, a' magok nemeket szaporittyák, ki-
zöldülnek, leveleket 's ágakat hajtának, virágoz-
nak, gyümölcsoznek, 's a' t. Ez. kben is az élet-
re csak három dologok szükségesek: *Organizatio*,
incitabilitas, és *causa incizans*, de mégis nékiek
halhatatlan *Spiritualis substantia* léleknek nem ada-
tott, mellyből nyilván ki-tettzik, hogy vagyon igazi
élet halhatatlan lélek nélkül-is a' fákban 's fű-
vekben. *Vis vitalis*-is nintsen ezekben, ba az
incitációt annak nem nevezzük.

§. DCXIV.

A' Barmoknak két lelket adtak valaha: Az
egygyik volt *anima vegetativa*, melly a' fáknek
's fű-

's fűveknek munkájához hasanló munkákat gyakorolt a' Barmokban : A' másik vólt az *anima sensitiva*, melly az érzékenységeket, és az érzékenységektől függő munkákat folytatta. Ezt a' második lelket némellyek sem matériának, sem spiritualis substanciának mondani nem merték ; mások az anima vegetatívát, és az anima sensitívát, egy, de annival tökéletesebb léleknek lenni tartatták. Vóltak olyanak-is, a' kik a' Barmakot csak tsupa machinának lenni tanították. Végtire csak ugyan valami kitsin okoskodást a' Barmoknak-is engedtek, de mégis az ő lelkeket halandónak (*mortalis*) tették. A' *Darwin* Zoonomiájában igen szép példák vagynak a' Barmoknak okoskodásokról. Mindazonáltal akar okoskodgyanak, akar ne okoskodgyanak a' Barmok, az csak ugyan mégis igaz, hogy az ő életekre-is csak *organizatio*, *incitabilitas*, és *causa incitans* szükséges.

§. DCXV.

Az embernek három lelket adtak : Az egyik vólt az *anima vegetativa*, a' másik az *anima sensitiva*, az harmadik az *anima rationalis*, A' két első a' Barmok munkájához hasanló munkákat gyakorolnak az emberben ; az utolsó *halhatatlan spiritualis substantia*, és olly bizonyosan existál az emberben, hogy azt a' józan okossággal bíró ember semmiképpen ne tagadhassa ; az-is lehetetlen dolog, hogy ez a' nemes teremtés matéria legyen. De mégis azt csak nem tagadhattuk, hogy az embernek életire-is, csak *organizatio*, *incitabilitas*, és *causa incitans* szükséges, és hogy a' *Lélek* csak az eleven testel foglaltatik-össze, és csak addig marad benne, mig az élet el-nem vész.

(quam-

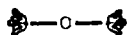
(*quamdiu corpus humanum vivit, tandiu anima manet cum eodem conjuncta*).

§. DCXVI.

Ebben a' tzikkelyben az agynak, és az egész érzőinas systémának munkáji tsak addig, és annyira magyaráztatnak, a' meddig, és a' mennyire azok az organizatiótól, incitabilitástól, incitans okoktól, és az incitatioától függnek, és meg-is betegedhetnek, 's meg-is gyógyíthatatnak, avagy gyógyíthatatlanakká-is válhatnak. A' matérialismus-ra tehát ebből a' tanításból senki következtet ne hozzan, mert mű annak éppen semmiben sem favorizálunk.

§. DCXVII.

Valamint a' meleg, világosság, levegő, eledel, vér, és a' vértől elválasztott nedvességek a' izemnek, tüdőnek, gyomornak, 's beleknek, a' vért tartó edényeknek, és a' választó organumoknak indíthatóságát érdekelvén azokban olyan indítást (*incitatio*) tsinálnak, melly által a' magok hivatalukat gyakorolhatták; éppen úgy a' külső ösztönök-is a' külső érzékenységeknek organumit érdekelvén, és azok által az agy-ig megenvén, és ott az agynak indíthatóságát afficiálván, olyan indítást tsinálnak, melly által ez az organum-is a' maga különös munkájit gyakorolhattya, melly munkák állnak az *ideáknak*; *gondolkodásnak*, *emlékezésnek*, *képzelésnek*, *akaratnak*, és az *elmeindulatoknak* indításokból

I D E Æ.

§. DCXVIII.

A' külső ösztönöknek az érző organumokba tett impressiójak matériás érzés (*sensatio materialis*); ennek az érzésnek az agyba vitele (*propagatio*) matériás észrevetés (*perceptio materialis*); az agynak visszamunkálkodása azután formálya a' külső tárgyhoz alkalmaztatott matériás képet (*idea materialis*). Ha az agynak indíthatóságát semmi ösztön nem afficiálja, akkor semmi *idea* nem támad, az az: ha nints érzés, akkor nintsen észrevetés-is: ha nintsen észrevetés, akkor nem lehet *idea*-is; mellyből következik, hogy velünk született képzeletek (*ideæ innatæ*) nintsenek, és hogy physice demonstrálva vagyon, hogy semmi sintsen az elmében, a' mi előbb az érzékenységben nem vólt. *Conscientia factæ ideæ materialis* egyedül csak a' lélekben vagyon; a' többi testi munka.

§. DCXIX.

Leg-első *Conditio* az ideának formáltatására az illendő *organizatio* az érző organumokban az érzőinokban, és az agyban; második az organizationak *incitabilitása*; harmadik az indító ösztön (*causa incitans*). Mikor ezek a' conditiók együtt vagynak, akkor ideák-is formálatnak, de ha valamelyik közülök hibáz, akkor a' képzeletek-is hibáznak. A' millyenek ezek a' conditiók, olyanok az ideák-is.

§. DCXX.

Mentől indíthatóbb a' test, annál könnyöbben afficiáltatik a' külső ösztöntől. Mentől indíthatóbbak

bak az érző organumok, az érzőinak, és az agy, annál könnyöbben formálnak ideákat az őket érdeklő ösztönök, a' mint az ifiakban, aszszonyr személyekben, az érzékeny emberekből, és a' reggeli órákban, tapasztaltatik.

§. DCXXI.

A' felette nagyon meg-gyült indíthatóság csak gyenge ösztönt szenvedhet, és a' felette nagy ösztön ellen illendően visszafu nem munkálkodhat. A' felette nagyon indítható érző organumok, érzőinak, és agy csak gyenge impressiók által kaphatnak a' külső tárgyakhoz alkalmaztatott képzeleteket, vagyis ideákat; ez az oka, hogy a' felette nagyon érzékeny személyek, és azok, a' kikben az indíthatóság, hideg, heverés, bőjtelés 's a' t. által nagyon fel-emeltetett, csak gyenge impressióktól kaphatnak illendő ideákat. Az ilyen felette érzékeny emberekből a' felette nagy impressiókra szokott jönni mania, melancholia, inrángatódás, 's a' t. Az éhségtől haldaklók halálok előtt delíriálnak. A' felette érzékeny chlorotica személyek-is néha delíriálnak. *Frank Józsefnél* a' Bétsi Ispotályban volt egy Anglus maniában; ez a' mania eleintén stheniásnak lenni gondoltatott, de azután tapasztaltatott, hogy a' beteg igen nagyon indítható, és azért néki adatott *Elixir acidum Halleri*, mellyre egynéhány napokon meg-gyógyult. A' sokáig, és nagyon bőjtelő emberekből-is megbomlott ideák sokszor tapasztaltattak. Télben - is az ütés jobban faj, mint nyárbán.

§. DCXXII.

Az ösztöntől fogyni, és azon ösztön ellen érzéketlenné lenni kezdett indíthatóság más új ösztöntől megint

megint elevenen afficiáltathatik. Ez az ideákban is így vagyon, melly miatt egy dologról egyhúzóban sokáig nem gondolkodhatunk; a' tárgyakra meg-változtatása igen hasznos a' friss ideáknak formáltatására. A' gyermekek, és Alszonyemberek bőv indíthatóságuk, és azért leg-álthatatlanobbak is, mivel a' sok indíthatóság egy ösztöntől hamar el-bádgyad.

§, DCXXIII.

A' nagyon el fogyott indíthatóság kemény ösztönt kíván arra, hogy illendő indítást csináljon. A' nem igen indítható érző organumok, érzőnek, és agy, kemény impressiót kívánnak arra, hogy úgy vizsgáljunkálkodhassanak, hogy az által illendő idea formáltathassan. Ez az oka, hogy a' *vén* emberek nehezen tanólnak, érzéketlenek, kemény szívűek, bolond vélekedésűek, és a' t. Annak-is ez az oka, hogy a' *vén Orvosok* a' Brown Systemájára meg nem térnek; mert nállok az új systema nem igen nagy ösztön, és a' tanólas igen nehéz dolog, 's a' t.

C O G I T A T I O N E S.

§. DCXXIV.

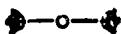
A' testi munkák által formáltatott ideákat a' *Lélek* észreveszi, és ez a' léleknek észrevéése *conscientia*; de az agyban (*in cerebro*) vagyon olyan erő-is (*vis*), melly a' jelen való ideákat egymáshoz hasanlítja, analizálja, vizsgálhozza, öszvefoglalja, és assimilálja. Ez a' munka matériát gondolkodás (*cogitatio materialis*). Két dolgokat kell tehát a' gondolkodásban meg-külömböztetni:

böztetni: *Elsőben* az indító ösztönt, melly néha a' lélek; *másodszor* a' munkát, melly az agynak indítása (*incitatio*). A' külső impressiók is az agynak indíthatóságát ilyen indításra hozzák, melly a' maga indító okaival egyenes proportióban vagyon. Ha az ideáknak számok és jóságok egyenlő; ha a' gondolkodásban-is a' könnyűség egy forma; akkor a' gondolkodás-is illendő indításnál könnyöbben és jobban; a' bádgyadtabbnál ellenben gyengébben esik. De ha valakinek sok ideái vagynak, és egyébképpen-is könnyen gondolkodik; akkor az a' gyengébb incitacionál-is többet gondolkodik, mint a' kevés ideákkal biró *idiot* a' leg jobb incitacionál gondolkodhatik. Sok *astheniás* betegségekben a' gondolkodás lehetetlen, rendetlen, avagy csak apparenter nevededett; így nevededik néha az inashúsoknak-is erősségek; némely emberek, a' kik az egészségben keveset gondolkodtak, néha az érzőinas hideglelésben verseket tsinálnak, de itt csak apparenter nevededett a' gondolkodás. A' felette nagy incitatio-is megbontya a' gondolkodást, de még-is nem gyengítéssel. A' millyen az agynak indítása, az ideáknak bővsége, és a' gondolkodásnak könnyűsége, olyan a' gondolkodás-is. Itt-is a' *conscientia cogitationis* egyedül csak a' Lelket illeti; néha pedig maga a' Lélek az agyat a' gondolkodásra fel-indítja.

M E M O R I A.

§. DCXXV.

Az agynak az az ereje, melly által a' megtett ideák, *associatio* által, a' külső ösztönöknek jelen

jelen nem létekkor, megint újra elé hozatnak, matériás emlékezetnek (*memoria materialis*) nevezetik. Az *associatio* nem csak az ideák között, hanem a' más organumok között-is meg-vagyon, mellynek törvényeit *Darwin*, és *Reil* világosan ki-fejtik. Ha két organumok egygyütt sokáig munkálodtak, avagy egy munkát gyakorolnak; akkor az ösztön, ha az egyiket immediate afficiálja, azzal már a' másakra nézve-is hatalmas munkájú; ebből áll az *associatio*. A' szag, és az íz az ételben egyszerre afficiálják az orrat, és a' szájat, és azért ezek az organumok affociálva vagynak. Ha megszíról-is, az or az ételnek szagát meg-érzi, akkor már az évb' organumok-is meg-mozdulnak, még a' nyál-is foly. Az *Aszfonyi szeméremtestnek* szaga a' vért is bőven hajtya a' barlangos testekbe (*in corpora cavernosa penis*). A' *Tsödör*, ha valaha hágatt, megszíról-is a' *Sárló Kantzát* meg-érzi, és egyszerre úgy meg-hamissadik, hogy a' *Lováz* vele ne birhassan. Az ideáknak *associatioja*-is ekkeppen vagyon. Így affociáltam az opiumnak, és az álomnak ideáját, mivel meg-tanoltam, hogy az opium álmositt; ha már az egyiknek ideája bennem a' külső ösztönöktől telgerjelztetik, azonnal következik a' másiknak ideája-is. Így egy könyvben egy levelet gyakran olvostam, és azzal a' rajta lévő szavakat affociáltam; ha már az első szónak ideája bennem a' külső ösztön által fel-elled, azonnal az egész letzkét elmondom. Néha valami áriának a' textussát musika nélkül el-nem mondhattuk. Egy jó barátomtól egy szép nótát hallottam, és memoriter meg-tanoltam, de ezt a' jó barátomat sokáig azután nem láttam, és így hibázott az ösztön, melly

az affociált harmoniával öszvefoglaltatott, és úgy el-felejtetem az egész nótát; alig látom-meg ezt a' jó barátomat; 's már el-fuвам a' nótát. Helvétziában vagyon egy pásztori ének, mellyet akar hól, és akar mitsoda Országban hall a' Helveta, azonnal az hazájáról meg-emlékezik, hazavágyódásba esik, és a' miatt meg-betegedik. A' Lovas Katonáknak lovai a' zabnak ideáját a' Trombitának, avagy Dobnak ideájához affociálták, és ha már annak idejében ezt a' lármát hallják, nyughatatlankodnak, lármaznak, és várják a' zabot, 's a' t. Ezekből már ki-tettzik, hogy az emlékezet-is külső ösztönök által csináltatik. Az affociationak gyakorlása által élesedik az emlékezet; az iffiakban - is nagyobb, az örögökben ellenben küssebb a' memoria. Itt-is a' *conscientia revocatarum idearum* egyedül csak a' Lelket illeti; néha maga a' Lélek indittyá-fel az emlékezetet.

I M A G I N A T I O.

§. DCXXVI.

A' matériás képzelődés-is (*imaginatio materialis*) az agynak munkája, melly által a' jelen lévő ideák úgy öszve-foglaltatnak, hogy azokból egy új harmadik idea legyen, mellynek részei az agyban meg-vagynak, példának okáért az *hirco-cervus* 's a' t. és így *ideæ factitiæ fiunt ex ideis acquisitis*. Nem csak a' külső ösztön, hanem a' Lélek-is, erre a' munkára az agyat fel-indithattya. Itt-is a' *conscientia* a' Lelket illeti, melly a' képzelődésre-is az agyat néha fel-indithattya, és abban igazgathattya.

V O L U N T A S.

§. DCXXVII.

Az akarás (*volitio*), és a' nem-akarás (*no-litio*) materialiter a' gondolkodásnak olyan modificatiója, mely által valami organum bizonyos mozgásra kényszerítettik. Az akarat ideák által mozdittatik meg, és így nem töllünk, hanem az ideákat tsináló külső ösztönöktől függ. Ha hibáznak (*deficiunt*) ezek az akaratat felindító impressiók, akkor nyugszik az ember; ha pedig ezek az impressiók kedvesek, akkor az organum-jait úgy meg-mozdittya, hogy azokat magájévé tesse, és azoknak a' munkájokat tovább tart-hassa; de ha ezek az impressiók nem kedvesek, unalmasok, utálatosok, akkor olly mozgásokat tsinál, mellyek őket el-távoztattyák. Itt-is a' conscientia, és a' választás az akart, avagy nem akart dolgok között a' Lelket, és az ő tellyes szabadsá-gát (*arbitrium absolute liberum*) illeti.

§. DCXXVIII.

Mivel a' gondolkodás, emlékezés, és képze-lődés, az agynak azon erejétől függ, mellyel a jelenlévő ideák analyzáltatnak, afficiáltatnak, újra fel-gerjesztetnek, és öfzve-foglaltatnak; azért könnyű állallatni, hogy ezek a' munkák éppen úgy, mint a' különös egyes ideák, az akaratot felindit-tják, és úgy az akaratnak engedő organumokat izgathattják, 's öfzönözhetik, mellyből megint új mozgások támadnak.

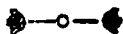
P A T H E M A T A A N I M I .

§. DCXXIX.

Az elmeindulatok-is (*pathemata animi*) csak a' gondolkodásnak, és akaratnak modificatiója, mellyek vagy immediate külső ösztönöktől, vagy éppen csak a' jelen lévő ideáknak öszvefoglaltatások, fel öszlatások, 's a' t. által okoztatnak, és így kívülről, belőlről-is rámadnak, és bennünk gerjesztnek vagy kedves, vagy kedvetlen érzett; de az ok mégis mindenik esetben csak külső impressio, külső ösztön, és az indíthatóságnak különös állapottya, és az érző organumoknak különös minéinúsége.

§. DCXXX.

Wrisberg, és *Metzger* megmutatták, hogy a' temperamentomakat két fő Classisokra lehet hozni: Első a' *temperamentum irritabile*, chlorotico-sanguineum; Másik a' *temperamentum torpidum*, phlegmaticum. Ezek között igen sok középgrádusok vagynak. Az első temperamentomban nagyon érzékeny; a' másodikban ellenben érzéketlen az ember. Ha a' matéria az organizationban változik, akkor az organizationak qualitása-is változik, mellyet követ az indíthatóság-is változása, még pedig nem csak *gradative*, hanem *qualitative-is*, mellyből már meg lehet érteni, az egésségnek különbségeit, az idiosyncrasiaikat, a' specialis ösztönöket, az orvososságoknak sokféle változtatásokat, 's a' t. Itten már még csak az egyedül szükséges, hogy a' tapasztalásokban leg-alább egy olyan eset találtassan, a' mellyben a' *qualitative* változás *gradative* változás nél.

kül vólna (§. DLXXXVIII.), és így az incitatio nem csak grádussal, hanem, meg-maradván az egészséges grádus, *in modo* hibázhatna, 's hibázna, és sem erősséggel, sem gyengeséggel nem járna, hanem csak rendetlen munkálkodna (*disordo*). Az eset ugyan ha nem vólna-is lehetetlen, mégis még tovább való demonstratiót kíván.

§. DCXXXI.

Ha a' külső impressiók, avagy a' gondolkodás, emlékezés, vagy képzelés, olyan képeket tsinálnak, a' mellyek olly kedvetlen érzést gerjesztnek, mellyek valami szerentséltenséget vagy következni, vagy jelen lenni mutatnak, akkor támad *búsulás*, *szomorkodás*, *félelem*, és *kétségbe-esés*. Ezek tsak grádusban különböznek egymástól, és okoznak: *Gyengeséget* az egész testben, főképpen az akarat alá vettetett organumokban, következendőképpen rezketést, rendetlen mozgásokat, hirtelen támadt szélütést, a' belekben, és a' vesékben bőv secretiót, a' sphinctereknek el-lágyulását, szív-dobogást, és az agyban meg-bomlott munkákat. A' félelemből már maniába-is estek az emberek.

§. DCXXXII.

Ezekből a' symtomákból ki-tettzik, hogy a' *félelem* (*metus*) főképpen afficiálja azokat az organumokat, a' mellyek 1. a' kedvetlen impressiót az agyba viszik; 2. magát az agyat, mellyben a' vizzfzamunkálkodás által a' felelmes képzelet formáltatik; 3. az akarat alá vettetett eszközöket, mellyeknek el-kellene távoztatni az ilyen kedvetlen tárgyakot; 4. a' gyomrat, belüket, és a' veséket,

séket, de ennek a' fundamentoma még nem tudatik. A' vér-is főképpen az életereket, vénákat, és a' szívet afficiálja.

§. DCXXXIII.

Ha a' félelem nem felette nagy, és az akarat alá vettetett organumokat el-nem nyomja; avagy ha az ő impressioja valami kedves ösztön által eltöröltetik, akkor támad tellyes erősségű igyekezet a' félelmes tárgynak el-távoztatására, melyet bátorságnak (*courage*) neveznek. Mivel pedig a' felette érzékeny embereknél, a' félelem által ezek a' conditiók meg nem eshetnek, azért a' most születtek, gyermekek, és a' szfzonyi személynék félénkek; az érzékeny férfiakban-is nintsen *courage*. A' félelem felette nagyon ösztönöz. Néha az érvágás használta in timore. Az opium jó in morbis ex timore. Tegyük két embert: Az egyiknek indithatósága legyen 40. a' másíknak 80. grádusú. Tegyük, hogy ezek mind a' ketten egyenlő grádusú félelemben esnek; akkor ha az elsőnek indittása lenne 20, a' második-é csak 10. grádusú volna; mert a' vízfzamunkálkodhatóság annál küssebb, mentől nagyobb az észrevehetőség.

§. DCXXXIV.

Az *barag* a' *courage*val atyafiságos, és talám csak grádusban különböz attól. Kedvetlen érzékenység által indittatik fel, és valami bizonyos grádusig neveli a' testnek erejét, de ha felette nagy, akkor gyengitt, és olyan *symptomákat* csinál, mint a' félelem. Mind a' két esetben, az az akkor-is, a' mikor *stheniát*, akkor-is, a' mikor *indirecta*

recta debilitást tsinál, főképpen afficiálja az agyat, az érzőinakat, a májat, és a vasorum systémát; de miért azt még nem tudjuk. Miért a morbillosum contagium a szemeiket, a scarlatinofum a torkat, a cantharides a veséket, 's a t. főképpen afficiálja? Ezekre-is tsak annyit felelhetünk még most, a mennyit az elsőre felelhetünk: Talám idővel az ilyen kérdések-is meg-fognak fejlődni.

§. DCXXXV.

Az öröm olyan objectumok által okoztatik, a' mellyek kedves ideát formálnak; ha mértékletes, akkor erősíti a' tettet; de ha igen nagy, akkor *indirecta atheniat*, sőt halált-is hoz. Főképpen afficiálja a' nervusokat, és a' vért tartó edényeket.

§. DCXXXVI.

A' több elmeindulatok tsak ezeknek (§. 631. 634. 635.) különös variatiojji: Ezek között legnevezetesebb a' *szerelm*, mellyet a' nembéli tsiklandozás által gerjedett kedves érzékenység okoz, de ez a' társasági életben annyi különös associatióval bé corittatik, hogy azért az ő különös effectussát tsak a' különös környülállásokban lehessen meghatározni. A' jót minden ember kívánja, és várja, ha nem reflectáls arra szünetlen; ez a' jónak kívánása, és várása *reménységnek* nevezetik. Az elmeindulatok a' reménységet vagy ellenző, vagy segítő ideaktól okoztatnak.

§. DCXXXVII.

Azokból, a' mik ebben a' czikkelyben mondatnak, ki-tettzik, hogy az agynak munkáji éppen úgy,

úgy, mint a' több organumoknak munkáji, az életet magára vehető matériának indíthatóságától, és az azt afficiáló külső ösztönöktől függnék, és azért nintsenek valami más különös itolált törvények alá vetve, hanem csak azokat a' törvényeket követik, a' mellyek alá vetve vagyon az élő organismus. De ittea megint fel kéli jegyezni, hogy az ideák, a' gondolkodás, az emlékezés, az akarat, és az elmeindulatok, megint secundarius stimulusok, és azért újra munkálkodnak az indíthatóságba, és úgy az indított illendő állapotban tarthatják, avagy nevelhetik, és erősíthetik, avagy fogyaszthatják - is, és gyengíthetik, éppen úgy; a' mint a' vértől el-választott nedvességek tselekednek.

§. DCXXXVIII.

Jöllehet az agynak munkáji valósággal az indíthatóság, és az ösztönök által meg-magyaráztathatnak; és jóllehet csak indítástból állnak; azért mégis vagyon az emberben *halhatatlan spiritualis Lélek-is*, a' melly azokat, a' mik az agyban történnek, észreveszi, meg-tudgya, és gyakran, tudni illik a' maga tulajdon környülállásaiban, fel-is indíthatya, lenni is tarthatya, és arra fordíthatya, a' mire tettik. *Sensatio cum conscientia* egyedül csak a' spiritualis lélekben vagyon; az érzőinkben nintsen *vis sentiens*, nintsen *sensibilitas*, hanem csak *aptitudo ad patiendam mutationem*, et *facultas reagendi* vagyon, és azért a' materialis *sensatio* csak *receptivitas impressionum externarum*, és a' *perceptio materialis* csak *propagatio stimulationis*, vel *impressionis*; és így mind a' két *status* csak *passivus* állapot; a' *reactio* sem támad *stimulus*

mulus nélkül, és azért a' facultas reagendi nem vis, 's a' t. Az inashúsokban-is, és minden más organumokban csak *aptitudo patiendi, et facultas reagendi*, találtatik 's a' t. De mégis a' lélek nem lehet az Orvosi tudománynak objectuma, mert az Orvos csak a' testi munkákat magyarázza, és orvosolya: A' Lelket immediate semmi orvos-ság nem érdekelheti; az ösztönök - is őtet meg nem betegíthetik; alkotó matéria sem szükséges, néki, mert ő *simplex spiritualis substantia*; és így nintsen az Orvosnak hatalma alá vetve. Az ő *morális* eledele, egészsége, betegsége, és orvossága, a' morálistákra vagon bízva. Nullum corpus, et sic etiam nullum corpus humanum, potest mutare animam in sua substantia; tehát azok hibáznak, a' kik a' lelket a' test által változtatni akarják arra a' célra, hogy meg-bizonyíthassák azt, hogy a' vér-is változtathattya az álló részeket. 's a' t.

§. DCXXXIX.

Az agynak, az érzőinaknak, és az akarat alá vettett organumoknak munkáji megis betegedhetnek. Ezeknek az organumoknak leg-főbb betegségei ezek: *Mania, vel Amentia; Encephalitis; Inflammatio medullæ spinalis; Apoplexia; Paralyss; et Convulsiones.*

M A N I A.

§. DCXL.

A' bolondság (*mania*) olyan betegség, a' mellyben vagy minnyáján, vagy egygyenként az agynak munkáji úgy meg-bomlottak, hogy vagy

ne

ne formáltassanak jó és helyes ideák, vagy a' jó ideák rendetlenül hasanlittassanak egymáshoz, hibásan analizáltassanak, és öszvefoglaltassanak. Az ilyen bomlás a' forró nyavalyákban *deliriumnak* mondatik. Ha csak az emlékezés véz-el, akkor *Amentia*; ha pedig a' beteg csak némely objectumokról roszszul itél, szomorú, és egyedül szeret lenni, akkor *Melancholia*; és csak akkor *Mania* ez a' betegség, a' mikor az akaratos munka-is helytelen, és a' maga java ellen indul. Ennek a' betegségnek sok grádussai vagynak, mellyek minnyájan abban meg-egygyeznek, hogy a' beteg ész nélkül, és a' tárgyhoz nem egygyező módon beszéll.

§. DCXLI.

Az okok sokfélék: 1. helybéliek (*topicæ*); 2. erősségűek (*sthenicæ*); 3. valóságos gyengeségűek (*asthenicæ directæ*); 4. valóságtalan gyengeségűek (*asthenicæ indirectæ*).

§. DCXLII.

Az *helybéli* okok ezek: A' kaponyának rosz alkatása; a' pinealis glandulának meg-keményedése, és néha benne a' kő, melly ugyan ok-is, és effectus-is lehet, de mégis, ha meg-esik, úgy meg-bonthattya az agynak munkájit, a' mint a' calculus renum a' veséknek munkájit meg-rontya. Ide valók azok az okok is minnyájan, a' mellyek az agyban a' vér circulatiót meg akadályozzák, mint az exostosisok, a' daganatok, a' gyuladás után meg-vastagadott dura mater, 's a' t.

§. DCXLIII.

§. DCXLIII.

A' valóságosan gyengítő okok (*directe debilitantes*) azok, a' mellyek az egész telten, főképpen pedig az agyban az indíthatóságot (*incitabilitas*) nevelik, mint a' nagy hæmorrhagiák, a' sok mag-vesztegetés, a' sokáig tartó kemény bőjt, 's a' t.

§. DCXLIV.

A' valóságatlan gyengítő okok (*indirecte debilitantes*) ezek: A' sokáig tartott meg erőltetett nagy tő munka; a' nagy harag; a' szerentsélen szerelem, mellyet az aszizonyi személyekben néha egy gyermekizülés meg-gyógyít. Egykor egy *Chirurgus* egy ilyen beteg Leányra parantsoltatt velicatoriumat tenni, de ő az helyet más operatiót tett, és a' Leány a' szülés után már nem vőlt többé bolond. Ide valók még a' nagy félelem, nagy öröm, némelly ragadós matériák, mérgek, hevítő italak, s' a' t.

§. DCXLV.

Az erősségű okok (*causæ sthenicæ*) éppen azok, a' mellyek, ha felette kemények, *indirecta debilitást*, ha ellenben nem olly keményen munkálkodnak, *stheniát* tsinálnak. De itten tudni kell, hogy a' *mania* gyakran elegyes gyengeségtől, vagy a' *debilitate indirecta relativa*, támad. Példának okáért az *onánista*, valóságos gyengeségű, és felette érzékeny, egy kemény haragtól *relativa indirecta debilitásba*, és az által maniába esik.

§. DCXLVI.

§. DCXLVI.

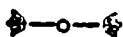
Lehet a' maniában a' különböző grádusok, különböző symptomákat mutatnak, de azért mégis azokból a' betegségnek karakterit meg nem lehet érteni, és határozni, és mégis a' *prognosist* az ilyen karakterből kellene venni. In *mania ex causa organica* a' prognosís mindenkor ros; a' *stheniás* maniánál, avagy *deliriumnál*, és ott, ahol *directa debilitas* a' *fundamentum*, nagy a' reménység. Az *indirecta debilitás*ban sokkal nehezebb az orvoslás, és a' betegnek életidejétől, és sok más környűlállásoktól függ. Nem csak *defectus* avagy *excessus stimuli*, hanem a' *mutatio organizationis*-is változtattya az *indithatóságot*. Így a' *részek*, *onánisták*, *úmatlanak*, *vének*, 's a' t. lehetnek majd érzékeny, 's majd érzéketlen gyengeségűek; sőt ezek a' gyengeségek egymást *periodice* fel-is válthattják, ha nem változnak-is az ösztönök. Így lehet a' *sthenia*-is majd érzékenebb, 's majd megint érzéketlenebb.

E N C E P H A L I T I S.

§. DCXLVII.

Az agynak gyuladása (*encephalitis*) többnyire helybéli nyavalya, (*morbis topicus*), és úgy, mint közönséges betegség (*morbis universalis*), igen ritka. Az ő symptomái ezek: *dolor capitis*, *delirium*, *lucis intolerantia*, *susurrus aurium*, *facies rubra*, *vibratio carottidum*, *siccitas oris*, *vox audax*, *pulsus frequens*, *aliquando etiam durus*, *convulsiones*, &c.

§. DCXLVIII.

§. DCXLVIII.

Mikor az encephalitis közönséges nyavalya, akkor vagy *stheniás*, vagy *astheniás*. Leg-nagyobb része azoknak a' betegségeknek, a' mellyek encephalitisnek tartattak, *Typhus* vagy-is érzőinas hidegtelelés vőlt. Valami *Typhust*, avagy *pyrexiát* okoz, ha a' fejet főképpen afficiálja, az mielő oka lehet az *astheniás*, avagy *stheniás encephalitisnek*, úgymint: *Pathemata animi fortiora*, *Insidia nimia*, *vigiliæ protractæ*, *ictus solis*, &c. A' *Phrenitis* proprie azt a' nyavalyát jelenti, a' mellyben csak *delirium* vagon.

§. DCXLIX.

Az encephalitisnek helybéli okai ezek: A' főre kent rágó irak, a' főnek sebei, *commotio cerebri*, a' főnek *contusioja* a' szülésben, 's a' t.

§. DCL.

Az encephalitis minden esetben igen veszedelmes betegség; végződik 1. *resolutioval*, 2. az agyhártyáknak *callositásával*, 3. a' *coagulabilis lymphának extravasatiójával*, 4. *abscessussal*, 5. *acutus hydropsal*.

HYDROPS CEREBRI.

§. DCLI.

A' *Hydrops cerebri*, avagy a' *hydrocephalus internus*, többnyire a' gyermekeknél támad, és éppen úgy, mint a' más *hydrops*, vagy helybéli, vagy *stheniás*, vagy *astheniás* októl származik.

§. DCLII.

§. DCLII.

Az ő symptomáji ezek: Somnolentia, pupilla dilatata, caput præmagnum (kivéven a' kezdetit, és ha hamar halált hoz), convulsiones, paralyfis, præfertim brachiorum, vomitus, &c. A' izemek tsontyai a' szemek alatt mint egy bé-esve lenni láttatnak. Ez a' betegség többnyire halállal végződik. Az holt testben az agynak gyomrai vizzel nagyon meg-telve taláttatnak.

INFLAMMATIO MEDULLÆ SPINALIS.

§. DCLIII.

A' gerintzvelőnek gyuladása többnyire mindenkor helybéli nyavalya, külső erőszaktól támad, és ilyen symptomákkal jár: Dolor ad vertebra affectam, decubitus et motus spinæ impeditus, paralyfis extremitatum, et vesicæ urinariæ.

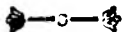
§. DCLIV.

Ez a' betegség, ha nem resolvalódik, akkor lehet belőlle hycrops columnæ vertebralis, vagyis *hydrorachitis*. Ha pedig a' gerintzek úgy ki-tágasittatnak a' víztől, avagy más októl, hogy a' spinosus processusok ketté hasadgyanak, akkor *spina bifida* a' neve. Néha suppuratio-is támad ebből a' betegségből, és ekkor a' genyetség többnyire *vertebrarum caries* tsinál.

A P O P L E X I A.

§. DCLV.

Apoplexia est accessio subita, in qua ægri sensibus privantur, paralytici redduntur, et cum respi-

respiratione difficili in soporem labuntur. A' részegséget nem kell apoplexiának valahogy mondani. A' paralyſis nintsen jelen mindenkor.

§. DCLVI.

A' ſymptomák felette ritkán történnek előb-jelentés nélkül; előre-ſzoktak menni: ſzédelgés, álmoſság, fő tájás, az érzékenységnek tompulása, amauroſis, 's a' t. Ezek néha egy néhány hólnapokig tartanak, 's magokat jelentgetik az apoplexa előtt; felette ritkán történik, hogy a' beteg egybe el-ís essen, es abban a' ſzempillantatban megis halyan. A' nagy fejű, és rövid nyakú emberek erre a' betegségre hajlandók, mellyből a' kövökezik, hogy az apoplexia nagyobb részre helybéli nyavalya.

§. DCLVII.

Mivel örög emberekre ſzokatt esni, főképpen azokat ostromolya, a' kik ſpirituofus italokban, evésben, és kemény elmeindulatokban, excedálnak; mivel továbbá aſtheniás ſymptomák előre b-jelentik; azért méltán lehet az apoplexiát *indirecta aſtheniának* tartani.

§. DCLVIII.

De mégis vagyon *ſtheniás* apoplexia-is, de ez igen ritka betegség. Az előre-ment környűállások, és a' reá kövörkezett ſymptomák, ezt az állapotot meg-mutathatják.

§. DCLIX.

Valami az agyat meg-nyomja, az mind tsinálhat *helybéli* apoplexiát, mint a' koponyának sér-tődése,

tődése, az agyban circuláló vérnek meg-akadályoztatása, példának okáért a' szoros nyakravalótól, a' bővérű kövér embereknél, szoros nadrágtól, avagy a' sok étel után sokáig le hajlástól. Ha az accoucher, vagy-is bábáskodó a' kezit egéizzen a' nádrába bé dugja, akkor az uterus meg-nyomja az aortának ofzlasát, és a' beteg mindgyárt elveszti a' látást, 's a' t.

§. DCLX.

Az apoplexia felette veszedelmes betegség, a' melly, ha mindgyárt meg nem öli a' beteget, leg-alább paralyfist hágy maga után. Az apoplexiában meg-hóltaknak fejekben vagy semmit sem lehet találni, mint a' *nervosa apoplexiában*, vagy a' vér ki-öntődött, mint a' *sanguinea apoplexiában*, vagy az agynak gyomrai vízzel meg vagynak telve, mint a' *serosa, mucosa apoplexiában*. De ezek minnyájan tsak effeclussai, és nem okai ennek a' betegségnek.

E L S Ö P É L D A.

DEBILITAS INDIRECTA (a).

Den 20. Januar Nachts, zwischen 11. und 12. Uhr, liez mich Herr Hofrath v. E. eiligst rufen, mit dem Bedeuten, ich möchte zu gleicher Zeit einen Chirurgus mit führen, da einer Seiner Söhne, ein Jüngling von 18. Jahren, aller Vermuthung nach

a) A' Werner Apologiájának második kötetiben. a' 92-dik levelen.

nach, mit einer Lungenentzündung behaftet sey, die einen Aderlaß nothwendig machen durfte. Bey meiner Ankunft sah ich den Kranken in einem heftigen Delirio; Er schlug wüthend mit beyden Armen, und mit gebalten Fäusten, um sich, ich hatte alle Behutsamkeit nöthig, ihm auf einige Momente den Puls zu fühlen, den ich voll und langsam, doch ungleich fand. Sein Athemhohlen war angstlich, zuweilen ausserte er während desselben, durch seine Mienen, und durch ein dumpfes Aechzen, ein schmerzhaftes Gefühl in der Brust: Sein Gesicht war roth, und aufgedunsen; es war nicht möglich durch alle meine Fragen ihm eine Antwort zu entlocken; er sah stier, und wild um sich, und murmelte zuweilen unverständliches Zeug. Als Arzt im Hause hatte ich Gelegenheit meinen Kranken vorher kennen zu lernen. Er war ein Kraftvoller Körper, durch keine Krankheiten geschwächt. Von den Umstehenden erfuhr ich, er habe diesen Carnaval fleißig Picknicke und Bälle besucht, und sey meistens erst am frühen Morgen nach Hause gekommen, wo er sodan, ohne sich durch den Schlaf zu erquicken, seine Tagesgeschäfte, die Philosphischen Studien, denen er Oblag, mit Thätigkeit und Eifer betrieb; er habe übrigens selbst diesen Tag noch beym Mittagmahle, mit ziemlich gutem Appetit gespeiset, einige Stunden vor meiner Ankunft über heftige Kopschmerzen geklagt, und bald darauf zu deliriren angefangen. Diese Umstände, genau erwogen schienen mir einen hinreichenden Grund zu gewähren, die Krankheit aus indirecter Asthenie herzuleiten, und dieser Diagnose gemäß; Anstatt des von den Umstehenden erwarteten Aderlasses, durch-

durchdringende Reizmittel zu verordnen, welche den Kranken in grösseren aber seltenen Gaben gereicht werden sollten. Ich verschrieb: \mathfrak{z} . *Æther. Vitriol. drach. ij. Laudan. liqu. Syden. drach. ℞. Aqu. Ment. pip. Cinnam. simp. aa. Unc. ij. Syrup. Cort. Aur. Unc. j. alle Stunde 3. Eßlöffel voll zu nehmen; auf die Brust ließ ich das Liniment. volat. cum Camphora einreiben.*

Den 21. nachdem der Kranke einige mahle von der verordneten Arznei, obwohl mit Zwang, genommen hatte, fieng er an ruhiger zu werden, und schlief gegen Morgen einige Stunden; bey meinem Besuche fand ich ihn ziemlich heiter, er beantwortete alle meine Fragen sehr bestimmt, fühlte keine Betäubung, ob er gleich die Arznei beynahe ganz verbraucht hatte; doch klagte er noch über eine kleine Beschwerde im Athemhohlen. Ich ließ ihm nun von der verschriebenen Mixtur jede Stunde 2. Löffel voll reichen, und verordnete ihm Chaudeau zum Frühstücke, und Fleischkost, mit Wein, zum Mittagmahle. Bey meinem Abendbesuche war er ausser Bette, und den darauf folgenden Tag war er nach einem langen erquickenden Schlafe, vollkommen genesen.

ANMERKUNGEN.

Es kann wohl keinem Zweifel unterliegen, daß die glückliche, und über alle Erwartung geschwinde Herstellung von einer Krankheit, die gleich bey ihrem Eintritte, mit so fürchterlichen Symptomen erschien, daß dadurch die Herumstehenden in die größte Bestürzung versetzt wurden, einzig und allein den Grundsätzen der neuen Lehre zu

verdanken war. Das beynahe ununterbrochene Einwirken heftiger Reize auf den Organismus, nemlich, die vielen aufeinander folgenden, in heißen, vollgedrängten, sehr beleuchteten Salen, bey Tanz, und Punsch, durchwachten Nächte, die fortgesetzten Körper - und Geistes - Beschäftigungen bey Tage, ohne auch nur eine Stunde der Ruhe zu pflegen, mußten nothwendig den vernünftigen Brownianer darauf aufmerksam machen, daß hier die Erregbarkeit bis zu einem hohen Grade erschöpft, und folglich eine relative Verminderung der Gewalt des incitaments entstanden seye, welche den Gebrauch starkerer Reizmittel erforderte. Die gehörige Befolgung dieser indication, und der dadurch erzweckte heilsame Schlaf, als eines der kräftigsten Heilmittel bey indirecter Schwäche, hatten auch den Patienten so schnell gerettet, den eine entgegengesetzte Behandlungsart in eine tödtliche Krankheit gestürzt hatte. Das Toben, und Wüthen des Patienten, sein röthes aufgedunsenes Gesicht, und die übrigen trügerischen Symptome, konnten mich in meinem Heilplane auf keine Weise irre leiten, da ich sie durchaus für incitationen erkannte, die nur extensive, dem Raume nach, aber nicht intensive vermehrt waren. Der berühmte Weikard sagt in seinem medicinischen Handbuche S. 501. „Synochus, und Typhus werden immer feltner werden, wenn die Aerzte endlich aufhören werden, alsbald mit Brechmitteln, Purganzen, und allerley Schwächungs Mitteln dar- ein zu fallen;“ Und S. 502. erzählt er: Man habe ihm aus Pavia geschrieben, daß ein Kranker von einem Typhus, dessen Ursprung von indirecter Schwäche zu rühren schien, mit Opium, Chinarinde

narinde und gutem Weine, innerhalb fünf Tagen geheilt wurde. Auf der hiesigen Klinik wurde erst kürzlich ein hoher Grad von indirecte Asthenie, durch den Gebrauch flüchtiger Reizmittel äußerst schnell gehoben. Der Patient war ein Goldarbeiter von 26. Jahren. Er kam in das Spital mit Zittern aller Glieder, unausstehlichem Gestanke aus dem Munde, blutendem Zahnfleische, skorbutischen Flecken auf den Beinen, und mit so sehr geschwächter Digestionskraft, daß er alles, was er genoß, binnen 2. oder 3. Stunden wieder wegbrach. Diese Zufälle zu beseitigen, die von einer indirecten, durch den Reiz der Quecksilberdämpfe entstandenen Schwäche hergeleitet wurden, verordnete Herr Hofrath v. Frank flüchtige Reizmittel aus Aq. Menth. crispæ. Æther, Vitriol. nebst bey laue Bäder, aromatische Umschläge und Einreibungen. Der glückliche Erfolg dieser Behandlung war so auffallend, daß bereits den zweyten Tag die dringendsten Symptome sich verlohren, das Zittern verschwand, und die Esflust mit der Verdauungskraft wiederkehrte. Bittere Mittel, und sodann die Chinarinde vollendeten die Kur. Ich habe die Mittheilung dieser Geschichte Herrn Doctor Ratzenbeck und Herrn Dr. Kreipner zu danken, die das hiesige Klinikum fleißig besuchten.

MÁSODIK PÉLDA.

DEBILITAS INDIRECTA (a).

P. K . . ein schnell aufgewachfener Mühlner-Jung, 20. Jahr alt, mager und blaß vom Anfehen, gieng nach Gewonheit diefer Leute, am 18. Febr. 1798. als den letzten Sonntag des Carnevals, Abends um 7. Uhr auf den Tanzfaal, erhitzte fich durch heftiges Tanzen; und trank viel Meth, wie auch fchwarzen Kaffee; Trinken, und Tanzen wurde bis 3. Uhr Morgens fortgefetzt; dan gieng er faft triefend vom Schweiß, und betäubt von Tanz, und hitzigen Getränken nach Haufe, legte fich wie er war, in der Mühle nieder und fchließ ein. Als man ihn Morgens um 7. Uhr wecken wollte, war er faft unbeweglich, und gab kein Zeichen der Empfindung von fich. Man legte ihn in ein warmes Bett; dadurch wurden die Gliedmassen, und der Rumpf etwas beweglich, doch blieb eine vollkommene Steifigkeit des Halses zurück; Man rief mich um Mittag zu Hülfe, allein ich war bey entfernten Kranken, und kam erst spät nach Haufe.

Den 20. Februar früh Morgens, fand ich ihn mit steifem Halfe; er konnte kein Wort fprechen, und gab auf keine meiner Fragen auch nur den geringsten Laut von fich, sondern blieb mit gefchloffenen

a) A' Worner Apologiájának második Küttetiben a' 199. levelen.

senen Augen unbeweglich liegen. Die Erwägung der vorausgegangenen schädlichen Eindrücke schienen mir hinlangliche Gründe zu gewähren, die Krankheit von indirecter Asthenie herzuleiten, und dem Kranken flüchtige Reizmittel zu verordnen; ich gab eine Mixtur aus Zimmetwasser, Moschus, und Opium, und ließ ihm eine Salbe aus Oleum Hyosciam Tinct. thebaic, und Spir. sal. ammon. in den Hals und in den Nacken einreiben, und warme Tücher darüber legen. Es wurde ein Klystir von Chamillenaufguss und Kampfer, mit arabischen Gummi subigirt, gegeben. Diese Arznei that so gute Wirkung, daß er den kommenden Tag am 21. Februar, schon den Hals bewegen, und die Augen öffnen konnte, allein, so oft man ihn um etwas fragte, sieng eranstatt zu antworten zu weinen an, und gab durch Zeichen zu verstehen, daß er nicht sprechen könnte. Alles wurde den 22. und 23. fortgesetzt, und es besserte sich mit ihm so weit, daß er endlich einige Worte sprechen konnte. Am 24. Morgens ward seine erste Bitte an seine Schwester ihm Mixtur zu reichen, damit er doch bald vollkommen sprechen könne. Er wußte sich nur des unmittelbar vorhergehenden Tages, nicht aber der übrigen zu erinnern. Er konnte bisher nur Flüssigkeiten schlürfen, aber nun bath er selbst um Fleisch, und etwas Wein, was ich ihm auch beides gerne erlaubte. An die Stelle des Moschus wurden 2. Quentchen Chinaextract zur Mixtur gesetzt, und am 26. konnte er schon ausser Bette seyn; und seine bisher noch stotternde Sprache war nun wieder vollkommen, und gut. Er fuhr nun noch mehrere Tage mit obiger Mixtur fort, und genießt seither

einer festen Gesundheit. Nur verdient noch als ein wichtiger Umstand angeführt zu werden, daß ich bey jedesmahligem Besuche, vorzüglich, als er noch ohne Bewußtseyn, und mit steifem Halße da lag, die eine Hand des Kranken bey den Geschlechtstheilen fand, und ich zweifle nicht, daß dieser Junge der Onanie ergeben seyn müsse, worinn mich, nebst andern Umständen, sein gäh aufgeschossener, schlanker Körper, seine sehr blasse Gesichtsfarbe und blaulichte Reife um die Augen noch mehr bestättigten: Ein Umstand, der den oben angeführten Schädlichkeiten einen ungleich größern Grad von nachtheilliger Einwirkung ertheilt, da der Körper durch diese erzwungene, und häufige Ausleerung d. s. Saamens, ungleich reizbarer, Geist - und Kraftlos geworden war.

HARMADIK PÉLDA.

A P O P L E X I A (a).

Den 24. December 1797. Morgens um halb 6. Uhr wurde ich zu Herrn Ignatz von Gerlach, pensionirten K. K. Obersten, einem zwey und achtzig jährigen Greise gerufen, der vom Schlage berührt, der Sprache geraubt, und an der ganzen rechten Seite gelähmt, mit Schaum am Munde, und röchelnd, in seinem Zimmer gefunden wurde. Zwey Thüren seines Zimmers hatte er vorher noch zuge-

ge-

•) A' Werner Apologiájának Második Küttetiben a' 202. levelen.

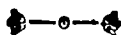
geschlossen, und als er eben noch die dritte schließen wollte, fiel er zusammen. Die vorhergegangenen Fasttage, an denen er Mehlspeisen und Kartoffeln genossen hatte, mochten, nebst dem hohen Alter, und der äußerst veränderlichen Witterung, die Ursache dieses Zufalls gewesen seyn. Ich hatte keinen Schein von Hoffnung ihn herstellen zu können, besonders da er schon vor drey Jahren leicht vom Schlagflusse berührt worden war. Ich ließ ihm unterdessen gute Fleischbrühe einflößen, und verordnete folgendes: \mathcal{R} . Aquæ Meliss. simplm. Unc. iv. Liqu. anod. miner. Hof. dr. j. Laud. liq. Syd. gutt. xv. Syr. Cort. aur. Unc. j. S. Alle Viertelstunde 2 Löffel voll.

Den andern Tag des Morgens gab ich: \mathcal{R} . Laud. Liq. Sydenh. gutt. XV. Aqu. Cinam. simpl. Unc. v. Syr. Cort. aurant. Unc. j. Alle halbe Stunde 1. Eßlöffel voll, und \mathcal{R} . Spir. vini Camphor. Unc. jj. Spir. Sal. amon. Unc. j. Olei juniperi, therebnith. aa. dr. jj. in die gelähmten Theile einzureiben.

Aber auch darauf erfolgte kein Schein von Besserung. Ich erwartete von einer Verbindung der Permanent - stärkenden Reizmittel, mit den flüchtigen, bessere Wirkung, und gab den 26. \mathcal{R} . Cort. peruv. select. rud. tuf. dr. vj. Coq. s. q. aquæ per hor. Col. Unc. viij. adde Laud. liq. Sydenh. gutt. xxx. Aqu. Cinam. vinos. Syr. Cort. aur. aa. Unc. j. s. Alle halbe Stunde 1. Eßlöffel voll. \mathcal{R} . Camph. mucilag. Gummi arab. subact. Gr. x. Aquæ Meliss. simpl. Unc. vj. Syr. Diacod. Unc. iß. Alle halbe Stunde 1. Eßlöffel voll. Von diesen beyden Arzneyen wurde abwechselnd jede Viertelstunde gereicht. Auffallend war die Wirkung

kung dieser Arzneyen: Der Patient erhohlte sich bis zum 28. Mittags, so sehr, dats er schon einzelne Worte verständlich aussprechen, das Achsel- und Armgelenk, das Hüft und Kniegelenk schon etwas bewegen konnte, nur das Hand- und Fußgelenk mit den Fingern und Zehen waren noch bewegungslos. Ich liefs innerliche, und äußerliche Arzneyen, nebst Frottiren, fortsetzen, und empfahl stärkende Nahrung, Tokayer, Weinsuppe, Weinkoch, gute Fleisch-Suppen mit etwas Gewürze. Die kommenden Tage gieng die Besserung mit Riesenschritten vorwärts. Den 29. Abends wurde ich plötzlich geruten, mit dem Bedeuten; mein Patient sey, nach vorhergegangenen Zorn, in heftige Convulsionen verfallen, und wirklich traf ich ihn in heftigsten Paroxismus, der ihm alle Muskeln verzerrte, und ihn so in die Höhe warf, dats ihn zwey Männer mit Mühe niederhielten. Ich glaube, nun meine schönsten Hoffnungen vernichtet; doch gab ich, um meiner Pflicht Genüge zu leisten, R. Moschi opt. Scrup. j. Laud. liq. Sydenh. gutt. xxx. Aqu. Cinam. simpl. Unc. iij. Syr. Cort. aur. unc. j. Alle Viertelstunde 1. Eßlöffel voll. Auf jede Gabe dieser Arzney wurden die Zuckungen schwächer. Drey-mahl kehrte der Anfall mit etwas gemäßigter Heftigkeit in der Nacht zurück; aber dieselbe Arzney verschuchte selbigen jedesmahl wieder. Den 30. gab ich abwechselnd obiges China-Dekokt, die Bisam-Mixtur. Den 31. December liefs ich den Bisam ganz weg, und vermehrte die Gabe der China, R. Cort. peruv. Select. rud. tus. Unc. j. Coq. S. q. aquæ, per horam. Col. Unc. xj. adde Extract. Cort. peruv. dr. ij. Laud. liq. Syd. gutt. xxx. Syr. Cinam. Unc.

iß. Alle 2. Stunden eine halbe Kaffeeschaalen voll zu nehmen. Der gute Alte erhohlte sich zusehend, so, daß er den 2. Januar fast alles deutlich sprechen, und Fuß und Arm in etwas gebrauchen konnte. Ich verstärkte die Wirkung der äußerlichen Arznei, und gab: ꝛ. Spir. Sal. amon. dr. iij. Tinct. canthar. dr. iß. Ol. Therebinth. Unc. j. Bis den 6. Januar wurde fortgefahren, wo ich folgendes verordnete: ꝛ. Cort. peruv. Select. Rud. tus. Unc. iß. Coq. s. q. Aquæ per horam. Col. Ib. j. adde Extr. Cort. ejusd. Unc. ß. Syr. Cort. aurant. Aquæ Cinam. simpl. aa. Unc. ß. Laud. liq. Syd. gutt. xl. Viermahl im Tage eine gute halbe Kaffeeschaale voll zu nehmen. Die Beweglichkeit der Hand- und Fußgelenke kehrte zwar zurück, aber nicht ihre Stärke. Ich ließ Hand, und Fuß in einem weinigen Absude von China und Eichenrinde baden. Durch die Anwendung dieser Mittel, nebst dem innerlichen Gebrauche einer stärkenden Fleisch - Diät, und des Tokayer-Weins, wurde der Kranke bis zu dem sechzehnten Tag so weit hergestellt, daß er allein, nur mit Hülfe eines Stockes, in seinem Zimmer auf und ab gehen konnte, und am 28. Januar einen seiner Freunde eingehändig die Geschichte, und die Behandlung seiner Krankheit schrieb. Er hat sich endlich so vollkommen erhohlt, daß er seither, es ist der 21. May, wo ich dies schrieb, der vollkommensten Gesundheit genießt.

NEGYPÉDIK PÉLDA.

M E G I N T

A P O P L E X I A (a).

Elisabetha Geisler, 37. Jahr alt, ledig, von mittelmäßig starkem Körperbaue, genoss einer vollkommenen Gesundheit ihre ganze Lebenszeit hindurch; selbst von den Blattern blieb Sie betreyet; nur duldete Sie seit einem Jahre manche hysterische Beschwerden, da Kummer und schwere Arbeiten ungünstig auf sie wirkten; zu diesen hysterischen Beschwerden gesellten sich Schwindel, Gliederreißen, und Kopfschmerzen, und eine nicht erklärbare Kleinmüthigkeit; doch verrichtete sie noch immer ihre Geschäfte; nur fühlte Sie hierbey eine ungewöhnliche Müdigkeit, hatte schlaflose Nächte, und ihre Reinigungsperiode war von Zeit zu Zeit unordentlich. Diese Neigung zum Uebelbefinden achtete sie aber nicht, und da sie zur Zeit ihres Menstrualgeschäftes, sich einer starken Nässe, und Kalte, besonders der Füße, aussetzte, so wurde dieses unterbrochen; sie bekam heftige Schmerzen in dem Unterleibe, und Geschwülste, von der Grösse eines Hühnereyes, kamen bald an dieser, bald jener Unterleibsgegend zum Vorschein, und verschwanden wieder; Chamillenaufguss, mit Liqore anodyno verschafften der Kranken Linderung, und die Reinigung stellte sich abermahlsein.

Zu

a) A' Werner Apologiájának Második Kötetiben a' 168. levelen.

Zu Ende Septembers wurde sie stark durchnäßt, blieb mehrere Stunden in den feuchten Kleidern, und setzte sich abwechselnd bald dem starken Feuer, bald der kalten Luft aus; beyrn Mittagsmahle, als sie eben Suppen essen wollte, fiel sie betäubt ihrer Schwester in die Arme. Man brachte sie zu Bette, und ich fand sie ängstlich feufzend, mit schwerem Athemzuge, und rothem Gesichte; der Mund war schief gezogen, das Sprechen so gehindert, daß kein Wort verständlich war, der rechte Arm und Fuß hatten Bewegung und Empfindung verlohren, der Puls war klein, sehr geschwind, und aussetzend, die Haut heiß an der gelehnten Seite aber kalt. Ich verordnete: *R.* Camphor. mucil. Gummi arab. Subst. gr. xv. Aqu. Ment. pipelit. Unc. vij. Tinct. Castorei dr. j. Æther Vitriol. dr. ℞. Syr. Ment. Unc. ℞. S. Alle halbe Stunde einen Eßlöffel voll.

Als rothmachendes Mittel ein Vesicanz an Nacken und Gliedermassen.

Die Diät bestand in Suppe mit Eyern, mit gutem Weine. Auffer dem wurden abwechselnd Einreibungen aus Kampfergeist, und Tinct. Chantar. und warme aromatische Umschläge angewendet. Der Abend war sehr unruhig; sie äufferte kein Zeichen, daß sie die umstehenden Freunde köne.

Den 26. die Nacht war so unruhig als der Abend. Am Morgen waren die Erscheinungen ebendieselben als am ersten Tage. Der Puls schlug 120 mahl in der Minute, setzte aber unregelmäßig aus; das eine Aug zur Hälfte geschlossen, mit dem linken aber, sah Sie starr nach jedermann. Obiger Arzney wurde dr. j. Æther. Vitrioli beygesetzt, und mit den Reibungen emsig fort.

fortgefahren; der Abend ohne Aenderung; sie lallte einige unverständliche Worte.

Den 27. Ruhige Nacht; die Kranke schlief mehrere Stunden, die Gesichtsmuskeln zuckten heftig. Am Morgen öffnete sie beyde Augen, ihre Sprache war etwas vernehmbarer, das Athmen leicht, der Puls bey 90. Schlägen in der Minute, die Haut war nicht so heiß, ihr Gesicht blaß, sie streckte die Zunge etwas hervor, und äusserte Unbehagen über den Schleim im Munde, wogegen ihr ein Abfud der Rad. pyreth. mit Wein verordnet wurde, um selbigen oft in Mund zu nehmen. Arznei und Diät wie oben. Am Abend unveränderter Zustand; nur klagte sie über heftige Schmerzen in den gelähmten Gliedernmassen.

Den 28. Ein ruhiger Schlaf diese Nacht hindurch erquickte die Kranke; ich fand sie am Morgen weinend; sie klagte über das Beschwerliche ihres Zustandes, und über die Heftigkeit der Schmerzen, mit einer merklich deutlichen Sprache; den Fuß konnte sie in etwas bewegen, der Puls war noch sehr geschwind.

Sie erhielt anstatt obbemerkter Arznei folgende Mischung. ℞. Extr. Fl. Arnicae. dr. ℞. solve in Aqu. Ment. piperit. Unc. vij. adde Æther. Vitriol. dr. i℞. Laud. liq. Syd. scrup. j. Syr. Ment. Unc. ℞. S. Alle Stunde einen Eßlöffel voll zu nehmen.

Die Einreibungen und Umschläge wurden nebst der stärkenden Diät fortgesetzt. Abends, derselbe Zustand.

Die 29. Schlaflose Nacht; sie wurde mit heftigen Zuckungen befallen; doch schlief sie von 5. Uhr Morgens, bis gegen die neunte Stunde, wo
ich

ich Sie merklich erheitert fand; die Bewegung des Arms und Fusses war ziemlich leicht, aber der Mund noch sehr schief gezogen. Schmutzige, trockne Zunge, großer Durst, freyer Athemzug, mäßig geschwinder Puls, starker Schweiß. Sie brauchte die genannten Arzneyen, Abend, Stuhlgang.

Den 30. Alles gebessert; erquickender Schlaf, gelinderte Schmerzen, leichte Bewegung der Gliedmassen, minder schief gezogener Mund, langsamer Puls. Es wurde ihr nachstehende Mischung gereicht. ℞. Pulv. gross. Cort. peruv. Unc. j. coq. f. q. aq. per $\frac{1}{2}$ horam sub Fin. coct. Inf. per $\frac{1}{4}$ hor. Rad. Serpent. Virg. Unc. ℔. Col. Unc. x. adde Laud. liq. Sydenh. scrup. jj. Syr. Cort. aurant. Unc. j. S. Alle Stunde 2. Eßlöffel voll zu nehmen.

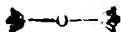
Abends, dieselbe gebesserten Erscheinungen.

Den 1. Octobr. Freyer Athemzug, gemäßigter Pulsschlag, ziemlich deutliche Sprache, leichte Gliederbewegung. Obige Arzney, nebst stärkender Diät und Einreibung, wurden fortgesetzt.

Den 2. Ruhiger Schlaf, keine Beschwerde des Athmens, gleicher Puls, reine Zunge, keine Schmerzen der Glieder, starker Schweiß, Arzney, wie oben. Abends war sie matt, da sie fünfmal, von freyen Stücken, Stuhlgang hatte; kleiner schwacher Puls.

Den 3. Ruhig vollbrachte Nacht, natürlicher Pulsschlag, kraftvollere Bewegung.

Den 4. Die Besserung fährt fort; mit jedem Tage verstärken sich ihre Kräfte, und die Bewegung, das Sprachorgan übt sie ungehindert, nur ist das Gefühl in den Fingerspitzen noch sehr stumpf. Arzney und Diät, wie oben; die stärkende flüssige Nahrung wurde mit fester vereinigt. Den

Den 5. Die Kranke gewinnt mit jedem Tage mehr Muth, da Empfindung, und Bewegung ihrem Wunsche entsprechend sind; sie ist ausser Bette, die Arznei wurde noch, ohne dem Laudano, fortgesetzt, nebst nährender, starkender Kost, gutem Weine, und geistigen Einreibungen. Nach vier Tagen gebrauchte sie nur allein die natürlich angewohnten Refze, durch deren Einfluß Kraft, und Gesundheit wiederkehrten.

ANMERKUNGEN.

Die vorhergegangenen Schädlichkeiten, als die niederliegenden Gemüthsaffecten, Kummer, Kleinmuth, Traurigkeit, Mangel des Schlafes, Kälte und Nässe, die durch längere Zeit auf den Körper wirkten, erzeugten einen so großen Grad der Schwäche, welcher sich durch eine Störung in den Werkzeugen der willkürlichen Bewegung, und durch die aufgehobene Empfindung äußerte. Der gegenwärtige Krankheitszustand mußte daher als ein allgemeines Leiden betrachtet, und als solches behandelt werden. Indessen kommen die Apoplexien und Lähmungen sehr oft als örtliche Uebel vor, die durch Auswüchse im Gehirne durch Austretung verschiedener Feuchtigkeiten, und dergleichen organische Abweichungen erzeugt werden, wovon uns die Medicinischen Schriftsteller mehrere Beyspiele aufweisen. Morgagni erzählt einen Fall von einer Lähmung, die von einer fest-sitzenden Ursache, die den Ursprung der Nerven zusammendrückte, entstand; auch Kröpfe, und Knochengewächse im Gehirne, machen oft eine Fühllosigkeit an Händen, und Füßen.

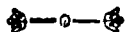
Aus

Aus diesen verschiedenen Ursachen der Apoplexien, und Lähmungen, die der Arzt trotz aller Sorgfalt, nicht immer aufzufinden im Stande ist, erhellet die Schwierigkeit, und oft die Unmöglichkeit ihrer Heilung. Das große Verdienst der Leichenöffnung ist hier einleuchtend, aber auch in diesem Falle wird wieder Behutsamkeit erfordert, um nicht, wie es so oft geschieht, die in der Leiche vorkommenden Veränderungen und Abweichungen, welche oft bloße Wirkungen der Krankheit und des Todes sind, für die Ursache zu halten; den eben dies ist der Stein des Anstosses.

Die Richtigkeit meiner Diagnose in der gegenwärtigen Krankheit bewährte sich vollkommen durch den glücklichen Erfolg meines Verfahrens. Aber dadurch, als ich diese Apoplexie asthenischer Natur erklärte, und sie durch die incitirende Methode heilte, will ich keineswegs die Asthenische Beschaffenheit aller, und jeder Schlagflüsse beweisen, da ich weit entfernt bin, diese Klassifikation für durchaus richtig anzunehmen; wohl aber glaube ich dadurch gezeigt zu haben, daß die genaue Erforschung der vorausgegangenen incitirenden Schädlichkeiten, mehr, als die bekannte Symptomen-Jagd gilt, und ich bin auch der Meinung, daß dieses Uebel weit öfter zu den Asthenien, als zu den Sthenien gerechnet werden müsse, ja selbst in den Fällen einer Sthenischen Apoplexie, scheinen mir doch die Aderlässe sehr oft mißbraucht zu werden, in dem das Hirn ohnehin im Verhältnisse zu den andern Organen, mit wenigem Blute versehen ist; (a) und die Sthenie nicht bloß in dem Gefäß-Systeme ihren Sitz hat.

Die

a) S. Sämmerings Nervenlehre, Seite 164.

Die dringende Gefahr bestimmte mich am vierten Tage der Krankheit, die Reizmittel zu wechseln, da die Erfahrung bestätigt, daß die Erregbarkeit durch längere Fortsetzung eben dessen Reizes leicht abgestumpft wird, und daher andere Reizmittel bedarf, um zur Thätigkeit angespornt zu werden. Diese flüchtigen Reize unterstützte ich durch den dauerhaften Reiz der Chinarinde, und so wurde die Erregung auf jenen mäßigen Grad gebracht, daß nun die gewöhnliche Stärkende Diät zu der vollkommenen Genesung hinreichte.

Da besonders das Sprachorgan, und die Muskeln des Armes, und des Fußes heftig angegriffen waren, so wurden, um die Summe der incitirenden Potenzen zu vermehren, auch örtliche Reizmittel gebraucht, da sie durch ihren unmittelbahr angebrachten Reiz die Asthenische Beschaffenheit dieser Theile zu heben wesentlich beytragen.

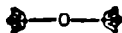
Die Erscheinung des Schweißes am fünften Tage, würde nach der ältern Lehre, als eine Krise betrachtet worden seyn, indessen scheint es den Denkgesetzen doch angemessener, die Sache dahin zu erklären, daß nun, bey zurückkehrendem mäßigen Grade der Erregung, auch das Hautorgan und die ausdünstenden Gefäße, die nöthige Kraft erlangten, die während der Krankheit zurückgehaltene Ausdünstungsmaterie, durch einen reichlichen Schweiß zu entfernen: der Schweiß war daher nur eine Folge, nur ein Zeichen des Besserbefindens, nicht aber die Ursache der Besserung. Eben so wenig konnte die Entleerung durch den Stuhl am achten Tage, kritisch genannt werden.

Itten méltó egy ellenvetést meg - vizgálni. Vagynak, a' kik azt hiszik, hogy a' *Bromniúmusok* a' *stimulans* orvosságot *roborans* orvosságnak tartják, és azt mondják, hogy *elsőben* az *emollientiák* stimulálnak, és mégis nem erősítnek; *mítodszor* hogy a' laurocerafus minden közben vette-tett erősség nélkül gyengitt, és így nem roborál. De ezek nem tudják, hogy minden stimulus confumálya az indithatóságot (§. XXV.); tehát a' *Bromniúmusoknál* a' stimulans nem roborans, hanem confumens incitabilitatem. Miképpen esik-meg mégis a' betegeknek erősedések a' stimulansoktól, azt könnyű meg-érteni, mert a' stimulus confumálya az indithatóságot a' valóságos gyengeségben (§. XXVII. LXI.VIII.), és így helyre áll az egészséges állapot (§. XLVII.); a' valóságtalan gyengeségben fenntartja az indittást, melly maga helyre állittya az egészséges indithatóságot. A' *stheniában*-is (§. I.XXVVI.) meg-vagyon mondva, mi módon erősedik-meg az indittás. A' laurocerafus egybe minden előre ment *tapasztalható* sthenia nélkül tsinál valóságtalan gyengeséget (CIII.), és vérothadást, úgy, hogy egyszerre el-vefzzen a' vitæ principium, és azon szempillantatban-is a' vérnek elegyítése el-romolyan. Nagyon hibáznak, a' kik azt hiszik, hogy indirecta debilitas nem támadhat előre-ment *tapasztalható* sthenia nélkül.

P A R A L Y S I S.

§. DCLXI.

A' szélütés (*paralysis*) többnyire guttaütésből (*ex apoplexia*) támad ugyan, de mégis magánosan-is meg-jelenhetik, és az inashúsoknak (*muscu-*
Második Rész. R r *li*)

7i) el-vezett öszvehúzó erejeből áll, mely miatt az inashúsok nem mozoghatnak. Proprie csak akkor *Paralyfis* a' betegség, mikor az extremitások esnek szélütésbe; ha pedig fele a' testnek szélütésben vagyon, akkor *Hemiplegia*; ha ellenben az egész test, a' fejen kívül, esik szélütésbe, akkor *Paraplegia* a' nyavalya.

§. DCLXII.

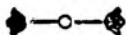
Néha csak a' mozdíthatóság, néha egyszer's-mind az észrevézés-is el-vez. Az érzés meg-vagyon, mellyet az erős ösztönök bizonyítanak, de az észrevézés el-vezett, mert az agyba nem lehet az ösztönnek impressiója.

§. DCLXIII.

A' paralyfis vagy helybéli, vagy közönséges nyavalya. Az helybéli okok többnyire vagy a' craniumban, vagy a' vertebralis columnában, vagy valami más olyan részben vagyon, melly valami nevezetes nagy nervust nyom. Így a' vonica, avagy a' mej-vizkorság, a' thoracicum ganglion nyomván, mellyből a' brachialis nervusok erednek, a' karakat szélütésbe veti. Így a' caries, és a' hydrops cerebri et vertebralis thecæ külömbféle részekben paralyfist csinálhat, 's a' t. A' közönséges okok *asthéniasok*, mint az harag, félelem, hideg, nagy evacuatiók, nagy mozgások, ónos avagy arsenicumos gőzök, abusus potuum spirituosorum, 's a' t. *Sthénias* paralyfist nem engedhetünk, mivel arra semmi bizonyos példánk nintsen.

§. DCLXIV.

A' *Prognosis* az okokhoz alkalmaztatik, és mindenkor rosz, mert igen nehezen gyógyíttathatik-meg,

tik-meg, és sokszor az okat éppen csak a' leg-
 élesebb elméjű, és leg-tudósabb Orvos találhat-
 tya-fel. Néha minden reménység telett meg-gyó-
 gyúl a' beteg.

CONVULSIO.

§. DCLXV.

Contraçtio morbofa musculorum, imperio vo-
 luntaris subjeçtorum, vocatur convulsio. Ha az
 inashús az öszvehúzódásban tovább, avagy keve-
 sebb ideig, de csak mégis valameddig meg-marad,
 akkor *tonica*, ha pedig az ilyen mozgások
 szünetlen változnak, akkor *clonica*, a' convulsio.

CONVULSIONES TONICÆ.

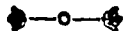
§. DCLXVI.

Ha valamelly inashús fájdalommal húzódik-
 öszve, és valami ideig úgy marad, akkor *Crampus*,
 vagy görts a' nyavalya. Ez leg inkább a' lábikrá-
 kat (*fura*) ostromolya; ha pedig az alsó állkap-
 tának inashúsaira esik, akkor *Trismus*, vagy is
 állkaptzagörts az állapot. Ha a' testnek minden
 részei úgy öszvehúzódnak, hogy a' test egyenesen
 ki-nyúlyan, 's meredve maradgyon, akkor *Tetanus*;
 ha a' fő hátra húzódik, akkor *Opisthotonus*; ha
 előre húzódik, akkor *Emprosthotonus*, a' nyavalya.

CONVULSIONES CLONICÆ.

§. DCLXVII.

A' Clonica convulsióknak leg-gyengébb neme a'
 rezketés (*tremor*); ha az egész testnek inashúsai rán-
 gatód-

gatódnak, akkor generice *Convulsionak* neveztetik a' nyavalya; ha pedig az ostrom alatt az ész-is, és a' conscientia el-vész, akkor *Epilepsia*, vagy-is nyavalyarontás a' betegség; a' nyavalyarontás a' forró betegségekben *Eclampsiónak* hivattatik. Ha az hajló tagokban egyfzer'smind szúró, vagy-is inkább lüktetve vízkető fájdalmak a' rendetlen rángatósdásokkal öszve-foglaltatnak, akkor *Raphania*; ha pedig szünetlen ugrál a' beteg, mintha tánczolni akarna, és hól ezes, hól ezetlen, akkor *Chorea Sancti Viti* a' betegség.

§. DCLXVIII.

A' Convulsiós symptomák külső tekintetre igen sokok, és sok félék; a' nevek is sokok, és sokfélék; és, ha valahól in modo incitationis volna betegség, volna difordo, anomalia, ataxia, akkor bizonyoson ezekben kellene azt fel-találni, és még-is ezek a' nyavalyák minnyájan mind az eredetre, mind az orvoslásra nézvéen vagy helybéliek (*topici*), vagy erősségűek (*sthenici*), vagy gyengeségűek (*asthenici*); mellyből a' következik, hogy a' qualitativa mutatio mindenkor egygyütt jár a' gradativa mutatióval, és így (LXXVIII) méltán kételkedtünk azon, hogy a' sthenian, athenian, és vitium topicumon kívül még más betegségek-is vólnának.

§. DCLXIX.

Az *astheniás* okok rész szerént *directe*, rész szerént pedig *in directe* gyengitnek.

Directe gyengitnek: a' vér folyások, az onánia, a' más nagy evacuatiók, az hideg, tisztátalan levegő, és defectus cibi. Az ételnek szúke ugyan

ugyan főképpen, és leg-elsőbben csak a' gyomrat és a' beleket gyengíti, de, ha sokáig tart, akkor az egész testet-is elgyengíti.

Indirecte gyengítnek: a' felette kemény elmeindulatok, harag, félelem, örö n, fájdalom, nagy meleg, contagiumok (*variola*, *contagium nosocomiale*), és mérgek, mint a' hyosciamus, belladonna, 's a' t.

§. DCLXX.

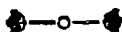
Az *helybéli okok* sokfélék, de minnyájan vagy nyomnak, vagy másképpen valami érzőinat megsértenek. Illyenek a' tsontkinövések; idegen testek, mint a' száalka, tó, geleszta, gyakran ugyan azon egy gyengeség tsinál epilepsiát-is, és természet gelesztát-is. Ide valók a' sebek-is. A' meleg orizágokhan igen könnyen halálos tetanus következik a' sebekre. Itten úgy láttzik, hogy előbb a' félelem, sokáig való fekvés a' melegben, sokáig tartó fájdalom, és az hosszúas álmatlanság indirecta debilitást tsinál, mert különben előbb érkezne ez a' tetanus.

§. DCLXXI.

A' *stheniás* convulsiók igen ritkák, és csak rövid idejig tartanak, és éppen azoktól az okoktól támadnak, a' mellyek, ha igen keményen munkálkodnak, indirecta astheniát tsinálnak; ha pedig gyengébben operálnak, akkor rövid idejig tartó stheniát okozhatnak. Ide valók leg-inkább a' contagiumok, főképpen a' *contagium variolarum*.

§. DCLXXII.

A' *Prognosis* az okokhoz, és a' nyavalyának grádussához kell alkalmaztatni. A' *Tonica* convulsiók

vulsiók veszedelmesebbek, mint a' *Clonica convulsiók*. A' *Trismus* felette veszedelmes; a' tetanus még veszedelmesebb; az epilepsia nem olly veszedelmes.

TIZENNYÓLTZADIK TZIKKELY.

A' CONTAGIUMOKRÓL, ÉS MÉRGEKRŐL.

§. DCLXXIII.

Eddig azokat az ösztönöket vizgáltuk-meg, a' mellyek különböző grádusokkal *egésséget, alkalmatosságot, betegséget, és reconvalescentiát* tsinálnak; már most következnek a' többi ösztönök, mellyek mindenkor betegséget okoznak. Illyenek a' *contagiumok*, és a' *mérgek*.

§. DCLXXIV.

A' Contagiumoknak jelenlétit csak az effectu-
sokból tudgyuk. Ezek közül leg-főbbek ezek: *Contagium variolosum, morbillosum, febris Scarlatina, Typhi, Hydrophobicum, et Venereum.*

§. DCLXXV.

A' Contagiumok izgatván (*incitando*), és béhatván (*penetrando*) munkálkodnak. A' Contagiumoknak indító erejeket abból tudgyuk, hogy 1. stheniás betegségeket tsinálnak; 2. némelly astheniás betegségeket meg-gyógyitnak; 3. való-ságtalan gyengeséget-is némelly környülállásokban okoznak éppen úgy, a' mint a' más esméretes kemény ösztönök tselekednek.

§. DCLXXVI.

§. DCLXXVI.

Mikeppen támadnak a' Contagiumok , azt még nem tudgyuk , de mégis úgy láttzik , hogy valami különös matériából állnak , melly bizonyos betegségekben fecernáltatik , és azért a' Pathologica secretiónak effectussa. De itten tsak a' *Contagium vivumról* vagyon a' beszéd.

CONTAGIUM VARIOLOSUM.

§. DCLXXVII.

Az hójagos himlős Contagium több kárt tett , mint a' Peltis. Senkinek sem kedvez, minden embert , de főképpen gyermekeket ostromol. A' kik himlősek nem vóltak , és úgy haltak-meg, azok igen hamar haltak-meg. Az effectussai szomorubbak magánál a' betegségnél. Ugy láttzik , hogy a' régi Görögök , és a' Romaiak az himlőről semmit sem tudtak , és hogy hozzánk ez a' betegség a' Saracenusokkal tartott hadakozás által jött. Az Arabusok ezt a' nyavalyát anno 572: írták-le leg-előbb.

§. DCLXXVIII.

Variolæ sunt exanthema primarium , Contagiosum , quod prægressis plerumque: Contagio, febre, nausea, vomitu, dolore epigastrii, sopore, convulsionibus, tertio, quartove die ad faciem, aliisque in locis, sub macularum rubrarum, nodulo subduro in centro præditarum, forma prorumpit, in pustulam suppuratam transit, exsiccatur in crustas, decidit, maculam, vel foveam in cute relinquens.

§. DCLXXIX.

§. DCLXXIX.

Az hójagos himlők külső tekintetre nézvéni osztatnak: in discretas, corymbosas, cohærentes, confluentes, abnormes. De az abnormis himlők nem valóságos himlők. Az hójagok az *első* esetben egymástól távol állnak; a' *másodikban* szőlőgerezd formára egymásból függenek; az *harmadikban* egymáshoz ragadnak; a' *negyedikben* egybefolyanak. *Præctice* az himlők önként osztlanak 1. *helybéliekre*, 2. *stheniásokra*, 3. *astheniásokra*, vagyis in variolas, quæ constituunt n.orbum, localem, sthenicum, vel asthenicum.

§. DCLXXX.

Ebben a' nyavalyában *négy* különös üdők nevezetesek; 1. *Stadium invasionis*, 2. *stadium excussionis*, 3. *stadium suppurationis*, 4. *stadium exsiccationis*. Ezek a' stadiumok másképpen követik egymást az üdöre, és a' történetekre nézvéni a' stheniás, és astheniás himlőkben, és azért szükséges ezekről különösen emlékezni.

S T H E N I Á S H I M L Ő K.

§. DCLXXXI.

A' beteg valami különös tettetett bádgyadást érez; nyughatatlan aluszik; majd meg-pirossodik, majd megint meg-halaványodik; majd megis borzad, 's lázik; azután meg-hevül; far, 's derékfájásról, főképpen gyomortájásról panaszolkodik; émelyeg, 's néha okádik-is; néha futó 's mulandó inrangatóadások-is támadnak; estve ezek a' történetek meg-sulyosodnak; de a' következő reggel

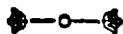
gel engednek; a' szemek meg-veressednek; és a' lehellet szagos. Ezek a' történetek tartanak három, avagy negyedfél napokon, és tsinályák az első üdöt (*stadium invasionis*). Néha ekkor az egész betegség el-múlik, és semmi himlő a' bőrre ki-nem üt (*febris variolosa sine variolis*).

§. DCLXXXII.

A' második üdő (*stadium eruptionis*) kezdődik az harmadik, avagy negyedik nap, többnyire a' történeteknek nevededésivel. Főképpen az hidegen tartott részeken himlők támadnak veres főt formában, mellynek közepén gombostőfok forma tsomótska vagyon, mellynek fenekét veres karika bé-keritti. Ez a' tsomótska a' ki-ütés után az első avagy második nap egy kús hójaggá válik, mellyben valami vizes sárgás nedvesség vagyon, és a' közepén az hegyiben egy kús gödrötskét tart. A' ki-ütés után gyengül, avagy egészfzen el-is múlik a' febris. Ha sok az himlő, akkor az himlők között lévő bőr meg-gyulad, és fel-dagad, melly miatt néha a' pulst sem lehet érezni.

§. DCLXXXIII.

A' nyóltzadik napon új febris támad, és ekkor már kezdődik az harmadik üdő (*stadium sup-purationis, febris suppuratoria*); de ez a' febris csak helybéli irritationak lenni láttzik, mellyet a' genyettség tsinál. Az himlők tél-golyobis formát vesznek magokra, a' körül lévő veres karika el-tűnik, és abban a' rendben, a' mellyben meg-jelentek, valami különös szagú genyettséggel meg-telnek. Ha kevés himlő ütöt-ki, akkor ebben az üdő.

üdőben a' betegek magokat jól érzik, és már hideglelés nélkül vagynak; de máskor megjelennek: fopor, delirium, salivatio, 's a' t.

§. DCLXXXIV.

A' kilentzedik, tizedik, és tizenegygyedik nap az himlőnek hegyiben valami homályos punctum láttzik, mellyen majd meg-fokad az epidermis, és a' genyettség ki-foly, és a' levegőnek érdeklésitől meg keményedik, és kérget formál. Ez az üdő a' negyedik stadium (*stadium exsiccationis*). A' daganat műlik, és a' tizenegyedik nap a' kérgek egymásután le-hulnak, és magok után hagynak veres fókákat, avagy néha varakat-is (*cicatrices*).

§. DCLXXXV.

A' *Brown* terminológiája szerént a' stheniás himlőben *pyrexia* vagyon, és nem febris, azért-is a' febris név tsak régi mód szerént tartatatt-meg, és úgy vétetődik, mint a' febris inflammatoria (zokott a' régi mód szerént az újjabbok pyrexijája helyett vétetődni).

ASTHENIÁS HIMLŐK.

§. DCLXXXVI.

Az asthénias himlők éppen úgy ragadgyák-meg az embert, mint a' stheniasok, de az asthénias himlőkben az inrángatódások tovább tartanak; a' betegek erőtlenebbek, könnyen dysenteriába esnek; a' vizellet vizes, és az egész nyavalya súlyosabb. Vagynak néha gonofz indulatú egymástól távól álló himlők-is (*variolae discretæ malignæ*), valamint ellenben vagynak öizve-folyt jó indulatú him.

himlők-is (*variolae confluentes benignae*), úgy, hogy a' confluentia, és discretio az himlőnek természetét meg ne határazhassa.

§. DCLXXXVII.

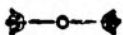
Gyakran már az első, vagy a' második, néha az harmadik, avagy negyedik nap el-kezdődik a' *stadium eruptionis*; a' fókák halaványok veres karika nélkül a' töveken, majd egy hójag támad, melly a' magához érőkkel majd úgy el-terjed, mintha a' bőr valami pergamentel bé-vólna vonva. Ezen hójagok között *Petések* támadnak, avagy nagy szederjes fókák meg-jelennek. Egyébképpen jelen vagynak a' *Typhusnak* leg-főbb rettentő symptomái.

§. DCLXXXVIII.

Még a' tizennegyedik napon-is alig kezdődik a' *stadium suppurationis*. A' febris meg-keményedik, colliquativa diarrhæa, hæmorrhagia, salivatio, támad. Az himlők nem genyettséget, hanem valami bűdös tsipós matériát tartanak, fel-fokadnak, és vagy tenévé válnak, vagy a' leg-gonoszabb indulatú gyuladásba vetik a' közel lévő részeket. Ebben a' izempillantatban az halálnak leg-nagyobb veszedelmiben vagynak a' betegek, és közönségesen a' tizenegyedik, tizenharmadik, tizennegyedik, vagy tizenhatodik napon rettentő convulsiókkal meg-halnak.

§. DCLXXXIX.

Ha jobban menyen a' nyavalya, akkor megjelenik a' *stadium exsiccationis* a' húszadik napon; a' crusták lassan lassan le-hulnak, de igen gonosz indu-

indulatú fekélyeket hagynak magok után. Jóllehet pedig, hogy a' febris ebben a' periódusban többnyire el-mulik, mégis a' veszedelemnek nints vége, mert gyakran ikráshúsdaganatok, caries, tudórothadás, 's a' t. még nagyon fenyegetnek.

C A U S Æ.

§. DDLXL.

Az himlőnek oka különös contagium, melly a' testnek különböző állapottya szerént, majd *pyrexiát*, majd *febrist* csinál. Az, a' mi a' testet felette nagyon indíthatóvá teszi, prædisponálja a' testet az atheniás himlőre. Ezek az atheniás himlők mindgyárt meg-jelennek, ha vagy az ösztön, vagy az indíthatóság igen nagy. Ncha előre mennyen egy rövid sthenias periodus. A' felette nagyon indítható személyekben az előre adatott *opiunumal* jó indulatú himlők csináltattak.

P R O G N O S I S.

§. DCLXLI.

A' *Prognosis* függ rész szerént a' már elé-be-széllett környüállásoktól, rész szerént pedig az uralkodó epidemiának karakteritől. Az ilyen epidemiákban talám a' contagium különböző természetű, mivel az himlőző személyek ilyenkor-is tsak olyanak, mint máskor. A' *stheniás* himlőben a' *nyóltzadik* nap; az *astheniás* himlőben pedig a' *tizennegyedik* nap leg-veszedelmesebb.

I N O C U L A T I O.

§. DCLXLII.

Az himlőnek bé-óltása *Ásiában* régen esméretes; *Angliában* a' tizennyóltzadik századnak elején *Madame Montagne* által lett esméretes. Kezdetben sok ellenkezői vóltak ennek az operatio-nak, de már ma az idő meg-mutatta, hogy a' bé-óltás által az himlőnek mérges vólt szelidül. Azt ugyan meg-magyarázni, hogy miért a' bé-óltatt himlők nem olly veszedelmesek, mint a' természetiek, még világosan nem lehet; de mégis az még sokat tesz, hogy 1. a' bé-óltásra ollyan idő választathatik, mellyben a' bé-óltásra rendelt személy leg jobban el-vagyon készülve; 2. a' bé-óltáskor niindgyárt elein a' nyavalya esméretes; 3. a' contagium csak egy részit éri a' bőrnek a' bé-óltásban; a' természeti himlőben pedig a' testnek minden külső részeit egyszerre érdeklí.

§. DCLXLIII.

Második napon a' bé-óltás után az óltatt helyen veres fókók, avagy veres punctumok támadnak; az *harmadik* napon a' beteg azon az helyen vízketést, és feszülést érez, és a' sebnek szélei valamennyire meg-keményednek; a' *negyedik* napon ezek a' történetek nevednek, és egy való-ságos abscessus támad, melly *anyahimlőnek* nevezetik; a' betegek rosz kedvűek lesznek; a' leheltés meg-szagasodik, az hajló tagokban valami fuzó fájdalom éreztetik, 's a' t. Az *hetedik*, és *tizen-egygyedik* napok között az *eruptio* meg-jelenik; a' többi folyása ollyan, mint a' természeti himlőben, de mégis a' symptomák közönségesen gyengébbek, 's sze-

's szelidebbek. Ha sem hideglelés, sem himlő kitetés nem következik, akkor csak helybéli nyavalya lett a' bé-öltésből.

CONTAGIUM MORBILLOSUM.

§. DCLXLIV.

Az veres himlőnek (*morbilli*) contagioma Európában meg-jelent az hójagos himlővel, és úgy látzik, hogy ó-is *Arabiából* jött. Többnyire gyermekeket oltromol, és majd mindenkor egygyütt jár az hójagos himlővel, és úgy, a' mint a' hójagos himlő, közönségesen csak egytzer esik ugyan azon egy individuumra.

§. DCLXLV.

Morbilli sunt exanthema primarium contagiosum, quod præviis symptomatibus catharralibus, utpote: faucium dolore; oculorum pruritu, rubedine, et calida lachrymatione; tussicula; sub finem tertii, aut principium quarti diei, ad cutem, præcipue faciei, sub forma papularum rubrarum, pulicum fere moribus similibus, vix tamen perfecte circularium, variolis latiorum, plerumque confluentium, nonnihil asperarum, efflorescit.

§, DCLXLVI.

Ez a' veres himlő vagy *stheniás*, vagy *astheniás*, és négy *stadiummal* jár: Első a' *stadium invasionis*; második a' *stadium eruptionis*; harmadik a' *stadium florescentiæ*; negyedik a' *stadium desquamationis*.

§. DCLXLVII.

§. DCLXLVII.

A' *stheniás* veres himlő kezdődik catharralis symptomákkal, mellyek a' súlyosabb állapotban hasanlók a' peripneumoniának symptomájához; azonban a' pyrexia kemény, de a' pyrexia előbb támad a' catharralis symptomáknál, és többnyire kezdődik bozadással, estve nevekedik. A' gyermekeknél néha vagyon *sopor*-is, és convulsió. Igen könnyen támadnak, de nem veszedelmes, vér-folyások, főképpen az orrokból.

§. DCLXLVIII.

Az *harmadik* és *negyedik* napon a' történetek súlyosodnak, a' veres himlő ki-üt, és ha gyenge a' nyavalya, akkor a' történetek többnyire gyengülnek, ha pedig a' nyavalya súlyosabb, akkor a' történetek-is súlyosodnak, és ekkor a' bőr nagyon meg vagyon gyuladva, feszülve, és fel-dagadva, a' bétégek nagyon gyötrődnek, és gyakran okádnak. Ez az üdö (*stadium efflorescentiæ*) tart három vagy négy nap. Itt fel kell jegyezni, hogy az exanthemák néha astheniásoknak lenni láttának, és mégis nem astheniások, hanem *stheniások*, és azért az exanthemákban az erősítő methodussal nem kell mindgyárt elé-állani, kivált az hójagos himlőben, a' veres himlőben, és a' skarlátban; szükséges tehát a' stheniát az astheniától jól megkülömböztetni.

§. DCLXLIX.

Az *hatodik* és *nyolczadik* napok között a' ki-ütés (*exanthema*) meg kezd halaványodni, és el kezd mulni, és ilyenkor többnyire a' felső bőr
(*epider-*

(*epidermis*) le-hámlik, és azért ez az üdö *stadium desquaminationis*; de néha a' ki-ütés minden *desquammatio* nélkül el-mulik, 's el-tűnik. A' *ki-lentzedik* és *ezzenegygyedik* napok között minden jelei ennek a' nyavalyának el-mulnak, többnyire mégis valami hurut még hátra marad, melly ha sokáig tart, *phtysis pulmonalis*t okozhat.

§. DCC.

Az *Astheniás* veres himlőnek első stadiumában igen nagy a' gyengeség, rendkívül súlyos az hurut, vérfolyások, *delirium*, és egy szóval, a' *Typhus*nak *symptomái* megjelennek. Már a' második napon elé-áll az *eruptio*, a' történetek súlyosodnak; okádás, *diarrhæa colliquativa*, 's a' t. támad; a' *pulsus* felette gyors, és a' veres himlők petéttsel elegyedve vagynak.

§. DCCI.

Az *efflorescentián*ak ideje igen sokszor el-végzi a' beteg életét; ha pedig a' szerentse annyira szolgál, hogy a' *desquammation*ak idejét elérhesék, akkor gyakran gonofz indulatú fekélyek, *phtysis pulmonális*, 's a' t. következnek.

§ DCCII.

A' veres himlőnek oka valami különös *contagium*, mellynek ösztönöző ereje néha *skieniát*, néha pedig *indirecta astheniát* tsinál.

§. DCCIII.

Ha ki-veszünk némelly *epidemiákat*, és némelly különös eseteket, akkor a' veres himlő nem igen veszedelmes nyavalya; mégis mindazonáltal a'
re-

reconvalescensekre különösen, és szorgalmasan kell vigyázni. Némely Orvosok azt mondják, hogy a' merbillusoknak reliquiái veszedelmesebbek magánál a' betegségnél, és ez igaz-is lehet néha, főképpen ha rofuzul orvosoltatik a' beteg.

CONTAGIUM SCARLATINOSUM.

§. DCCIV.

A' Skarlát ki-utést (*exanthema*) a' régi Orvosok nem igen esmerték; a' tizenhatodik Század előtt ennek a' betegségnek semmi jó le-írását nem talályuk, a' mint most *léprás* contagiumat-is az Orvosok nem igen találnak. A' Skarlátos contagium alá többnyire a' gyermekek vettetnek.

§. DCCV.

Scarlatina est exanthema primum contagiosum, ut plurimum febrile, quod ad cutem prius aridam, sicceque calentem; prævio plerumque faucium dolore et rubore, sub forma macularum ruberrimi Scarlatini coloris comparet, cum epydermidis desquamatione evanescit, relicta dispositione ad hydropem.

§. DCCVI.

A' Skarlatina vagy *stheniás*, vagy *astheniás*; mind a' két esetben majd könnyeb, majd súlyosabb. A' külső tekintetire nézvéen osztatik:

1. In *Scarlatinam lævigatam*, mellyben a' bőr sima.

2. In *Scarlatinam miliarem*, mellyben a' bőr olyan, mintha kölös maggal bé volna vetve.

Második Réfz.

§ §

3. In

3. In *Scarlatinam pustulosam*, melyben a' bőren fokadékok vagynak.

§. DCCVII.

A' *könnyöbb stheniás Skárlát* kezdődik borzadással, forrósággal, és torokfajással; a' második, avagy az harmadik napon meg jelenik a' kiütés, és az előbbeni symptomák szelidülnek. A' kiütés meg-marad két vagy három nap, azután a' felső bőrnek le-hámlásával el-mulik, de a' bőr még egy-néhány napokon felette érzékenyen marad mind addig, míg új epidermis nem nő.

§. DCCVIII.

A' *súlyosabb stheniás Skárlát* kezdődik kemény pyrexiával, Cynánchéval, és okádással. A' kiütés már az első nap meg jelenik, a' bőr hevül, és felette nagyon inflammalódik; igen könnyen vérsolyások támadnak, néha tendinum subsultus-is, diarrhæa, dysenteria, 's a' t. Ha jól akar végzödni a' nyavalya, akkor a' negyedik avagy ötödik napon a' bőr hámlani kezd; de ha rosszul menyen a' nyavalya, akkor elé áll a' *debilitas indirecta*.

§. DCCIX.

A' *súlyosabb astheniás Skárlátban* öszvefoglatatik a' *Typhus* Skárlát kiütéssel, és gonosz indulatú torokgyuladással. Az Auctorokban eléfordul *Cynanche gangrænoza*, vel *maligna* név alatt, de itten tudni kell, hogy *Cynanche gangrænoza* támadhat Skárlát nélkül-is. Ebben a' Skárlátban a' febrist meg-előzik: szédelgés, és nagy erőtlenység. A' febris bé-jelenti magát okádással, ájulásokkal, és

és a' typhusnak több történeteivel. A' torokban benn olyan gyuladás támad, melly gangrænával fenyeget; nagy vérfolyások, avagy más üresedések támadnak; az orból, és szájból valami bűdös ichor foly, mellytől a' beteggel bajlódók typhusba esnek, és, ha még Skárlátot soha sem szenvedtek, egyízers'mind Skárlátba is esnek; a' gyermekek ezt az ichort le-nyelik, és a' miatt okádnak, avagy hasmenésbe esnek, 's a' t. A' kilentzedik, avagy tizedik napfelé, néha későbbre is, a' betegek meg-halnak. A' Szerentsésebb környüálásokban úgy végződik, mint a' stheniás Skárlátina.

§. DCCX.

A' Skárlátnak oka valami különös contagium, melly, ha az indithatóságnak vízfizamunkálkodhatóságát felyül nem haladgya, *stheniás* betegséget; de ha azt a' reagibilitást superálya, akkor *astheniás* Skárlátot, tsinál.

§. DCCXI.

A' *prognosist* a' Skárlátban a' betegségnek, és az uralkodó epidemiának természetiből kell venni. Az *astheniás* Skárlát leg-veszedelmesebb. Minden Skárlátban a' kövötközni szokott *hydrops* veszedelmes, melly néha *stheniás*. A' gyenge *stheniás* Skárlát magától-is meg-gyógyul, ha egy néhány stimulusok el-húzatnak.

CONTAGIUM TYPHI.

§. DCCXII.

Vóltak, a' kik a' Typhusnak Contagiumát ketelkedésbe hozták, de mégis ezt a' Contagiumat

mat tagadni nem lehet azért, mert ez azoknak a Contagiumoknak effectussaihoz, a' mellyekről senki sem kételkedik, hasanló effectusokat tsinál; többnyire iffiakra esik, és másodszor könnyen ugyan azon emberre nem esik; a' nyavalya a' maga idejét meg-tartya, magát meg-rövidíteni nem hagyja; egy kézről másra menyen éppen úgy, a' mint a' más Contagiumokban tapasztaltatik. Mégis mindazonáltal Typhusok néha más okokból-is származnak minden Contagium nélkül.

§. DCCXIII.

A' Typhusnak Contagiuma gyakran a' munkálkodásra segittő okokat kíván, a' millyenek a' mástéle gyengittő okok, mint a' fel-lelem, h. deg, éhség, 's a' t. Többnyire mindenkor igen veszedelmes Typhust tsinál; sőt néha igazi *Pestises Typhust-is* okoz.

§. DCCXIV.

A' leg-első symptomák, ha munkálkodott a' contagium, ezek: futó hévség, subitanea viium prostratio, szédelgés, nátha, és catarrhus. Néha az első napon, néha későbbre a' betegek delirálnak, a' tendók subiliálnak, külömbféle organumok, kivált az ikráshusok (*glandula*), meg-gyuladnak, petétek, miliarék támadnak, a' fogok meg-feketednek, a' nyelv száraz, kemény vér-folyások, okadás, diarrhæa, egy szóval, minden retentő symptomáji az *febris nervosának*, meg-jellennek.

§. DCCXV.

A' veszedelem ebben a' betegségben sokkal nagyobb, ha Contagiumtól támad a' nyavalya; mégis

mégis mindazonáltal néha a' kezdetin izzadás, és okadás által meg-gyógyult; külömben követi a' maga folyását, a' melly az uralkadó epidemiának külömbsege' lizerént külömböző természetű. A' *Typhus nosocomialis* közönségesen el éri a' tizenket-tödik avagy tizennegyedik napot, és akkor meg-ítéltetik, és vagy jóra, vagy roszra válik.

§. DCCXVI.

Hogy pedig ezt a' súlyos és veszedelmes be-
tegséget az Olvasók annál jobban meg-érthessék,
azért négy eseteket itt fel-jegyezni hasznosnak, és
szükségesnek lenni itéltem, mellyek világosan meg-
mutattják, hogy miképpen, és mitsoda ki-mene-
telletel orvosoltatik ez a' rettentő nyavalya.

E L S Ö E S E T.

A' T Y P H U S R Ó L (a).

Herr v. H. ein Mann von 74. Jahren, lebte immer als glücklicher Gatte, und Vater, im Wohlstande, genoß alle Lebensreize mäßig, nährte sich mit gemischter Kost, im Sommer aber mehr mit Pflanzen- als Fleischkost; bis in sein siebenzigstes Jahr trank er Wasser; sein Gemüth war stets heiter und froh, so daß er auch den Schat-
ten-

a) Apologie des Brownischen Systems der Heilkunde auf Vernunft, und Erfahrungen gegründet von Dr. Carl Werner Wien 1800. pag. 141. Zweyter Band.

tenseiten des menschlichen Lebens Licht auftragen konnte, Als Legist, und Geschäftsmann stand er seinem Amte mit allen Geistes- und Sinnenkräften vor. Einen Leistenbruch ausgenommen, der wohl besorgt war, litt er an keiner Krankheit der Organization. Auf diesen Mann wirkten nun, gegen anderthalb Jahre, anhaltend Betrübniß, und Gram. Er verlor seine Gattin, und einen hoffnungsvollen Sohn. Auf ihn wirkten ferners Zorn, und Kränkung: Affekte, die er nicht in Leidenschaften ausbrechen ließ, sondern tief in sich verschloß. Durch den Verlust seiner Gattin erhielten sein Haus, und seine Lebensordnung, an die er 40. Jahre hindurch gewohnt war, mit einemmale eine andere Richtung. Er lebte mehr unter seinen verheuratheten Kindern, wechselte öfter die gewohnte Kost, besuchte der Zerstreuung wegen, nächtliche Gesellschaften, wie sonst nie, machte den Sommer 1799. sehr oft weite, ermattende Gänge zu Fuß, in ein an die Vorstädte gelegenes Dorf, hielt sich auf Spaziergängen, und in Gärten leicht gekleidet, in kühler Nachtluft auf, und dabey war er, da einer seiner Amtskollegen krank war, mit Amtsgeschäften überhastet, die er nur mit anhaltender Anstrengung zu Stande bringen konnte. Dies waren die theils direkt theils indirekt schwächenden, vorausgegangenen Schädlichkeiten.

Die Opportunität folgte diesen Schädlichkeiten auf dem Fusse nach. Die Form, in welcher sich die Opportunität äußerte war folgende: Es ergriff ihn Unlust, er ward mürrisch, sein sonst aufrechter Gang ward vorhängend, er als viel weniger als sonst, und nicht mit Lust, er suchte die
Stile,

Stille, und ruhet gern, sein Schlaf war kürzer, und weniger equickend als sonst, er klagte über befaßten Kopf. Späterhin bekam er Husten mit Schleimauswurf, welcher wenn er anhielt, in ein Recken, und Brechen mit einem krampfhaften Zusammenziehen in der Cardia übergieng. Gegen die letzte Zeit der Oppositunität wandelte ihn öfter plötzliche Mattigkeit an, und tratt ein leichtes Frösteln, gegen Abend mit Durst ein. Zwey Tage vor dem Ausbruche der Krankheit, überfiel ihn, bey einem leichten Grimmen, ein Durchfall, und er verlor gegen 4. Pfund von einer, röthlichem Fleischwasser ähnlichen, Feuchtigkeit. Dieser Mittelzustand zwischen Wohlbefinden, und Uebelbefinden, hielt gegen 6. Wochen an, ohne daß, nach dem Rathe eines Arztes, eine zweckmäßige Hülfe dagegen wäre gerichtet worden. Dabey gieng Hr. v. H. seinen Amtsgelchäften nach, und war nie einen Tag bettlägerig.

Am 16. November (der erste Tag der Krankheit) betiel ihn gegen Abend ein Schauer mit Zahnklappern, Beraubung, Hinfälligkeit, und lallender Sprache. Man mußte ihn zu Bette tragen. Der Schauer hielt gegen 4. Stunden an, und gieng erst nach a halendem Auflegen eines warmen Flanelles, und Reibung über den ganzen Körper, nebst vielen warmen Getränken, vorüber. Diefen folgte große brennende Hitze über den ganzen Körper; der Puls schlug 50-mahl in einer Minute, und sehr klein, der Durst war unlöschtbar. Man gab ihm einen Theil ungarischen Wein, mit zwey Theil Wasser gemischt für die Nacht zu trinken, da er auf keine Vorstellung sich diesen Abend zu n. Arzneynehmen bequemen wollte.

Am

Am 17. November. Aeufferst unruhige schlaflose Nacht; der Kopf heftig eingenoimnen, das Gesicht glühend roth, die Augen schmutzig, der Blick untreundlich, die Lippen und Zähne schwarz besetzt, die Zunge mit weissem Kleister dick belegt, alle Esluft dahin, Eckel gegen Fleischnahrung, grosser Durst, Hulten mit krampfhaftem Recken, verschlossener Leib, dicker, trübrother, sparsamer Harn mit Brennen beym Ablassen, die thierische Wärme sehr vermehrt, die Haut trocken, der Puls 90—94. in einer Minute, klein; übertriebene Hartigkeit in der Sprache, und in allen Gesten. — Der Kranke entschloß sich heute Arzney zu nehmen. Man verordnete: *R. Cort. peruv. opt. in pulv. rudi Unciam unam. Aquæ fontis Uncias quindecim. Misceantur et coquantur ad Colaturam Unciarum decem. Adde liquoris mineralis, Hofmanni drachmam unam; Syrupi Menth. Unciam unam DS.* Alle Stunde eine halbe Schaale voll. Dabey trank er Wein und Wasser nach Durst; öfters eine Schaale Fleischbrühe mit Eyergelb, seine Füsse wurden stäts in durchwarmten Flanell eingewickelt, und der Kranke im Ganzen warm gehalten.

Am 18. November. Die Nacht schlaflos, und äufferst unruhig. Der Kranke wollte aus dem Bette. Klebrichte, kalte Schweisse; kalte Hände, und Füsse; der Puls klein und geschwind wie gestern; Strangurie, sieben flüssige, äufferst aashaft stinkende, entkräftende Stühle, mattes Dahinliegen, mit Schlummer, und trübem Blicke. Kein Hulten. Er nahm heute alle Stunde einen Löffel von folgendem Gemische: *R. Aquæ destillatæ fontis Uncias sex; Aquæ Menthæ piperitæ Uncias duas.*

Pul.

Pulveris radice Columbo Drachmam unam dimidiam; Tincturæ anodinæ compositæ scrupulum unum; Liquoris mineralis Hofmanni Drachmam unam; Sacchari albi Drachmas sex. M. Fleischbrühe mit Eyergelb, und Gewürze; drey Mahl ein Spitzgläschen von Malaga - Wein; Wasser mit Wein, wie gestern. Durchwärmten Flanell auf die Gliedmaßen, und den Bauch; ausgiebig erhelltes Zimmer.

Am 19. November. Die Nacht minder unruhig. Schlummer; keine Schweisse; der Bauchfluß steht stille; der Puls 88. Schläge in einer Minute, noch klein; noch immer sparsamer, trüb-rother Harn mit Zwang, so, daß der Kranke alle Stunde das Harnglas forderte; großer Durst, trockene, belegte Zunge; schwarz verkrustete Lippen, und Zähne; matter, trüber Blick; große Entkräftung; noch immer kalte Gliedmaßen, bey dem Gefühle von brennender Hitze. Furcht vor dem Tode. Der Kranke nahm heute alle Stunde 2. Eßlöffel von folgendem Gemische. R. Aquæ destillatæ fontis Uncias sex. Aquæ Menthæ piperitatæ Uncias duas. Naphtæ Vitrioli Drachmam unam dimidiam; Sacchari albi Drachmas sex. Misc. Nahrung, Wärme, und Lichtreiz, wie gestern.

Am 20. November. Die Nacht ruhig. Gegen den Tag her, ein über den ganzen Körper mit Wohlbehagen verbreiteter Schweiß, während eines erquickenden Schlafes. In der Früh eine gewöhnliche Leibesöffnung; Verlangen nach Schokolade in Wasser, als Frühstück. Der Harn häufiger, mit weniger Brennen, bricht sich leicht, und macht Bodensatz. Der Puls gegen 84. Schläge, kräftiger; die thierische Wärme minder; der
Kleister

Kleister auf der Zunge, den Zähnen, und Lippen beweglich; ruhigere Blicke, Gefühl von grosser Mattigkeit. Als Arzney nimt der Kranke: *℞. Cortic. peruv. opt. in pulv. rudi Unc. un. Aquæ fontis libr. un. Misc. et coqu. ad Colat. Unc. octo. Adde Naphtæ Vitriol. Drachmam unam. Syrup. Cort. Aurant. Drach. sex. DS. Alle 2. Stunden eine halbe Schaale voll. Wärme, Lichtreiz, etwas ausgiebigere Fleischnahrung mit Gewürze; nach Verlangen, zweymahl ein Spitzgläschen Malaga - Wein.*

Vom 21. bis 24. November. Fortschreitendes Besserbefinden. Ruhige Nächte mit Schlaf; vermehrte Ausdünstung gegen Morgen; heiterer Kopf; zunehmende Eßlust; Zunge, Zahne, und Lippen reinigen sich; der Harn nahert sich in der Menge, und Eigenschaft dem natürlichen; wird ohne Brennen gelassen; der Puls kommt auf 80. Schläge herunter; die Wärme wie im gefunden Zustande; heiteres Gemüth; Gefühl von wiederkehrender Kraft. Der Kranke hustet wieder, und wirft viel von einem zarten, kleisterähnlichen Schleime aus. Am 21. bis zum 24. November, nahm er die Abkochung einer Perurinde. Wie am 20. November, ohne Zusatz von Vitriolnaphta. Ausser dem wird Ihm eine leichte Fleischkost zugesagt, und gegeben, Wasser mit Wein erlaubt, Betwärme, und Betruhe empfohlen. Jedoch gegen die letztere Vorschrift sündigte er. Er sprach häufig, und heftig mit den ihn besuchenden Freunden, und seinen Kindern, sass im Bette zu Stunden auf, wechselte Leinwäsche, liess sich barbieren. u. d. gl. Mit ein Paar Worten: geschwächt, wie

wie er war, strengte er sich unmäßig an, und verkältete sich nebstbey. Daher Rückfall.

Am 24. November. Abends um 4. Uhr. Heftiger, stundenlanger Schauer mit Zähnklopfen, kalten Gliedmassen, Lallen der Sprache, Sopor, kleinen, kaum zählbar geschwinden, zusammengezogenen Pulse, eingefallenem Antlitze; gegen 10. Uhr Nachts, brennende, trockene Hitze, glühend rothes Antlitz, der Puls gegen 92. Schläge; in der Nacht Delirium, wegwerfen der Bettstücke, Versuche aus dem Bette zu springen, unlöschbarer Durst. Er bekam von der Arzney mit der Vitriolinaphta (man sehe den 19. November) alle halbe Stunde einen Löffel voll; gewässerten ungarischen Wein zum Trank, und der wachende Arzt hatte den Auftrag, ihn das Getränk in kleinen Gaben, oft, und nicht kalt zu reichen. Die Gliedmassen, und der Bauch wurden mit durchwärmten Flanell gerieben, und darein gewickelt, und der Kranke gegen alles Wiederstreben ruhig, und warm gehalten.

Am 25. November. Alle Erscheinungen, der Schauer ausgenommen, wie gestern Abends. Strangurie, und drey flüssige, stinkende, abmattende Stühle; trockene, schwarz belegte Zunge; schwarz verkrustete Zähne, und Lippen, tiefende Augen, unfläte Blicke; Hüpfen der Sehnen auf der Haut, und in den Gesichtsmuskeln. Arzney, und Verhalten wie Gestern. Zur Nahrung bekam er alle drey Stunden eine Weinsuppe mit Eyergelb, und etwas Zimmet; Röthe ziehendes Pflaster auf beyde Waden.

Am 26. November. Die Nacht höchst unruhig. Alle Erscheinungen wie gestern. Das Bewußtseyn

wufzſeyn kehrte zurück; weder Sopor noch Delirium; die Diarrhæ hört auf. Arzney und Diät wie geſtern, mit Ausnahme des Röthe ziehenden Pflaſters.

Am 27. November. Unruhige, ſchlaſſoſe Nacht. Die Form des Uebelbetindens, wie geſtern. Die Menge der Vitriolnaphta wird um ein halbes Quentchen vermehrt. Diät, und Verhalten, wie am 25. November.

Am 28. November. Die vergangene Vormitternacht ſtäte Unruhe, und Angſt, mit Herumwerfen, mit Bitten, und Drohe, Bett und Zimmer zu verwechſeln. Nach Mitternacht Schlummer; gegen den Tag Schlaf; um 5. Uhr Früh allgemeiner Schweiß mit Wohlbehagen. Der Puls giebt 85—88. Schläge in einer Minute. Eine halbdünne Leibesöffnung; noch ſparſamer Harn mit Strangurie; feuchte; klebrichte Zunge; Arzneyen und Verhalten wie geſtern, nur daß die Mixtur alle Stunde zu einem Löffel voll gegeben wird.

Am 29. November Ruhige Nacht mit unterbrochenem Schlafe; gegen Morgen allgemeiner Schweiß mit dem Gefühle des Beſſerbetindens; Luſt zur Schokolade; der Puls giebt 83 bis 84. Schläge; das Harnbrennen laßt nach, der Harn geht häufiger, und macht Kleyenartigen Bodenſatz; Die Zunge, Zahne, und Lippen reinigen ſich, die Wärme nähert ſich der gewöhnlichen, die Haut iſt weich, und leicht anzufühlen. Nachlaß des Durſtes. Der Kranke klagt über groſſe Ermattung, und verlangt ſelbſt ungeſtörte Ruhe. Dieſelbe Arzney, wie geſtern, nur daß man ihm alle 2. Stunden einen Löffel voll giebt. Man reicht ihm 6. bis 8-mahl des Tages Fleiſchbrühen mit Eyer- gelb, und läßt ihm ſtrenge Ruhe. Am

Am 30. November. Die Nacht ruhig, und in einem anhaltenden, erquickenden Schlafe zugebracht; gegen den Tag ein leichter Schweiß. Schokolade in Wasser wird mit Luft genossen. Allgemeines Besserbefinden; Wunsch nach ausgiebiger Nahrung; Abneigung gegen den Wein. Man ordnet dem Kranken eine zweckmäßige Fleischnahrung an, und läßt ihm als Arzney, eine Abkochung der Perurinde halbschaalenweis von 2. zu 2. Stunden nehmen, noch anhaltende Ruhe genießen, und sich warm verhalten.

Bey dieser Pflege erhohlte sich der Kranke vom 1. bis 7. December so wohl, daß er an diesem Tage das erstemahl sein Bett wieder verlassen, und wenige Tage darauf, ohne Unterstützung im Zimmer auf und ab gehen konnte. Diefs war der Zeitpunkt, wo man alle pharmaceutische Potenzen entbehrlich fand. Gegen den 12. December hin lebte der 74. jährige Greis wieder froh, und heiter unter den Seinigen, und gieng mit Lust wieder an seine Berufsarbeiten. Die einzige Beschwerde, die sich nach dem ersten, und zweyten Fieberanfalle immer wieder einstellte, indessen sie sich während der Pyrexie, unter dem Haufen der Symptome nicht bemerken ließ, war der Husten mit einem Auswurfe eines zähen Schleimes. Dagegen gab man ihm mit Erfolg, da er sich an Kräften ziemlich erhohlt hatte, eine Abkochung von der Polygala Senega, mit etwas Milch.

M A S O D I K E S E T.

A' T Y P H U S R Ó L (a).

Jeder ausübende Arzt, der es sich nicht als Pflicht auflegt, immer das Ursächliche der Krankheiten zu erforschen, und dabey um so öfter bey der Form derselben stehen bleibt, findet sich oft in dem Falle, wo ihm die Symptomen die dringendste Entzündung andeuten, welche er mit den gewöhnlichen sogenannten antiphlogistischen Mitteln, dem Herkommen gemäß behandelt, und sicher zu heilen hofft, indess er sich plötzlich in seinen schönsten Hoffnungen durch einen plötzlichen Tod seiner Kranken getäuscht sieht. Das ist oft der Fall mit manchen Halsentzündungen, deren Charakter offenbar asthenisch ist, und die mehrere brittische, und deutsche Aerzte auch schon vor den Zeiten der Erregungs-Theorie unter dem Namen *Angina gangraenescens* kannten.

Als ich im Monate August 1799. das hiesige Militär Hauptspital besuchte, fand ich mehrere *junge Soldaten* in den heftigsten Halsentzündungen danieder liegen. Die Actionen der Organe des Schluckens, des Athemholens, und des Kreislaufs, waren allesamt extensiv grösser, der entzündliche Angriff war in dem Rachen, im Kehlkopf und selbst in den äußeren Halsmuskeln sowohl, als
in

a) Apologie des Brownischen Systems der Heilkunde auf Vernunft und Erfahrungen gegründet von Dr. Carl. Werner. Wien 1800. pag. 217. Zweyter Band,

in dem Zellengewebe bemerkbar. Es zeigten sich eine belegte Zunge, übler Geschmack, Aufitossen, überhaupt Zeichen von Unreinigkeiten. Einige Aerzte liessen sich anfänglich von dieser Form leiten, gaben Brech- oder Abführmittel, liessen zur Ader, und befolgten im Ganzen den sogenannten antiphlogistischen Heilplan, worauf den auch immer einige Erleichterung zu erfolgen schien. Aber plötzlich tratt die äufferste Schwäche ein, und den fünften, sechsten, siebenten Tag, starben einige Kranken plötzlich. Es bedurfte freylich bey Männern von Urtheilskraft, wie die dort angestellten Feldärzte wirklich sind, nur eines solchen Winkes, um sogleich zur Erkenntniß zu kommen, daß sie es hier mit Typhus, und asthenischer Halsentzündung zu thun hatten. Sie lenkten nun auf dem Wege ein, der sicherer zum Ziel führt: Blut wurde nie mehr gelassen. Wenn sie nicht gewiß wußten, daß verdorbene Ingesta da waren, gaben sie weder Brech- noch Abführmittel. Wenn sie diese Mittel aber auch geben zu müssen glaubten, so fiengen sie gleich darnach mit kleinen Gaben von Reizmitteln an, und stiegen in kurzer Zeit zu größeren. Vorzüglich zeigte sich die China in einem höchst saturirten Absud sehr wirksam, dem man bey dringender Gefahr auch das China extract beysetzte. Waren die Deglutitions- Organe so angegriffen, daß die Kranken kein Mittel mehr hinab brachten, so gab man dieses Mittel in K'ylliren. Wenn es nur in zureichender Quantität, auf was immer für einem Wege, konnte beygebracht werden, so war man der Rettung der Kranken gewiß, und zwar so geschwind trat die

die

die Reconvalescenz ein, als vorher bey dem entgegengesetzten Verfahren der Tod erfolgte.

Von derselben Form, in welcher sich der Typhus mit asthenisch-entzündlicher Bräune äusserte, gab es auch in den Monaten August und September andere Krankheiten. Nur das örtliche Leiden modificirte diese Form einigermassen. Die Symptomen deuteten anfänglich auf rheumatisch entzündliche Affectionen, bald der Brust, bald der Baucheingeweide, bald der Extremitäten. Dabey fanden sich Zeichen gastrischer Unreinigkeiten ein. Aber gleich am dritten, vierten Tage der Krankheit entwickelte sich der typhöse Charakter dieser Krankheitsformen. Die Feldärzte liessen sich nicht irre machen, sie schwächten ihre Kranken durch keine Art von Ausleerungen, am wenigsten liessen sie sich von Brust- oder Bauchschmerzen zu Blutabzapfungen verleiten, sondern fiengen die Kur sogleich mit gelind incitirenden Mitteln an, und giengen allmählig zu stärker incitirenden über. Dieses Verfahren war so heilsam und zweckmässig, dass von hundert Kranken kaum einer starb. Nur äusserst wenige Kranken hatten wirklich einen sthenischen Rheumatismus, und dieser wich einer kleinen Blutausleerung, und dem ganzen nicht allzu sehr schwächenden Kurplane.

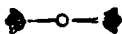

HARMADIK ESET.

A' T Y P H Ū S R Ó L (a).

Frau M. Z. von der ich die Geschichte eines hektischen Fiebers, in dem ersten Bande dieser Apologie mittheilte, wurde in der Mitte des Monats März 1799. nach vorläufiger Abgeschlagenheit aller Glieder, verlornen Eßlust, unruhigem Schläfe, mit einem heftigen Halsweh befallen, wodurch ihr das Schlingen sehr beſchwerlich wurde. Nach vergeblich angewandten Gurgelwässern aus Hollunderthee, mit Salniter, und Sauerhonig, und nach fruchtlos genommenen Purganzern, lieſſe ſie mich den 18. April zu ſich rufen. Ich fand nicht nur das Schlingen äufferſt mühsam, ſondern auch das Sprechen ſehr erſchwert; alle Theile des Rachens, ſo tief ich immer ſehen konnte, vorzüglich die rechte Tonſille, waren hoch roth entzündet, die Wangen roth, der Kopf ſchmerzhaft, die Zunge mit weißem Shleime belegt, der Puls ſammgezogen und ſchnell, der Harn ſparſam, und hoch an der Farbe. Auf meine Fragen erfuhr ich, daß die Kranke, ſeit ihrer frühen Jugend, den Halsſchmerzen ſehr unterworfen ſey; daß jede Erkältung hinreiche, dieſe Krankheit in ihr zu erzeugen; daß ſie ſich, bey der ungewöhnlich ſtrengen Winterkälte, lange Zeit theils in der Küche

a) Apologie des Browniſchen Systems der Heilkunde, auf Vernunft und Erfahrungen gegründet von Dr. Carl Werner Wien 1800. pag. 79. Zweyter Band.
Masodik Réfz. T 6

che; theils in einem Zimmer aufgehalten habe, dessen Dielen frisch gewaschen waren, worauf sich ein Frösteln, mit abwechselnder Hitze, und den bald darauf folgenden oben erwähnten Symptomen einstellte.

Die Erwägung aller dieser Umstände, meine Bekanntschaft mit der Lebensweise der Kranken, die vielen asthenischen Beschwerden, die sie seit einigen Jahren erlitten hatte, bestimmten mich die Krankheit für einen Typhus mit Cynanche zu erklären, und den reizenden Heilplan zu ergreifen. Ich verordnete: \mathcal{R} . Mucilag. gummi arab. Syrupi Alth. aa. Unc. j. Aquæ Melissæ, \mathcal{f} . Unc. vi. Laud. liq. Sydenh. gtt. xxv. M. D. S. Alle Stunden zwey Eßlöffel voll zu nehmen: zugleich verordnete ich Melissenthee zum Franke, und liefs der Kranken kräftige Fleischbrühe mit Eyergelb öfter im Tage reichen; äufferlich wurde das Liniment. volat. cum Kamphor. in den Hals gerieben, und sogenannte erweichende Umschläge darübergelegt.

Den 19. Die Nacht war sehr unruhig; der Halschmerz dauert fort; ich verstärkte die Gabe des Spirit. Sal. ammon. in dem Linim. volat. und befahl die Einreibung öfter im Tage, bis zur Röthe der Haut zu wiederholen.

Den 20. Die Krankheit bleibt auf dem vorigen Grade. Alles wird fortgesetzt.

Den 21. Der Schmerz im Halse schien diese Nacht noch heftiger, als die vorhergehende; bey der Untersuchung fand ich an der rechten Tonsille einen Abscess, der seiner Reite nahe zu seyn schien; ich liefs das Liniment, volat. und die Breyumschläge fleißig fortsetzen, und ein lauwarmes Dekokt Alth. in dem Munde halten.

Den

Den 22. Der Absceß war den vorigen Abend gegen 8. Unr, geborsten; die Kranke warf unter anhaltendem Husten, viel Eier mit Blut gemischt aus; die Nacht war viel ruhiger, das Schlingen leichter; indessen klagte die Kranke über große Mattigkeit, über einen unangenehmen Geschmack, und sehr eingenommenen Kopfe. Ich verordnete ein China - Dekokt, aus einer Unc. ℞. Cort. ad Colat. Unc. x. mit Aqu. Cinam. S. Syrup. Cort. Aur. aa. Unc. j. Laud. liq. Sydenh. gr̄. xx. nebst- bey ein Infus. ex flor. Samb. Fol. Salviæ aa. Drach. vj. ad Colat. ℞ i. mit Mel. rosar. Unc. j.

Den 23. Das Schlingen wird immer leichter, doch klagt die Kranke noch immer über einen unangenehmen Geschmack im Munde. Wegen anhaltender Leibesverstopfung, verordnete ich ein Clystma ex Infus. flor. Cham. vulgar. Unc. x. O. ei lini. Mellis puri aa. Unc. j. und ließ der Kranken dreymahl im Tage ein Spitzgläschen Malaga Wein reichen.

Den 24. Die Kranke hatte die Nacht häufige Schweisse; das Schlingen ist beynahe ganz unschmerzhaft; der üble Geschmack verschwindet. Sie sehnt sich nach etwas Milchcaffee, den ich gerne zugestand. Zum Mittagsmahle nimmt sie kratzige Suppen, und ein frisches Ey, und trinkt ein Gäschen Wein mit Wasser, vor welchem sie die ganze Krankheit hindurch den größten Abscheu hatte.

Den 25. 26. und 27. Unter den Gebrauche der erwähnten Mittel, neigt sich die Krankheit stufenweise zu ihrer vollkommenen Besserung. Die Nächte werden immer ruhiger, die Kranke schläft mehrere Stunden einen erquickenden Schlaf. Früh bey'm Erwachen befindet sie sich täglich in einem

mässigen Schweisse, der mehrere Stunden anhält. Den eilften Tag ihrer Krankheit verläßt sie auf einige Stunden das Bette, und bis den sechszehnten Tag ist sie gänzlich hergestellt, und besorgt ihre häuslichen Geschäfte.

NEGYVEDIK ESET.

A' TYPHUS RÓL (a).

Ein Knabe von 7. Jahren, lag an einer Scarlatina gefährlich danieder, Herr Dr. Kreipner, ein ehemaliger Zögling der hiesigen Chinick, unter der Leitung des berühmten Frank, behandelte ihn; den Wünschen der Eltern gemäß, sollte er sich mit einem andern Arzte berathschlagen. Zu diesem Zwecke schlug er, nach andern Aerzten mich vor. Ich wurde Vormittags den 17. December 1798 gerufen; doch kurz vor meiner Ankunft, kam ein anderer Arzt, ein erklärter, und um mich bestimmt auszudrücken, ein schlecht unterrichteter, höchst trivialer Gegner der Brownischen Lehre, den eine übergeschäftigte Nachbarinn der Mutter des Knaben gesandt hatte. Dieser verwarf, wie leicht zu vermuthen stand, die von dem vorigen Arzte verschriebenen inzitirenden Arzneyen, als Zweckwidrig und verderblich, indem er behauptete, daß die Krankheit weder eine

a) Apologie des Brownischen Systems der Heilkunde auf Vernunft, und Erfahrungen gegründet von Dr. Carl Werner. Wien 1800. pag. 97. Zweyter Band.

ne Scarlatina, noch ein Typhus sey; er bedauerte, daß man das Kind einem Brownianer anvertraut habe, und verordnete ein Decoctum radic. Salab mit Sale minerab. und Syrup. e bac. Samb. nebstbey ein Electuar. lenitiv. ebenfalls mit einem Mittelsalze. Als ich eine Viertelstunde darnach kam, war eben der Ordinarius zugegen, welcher sich gegen die Mutter des Patienten beschwerte, daß man ohne sein Wissen einen Arzt hatte kommen lassen, dessen Handlungsweise den Grundsätzen schnurtracks zuwiderlief, nach welchen er am Krankenbette handeln gelernt hatte, und mit dem er folglich, über den gegenwärtigen Fall, nicht gleich denken konnte. Ich beobachtete unterdessen den Kranken, und fand seine Scarlatina schon zur halfte verschwunden; sein Puls war härtlich, und schnell, sein Athemhohlen etwas beschwerlich, die Zunge weiß, der Unterleib Meteorisch gespannt, der Durst anhaltend, die Eslust ziemlich gut, das Schlingen wenig schmerzhaft. Es war der neunte Tag der Krankheit.

Der Ordinarius erzählte mir nun: Der Knaabe hätte vor dem Ausbruche der Krankheit sich mehrere Tage damit beschäftigt, das Eis, welches sein Vater zu nothwendigen häuslichen Bedürfnissen führen liefs, in den Eiskeller werfen zu helfen, worauf er eine starke Diarrhoe bekam, die Eslust verlor, und mehrere Tage hindurch wenig aß; bald fing er an über abwechselnde Hitze, und Kälte zu klagen, fühlte sich beym Erwachen entkräftet, und hatte heftigen Kopfweg, mit Eckel, und Neigung zum Erbrechen. Es wurde nun nach ihm, dem gewöhnlichen Arzte des Hauses, geschickt. Die oben erwähnten Umstände,

stände, in Verbindung mit der ungewöhnlich strengen Winterkalte, bestimmten ihn, die Krankheit für einen Typhus zu halten, und sie mit gelinden Reizmitteln zu behandeln. Den folgenden Tag hatte der Kranke über Schmerzen im Schlingen geklagt, sein Gesicht war aufgedunsen, und zu Ende des dritten Tages war eine Scarlatina zum Vorschein gekommen, welche eben damahls in dieser Gegend herrschte. Die Zufälle hatten sich nun sehr verschlimmert; Der Kranke hatte hftig delirirt, und konnte nur mit der äußersten Mühe schlügen; die Nächte waren schlaflos, es geßelten sich Sehnenbüßten, und Meteorismus dazu; indessen war der Arzt seiner Indication immer getreu geblieben, und hatte in eben dem Maße, als die Zufälle arger wurden, stärkere durchdringende Reizmittel verordnet, die er nun sehr schicklich mit permanenten Reizmitteln verband; er verordnete ein Decoctum Cortic. peruv. mit der Serpent. virg. Pulver ex Canph. c. Ss. kräftige Fleischbrühe mit Eyerigel, inem Sinapismus um den Hals; ein Gargarisma ex infuso Flor. Samb. mit Laud. liq. Sydenh. und Mucilag. Gum. arab. aromatische Umschläge auf dem Bauch, und Klystire aus Chamillen - abtud.

Unter dieser Behandlung war die Krankheit binnen einigen Tagen zu jenem auffallenden Grade der Besserung geschritten, in welchem ich sie fand; ich hielt es daher meiner Pflicht gemäß, der Mutter des Kranken unverhohlen zu sagen, wie verständig der vorige Arzt von der Natur der Krankheit, und von der Behandlungsart des Ordinarius geurtheilt habe, und daß seine Zweckwichtigen Purgiermittel den Knaben, welcher sich bereits

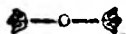
auf dem schönsten Wege zur Besserung befand, ohne Zweifel der äuffersten Gefahr, oder wohl gar dem Tode Preis geben würden. Der Ordinarius verstand sich mit mir, die Serpentar. Virg. und die Campherpulver, die der Knabe mit dem grössten Abscheu nahm, bey Seyte zu setzen, und an deren Stelle Pulver ex Moscho c. SS. zu verordnen, und das Decoct. Cort. durch einen Zusatz von Aq. Cinnamomi S. und Laud. liq. angenehmer und wirksamer zu machen. Nach einigen Tagen war der Kranke, unter dieser Methode, vollkommen genesen, und zugleich waren die Spuren eines anfangenden Anasarca verschwunden. Fünf Personen aus der Familie wurden nachher an der Scarlatina Krank.

Meg-esik néha, hogy a' *Typhusban*, vagy a' mint némellyek nevezik, a' *putrida febrisben*, a' *nervosa febrisben*, valami rövid *sthenia* eleinten látassan, ha tudni illik a' Contagium, vagy más ösztön csak *stheniás* erővel munkálkodott, de ez nem sokáig tart, és azért igen ritkán-is orvosoltathat: az ilyen hidegtelelések *astheniák*, és azért a' *stheniával* permanenter együtt, öszve-foglalva nem-is lehetnek. De az Orvos magát azzal meg-tsalni ne hadgya, ha láttya, hogy az *incitatio* valami különös részben *extensíve* (dem *Stäume* nedj) nevededett; mert az *intensio* a' sinórmérték és norma directiva; ha tehát az *incitatio* az egész testben *intensíve* gyenge, akkor a' *particularis extensíva auctio incitationis nem sthenia*, és azért csak a' gyengeség orvosoltatik. Illyenkor igen hasznos volt ez a' Recipe:

R. Ætheris Vitrioli dr. j.

Aquæ Cinnamomi Spirituosæ Unc. jii.

M.

M. Sumat æger in principio omni media hora cochleare meniale. Azután lassan lassan kevesítetik a' dosis.

Itten azt-is fel-kell jegyezni, hogy némellyek a' mérgekről, és némely Contagiumokról azt mondgyák, hogy azok *nem indirecta debilitas*:al lesznek vezedelmesek; ezt pedig azzal bizonyíttyák, hogy azokra *nem támad sthenia*; de ezek nem tudgyák, hogy ilyenkor az *indirecta debilitás* egybe minden előrement tapasztalható sthenia nélkül támad; azon telyül azt sem tudgyák, hogy vagynak Contagiumak, a' milyen a' Contagium hydrophobicum; vagynak mérgek is, a' mellyek az organiz-tiot penetrályák, el-rontyák, és azzal lesznek vezedelmesek. Az aqua lauro-cerati egy-szerre confumálya az indithatoságot, és azonban a' vérnek misceláját - is el-rontya, és rothadalttsiál.

Némellyek azt-is mondgyák, hogy a' Kámfor a' stheniában igen jó orvosság, mellyből a' következne, hogy teiát az atheniában nem jó. Ezt pedig azzal bizonyíttyák, hogy az inflammatiókban jól szolgál. *Friedrich Jahn* (a) erről így szól: Der Zeitraum, in welchem man den Kampher giebt, ist das zweite und dritte Stadium der Krankheit, nachdem man durch Aderlassen und kühlende Mittel dem Ueberflusse, oder der entzündlichen Diathesis des Blutes gewehrt, die Kräfte hinreichend gleichwacht, die Vermehrte Erregung
(inci-

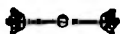
a) Auswahl der Wirksamsten, einfachen und zusammengesetzten Arzneimittel, oder praktische materia Medica, von Friedrich Jahn, - - - Erster Band. Erfurt, 1797. pag. 209.

(*incitatio*) abgESPannt hat, — — — Die Zufälle find meistens schon gelinder, der Puls kleiner, weich, und langsamer, die Haut mit einem feinen Dunst überzogen. Oder der Puls ist klein, weich und zitternd geschwinde, die Haut trocken, brennend und runzlicht, der Kopf des Kranken eingenommen, die Augen aufgerieben, die Betäubung, Schmerzen, Verwirrungen beträchtlich. In beiden Fällen kann man Kampfer anwenden, den man doch in ersten Falle in kleineren Gaben reicht, als im zweyten. *De ez már asthma, és így a' Kámfor antiphlogisticum in inflammatione asthenica, erre pedig jól vigyázzan az Orvos.*

CONTAGIUM HYDROPHOBICUM.

§. DCCXVII.

A' Dühösségnek Contagiuma addig nem incitál, a' meddig az organizatioba nem penetral; a' többi rólla elé adatik a' mérgek között, mellyekről itten előre tudni elegendő, hogy minden mérreg, akar hogy neveztesen, vagy *incitando*, vagy *penetrando* munkálkodik, és így vagy az organizatiót el-rontya, vagy az indithatóságot el-emészti, és úgy csinál betegséget, és úgy hoz halált-is, vagy hirtelen, vagy későbbre. A' mérgek (*venena*) különösen fognak ki-adatni, és azért itten róllak többet nem-is fogunk emlékezni; éppen csak azt még szükséges meg jegyezni, hogy némelly mérgek egy szempillantatban el-emészti az indithatóságot, és a' vért-is el-rontyák ugyan azon egy munkával.

CONTAGIUM VENEREUM.

§. DCCXVIII.

A' frantzoz betegségnek históriáját szépen leírta *Girtanner*; a' többiről leg-jobbnak lenni látszik *Sc'wedianaer*; a' tripperről, *Bell-is* ditsirtetik. Európában az 1493 dik esztendő után lett esméretes a' frantzoz Contagium, és igen hihető, hogy a' *Columbus* Katonái hozták Amerikából Európába; azután a' hadakozó Katonák Spanyol Országból más Országokra vitték. Doctor *Sanchez* azt mondgya, hogy a' Frantz a' *Columbus* útazása előtt-is esméretes vólt Európában.

§. DCCXIX.

Miből állyan valója an a' Contagium Venereum, még ki tanólni nem lehetett; de ez a' más Contagiumoknál - is meg-vagyon. Azt tsak ugyan ma már jól tudgyuk, hogy mi módon Frantzásodnak az emberek.

§. DCCXX.

A' Frantznak első effectussa helybéli (*toricus*), mivel a' tölle okoztatott nyavalya tsak az érdekelt helyre szorittatik; de arra, hogy a' Contagium Venereum valami különös helyben betegséget csinályan, szükséges, hogy azon az helyen a' felső bőr (*epidermis*) igen vékony legyen, mint az ajakakon, a' szemérem testeken, 's a' t.

§. DCCXXI.

Ha a' Frantz tsak superficialiter érdekel, és az organizatiót meg nem sérti, akkor bé-nem lehet

het az egész testbe, és azért közönséges betegséget sem tsinálhat; de ha az álló részeket (*partes solidas*) meg-sérti, 's fekélyt tsinál, akkor a' bé-szívó edé yek által a' vérbe bé-vitetik, és azután azt a' közönséges betegséget tsinálja, melyet Frantznak (*lues venerea, lues Syphilitica*) hívják.

§. DCCXXII.

A' Frantzoz betegségek osztatnak helybéliekre (*topici*), és közönségesekre (*universales*). Az helybéli Frantzoz betegségek megint kétfélék; né-melleyek semmi közönséges betegséget nem okoznak; mások ellenben, ha mindgyárt meg nem gyógyittatnak, közönséges betegséget tsinálnak.

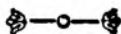
§. DCCXXIII.

Közönségesen közönséges betegséget nem tsinálnak: 1. *Blennorrhæa*, vagy-is ondófolyás; 2. *Ejididimitis*, vagy-is tökgyuladás; 3. *Bubo*, vagy-is Dob a' köznép' nevezete szerént; 4. *Condylomata*, vagy -is; fügenövések; 5. *Phymosis*; 6. *Paraphymosis*. Közönséges betegséget tsinálnak a' Schankerek, vagy-is Frantzoz tekélyek (*cancri venerei, ulcera venerea*).

BLENNORRHÆA, ET BLENNORRHAGIA.

§. DCCXXIV.

Valami a' Férfivefészében a' vizellő tsőt, és az a'zfzonyi nemben a' nádrahüvelyt izgattya, 's meg-gyulasztja, az genyettség forma taknyot folytat-ki, melly a' vizellésnek égésivel öfzvefoglatatik; de ez a' ki-folyó matéria nem valóságos genyettség. Leg-gyakrab okának a' folyásnak a'

a' Contagium venereum, és ekkor *Blennorrhæa Syphilitica* nevet visel. Gonorrhæának nem jól mondják, mert nem magfolyás. Magánosan is Blennorrhæának szokszul hivattatik, mert vagyon más izgató októl származott takonyfolyás is ezekben a' rézekben, a' melly nem Frantzós természetű. A' gyuladást nélkül járó mucifluxus passivus *Blennorrhæának*; a' gyuladással járó mucifluxus activus pedig *Blennorrhæagiának* inkább neveztetik némelly Orvosoktól.

§. DCCXXV.

A' tisztátalan Frantzós személyel lett Coitus után többnyire a' negyedik napon érez az ember a' vizellő csőben valami kedves tsiklásdozást, és a' gyakor hügygyázásra, és Coitusra valami belső nagy ösztönözést. Azután hamarabb vagy későbbre, néha a' negyedik hében, az uretrának nyílása meggyulad, megveressedik, és ekkor már valami genyettségsforma matéria folyni kezdi, és az előbb kedves tsiklásdozás már molt égető fájdalommá vált, melly égés a' vizelléskor nevededik; a' vizellet gyakran csak tseppenként, avagy kettős águan megyen, avagy éppen megis reked. Ettzeka ezek a' symptomák nevedeknek, és magokat hozzá adgyák kemény erectiók, fájdalommal, és néha horgoson mint a' *chordata gonorrhæában*. Ha súlyosabb a' nyavalya, akkor a' genyettségsforma matériával vér-is foly; és a' még súlyosabb állapotban megreked a' folyás.

§. DCCXXVI.

Ezek a' symptomák tartanak circiter nyóltz avagy tizen négy napokan, és helybéli *stheniával* öfzve-

öszvefoglaltatnak; azután lassan lassan mulnak, és az harmadik avagy negyedik hétben egészben elmúlnak. Gyakran helybéli *astheniával* öszvetoglaltatott gyuladás marad hátra, melly igen sok coagulabilis lymphát hajt ki, a' melly többnyire égető vizellés nélkül, és beteges erectio nélkül foly; ez a' nyavalya *Blennorrhæa chronica*, és uszóvel ártatlan lesz, de mégis megint akar minémű ösztönnel újra gyulatt állapotra emeltethet.

§. DCCXXVII.

Az Afzszonyi személyeknél az ondófolyás, vagy-is *Tripper* a' Németeknél, közönségesen nem jár olly súlyos történetekkel; a' izemélem testek meg-gyuladnak, fájnak, az hügy éget, de igen ritkán akad meg, és soha a' vizellő tsó nállók meg nem keskenyedek úgy, a' mint a' férfiaknál néha meg-történik.

§. DCCXXVIII.

Régenten, mikor a' puriformis matériát a' pustól nem tudták meg-külömböztetni, azt hitték az Orvosok, hogy az ondófolyásban fekély vagyon, de ma már ez nem igaz. A' ki-folyó matéria többnyire csak valami superficialis inflammatioól jön, és azért vagy soha sem, vagy igen ritkán támad belőlle universalis lues, de azért még-is csak ugyan frantzós természetű az ilyen ondófolyás, mi el néha két férfi egy Afzszonnyal egymásután közösül, és az egyik ondófolyást, a' másik Schankert kap.

§. DCCXXIX.

A' Trippernek, vagy-is ondófolyásnak orvoslása igen egyes (*simplex*). A' gyulatt periodusban
a'

a' beteg, kivált ha bőv vérű, ne mozogjan, hanem nyugadgjon; szünetlen hordozzan suspenforiumat, melly a' tököket fenn-tartsa; bort, és más hevítő italt ne igyik; keveset, és csak kerti veteményből, avagy ért gyümölsből készített ételeket egyék; és a' coituit kerülye, mert a' coitus a' gyuladást neveli, súlyosítja, és néha annyira vízi, hogy a' folyás meg-ályan, és ebből azt kövöztették a' tudatlanak, hogy ha a' Tripperes férfi tizta afzszonnyal öfzvemenyen, akkor a' Tripperit el veszti, melly az afzszonyba menyen; mivel az Afzszony Trippert kap, és azonban a' férfiban a' folyás ki-marad; de majd meg látta a' férfi-is, hogy ebül vagyon, hogy el-nem vészette a' Tripperit, hanem csak súlyosobbá, és vezedelmesebbé tette a' coitus által a' maga baját.

§. DCCXXX.

Mikor az uretrának, vagy-is vizellő tsőnek gyuladása felette nagy, akkor a' gyenge hashajtók mannából, tamarindusból, fennából, s' a' t. igen hasznasok, de a' sós laxánsak ártanak, mert nagyon izgattyák a' vizellő tsőt, és nagyon siettetik az hugynak secretióját, és excretióját. Az érvágás-is, és a' perinæumra téve a' piótzák, vagy-is vérzipók, szükségesek, és hasznasok.

§. DCCXXXI.

Ha pedig a' fájdalmak felette nagyon nevednek; a' vizellet meg-reked; az éttzakák álm nélkül valók; a' beteg gyenge, és nagyon érzékeny vólna; akkor az *opium* belől-is, és klystériben-is, igen jól szolgál, a' lágy meleg fer dők-is
igen

igen hasznosok, mivel ezekre a' vizelés-is ujra meg-indul.

℞. Opii puri gran. j.

Mucil. Gumm. arabic. Unc. ℞.

Syrup. althææ Unc. j.

M. Subige exacte, dein affunde

Aquæ fontanæ. Unc. vj.

M. S. Sumat æger Vesperi tertiam partem.

℞. Infusi Chamomillæ ℥j.

Olei Lini Unc. j.

Mucil. Gumm. arab. Unc. ℞.

Sapon. Venet. Scrup. jj.

Tincturæ Anodynæ Scrup. ℞.

M. Detur pro duobus clysmatibus.

§. DCCXXXII.

Az injectiók a' gyulatt periodusban ártanak, de kezdetben mégis mindgyárt a' tisztátalan coitus után, avagy a' tsiklándzásnak megjelenésekor, hasznosok lehetnek, ha nem izgatnak felette nagyon, melyet a' nyelv, és a' szem meg-mutat, ha a' fetskendezendő liquor reájok tétetik, és ha a' fetskendezés-is gyengén viterik véghez. A' *chronica Bkennorrhæaban* mindenkor szükségesek az injectiók.

℞. Opii puri gr. xv.

Aqu. destillat. Unc. x.

Peracta solutione adde :

Sacchari Saturni. gr. x.

M. Sit pro injectione in viris.

℞. Merc. dulc.

Guinmi arab. aa. Scrup. j.

Aquæ fontanæ.

— Calcis aa Unc. jj.

M. Sit pro injectione in læminis.

A' Férfi veszfőzöt-is, és a' nádrahüvely szájját is napjában kértzer, vagy háromszor meleg téjjel, vagy nyálkás vízzel mosni szükséges, és hafznos.

E P I D I D I M I T I S.

§. DCCXXXIII.

Ha az ondófo yásban a' gyuladás nagy; ha miatta a' folyás megakad; ha a' nyavalya rofzszúl orvosoltatik, avagy negligáltatik, akkor per contentum a' tökök is meggyuladnak, és feldagadnak a' magsinórral együtt, es fájnak; a' beteg okádik, a' vékonyok (*lumbi*) fájnak, 's a' t. Ez a' betegség *testiculus venereus*, avagy jobban szólván *Epididimitis*, mivel az epididimis vagon meggyuladva. Ha már ez a' nyavalya hamar meg nem gyógyittatik, akkor igen könnyen induratio lesz belőle, de mégis csak olyan, a' mellyet semmi más rofz nem követ, hanem csak a' könnyen támadható recidiva minden új infectio nélkül, és éppen csak a' mozgástól.

§. DCCXXXIV.

Az orvoslás eleinten gyengittő, és áll a' testnek nyugalmából, a' tököknek ruhákkal téendő fenntartásából, gyenge laxatívákból, és külső hideg körésekből.

§. DCCXXXV.

§. DCCXXXV.

De ha a' nyavalya régi; a' beteg gyenge; és a' fájdalom felette nagy; akkor használnak a' meleg Cataplasmák, és timentumok safrannyal, és opiummal; a' meleg feredők-is ilyenkor igen hasznosok.

B U B O N E S.

§. DCCXXXVI.

A' *Bubók* a' venereus testiculosokhoz hasonlító módon támadnak. A' vizellő tsőben lévő frantzós méregnek izgatása tselekedi, hogy per consensum az alsó ágyékikrák (*glandule ingvinales*) fel-dagadgyanak, meg-gyuladgyanak, meg-ieszűlyenek, és a' betegek az ágyékhajlásban ieszűlést érezzenek a' bőren, melly megis gyulad, és így a' lépés-is meg-akadályoztatik. De itt vigyázni kell, hogy az *hernia* bubónak ne tartassan, 's nevétesen.

§. DCCXXXVII.

A' Bubó néha el-öfzik; gyakrabban suppurationa menyen; néha egy hólnapig, avagy hat hétig tart; ollykor megis keményedik.

§. DCCXXXVIII.

Úgy orvosoltatik, mint a' testiculus venereus; de ha iuppural, akkor, ha magától fel-nem fokad, késsel, avagy Causticummal fel-nyittassan. Ha jól meg-ért a' Bubó, akkor jobb a' kés; ha pedig még egézfzen meg nem ért, akkor jobb a' causticum. A' meg-keményedés ellen, és chronicus

Bubó ellen, igen hasznos az Ungventum mercuriale a' tzombnak belső színére, és magára a' Bubóra kenve hosszabb üdö alatt.

C O N D I L O M A T A .

§. DCCXXXIX.

A' Condilomák különös ki-növések, mellyeknek sokféle formájok vagyon, néha olyanak, mint a' füge, támadnak a' makkan (*in glande penis*), a' seggen (*in ano*), és az alszsonyi szemérem testen-is, és körüllettek a' tzombakan-is. Gyakran bé-is takarják a' venereus cancert.

§. DCCXL.

Néha magoktól le esnek a' Condilomák, melly ha meg nem történik, akkor vagy étető szerekkel, vagy késsel, vagy kötéssel, segíteni kell, még pedig úgy, hogy többé vizsgálza ne térjenek. Az ollóval téendő metzés leg-jobb, mert utánna tiszta fekély kövötkszik. A' Lapis infernalis nem jövösoltatik. Külső orvosságnak jó az aqua phagænica.

P H Y M O S I S .

§. DCCXLI.

Ha az előbőr (*præputium*) a' makra (*glans penis*) úgy elé-huzódik, hogy vizsgálza ne huzattathassan, akkor a' nyavalya (*Phymosisnak* nevezetik; ilyenkor többnyire a' vizelés meg-akadályoztatik.

§. DCCXLII.

§. DCCXLII.

Ezt okozta a' præputiumnak az ondófolyástól, avagy a' fekélyektől támadott gyuladása, avagy a' penis coronájának daganattya. Ha hamar rajta az Orvos nem segített, könnyen gangræna léfzen belőlle.

§. DCCXLIII.

Orvosoltatik a' penisnek fel az hashoz való kötésivel, és nyugadalommal; és, ha kemény a' gyuladás, gyenge hashajtóval, érvágással, hideg kötésekkel; ha pedig gangrænával fenyeget, avagy a' gyuladás már régi, akkor meleg feredők, meleg kötések málna decoctumból téjjel, 's a' t. hafznsok. A' præputium és makk közé gyengén letskendezni kell ebből a' málna decoctumból, hogy ölzve ne nőjjenek ezek a' részek. Néha csak a' környúlmetéllés (*circumcisio*) használ.

P A R A P H Y M O S I S.

§. DCCXLIV.

Mikor a' præputium úgy hátrahúzódik, hogy a' makra fel ne huzattathassan, akkor a' nyavalya *paraphymosis*nak neveztetik.

§. DCCXLV.

Ennek a' nyavalyának oka többnyire vagy a' præputiumnak gyuladása, vagy a' præputiumnak hártájai között meg-gyúlt *Coagulabilis lymphatis* a' gangrænától jobban kell félni, mint sem a' phymosisban.

§. DCCXLVI.

A' penist fel kell a' hasfelé tartani, és azonban az egyik kézbe havat, avagy jeges hideg vizet, ha lehet, venni kell, és a' makkat abba az hideg vízbe kell hirtelen dugni, és a' præputiumat fel kell huzni. Ha asthma vagyon jelen, és a' gangræna fenyeget, akkor az opium belől és kívül igen hasznos. Ha pedig semmi sem használ, akkor az operatióhoz kell fogni.

C A N C R I V E N E R E I.

§. DCCXLVII.

Mikor a' tisztátalan Coitus után a' negyedik avagy ötödik nap egy vagy több helyen a' mak avagy præputium viszket, főképpen a' frænulum, és ha azután hamar valami több avagy kevesebb apró hójagotskák támadnak, mellyek két vagy három nap fejér szalonna forma széleket kapnak, akkor a' nyavalya *Venerus Cancernek* nevezetik. Ezek a' frantzós fekélyek néha követik 's együtt járnak az ondófolyással; gyakran alkalmatosságot adnak a' bubókra, és mindenkor *lues venerat* hoznak, ha hamar illendőképben nem orvosoltatnak.

§. DCCXLVIII.

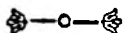
Leg-jobb ha a' beteg mindgyárt első nap segítséget keres. A' lapis infernalisal a' szalonnás kéregek egynéhányszor egymásután érdekeltenek, és így két vagy három nap a' fekély meg-tisztul, és a' kéreg le-hull. Addig kell a' fekélyeket érdekelni, míg a' beteg fá dalmat érez;

érez; de, ha sok az ilyen fekély, akkor nem kell egyszerre mindeniket érdekelni, és ha mindenik érdekeltetett, akkor a' beteg részt fereszteni kell kutvizben, mellyben extractum Saturni elegyítettett. Lehet a' lapis infernalis helyet venni egy kés-hegyni ruber præcipitatus mercuriust basiliconis unguentuminal, és azzal a' fekélyeket békell kenni, és kötni, mind addig, mig a' fejez szélek el tűnnek, és ha már a' superficies egyenes, akkor fereszteni kell Aqua vegeto - mineralisban, mellyet így lehet készíteni: R. Aquæ communis destillatæ libram unam; extracti Saturni drachmam unam. Misce pro usu externo. Ekképpen néha három vagy négy nap, máskor tiz vagy tizennégy nap meggyógyul a' beteg.

L U E S V E N E R E A.

§. DCCXLIX.

A' *Lues venerea*, avagy *morbus Syphiliticus* az egész systémának nyavalyája (*morbus unversalis*), mellynek symptomái ezek: Dolores ossium noctu exacerbati; exostoses; ulcera faucium, aliarumque partium; de ezek a' symptomák nem constansok, mivel 1. in Rheumate, Scorbuto, et vermibus, a' fájdalmak nevednek frantz nélkül; 2. A' Scorbutusban-is, és a' Rachitisben támadnak exostosisok frantz nélkül. Egy embernek a' talpán vóltak harmintzkét frantzos fekélyek. Egy másnak a' szárán (*tibia*) egy nagy frantzos fekély vólt. Egy afziny egy Schankeres férfi veszfőt a' szájába vett, és attól a' nyelve, és belől a' szájja megfekélyedett. Más meg nem mosott kézzel a' Schankerek tisztítása után az orrát, és szemét

mit vakarta, és úgy ott frantzok fekélyeket tsinált. A' fekélyek-is meg-vagynak sokszor a' Scorbutusban, de mégis a' szék nem feje. Vagynak még a' luesben *caries ad ossa palati et nasi; exanthemata chronica, minime prurientia; inflammationes chronicæ, præcipue oculorum debilitas.* De ezek a' symptomák-is, és a' többiek-is nem tulajdoni exclusive a' frantzoknak, mivel más *astheniás* betegségekben-is meg-jelennek; és azért a' *venerea lues* igazi *astheniás* nyavalyának lehet és kell tartani.

§. DCCL.

Jóllehet ennek a' betegségnek természeté még tökéletesen nem esmértes; azért mégis annyit csak látunk benne, hogy az *organizatio-is változott*, és egyszer'smind az *asthenia-is jelen vagon*, és így az Orvosnak mind a' kettőre vigyazni kell.

§. DCCLI.

Ha a' frantz az organizatiót még nagyon meg nem vesztegette; ha a' betegnek testi alkatása azonkívül-is erős, és semmi méj nyavalya alá nem vettetett; akkor a' *prognosis* többnyire jó ugyan, de mégis naponként sok emberek halnak-meg a' negligáltatott, avagy rosszul orvosoltatott frantz miatt.

TIZENKILENTZEDIK TZIKKELY.

AZ EGÉSSÉGES, ÉS BETEGES ÁLOMRÓL.

§. DCCLII.

Az álomban az ember sok incitans ösztönöktől el-huzatik; az indithatóság meg-gyűl, sőt reparál-tatik is az organizationak reparatiójával, és úgy az ember arra el-kézfittetik, hogy reggel munkálkod-hassanak az ösztönök az ő teltibe.

§. DCCLIII.

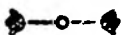
Valami az indithatóságnak meg-ujjítását szük-ségessé teszi, az álmat-is hoz az egészségben, sőt rész szerént a' betegségben-is. Az inashusoknak mozgása, a' meleg, az eledel, a' nagy gondolko-dás, a' bor, az opium, 's a' t. álmat hoz, még pedig annál hamarébb, mentől jobban meg-vólt gyűlve az indithatóság; így a' gyermekek sokáig alufznak, és gyenge okokra-is el-alufznak, mert a' nagyon meg-gyűlt indichatóság hamar el-bád-gyad.

§. DCCLIV.

Az álmasító okok az indithatóságot fogyofsz-tyák, és úgy a' test tünőbb lesz, és az állati munkákat (*actiones animales*) gyakorolni meg-szűnik, 's el-alufzik.

§. DCCLV.

Az álmat lehet távoztatni egy idejig, ha ol-lyan ösztönök applicáltak, a' mellyekre még meg-
nem

nem tompult az indichatóság; ilyenkor eleintem *sthenia*, azután majd *asthenia indirecta*, sőt végtre halál-is következik. Valami bizonyos grádu-sban esendő el-húzása-is az ösztönöknek távoztatya az álmat, mivel az indichatóságot, és a' munkálkodást conserválja.

A G R Y P N I A.

§. DCCLVI.

Mikor az ember nem alhatik, akkor az az állapot *agrypniának* mondatik, melly származik vagy *directa*, vagy *indirecta debilitástól*, vagy *stheniától*. A' *directa debilitásban* igen nagy az indichatóság, és a' test minden ösztöntől felette nagyon izgat-tatik. Az *indirecta debilitásban*, és a' *stheniában* igen kemények az ösztönök, és nem engednek nyugodni, 's alunni.

§. DCCLVII.

Az egészséges álomban mindenkor olyan in-directa debilitas vagyon, melly nem vesztegeti-meg a' munkákat, sőt az embert mint egy újra szü-letteti. A' beteges álom ellenben ártalmas az em-bernek.

M O R B I S O P O R O S I.

§. DCCLVIII.

Az álmos betegségek osztatnak:

1. *In Coma*, ubi adest somnolentia perpetua, e qua tamen ægri excitari possunt.

2. *In Lethargum*, ubi debilitas magna, respira-tio difficilis est, æger autem de nulla re est sollicitus.

3. *In*

3. *In Carum*, ubi ægri penitus excitari nequeunt.

A' *Coma* megint osztatik:

1. *In Coma vigil*, ubi ægri per intervalla vigi-
lant, sed tamen perturbati et somnolenti sunt.

2. *In Coma somnolentum*, ubi ægri continuo dor-
miunt.

§. DCCLIX.

Azok az okok, a' mellyek *indirecta debili-
tással* tsinálnak beteges álmat, többnyire ezek: kemény elmeindulatok; részegítő italak; incitans mérgek; más incitans okok-is, ha nagyon és hamar eméztik az indithatóságot.

§. DCCLX.

Helybéli okok-is vagynak, mellyek az 'agyat nyomják, és azzal álmos betegséget tsinálnak.

§. DCCLXI.

Directa debilitas által tsinálnak beteges álmat azok az okok, a' mellyek az indittást (*incitatio*) úgy le-húzzák (herabstinnen), hogy az ébrenlétben gyakoroltatni szokott munkák el-nyomatassanak.

§. DCCLXII.

Stheniás álmoság csak a' gyermekeknél eshetik-meg, és éppen csak akkor, a' mikor az *indirecta debilitas* kezdődni akar.

§. DCCXIII.

A' *prognosis* az agrypniában a' környűállások szerént különböz. A' *stheniás* agrypnia gyengítettés-

gittéssel gyakran könnyen orvosoltatik. A' *directa debilitas*-is gyakran illendő ösztönökkel a' maga módgya szerént könnyen meg-gyógyíttathatik. Igen félelmes az agrypnia azokban a' febrisekben, a' mellyek *indirecta debilitással* járnak.

§. DCCLXIV.

Az álmos betegségek az iffiaknál, kivált gyermekeknél, nem oíly veszedelmesek, mint az örögöbökknél; még-is mindazonáltal itt-is sok függ a' körülállásoktól, az okoktól, 's a' t. Az hideglelésekben sokkal félelmesebb a' Coma vigil, mintsem a' Coma somnolentum.

§. DCCLXV.

El-végeztük már a' *Brown*' Theoriáját Physiologie, és Pathalogice rövid summában, meg magyarázván mind a' kösönséges, mind a' különös principiumokat. Igaz ugyan, hogy tsak a' legfőbb nyavalyákat vettük például a' magyarázatokra, de azzal nem vetettünk, mivel azok szerént a' többieket-is könnyű lézzen meg-magyarázni. Ebből a' rövid tanításból könnyű lézzen már megítélni, hogy valyon igaz-é, és hasznos-é ez az új tanítás? Még fog ki-adatni a' *Therapia Specialis*-is, és a' *Materia Medica*, ennek a' Theoriának principiumi szerént, mellyből még bizonyosobban ki fog tétteni, hogy ez a' Theoria igazi experienciából vétetett, és hogy a' *Brown*' tanítása, és praxissa soha a' sarkából ki-nem fog vettetni, és hogy ellene tsak hijába k'ábálnak az *Antibrownianusok*, mivel *elsőben* a' *Browniánusok* szerentséesebbek az orvoslásban az *Antibrowniánusoknál*; *másodszor* a' *Browniánusok* az *Antibrowniánusok* ellenvetéseket,

ket vagy-is objectiojokat már semmivé tették, és meg-mutatták, hogy az *Antibrowniánusok* valójában azt, a' mit oppugnálnak, nem értik.

T Ó L D A L É K.

A' FRANTZOS BETEGSÉGEKRŐL (a).

Az *Humoralis Pathologia* (b) a' frantzós mérég-re nézvéen állhatatlan, elégtelen, és semmi bizonyost rólla nem tud.

Sokkal jobban bánik ezzel a' méreggel a' *Brown*' Systemája (c) és meg-mutattya, hogy 1. ez a' mérég öfzrönöz, és valóságatlan gyengeséget tsinál; 2. hogy ez az öfzton azt az helyet, a' melyre hajtatik, az alkatásban meg-rontya. Ezekből már következik, hogy tehát a' frantzós mérég *incitans*-is, és *penetrans*-is.

A' *Mercurius* (d) a' maga értzformájában csak nehézséggel (*gravitas*) munkálkodik, és a' frantzat meg-nem gyógyította.

A' *præparatum mercuriale* (e) csak az *oxygennummal* gyógyította-meg a' beteget, mivel az ilyen
præ-

a) Versuch über die Eigenschaften des Sauerstoffs als Heilmittels &c. Von dem Bürger *Alyon*. &c. Leipzig. 1798.

b) L. c. pag. 96. Die Humoralpathologie ist in Ansehung des Syphilitischen Giftes unstatthaft; &c.

c) L. c. pag. 95. 96. *Brown*'s Sinnreiches System, - - - - -
Verfährt hierinn mit der strengsten Genauigkeit; &c.

d) L. c. pag. 103. - - - Ich habe oben gezeigt, daß das Queksilber im metallischen Zustande nur durch sein Gewicht wirke, und daß es alsdann nicht die mindeste antivenerische Eigenschaft habe; &c.

e) L. c. pag. 103. Diese Entbindung des Sauerstoffs läßt sich nicht bezweifeln, weil man in der Galle, in den
Lun-

präparatum az emberi testben el-botsáttya az oxygenumot, és értzformát veszen megint magára, és már a' testben sok helyeken megis találtatott.

A' savanyó teltek az állati alkatásnak (*organismo animali*) által adgyák az oxygenumat bővöb, avagy szúköb mértékben (*a*), melly oxygenum azután az inditható rézeket izgattya, erősebb indittást csinál, és így a' szív erősebben öfvehuzódik, a' pulsus erősedik, a' secretiók, és excretiók meg-bövülnek, az assimilatio hatalmasabb; és ekképpen a' frantzós méreg el-rontatik, és a' testből ki-hajtatik.

Ez az oka, hogy az *oxygenált pomade* (*b*) a' frantzós betegségekben igen hasznos, mivel
ez

Lungen, im Gehirne, in den Gebeinen der Personen, welche Mercurialpräparate gebraucht haben, lebendiges Quecksilber wieder findet. Die Uhren, und goldenes Geschmeide, welches während der Behandlung der Krankheit Weiss wird, sind über dies zuverlässige Beweise von der Zersetzung der Quecksilberpräparate. &c.

- a) L. c. pag. 106. — — — Geäuferte Körper reitzen also die Organischen Theile dadurch, daß sie ihnen mehr oder weniger Sauerstoff abtreten. Eben daß geschieht in Ansehung unserer Eingeweide, wenn man innerlich metallische halbläuren oder andere oxydirte Substanzen gebraucht. Nimmt man gesauertes Quecksilber ein, so verläßt das Metall den Sauerstoff, sobald es in die Eingeweide gelangt, und dieses nun entbundene princip reitzt sie mehr oder weniger; &c.
- b) L. c. pag. 27. Man bereitet diese ihren Wirkungen immer gleiche Pommade mit frischem ungesalzeneu Fette und sehr gereinigter Salpetersäure: ich nehme zwey Theile dieser Säure auf dem 32sten Grade zu 16. Theilen Fett. Dieses Fett wird in einem glazirten Gefasse bey einer mässigen wärme geschmolzen, hierauf gießt man die Säure hinzu, ich unterhalte die Wärme
bis

ez annak a' résznek , a' mellyre bé - dörgöltetik , igen könnyen valamit a' maga oxygenumából enged , melly oxygenum azután izgat , és a' franczos féléyt meggyógyítja (*a*). A' rüh ellen-is igen jó. De a' készítésnek jónak kell lenni , mert kulömben vagy nem használ , vagy árt. Éppen úgy szükséges az-is , hogy a' Salétromsavanyóság leg tisztább legyen. Néha Salivatiót-is tsinál , de ritkán , és a' felette nagy dóssal , avagy ha igen sokáig él vele a' beteg.

A' Salétromsavanyóság a' betegítő matériát ki-fejti , a' symptomákat a' meg-érésre hozza , és a' mérget fel találja (*b*). Napjában egy drachma savanyóság egy mezfízely vízben adatik , néha $1\frac{1}{2}$ drachmára-is egy nap fel emeltetik.

De ha a' Salétromsavanyóság nem a' leg tisztább ; ha a' pomada rozszul tsináltatik ; kivált ha más környülállások-is akadályt tesznek ; akkor hi-jában várja az Orvos a' jó effectust ; sőt vele kárt-is tehet a' betegnek. De itten *nem az orvosság* , hanem az *Orvos* , és a' *Patikáros* hibáz , és azért *rozszul* mondgya az ilyen Orvos , hogy nem használ

bis die Mischung aufwallt , setze alsdann das Gefäß vom Feuer hinweg , und lasse erkalten. So einfach dieses Verfahren scheint , so gehört doch Übung dazu : &c.

a) L. c. pag. 33. Diese Pomade tritt einiges von ihrem Sauerstoff sehr leicht an die Theile ab , welche damit verrieben werden ; sie reizt die Muskelfiber und giebt ihr mehr Ton , sie verlichtet die lymphatische Flüssigkeit , welche aus den Geschwüren fließt , und heilt sie durch diese Eigenschaft schnell zu. &c.

b) L. c. pag. 41. Eine der Constanten Eigenschaften der Salpäteräure , wodurch sie sich dem praktiker empfiehlt , ist , daß sie den Krankheitsstoff entwickelt , Symptome zur Reife bringt , die nicht vorhanden waren , und Gift , welches im Systeme befindlich seyn könnte , aufhebt. &c.

nál az orvosság, mert nem ott, a' hól kellett volna, és nem úgy, a' mint ha'znál, adta azt, a' mit gyaláz. Mindenre kell vigyázni, és semmit vakmerón, 's oktanulul nem kell tselekedni.

Ezeket rövideden meg-jegyezni elegendőnek lenni tartam arra a' tzelra, hogy az olvasó figyelmet legyen erre az *Alyon* munkájára.

ASSERTIONES

E X

THEORIA BROWNII

PUBLICAE DISQUISITIONI

EXPOSITAE.

I.

VITA Organica consistit in motu activo, quem sola solida Organica viva exercent, et exercere possunt; hinc fluidis in statu fluiditatis vita organica non competit.

II.

Per vires communes naturæ acquirunt solida organica viva *aptitudinem* ad patiendam mutationem in situ relativo partium suarum constitutarum ab impressionibus externis, et *facultatem* hunc situm iterum recuperandi, et hoc modo reagendi in impressiones externas.

III.

III.

Sed hæc aptitudo est tantum fundamentum possibilitatis ad patiendum, et hæc facultas est tantum fundamentum possibilitatis ad agendum; et ideo nec illa, nec ista, potest esse *vis*, quia vis continet fundamentum realitatis in actione, et est pro se, et per se agens, non indigens ulla externa impressione.

IV.

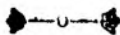
Hinc *vis vitalis*, quæ distincta esset a communibus naturæ viribus, nec existit, nec existere potest, præsertim cum nec aliquod, a partibus constitutivis corporis distinctum, subjectum inhæSIONIS habeat. Nisi incitationis robur vocatur *vis vitæ*.

V.

Aptitudo patiendi, et facultas reagendi, tantum subjective distingvuntur ab invicem; objective non distingvuntur, et conjunctim constituunt illud *internum vitæ principium*, a quo omnia vitæ phœmonema proxime pendent; hinc vitæ principium vis esse non potest.

VI.

Hoc vitæ principium facit, ut corpora organica viva sint incitabilia; unde illud bene vocatur,

catur *incitabilitas*, et motus organicus bene dicitur *incitatio*. Et sic incitabilitas vis esse non potest.

VII.

Eadem externa causa, quæ in corpus organicum vivum impressionem facit, est *stimulus*, et ejus effectus est *stimulatio*, relate ad dictam aptitudinem, quæ etiam *irritabilitas* vocari potest; relate autem ad facultatem reagendi, et subsequens motum activum organicum, qui *incitatio* vocatur, est *incitamentum*. Hinc intelligitur, quid sit *stimulare*, quid item *incitare*. Habent corpora organica viva etiam certam *potestatem perferendi* stimulum.

VIII.

Incitabilitas, et incitatio, certas ac constantes *leges* sequitur, sine quibus impossibilia sunt vitæ Phænomena in omni Statu tam benevolentia, quam malevolentia. Sunt autem hæ leges vere naturæ leges, a priori demonstratæ, et a posteriori confirmatæ.

IX.

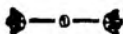
Incitabilitas est una, indivisa, toti vivo organismo, et cuivis ipsius vitæ parti, competens, communis, solo intellectu cognoscibilis, necessaria,

ria, summa, et prima, proprietas, sine qua nulla vita organica existit, et a qua omnia vitæ organicæ Phœnomena pendent. Sed ad sui existentiam, a priori demonstratam, et a posteriori confirmatam, præsupponit organizationem illæsam, et ad hoc, ut ad agendum provocetur, exigit impressiones externas. Hinc ad vitæ organicæ existentiam requiruntur: *organizatio, incitabilitas, et cause incitantes*. Sed organizatio est tantum *externa*, et incitabilitas est tantum *interna*, conditio ad possibilitatem vitæ.

X.

Status illæse organizationis est *sanitas externa*; Status mediocris gradus incitabilitatis est *sanitas interna*; Status bene conducentis incitationis est *benevolentia*. Recessus a sanitate interna sine perceptibili mala incitationis conducentia est *opportunitas* ad morbum internum. Recessus a sanitate externa sine perceptibili mala incitationis conducentia est *Prædispositio* ad morbum externum. Recessus a benevolentia sine perceptibili mala incitationis conducentia est *propensio ad malevolentiam*. Recessus a sanitate externa cum perceptibili mala incitationis conducentia est *morbus externus*. Similis recessus a sanitate interna est *morbus internus*. Similis porro recessus a benevolentia est *malevolentia*. Benevolentia vocatur etiam *valetudo Secunda*; et malevolentia dicitur *valetudo adversa*. Hinc morbus solidis organicis vivis partibus, earumque incitabilitati competit. Fluida nostri corporis, extra organizationem, in cavitatibus vasorum, contenta, sunt tantum stimuli necessarii, et incitamenta necessaria,

Διάσodik Rész. X x cessaria,

cessaria, et augeri, minui, ac corrumpi possunt, sed ægrotare non; unde morbi partium fluidarum non dantur. Sed nec originaria corruptio ipsis competit, quæ contingeret illæsa actione solidorum organicorum vivorum ipsa continentium, moventium, elaborantium, et in bona qualitate conservantium.

XI.

Sine stimulo nulla stimulatio existit.

XII.

Sine stimulatione nulla incitatio existit.

XIII.

Sine irritabilitate nulla irritatio, nullaque incitatio existit.

XIV.

Sine irritabilitate nulla vitalis functio existit.

XV.

Irritatio, seu stimulatio tamdiu durat, quamdiu stimulus agit.

XVI.

Æque fortis stimulus tanto violentiorem stimulationem producit, quo major est incitabilitas; et contra.

XVII.

Quo major est incitabilitas, eo minus incitamentum requiritur ad producendam notabiliter magnam incitationem; et contra.

XVIII.

XVIII.

Quivis stimulus, seu quodvis incitamentum minuit aliquantulum incitabilitatem.

XIX.

Quævis imminutio stimuli, seu incitamenti, auget incitabilitatem.

XX.

Quo plures et fortiores stimuli agunt, eo magis minuitur incitabilitas; et contra.

XXI.

Quo major est imminutio stimuli, eo magis augetur incitabilitas.

XXII.

Quo diutius agit idem gradus stimuli, eo magis successive minuitur incitabilitas.

XXIII.

Parvus stimulus longiori tempore ita minuit incitabilitatem, sicut major stimulus breviori tempore eam minuit.

XXIV.

Quivis valde vehemens stimulus tollit incitabilitatem.

XXV.

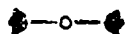
Eriam moderatus stimulus, si nimis diu agit, tandem tollit incitabilitatem.

XXVI.

Determinatus stimulus, diu in uno continuo agens, tandem non producit fortem incitationem, sed, si certo tempore removeatur, tunc postea iterum æque fortem incitationem facit.

XXVII.

Per unum stimulum immanuta incitabilitas potest per alium stimulum ad fortiorem incitationem cogi.

XXVIII.

Idem stimulus eo magis minuit incitabilitatem, quo illa major fuerit.

XXIX.

Ad debite fortem incitationem requiritur debite forte incitamentum.

XXX.

Quodvis augmentum roboris incitamenti producit roboratam incitationem; et contra.

XXXI.

Quo minor est incitabilitas, eo fortius incitamentum requiritur ad producendam debite fortem incitationem; et contra.

XXXII.

Quævis incitatio partis unius agit qua stimulus et incitamentum in omnes reliquas partes corporis.

XXXIII.

Quævis roborata incitatio unius partis causat primum roboratam incitationem totius organismi; et contra.

XXXIV.

Quævis robore aucta incitatio unius partis, aut plurium partium, tandem minuit incitabilitatem totius corporis; et contra.

XXXV.

Quivis stimulus quidem totius organismi incitabilitatem minuit, sed tamen magis minuit incitabilitatem partis directe affectæ, quam alterius.

XXXVI.

Quivis stimulus producit stimulationem in toto corpore, sed tamen hæc stimulatio vehementior est in illis partibus, in quibus major est incitabilitas, et in quas stimulus immediate agit.

XXXVII.

XXXVII.

Idem stimulus, seu incitamentum producit fortio-
riorem incitationem in illis partibus, in quibus ma-
jor est incitabilitas, et in quas directe agit.

XXXVIII.

Penes quamvis stimulationem et incitationem
magnitudo *intensiva* distingvi debet a magnitudine *ex-
tensiva*.

XXXIX.

Intensive magna, seu revera fortis, incitatio
potest tam bene existere penes extensivam parvita-
tem, quam penes extensivam magnitudinem.

XL.

Intensive parva, seu revera debilis, incitatio
potest tam bene existere penes extensivam parvita-
tem, quam penes extensivam magnitudinem.

XLI.

Robur incitationis est proportionale violentiæ
incitamenti.

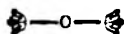
XLII.

Quivis individualis organismus habet omni
tempore, et sub quibusvis tam internis quam exter-
nis circumstantiis determinatum aliquem gradum
incitabilitatis, cui respondet determinatum aliquod
robur facultatis agendi.

XLIII.

Si incitamentum proportionale est in sua vio-
lencia robori facultatis agendi, quod convenit præ-
senti gradui incitabilitatis, tunc debitum, et requi-
situm robur habet incitatio. Et hæc assertio est
fundamentalis pro *Hygiologia*.

XLIV.

XLIV.

Si contra disproprio est inter violentiam incitamenti et robur facultatis agendi, tunc oritur recessus incitationis a suo requisito robore. Et hæc assertio esset fundamentalis pro *praxi medica*.

XLV.

Nimis parva violentia incitamenti ad præsentem fortitudinem facultatis agendi dat *astheniam*, seu debilitatem. Nimis magna violentia incitamenti ad fortitudinem facultatis agendi dat *hyperstheniam*, seu magnum robur.

XLVI.

Tantum penes datam aliquam violentiam incitamenti, et aliquem determinatum gradum incitabilitatis, ubi robur facultatis reagendi violentiæ determinati incitamenti proportionale est, existit debite fortis incitatio.

XLVII.

Determinata hæc violentia incitamenti tantum illa, quæ mediocris est, sed et determinatus hic gradus incitabilitatis, tantum ille, qui mediocris est, esse potest.

XLVIII.

Quamdiu mediocris violentia incitamenti in mediocrem gradum incitabilitatis agit, tamdiu incitatio suum debitum robur habet.

XLIX.

Debitum robur incitationis turbatur illico, quamprimum vel incitamentum, vel incitabilitas, vel utrumque a sua mediocritate recedit ita, ut violentia incitamenti non amplius sit proportionalis fortitudini facultatis agendi. L.

L.

Fortitudo requisita functionum vitalium turbatur, et in morbum nascitur, illico, quamprimum *dysproportio* inter fortitudinem facultatis agendi, et violentiam incitamenti nascitur.

LI.

Recessus a debita fortitudine incitationis potest esse vel tantum auctum robur, unde *sthenia* vel potius *hypersthenia*; vel imminutum robur, unde *asthenia*, nascitur.

LII.

Hypersthenia tantum tunc nascitur, quando violentia incitamenti tam magna est, ut amplius fortitudini facultatis reagendi penes gradum medio-crem incitabilitatis proportionalis non sit.

LIII.

Hypersthenia non nascitur, si violentia incitamenti in illa proportione crescit, in qua pari successione gradus incitabilitatis minuitur.

LIV.

Hypersthenia tantum tunc nascitur, quando perceptibiliter subito augetur violentia incitamenti.

LV.

Hypersthenia nata multiplices gradus habet.

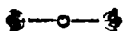
LVI.

Hypersthenia eo majorem gradum acquirit, quo major erit incitabilitas penes eandem violentiam incitamenti, aut quo major erit violentia incitamenti penes eundem gradum incitabilitatis.

LVII.

Hypersthenia totius organismi est major in magis incitabili parte, quam in reliquis partibus.

LVIII.

LVIII.

Hypersthēnia est etiam in parte immediate et directe affecta major, quam in reliquis partibus.

LIX.

Hypersthēnia unius partis est tantum una pars Hypersthēniæ totius organismi.

LX.

Hypersthēnia nunquam nascitur, nisi prius breviori aut longiori tempore præcedat totius summæ potentiarum incitantium notabile augmentum.

LXI.

Prægressam ergo imminutionem totalis summæ potentiarum incitantium nunquam sequitur hypersthēnia.

LXII.

Hypersthēnia in suo ortu per totum organismum nunquam est tam magna, quam magna postea in suo decursu fit. Existētia itaque hypersthēniæ non potest assumi ibi, ubi non præcessit minor ipsius gradus, et aliquamdiu prius non egit aucta violentia summæ totalis incitamenti.

LXIII.

Præsentē hypersthēniæ, incitabilitas minuitur in ratione vehementiæ hypersthēniæ.

LXIV.

Hypersthēnia, sibi relicta, diu durare non potest, et quidem tempus durationis ipsius est in ratione directa suæ vehementiæ, sed nunquam transit in debitum robur incitationis.

LXV.

Hypersthēnia potest in sua vehementia augeri, et minui, sed ad certum tantum gradum, quo superato, iam non erit amplius hypersthēnia.

LXVI.

LXVI.

Asthenia nascitur ex nimis imminuta violentia summæ totalis incitamenti penes existentem gradum incitabilitatis. Hinc *asthenia* duplex: *una* ab *absolute* imminuta violentia incitamenti: *altera* a *relative* tantum imminuta violentia incitamenti. Prior *directa*, posterior *indirecta*, *asthenia* vocatur

LXVII.

Asthenia *directa* tunc nascitur, quando *absoluta* imminutio incitamenti facit, ut inter *absolute* minorem violentiam incitamenti et præsentem gradum incitabilitatis *disproportio* oriatur.

LXVIII.

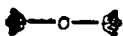
Penes inperceptibilem, *successivam*, *absolutam* imminutionem violentiæ incitamenti non potest perceptibilis *asthenia* *directa* nasci; sed tunc solum nascitur, quando violentia incitamenti perceptibiliter subito *absolute* minuitur.

LXIX.

Asthenia *directa* varios gradus habet; tanto majorem gradum acquirit in sua violentia, quo minor est gradus incitabilitatis penes eandem incitamenti *absolutam* imminutionem, aut quo major est imminutio incitamenti penes eundem gradum incitabilitatis.

LXX.

Asthenia *directa* in aliquibus partibus organismi est major, si illæ partes minorem gradum incitabilitatis habent; etiam ibi major est, ubi imminutio incitamenti *directe* et *immediate* contingit. Sed major *directa* *asthenia* in solitariis partibus est tantum pars *astheniæ* *directæ* totius organismi.

LXXI.

Asthēnia directā nunquam nascitur, nisi præcedat prius summæ totalis incitamenti perceptibilis absoluta imminutio.

LXXII.

In quovis recessu incitationis a debito robore tunc debet assumi existentia asthēniæ directæ, quando ad semel nascitur notabilis imminutio summæ totalis incitamenti, etiamsi fors antea eadem summa valde magna fuisset.

LXXIII.

Directā Asthēnia tantum successive acquirit majorem gradum vehementiæ; in ortu suo nunquam potest tam magna esse, sicut in decursu fit. Unde Asthēniam directam majoris vehementiæ semper præcedit minor gradus asthēniæ ejusdem, et sic præcedit eam etiam notabilis imminutio summæ totalis potentiarum incitantium.

LXXIV.

Existentiā itaque asthēniæ directæ alicujus notabilis gradus vehementiæ semper debemus assumere, quoties notabili tempore recte ante morbum summa totalis potentiarum incitantium notabiliter imminuta fuit.

LXXV.

Præsentē asthēnia directā, in ratione ipsius vehementiæ, incitabilitas augetur. sibi relicta asthēnia directā semper et continuo augetur, et diu potest durare; sed in summo ejus gradu cessat omnis incitatio; hinc eo breviori tempore potest durare, quo major fuerit ipsius gradus; et contra.

LXXVI.

LXXVI.

Major gradus aſtheniæ directæ diutius poteſt durare, ſi intercurrat aliqua absoluta, ſed tamen inſufficiens, auctio violentiæ incitamenti. E contra autem tanto breviori tempore poteſt durare, ſi interea interveniat fortuita absoluta imminutio violentiæ incitamenti.

LXXVII.

Aſthenia directæ, ſibi relicta, nunquam tranſit in debitum robur incitationis. Poteſt tamen in certo gradu augeri et minui, ſed ultra hunc gradum ceſſat eſſe aſthenia directæ.

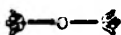
LXXVIII.

Indirectæ Aſthenia tunc naſcitur, quando incitamentum propter relativam ſuæ vehementiæ imminutionem præſenti auctæ fortitudini facultatis agendi penes præſentem gradum incitabilitatis non eſt proportionale. Etiam penes, in principio imperceptibilem, ſed continuo progredientem, *relativam* imminutionem violentiæ incitamenti naſcitur tandem indirectæ aſthenia.

LXXIX.

Subito, ad ſenſus noſtros, tantum tunc naſcitur aſthenia indirectæ, quando violentia incitamenti relative ſubito nimium minuitur. Nunquam tamen naſcitur tam ſubito aſthenia indirectæ, ut non præcedat longior, brevior, aut breviffima, imperceptibilis hyperſthenia. Omnis hyperſthenia, ſibi relicta, tranſit in aſtheniam indirectam. Hinc aſthenia indirectæ aſſumi non poteſt, ſi nulla prorsus hyperſthenia præceſſit.

LXXX.

LXXX.

Indirecta asthenia potest præcaveri, si hypersthenea prius tempestive tollatur. Per moderatum usum stimulorum avertitur hypersthenea.

LXXXI.

Indirecta asthenia itaque subito nunquam nascitur ita, ut prius summa totalis incitamenti nimium non augeatur sine subsequa sui imminutione.

LXXXII.

Indirecta asthenia multos gradus habet in sua vehementia, et penes eundem gradum incitabilitatis eo celerius comparet, quo præcedens hypersthenea major fuerit, aut quo diutius antea totalis summa incitamenti aucta fuit, et duravit.

LXXXIII.

Penes eundem gradum incitabilitatis tanto tardius comparet asthenia indirecta, quo minor hypersthenea, aut permanens auctio summæ totalis incitamenti præcedit.

LXXXIV.

Penes eandem permanentem auctorem incitamenti eo facilius et citius nascitur indirecta asthenia, quo major fuerit incitabilitas; et contra.

LXXXV.

Indirecta asthenia eo majorem gradum vehementiæ acquirit, quo violentior hypersthenea præcessit.

LXXXVI.

Penes eandem nimiam auctorem incitamenti eo major gradus astheniæ indirectæ sequitur, quo major est gradus incitabilitatis, et contra.

LXXXVII.

LXXXVII.

Penes eundem gradum incitabilitatis eo vehementior aſthenia indirecta ſequitur, quo major fuerit exceſſiva auctio incitamenti, et contra.

LXXXVIII.

Indirecta aſthenia in illis partibus organiſmi, in quibus valde magna eſt incitabilitas, majorem acquirit gradum, quam in aliis partibus, uti et in illis, in quas directe egit nimium incitamentum; ſed major gradus ejus in partibus organiſmi eſt tantum pars aſtheniæ indirectæ totius organiſmi.

LXXXIX.

In quovis reſeſſu incitationis a debita fortitudine debemus aſſumere exiſtentiam aſtheniæ indirectæ, ſi relative nimis imminuta eſt violentia incitamenti.

LXL.

Subito nata aſthenia indirecta illico in ſuo ortu magnum gradum vehementiæ habet.

LXLI.

Indirecta aſthenia, ſibi relicta, ſemper ad majorem gradum pergit. Summus autem gradus aſtheniæ indirectæ tranſit in ceſſationem omnis incitationis. Sed ſucceſſive nata aſthenia indirecta, ſibi relicta, diutius poteſt durare, quam ſubito nata. Generatim quo major eſt ipſius gradus, eo brevior eſt ipſius duratio, et contra.

LXLII.

Si præexiſtente aſthenia indirecta, fortuito abſoluta imminutio violentiæ incitamenti contingat, tunc

tunc asthenia fit major. Sed, si aliqua, non tamen sufficiens, absoluta auctio violentiæ incitamenti fiat, tunc aliquantum limitatur; e contra autem per nimiam ejus actionem augetur.

LXLIII.

Indirecta asthenia, in integrum sibi relicta, nunquam transit in debitam fortitudinem incitationis: Potest tamen in sua violentia augeri et minui, sed tantum ad certum gradum, ultra quem definit esse asthenia indirecta.

LXLIV.

Sub ortu et existentia indirectæ astheniæ subinde relativæ imminutioni violentiæ incitamenti adjungitur absoluta ejusdem imminutio.

LXLV.

Post æquabiliter per organismum distributam hyperstheniam nullus mixtus status astheniæ sequitur, si subsequa asthenia indirecta in integrum sibi relinquitur.

LXLVI.

Mixtus Status astheniæ in organismo tantum tunc potest nasci, quando absoluta imminutio violentiæ incitamenti in aliquibus partibus organismi evidenter major est, quam relativa ipsius imminutio recte in illis ipsis partibus sit, dum tamen interea hæc relativa imminutio in aliis partibus notabiliter major est, quam absoluta imminutio sit.

LXLVII.

In illis partibus organismi, quarum indirecta asthenia notabiliter minor est, quam aliarum partium sit, si asthenia sibi relinquitur, potest successive directa asthenia nasci, præsentem adhuc in aliis partibus indirecta asthenia.

LXLVIII.

LXLVIII.

Si, præsentē indirectā asthenia, fortuito absoluta imminutio violentiæ incitamenti contingit, quæ præcipue aliquas partes invasit, tunc in illis nascitur directā asthenia, licet interea in aliis partibus indirectā asthenia adsit.

LXLIX.

In aliquo organismo, in quo directā asthenia jam existit, possunt aliquæ partes indirectam astheniam acquirere, si in illas directe agat vehementius aliquod incitamentum, dum tamen interea directā asthenia in reliquis partibus adhuc perdurat. Potest etiam asthenia *indirecta relativa* nasci.

C.

Si in aliquo organismo antea directā asthenia in toto existebat, et aliquarum partium indirectā asthenia supervenit, tunc in ratione indirectæ astheniæ directā asthenia in reliquo organismo augetur.

CI.

Hypersthenia et Asthenia permanenter in eodem organismo existere non possunt.

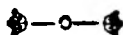
CII.

Hypersthenia potest transire in indirectam astheniam, et etiam in astheniam directam.

CIII.

Asthenia, tam directā, quam indirectā, potest transire in hyperstheniam.

CIV.

CIV.

Etiam directa asthenia in indirectam astheniam, et indirecta asthenia in astheniam directam potest transire.

CV.

Mors potest sequi ex læsione organizationis, ex asthenia indirecta, et ex asthenia directa. Mors senilis est effectus astheniæ indirectæ pedetentim natæ; subinde tamen sine omni malevolentia perceptibili prægressa ultimus adhuc gradus incitabilitatis evanescit, et sic vita extinguitur, licet rarissime. Imo potest incitabilitas etiam subito tolli, et mors sequi.

ORVOSSÁGOK,

MELLYEKET EBBEN

AZ ORVOSI PRAXISBAN

STÖRCK ANTAL

PRAESCRIBÁL.

О Р М О С С А Д О К

П Е Т Л Я И Т Р А С С А

В С Т О Р О К И П Е А Х И В А

С Т О Р О К И Т А

П Е А Х И В А

С П Е Ш И Т Е

Nro. 1.

Végy: 20. grán rákfzemet; 10. grán tisztított Salétromat. Tsinály port, 's add-bé egyszerre.

Nro. 2.

Végy: egy könting tisztított Salétromot; két lór Tengeri szőlő-syrupot; 12 lór bodza-virág-vizet. Elegyisd-öszve, 's ady-bé minden második órában két kalánnal.

Nro. 3.

Végy: 30. grán tisztított bor-követ; és ugyan annyi kettős sót. Tsinály port, 's add-bé egyszerre.

Nro. 4.

Végy: 20. grán tisztított bor-követ; 40. grán jalappát. Tsinály port, 's add-bé egyszerre.

Nro. 1.

Recipe: Lap. Cancror. gr. xx.
Nitr. pur. gr. x.
M.
Fiat. pulvis pro doss.

Nro. 2.

Rx. Nitr. pur. dr. j.
Syrup. ribes. unc. j.
Aq. flor. Samb. unc. vj.
M.
Sumat omni bihorio duo cochlearia.

Nro. 3.

Rx. Crem. tart.
Arcan. duplicat. aa. gr. xxx.
M.
Fiat pulvis.

Nro. 4.

Rx. Crem. tart. gr. xx.
Jalap. gr. xl.
M.
Fiat pulvis.

Nro. 5.

Végy: 3. könting polychrest-sót; és 7. lót bétsi laxáló italt. Elegyisd öszve, 's add-bé egyfzerre.

Nro. 6.

Végy: 6. lót nyers árpát. Föld egy pint vízben fél-óráig, szürd-meg, 's adgy hozzá: egy könting tisztított Salétromot, 4. lót erzetes mézet, avagy tiszta mézet. Add itálnak.

Nro. 7.

Végy: 4. lót pörje-gyökeret; és egy lót sóska-gyökeret. Vagdald öszve, 's föld elégséges vízben fél óráig; szürj-le két mészely vizet; azután adgy hozzá: egy könting tisztított Salétromot; és 4. lót tengeri szőlő-syrupot. Minden második órában egy findsiával kell bé-adni.

Nro. 8.

Végy: 2. lót fejer málvagyökeret; 2. marék fejer málvalevet. Vagdald öszve, 's föld elégséges vízben fél óráig; azután

Nro. 5.

Rx. Sal. polychr. dr. iij.
Aqu. lax. D.V. unc. iijβ.
M.
Sumat pro unico haustu.

Nro. 6.

Rx. Hord. Crud. unc. iij.
Aqu. pur. libr. jv.
Coq. per $\frac{1}{2}$. hor. dein colat. adde:
Nitr. pur. dr. j.
Oxym. simpl. vel Mell. pur. unc. ij.
M.
Pro potu.

Nro. 7.

Rx. Rad. gram. unc. ij.
— acetos. unc. β.
Consciff. coqu. S. q. aqu. per $\frac{1}{2}$. hor. dein colat. lib. ij. adde:
Nit. pur. dr. j.
Syrup. ribes. unc. ij.
M.
Omni bihorio sumat va-
sculum.

Nro. 8.

Rx. Rad. alth. unc. j.
Fol. alth. m. ij.
Conf. coqu. S. q. aqu. per $\frac{1}{2}$. hor. dein colat. lib. jβ. adde:

szürj

Szűrj-le más-fél mezfzely vizet, 's adgy hozzá: egy könting tisztított Salétromot; 4. lót etzetes mézet. Minden második órában egy fincsiával kell bé-adni lágy melegén.

Nro. 9.

Végy: Egy könting tisztított Salétromot; 4. lót bodza-liktariumot; 2. lót éány-som-syrupot; 16. lót bodzavirág vizet. Minden órában két kalánnal kell bé-adni.

Nro. 10.

Végy: 16. lót kút-vizet; 4. lót lenmag-olajot; és ugyan annyi tiszta mézet; egy könting tisztított Salétromot. Elegyisd öfzve klystérnek.

Nro. 11.

Végy: 4. lót aszszu szilvát; 3. lót nyers árpát; és két könting tisztított bor-követ. Vagdald öfzve, és főzd elégséges vízben fél óráig; azután szűrj-le másfél mezfzely vizet; 's

Nitr. pur. dr. j.
Oxym. simpl. unc. ij.

M.

Sumat omni bihorio vasculum tepide.

Nro. 9.

R. Nitr. pur. dr. j.
Roob. Sambuc. unc. ij.
Syrup. berber. unc. j.
Aqu. flor. samb. unc. viij.

M.

Sumat omni hora duo cochlearia.

Nro. 10.

R. Aqu. fontan. unc. viij.
Ol. lini.
Mell. pur. aa. unc. ij.
Nitr. pur. dr. j.

M.

Fiat enema tepide applicandum.

Nro. 11.

R. Prunor. exsiccat. unc. ij.
Hord. crud. unc. jβ.
Crem. tart. dr. ij.
Conscif. coqu. S. q. aqu.
per $\frac{1}{2}$ hor. dein colat.
libr. jβ. adde:
Nitr. pur. dr. j.

adgy

adgy hozzá: egy könting tisztított Salétromat; és 3. lót tengeri szőlő syrupot. Minden második órában egy findsiával kell bé-adni.

Nro. 12.

Végy: két könting tisztított bor-követ; 4. lót szilva belet; és ugyan annyi bodza liktáriumot. Napjában háromszor, avagy négyszer egy kalánnal kell bé-adni, és igyék mindenkor reája két findsia herbathét a' Nro. 13. le-iratott füvekből.

Nro. 13.

Végy: más-fél marék bodza-virágos; és ugyan annyi málna levelet. Vagdald-öszve herbathének.

Nro. 14.

Végy: egy lót senna levelet; 3. lót mannát; 2. könting tisztított bor-követ. Vagdald-öszve, 's tarsd fél megszely törő vizben hé-fedett edényben fél-órzig, azután szürd-le, 's add-bé egyszerre.

Syrup. ribes. unc. jβ.

M.

Sumat omni bihorio vasculum.

Nro. 12.

Ry. Crem. tart. dr. ij.

Pulp. prunor.

Roob. Samb. aa. unc. ij.

M.

Sumat ter vel quater de die Cochleare unum, & hibat de super bina vascula de infuso ex spec. Nro. 13.

Nro. 13.

Ry. Flor. Samb.

Fol. Malv. aa. m. jβ.

Consciff. exhibe.

Nro. 14.

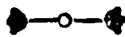
Ry. Fol. Senn. unc. β.

Mann. elect. unc. jβ.

Crem. tart. dr. ij.

Consc. Mist. infunde in aqu. serv. libr. β. relinque vase clauso per $\frac{1}{2}$ hor. dein colat. exhibe pro hau-
ltu.

Nro.

Nro. 15.

Végy: másfél megszely ruta-vizet; 3. könting Salamiákat; 4. lót ruta etzet. Elegyisd öszve.

Nro. 16.

Végy: egy marék rutát; és ugyan annyi vizi fokhagymát. Vagdald öszve, 's azután tölts réá két megszely forró vizet, tarsd még fél óráig bé-fedett edényben jó melegen, azután szûrd-le, 's adgy hozzá: 4. lót. jerva-syrupot; 20. tsepp gálitzkő-spiritust. Minden második órában egy findsiával kell beadni.

Nro. 17.

Végy: egy könting mester-gyökeret; és ugyan anny léstyan-fü gyökeret; egy marék méh-füvet. Vagdald öszve, és azután tarsd forró vízben egy fertály óráig bé-fedett edényben; szûrj-le másfél megszely vizet, 's adgy-bozzá; 3. lót málna-syrupot; 15. tsepp Hoffmani spiritust. Minden második órában egy findsiával kell beadni.

Nro. 15.

Rx. Aqu. rutæ. lib. jß.
Sal. ammon. dr. iij.
Acet. rut. unc. ij.
M.

Nro. 16.

Rx. Hb. rutæ.
— scord. aa. m. j.
Consciff. infun. f. q. aqu.
fer. per $\frac{1}{4}$ hor. vase clauso,
dein colat. libr. ij. adde:
Syrup. contrajerv. unc. ij.
Spir. vitriol. gtt. xx.

M.

Sumat omni bihorio vasculum.

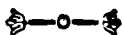
Nro. 17.

Rx. Rad. imperator.
— levistic. aa. dr. j.
Hb. meliff. m. j.
Consciff. infun. f. q. aq.
fer. per $\frac{1}{4}$ hor. vase clauso.
Dein colat. lib. jß. adde:
Syrup. rub. idæi. unc. jß.
Liq. anod. miner. gtt.
xv.

M.

Ufus, ut prioris.

Nro.

Nro. 18.

Végy: két könting matska-gyökeret. Vagdald-öszve, 's tartsd fél óráig forró vízben hé-fedett edényben; azután szűrj-le másfél mezfzely vizet, 's adgy hozzá: 3. lót pomoránts-héj-syrupot. Minden második órában egy findsiával kell bé-adni.

Nro. 19.

Végy: 16. lót rutavizet; 3. lót őszláró gyökér-syrupot; 2. könting jervatin&urát. Elegyisd - öszve, 's adgy - hé minden második órában két - kalánnal.

Nro. 20.

Végy: egy grán Kámfort; 20. grán rák-szemet. Tsinály port, 's adgy - bé minden második órában egyet; igyék réá egy findsia herbathét a' Nro. 21. le-irt fűvekből.

Nro. 21.

Végy: egy marék rutát; ugyan annyi méh - fűvet;

Nro. 18.

Ry. Rad. valeri. fylv. dr. ij. Conf. inf. f. q. aqu. ferv. per. $\frac{1}{2}$ hor.

Dein colat. lib. jß. adde: Syrup. Cortic. aurant. unc. jß.

M.

Sumat, ut prius.

Nro. 19.

Ry. Aqu. rutæ. unc. viij. Syrup. v. rad. aper. unc. jß.

Tin&ur. rad. contrajer. dr. ij.

M.

Sumat omni bihorio duo cochlearia.

Nro. 20.

Ry. Camphor. gr. j. Lap. cancror. gr. xx.

M.

Fiat pulvis. Detur talis omni bihorio unus, & bibat desuper vasculum ex infuso specierum sequentium.

Nro. 21.

Ry. Hb. rutæ. — meliss.

megint annyi kakuk-füvet.
Vagdald-öszve herbathének.

Nro. 22.

Végy: 6. grán Kámfort;
2. könting arabiai gum-
ma-torhát: kő - mosárban
dörgöld addig, míg a' Kám-
for el-olvad; azután adgy
hozzá: 3. lóti tengeri sző-
lő Syrupot; 12. lóti méh-
fű-vizet. Minden órában,
avagy minden második órá-
ban egy vagy két kalánnal
kell bé-adni.

Nro. 23.

Végy: 8. grán Kámfort;
2. lóti édes mandolát;
ugyan annyi dinnye - ma-
got. Tsinály kút - vízzel
másfél mészely mag-tejet;
azután adgy - hozzá: 2. lóti
fejér nádmézet. Minden
második órában egy find-
siával kell bé-adni.

Nro. 24.

Végy: 30. grán hany-
rató gyökeret; 10. grán
polychreit - sőt. Tsinály
port, 's add-bé egy lizerre.

Hb. Serpill. aa. m. j.
Confcifs. D. U.

Nro. 22.

Rx. Camphor. gr. vj.
Mucil. gumm. arab. dr. ij.
In mortario marmor. be-
ne subactis adde miscendo:
Syrup. ribes. unc. jß.
Aqu. meliss. unc. vj.

M.

Sumat omni hora vel
bihorio unum vel duo co-
chlearia.

Nro. 23.

Rx. Camphor. gr. viij.
Amygdal. dulc.
Semin. melon. aa. unc. j.
Fiat emulio cum aqu.
font. dein Colat. lib. jß
adde:

Sacchar. alb. unc. j.

M.

Sumat omni bihorio va-
sculum.

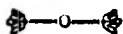
Nro. 24.

Rx. Ipecacuanh. gr. xxx.
Sal. polychr. gr. x.

M.

Fiat pulvis pro dosi.

Nro.

Nro. 25.

Végy: 3. grán hánytató bor - követ; 10. grán fejér nádmézet. Tsinály vékony port, 's add - bé egyfzerre.

avagy: -

Végy: 20. grán hánytató gyökeret; egy grán hánytató bor - követ. Tsinály vékony port, 's add - bé egyfzerre.

Nro. 26.

Végy: 6. grán hánytató bor - követ: olvoz - el 12. lót kút - vízben; azután adgy - hozzá: 2. lót etzetes mézet. Minden fél órában két kalánnal kell bé - adni, mig eleget nem hány.

Nro. 27.

Végy: harmadfél mészely főtt árpa - vizet; 4. lót bor - etzetett; 2. lót fejér nádmézet. Elegyisd - öfzve, 's add - bé findsián - ként.

Nro. 28.

Végy: harmadfél mészely lőtt árpa - vizet; 6.

Nro. 25.

Rx. Tartar. emet gr. iij.
Sacchar. alb. gr. x.

M.

Fiat pulvis tenuissimus
pro dosi.

avagy:

Rx. Ipecacuan. gran. xx.
Tart. emet. gr. j.

M.

Fiat pulvis tenuissimus
pro dosi.

Nro. 26.

Rx. Tart. emet. gr. vj.
Solve in aqu. font. unc. vj.

Dein adde:

Oxym. simpl. unc. j.
Sumat omni media ho -
ra duo cochlearia, donec
probe vomat.

Nro. 27.

Rx. Decoct. hord. lib. ijß.
Acet. vini unc. ij.
Sacchar. alb. unc. j.

M.

Sumat vasculatim.

Nro. 28.

Rx. Decoct. hord. lib. ijß.
Vin. genros. unc. iij.
lót

lót jó bort. Elegyisd-öszve, 's add-bé findsiánként.

Nro. 29.

Végy: harmadfél megszűszely főtt árpa-vizet; másfél könting gálitzkő spirirust; 4. lót málna-syrupot. Elegyisd-öszve, 's add-bé findsiánként.

Nro. 30.

Végy: 16. lót ruta-vizet; 3. lót rothadás ellen való etzetet; 4. lót Citrom héj - syrupot. Elegyisd-öszve, 's adgy-bé minden második órában két kalánnal.

Nro. 31.

Végy: 2. lót vékony kina-port; 20. lót ruta-vizet; 6. lót jó bort; 4. lót fodor minta-syrupot. Elegyisd-öszve, 's adgy-bé minden órában, avagy minden második órában két kalánnal.

Nro. 32.

Végy: egy könting tisztított Salétromat; ugyanannyi izzasztó piskóltzat;

M.

Ufus, ut prioris.

Nro. 29.

Rx. Decoct. hor. lib. ijß.
Spir. vitriol. dr. jß.
Syrup. rubi idæi. unc. ij.

M.

Ufus, ut supra.

Nro. 30.

Rx. Aq. rut. unc. viij.
Acer. antisept. unc. jß.
Syrup. cort. Citr, unc. ij.

M.

Sumat omni bora, vel
biborio duo cochlearia.

Nro. 31.

Rx. Pulv. subtiliss. cort. peruv. unc. j.
Aqu. rutæ. unc. x.
Vin. boni. unc. ijij.
Syrup. menth. unc. ij.

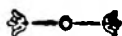
M.

Ufus, ut prioris.

Nro. 32.

Rx. Nirr. pur.
Stib. diaph. non abl. aa.
dr. ij.

3. lót

3. lótvíz etzetes mézet; ugyan annyi pipats-virág-syrupot; 16. lótvíz bodzavirág-víz. Minden második órában két kalánnal kell bé-adni; így egy findsia herbathér réá a' Nro. 13. le-irt fővekből.

Nro. 33.

Végy: fél-könting tisztított Salétromat; másfél könting izzasztó piskóltzat; 4. lótvíz tengeri hagymás etzetes mézet; 2. lótvíz pipats-virág-syrupot; 16. lótvíz édes kömény gyökér víz. Elegyisd-öszve, 's adgy-hé minden második órában két kalánnal.

Nro. 34.

Végy: egy grán értzkermest; 10. grán fehér nádmézet. Elegyisd-öszve, 's tsinály vékony port. Minden harmadik órában egyet kell bé-adni.

Nro. 35.

Végy: másfél marék súlyát. Vagdald - öszve, 's

Oxym. simpl.
Syrup. flor. rhæad aa. unc. jß.
Aq. flor. Samb. unc. viij.
M.
Sumat omni bihorio cochlearia duo cum vasculo infuli specierum herbarum Nro. 13.

Nro. 33.

R. Nitri. pur. dr. ß.
Strib. diaph. n. abl. dr. jß.
Oxymell. scill. unc. ij.
Syrup. flor. rhæad. unc. j.
Aqu. Fœnicul. unc. vij.

M.

Ufus, ut supra.

Nro. 34.

R. Kermet. mineral. gr. j.
Sacchar. alb. gr. x.
M.
Fiat pulvis tenuissimus.
Sumat omni bihorio, aut trihorio talem.

Nro. 35.

R. Hb. Salv. m. jß.
Consciff. infund. f. q. tarsd

tartsd forró vízben fél óráig; azután szűrj le másfél megszely vizet, 's adgy hozzá: 3. lót sállya - syrupot. Minden harmadik órában egy findsiával, kell béadni.

Nro. 36.

Végy: egy lót kinaport; 3. lót sállya - conservát; annyi sállya - syrupot, a' mennyivel liktáriumot tsinálhatsz. Minden második órában egy küskalánnal kell béadni.

Nro. 37.

Végy: 2. lót édes mandolát; ugyan annyi dinnye - magot; 7. gran Kámfort. Tsinály mag - tejet; szűrj-le másfél megszelyt, 's azután adgy hozzá: 3. lót fejer Mák - syrupot. Minden második órában egy findsiával kell béadni.

Nro. 38.

Végy: 40. grán rabarbarát; és ugyan annyi polychrest - söt. Tsinály port, 's add - bé egyszerre.

aqu. ferv. per $\frac{1}{2}$ hor. dein colat. lib. jß.

Adde:

Syrup. Salv. unc. jß.
M.

Sumat omni bihorio vasculum.

Nro. 36.

R. Pulv. cortic. peruv. unc. ß.

Conserv. salvi. unc. jß.

Syrup. salv. q. s.

M.

Fiat electuarium. Sumat omni bihorio parvum cochleare.

Nro. 37.

R. Amygd. dulc.

Sem. melon. aa. unc. j.

Caphor. gr. vij.

Fiat emulsió, & colat. lib. jß.

Adde:

Syrup. papav. alb. unc. jß.

M.

Sumat omni bihorio vasculum.

Nro. 38.

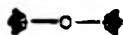
R. Rhei elect.

Sal. polychr. aa. gr. xl.

M.

Fiat pulvis pro dosi,

Nro.

Nro. 39.

Végy: 4. lót savanyó pálna-gyümöltset; 2. lót fehér málva gyökeret. Vagdald-öszve, 's főzd egy fertály óráig elégséges vízben, azután szürj-le másfél mezfizely vizet, 's adgy hozzá: másfél könting tisztított Salétromat; 3. lót mannát; 2. lót léánysom-syrupot. Minden órában, avagy minden második órában egy findsiával kell bé-adni.

Nro. 40.

Végy: 2. lót fehér málva gyökeret; egy marék fehér málva-levelet. Vagdald öszve, 's főzd elégséges vízben fél óráig; azután adgy-hozzá: másfél marék tejér málva virágot; 2. lót reszelt édes gyökeret. Hadd áljon forró vízben még egy fertály óráig; azután szürj-le két mezfizely vizet, 's adgy-bé minden második órában egy findsiával lágy melegen.

Nro. 41.

Végy: 3. lót édes man-

Nro. 39.

ri. Tamarind. unc. ij.
Rad. althæe. unc. j.
Consciff. coq. s. q. aqu.
per $\frac{1}{4}$ hor. dein Colat.
lib. jß.
Adde:
Nitr. pur. dr. jß.
Mann. elect. unc. jß.
Syrup. berber. unc. j.

M.

Sumat omni hora, vel
bihorio vasculum.

Nro. 40.

ri. Rad. althæe. unc. j.
Fol. althæe. m. j.
Consciff. coqu. s. q. aqu.
per $\frac{1}{4}$ horæ dein.
Adde:
Flor. althæe. m. jß.
Glycyrrh. ras. unc. j.
Relinque adhuc in fer-
vida infus. per $\frac{1}{4}$ hor. col.
lib. ij. exhibe.
Sumat omni bihorio va-
sculum tepide.

Nro. 41.

ri. Amygd. dulc. unc. jß.
dolát:

dolát. Tsinály mandola-
rejet, és szürj-le egy mez-
szelyt; azután ady-hozzá:
2. löt fejtér mák-syrupot.
Minden második órában
egy findsiával kell bé-
adni.)

Nro. 42.

Végy: 50. grán jalap-
pát; 5. grán édes kénesöt.
Tsinály port, 's add-bé
egyszerre.

Nro. 43.

Végy: 15. grán scam-
monea - gyantát; 5. grán
jalappa-gyantát; 3. grán
édes kénesöt; 20. grán
fejtér nádmézet. Tsinály
port, 's add-bé egyszerre.

Nro. 44.

Végy: 24. grán kénesös
pilulákat az Ausztriai tar-
tományok' patikáros köny-
véből. Tsinály belöllek hat
pilulákat, 's add-bé egy-
szerre.

Nro. 45.

Végy: Itálnak savót,
avagy iró rejet, melly a'
vaj-küpvüléskor készül.

Fiat emullio, & Colat.
libr, j.

Adde:

Syrup. papav. alb. unc. j.
M.

Ufus, ut supra.

Nro. 42.

R. Pulv. rad. jalapp. gr. ℥.
Mercur. dulc. gr. v.

M.

Fiat Pulvis pro dosi.

Nro. 43.

R. Scammone. gr. xv.

Refin. jalap. gr. v.

Mercur. dulc. gr. iij.

Sacchar. alb. gr. xx.

M.

Fiat pulvis tenuissimus
pro dosi.

Nro. 44.

R. Mass. pilul. mercur. P.

P. gr. xxjv.

Fiant inde pilulæ Nro.
vj. pro dosi.

Nro. 45.

R. Serum lactis, vel lac
ebutyrum.

Sumatur pro potu.

Nro.

Nro. 46.

Végy: 4. lót széles lapu gyökeret. Vagdald apróra, 's főzd egy fertály óráig elégséges vízben; azután a' főzésnek vége felé adgy-hozzá: 2. lót édes kömény - gyökeret. Tartsd még jó melegen egy fertály óráig; azután harmadtél meszszely le-szűrt vízhez adgy még 5. lót föld-füst-syrupot; 3. könting hig leveles borkövet. Elegyisd öfzve, 's adgy-bé minden második órában egy findsiával.

Nro. 47.

Végy: 2. könting jalappát; 3. könting tisztított bor-követ; 4. lót szilva-liktariumot; ugyan annyi bodza liktariumot. Keverd öfzve, 's adgy-bé minden második órában egy küs kalánnal, mig lazálni kezd.

Nro. 48.

Végy: egy könting fekete kükörts-extractumot; 6. könting fejer magnésiát. Tsinály vékony port, 's adgy-bé minden nap há-

Nro. 46.

ny. Rad. bardan. unc. ij. Consciff. coqu. s. q. aqu. per $\frac{1}{4}$ hor.

Dein adde:

Rad. fænicul. unc. j.

Relinqu. adhuc in fer-vid. infus. per $\frac{1}{4}$ bor. dein colat. ¶ ijß.

Adde:

Syrup. fumar. unc. ijß.

Liquor. terr. fol. tart. dr. iij.

M.

Sumat omni bihorio vasculum.

Nro. 47.

ny. Pulv. rad. jalapp. dr. ijß. — cremor. tart. dr. iij. Pulp. prunor.

Roob. Samb. aa. unc. ij.

M.

Sumat omni bihorio parvum cochleare, donec purgetur.

Nro. 48.

ny. Extract. pulsatill. nigri. dr. j.

Magnes. nitr. dr. vj.

M.

Fiat pulvis tenuissimus rom-

romszor a' mennyit egy
kés hegygyel venni lehet.

Nro. 49.

Végy: egy lót bürök-
extractumot; egy könting
laxáló extractumot. Tsi-
nály 3. gránnyi pilulákat,
's adgy - ké minden nap
háromszor hármat; az az:
egész nap kilentzet.

Nro. 50.

Végy: 2. lót fris irós
vaját; egy könting készít-
tetett tutzia - port; 6. grán
kék gálitzkő port; 25.
grán veres præcipitált ké-
nesöt Keverd - öszve ke-
nőnek.

Nro. 51.

Végy: 12. lót rósa - vi-
zet; 12. tsepp glét etze-
tet. Elegyisd - ösze szem-
viznek.

Nro. 52.

Végy; fél könting zink-
virágot; és 12. lót rósa-
vizet. Elegyisd-öszve szem-
viznek.

Második Réfz.

Sumat de die ter, quan-
tum Cultri cuspide capi
potest.

Nro. 49.

Rx. Extract. cicut. unc. β.
M. P. extr. cathol. dr. j.

M.

Fiant pilulæ gr. iij. Su-
mat ter de die tres.

Nro. 50.

Rx. Butyr. recent. unc. j.
Pulv. tutiæ præpar. t. dr. j.
— vitr. ol. cypr. i. gr. vj.
Mercur. præcip. rubr.
gr. xxv.
Misce exactissime, ut fiat
unguentum.

Nro. 51.

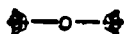
Rx. Aqu. rosar. unc. vj.
Acet. lit' arg. gut. xij.
M.
Pro collyrio.

Nro. 52.

Rx. Flor. Zinc. dr. β.
Aqu. rosar. unc. vj.
M.
Usus, ut supra.

Z z

Nro.

Nro. 53.

Végy: 6. grán fejer gálitzkövet; olvozdel 8. lótrósa - vizben. Szólgályon szem-viznek.

Nro. 54.

Végy: 6. lótrósa borsdorfi alma belet a); ugyan annyi fejer kenyér belet; 2. marék bodza-virágot. Vagdald-öszve, 's főzd elégséges vizben meleg kötésnek; a' főzésnek végefele adgy - hozzá: 10. grán Kámfort; 20. grán Ausztriai Sáfrányt. Elegyisd-öszve, 's gyenge ruha kötöt kösd a' szemre melegen; ujítsd-meg, ha meg-hül.

Nro. 55.

Végy: 10. lótrósa - vizet; és 2. lótrósa - alma - torhat. Elegyisd-öszve szem-viznek.

Nro. 56.

Végy: tutzia - irat, a' mennyi tettzik.

Nro. 53.

Rx. Vitriol. alb. gr. vj.
Solve in aqu. rosar. unc. jv.

M.

Ufus, ut prioris.

Nro. 54.

Rx. Pulp. pomor. acido-dulc.
Mucilag. panis alb. aa. unc. iij.

Flor. Sambuc. m. ij.

Coq. c. f. q. aq. in form. Cataplas. tub. finem adde:

Camphor. gr. x.

Croci austr. scr. j.

M.

Ut in molli linteolo cataplasma oculis imponatur, et renovetur, quando frigescit.

Nro. 55.

Rx. Aq. rosar. unc. v.
Mucilag. Sem. cydon. unc. j.

M.

Nro. 56.

Rx. Ungventum de tutia.

Nro.

a) Muskatály almának-is neveztetik; édes-is, savanyó-is; igen kedves ízű, majd mind a' muskatály-szóló.

Nro. 57.

Végy: másfél mezfzely főtt árpa-vizet; 2. lót rósa mézet. Elegyisd-öszve.

Nro. 58.

Végy: egy marék rutát; ugyan annyi vizi fokhagymát. Vagdald-öszve, 's tarsd elégséges forró vízben egy fertály óráig; azután szűrj - le másfél mezfzely vizet, 's adgyhozzá: 3. lót rósa - mézet; 2. könting mirrhainturát. Elegyisd-öszve.

Nro. 59.

Végy: egy marék hürket; és ugyan annyi hódza-virágot. Vagdald-öszve, 's tarsd elégséges forró vízben egy fertály óráig; azután szűrj-le másfél mezfzely vizet, 's adgyhozzá: 3. lót tiszta mézet. Elegyisd-öszve.

Nro. 60.

Végy: egy lót bürök-extractumot. Tsinály három gránnyi pilulákat, 's adgybé minden nap háromszor kettőt, lassan lassan szaporitván a' pilulák' számát.

Nro. 57.

Rx. Decoct. hord. libr. jβ.
Mell. rofar. unc. j.
M.

Nro. 58.

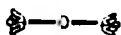
Rx. Hb. ruta.
— scord. aa. m. j.
Consc. infund. f. q. aqu.
ferv. per $\frac{1}{4}$ hor. dein colat.
lib. jβ. adde:
Mell. rofar. unc. jβ.
Tinct. Mirrh. dr. ij.
M.
Usus, ut prioris.

Nro. 59.

Rx. Hb. cicut.
Flor. Samb. aa. m. j.
Consciff. mist. infund.
c. f. q. aq. ferv. per $\frac{1}{4}$ hor.
dein colat. lib. jβ.
Adde:
Mell. pur. unc. jβ.
M.

Nro. 60.

Rx. Extr. cicut. unc. β.
Fiant pilulæ gr. iij.
Sumat ter de die duas
sentim augendo dolim.

Nro. 61.

Végy: 2. lót tűz - füvet
a); ugyan annyi édes gyö-
keret. Vagdald-öszve.

Nro. 62.

Végy: másfél meszfzely
bodza-virág vizet; 3. lót
rósa-mézet; ugyan annyi
szederj-syrupot; 8. lót fris
házi zöld levet. Elegyisd-
öszve száj-viznek.

Nro. 63.

Végy: másfél meszfzely
bodza - virág vizet; 3. lót
rósa - mézet; ugyan annyi
viola - syrupot; 20. tsepp
gálitzkő spiritust. Elegyisd-
öszve száj-viznek.

Nro. 64.

Végy: 2. lót rósa - mé-
zet; 20. tsepp savanyó só
spiritust. Elegyisd - öszve
száj-írnak.

Nro. 65.

Végy: másfél meszfzely
bodza - virág vizet; 4. lót
szederj - syrupot; fél kön-

Nro. 61.

Rx. Hb. Flammul. Jovis.
Glycyrrh. aa. unc. j.
Consciff. mist. d. u.

Nro. 62.

Rx. Aqu. Flor. Samb. lib. jβ.
Mell. rosar.
Syrup. moror. aa. unc. jβ.
Succi semper vivi major.
rec. express. unc. jv.

M.

Pro collutorio.

Nro. 63.

Rx. Aqu. flor. Samb. lib. jβ.
Mell. rosar.
Syrup. violar. aa. unc. jβ.
Spir. vitriol. gtt. xx.

M.

Ufus, ut supra.

Nro. 64.

Rx. Mell. rosar. unc. j.
Spir. Sal. acid. gtt. xx.
M.

Nro. 65.

Rx. Aqu. flor. Samb. lib. jβ.
Syrup. moror. unc. ij.
Spir. Sal. acid. dr. β
ting

a) Csapó Szivó-Fűnek nevezik; de Tűz-fűnek talán job-
ban neveztetik, mivel olly égető erős izű, mint a'
tűz.

ting savanyó Só-spiritust.
Elegyisd-öszve száj-viznek.

Nro. 66.

Végy: másfél megszely
főtt árpa - vizet; 4. lóts birs
alma-torhat; 2. lóts Szent
János gyöker-syrupot. Ele-
gelyisd-öszve száj - viznek.

Nro. 67.

Végy 2. lóts rósa mézet;
ugyan annyi birs alma-
torhat. Elegyisd-öszve.

Nro. 68.

Végy: 5. lóts föld - füst-
fűt syrupot; 4. lóts kalán
levelű - fűt vizet; 14. lóts
bodzavirág vizet; másfél
könting hig leveles bor-
követ. Elegyisd - öszve, 's
adgy-bé minden második
órában két kalánnal.

Nro. 69.

Végy: 12. lóts fejer ré-
pát héjastól. Vagdald-ösz-
ve, 's főzd elégséges viz-
ben egy fertály óráig;
szűrj - le másfél megszely
tölt vizet gyengén ki - fa-

M.
Pro collutorio,

Nro. 66.

℞. Decoct. hord. lib. jß.
Mucilag. Semin. Cydon.
unc. ij.
Syrup. diacod. unc. j.
M.
Ufus, ut prior's.

Nro. 67.

℞. Mell. rosar.
Mucil. sem. Cydon. aa.
unc. j.
M.

Nro. 68.

℞. Syrup. fumar. unc. ijß.
Aqu. cochlear. unc. ij.
— flor. Samb. unc. vij.
Liquor. terr. fol. tart.
dr. jß.
M.
Samat omni bihorio duo
cochlearia.

Nro. 69.

℞. Rapar. albar. cum cort,
unc. vj.
Consciff. coqu. f. q. aq.
per $\frac{1}{4}$ hor. dein
Colat. lib. jß. leviter
expressæ adde:

tsarván; azután adgy - hozzá: 3. lót szederj - syrupot. Elegyisd - öszve, 's öblegesd vele a' torkat: lehet minden második, avagy harmadik órában-is egy findsiával lágy melegen le-nyelni.

Nro. 70.

Végy: 3. lót választott Chinát, Vařdald - öszve, 's főzd elégséges vizben egy óráig; azután szűrj-le másfél megszizely főtt vizet, 's adgy - hozzá: 3. lót fejer nádmezet; ugyan annyi fa - héj vizet. Elegyisd - öszve, 's adgy - bé minden órában, avagy minden második órában egy findsiával lágy melegen,

Nro. 71.

Végy: 3. könting rák szemet; ugyan annyi kék kükörts-etzeret; 3. lót fejer málna-syrupot; 14. lót édes kömény-gyökér-vizet; 2. könting big leveles bor köver; 20. tsepp édes salétrom-spiritust. Elegyisd - öszve, 's adgy - bé minden 2-dik órában két kalánnal.

Syrup. moror. unc. jß.

M.

Fiat collutorium, vel interne sumat omni bihorio, aut trihorio vasculum tepide.

Nro. 70.

Rx. Cort. peruv. selestiff. unc. jß.

Conciff. coqu. s. q. aqu. per hor. dein colat. lib. jß.

Adde:

Sacchar. alb.

Aqu. cinnamom. aa. unc. jß.

M.

Sumat omni hora, vel bihorio vasculum tepide.

Nro. 71.

Rx. Lap. cancror.

Acet. colchic. aa. dr. iij.

Syrup. alth. unc. jß.

Aq. fcenicul. unc. viij.

Liquor. terr. fol. tart. dr. ij.

Spir. nitro. dulc. gtt. xx.

M.

Sumat omni bihorio cochlearia duo.

Nro.

Nro. 72.

Végy: öt ofzlató gyökereket, mindenikből három köntinget. Vagdald-öszve, 's tartsd elégséges forró vízben fél óráig; azután szűrj - le két mészely vizet, adgy hozzá: 3. könting big leveles bor-követ; 4. lót édes kömény gyökér - syrupot. Elegyisd - öszve, 's adgy - hé minden második, avagy harmadik órában egy findsiával melegen.

Nro. 73.

Végy: másfél könting ammoniak-gummit; ugyan annyi gálbán - gummit; 15. grán Kámfort; ugyan annyi hód - tetemet; fél könting ruffi pilulát; annyi tengeri gyánta - tincturát, a' mennyivel 3. gránnyi pilulákat tsinálhatz. Minden nap háromszor háromat kell bé-adni egy findsia herbathével a' Nro. 21. le-irt füvekből.

Nro. 74.

Végy: egy lót rosda nélkül való vas - port; 6. könting választott kina-

Nro. 72.

R. Rad. v. aporient. aa. dr. iij.

Consciff. infund. f. q. aqu. ferv. per. $\frac{1}{2}$ hor. dein colat. lib. ij. adde:

Liq. ter. fol. tart. dr. iij. Syrup. tænicul. unc. ij.

M.

Sumat omni bihorio, vel trihorio vasculum calide.

Nro. 73.

R. Gumm. ammon.

— — galban. aa. dr. jβ.

Camphor.

Castor. aa. gr. xv.

M. P. Ruffi. dr. β.

Tinct. succin. q. f.

M.

Fiant pilulæ gr. iij.

Sumat ter de die pilul. tres, & bibat qualibet vice vasculum infus. ex speciebus Nro. 21.

Nro. 74.

R. Limat. mart. non rubig. unc. β.

Cort. peruv. selediff. dr. vj. port;

port; 3. könting fa-héj-
port; ugyan annyi fehér
fa-héj port; másfél könting
czitvor-gyökeret. Tsi-
nály port, 's azután cölts-
réá másfél metizely jó
Austriai, avagy másféle
erős savanyóska tort.
Tartsd 24. órá g gyakran
meg-mozgatván bé-fedett
edényben; azután szűrd-le,
's adgy-bé minden har-
madik órában két kalán-
nal, lassan lassan szapa-
ritván a' mértéket, ha a'
szükség úgy fogja ké-
vánni.

Nro. 75.

Végy: egy lót rosda
nélkül való vas-port, ugyan
annyi kina-port; egy könting
myrrha-port; 4. lót
fodor minta-conservát; an-
nyi todor minta-syrupot,
a' mennyivel liktáriumot
tsinálhasz. Minden har-
madik órában egy szere-
rsen diónyit kell béadni
egy tinásia herbathével
Nro. 21.

Nro. 76.

Végy: egy könting
Olasz úti-fű virágot; egy

Cort. Cinnam.

— Vinteran. aa. dr. iij.
Rad. Zedoar. dr. jβ.

M.

Fiat pulvis, cui affunde
vini boni Austriaci vel alius
subacidi generosi lib. jβ.
resinou. per 24. hor. in
digestione agitando subin-
de, dein colat. exhibe,
Sumat omni trihorio co-
chlearia duo, sentim au-
gendo dolim, si opus fue-
rit.

Nro. 75.

Rx. Limat. mart. non rubig.
Pulv. cort. peruv. aa.
unc. β.
Pulv. Myrr. eleſt. dr. j.
Conf. menth. unc. ij.
Syrup. menth. q. ſ.

M.

Fiat Electuarium.
Sumat omni trihorio ad
magnitudinem nucis mo-
ſcharæ, & bibat deſuper va-
ſculum infuſ. ex ſpec.N. 21.

Nro. 76.

Rx. Flor. arnic. dt. j.
— chamom. m. j.

marék

marék szék-fű - virágot. Vagdald-öszve, 's tartsd tortó vízben egy ferrály óráig; azután szűrj le 12. lót vizet, 's vesd-bé kly stérnek.

Nro. 77.

Végy: 20. grán Kámfort; egy lót arabiai gumi torhat. Márvány-mosárban morsold-el, 's azután adgy-hozzá: 12. lót székfű-virág vizet. Elegyisd öszve klystérnek.

Nro. 78.

Végy: 2. lót rósa-mézer; 3. könting kalányleve.ű-fű spiritult. Elegyisd öszve.

Nro. 79.

Végy: 16. lót ruta-vizet; 3. könting salamiák-spiritult; ruta-etzetből annyit, a' mennyivel a' salamiák spiritus meg-telik; azután adgy hozzá: 3. lót öt özlátó gyökér-syrupot. Elegyisd-öszve, 's adgy-bé minden második órában két kalánnal.

Consciff. mist. inf. f. q. aq. ferv. per $\frac{1}{4}$ hor. dein colat. unc. vj.

Exhibe pro clysmate.

Nro. 77.

Rx. Camph. gr. xx.
Mucil. gumm. arab. unc.
β. In mort. marmor. bene tritis, & mistis adde:
Aq. flor. chamom. unc. vj.

M.

Pro clysmate.

Nro. 78.

Rx. Mell. rosar. unc. j.
Spir. cochlear. dr. iij.
M.

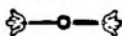
Nro. 79.

Rx. Aqu. rutæ. unc. viij.
Spir. sal. ammon. dr. iij.
Acet. rutac. q. f.
Ut fiat perfecta saturatio, dein adde:
Syrup. v. rad. aper. unc. jβ.

M.

Sumat omni bihorio duo cochlearia.

Nro.

Nro. 80.

Végy: 2. könting hideg trágánt - species port; 3. lót Szent János gyökér - syrupot; 8. lót pipats - virág vizet. Elegyisd - öfzve, 's adgy - bé minden órában, avagy minden második órában két kalánnal.

Nro. 81.

Végy: egy lót fris mandola - olajt; egy tojás - székét. Márvány - mozsárban törtö - öfzve, 's azután adgy - hozzá: 3 lót Szent János - gyökér - syrupot. Elegyisd - öfzve, 's adgy bé gyakran egy kávés kalánnal.

Nro. 82.

Végy: egy grán opiumot; 8. lót hárs - virág vizet; 2. lót pipats - virág - syrupot. Elegyisd - öfzve, 's adgy - bé minden órában, avagy második órában két kalánnal.

Nro. 83.

Végy: egy grán opiumot; 2. lót fris mandola - olajt, avagy len - mag - olajt.

Nro. 80.

Rx. Pulv. spec. diatrag frig. dr. ij.

Syrup. diacod. unc. jß.

Aqu. flor. rhæad. unc. jv.

M.

Sumat omni hora, vel hiborio cochlearia duo.

Nro. 81.

Rx. Ol. amygd. dulc. recent. press. unc. ß.

Vitell. ovor. num. j.

In mortar. marmor. bene subactis adde:

Syrup. Diacod. unc. jß.

M.

Pro lin&u.

Nro. 82.

Rx. Laud. pur. gr. j.

Solve in aqu. flor. tili. unc. jv. dein adde:

Syrup. flor. rhæad. unc. j.

M.

Sumat omni hora, vel hiborio duo cochlearia.

Nro. 83.

Rx. Laud. pur. gr. j.

Olei amygd. recent.

vel

Olei lin. recent. unc. j.

Ele-

Elegyisd - öfzve , 's add-bé estve egyfzerre.

Nro. 84.

Végy: 6. grán ebnyelv-pilulákat. Tsinály két pilulát , 's add - bé estve mind a' kettőt egyfzerre.

Nro. 85,

Végy: egy grán opiumot; 13. grán rák - szemet. Tsinály port , 's add-bé egyfzerre.

Nro. 86.

Végy: egy könting tiszta temjént; ugyan annyi tiszta mastikset; egy lót meg - sűrűített édes gyökér - levét; annyi terpenintát, a' mennyivel 4. gránnyi pilulákat tsinalhattz. Minden harmadik órában kettőt kell bé - adni egy findsia herbathével a' Nro. 87. le-irt speciesekből.

Nro. 87.

Végy: egy marék apró bojtorján - fűvet; ugyan annyi arany veszföt; megint annyi ökör-fark - fű virágot. Vagdald öfzve herbathének.

M.

Pro haustu vespertino.

Nro. 84.

Rx. M. P. de cynogloss. gr. vj.

Fiant pilul. N. ij.
Sumat vesperi pro dosi.

Nro. 85.

Rx. Laud. pur. gr. j.
Lap. cancror. gr. xv.

M.

Fiat pulvis pro dosi.

Nro. 86.

Rx. Oliban.

Mastich. aa. dr. dr. j.
Succi inspiss. glycyrrh. unc. β.

Therebint. q. s.

M.

Fiant pilul. gr. jv.
Sumat omni trihorio duas,
& bibat desuper unum,
aut duo vascula intus. ex spec. sequ.

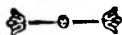
Nro. 87.

Rx. Hb. agrimon.

— virg. aur.

Flor. verbas. aa. m. j.
Consciff. mista exhibe.

Nro.

Nro. 88.

Végy: 6. lót fejer máltva-gyökeret; két marék fejer máltva-levelet; 2. lót édes gyökeret. Vagdald-öfzve.

Nro. 89.

Végy: két lót kereszt-fü gyökeret; ugyan annyi édes gyökeret. Vagdald-öfzve.

Nro. 90.

Végy: két lót Islandiai mohot; ugyan annyi édes gyökeret. Vagdald-öfzve.

Nro. 91.

Végy: egy lót Velenzei-fzappant; ugyan annyi bürök-extractumot. Tsinály 3. gránnyi pilulakot. Minden nap háromszor hármot kell bé-adni.

Nro. 92.

Végy: 40. grán tisztított Salétromat; 3. lót Szent János gyökér-syrupot; 14. lót hárs-virág vizet. Ele gyisd-öfzve, 's adgy-bé minden órában két kalánnal.

Nro. 88.

Rx. Rad. alth. unc. iij.
Fol. alth. m. ij.
Glycyrrrh. unc. j.
Consciff. mitta exhibe.

Nro. 89.

Rx. Rad. polygal.
Glycyrrrh. aa. unc. j.
Consciffa D. U.

Nro. 90.

Rx. Lychen. Island.
Glycyrrrh. aa. unc. j.
Consciff. D. U.

Nro. 91.

Rx. Sapon venet.
Extract. Cicut. aa. unc. β.
M.
Fiant pilulæ gr. iij.
Sumat ter de die tres.

Nro. 92.

Rx. Nitr. pur. gr. xl.
Syrup. diacod. unc. jβ.
Aqu. flor. tilix. unc. vij.
M.
Sumat omni hora duo cochlearia.

Nro. 93.

Végy : 16. lót pipats virág vizet; 3. lót Szent János gyökér-syrupot; 15. tsepp gálitzkő - spirituſt Elegyisd-öszve, 's adgy bé minden órában két kalánnal.

Nro. 94.

Végy : két könting veres örmény - földet; 3. lót Szent János-gyökér syrupot; 14. lót pipats virág vizet. Elegyisd - öszve, 's adgy - bé minden órában két kalánnal.

Nro. 95.

Végy : két könting veres örmény földet; fél könting jáponiai áréka fa - lever; 3. lót Szent János-gyökér - syrupot; 14. lót pipats virág - vizet. Elegyisd - öszve, 's adgy - bé minden órában két kalánnal.

Nro. 96.

Végy : 10. grán kő-tim-sót; 16. lót pipats virág-vizet; 3. lót Szent János gyökér syrupot. Elegyisd

Nro. 93.

Rx. Aqu. flor. rhæad. unc. viij.
Syrup. Diacod. unc. jß.
Spir. vitriol. gtt. xv.

M.

Ufus, ut prioris.

Nro. 94.

Rx. Bol. armen. dr. ij.
Syrup. diacod. unc. jß.
Aqu. flor. rhæad. unc. vij.

M.

Ufus, ut supra.

Nro. 95.

Rx. Bol. armen. dr. ij.
Pulv. terr. catech. dr. ß.
Syrup. diacod. unc. jß.
Aqu. flor. rhæad. unc. vij.

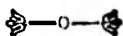
M.

Ufus, ut supra.

Nro. 96.

Rx. Alum. rup. gr. x.
Solve in aqu. flor. rhæad.
unc. viij. dein adde :
Syrup. diacod. unc. jß.

öfz.

öszve, 's adgy-bé minden órában két kalánnal.

Nro. 97.

Végy: egy könting vér-gyökér-port; 3. lót Szent János-gyökér syrupot; 16. lót pipats-virág vizet. Elegyisd - öszve, 's adgy - bé minden órában két kalánnal.

Nro. 98.

Végy: 8. lót fekete nádaly gyökeret; 4. lót tejér málna gyökeret; 2. lót édes gyökeret. Vagdald-öszve.

Nro. 99.

Végy: 4. lót etzetes mézet; 14. lót pipats - virág.vizet. Elegyisd öszve, 's adgy - bé minden második órában két kalánnal.

Nro. 100.

Végy: 4. lót etzetes mézet; 2. lót Szent János gyökér-syrupot. Elegyisd-öszve, 's adgy-bé gyakran egy küs kalánnal.

M.

Ufus, ut prioris.

Nro. 97.

Rx. Pulv. rad. tormentill.dr. j.
Syrup. diacod. unc. jβ.
Aqu. flor. rhæad.unc. viij.

M.

Ufus, ut supra.

Nro. 98.

Rx. Rad. consolid. maj.
unc. jv.
Rad. althææ. unc. ij.
Glycyrrh. unc. j.
Consc. mist. D. U.

Nro. 99.

Rx. Oxym. simpl. unc. ij.
Aqu. flor. rhæad. unc. vij.
M.
Sumat omni bihorio duo cochlearia.

Nro. 100.

Rx. Oxym. simpl. unc. ij.
Syrup. diacod. unc. j.
M.
Sumat sæpius parv. cochleare.

Nro.

Nro. 101.

Végy: 2. lót nádmézzel elegyített földi borostyánt; ugyan annyi nádmézzel elegyített föld-füftet; megint annyi Szent János-gyökér - syrupot. Elegyisd - öfzve, 's adgy - bé minden második órában egy kűs kalánnal.

Nro. 102.

Végy: egy löt kerefszfű gyökér-port, ugyan annyi kina-port; annyi mejmézet, a' mennyivel lágy liktáriumot tsinálhatz. Minden második órában egy kűs kalánnal kell beadni.

Nro. 103.

Végy: 40. grán rabarbarát, 20. grán rák - szemet. Tsinály port, 's add-bé egyfzerre.

Nro. 104.

Végy: 2. löt rothadás ellen való etzeret az Ausztriai tartományok' patikáros könyvéből.

Nro. 105.

Végy: 2. könting Szarvas-szarv spiritust,

Nro. 101.

Rx. Conserv. heder. terrestr.
— — fumar.
Syrup. diacod. aa. unc. j.

M.

Sumat omni bihorio parvum cochleare.

Nro. 102.

Rx. Pulv. rad. polygal.
— — cort. peruv. aa.
unc. β.
Mell. peitoral. q. f.
Ut fiat Eleduarium molle.
Sumat omni bihorio parvum cochleare.

Nro. 103.

Rx. Rhei elect. scr. ij.
Lap. cancr. scr. j.
M.
Fiat pulvis pro dosi.

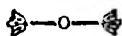
Nro. 104.

Rx. Acet. antisept. P. P.
unc. j.
D. U.

Nro. 105.

Rx. Spir. C. C. dr. ij.
D. U.

Nro.

Nro. 106.

Végy: 2. könting hód-
retem-tincturát.

Nro. 107.

Végy: 8. lót ruta-vizet;
2. lót fodor minta syrupot;
20. tsepp hód-retem tin-
cturát; 15. tsepp fájdalom-
enyhítő essentiát. Elegyisd
öszve, 's adgy-bé minden
fertály órában egy vagy
két kalánnal.

Nro. 108.

Végy: 2 könting tisztá-
temjént; ugyan annyi tisztá-
ta mástikset; egy könting
választott myrrhát; annyi
terpeninát, a' mennyivel
3. gránnyi pilulákat tsi-
nálharz. Minden nap há-
romszor négyet kell bé-
adni egy findsia sállya-
berhathével.

Nro. 109.

Végy: egy könting po-
lychrest-sót. Tsinály port,
's adgy-bé minden harma-
dik órában egyet.

Nro. 110.

Végy: 3. könting po-
lychrest-sót; mástél kön-

Nro. 106.

Rx. Tinct. castor. dr. ij.
D. U.

Nro. 107.

Rx. Aqu. ruta. unc. jv.
Syrup. menth. unc. j.
Tinctur. castor. gtt. xx.
Laud liqu. Syd. gtt. xv.
M.

Sumat omni quadrante
horæ unum aut duo co-
chlearia.

Nro. 108.

Rx. Olyban.
M stich. aa. dr. ij.
Myrrh. elect. dr. j.
Thereb. q. f.
M.

Fiant pilulæ gr. iij.
Sumat ter de die qua-
tuor, & bibat desuper va-
sculum infusi salvia.

Nro. 109.

Rx. Sal. polychr. dr. j.
Fiat pulvis pro dosi.
Sumat omni trihorio ta-
lem.

Nro. 110.

Rx. Sal. polychr. dr. iij.
Pulv. rad. jalapp dr. jß.
ting

ting jalappa - port; 3. lótföld - füst conservát; ugyanannyi vízi torma conservát; annyi öt ofzlató-gyökér syrupot, a' mennyivel conservát tsinálhatz. Minden harmadik órában egy küs kalánnal kell bé-adni.

Nro. 111.

Végy: 2. könting tojás-sárgával el - olvosztatt ammoniak - gummát; 4. lótrengeri hagymás erteres mézet; mástél könting polychrest - sórt; 16. lót édes kömény gyökér - vizet. Elegyisd - öfzve, 's adgy - hé minden második órában két kalánnal.

Nro. 112.

Végy: 6. lót édes mejelixirt az Ausztriai Tartományok' patikáros könyvéből. Minden nap háromszor, avagy négyszer egy kalánnal kell bé - adni egy findsia isop-herbathével.

Nro. 113.

Végy: 16. lót majoránna - vizet; 6. lót kék kükörts-erteres mézet; 2. könting
Második Réfz.

Conf. fumar.

— — nastur. aquat. aa. unc. jß.

Syrup. v. rad. aper. q. s. M.

Fiat conserva.

Sumat omni trihorio parvum cochleare.

Nro. 111.

Rx. Gumm. ammon vitell. ovor. fol. dr. ij. Oxym. scill. unc. ij. Sal. polychr. dr. jß. Aqu. fœnicul. unc. viij.

M.

Sumat omni bihorio duo cochlearia.

Nro. 112.

Rx. Elix. pector. dulc. P P. unc. ij. D. U.

Sumat ter, vel quater de die cochleare unum; & bibat desuper vasculum infusi hyssopi.

Nro. 113.

Rx. Aqu. majoran. unc. viij. Oxym. colchic. unc. ij. Liq. terr. fol. tart.

A a a

ting

ting hig levelős bor-követ; ugyan annyi kalán levelűfű - spiritust. Elegyisd-öszve, 's ady-bé minden harmadik órában két kalánnal.

Nro. 114.

Végy: 14. lót ruta - vizet; 3. lót fodor - minta syrupot; 20. tsepp ánisos salamiák - spiritust; 15. tsepp fájdalomt enyhítő essentiát. Elegyisd-öszve, 's adgy-bé minden fél órában egy, vagy két kalánnal.

Nro. 115.

Végy: egy könting scammoniát; egy lót büdös - kővirágot; ugyan annyi fejer mágnésiát. Tsinály port, 's adgy-bé minden nap háromszor egy kűs kalánnal, igyék réá egy findsia herbathét a' következendő gyökerekből.

Nro. 116.

Végy: 12. lót széles lapu - gyökeret; 2. lót édes gyökeret. Vagdald-öszve.

Nro. 117.

Végy: 14. lót fodor-

Spir. cochlear, aa. dr. ij.

M.

Sumat omni bihorio duo cochlearia.

Nro 114.

Rx. Aqu. ruta. unc. vij.

Syrup. menth. unc. jβ.

Spir. salm. ammon. anis. gtt. xx.

Laud. liqu. Syd. gtt. xv.

M.

Sumat omni media hora unum, vel duo cochlearia.

Nro. 115.

Rx. Scammon. dr. j.

Flor. Sulph.

Magnes. nitr. aa. unc. β.

M.

Fiat. pulvis.

Sumat ter de die parvum cochleare, & bibat bina vascula ex infus. spec. sequ.

Nro. 116.

Rx. Rad. hardan. unc. vj.

Glycyrrh. unc. j.

Conticiff. exhibe.

Nro. 117.

Rx. Aqu. menth. unc. vij.

minta-

minta-vizet; 3. löt fodor-
minta syrupot; 2. könting
fodor-minta spiritust. Ele-
gyisd - öszve, 's adgy - bé
minden második, avagy
harmadik órában két ka-
lánnal.

Nro. 118.

Végy: 6. könting fris
apróra vagdalt tengeri ve-
res hagymát; egy löt gyen-
gén meg-töretett édes kö-
mény-magot; mástél sava-
nyótska jó bort. Tartsd
gyenge melegben bé - fedett
edényben 24. óráig; az-
után szűrd le, 's adgy - bé
minden harmadik órában
egy kalánnal lassan lassan
szaporitván a' mértéket.

Nro. 119.

Végy: egy löt ezer lá-
bú féreg-port; annyi ter-
pentinát, a' mennyivel 3.
gránnyi pilulákat csinálhatz.
Mindén harwadik órában
hátszat kell bé - adni egy
findsia herbathével a' Nro.
89. le irt speciesekből.

Nro. 120.

Végy: 30. grán pórist;
3. löt fehér málna-syrupot;

Syrup. menth. unc. jβ.
Spir. menth. dr. ij.

M.

Sumat omni hi - aut tri-
horio duo cochlearia.

Nro. 118.

R. Scillæ recent. minutim
conscif. dr. vj.

Sem. fœnic. leviter con-
tus. unc. β.

Vini boni acidul. lib. jβ.
Digere per 24. hor. vase
clauso leni igne. Colat. ex-
hibe.

Sumat æger omni triho-
rio cochleare unum sensim
augendo dosim.

Nro. 119.

R. Pulv. milleped. unc. β.
Terebint. q. s.

M.

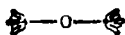
Fiant pilulæ gr. iij.
Sumat omni trihorio tres
superbibendo vase. infas.
spec. Nro. 89.

Nro. 120.

R. Borac. venet. gr. xxx
Syrup. alth. unc. jβ.

A a a 2

16.

16. lót ruta-vizet. Elegyisd
 öszve, 's adgy-bé minden
 második órában két kalán-
 nal, igyék a' beteg min-
 denkor egy findsia herba-
 thét a' Nro. 88. le-irt
 speciesekből.

Nro. 121.

Végy: másfél könting
 tisztított salétromat; 8. lót
 bodza - liktáriumot; 3. lót
 Szent János - gyökér syru-
 pot; 15. lót közönséges
 destillált vizet. Elegyisd-
 öszve, 's adgy-bé minden
 második órában egy find-
 siával.

Nro. 122.

Végy: egy marék fejtér
 málna levelet; ugyan an-
 nyi pipats - virágot; 2. lót
 édes gyökeret, 2. könting
 tsillagos ánis-magot; ugyan
 annyi hánytató gyökeret;
 egy lót keresztfű gyöke-
 ret. Vagdald apróra.

Nro. 123.

Végy: 12. lót méh-fű-
 vizet; 2. lót citrom-lév sy-
 rupot; 2. könting hánytá-
 tó syrupot. Elegyisd - ösz-

Aqu. ruta. unc. viij.
 M.

Sumat omni bihorio,
 duo cochlearia superbibem-
 do vascul. infus. spec. N.
 88.

Nro. 121.

R. Nitr. pur. dr. jß.
 Roob. Samb. unc. jv.
 Syrup. diacod. unc. jß.
 Aqu. destillat. simpl.
 unc. xv.

M.

Sumat omni bihorio va-
 sculum.

Nro. 122.

R. Fol. alth.
 Flor. rhæad. aa. m. j.
 Glycyrrh. unc. j.
 Anis. stellat.
 Rad. ipecacuan. aa. dr. ij.
 — polygal. unc. ß.
 Minutim consciss. mist.
 exhibe.

Nro. 123.

R. Aqu. meliss. unc. vj.
 Syrup. de acetos. citr.
 unc. j.
 Syrup. emet. dr. ij.
 ve ;

ve, 's adgy - bé minden második órában két kalánnal.

Nro. 124.

Végy: egy könting polychrest-sót; 6. lót manna syrupot; 8. lót hárs-fa virág-vizet. Elegyisd - öszve, 's adgy-bé minden második órában két kalánnal.

Nro. 125.

Végy: 8. lót gyermek-méhsert. Adgy-bé minden órában egy kalánnal, míg eleget nem laxál.

Nro. 126.

Végy: 2. lót Szent János gyökér syrupot; 8. lót pipats-virág vizet; 10. tsepp tájdalmat enyhítő essentiát. Elegyisd-öszve.

Nro. 127.

Végy: 10. grán ehnyelv-pilulákat. Olvofzd-el 8. lót hárs - fá virág vizben, azután adgy hozzá: 2. lót pipats - virág-syrupot. Elegyisd - öszve.

M.

Sumat omni bihorio duo cochlearia.

Nro. 124.

Rx. Sal. polychr. dr. j.
Syrup. mannat. unc. iij.
Aq. flor. tilix. unc. jv.
M.
Ufus, ut supra.

Nro. 125.

Rx. Hydromell. infant. unc. jv.
Sumat omni hora cochleare, donec sufficienter purgetur.

Nro. 126.

Rx. Syrup. diacod. unc. j.
Aq. flor. rhxad. unc. jv.
Laud. liqu. Syd. gtt. x.
M.

Nro. 127.

Rx. M. P. de cynogloss. gr. x.
Solve in aq. flor. tilix. unc. jv.
Dein adde:
Syrup, flor. rhxad. unc. j.
M.

Nro. 128.

Végy: egy könting Kámfort; annyi belénd-fü olajt, a' mennyiben el-ol- vad a' Kámfor. Adgy- hozzá: 2. lót fejer málvá- irat. Keverd-öszve irnak.

Nro. 129.

Végy: 2. lót polychrest- sót; ugyan annyi fejer mágnesiát. Tsinály port, 's adgy-bé minden reggel, és este egy kus kalánnal.

Nro. 130.

Végy: 2. könting poly- chrest - sót; ugyan annyi fejer magnesiát; megint annyi rák - szemet; 4. lót fodor minta syrupot; 16. lót fodor - minta - vizet. E'egyisd-öszve, 's adgy-bé minden második órában két kalánnal.

Nro. 131.

Végy: egy lót rák - sze- met. Tsinály port, 's adgy - bé kétszer napjában egy kus kalánnal.

Nro. 132.

Végy: három könting

Nro. 128.

Rx. Camphor. dr. j.
Solve in olei Hyosciam,
q. s. dein adde:
Ungu. de althæ. unc. j.
M. D. U.

Nro. 129.

Rx. Sal. polychrest.
Magnes. nitr. aa. unc. β.
M. Fiat pulvis.
Sumat mane ac vesperi
parvum cochleare.

Nro. 130.

Rx. Sal. polychrest.
Magnes nitr.
Lapid. cancr,
aa. dr. ij,
Syrup. menth. unc. ij.
Aq. menth. unc. viij.
M.
Sumat omni bihorio dua
cochlear.

Nro. 131.

Rx. Lapid. cancr. unc. β.
Fiat pulvis.
Sumat bis de die parv.
cochlear.

Nro. 132.

Rx. Sal. polychrest. dr. iij,
poly-

polychrest-sót; 4. lót öt
 ofzlató gyökér syrupot; 16.
 lót fodor-minta vizet. Ele-
 gyisd - öfzve, 's adgy - bé
 minden második órában
 két kalánnal.

Nro. 133.

Végy: 2. lót gyomor
 elixirt. Minden nap há-
 romszor fél kalánnal kell
 bé-adni tiszta vízben.

Nro. 134.

Végy: 2. könting Ve-
 lentzei szappant; ugyan
 annyi ammoniák-gummát;
 40. grán ruffi pilulákat;
 30. grán mirrhát; annyi
 tengeri gyanta - tinkturát,
 a' mennyivel 3. gránnyi
 pilulákat csinálhatz. Min-
 den nap háromszor három
 kell bé-adni.

Nro. 135.

Végy: egy köntig Ve-
 lentzei szappant; ugyan
 annyi amoniák - gummát;
 megint annyi bürök extra-
 ctumot; fél könting ruffi
 pilulákat; annyi édes pa-
 racelsus - elixirt, a' men-
 nyivel 3. gránnyi pilulá-
 kat csinálhatz. Minden

Syrup. v. rad. aperient.
 unc. ij.

Aq. menth. unc. viij.
 M.

Sumat omni biborio duo
 cochlearia.

Nro. 133.

R. Elixir. stomach. tempe-
 rat. unc. j.

Sumat ter de die me-
 dium cochl. cum aqua.

Nro. 134.

R. Sapon. venet.

Gumm. ammon.

aa. dr. ij.

M. P. Ruffi. gr. xl.

Myrrh. elect. gr. xxx.

Tinct. succin. q. f.

M.

Fiant pill. gr. iij.

Sumat ter de die tres.

Nro. 135.

R. Sapon. venet.

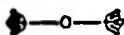
Gumm. ammon.

Extr. cicut.

aa. dr. j.

M. P. Ruffi. dr. β.

Elix. propriet. q. f.

nap háromszor hármat kell bé-adni. M. Fiant. Pill. gr. iij. Ufus, ut supra.

Nro. 136.

Nro. 136.

Végy: 6. lót pörje gyökeret; 2. lót kotáng - koró gyökeret. Vagdald-öszve, 's főzd fél óráig; azután szűrj - le mástél mezfzely főtt vizet, 's adgy-hozzá: 3. könting polychrest-sót; 4. lót osz'tató gyökér syrupot. Elegyisd - öszve, 's adgy-bé minden második, avagy harmadik órában egy findsiával.

Rx. Rad. gram. unc. iij.
— cichor. unc. j.
Consciff. coqu. f. q. aq.
per $\frac{1}{2}$ hor.
Colat. lib. jβ. adde:
Sal. polychrest. dr. iij.
Syrup. V. rad. aper.
unc. ij.

M.

Sumat omni bi-aut tri-
horio vasculum.

Nro. 137.

Nro. 137.

Végy: egy lót Velentzei frappant; ugyan annyi konyha-sót; egy mezfzely kút vizet; 4. lót mézet. Elegyisd-öszve, 's olvozd-fel klystérnek.

Rx. Sapon. venet.
Sal. commun. aa. unc. β.
Solue in aqu. fontan.
lib. j. dein adde:
Mell. unc. ij. M. pro
Enemate.

Nro. 138.

Nro. 138.

Végy: egy lót tobák-levelet; 6. könting sennát. Vagdald - öszve, 's főzd egy fertály óráig; azután szűrj-le egy mezfzely főtt vizet jól ki-fatsarva, 's adgy hozzá: 4. lót mézet. Elegyisd-öszve klystérnek.

Rx. Fol. tabac. unc. β:
— senn. dr. vj.
Consciff. coq. f. q. aqu.
per $\frac{1}{2}$ hor.
dein colat. lib. j. bene
expressæ.
adde: Mell. unc. ij.
M.
Pro Enemate.

Nro.

Nro. 139.

Végy: 2. lót polychrest-sót; 6. lót mannát; 3. lót kút vizet; 6. lót citromlevet; 20. tsepp édes fálétrom-spiritust. Elegyisd-öszve, 's adgy-bé minden órában egy findsiával, hogy laxályon.

Nro. 140.

Végy: egy könting terjéket. Add-bé egyszerre.

Nro. 141.

Végy: 4. lót fejer málvagyökeret. Vagdald-apróra, 's főzd elégséges vízben fél óráig; azután szűrj-le másfél mezfzely főtt vizet, 's adgy-hozzá: 4. lót mannát; 3. könting polychrest-sót. Elegyisd-öszve; 's adgy-bé minden második órában egy findsiával.

Nro. 142.

Végy: 2. könting olofzüti - tñ extractumot; 16. lót édes kömény-vizet; 4. lót fodor - mintra syrupot. Elegyisd-öszve, 's adgy-bé minden harmadik órában két kalánnal.

Nro. 139.

Rx. Sal. polychrest. unc. j.
Mann. elect. unc. iij.
Solue in aqu. font. unc. xv. dein adde:
Succi citri unc. iij.
Spir. nitri. dulc. gtt. xx.
M. Sumat omni hora vasculum,
donec purgetur.

Nro. 140.

Rx. Theriac. Androm. dr. j.
d. pro dofi.

Nro. 141.

Rx. Rad. alth. unc. ij.
Consciff. coq. f. q. aq. per. $\frac{1}{2}$ hor.
Dein colat. lib. iß. adde:
Mann. elect. unc. ij.
Sal. polychrest. dr. iij.

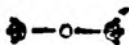
M.

Sumat omni bihorio vasculum.

Nro. 142.

Rx. Extr. arnic. dr. ij.
Aq. fœnic. unc. viij.
Syrup. menth. unc. ij.
M.
Sumat omni trihorio duo cochlear.

Nro.

Nro. 143.

Végy : egy marék kis ezer jó fűvet; ugyan annyi pápa-fű levelet; megint annyi szék-fű virágot; 2. lőt édes gyökeret. Vagdald-öfzve.

Nro. 144.

Végy : 3. könting polychrest - sőt; 3. lőt földfüst - conservát; ugyan annyi vizi torma - conservát. Elegyisd-öfzve, 's adgy-bé minden második, avagy harmadik órában egy kús kalánnal.

Nro. 145.

Végy : 40. grán választott kina - port egyfzeri bé vételre. Készíts illyent 12.

Nro. 146.

Végy : egy könting választott kina - port. Készíts illyent 8.

Nro. 147.

Végy : 2. lőt választott kina - port; annyi fodormenta - syrupot, a' men-

Nro. 143.

Rx. Sumitar. centaur. min.
Fol. card. bened.
Flor. chamom.
aa. man. j.
Glycyrrhiz. unc. j.
Consciff. d. u.

Nro. 144.

Rx. Sal. polychrest. dr. iij.
Conseru. fumar.
— nast. aquar.
aa. nnc. jß.
M.
Sumat omni bi - aut tri -
horio parvum cochl.

Nro. 145.

Rx. Pulv. Cort. peruv. sele&iff. - - - scr. ii.
Et dentur tales Nro. xij.

Nro. 146.

Rx. Pulv. Cort. peruv. sele&iff. dr. j.
Dentur tales N. viij.

Nro. 147.

Rx. Pulv. Cort. peruv. sele&iff. unc. j.
Syrup. menth. q. f.

mennyivel liktáriumot tsinálhatfz,

Nro. 148.

Végy: 2. lót választott kina-port; 4. lót öt öfzlató gyökér-syrupot; 10. lót méh-fü vizet: megint annyi székfü virág - vizet. Elegyisd-öfzve.

Nro. 149.

Végy: 4. lót választott kina-port; 20. grán borkó sót. Vagdald - öfzve, 's főzd elégséges vízben két óráig; azután szürj-le egy mefzfely fött - vizett, 's adgy-hozzá: 4. lót székfüvirág syrupot. Elegyisd-öfzve.

Nro. 150.

Végy: egy lót kina-extraftumot; 16. lót székfüvirág vizet; 4. lót székfüvirág syrupot. Elegyisd-öfzve.

Nro. 151.

Végy: 3. könting poly-

M.

Fiat Elect.

Nro. 148.

Rx. Pulv. Cort. peruv. seleft. unc. j.
Syrup. v. rad. aperient, unc. ij.
Aq. meliff.
— Florum Chamom. aa, unc. v.
M.

Nro. 149.

Rx. Cort. peruv. seleft. unc. ij.
Sal. tart. gr. xx.
Minut. confcis. mist.
coq. s. q. aq. per 2. hor.
Colat. lib. j.
dein adde. Syrup. flor. cham.
— — — unc. ij.
M.

Nro. 150.

Rx. Extraft. Cort. peruv. unc. β.
Aq. flor, Chamom. unc. viij,
Syrup. flor, Chamom. unc. ij.
M.

Nro. 151.

Rx. Sal. polychrest. dr. iij, chrest.

chrest-sót; 5. lót hideglelés ellen való liktáriumot az Ausztriai Tartományok patikáros könyvéből. Minden második órában egy kűs kalánnal vegyen-bé a' bereg, 's igyék réá egy findsia herbathét a' Nro. 143. le-irt fűvekből.

Nro. 152.

Végy: 6. lót kék kűkörts-etzetes mézet. Négy-szer napjában kell fél kalánnal bé-adni.

Nro. 153.

Végy: 4. lót kék kűkörts-etzetes mézet; ugyan annyi szarvas tövis-syrupot. Elegyi d-öszve, 's adgy-bé minden nap négyszer egy kalánnal.

Nro. 154.

Végy: egy könting jallappát, Tsinály port, 's add-bé egyszerre.

Nro. 155.

Végy: 4. lót szarvas-tövis syrupot; másfél könting polychrest-sót. Elegyisd - öszve, 's add-bé egyszerre.

Elect. antifebr. P. P. unc. iiß.

M.

Sumat omni bihorio pavum cochleare, & bihat desuper vasc. infusi Nro. 143.

Nro. 152.

Rx. Oxymell. Colch. unc. iii.

D. U. Quarter de die sumat medium cochl.

Nro. 153.

Rx. Oxymell. Colch. Syrup. de Spin. Cerv. aa. unc. ij.

M.

Sumat quater de die cochlear.

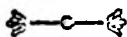
Nro. 154.

Rx. Jalap. — dr. j. Sumat pulv: pro dosi.

Nro. 155.

Rx. Syrup. de spina Cerv. unc. ii. Sal. polychrest. dr. jß. M. Sumat pro dosi.

Nro.

Nro. 156.

Végy: 12. grán scammonát; megint annyi jalappa gyantát; 10. grán fejer nádmézet. Tsinály vékony port, 's add-bé egyszerűre.

Nro. 157.

Végy: 20. grán jalappa-gyantát; 2. könting fenyő-mag spiritust. Olvozd-ei, 's azután adgy-hozzá: egy löt édes kömény syrupot. Elegyisd - öszve, 's add-bé egyszerűre.

Nro. 158.

Végy: fél könting laxáló extractumot az Aultriai Tartományok' patikáros könyvéből. Tsinály belöle öt pilulákat, 's add-bé egyszerűre.

Nro. 159.

Végy: 16. löt fenyő-mag-vizet; 3. löt fejer máiva-syrupot; 2. könting fejer bor-kő olajot. Elegyisd - öszve, 's adgy-bé minden második órában egy kalánnal a' mértéket lassan lassan szaparitván.

Nro. 156.

Rx. Scammon.
Refin. jalap.
aa. gr. xij.
Sacch. alb. gr. x.
M.
Fiat pulv. tenuiff. pro doli.

Nro. 157.

Rx. Refin. jalap. gr. xx.
Solve in spirit. junip.
dr. ij.
dein adde:
Syrup. tænic. unc. β.
M.
Pro doli.

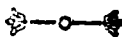
Nro. 158.

Rx. M. P. Extr. Cathol. P. P.
dr. β.
Fiant inde pill. num. v.

Nro. 159.

Rx. Aq. junip. unc. viij.
Syrup. alth. unc. jβ.
Olei tart. per deliq. dr. ij.
M.
Sumat omni bihorio cochlear. sentim augend. dolim.

Nro.

Nro. 160.

Végy : 12. lót méh - fű vizet ; 2. lót fa - héj syrupot ; 20. tsepp Hoffmanni spirituust. Elegyisd-öszve.

Nro. 161.

Végy : egy lót tengeri gyantát ; 2. lót fenyő - magot. Tsinály port fűtelní.

Nro. 162.

Végy : 4. lót gyengén meg-töretett fenyő - magot ; 2. lót reszelt édes gyökeret. Elegyisd-öszve herbathének.

Nro. 163.

Végy : 2. lót édes kömény-gyökeret ; ugyan annyi spárga gyökeret ; megint annyi peterselyem-gyökeret ; és édes gyökeret. Vagdald - öszve herbathének.

Nro. 164.

Végy : egy lót hűrök - extractumot ; egy könting tengeri veres hagyma - port ; ugyan annyi laxáló extractumot az Auszriai Tartományok' patikáros könyvéből. Tsinály három gránnyi

Nro. 160.

Rx. Aq. meliss. unc. vi.
Syrup. de Cinnamom. unc. j.
Liq. anod. min. gtt. xx.
M.

Nro. 161.

Rx. Succin. crud. unc. β.
Bacc. junip. unc. i.
M.
Fiat pulvis grossus.

Nro. 162.

Rx. Baccar. junip. levitor. Contus unc. ij.
Ratur. Glycyrrh. unc. j.
M.

Nro. 163.

Rx. Rad. fœnic. — asparag. — petrosel. Glycyrrh. aa. unc. j.
Consciss. mist. d. u.

Nro. 164.

Rx. Extract. Cicut. unc. β.
Pulv. Scill.
M. P. Extra. Cathol. P. P. aa. dr. j.
M. Fiant pill. gr. iij.
Sumat ter de die tres superbibendo unum, aut pilulá-

pilulákat. Minden nap háromszot hármat kell beadni egy findsia herbathével a' Nro. 162. avagy 163. leírt szerekből.

Nro. 165.

Végy: egy löt tisztított Salétromot; 4. löt feje málna-gyökér syrupot; 16. löt közönséges destillált vizet; 15. tsepp Hoffmanni spiritust. Elegyisd-öszve, 's adgy - bé minden órában egy vagy két kalánnal.

Nro. 166.

Végy: 16. löt bodza-virág vizet; 4. löt feje málna-gyökér syrupot; 2. könting gálitzkő-spiritust. Elegyisd-öszve, 's adgy - bé minden órában egy, vagy két kalánnal.

Nro. 167.

Végy: egy könting tisztított bor-követ. Tsinály port, 's adgy-bé minden órában egyet, mig eleget nem laxál.

Nro. 168.

Végy: 2. löt bodza liktáriumot; ugyan annyi földi bodza-liktáriumot; megint annyi szarvas tövis-

duo vascula inf. Nro. 162. 163.

Nro. 165.

Rx. Nitr. pur. unc. β.
Syrup. de alth. unc. ij.
Aq. destill. limpl. unc. viij.
Liq. anod. min. gtt. xv.
M.
Sumat omni hora unum, aut duo cochl.

Nro. 166.

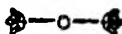
Rx. Aq. flor. Sambuc. unc. viij.
Syrup. de alth. unc. ij.
Spirit. vitriol. dr. ij.
M.
Ufus, ut supra.

Nro. 167.

Rx. Cremor. tart. dr. j.
Fiat pulvis.
Detur talis omni hora, donec sufficienter purgetur.

Nro. 168.

Rx. Roob. Samb.
— Ebul.
— de Spina. Cerv.
aa. unc. j.
likta-

liktáriumot. Elegyisd-öfz-
ve, 's adgy - bé minden
órában egy kalánnal.

Nro. 169.

Végy: egy könting jó
erős égett - borban el - ol-
vasztott Kámfort; 6. kön-
ting difznó - répa irat; és
megint annyi fejer málvá-
irat. Elegyisd-öfzve.

Nro. 170.

Végy: hideglelést üző
fűnek, és örömnék tetejé-
ből; gyengén meg-törötett
fenyő - magból, mindenik-
ből két két lótot. Vagdald
öfzve, 's tartsd 4. mez-
szely meleg veres borban
bé-fedett edényben 2. óráig,
azután szűrd-le, 's adgy-bé
minden harmadik órában
egy findsiával.

Nro. 171.

Végy: 2. könting tsi-
korgó - fű gyökeret. Vag-
dald-öfzve, 's tartsd egy
mezzszely meleg borban
egy óráig; azután szűrd-le,
's adgy - bé minden máso-
dik órában 4. lótot.

M.

Sumat omni trihorio co-
chleare.

Nro. 169.

ry. Campb. f. q. Spirit. vin.
subact. dr. j.
Ungvent. de artbanit.
— de alth. aa. dr. vj.

M.

Nro. 170.

rx. Sumit. Cent. minor.
— absynth.
Baccar. junip. leuit. con-
tus.
aa. unc. j.
Consciff. mist. inf. f. q.
vini rubri per 2. horas va-
se clauso, dein Colat. lib.
iv. exhibe.
Sumat omni trihorio va-
sculum.

Nro. 171.

rx. Rad. gratiol. dr. ij.
Consciff. inf. f. q. vini
per horam, dein Colat.
lib. j. Exhibe.
Sumat omni bihorio unc.
duas.

Nro. 172.

Nro. 172.

Végy: fél könting tsi-
korgó - fű port. Add-bé
egyízerre.

Nro. 173.

Végy: 10. lót méh-fű-
vizet; 6. lót föld-füst syru-
pot; 3. könting hig leve-
les bor-követ. Elegyisd-
öfzve, 's adgy-bé minden
második órában két ka-
lánnal.

Nro. 174.

Végy: egy lót Velentzei
szappant; ugyan annyi hű-
rök - extractumot; 2. könting
rabarbara port; annyi
föld-füst syrupot, a' men-
nyivel 3. gránhyi pilulákat
tsinálhattz. Minden nap há-
romszor hármat, avagy né-
gyet kell bé-adni.

Nro. 175.

Végy: 4. lót fris man-
dola olajt; egy tojás - szé-
ket. Márvány - mozsárban
keverd - öfzve, 's azután
adgy hozzá: 4. lót fejer
málva - syrupot; 2. lót
hárs-fa virág vizet. Ele-

Második Réfz.

Nro. 172.

Rx. Pulv. rad. gratiol. dr. β.
d. pro dosi.

Nro. 173.

Rx. Aq. meliss. unc. v.
Syrup. fumar. unc. iij.
Liq. terr. fol. tart. dr.
iij.

M.

Sumat omni bihorio co-
chlear. duo.

Nro. 174.

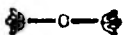
Rx. Sapon. venet.
Extract. cicut.
aa. unc. β.
Pulv. rhei elect. dr. ij.
Syrup. fumar. q. f.
M.
Fiant. pill. gr. iij.
Sumat ter de die tres,
vel quatuor.

Nro. 175.

Rx. Ol. Amygdal. dulc. re-
cent. unc. ij.
Vitell. ov. nro. j.
in mort. marmor. bene
subactis adde miscendo:
Syrup. alth. unc. ij.
Aq flor. ul. unc. vj.

B b b

gyisd

gyisd - öfzve, 's adgy - bé minden második órában, két kalánnal.

Nro. 176.

Végy: egy lótot rosdátlan vas - port; ugyan annyi kina - port; 4. lótot marhaterjéket; annyi fodor minta - syrupot, a' mennyivel liktáriumot tsinálhatz. Minden harmadik órában egy kús kalánnal kell - béadni.

Nro. 177.

Végy: egy pint fris tejet; 16. lótot Austriai, avagy más savanyótska hort. Főzd egy kevéssé edgyütt, azután szűrd - le, 's tisztítsd - meg tojás - fehérrel. Add itálnak.

Nro. 178.

Végy: 12. lótot bodzavirág - vizet; egy lótot kalán levelű fű - spiritust; 4. lótot Tzitrom - levét; 6. lótot fű - süst - syrupot. Minden harmadik órában két kalánnal kell béadni.

M.

Sumat omni bihorio duo
cochl.

Nro. 176.

R. Limar. mart. non rubig.
Pulv. cort. peruv.
aa. unc. β.
Theriac. diateffar. unc. ij.
Syrup. menth. q. f.

M.

Fiat Elect. Sumat omni
trih. parvum Cochlear.

Nro. 177.

R. Lact. recent. lib. iv.
Vini austr. vel a'ius sub
acidi. unc. viij.
Bulliant simul per mo-
mentum, dein colostro la-
ctis per colaturam ablato
ferum albumine ovorum
purifica, & exhibe pro
potu.

Nro. 178.

R. Aq. Flor. Samb. unc. vi.
Spirit. cochl. unc. β.
Succ. citr. unc. ij.
Syrup. fumar. unc. iij.
M.

Sumat omni trihorio duo
Cochl.

Nro.

Nro. 179.

Végy : 3. könting tisztított bor-követ; 3. lót vízi torma conservát; megint annyi kalán levelű fű conservát. Elegyisd-öszve, 's adgy-bé minden harmadik órában egy kűs kalánnal.

Nro. 180.

Végy : fél avagy egy grán farkas-répa extractumot; 10. grán fejer nád-mézet. Tsinály vékony port, 's adgy - bé minden nap kéttzer, avagy háromszor egyet.

Nro. 181.

Végy : 6. lót tengeri hagymás erzetes mézet; 2. lót kalán levelű fű - spiritust; 16. lót sálya - vizet; másfél könting olosz úti fű extractumot. Elegyisd-öszve, 's adgy - bé minden második órában két kalánnal.

Nro. 182.

Végy : frissen ki-nyomatott vízi torma-levet; kalán levelű-fű lever; deré-tze - levét, mindenikből 4.

Nro. 179.

Rx. Cremor. tart. dr. iij.
 Conserv. nast. aq.
 — cochl.
 aa. unc. iβ.
 M.
 Sumat omni trihorio
 parv. cochl.

Nro. 180.

Rx. Extr. Aconit. gr. β. vel
 gr. j.
 Sach. alb. gr. x.
 M.
 Fiat pulv. tenuiff.
 Sumat bis vel ter quoti-
 die unum.

Nro 181.

Rx. Oxymel. scillit. unc. iij.
 Spirit. Coch. unc. i.
 Aq. salv. unc. viij.
 Extr. arnic. dr. iβ.
 M.
 Sumat omni bihorio duo
 cochlearia.

Nro. 182.

Rx. Succ. recent. express.
 nast. aq.
 — — — cochl.
 — — — becabung.
 aa. unc. ij.
 Bbb 2 létot.

lótót. Elegyisd - öfzve, 's
's add-bé éh gyomorra fe-
lét, a' második felét pedig
három óra múlva.

Nro. 183.

Végy: 8. lót tormát;
2. lót kalmos - gyökeret;
4. lót föld - füst fűvet; 3.
lót édes gyökeret. Vag-
dald apróra, 's azután
tartsd egy pint fejer bor-
ban 24. óráig gyenge tű-
nél. Szűrd - le, 's adgy-
bé minden harmadik órá-
ban 4. lótót.

Nro. 184.

Végy: egy lót kina-
port; 2. könting olasz úti
fű gyökeret; 3. lót vizi
torma-conservát; ugyan an-
nyi kalán levelű - tű con-
servát; föld - füst syrupból
annyit, a' mennyivel lik-
táriumot tsinálhattz. Min-
den második órában egy
küs kalánnal kell bé-adni.

Nro. 185.

Végy: 3. könting olasz
úti - tű gyökeret; 2. lót
olasz úti - tű levelet. Vag-
dald öfzve, 's főzd egy

M.

Sumat mediam partem je-
juno ventriculo, & alteram
mediam post trihorium.

Nro. 183.

R. Raphan. rust. unc. iv.
Rad. calam. arom. unc. j.
Herb. fumar. unc. ij.
Glycyrrh. unc. β.
Minutim conficilla dige-
re per 24. hor. in f. q.
vini alb. dein Colat. lib.
iv. exhibe.
Sumat omni trihorio unc.
duas.

Nro. 184.

R. Pulv. Cort. peruv. unc.
β.
— rad. arnic. dr. ij.
— cochlear.
Conserv. nast. aq.
aa unc. iβ.
Syrup. fumar. q. f.
M.
Fiat Elect.
Sumat omni bihorio par-
vum cochl.

Nro. 185.

R. Rad. arnic. dr. iij.
Fol. arnic. unc. j.
Confic. coq. f. q. aq.
per $\frac{1}{4}$ hor. dein adde:
ter-

fertály óráig, azután adgy-
hozzá: 2. lót édes gyökér
port. Tartsd még jó me-
legen egy fertály óráig,
azután szűrj-le két meiz-
szely fött víze: 's adgy-bé
minden második órában
két, vagy három kalánnal

Nro. 186.

Végy: fél, avagy egy
epéiz grán farkas répa ex-
tractumot; 10. grán tisztí-
tott Salétromot; 20. grán
rák-sze-net. Tsinály vé-
kony port, 's adgy-bé min-
den nap kéttzer, avagy
háromszor egyet.

Nro. 187.

Végy: másfél könting
tisztított Salétromot; 6. lót
bodza - liktáriumot. Ele-
gyisd - öszve, 's adgy - bé
napjában négyyszer egy ka-
lánnal; igyék réa a' bereg
egy vagy két findsia her-
bathét a' Nro. 13. le - itt
fűvekből.

Nro. 188.

Végy: 2. könting Sa-
lap - gyökeret. Vagdald-
ölzve, főzd elégséges víz-

Rafur. Glycyrrh. unc. j.
Relinq. 'adbuc in tero.
inf. per $\frac{1}{4}$ hor. dein Co-
lat. lib. ii. exhibe.
Sumat omni bihorio cochl.
duo, vel tria.

Nro. 186.

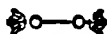
R. Extract. aconit. gr. ℞.
vel gr. j.
Nitr. pur. gr. x.
Lapid. cancror. gr. xx.
M.
Fiat pulvis tenuiss.
Sumat bis vel ter de die
unum.

Nro. 187.

R. Nitr. pur. dr. i℞.
Roob. Samb. unc. iij.
M.
Sumat quater de die
cochl. & hibat desuper va-
scul. unum vel duo inf.
Nro. 13.

Nro. 188.

R. Rad. Salap. dr. ij.
Consciff. coq. f. q. aq.
per $\frac{1}{4}$ hor. dein Colat. lib. i℞.
ben

ben egy fertály óráig, azután szűrje le másfél megszely főtt vizet, 's adgyhozzá: 3. lót Szent János gyökér syrupot. Minden órában, avagy második órában egy findsiával kell bé-adni.

Nro. 189.

Végy: 2. könting terjéket; ugyan annyi kinaextractumot; 3. lót székfű virág syrupot; 12. lót méh - tű vizet. Elgyisdözve, 's adgy-bé minden órában, avagy második órában két kalánnal.

Nro. 190.

Végy: 25. grán hánytató gyökeret; megint annyi raharbarát; 10. grán polychrest - sőt Tsinály port egyfzeri bé-adásra.

Nro. 191.

Végy: egy könting fűfa levelű-fű levél port. Háromszor napjában kell béadni.

Nro. 192.

Végy: 2. lót Szent János gyökér - syrupot; 16.

Adde: Syrup. diacod. unc. ij.

M.

Sumat omni hora, vel bib. vasf.

Nro. 189.

Rx. Theriac. Androm.

Extr. cort. peruv.

aa. dr. ij.

Syrup. flor. tunic. unc. jß.

Aqu. meliss. unc. vi.

M.

Sumat omni hora, vel bib. cochl. duo.

Nro. 190.

Rx. Pulv. rad. ipecacuanh.

— — — rhei.

aa. gr. xxv.

Sal. polychrest. gr. x.

M. Fiat pulv. pro dosi.

Nro. 191.

Rx. Pulv. fol. Salicar. dr. j.

Sumatur ter de die unus.

Nro. 192.

Rx. Syrup. diacod. unc. j.

Aqu. menth. unc. viij.

lót

lót fodor-minta vizet; másfél könting jáponiai áréka ta lévő tincturát; 15. tsepp fájdalmot enyhítő essentiát. Elegyisd öfzve, 's adgy-bé minden órában, avagy második órában két kalánnal.

Nro. 193.

Végy: fél könting ra-barbarát; 15. grán myrobalánt. Tsinály port egyzeri bé-adásra.

Nro. 194.

Végy: 10. lót fris olajt; 4. lót tragánt-torhat. Elegyisd-öfzve klystérnek.

Nro. 195.

Végy: 2. könting tojás székkal fel-olvoftatt ter-pentinát; 4. lót Szent János-gyökér syrupot; 8. lót fris lenn-mag olajt. Elegyisd-öfzve klystérnek.

Nro. 196.

Végy: egy itze savót; 2. könting gálitzkő-spirituft; 6. lót Szent János

Tinct. terr. catech. dr. ij.

Laud. liq. gtt. xv.

M.

Sumat omni hora vel bihor. duo Cochl.

Nro. 193.

Rhei elect. dr. β.

Myrobal. Citr. gr. xv.

M.

Fiat pulvis pro dosi.

Nro. 194.

Olei recent. unc. v.

Mucil. gum. tragac. unc. ij.

M.

Fiat Enema.

Nro. 195.

Thereb. vitell. ov. subact. dr. ij.

Syrup. diacod. unc. ij.

Olei lini. unc. iv.

M.

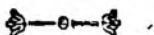
Fiat Enema.

Nro. 196.

Seri laetis lib. ij.

Spirit. vitriol. dr. ij.

Syrup. diacod. unc. iij. gyö-

gyökér syrupot. Elegyisd-
őzve, 's adgy-hé minden
ó.ában tél findsiával.

Nro. 197.

Végy: egy könting fáj-
dalmat enyhítő essentiat.
Tseppenként kell bé-adni.

Nro. 198.

Végy: 6. lót afszú szil-
vár; 3. könting tisztított
hor-követ. Vagdald őzve,
's főzd elégséges vízben
fél óráig, azután szűrj-le
egy tze főtt vizet. Minden
órában, avagy másod-
dik órában egy findsiával
kell bé-adni.

Nro. 199.

Végy: 6. lót méh-fű vi-
zet; 2. lót fa-héj vizet;
megint annyi Szent János
gyökér syrupot; 40. tsepp
fájdalmot enyhítő essentiát.
Elegyisd-őzve e.

Nro. 200.

Végy: egy könting pol-
lychrest-sót; ugyan annyi
jalappa-porr; megint annyi
mariska gyökér - porr; 8.
lót tengeri hagymás etre-
tes mézet. Elegyisd-őzve,

M.

Sumat omni hor. ma-
dium vasculum.

Nro. 197.

Rx. Laud. liquid. dr. j.
d. u.

Nro. 198.

Rx. Prunor. exsiccat. unc.
iij.
Cremor. tart. dr. iij.
Consciff. mist. coq. s. q.
aq. per $\frac{1}{2}$ hor. dein Colat.
lib. ij.

Exhibe.

Sumat omni hora vel
bihor. vasculum.

Nro. 199.

Rx. Aq. meliss. unc. iij.
— Cinnamom. simpl.
Syrup. diacod. aa. unc. j.
Laud. liquid. gtt. xl.
M.

Nro. 200.

Rx. Sal. polychrest.
Pulv. rad. jalap.
— Valerian. Sylv. aa.
dr. j.
Oxymell. scillit. unc. iv.

's adgy-bé meg-állapodott idejő embernek napjában négyszer egy kalánnal; gyermekeknek pedig minden második órában egy küs kalánnal.

Nro. 201.

Végy : 40. grán fejtér magnésiát; 10. grán tisztított salétromat; 5. grán porist. Tsinály port.

Nro. 202.

Végy : 40. grán fejtér magnésiát; 5. grán myrrihát; 2. grán aloét. Tsinály port.

Nro. 203.

Végy : egy lót aloét; 6. lót mézet. Földz gyenge tűznél mázos edényben olly sűrűségre, hogy tsinálhas belőlle egy - néhány haszapot.

Nro. 204.

Végy : fél - könting belénd - tő olajban fel-olvasztott kámfert; 2. lót ezüstglét - irat. Keverd - ölzve írnak.

M.

Sumant adulti quater de die cochl. infantes omni bihor. parv. cochl.

Nro. 201.

Rx. Magnes. alb. scr. ij.
Nitr. pur. gr. x.
Borac. venet. gr. v.

M.

Fiat pulvis.

Nro. 202.

Rx. Magnes. alb. scr. ij.
Myrrh. elect. gr. v.
Aloes lot. gr. ij.

M.

Fiat pulvis.

Nro. 203.

Rx. Aloes unc. β.
Mell. unc. iij.
Coq. leni igne in vase vitrato in consistentiam suppositorii.

Massa d. u.

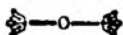
Nro. 204.

Rx. Camph. ol. hyosciam. sol.
— — — dr. β.
Ungvent. nutrit. unc. j.

M.

Fiat unguentum.

Nro.

Nro. 205.

Végy : 3. grán tiszta opiumot; egy lót ezüst-glét-irat; megint annyi popom-irat. Keverd-öszve irnak.

Nro. 206.

Végy : fél könting megsűrűtet jáponiai áréka lév port; 3. könting arméniai veres földet; egy lót ezüst - glét irat; annyi belénd - fű olajt, a' mennyivel irat lehet tsinálni.

Nro. 207.

Végy : egy lót ezüst-glét-irat; megint annyi popiom - irat. Keverd - öszve irnak.

Nro. 208.

Végy : egy mezfzely kút vizet; másfél könting ezüst glét - etzetet. Keverd-öszve.

Nro. 209.

Végy : 10. grán tisztított Salétromot; megint annyi készített tengeri gyantát; 20. grán rák - szemet.

Nro. 205.

Rx. Opii pur. gr. iij.
Ungvent. nutrit.
— popul.

M. aa. unc. β.
Pro unguento.

Nro. 206.

Rx. Pulv. terr. Catech. dr. β.
— bol. armen. dr. iij.
Ungv. nutrit. unc. β.
Olei hyosciam. q. s. ut fiat unguentum.

Nro. 207.

Rx. Ungvent. nutrit.
— popul.

aa. unc. β.
M.
Pro unguento.

Nro. 208.

Rx. Aq. Font. lib. j.
Acet. litharg. dr. jβ.
M.

Nro. 209.

Rx. Nitr. pur.
Succin. preparat.
aa. gr. x.
Lapid. canc. gr. xx.

Tsi-

Tsinály port egyszeri bé-
adásra.

Nro. 210.

Végy: fél könting med-
ve - ízölő port. Napjában
kéttzer, vagy háromszor
egyet kell bé-adni.

Nro. 211.

Végy: fél könting med-
ve - ízölő port; megint
annyi vízi tsiga port. Ele-
gyisd-öszve, 's adgy - hé
napjában kéttzer, vagy há-
romszor egyet.

Nro. 212.

Végy: 2. lótv Velentzei
szappant. Tsinály belölle
4. grányi pilulákat. Adgy-
hé minden nap háromszor
hármát, lassan lassan a'
dolítt szaparitván mind ad-
dig, míg 24. óra alatt 2.
lótót, avagy többet-is bé-
veszen a' beteg: ígyék azon
felyül minden nap három-
szor, avagy négyyszer, min-
denkor 4. vagy 6. lótót a'
kövötközendő italból fele
édes réjjel.

Nro. 213.

Végy: egy mézfzely
nifzta, és fris mész - vizet.

M.

Fiat pulvis pro dosi.

Nro. 210.

Rx. Pulv. uvz. urfin. dr. β'
d. u.
Sumatur talis bis vel ter
de die.

Nro. 211.

Rx. Pulv. uv. urfin.
— ostracodermat.
aa. dr. β.
M.
Ufus, ut supr.

Nro. 212.

Rx. Sapon. Venet unc. i.
Fiant inde pill. gr. jv.
Sumat ter de die tres,
sensim augendo dosin, do-
nec integram unciam, &
ultra divitis dosibus de die
assumat, bibendo, præter-
ea quotidie ter, aut qua-
ter, qualibet vice uncias
duas, vel tres remedii se-
quentis cum æquali parte
lactis.

Nro. 213.

Rx. Aq. calcis pur. et re-
cent. lib. j. d. u.
Nro.

Nro. 214.

Végy: 2. lót gyengén meg-töretett lenn - magot; ugyan annyi meg-töretett krétai korszord - magot; megint annyi édes gyökér port. Elegyisd-öszve. Eb-ből egy ló or egy uesszely forró vízben egy fertály óráig bé-fedett edényben tarts, és azután szűd-le. Ezt a' dósít kéttzer, vagy háromszor napjában meg-igya a' beteg.

Nro. 215.

Végy: egy lót rák - szemet; ugyan annyi bor-töretet; 2. lót tejér málvafyrupot; megint annyi Szent János gyökér tyrupot; 16. lót édes könény - vizet; 2. könting hg level s borkövet; 15. tsepp édes Salétrom - spiritust. Elegyisd-öszve, 's adgy-bé minden második órában két kalán-nal, és itass réa egy find-sia herbathét a' követke-zendő gyökerekből.

Nro. 216.

Végy: 6. lót édes kö-mény gyökeret; 3. lót é es gyökeret Vagdald-öszve herbathének,

Nro. 214.

Rx Semin. lini levit. con-tus.
— dauci cret.
Pulv. Glycyrrh.

aa. unc. j.

M.

Sumatur inde uncia se-mis int. cum aq. terv. lib. j. per $\frac{1}{4}$ hor. vale clauso. dein Colat. exhibeatur.

Tale infutum bis, vel ter de die evacuet æger.

Nro. 215.

Rx. Lapid. canc.

Acet. vin.

aa. unc. ß.

Syrup. alth.

— diacod.

aa. unc. j.

Aq. Fœnic. unc. viij.

Liq. terr. fol. tart. dr. ij.

Spirit. nitri dulc. gtt. xv.

M.

Sumat omni bihor. 2. cochlear. & bibat subinde vasculum inf. ex spec. seq.

Nro. 216.

Rx. Rad. fœnic. unc. iij.

Glycyrrh. unc. jß.

Conticif. exhibe.

Nro. 217.

Végy: fél könting szá-
ka tövis-mag port. Adgy-
bé minden reggel, és este
egy ilyen port két findsia
herbathével a' Nro. 214.
avagy 216. le-irt speciese-
ből.

Nro. 218,

Végy: egy könting am-
moniak - gummát; ugyan
annyi gálbán - gummát;
megint annyi belénd - fű
extractumot; 15. grán hód-
tetemet; és ugyan annyi
Kámfort; tengeri gyanta-
tincturával tsinály 3. grán-
nyi pilulákat. Napjában
háromszor hármat kell bé-
adni egy findsia székfű vi-
rág herbathével.

Nro. 219.

Végy: 8. grán belénd-
fű extractumot; 2. lót fo-
dorminta syrupot; 16. lót
ruta-vizet; fél könting hód-
tetem tincturát. Elegyisd
öszve, 's adgy-bé minden
harmadik órában két ka-
lánnal.

Nro. 217.

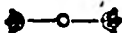
Rx. Pulv. acinor. fruct. Cy-
nosbat.
— — — dr. β.
d. p. dosi.
Sumat mane, ac vesperi
talem cum binis vasc. inf.
spec. Nro. 214. 216.

Nro. 218.

Rx. Gum. amon.
— galb.
Extr. hyosciam.
aa. dr. j.
Castor.
Camph.
aa. gr. xv.
Tinct. succin. q. f.
M.
Fiant pill. gr. iij.
Sumat ter de die tres
cum vasc. inf. Flor. Cha-
mom.

Nro. 219.

Rx, Extr. Hyosciam. gr. viij.
Syrup. menth. unc. j.
Aq. rut. unc. viij.
Tinct. Castor. dr. β.
M.
Sumat omni trihorio duo
cochl.

Nro. 220.

Végy: fél könting naránts-levél port. Adgy-bé minden nap hármat.

Nro. 221.

Végy: 2. lót naránts-levelet. Vagdald apróra herbathének.

Nro. 222.

Végy: rothadás ellen való etzetet az Auszriai Tartományok' patikáros könyvéből.

Nro. 223.

Végy: egy könting belénd-tü extractumot. Tsinály egy gránnyi pilulá kot., Napjában háromszor egyet kell bé-adni, lassan a' mértéket 24. óra alatt egész egy köntingre szapartván.

Nro. 224.

Végy: 6. könting keserű purgáló sórt; 4. lót mannát; 10. lót tiszta vizet. Elegyisd - öfzve klytérnek.

Nro. 220.

Rx. Pulv. Fol. aurant. dr. β.
d. p. dolí.
Sumat ter de die unum.

Nro. 221.

Rx. Fol. aurant. unc. j.
Consciff. d. u.

Nro. 222.

Rx. Acetum antisepticum.
P. P.

Nro. 223.

Rx. Extr. hyosciam. dr. j.
Fiant inde pill. gr. j.
Sumat ter de die unam
sensim augendo dolim ad
dr. i. de die.

Nro. 224.

Rx. Sal. amar. dr. vj.
Mann. unc. ij.
Aq. pur. unc. x.
M.
pro Enemate.

Nro.

Nro. 225.

Végy: 5. könting labdán-flastromot; 3. könting hójag-huzó flastromot. Eiegyisd-öszve.

Nro. 226.

Végy: 8. lót fekete kükörts-virág vizet.

Nro. 227.

Végy: 20. lót majoránna vizet; 2. lót kalán levelű-fű spiritust; 2. könting terpentina - spiritust. Eiegyisd-öszve.

Nro. 228.

Végy: 3. könting Kámfort; annyi éget bort, a' mennyivel 3. gránnyi pilulákat tsinálhatz. Napjában háromszor kettőt kell beadni lassan lassan szaporítván a' dósiszt, ha a' szükség úgy hozza.

Nro. 229.

Végy: 2. lót eleven kénesőt; 8. lót Disznó zsirt. Dörgöld mind addig, mig a' kéneső el-olvad.

Nro. 225.

Rx. Empl. de labdan. dr. v.
— velicant. dr. iij.
M.

Nro. 226.

Rx. Aq. destill. pulsat. nigr.
unc. iv.
d. u.

Nro. 227.

Rx. Aq. majoran. unc. x.
Spirit. Cochlear. unc. j.
— Therebint. dr. ij.
M. d. u.

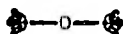
Nro. 228.

Rx. Camph. dr. iij.
Spirit. vin. rectif. q. s.
Ut fiant pill. gr. iij.
Sumat ter de die duas
sensim augendo dosim, si
opus est.

Nro. 229.

Rx. Mercur. vivi. unc. j.
Axungia porc. unc. jv.
Tere usque ad Merc. extinctionem.
Unguentum. d. u.

Nro.

Nro. 230.

Végy : 12. grán édes kénesöt ; egy mészszely föld füst vizet ; 4. lót föld füst syrupot. Elegyisd özve, 's adgy-hé minden harmadik órában két kalánnal.

Nro. 231.

Végy : 6. grán corrosivus sublimatot. Olvaszd-el egy mészszely gabona-égethorban. Reggel és este egy kalánnal kell bé-adni.

Nro. 232.

Végy : 6. grán corrosivus sublimátot ; egy mészszely destillált közönséges vizet. Elegyisd - özve, 's adgy-hé reggel, 's este egy kalánnal.

Nro. 233.

Végy : 3. grán corrosivus sublimátot Üveg mosárban addig dörgöld, míg vékony por lesz belőlle, azután szünetlen dörgölvén aprónként adgy - hozzá : 6. lót bodza - liktáriumot Elegyisd - özve jól, 's adgy - hé napjában há-

Nro. 230.

Rx. Merc. dulc. gr. xij,
Aq. Fumar. lib. j.
Syrup. Fumar. unc. ij.
M.
Sumat omni trih. duo
cochl.

Nro. 231.

Rx. Merc. Sublimat. corrosiv.
gr. vi.
Solv. exactiss. in spirit.
frument. lib. j.
Sumat mane, ac vesp.
cochl.

Nro. 332.

Rx. Merc. sublimat. corrosiv.
gr. vi.
Aq. destillat. simpl. unc. xij.
M.
Exactiss. usus, ut prioris.

Nro. 233.

Rx. Merc. sublimat. corrosiv.
gr. iij.
Tere in mort. vitreo in
pulv. subtiliss. dein adde
seulim, & continuo teren-
do :
Roob. Samb. unc. iij.
Exactiss. mist. exhibe.
Sumat ter de die parv.
romszor

romszor egy 'kős kalánnal
lassan lassan szaporitván a'
dólist, ha szukséges fog
lenni.

Nro. 234.

Végy: 7. tsepp opobal-
samot; egy tojás - széklet.
Márvány mo'sárban öög-
öld-öszve, 's azután adgy
hozzá: 3. lót édes kömény
syrupot; 16. lót sálya-vizet.
Elegyisd - öszve, 's adgy
bé minden harmadik órá-
ban két kalánnal.

Nro. 235.

Végy: málna levelet; 16-
here virágot; bodza-
virágot; bürket; és olofz-
úti füvet; mindenikből két
marékkal. Vagdald - öszve.

Nro. 236.

Végy: 1. könting bü-
rök-extractumot; 2. lót tiszta
mézat. Elegyisd-öszve.

Nro. 237.

Végy: 10. grán corro-
sivus sublimátor. Üveg-
Mdsodik Réjz.

cochl. sensim, si opus est,
augendo dolin.

Nro. 234.

Rx. Bals. de Mecch. gtt.
váj.

Vitell. ov. Nro. j.

In mort. marm. bene
tritris, & subactis, adde
miscendo:

Syrup. fœnic. unc. ijß.

Aq. Salv. unc. viij.

M.

Sumat omni trih. duo
cochl.

Nro. 235.

Rx. Fol. malv.
Flor. melilot.
— Samb.
Herb. Cicut.
— arnic.

aa. man. ij.

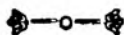
Consciff. d. u.

Nro. 236.

Rx. Extr. Cicut. dr. j.
Mell. pur. unc. j.
M. exactiff.

Nro. 237.

Rx. Merc. sublimat. corrol.
gr. x,
mo-
C c c

mosárban törd vékony porrá, azután szüntelen törvén adgy-hozzá: egy könting bürök - extractumot. Elegyisd-öszve jól, 's azután megint adgy - hozzá szüntelen kevervén: 3. lóttiszta mézet.

Nro. 238.

Végy: 2. lóttűz - fűlevél-port.

Nro. 239.

Végy: 2. lóttűz - fűvirágot. Vagdald - öszve herbathének.

Nro. 240.

Végy: egy könting Csikorgó - fű extractumot; 6. könting fejer magnésiát; egy könting édes kömény-magot. Tsinály port, 's adgy - bé belölle napjában háromszor egy kés hegygel.

Nro. 241.

Végy: 2. lótt Csikorgó-követ; ugyan annyi édesgyökeret. Vagdald - öszve herbathének.

Tere in mort. vitr. in pulv. subtilis. dein sensim adde semper terendo:

Extr. Cicut. dr. j.

Intime subactis, & permillis adde quoque sensim, & continuo miscendo:

Mell. pur. unc. jß.

Exactissime milta exhibe.

Nro. 238.

Rx. Pulv. fol. flammul. jov. unc. j.
d. u.

Nro. 239.

Rx. Flor. flammul. jov. unc. j.
Consciff. d. u.

Nro. 240.

Rx. Extr. gratiul. dr. j.
Magnes. alb. dr. vi.
Sem. fœnic. dr. j.

M.

Fiat pulvis.
Sumat ter de die quantum cultri cuspidate capi potest.

Nro. 241.

Rx. Herb. gratiul. aa. unc. j.
Glycyrrh.
Consciff. d. u.

Nro.

Nro. 242.

Végy: két marék bürket. Vagdald-öszve, 's azután főzd elégséges vízben hé-fedve egy fertály óráig; szűrj - le másfél megszely főtt vizet.

Nro. 243.

Végy: egy lót tűz - fű levelet. Vagdald - öszve, 's azután főzd elégséges vízben egy fertály óráig; szűrj - le másfél megszely főtt vizet.

Nro. 244.

Végy: 3. grán farkasrépa - extractumot; 6. grán édes kénesöt; egy könting fejer nádmézet. Tsinály vékony port sokáig törvén kő - mosárban, azután ofzd hat egyenlő részekre. Napjában kéttzer, vagy háromszor egyet kell bé-adni.

Nro. 245.

Végy: fél könting édes kénesöt; 's harmadfél könting hürök - extractumot. Elegyisd - öszve, 's tsinály 3. gránnyi pilulákat. Min-

Nro. 242.

R. Herb. cicut. man. ij.
Consciff. coq. vase clauso per $\frac{1}{4}$ hor. dein Colat. lib. jβ. exhibe.

Nro. 243.

R. Fol. flammul. jov. unc. β.
Consciff. coq. f. q. aqu. per $\frac{1}{4}$ hor.
Colat. lib. jβ. dein exhibe.

Nro. 244.

R. Extr. Aconit. gr. iij.
Merc. dulc. gr. vj.
Sacch. alb. dr. j.
M. Fiat pulvis tenuiff. diu terendo in mort. marmor. qui dividatur in partes sex xquales. Sumat xger bis, vel ter de die unum pulv.

Nro. 245.

R. Merc. dulc. dr. β.
Extr. Cicut. dr. ijβ.
M. exactiff. & fiant pil. gr. iij.
Sumat ter de die pill. Ccc 2 den

den nap hármát keli bé-
adni lassan lassan szaporit-
ván a' dólit, ha szüksé-
ges lesz.

Nro. 246.

Végy: egy löt bürök-
extrađumot; egy könting
farkas - répa extrađumot.
Elegyisd - öfzve, 's tsinály
3. gránnyi pilulákat. Min-
den nap háromszor hármát
kell bé-adni.

Nro. 247.

Végy: űrmet; vizi fok-
hagymát; fekete pefer-
tét; olasz úti-fűvet, min-
denikből két marékkal.
Vagdald - öfzve.

Nro. 248.

Végy: 3. marék bodza-
virágot; 2. löt édes gyö-
kér-pott. Tölts réá forró-
vizet, 's tartsd bé-fedve
egy fertály óráig jó me-
legen, azután szűrj-le más-
fél megszely vizet; 's adgy-
bozzá: egy könting tisz-
titott Salétromat; 6. löt
bodza - liktáriumot. Ele-
gyisd-öfzve, 's adgy - bé
minden órában egy find-
siával lágy melegen.

tres sensim, si opus est,
augendo osim.

Nro. 246.

Rx. Extr. Cicut. unc. β.
— aconit. dr. j.
M. exactiff. ut fiant pill.
gr. iij.
Sumat ter de die duas.

Nro. 247.

Rx. Herb. Absynth.
— scord.
— marrub.
— arnic.
aa. m. ij.
Consciff. mist. d. u.

Nro. 248.

Rx. Flor. Samb. man. iij.
Glycyrrh. raf. unc. j.
inf. s. q. aq. ferv. vase
clauso per $\frac{1}{4}$ hor. dein Co-
lat. lib. jβ. adde:
Nitr. pur. dr. j.
Roob Samb. unc. iij.

M.

Sumat omni hora vase
repide.

Nro.

Nro. 249.

Végy: orbántz ellen való golyóbist az Ausztriai Tartományok' patikáros könyvéből.

Nro. 250.

Végy: 7. grán tisztított Saléromot; ugyan annyi készített tengeri gyantát; 20. grán rákzemet. Tsinály port, 's adgy-hé napjában hármat.

Nro. 251.

Végy: szék - fű virágot; fejer málva-virágot; rutát, mindenikből egy marékkal. Vagdald - öszve herbathének.

Nro. 252.

Végy: egy lót fekete hunyor-gyökeret; 6. lót fejer málva-gyökeret; egy marék fejer málva-levelet. Vagdald-öszve herbathének.

Nro. 253.

Végy: 3. könting vékony rosdátlan vas - port; 2. könting kina extractumot; egy könting ammo-

Nro. 249.

Rx. Globulus ad Erysipelas P. P.

Nro. 250.

Rx. Nitr. pur.
Succin. præparat.
aa. gr. viij.
Lap. canc. gr. xx.
M. Fiat pulvis.
Sumat tales tres de die.

Nro. 251.

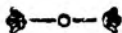
Rx. Flor. Chamom.
— Alth.
Herb. rutæ.
aa. man. j.
Consciff. d. u.

Nro. 252.

Rx. Rad. hellebor. nigr.
unc.
— Alth. unc. iij.
Fol. alth. man. j.
Consciff. d. u.

Nro. 253.

Rx. Limat. mart. subtiliff.
non rubig. dr. iij.
Extract. Cort. peruv.
dr. ij.

niák - gummát; megint
annyi választott myrrhát
Terpentinával tsinály 3.
gránnyi pilulákor; 's adgy-
bé minden harmadik órá-
ban hármát egy findsia
méh-fü herbathével.

Nro. 254.

Végy: 24. grán ruffi pi-
lulát. Tsinály belölle 6. pi-
lulákor egyfzeri bé-adásra.

Nro. 255.

Végy: 2. lót bürket;
ugyan annyi édes gyöke-
rer. Vagdald-öszve herba-
thének.

Nro. 256.

Végy: 12. grán hódté-
metet; egy lót rák - sze-
met; ugyan annyi fejer
mágnésiát. Tsinály port,
's adgy - bé napjában két-
tzer, vagy háromszor egy
küs kalánnal; igyék réa a'
beteg mindenkor egy find-
sia szék-fü-virág herbathét

Nro. 257.

Végy: 2. marék szék-fü
virágot. Vagdald - öszve
herbathének.

Gum. ammon.

Myrrh. elect. aa. dr. j.

Therbinth. q. f.

M. Fiant pill. gr. iij.

Sumat tres omni triho-
rio, et bibat desuper vasc.
inf. melilif.

Nro. 254.

R. M. P. Ruff. gr. xxjv.

Fiant pill. num. vj.

Sumantur pro doli.

Nro. 255.

R. Herb. cicut.

Glycyrrh.

aa. unc. j.

Consciff. exhibe.

Nro. 256.

Castor. gr. xij.

Lap. cancr.

Magnes. nitr.

aa. unc. ʒ.

M. Fiant pulv.

Sumat bis, vel ter de
die cochil. parv. & bibat
desuper vasc. inf. flor. cha-
mom.

Nro. 257.

R. Flor. chamom. man. ij.

Consciff. detur usui.

Nro. 258.

Végy: 4. lót kármelira spiritus vizez az Austriai Tartományok' patikáros könyvéből.

Nro. 259.

Végy: 4. lót Czikória-syrupot rabarbarával.

Nro. 260.

Végy: egy lót fris mandola olajt; 3. lót manoa-syrupot. Elegyisd-öszve.

Nro. 261.

Végy: 2. lót fris fül-fű levét; egy lót birs-alma torhat; ugyan annyi viola syrupot. Elegyisd-öszve.

Nro. 262.

Végy: 40. grán rák-szem port; 4. lót Czikória-syrupot rabarbarával. Elegyisd-öszve, 's adgy bé gyakran egy kűs kalánnal.

Nro. 263.

Végy: 40. grán rák-szem - port; egy lót fris mandola-olajt; 4. lót man-

Nro. 258.

Rx. Aq. meliff. composi. P.
P. unc. ij. d. u.

Nro. 259.

Rx. Syrup. cichor. cum rheo
unc. ij. d. u.

Nro. 260.

Rx. Ol. amygd. dulc. recent.
press. unc. β.
Syrup. mannat. unc. jβ.
M.

Nro. 261.

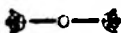
Rx. Succ. semper vivi recent.
press. unc. j.
Mucilag. semin. cidon.
Syrup violar. aa. unc. β.
M. d. u.

Nro. 262.

Rx. Pulv. lapid. cancr. gr. xl.
Syrup. cichor. cum rheo
unc. ij.
M. detur sæpius parv.
cochl.

Nro. 263.

Rx. Pulv. lapid. cancr. gr. xl.
Ol. amygdal. dulc. re-
centis. unc. β.

na-syrupor. Elegyisd-öfz-
ve, 's adgy - hé gyakran
egy kűs kalánnal.

Nro. 264.

Végy: fél könting rák-
szem port; megint annyi
fejér magnesiát; 2. lót Czi-
kória syrupot rabarbarával,
ugyan annyi manna - syru-
pot; 4. lót hárs - fa virág-
vizet. Elegyisd - öfzve, 's
adgy - hé gyakran egy kűs
kalánnal.

Nro. 265.

Végy: 15. grán Velen-
tzei Izappant. Olvozd - el
2. lót hárs - fa virág - viz
ben, azután adgy - bozzá;
fél könting rák - szem port;
4. lót Czikoria-syrupot ra-
barbarával. Elegyisd-öfzve,
's adgy - hé gyakran egy
kávés kalánnal.

Nro. 266.

Végy: 6. lót édes kö-
mény vizet; 6. könting
Szent János gyökér - syru-
pot; fél könting készített
fejér örmény földet; ugyan
annyi rák - szemet. Ele-
gyisd öfzve, 's adgy - hé
miden órában egy kalánnal.

Syrup. mannat. unc. ij.
M.
Ufus, ut prioris.

Nro. 264.

Ry. Pulv. lap. canc.
Magnés. alb.
aa. dr. β.
Syrup. cichor. cum rheo.
— mannat.
aa. unc. j.
Aq. flor. til. unc. ij.
M. Sumat sapius parvum
cochl.

Nro. 265.

Ry. Sapon. venet. gr. xv.
Solv. in aq. flor. til. unc. j.
deinde adde:
Pulv. lap. cancer. dr. β.
Syrup. cichor. cum rheo.
unc. ij.
M.
Ufus, ut supra.

Nro. 266.

Ry. Aq. fœnic. unc. iij.
Syrup. diacod. dr. vj.
Boli. alb. præp.
Lap. cancer.
aa. dr. β.
M. Detur omni hora
cochl.

Nro.

Nro. 267.

Végy: 6. lót hárs - fa virág vizet; 2. lót basaró - 'sa syrupot; 6. tsepp szarvas - szarv spirituust. Elegyisd - öfzve, 's adgy - bé gyakran egy kalánnal.

Nro. 268.

Végy: 20. grán margaraf - port; fél könting rákfemet; egy lót Szent János gyökér syrupot; 2. lót árva leány - haj syrupot; 6. lót hárs - fa virág vizet; 10. tsepp tengeri gyantás szarvas - szarv spirituust. Elegyisd - öfzve, 's adgy - bé gyakran egy kalánnal.

Nro. 269.

Végy: 20. grán készített tengeri gyantát; 2. lót hasa rósa syrupot; 6. lót hárs fa virág vizet; 6. tsepp tájdalmat enyhítő essentiát. Elegyisd öfzve, 's adgy - bé gyakran egy kalánnal.

Nro. 270.

Végy: 3. grán belénd - fű extractumot; 6. lót hárs - fa virág vizet; 2. lót árva

Nro. 267.

Rx. Aq. flor. til. unc. iij.
Syrup. pæonia. unc. j.
Spir. C. C. gtt. vj.
M. Detur sapius cochleare.

Nro. 268.

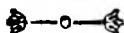
Rx. Pulv. epilept. March.
gr. xx.
Lapid. canc. dr. β.
— capill. ven. unc. j.
Aq. flor. til. unc. iij.
Spir. C. C. succinat.
gtt. x.
M.
Ufus, ut prioris.

Nro. 269.

Rx. Succin. præparat. gr. xx.
Syrup. de pæonia. unc. j.
Aq. flor. til. unc. iij.
Laud. liquid. gtt. vj.
M.
Ufus, ut supra.

Nro. 270.

Rx. Extr. hyosciam. gr. iij.
Solv. in aquæ flor. til
unc. iij. dein adde:
léány

léány - haj syrupot. Elegyisd - öfzve, 's adgy - bé gyakran egy kalánnal.

Nro. 271.

Végy: fél könting hig leveles bor - követ; 5. lót föld füst - syrupot. Elegyisd - öfzve, 's adgy - bé gyakran egy kús kalánnal.

Nro. 272.

Végy: 3. lót édes kömény - vizet; ugyan annyi hárs - fa virág vizet; 4. lót föld - füst syrupot; egy könting hig leveles bor - követ. Elegyisd - öfzve, 's adgy - bé minden második órában egy kalánnal.

Nro. 273.

Végy: 40. grán kettősöt; 5. lót manna - syrupot; 6. lót hárs - fa virág vizet. Elegyisd - öfzve, 's adgy - bé minden második órában egy, vagy két kalánnal.

Syrup. capill vener. unc. j.
M. Ufus, ut prioris.

Nro. 271.

Rx. Ferr. fol. tart. dr. ʒ.
Syrup. Fumar. unc. ijʒ.
M.
Detur sæpius parv. cochl.

Nro. 272.

Rx. Aq. fœnic.
— flor. til.
aa. unc, jʒ.
Syrup. fumar. unc. ij.
Liq. terr. fol. tart. dr. j.
M.
Sumat omni bihorio cochlear.

Nro. 273.

Rx. Arcan. duplicat. gr. xl.
Syrup. mannat. unc. ijʒ.
Aq. flor. til. unc. iij.
M.
Sumat omni bihorio unum cochl. vel duo.

Nro,

Nro. 274.

Végy: 2. lót tejér nád-
mézet; 12. grán tiszta tim-
sót, Tsinály port.

Nro. 275.

Végy: 5. grán bürök-
extractumot; 6. lót hárs-fa
virág vizet; 4. lót föld-
füst syrupot; fél könting
hig leveles bor követ. E-
legyisd-öszve, 's adgy-bé
minden második, avagy
harmadik órában egy ka-
lánnal.

Nro. 276.

Végy: 20. grán Velen-
tzei szappant; 5. grán bür-
rök - extractumot; 6. lót
hárs-fa virág vizet; 4. lót
föld füst syrupot; 2. lót
Czikória syrupot rabarba-
rával. Elegyisd - öszve, 's
adgy-bé minden második,
avagy harmadik órában egy
kalánnal.

Nro. 277.

Végy: 20. grán vizi tsi-
gát. Tsinály port, 's adgy-
bé napjában kettőt.

Nro. 278.

Végy: fél könting mats-

Nro. 274.

R. Sacch. alb. unc. j.
Alum. pur. gr. xij.
M. Fiat pulvis.

Nro. 275.

R. Extract. cicut. gr. v.
Solve. in aq. flor. til.
unc. iij.
dein adde:
Syrup. fumar. unc. ij.
Liq. terr. fol. tart. dr. β.
M.
Detur omni bi-aut tri-
horio cochleare.

Nro. 276.

R. Sapon. venet. gr. xx.
Extr. cicut. gr. v.
Solve in aquæ flor. til.
unc. iij.
deinde adde:
Syrup. fumar. unc. ij.
— cichor. cum rheo
unc. j.
M.
Ufus, ut prioris.

Nro. 277.

R. Ostracodermat. gr. xx.
Fiat pulvis.
Detur bis de die unus,

Nro. 278.

R. Pulv. rad. valer. sylv.
ka

ka gyökér port; ugyanannyi kettős só; 5. lót manna - syrupot; 6. lót varadits - vizer. Minden második, avagy harmadik órában egy, vagy két kalánal kell bé-adni.

Nro. 279.

Végy: egy könting matska - gyökér - port; ugyanannyi kettős só; 6. lót manna - syrupot. Elegyisd-özve, 's adgy - bé gyakran egy küs kalánnal.

Nro. 280.

Végy: 10. grán szarvas gyökér port. Minden reggel, és estve bé - kell adni.

Nro. 281.

Végy: 10. grán szarvas gyökér - port; 2. grán Jalappa - port; 6. grán fehér nádmézet. Tsinály 's adgy-bé reggel, és estve ogyet.

Nro. 282.

Végy: 5. grán értz - szecsent; megint annyi szarvas - gyökeret; 2. grán

Arcan. dupl.

aa. dr. β.

Syrup. mannat. unc. ijβ.

Aq. tanacet. unc. iij.

M. Detur omni bi - aut trihor. unum, aut duo cochlear.

Nro. 279.

Rx. Pulv. rad. valer. sylv.

Arcan. dupl.

aa. dr. j.

Syrup. mannat. unc. iij.

M. Detur sæpius de die parv. cochl.

Nro. 280.

Rx. Pulv. rad. dictam. alb. gr. x.

Detur talis mane, ac vesper.

Nro. 281.

Rx. Pulv. rad. dictam. alb. gr. x,

— — Jalap. gr. ij.

Sæch. alb. — gr. vj.

M. Fiat pulvis tenuiff.

Detur mane, ac vesp. talis.

Nro. 182.

Rx. Æthiop. min.

Rad. dictam. alb.

aa. gr. v.

Ja-

Jalappát 6. grán fejer nád-
mézet. Tsinály port, 's
adgy - bé reggel, és estve
egyet.

Nro. 283.

Végy: 20. grán tisztított
Salétromot; 2. lót árva
leány - haj syrupot; 7. lót
hárs - fa virág vizet. Ele-
gyisd - öszve. Minden órá-
ban, avagy második órá-
ban egy kalánnal kell bé-
adni.

Nro 284.

Végy: 20. grán tisztított
Salétromot; ugyan annyi
izzasztó piskóltzat; 3. lót
fejer málna - syrupot; 8.
lót pipats - virág vizet.
Elegyisd - öszve, 's adgy
bé minden második órában
egy kalánnal.

Nro. 285.

Végy: 15. grán tisztított
Salétromot; egy könting
diarágánt - port; 2. lót
pipats - virág syrupot; 6.
lót hárs - fa virág vizet.
Elegyisd öszve, 's adgy - bé
minden órában, avagy má-
sodik órában egy kalán-
nal.

Rad. Jalap. gr. ij.
Sacch. alb. gr. vj.
M. Fiat pulvis tenuiff.
Ufus, ut prioris.

Nro. 283.

Rx. Nitr. pur. gr. xx.
Syrup. capill. vener.
unc. j.
Aq. flor. til. unc. iijß.
M. Detur omni hor. vel
bihor. cochl.

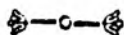
Nro. 284.

Rx. Nitr. pur.
Stib. diaphor. non abl.
aa. gr. xx.
Syrup. alth. unc. jß.
Aq. flor. rhæad. unc. jv.
M. Detur omni hor. aut
bihor. cochl.

Nro. 285.

Rx. Nitr. pur. gr. xv.
Pulv. spec. diatrag. dr. j.
Syrup. flor. rhæad. unc. j.
Aq. flor. til. unc. iij.
M.
Ufus, ut prioris.

Nro.

Nro. 286.

Végy: etzetes mézet, és pipats-virág syrupot, mindenikből 2. lótot; hárs-fa virág vizből 6. lótot Ele gyisd - öfzve, 's adgy - bé minden órában, a v a g y második órában egy kalán-
nal.

Nro. 287.

Végy: e g y könting diatrágánt - port; 2. lótot pipats - virág - vizet. Ele gyisd - öfzve, 's adgy - bé minden órában egy kalán-
nal.

Nro. 288.

Végy: 20. grán polychrest-sót; egy lótot tengeri hagymás etzetes mézet; 5. lótot manna syrupot. Ele gyisd-öfzve, 's adgy - bé minden órában egy ka-
lánnal.

Nro. 289.

Végy: 6. grán értzkerest; 3. könting fejer nádmézet. Tsinály port, 's adgy - bé minden második órában egy kés hegy-
gyei.

Nro. 286.

Rx. Oxymell. simpl.
Syrup. flor. rhæad.
aa. unc. j.
Aq. flor. til. unc. iij.
M.
Ufus, ut supra.

Nro. 287.

Rx. Pulv. spec. diatrag. frig.
dr. j.
Syrup. diacod. unc. j.
Aq. flor. rhæad. unc. iij.
M. Detur omni hora
cochl.

Nro. 288.

Rx. Sal. polychrest. gr. xx.
Oxymel. scillit. unc. β.
Syrup. mannat. unc. ijβ.
M. Detur omni hor. co-
chlear.

Nro. 289.

Rx. Kerm. min. gr. vj.
Sacch. alb. dr. iij.
M. Fiat pulvis tenuiff.
Detur omni bib. quan-
tum cultri cusvide capi pot-
est.

Nro.

Nro. 290.

Végy: 6. grán értzker-
mest; 3. könting fejer nád-
mézet. Tsinály port, ofzd
hat egyenlő részre. Min-
den harmadik órában egyet
kell bé-adni.

Nro. 291.

Végy: egy font savanyó
kovát; 3. lót konyha-
sót; ugyan annyi meg-
töretett mustár magot. Jó
erős etzettel tsinály tézf-
tát.

Nro. 292.

Végy: egy könting vas-
gálitzkövet; 12. lót vara-
dits vizet; 4. lót föld fütt
syrupot, Elegyisd - öfzve.
Minden harmadik órában
két kalánnal kell bé-adni.

Nro. 293.

Végy: egy könting vas-
gálitzkövet; 12. lót vara-
dits - vizet; egy könting
álóé - tincturát. Elegyisd-
öfzve, 's adgy - bé min-
den harmadik órában két
kalánnal.

Nro. 290.

Rx. Kerm. min. gr. iij.
Sacch. alb. dr. j.
M. Fiat pul. tenuiff.
Dividatur in sex æquales
Doses.
Detur omni trihor. pul-
vis.

Nro. 291.

Rx. Ferment. panis acid.
lib. j.
Sal. commun.
Farin. sem. linap.
aa. unc. jß.
Acet. q. s.
Ut fiat pasta. d. u.

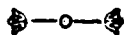
Nro. 292.

Rx. Vitriol. mart. artificial.
dr. j.
Solve in aq. tanacet.
unc. vij. dein adde:
Syrup. fumar. unc. ij.
M. Sumat omni trihor.
cochl. duo.

Nro. 293.

Rx. Vitriol. mart. artificial.
dr. j.
Solve in aq. tanacet.
unc. vij.
dein adde:
Tin&. Aloes. dr. j.
M. Usus, ut prioris.

Nro.

Nro. 294.

Végy: 40. grán matska-
gyökeret; 20. grán jalap-
pát. Tsinály port, 's
adgy - bé nyóltz napokan
minden reggel éh - gyo-
morra ilyen port egyet.

Nro. 295.

Végy: egy könting ör-
dög szart; ugyan annyi
matska - gyöker extractu-
mot; fél könting tiszta
álóét. Hód-tetem tincturá-
val tsinály 3. gránnyi pilu-
lákat. Napjában hármat
kell bé - adni egy findsia
erôs varadits-herbathével.

Nro. 296.

Végy: Csikorgó füvet;
fennát; édes gyökeret;
minden ikből két lótot.
Vagdald-öszve herbathének.
Minden nap reggel éh-
gyomarral két findsiával
kell innya sokáig.

Nro. 297.

Végy: 6. könting fzar-
vas - gyöker - port; 2.
könting jalappa port; 4.

Nro. 294.

Rx. Rad. Valer. sylvestr.

scr. ij.

— jalap. scr. j.

M. fiat pulvis.

Sumat æger per octo dies
quotidie jejuno ventriculo
talem.

Nro. 295.

Rx. Asæ fœtid.

Extr. rad. Valer. Sylvestr.

aa. dr. j.

Aloes puræ. dr. ß.

Tinct. Castor. q. s.

M. Fiant pill. gr. iij.

Sumat ter de die tres,
& bibat desuper vasc. inf.
fortis herb. tanaceti.

Nro. 296.

Rx. Herb. gratiolæ.

Fol. Sennæ.

Glycyrrb.

Conticif. aa. unc. j.

d. u.

Sumat per plures dies
quotidie mane vasc. bina
jejuno ventriculo.

Nro. 297.

Rx. Pulv. rad. dictam. alb.

dr. vj.

— — Jalap. dr. ij.

lót üröm conservát. Föld-
fűt syrappal tsinály liktá-
riumot. Napjában négyszer
egy kus kalánnal kell bé-
adni.

Nro. 298.

Végy: egy könting ör-
dög-borda gyökeret. Tsi-
nály port, 's adgy-bé há-
rom nap egymás után min-
den reggel egyet; negye-
dik nap a' bé-vétel után
két óra múlva vegyen - hé
a' beteg fél könting Csi-
korgó - fű gyöker - port,

avagy

Végy: Jalappa - gyan-
tát; édes kénesöt; fejer
nádmézet, mindenikből 15.
gránt. Tsinály port, 's
add-bé egyszerre. Ekkép-
pen gyakran a' lapos ge-
leszta - is szerentsésen ki-
hajtódik: Ha egyszerre nem
sucedál, akkor egynéhány
nap múlva megint hasanló
próbát kell tenni.

Nro. 299.

Végy: egy marék he-
gyes úti - fű leveler: olofz
úti - fű virágból annyit,
a' mennyit három ujjal
Második Réz.

Conserv. Absynth. unc. ijs
Syrup. Fumar. q. s.
M. Fiat Electuarium.
Sumat quater de die
parv. cochl. 35

Nro. 298.

Rx. Rad. filicis maris. dr. j.
Fiat pulvis.
Sumat æger per quatuor
dies quotidie jejuno ven-
triculo, quarto autem die
binis horis post absumptum
hunc pulverem sumat unum
ex sequentibus.

Rx. Rad. gratiol. dr. ß.
Fiat pulvis pro dosi.

vel

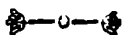
Rx. Resinæ Jalap.
Merc. dulc.
Sacchar. alb.

aa. gr. xv

M. Fiat pulvis tenuissi-
mus pro dosi; hac ratione
subinde feliciter expellitur
tania, & si cura non per-
fecte succedat prima vice,
tunc potest eodem modo
post aliquot dies repeti.

Nro. 299.

Rx. Fol. plantag. acut. m. j.
— arnic. pug. j.
Conticiff. coq. s. q. aq. per
 $\frac{1}{4}$ hor.
l d d meg-

meg - foghatta. Vagdald-
 öfzve, 's főzd elégséges
 vízben egy fertály óráig;
 azután szűj-le egy mezf-
 szely főtt vizet, 's fets-
 kendezd-bé.

Nro. 300.

Végy: 10. grán pórist;
 ugyan annyi kö - timsót;
 egy mezfzely kút - vizet.
 Elegyisd - öfzve fetsken-
 dezni.

Nro. 301.

Végy: egy könting
 scammonéát; ugyan annyi
 édes kénesöt; 2. könting
 farkas - répa extractumot;
 6. könting bürök extra-
 ctumot. Tsinály 3. gránnyi
 pilulákat. Napjában há-
 romszor kettőt kell bé-ad-
 ni, szaporitván a' dolíft,
 ha szükség lesz.

Nro. 302.

Végy: 3. lót széles la-
 pu gyökeret; 2. lót fejer-
 málvagyökeret. Vagdald-
 öfzve; 's főzd elégséges
 vízben fél óráig, azután
 szűj-le egy itze főtt vi-
 zet, 's adgy - hozzá egy
 grán veres präcipitatult;

Dein Colat. lib. j. exhibe
 pro iniectione.

Nro. 300.

Rx. Borac. venet.
 Alumin. rup.
 aa. gr. x.
 Aq. fontan. lib. j.
 M. Pro. eodem usu.

Nro. 301.

Rx. Scammonei.
 Merc. dulc.
 aa. dr. j.
 Extract. aconit. dr. ij.
 — — cicut. dr. v.
 M. exactissime, & fiant
 pill. gr. iij.
 Sumat ter de die duas,
 augendo dolim, si opus
 est.

Nro. 302.

Rx. Rad. bard. unc. jss.
 — Alth. unc. j.
 Consciff. coq. f. q. aq.
 per. med. hor. dein in Co-
 lat. lib. ij.
 solve.
 Merc. präcipit. rubr.
 gr. j.

4. lótföld - füst syrupot.
Igya-meg a' beteg egy nap.

Nro. 303.

Végy: 6. lótféjér ör-
mény földet; fél könting
Kámfort. Tsinály vékony
port.

Nro. 304.

Végy: egy könting tisz-
ta eleven kénesöt; 3. könting
Arabiai gummát. Kő-
mozsárban addig törd,
míg a' kéneső el - nem
tűnik; azután dörgölvén
szűnetlen adgy hozzá: 4.
lótföld - füst syrupot; 16.
lót édes kömény - vizet.
Elegyisd - öfzve, 's adgy-
bé minden nap kéttzer,
vagy háromszor egy ka-
lánnal lassan lassan szapa-
ritván a' dólist, ha szük-
ség fog lenni.

Nro. 305.

Végy: 3. grán tiszta ele-
ven kénesöt; 4. grán scam-
moneát; 15. grán Arabiai
gummát; 10. grán nádmé-
zet. Tsinály port kő-mo-
zsárban addig törvén, míg
a' kéneső el - nem tűnik.

Syrup. fumar. unc. ij.
M. absumat quotidie.

Nro. 303.

Rx. Bol. alb. unc. iij.
Camph. dr. β.
M. Fiat pulv. tenuiss.

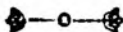
Nro. 304.

Rx. Merc. vivi puriss. dr. j.
Gumm. Arab. dr. iij.
Terantur invicem, donec
Mercurius perfecte dispa-
reat in mort. lapideo. In-
ter tetendum probe mi-
scendo adde:

Syrup. fumar. unc. ij.
Aq. fœnicul. unc. viij.
M. Sumat bis, vel ter
de die cochl. unum sen-
sim augendo dosin, si opus
est.

Nro. 305.

Rx. Merc. crud. puriss. gr. iij.
Scammon. gr. jv.
Gum. Arab. gr. xv.
Sacchar. alb. gr. x.
M. Fiat pulvis. Terantur
simul in mort. marmor. do-
nec mercurius penitus

Napjában kétszer, avagy háromszor egyet kell beadni.

Nro. 306.

Végy: egy lót édes gyökér-porr. Terpentínával tsinály 3. gránnyi pillulákat. Minden harmadik órában kétszöt kell beadni.

Nro. 307.

Végy: 6. lót zsákotskában kötött nyers piskóltzot; 2. lót szártsa-gyökere; ugyan annyi tölgy-fagyöngyöt; egy lót sassafras - fát. Vagdald-öszve, 's főzd gyenge tűznél 5. meszfely vizben addig, míg csak más - fél meszfely marad; azt szűrd-le, és azután itass a' beteggel minden reggel, és estve egy findsiával.

Nro. 308.

Végy: 4. lót szártsa-gyökere; 3. könting fel-futó eb-szölő veszfötr. Vagdald - öszve, 's főzd-elégséges vizben három óráig, azután szűrd-le

dispareat.

Sumatur bis, vel ter de die unus.

Nro. 306.

℞. Pulv. glycyrrh. unc. β.
Thereb. q. f.
M. Fiant pill. gr. iij.
Sumat omni triborio
duas.

Nro. 307.

℞. Pul. antimon. crud. in
petia ligati. unc. iij.
Rad. Sarsaparill.
Visci quercini.
aa. unc. j.
Ligni Sassafras. unc. β.
Consciff. milt. coq. lento
igne in lib. v. aq. ad re-
manentiam libr. jβ. dein
colat. ex hibe.
Sumat mane, ac vesperi
vascul.

Nro. 308.

℞. Rad. Sarsaparill. unc. ij.
Stipit. dulc. amar. dr. iij.
Consciff. coq. vas. clau-
sol. q. f. aq. per 3. hor. dein
colat. lib. jβ. leniter ex-
press. adde:

más-

másfél mézfoly főtt vizet
gyengén ki - nyomván ;
adgy - hozzá: 4. lót föld-
füst syrupot. El egy i s d-
öszve, 's adgy-bé három-
szor, avagy négyszer nap-
jában egy findsiával. *

Nro. 309.

Végy : 2. lót szarvas-
gyökér - port. Basa - rósa-
syruppal tsinály liktáriumat.
Minden harmadik órában
egy kús kalánnal kell bé-
adni.

Nro. 310.

Végy : egy lót matska-
gyökér - port, ugyan an-
nyi tölgy-fa gyöngy - port,
megint annyi kina port.
Jerva gyökér syruppal tsinály
liktáriumot, 's adgy - bé
minden harmadik órában
egy kús kalánnal.

Nro. 311.

Végy : 6. könting bü-
rök - extractumot ; más - fél
könting farkas - répa ex-
tractumot ; ugyan annyi
értz - kermest. Tsinály be-
löllek 3. gránnyi pilulá-
kot. Minden nap három-

Syrup. fumar. unc. ij.
M.

Sumat ter, vel quater
de die vascul.

Nro. 309.

Rx. Pulv. rad. dictam.
alb. unc. j.
Syrup. de pconia. q. f.
M. Fiat Elect.
Sumat omni trib. parv.
cochl.

Nro. 310.

Rx. Pulv. rad. valer. fylv.
— visci quercin.
— cort. peruv.
aa. unc. β.
Syrup. Contrajerv. q. f.
M. Fiat Elect.
Ufus, ut prioris.

Nro. 311.

Rx. Extr. Cicut. dr. vj.
— aconit.
Kermes mineral.
aa. dr. jβ.
M. exactissime & fiant
inde pill. gr. iij.
Sumat ter de die duas,
szor

szor kettőt, vagy hármat kell bé-adni két findsia ruta herbathével,

Nro. 312.

Végy: egy grán Zink virágot; 10. grán rák-szemet. Kő-mozsárban sokáig törvén tsinály vékony port, 's adgy-bé kéttzer, avagy háromszor egyet egy findsia - rosmarin herbathével.

Nro. 313.

Végy: 4. lót szarvasgyökér tinkturát. Minden nap kéttzer, avagy háromszor 60. tseppet kell bé-adni egy findsia rosmarin herbathével.

Nro. 314.

Végy: majoránnát, rosmarintot; mezei kakuk-fűvet; kerti kakuk - fűvet; mindenikből két lótot. Tsinály port.

Nro. 315.

Végy: 8. lót vad kenderet. Vagdald - öfzve, 's főzd elégséges vízben egy

vel tres, & bibat desuper bina vascula infusi rutæ.

Nro. 312.

R. Flor. Zinci gr. j.
Lap. cancr. gr. x.
M. Fiat pulvis tenuissimus diu terendo in mortario marmoreo.
Sumat bis, vel ter de die unum, superbibendo vasculum infusi roris marini.

Nro. 313.

R. Tinct. rad. dictam. alb' unc. ij.
d. u.
Sumat bis, vel ter quotidie gr. lx, et bibat desuper vasculum infusi roris marini.

Nro. 314.

R. Herb. majoran.
— ror. mar. j.
— serpill.
— thymi.
aa. unc. j.
M. Fiat pulvis.

Nro. 315.

R. Herb. Eupator. cannab. unc. jv.
Coq. f. q. aq. per horam, óráig;

óráig; mástél itzét nyomj-
ki keményen fatsarván, 's
szûrd-meg meleg kötésnek.

Nro. 316.

Végy: egy lót Szent Já-
nos gyökér syrupot; 4. lót
pipats-virág vizet; fél kön-
ting kénköves - spiritust.
Elegyisd-öszve egyzseri bé-
vételre.

Nro. 317.

Végy: 15. grán sárkán-
gyökeret; megint annyi iz-
zasztó piskóltzat. Tsinály
port egyzseri bé-adásra.

Nro. 318.

Végy: 2. lót vizi tor-
ma conservát, ugyan an-
nyi kalán levelû-tű conser-
vát; megint annyi tengeri
szőlő - syrupot; 2. könting
gálitzkő-spiritust. Elegyisd
öszve.

Nro. 319.

Végy: 2. lót bûdös - kő
virágot; 6. lót difznó zsirt.
Keverd-öszve irnak.

Colat. lib. vj. fort. ex-
pressam exhibe pro fomen-
to.

Nro. 316.

Rx. Syrup. Diacod. unc. ß.
Aq. flor. rhæad. unc. ij.
Spir. Sulph. per cam-
pan. dr. ß.
M. Fiat haustus.

Nro. 317.

Rx. Rad. serpent. virgin.
Stib. diaphor.
aa. gr. xv.
M. Fiat pulvis pro dosi.

Nro. 318.

Rx. Conserv. nasturt. aquat.
— Cochlear.
Syrup. ribes.
aa. unc. j.
Spir. vitrioli. dr. ij.
M. d. u.

Nro. 319.

Rx. Flor. Sulph. unc. j.
Axung. porc. unc. iij.
M. exactiss.
Fiat unguentum.

A Z

ORVOSSÁGOKNAK R E N D E I.

I.

ARANY - ERET HAJTÓ SZEREK.

(*Hæmorrhoides promoventia.*)

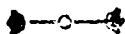
*A*rány - ér; *Vérkorság*; *Vég - hárkán* való súly; mind egy értelemben vétetődik. A' melly szerek a' meg - rekedett Arany-eret meg - indittyák, 's folytatják, azok Arany - eret hajtó szereknek neveztetnek. Illyenek vagynak Nro. 120. 201. 202.

II.

ERŐSÍTŐ SZEREK.

(*Roborantia.*)

A' melly orvosságok az emberi test' erőtlen részeinek el-veszett erejeket megint visszfa adgyák, azok erősítő szereknek hivattatnak. Az erősítő szerek kétfélék: némelleyek csak *erősitnek*, és egyszer'smind semmit sem *hevitnek*, mint a' Nro. 102. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 292. 293. 310. le-irt orvosságok; más erősítő szerek ellenben *erősitnek*, és egyszer'smind *hevitnek-is*: Illyenek vagynak Nro. 31. 35. 36. 70. 74. 75. 86. 108. 133. 143. 176. 184. 189. 220. 234. 253.

III.

FEL - OLDÓ SZEREK.

(*Solventia.*)

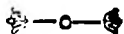
Az erek, és az erekből tsinált tagok az emberi testben gyakran vérrel, avagy más nedvességgel tel meg-telnek, meg-dugodnak, 's fel-dagadnak, kiváltképpen ha a' vér igen sűrű. A' melly orvosságok a' sűrű vért meg-higittyák; a' dugult ereket, 's tagokat fel-nyittyák; a' benne meg-rekedett nedvességeket rajtak által hajtyák, és ekkeppen a' daganatokat el-olzlattyák, és semmivé teszik, azok fel-öldő szereknek mondatnak. *Gyengén* munkálkodnak a' Nro. 6. 7. 45. 46. 68. 71. 72. 79. 99. 100. 101. 116. 132. 136. 144. 173. 178. 179. 271. 272. 287. 288. le-irt orvosságok.

Hathatósabbak vagynak Nro. 111. 113. 134. 142. 182. 183. 212. 215. 308. 318.

Ezeknél sokkal hathatósobban öldnek-fel a' piskóltzból készitetett szerek, mellyek áteráló orvosságoknak-is neveztetnek: Nro. 34. 122. 123. 171. 172. 185. 240. 241. 289. 290. 296. 307.

A' vért igen nagyon fel-öldgya, meg-higittyá, meg-vékonyittyá, meg-tsipösíti, és igen könnyen rothadóvá teszi a' *kéneső*, akarmiképpen készitődgyék, és a' testbe vitetődgyék. Olvold a' kénesős szereket.

Leg-hathatósabb fel-öldő orvosságok találtnak: Nro. 48. 49. 59. 60. 61. 91. 135. 164. 171. 172. 174. 180. 186. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 242. 243. 244. 245. 246. 275. 276. 301. 311. Ezek az orvosságok leg-hatásosabbaknak lenni tapasztaltattak a' meg-keményült mirigyek-

mirigyekben, a' tífztatalan, frantzós, rák-fenés fekélyekben, hószizás közfvényben, frantzós tsontki - növésekben, az hajló tagoknak meg-merevésekben, a' szemnek kék, 's fekete homályában, a' szarv.hártyának főttyaiban, a' tsont-fenében, és a' bőrnek meg - rögzött nyavalyáiban. Ezek használtak ott-is, a' hól más fel-öldó szerek, még a' kénesó - is haszontalanak vóltak.

IV.

FÁJDALMOT ENYHITÓ SZEREK.

(*Anodina.*)

Ezek írva vagynak Nro. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 92. 93. 107. 114. 126. 127. 140. 197. 199. 223. 266. 269. 270.

V.

FÖVÉNYT, 'S KÖVET HAJTÓ SZEREK.

(*Lithontriptica.*)

A' vesékben, és a' hugyos hólyagban gyakran fővényhez, 's kövekhez hasanló matériák nőnek. Ezeket a' testből ki-hajtyák a' Nro. 210. 211. 212. 213. 214. 217. le-irt orvosságok.

VI.

GÖRTS ELLEN VALÓ SZEREK.

(*Antispasmodica.*)

Ezek fel-találtatnak Nro. 23. 37. 41. 73. 77. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 92. 93. 105. 106. 107.

114. 117. 126. 127. 128. 133. 140. 160. 197.
199. 204. 205. 209. 218. 219. 223. 228. 250.
256. 257. 258. 266. 267. 268. 269. 270.

VII.

GELESZTÁK ELLEN VALÓ SZEREK.

(*Anthemintica.*)

A' gelesztákat hajtyák, 's ölik a' Nro. 200.
278. 279. 280. 281. 282. 292. 293. 294. 295.
297. 298. 309. 310. 313.

VIII.

HASHAJTÓ SZEREK.

(*Purgantia.*)

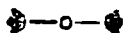
Ezek a' beleket le-felé tisztittyák, némellyek
egyszer'smind hivesitnek-is Nro. 3. 5. 11. 12. 14.
39. 47. 109. 124. 125. 129. 139. 141. 167. 198.
224. 259. 260. 273. Mások erősebben hajtyák
az emélttetett, és egyszer'smind a' vért-is sebes-
sebben forgattyák, a' pulsuft-is meg-gyorsittyák
Nro. 38. 110. 115. 155. 193. Ezeknél -is erős-
sebbek vagynak Nro. 4. 42. 43. 44. 154. 156.
157. 158. 254.

IX.

HÁNYTATÓ SZEREK.

(*Vomitória.*)

Ezek a' gyomrat fel-felé tisztittyák Nro. 24.
25. 26. 190.

X.

HÓLYAG-HÚZÓ SZEREK.

(Vesicatoria.)

Hólyag-húzó szereknek azok neveztetnek, a' mellyek, ha a' mezitelen bőrre köttetnek, hólyagot húznak Nro. 225. 291.

XI.

HIVESITŐ SZEREK.

(Refrigerantia.)

A' melly orvosságok a' rendkívül meg-hevűlt testet meg-hivesítik, azok hivesítő szereknek mondatnak Nro. 1. 2. 3. 6. 7. 8. 9. 11. 12. 15. 27. 32. 39. 45. 80. 99. 121. 129. 165. 167. 187. 209. 250. 283. 285. 286.

XII.

HÓSZÁMOT HAJTÓ SZEREK.

(Emmenagoga.)

Fzek az afzszony-embereknek meg-állatt vérfolyásokat meg-indítyák Nro. 120. 201. 202. 251. 252. 257.

XIII.

IZZASZTÓ SZEREK.

(Sudorifera.)

Ezekre meg-izzad az ember Nro. 23. 37. 76. 77. 104. 105. 185. 228. 247. 248. 257. 317.

XIV.

KLYSTÉREK.

(*Clysmata.*)

Klystéreknek azok a' szerek neveztetnek, a' mellyek az embernek allfelén a' véghurkába bevettetnek. Ezek sokfélék: *Lágyító* vagy Nro. 194. Gyengén *izgató* Nro. 10. 137. Erössen *izgató* Nro. 75. 77. 138. *Tsendesítő* Nro. 149. 195. *Tápláló* klystér vagy tehénhús - levesből, vagy tejből csináltatik.

XV.

KÉNESÓS SZEREK.

(*Mercurialia.*)

Ezek kénesőből készítetnek Nro. 229. 230. 231. 232. 233. 237. 244. 245. 301. 302. 304. 305.

XVI.

LÁGYÍTÓ SZEREK.

(*Emollientia.*)

A' vizes, torhas, és olajos szerek a' testnek meg-száradotr, és meg-keményült, 's meg-teszült részeit meg-nedvesitik, 's meg-lágyittyák. Nro. 8. 13. 40. 66. 67. 69. 81. 88. 175. 188. 260.

XVII.

PÖKTETŐ SZEREK.

(*Expectorantia.*)

A' tüdő gyakran sűrű nyálos matériával megtelik; ezt a' matériát meg-vékonyittyák, meg-

mozdittyák, és a' mellyből ki-pöktetik a' Nro. 32. 33. 34. 111. 112. 113. 284. 288. le-irt orvosságok, és azért pöktető szereknek hivattatnak.

XVIII.

ROTHADÁS ELLEN VALÓ SZEREK.

(*Antiseptica.*)

Midőn a' testnek valami része meg - vagy on gyuladva, és a' vér sebessen forog, akkor a' rothadás ellen egyedül csak a' savanyó szerek, kiváltképpen az értz - savanyó spiritusok javosoltatnak Nro. 7. 27. 29. 166. 196. Mikor a' pulsus gyenge, rezkető, gyors, és kitsin, akkor fűszerfám-izú, spiritusos, öfzve-húzó, és erősítő szerek ditsértetnek. Az öfzve-húzó orvosságok le-vagynak irva a' XXIII-dik rendben. Az erősítők fel-talátatnak Nro. 31. 35. 36. 70. 102. 145. 146. 147. 148. 149. 150. A' fűszerfám izú, és spiritusos szerek le-iratnak Nro. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 28. 30. 58. 74. 75. 76. 77. 104. 108. 170. 177. 222. 227. 228. 247.

XIX.

SZEM - ORVOSSÁGOK.

(*Ophthalmica.*)

Ezek szem-fajás ellen javosoltatnak Nro. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56.

XX.

SAVANYÓSÁG ELLEN VALÓ SZEREK.

(*Antacida.*)

Efféle orvosságok akkor szükségesek, a' mikor a' gyomorban valami etzet-savanyóság vagyon Nro. 1. 103. 130. 131. 209. 213. 250. 256. 262. 264. 265. 277.

XXI.

TSENDESÍTŐ SZEREK.

(*Purgorica.*)

A' tsendesítő orvosságok kétfélék: elsőben tserdesitnek az opium, és a' fájdalmat enyhítő szerek Nro. 80. 82. 83. 84. 85. 93. 94. 126. 127. 192. 197. 199. Másodszor tsendesitnek az öszve húzó (XXIII.) és az erősítő (II.) orvosságok.

XXII.

KÜLSŐ TISZTÍTÓ SZEREK.

(*Depurantia externa.*)

A' testnek külső részein lévő sebeket, 's fekélyeket meg tisztittyák a' Nro. 57. 58. 59. 62. 63. 64. 65. 69. 78. 261. le-irt orvosságok.

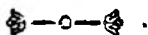
XXIII.

ÖSZVE - HÚZÓ ORVOSSÁGOK.

(*Adstringentia.*)

Ezek le-iratnak Nro. 95. 96. 97. 191. 192. 206. 208. 210. 211. 274. 300.

XXIV.

XXIV.

VIZELLETET HAJTÓ ORVOSSÁGOK.

(*Diuretica.*)

Az embert gyengén vizeltetik a' lágyító, és gyenge vizelletet hajtó szerek Nro. 8. 13. 40. 46. 68. 69. 71. 72. 79. 88. 89. 90. 116. 162. 163. 216. 255. Erősebben vizeltetnek az izgató, éles, avagy balsamusos orvosságok Nro. 86. 111. 115. 118. 119. 122. 152. 153. 159. 168. 181. 214. 215. 306.

A'
STÖRCK ANTAL
BETEGSÉGEIBEN
PRAESCRIBÁLT
ORVOSSÁGOKNAK
VALÓSAGOS
Á R R. A.

RÖVID TUDÓSÍTÁS.

Ebben a' Taxában minden szer, munka, kötés, edény, pappiros, 's a' t. a' Bétsi, és Posonyi Taxa szerént betsültetik; azért-is a' Beteg többet fizetni nem tartozik, de a' Patikárosnak-is ennél többet kérni nem szabad.

Numeri.	Nota.	Fl.	nr.	Numeri.	Nota.	Fl.	nr.
Nro. 1	Dos. j.	—	2	Nro. 43	Dos. j.	—	5
— 2	—	—	15	— 44	detto.	—	9
— 3	Dos. j.	—	2	— 45	ſb. i. feri.	—	4
— 4	Dos. j.	—	2	— 46	laç.	—	48
— 5	—	—	32	— 47	—	—	24
— 6	—	—	20	— 48	—	—	12
— 7	—	—	30	— 49	—	—	40
— 8	—	—	20	— 50	—	—	10
— 9	—	—	30	— 51	—	—	8
— 10	—	—	10	— 52	—	—	10
— 11	—	—	25	— 53	—	—	6
— 12	—	—	19	— 54	—	—	30
— 13	—	—	6	— 55	—	—	12
— 14	—	—	28	— 56	Ungv. $\zeta\beta$.	—	3
— 15	—	—	28	— 57	—	—	15
— 16	—	—	27	— 58	—	—	27
— 17	—	—	26	— 59	—	—	18
— 18	—	—	20	— 60	—	—	24
— 19	—	—	24	— 61	—	—	9
— 20	Dos. j.	—	1	— 62	—	1	—
— 21	—	—	6	— 63	—	—	45
— 22	—	—	20	— 64	—	—	8
— 23	—	—	16	— 65	—	—	40
— 24	Dos. j.	—	4	— 66	—	—	30
— 25	de 1. Dos. j.	—	2	— 67	—	—	14
— 25	de 2. Dos. j.	—	3	— 68	—	—	35
— 26	—	—	6	— 69	—	—	20
— 27	—	—	20	— 70	—	1	8
— 28	—	—	12	— 71	—	—	32
— 29	—	—	30	— 72	—	—	36
— 30	—	—	35	— 73	—	—	26
— 31	—	1.	17	— 74	—	1	12
— 32	—	—	30	— 75	Syrup. ζ ij.	1	6
— 33	—	—	33	— 76	—	—	9
— 34	Dos. j.	—	3	— 77	—	—	12
— 35	—	—	24	— 78	—	—	10
— 36	Syrup. ζ ij.	—	48	— 79	Acet. ζ ij.	—	40
— 37	—	—	25	— 80	—	—	22
— 38	Dos. j.	—	6	— 81	—	—	21
— 39	—	—	48	— 82	—	—	15
— 40	—	—	18	— 83	—	—	27
— 41	—	—	19	— 84	Dos. j.	—	3
— 42	Dos. j.	—	3	— 85	detto	—	2

Numeri.		Nota.	Fl. nr.	Numeri.		Nota.	Fl. nr.
Nro.	86		26	Nro.	129		18
—	87		6	—	130		36
—	88		14	—	131		6
—	89		6	—	132		36
—	90		8	—	133		12
—	91		32	—	134		27
—	92		22	—	135		21
—	93		24	—	136		42
—	94		22	—	137		12
—	95		30	—	138		20
—	96		24	—	139		1
—	97		24	—	140		3
—	98		18	—	141		48
—	99		18	—	142		38
—	100		18	—	143		12
—	101		27	—	144		36
—	102	Mell. $\frac{3}{4}$ iv.	30	—	145	Dos. xii.	48
—	103	Dos. j.	6	—	146	detto viii.	48
—	104		8	—	147	Syrup. $\frac{3}{4}$ iv.	1
—	105		6	—	148		1
—	106		15	—	149		1
—	107		18	—	150		2
—	108		24	—	151		51
—	109	Dos. j.	4	—	152		8
—	110	Syrup. $\frac{3}{4}$ β.	42	—	153		26
—	111		30	—	154	Dos. j.	3
—	112		1	—	155		21
—	113		24	—	156	Dos. j.	6
—	114		24	—	157		15
—	115	Dos. j.	15	—	158	Dos. j.	10
—	116		18	—	159		24
—	117		22	—	160		18
—	118		27	—	161		7
—	119		20	—	162		7
—	120		24	—	163		12
—	121		38	—	164		45
—	122		24	—	165		30
—	123		18	—	166		27
—	124		34	—	167	Dos. j.	1
—	125		15	—	168		20
—	126		15	—	169		14
—	127		15	—	170		22
—	128		8	—	171		12

Numeri.		Nota.	Fl.	xy.	Numeri.		Nota.	Fl.	xy.
Nro.	172	Dos. j.	—	1	Nro.	215	—	—	38
—	173.	—	—	40	—	216	—	—	12
—	174	—	—	51	—	217	Dos. j.	—	1
—	175	—	—	48	—	218	—	—	26
—	176	Syrup. $\bar{\zeta}$ j.	1	—	—	219	—	—	22
—	177	—	—	24	—	220	Dos. j.	—	1
—	178	—	—	45	—	221	—	—	5
—	179	—	—	28	—	222	Acet. $\bar{\zeta}$ j.	—	8
—	180	Dos. j.	—	2	—	223	—	—	6
—	181	—	—	36	—	224	—	—	24
—	182	—	—	26	—	225	—	—	18
—	183	—	—	48	—	226	—	—	6
—	184	Syrup. $\bar{\zeta}$ j.	1	2	—	227	—	—	20
—	185	—	—	22	—	228	—	—	21
—	186	Dos. j.	—	4	—	229	—	—	25
—	187	—	—	21	—	230	—	—	32
—	188	—	—	21	—	231	—	—	15
—	189	—	1	24	—	232	—	—	9
—	190	Dos. j.	—	7	—	233	—	—	24
—	191	detto.	—	1	—	234	—	—	26
—	192	—	—	20	—	235	—	—	17
—	193	Dos. j.	—	4	—	236	—	—	7
—	194	—	—	16	—	237	—	—	15
—	195	—	—	27	—	238	—	—	8
—	196	—	—	38	—	239	—	—	7
—	197	—	—	6	—	240	—	—	12
—	198	—	—	12	—	241	—	—	9
—	199	—	—	20	—	242	—	—	12
—	200	—	—	24	—	243	—	—	14
—	201	Dos. j.	—	3	—	244	—	—	6
—	202	detto	—	3	—	245	—	—	20
—	203	—	—	24	—	246	—	—	30
—	204	—	—	10	—	247	—	—	12
—	205	—	—	9	—	248	—	—	26
—	206	Olei $\bar{\zeta}$ β .	—	15	—	249	Nro. 1.	—	17
—	207	—	—	7	—	250	Dos. j.	—	3
—	208	—	—	4	—	251	—	—	7
—	209	Dos. j.	—	3	—	252	—	—	9
—	210	detto	—	1	—	253	—	—	12
—	211	detto	—	1	—	254	Dos. j.	—	6
—	212	—	—	21	—	255	—	—	6
—	213	—	—	9	—	256	—	—	12
—	214	—	—	34	—	257	—	—	6

N ^o .neri.	Notæ.	Fl.	nr.	Nun tri.	Notæ.	Fl.	nr.
Nro. 258	—	—	26	Nro. 290	Dos. vj.	—	12
— 259	—	—	18	— 291	—	—	18
— 260	—	—	20	— 292	—	—	27
— 261	—	—	12	— 293	—	—	12
— 262	—	—	18	— 294	Dos. j.	—	3
— 263	—	—	24	— 295	—	—	21
— 264	—	—	22	— 296	—	—	18
— 265	—	—	21	— 297	Syrup. živ.	—	54
— 266	—	—	14	— 298	de 1. Dos. j.	—	1
— 267	—	—	14	— 298	- 2. Dos. j.	—	1
— 268	—	—	24	— 298	- 3. Dos. j.	—	9
— 269	—	—	15	— 299	—	—	10
— 270	—	—	15	— 300	—	—	6
— 271	—	—	24	— 301	—	1	8
— 272	—	—	24	— 302	—	—	36
— 273	—	—	27	— 303	—	—	6
— 274	—	—	7	— 304	—	—	36
— 275	—	—	24	— 305	Dos. j.	—	4
— 276	—	—	32	— 306	—	—	21
— 277	Dos. j.	—	1	— 307	—	—	36
— 278	—	—	27	— 308	—	—	54
— 279	—	—	27	— 309	Syrup. živ.	—	42
— 280	Dos. j.	—	1	— 310	Syr. žvj.	1	12
— 281	detto	—	3	— 311	—	3	45
— 282	—	—	4	— 312	Dos. j.	—	2
— 283	—	—	14	— 313	—	—	34
— 284	—	—	21	— 314	—	—	30
— 285	—	—	16	— 315	—	—	34
— 286	—	—	17	— 316	—	—	8
— 287	—	—	15	— 317	Dos. j.	—	4
— 288	—	—	25	— 318	—	—	27
— 289	—	—	18	— 319	—	—	12

NYOMTATÁSBÉLI HIBÁK.

Levél.	Rend.	Hiba.	Olvosd.
1	8	fázással	fázással.
15	2	orvoslásokra	orvoslásokra
17	28	edényektt	edényeket
35	18	rsípössegek	rsípössek
40	26	jovosolt	jovasolt
43	10	folyomadni	folyamodni
53	18	szaparittani	szaparittani
60	18	örögöknel	örögöknel
---	19	betegsegnk	betegsegnek
71	4	felbe hagyó	felbehagyó
---	13	folyomadni	folyamodni
83	26	elegségesk-is	e'legségesek-is
107	29	Cauticumokkal	Cauticumokkal
111	2	Cicutával	Cicutával
115	15	Il. Sphacalus	Sphacelus
125	10	az epidemis	az epidermis
128	24	emelygesekbe	émelygesekbe
---	29	nehát	neha
135	1	özlve-foglaltté	öszve-foglaltt-é
138	5	kemény emelzettel	kemény emelzettől
139	24	Ha az aranyernék	Ha az aranyterek
146	9	meg-mered	meg mered
---	33	gyekezni	igyekezni
155	30	Neha a' viz elettel	Néha a' vizellettel
194	27	hogy az eő dényei	hogy az ő edényei
211	10	el-mulatnok	el-mulatnánk
220	14	meg-feszülés	meg-feszul, és
226	12	el nem mulk	, el nem mulik
231	6	említett porral	, említett porral
234	27	meg-akarnok	meg-akarnánk
253	25	meg-sulyosítanak	meg-sulyosítottánuk
278	19	s' véreket	's véreket
315	1	Ha pedig	,ha pedig
365	9	a' homályos ekete	, a' homályos fekete
379	21	motus configuraonis	motus configurationis
392	20	a prognosis	a Prognosis
422	13	vilóságatlan	valóságatlan
457	22	lámpululák	ámpullulák
428	16	taknyos	Tekenyös
---	25	ahonnát	a' honnét
461	15	energáiát	energiáát
496	4	a' tetvek	, a' tetük
503	7	és szálláson	és szálláson
519	26	Causfatur	Causfatur
561	22	az októl	az okoktól
587	21	az agy-ig megenvém	az agyig menven
---	27	indításokból	indításokban

Levél.	Rend.	Hiba.	Oivosl.
590	27	matériát gondolkodás	matériás gondolkodás
611	18	dieser Behndlung	dieser Behandlung
638	10	egy individumra	egy individuumra
661	4	Salab mit sale Minerab	Salab mit sale Mirab.
678	21	mej nyavalya	mej nyavalya
682	31	Antibrowniásoknak	Antibrownianásoknak
687	12	vocatur	vocetur
695	1	turbabatur	turbatur
---	15	Hyerithenia	Hypertithenia
708	28	hez	hor.
710	29	örzig	örzig
713	4	6. grán	7. grán
---	4	Camphor. gr. Vj.	Camphor. gr. vij.
715	22	aa. dr. jjo.	aa dr. j.
717	5	bihorio	trihorio
718	21	fel örzig	egy fertály örzig
719	17	20. grán	22. grán
---	14	gr. xx.	gr. x.
726	13	Cinnamom.	Cinnamom. simpl.
728	6	másfél	harmásfél
---	6	lib. jss.	lib. jjs.
731	10	13.	15.
738	8	14.	16.
---	5	vjj.	vjjj.
---	7	Salm.	Salis.
739	13	másfél	má.fél meszfely
740	13	15.	30.
742	9	2. lót.	egy lót.
744	25	per 1/2.	per 1/2.
745	19	eleör.	eleör.
---	3	5. lót.	30. lót.
756	8	unc. β.	unc. jβ.
---	18	cochlear.	conserv. cochlear.
766	26	10. lót.	20. lót.
773	19	unc.	unc. β.
775	14	Cidon.	Cydon.
777	10	Capill. Ven. unc. j.	Syrup. diacod. unc. β. Capill. Ven. unc. j.
780	24	Tsinály	Tsinály port.
781	22	Diatrag	Diatrag. frig.
782	12	2. lót.	2. lót Szent János gyöker Syrupot, 6 lót pipats virág vizet.
783	17	12. lót.	14. lót.
---	24	12. lót.	14. lót.

